MINDSZENTY EMLÉKIRATAIM

Mindszenty József: Emlékirataim

MINDSZENTY JÓZSEF

EMLÉKIRATAIM

NEGYEDIK KIADÁS

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1989

© 1974 BY VERLAG ULLSTEIN GMBH, FRANKFURT/M. • BERLIN • WIEN
PROPYLÄEN VERLAG
HUNGARIAN COPYRIGHT © 1974 BY STEPHEN VÖRÖSVÁRY,
WELLER PUBLISHING CO. LTD.
ALL RIGHTS RESERVED
LIBRAY OF CONGRESS CATALOG CARD NUMBER: 74-84768
PRINTED IN CANADA

© 1988 BY KARDINAL-MINDSZENTY-STIFTUNG, VADUZ/LICHTENSTEIN
PRINTED IN AUSTRIA BY
THAURDRUCK, GIESRIEGL GES.M.B.H., THAUR/TIROL

Minden jog fenntartva,
beleértve a bárminemű eljárással való
sokszorosítás jogát is

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ

ELSŐ ÉS MÁSODIK FOGSÁGOM

Szüleim 13 • Az iskola 15 • Első munkahelyem 17 • A kommunisták fogságában, 1919-ben 19 • Negyedszázad Zalaegerszegen 24 • Veszprémi megyéspüspök 35 • A Dunántúl püspökeinek emlékirata 39 • Második fogságom 43 • A pót-fegyház 49

AZ EGYHÁZ HARCA A MEGSZÁLLÓKKAL

A „felszabadítók" 55 • A hazatérés 58 • A püspökkari konferencia 61 • Az én hálátlanságom 66 • Az Egyház és az új világ 69 • Prímási kinevezésem 74 • Székfoglalás Esztergomban 79 • Nyomor és karitász 86 • Egy hét Budapesten 93 • Az őszi püspökkari konferencia 95 • Választási körlevelünk 98 • Az új kormány 104 • Találkozásaim XII. Pius pápával 108 • Az új üldözöttek 114 • „Diákösszeesküvés" 119 • A Szülők Szövetsége 123 • Támadás az imádság ellen 129 • A körúti gyilkosság 134 • Az álcázott vallásüldözés 140 • A kollektív felelősség 144 • Látogatásaim az egyházmegyékben 151 • A keresztény múlt ébresztgetése 157 • A Kisgazdapárt felmorzsolása 164 • Alkudozás a hitoktatás körül 170 • A második nemzetgyűlési választás 179 • A párizsi békekötés 186 • A Mária-év 194 • Az iskolák államosítása 202 • A „megegyezés" elmarad 210

LETARTOZTATÁSOM, AZ ANDRÁSSY-ÚT 60-BAN, A BÍRÓSÁGI SZÍNJÁTÉK

Letartóztatásom 223 • Az Andrássy-út 60-ban 234 • Az első éjszaka 236 • Vizsgálati fogságom első napja 243 • A legsúlyosabb vád és bizonyítékai 247 • A bánásmód változatlan 252 • A „valuta-üzérkedés" 259 • Az egyéniség megtörése 265 • Az okmányok 272 • Előkészületek a kirakatperre 277 • A kirakatper 285 • Beöltöztetés és színre lépés 287 • Az első felvonás 291 • A vádak és bűntettek 296 • A bizonyítékok 301 • A védelem 311 • Az ítélet 316

BÖRTÖNÖM, SZABADULÁSOM, MENEDÉKHELYEM

A Gyűjtőfogházban 325 • A „jogerős" ítélet 328 • Édesanyám látogatásai 331 • Az én fegyházam 334 • Celláim 338 • Fegyenchumor 342 • Meglátogat Péter Gábor 344 • A magánzárka hangulata 348 • Időfogyasztó események 351 • A rabkönyvtár 356 • A rab-irodalom 360 • Rab-éjszakák, rab-álmok 362 • Vallási élet a fegyházban 367 • A börtön örvényei 373 • Ami vigasztal a fogságban 377 • Betegségem 383 • Püspökszentlászlón 389 • Az ÁVH „vendége" Felsőpetényben 396 • Fegyházam őrangyala 401 • Egyezkedési kísérletek 406 • 1956 október: szabadulásom 412 • Haza Budára 419 • A magyar Egyház kálváriája 422 • Intézkedéseim és rádiószózatom 435 • Menekülök az amerikaiakhoz 442 • Kilátás a követségről 447 • Kapcsolataim a külvilággal 451 • A békepapok visszatérnek 457 • Édesanyám menedékhelyemen 464

SZÁMKIVETÉSBEN

Tárgyalások a pápa megbizottjával 473 • Vívódásaim 478 • Rómában 482 • A Pázmáneumban 485 • Lelkipásztori utaim 488 • Amiért nem mondhattam le 493

Előszó

Akik történelmi események központjában állottak, sokszor gondolnak emlékirataik közlésére. Különösen akkor, ha a Gondviselés intézkedéséből magas kort érhettek el. Én nem annyira az évek jogán, mint inkább az átélt történelmi események tanújaként veszem kézbe a tollat. Nem lehetek *laudator temporis acti,* mint mások, akik szerencsésebbek voltak nálam. Emlékeim nagy részét kereszthordozások hosszú évei s a passzívitásra való kényszerítés foglalják el; a tevékenységben töltött idő valamivel kevesebb. S e szomorú korszakban, mintegy odaültetve a fekélyes Jób mellé, nem jelenthetek sok örvendetest vagy vigasztalót, kivéve az Istenbe vetett hit állandó örömét, amelytől nem tudtak megfosztani. Így tehát nem érzek keserűséget sem. A kötelesség indítását érzem, amikor egy magamban érzett elégikus csendben, a valóságot írom meg: azt, ami történt s úgy, ahogy volt.

1956-ban, szabadulásom után, a budapesti amerikai követségen megnéztem a „The Prisoner" című filmet, amelynek Bridget Roland a szerzője s melyben a főszerepet a kivételes tehetségű Alec Guinness játssza; utóbbi azóta a hit kegyelmét is elnyerte.

A „The Prisoner" tartalma a következő: A bíborost — alakban, korban valamelyest hasonlít rám és ő is jó erőben látszott lenni — istentisztelet végeztével a templomban polgári ruhás rendőrök őrizetbe veszik. A megdöbbent nép hangtalan. A letartóztatott bíboros teljes díszben hagyja el a templomot, még főpapi palást is borítja a vállát. A rendőrségen először udvariasan megfosztják a bíborost egyházi ruházatától. Utána azonban a vizsgálati fogság ideje alatt mégis teljes főpapi díszben látjuk időnként megjelenni a vásznon. A cellája valami ódon vár, romantikus börtön-képeket idéző, alagsori helyiségére emlékeztet. Ez sem hasonlít az én

rabzárkámhoz — legfeljebb drótablaka és a „betekintős ajtó" — és a filmvászon zárkájába még dívánt is helyeztek. Az ágy ugyancsak kényelmes, majdnem elegáns volt — ez sem hasonlított a magyar rabpriccsekhez.

A rendőri kihallgatók hangja finom, szinte társaságbeli a filmen, sőt: eminenciázzák a vádlottat. A magyar kommunisták kínvallatásán átment fogolynak — fülének, szemének — már az is szokatlan, hogy az őr egyáltalán szót vált a rabbal. A filmben gyakran hoznak feketekávét, azt a vallató ízleli meg először s csak azután kínálja meg udvariasan a bíborost. Az étel is bőséges, jó; az edények ízlésesek, a felszolgálás módja udvarias. Ételt sűrűn hoznak a filmen, volt úgy hogy öt percen belül kétszer is tálaltak.

Később a vallatás is megkezdődik. A vádlott csuklóját vasgyűrűvel szorítják, ugyanakkor különböző mentális cselfogásokkal is dolgoznak, hogy az államellenesség bűnét rábizonyíthassák. A vallatás konok szívóssággal folyik, s csak a bíboros ellenállása miatt akad meg minduntalan; utóbbi lépten-nyomon elalszik a kimerültségtől.

A főtárgyalás alatt nagy rendőri készültséget látni az épület körül; a tárgyalóterem is megtelik kíváncsi hallgatósággal. A vádlott-társak azonban hiányoznak a filmen. Közben a perbefogott bíboros is, meg a közvádló is fel-alá sétálgatnak a teremben, időnként megállnak, összetalálkoznak, vitatkoznak. A vádlott végül is kimerül, leroskad a padlóra s most már államellenes bűnökkel vádolja magát, amiért halálra ítélik. De aztán kegyelmet kap. (Megjelenik a vásznon az anya könnyes alakja is, de őt a peres eljáráson kívül látni.)

Az ítélet után a főállamügyész öngyilkosságot követ el. A vallatást vezető rendőrtisztviselő pedig megtér, lemond állásáról . . .

Mindez a filmesek világának a valósága. Az én perem történetéhez — a sok közül — az tartozik, hogy a per idején felelős igazságügyminisztert később letartóztatták s aztán cellájában agyonverték.

A darabot, mely közben világrészeket járt be, a kritika és a tömeg melegen fogadták, míg én sajnálattal állapítottam meg, hogy a jószándékú rendezők nem ismerték a bolseviki magyar

valóságot. A filmben, amely a vasfüggönyön innen készült, semmi sincs a magyar életből. Talán csak annyi benne a valóság, hogy volt egyszer egy bíboros, akit letartóztattak és perbe fogtak.

A költői képzelet s néha az üzleti érzék is majdnem mindenütt — jó és kevésbé jó igyekezettel — körülfonja hatásos, de a valóságtól sokszor eltérő dekorációval, színezésekkel a megtörtént eseményeket, ha azoknak különösebb érdekességük van. Annak, ami velem történt, nagy irodalma lett; a különböző nyelveken megjelent könyvek, újságközlemények, értekezések számát is nehéz megállapítani. Emlékszem, hogy az 1956-ot követő idők után, egyetlen egy napon egyszerre adtak kezembe egy angol, japán, kínai, spanyol, portugál, arab s burmai nyelven kiadott könyvet, amelyet rólam és ügyemről írtak.

Emlékirataim úgy mutatják meg az olvasónak — mintegy belülről — az átélt valóságot, ahogyan az végbement. Évtizedeken át némán tartott ajkaim itt szólalnak meg először a börtönökben megjárt életutamról is. Azt kérdezheti az olvasó, elmondottam-e mindent. Válaszom: előadtam mindent, csak azt nem részleteztem, amit a jóízlés, meg a férfiúi és papi önérzet tilt.

Amiről beszámoltam, azt sem azért írtam meg, hogy fájdalmaim és sebeim gyümölcseit bármilyen tekintetben learassam. Azért tanúskodom, hogy a világ újra tudomásul vegye, mit cselekszik a bolsevista rendszer az alája rendelt emberi életekkel és sorsokkal. A magyar Egyház fejének keresztjét emelem fel a világ előtt: emlékeztetni akarom magyar népem roppant szenvedéseire. Ugyanakkor fel szeretném hívni figyelmét azokra a veszélyekre, amelyek a ma még megmaradt szabad társadalmakat elpusztítással fenyegetik.

Bécs. 1974. Húsvétvasárnapján.

ELSŐ ÉS MÁSODIK FOGSÁGOM

Szüleim

1892. március 29-én láttam meg a napvilágot Vas megyében, Mindszenten. Szüleim szőlő- és földmívelők voltak, mintegy húsz holdnyi örökölt és szerzett területen. Édesapám, Pehm János fiatalon községbíró, majd közgyám s később négy évtizeden át egyházközségi és iskolaszéki elnök volt. Egyik ősének Zala vármegyében hirdették ki 1733-ban magyar nemesi státusát; azért a vitézségéért nyerte el, melyet Kiskomáromnak a törökök kezéből történt visszaszerzésekor tanúsított. Édesanyám, Kovács Borbála felmenői a zalai Zrinyiek várjobbágyai voltak. Mindkét szülőm ősei évszázadok óta éltek a színmagyar Hegyháton és Kemenesalján. Minden rokonságom erről a tősgyökeres magyar vidékről való és mind az apai, mind az anyai ágon rokonságomban csupa magyar nevek találhatók, mint pl. Mátyás, Rigó, Csordás, Molnár, Varga, Zrinyi, Csáki, Takács, Vass, Eőrszily stb. Volt köztük iparos, földmíves, számadó juhász, nagyprépost, városi tisztviselő, ezredes, kir. kúriai bíró, plébános, pénzügyi tisztviselő.

Hatan voltunk testvérek, kik közül egy nyolcéves korában, két iker pedig egészen kicsi korban halt meg. Egyik húgom nyolc, a másik hat gyermeket nevelt fel. Édesanyámnak unokáiban és dédunokáiban sok öröme tellett. A nehéz időkben vigaszt és fénysugarat ők hoztak életébe.

A hat gyermekből én voltam az első. Igen gondos, jó példával erősített nevelést kaptam a szülői házban. Hála Istennek, nem kell mondanom Malraux vészes szavaival: „Én gyűlölöm gyermekkoromat!" Meleg otthon volt az én szülői házam, az imának és az erényes életnek melegágya. És ennek a csendes falusi otthonnak tiszta lelkét és fényét édesanyánk sugározta ránk

páratlan anyai szeretetéből. Eszes, csendes, finom asszony volt, aki odaadással végezte a házi teendőket, mintaszerűen nevelt, gondozott bennünket, s ugyanakkor apánk mellett is ott állt a nehéz mezei munkákban. Igen jellemző tulajdonsága volt, hogy — szívóssággal és körültekintéssel — csaknem minden életrevaló tervét végre tudta hajtani, nagy nehézségek előtt sem torpant meg. Neki köszönhetem, hogy az elemi iskola elvégzése után gimnáziumba kerültem.

Az iskola

Mindszenten végeztem el az elemi iskola 5 osztályát egytanítós, osztatlan iskolában. Jó tanítónk volt és kezdetben otthon szüleim is segítettek. Édesanyám tanított meg ministrálni más fiúkkal együtt, ő irányította és ellenőrizte otthon a házifeladataimat is. A tanító rátermettsége és szüleim támogatása sokat jelentettek. De még így is fogyatékosnak mutatkoztak az osztatlan elemi iskolában nyert alapismereteim, amikor 1903-ban megkezdtem középiskolai tanulmányaimat a neves és szigorú szombathelyi premontrei főgimnáziumban. Két-három év kellett, amíg a jobban felkészült városi társakkal szemben ez a hézag eltűnt. Csak a felső osztályokban kerültem a jó tanulók közé, később érettségim egy jegy kivételével jeles volt. A gimnáziumban sokat tanultam és sokat olvastam. A hittudomány, az irodalom és a történelem volt a szenvedélyem.

Az első osztályba jártam, amikor évvége felé egy nap megjelent édesanyám: gyászban, és kisírt szemekkel közölte velem, hogy meghalt hirtelen nyolc éves öcsém, akire a szülők tervében a családi gazdaság várt volna. Arra kért, menjek haza. Akkor kívülem csak két leány volt a családban. (Két ikertestvér később született.) Arra kértem édesanyámat, hogy Szombathelyen maradhassak. Ő beleegyezett s azután kitűnt, hogy a hazatérés gondolata édesapámé volt, nem az övé.

Érettségi után jelentkeztem papnövendéknek. Szívesen felvettek a szombathelyi szemináriumba, hiszen a gimnáziumban, mint az ifjúsági kongregáció prefektusának, bizonyos nevem volt. A teológián jól haladtam. Tanáraim, előljáróim szerettek. Az első év után gr. Mikes János megyéspüspök a bécsi egyetemre küldött és a magyar teológusok szemináriumában, a Pázmáne-

umban biztosított helyet részemre. Nem éltem ezzel a főpásztori keggyel. A püspök végülis tudomásul vette elhatározásomat, mely meglepetést, kis hidegséget idézett elő; ezt pár évig éreznem is kellett. Így még alaposabban láttam neki teológiai tanulmányaimnak. Döntésemet később sem bántam meg, ugyanakkor a hidegség sem kísért sokáig püspököm és előljáróim részéről. A Pázmáneumban nem jártam egészen 1947-ig; útban Kanada felé, mint esztergomi érsek látogattam meg az intézetet. Azonban negyedszázad múltán, amikor számkivetésbe kényszerültem, nagyon örültem, hogy a magyar Egyház rendelkezik ezzel a külföldi szemináriummal, ahol letelepedésre alkalmas helyet találtam.

1915. június 12-én szentelt pappá megyéspüspököm, gr. Mikes János, a szombathelyi székesegyházban.

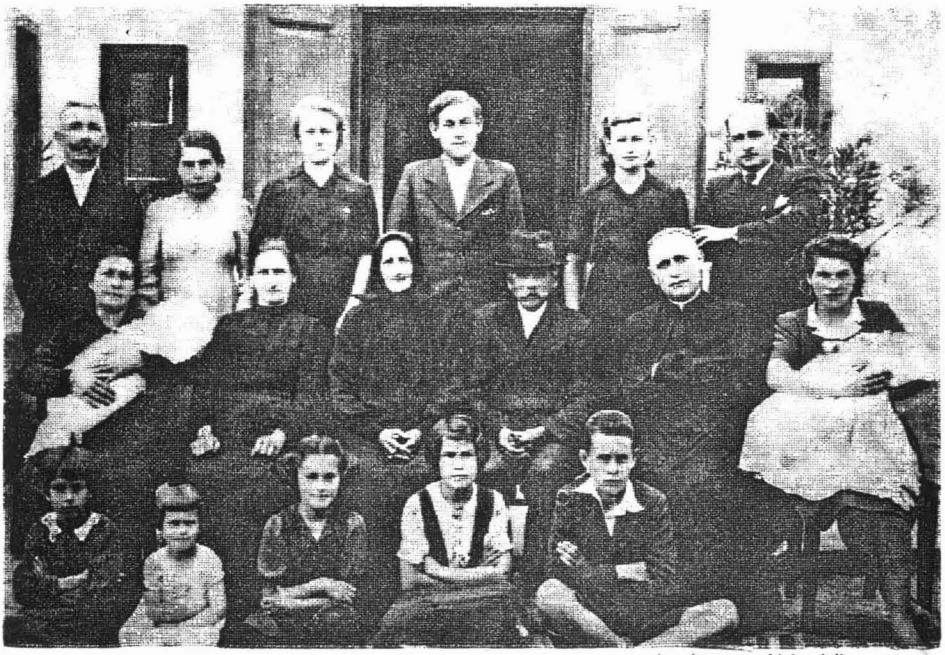

A népes család a bíboros szüleinek aranylakodalmán 1941-ben. A középső sorban jobbról balra Mindszenty prelátus, édesapja, édesanyja és két húga.

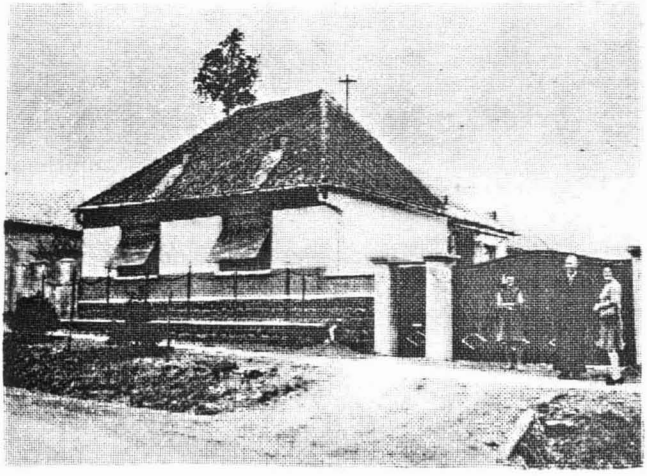

A bíboros szülőháza Mindszenten.

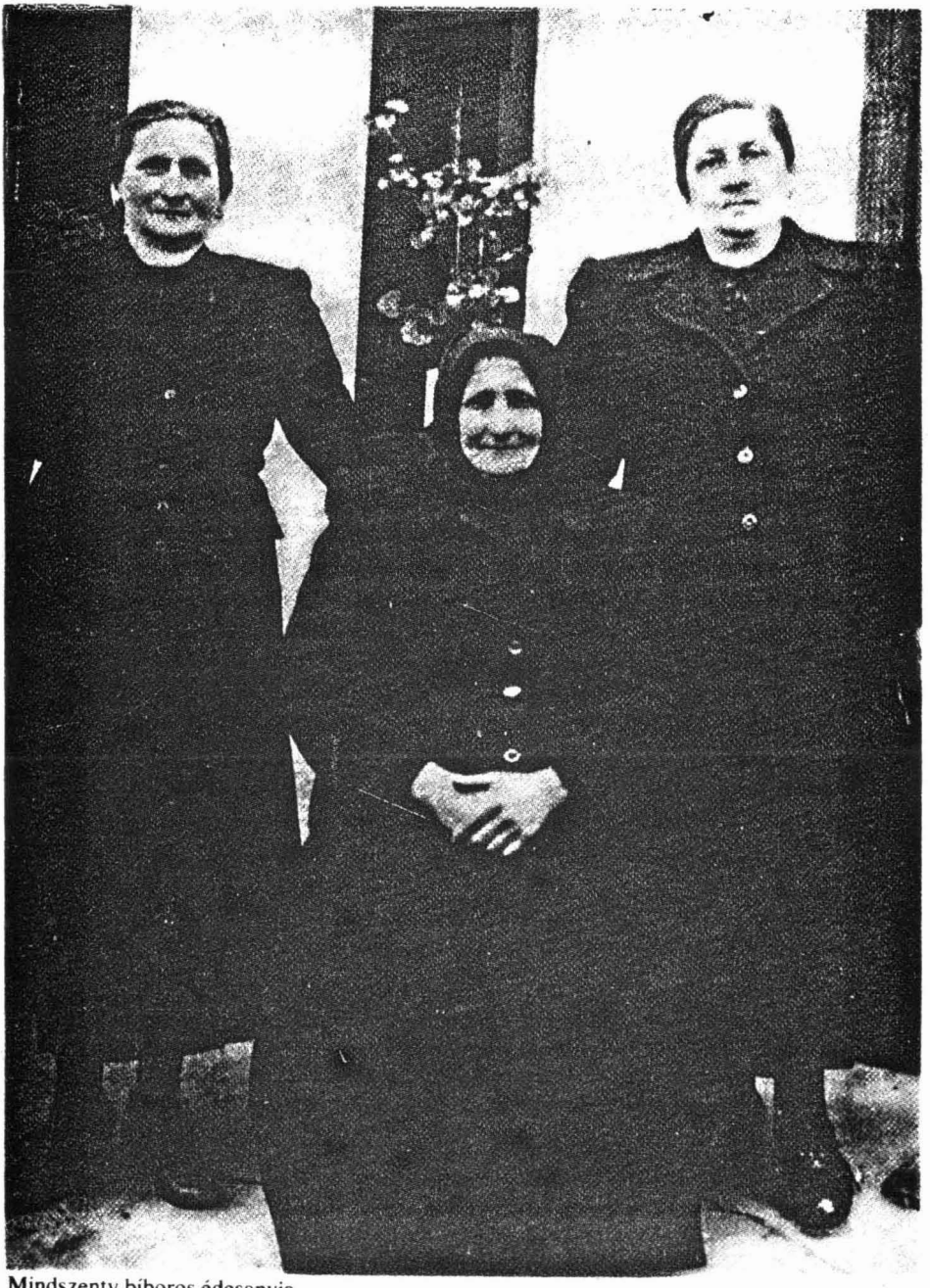

Mindszenty bíboros édesanyja
két leányával.

A zalaegerszegi plébániatemplom.

Címzetes apát (1924).

Veszprém látképe a székesegyházzal és a püspöki rezidenciával.

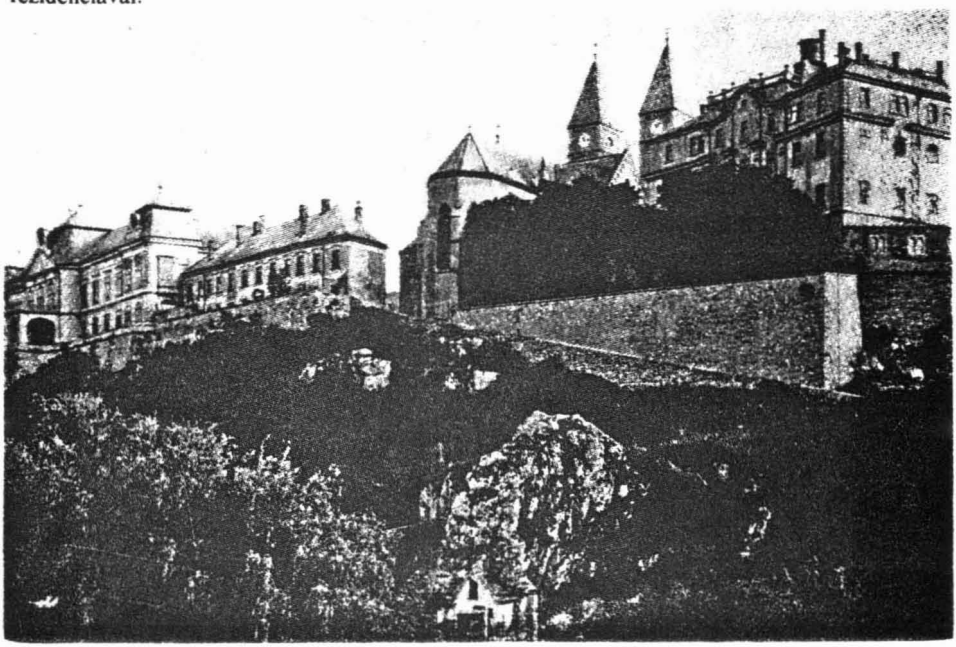

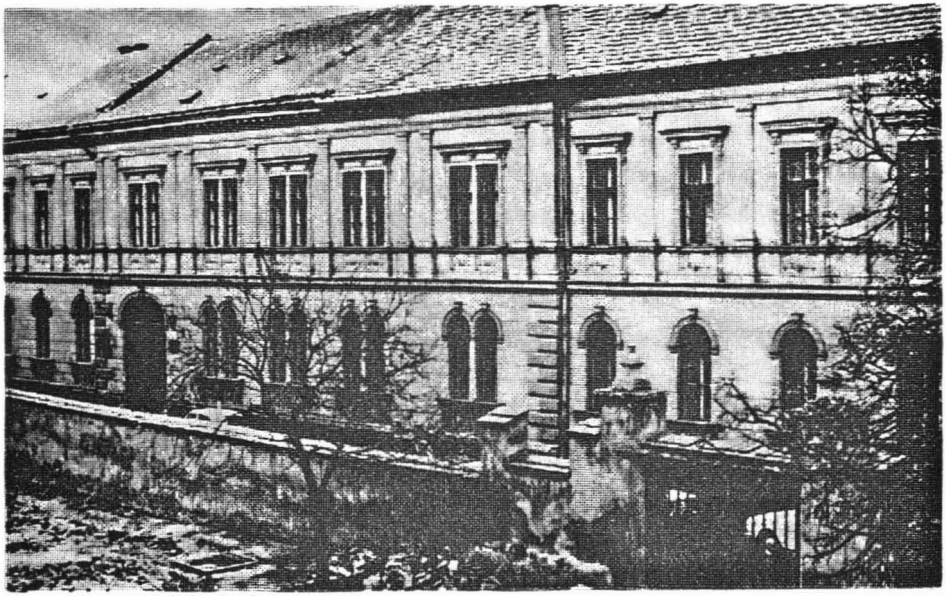

A veszprémi bíróság épülete, ahol Mindszenty püspököt 26 papjával fogságban tartották.

Shvoy Lajos püspök.

br. Apor Vilmos püspök.

Kelemen Krizosztom főapát.

gróf Mikes János püspök.

Első munkahelyem

Az első világháború második évében léptem ki az életbe. Megyéspüspökom a Rába melletti Felsőpatyra nevezett ki segédlelkésznek Geiszlinger Béla plébános mellé, akinek igen sokat köszönhetek. Kiváló lelkipásztor volt, aki jól tudott bánni híveivel. A nemes Jákfa község és a hozzátartozó falvak hitoktatója s papja voltam, az egyházi funkciókat én végeztem a filiális községekben. Szívesen dolgoztam e vallásos és jó nép körében és a lelkiek mellett anyagi és társadalmi érdekeiket is igyekeztem védelmezni. Résztvettem a jóléti (hitelszövetkezet, Hangya) szervezetek irányításában, amire a háborús időben különösen rászorultak híveink.

Felsőpatyi káplán koromban jelent meg Budapesten *Az édesanya* című könyvem; ez egyetlen év alatt, 1916-ban két kiadásban fogyott el.

Sokat gyóntattam és úgy emlékszem, hogy szentbeszédjeimnek megvolt a visszhangjuk. Kedves emlékem is maradt a jákfai időkből, ahol a vasárnapi ebédeken a Kiss-családnak voltam vendége. Vasárnapról-vasárnapra felkeresett ebéd közben, hogy elbeszélgethessen velem, egy nagyothalló, 80 éves, helybeli földbirtokos. Mivel süket volt és mivel mindig ugyanarról beszélt, a családbeliek nem szívesen pazarolták rá az idejüket. Misére sem járt, mivel nem hallotta a szentbeszédet és sem a szertartásba, sem az énekbe nem tudott belekapcsolódni. Én minden ebédnél újra végighallgattam régi történetét: hogyan igazgatta zalabéri postamester korában a Bécsből érkező postát, hogyan gondoskodott a váltott lovakról, s ugyanakkor milyen körülményesen működött hivatalában az ingaóra. A vendéglátó család ideges volt, de én csitítottam őket: ennek a jó embernek egy igénye van, az, hogy hetenkint egyszer jól kibeszélhesse magát. Így múltak el a vasárnapi ebédeink nyáron, ősszel és a nagybőjtben

egyszer megkérdeztem tőle: Hogyan áll a lelke, mikor gyónt utoljára? Amikor 60 évvel ezelőtt, 20 éves koromban házasságot kötöttem, — volt a lakonikus válasz.

A következő héten a hittanóra után meglátogattam családját. Kicsit élesnyelvű feleségével közöltem: készüljön rá, hogy három nap múlva, mikor megint hittanórára jövök, elhozom a Szentségi Jézust a férjének. „Ne tegye ezt — mondja riadtan az asszony — mert férjem megszakítja Önnel a barátságot." Mire én megjegyeztem, hogy az örök üdvösség több, mint a barátság. Ekkor lépett be az ajtón a férje s neki is megemlítettem, mi a szándékom.

— Eljöhetek tehát pénteken? — kérdeztem tőle is.

— Az Ön kedvéért megteszem — volt a kissé izgatott válasz.

Utána pénteken meggyónt, térden állva megáldozott. A könnyei hullottak s azt hajtogatta: Én vagyok a világ legboldogabb embere!

A történetnek van folytatása is. Két év múlva, mikor első fogságomból, 1919 májusában visszakerültem zalaegerszegi lakásomba, íróasztalomon találtam unokájának, Olgának a táviratát: Nagyapa meghalt s utolsó kívánsága, temesse el Jákfán február 10-én. Egy nappal előbb, 1919. február 9-én, internáltak Szombathelyen s így csak negyedévvel később szerezhettem tudomást haláláról és utolsó kívánságáról, amit nem teljesíthettem.

A kommunisták fogságában, 1919-ben

Másfél évig tartó káplánság után, 1917. február 1-én a zalaegerszegi állami főgimnázium hittanárának neveztek ki. De nemcsak hittanár, hanem osztályfőnök és latin tanár is voltam, mivel az oktató testület egy része hadba vonult. Két ifjúsági kongregációt vezettem s prézese lettem diákjaim édesanyái Máriakongregációjának is. Zalaegerszeg mint megyei székhely Zala társadalmi és kulturális életének központja volt, s a kulturális munkába állásomnál fogva nekem is be kellett kapcsolódnom. Sok megyei és városi tisztviselővel kerültem így szoros munkatársi viszonyba: többekkel életre szóló barátságot is kötöttem.

Barátaim kérésére vállaltam a vármegyei hetilap szerkesztését, a hitelszövetkezeti igazgatósági tagságot és a megyéspüspök megbízásából tagja voltam a városi képviselőtestületnek. A megyei hetilap szerkesztésétől megváltam ugyan az 1918-as forradalom alatt, de ugyanakkor indítottam egy saját hetilapot, a Zalamegyei Újságot, melynek első száma 1918 karácsonyán jelent meg. A lap körül mintaszerű munkát végeztek diákjaim: köztük Kerkai Jenő, a később országosan ismert és értékelt jezsuita atya.

Amikor Magyarország a háború ötödik évébe lépett, már jelentkeztek a kimerültségből származó bajok. Nagy bizonytalanság és tájékozatlanság uralkodott az országban; azután előállt az a történelmi helyzet, amikor egy liberális értelmiségi csoport a béke és a radikális forradalom jelszavait hirdetve felboríthatta a rendet. Különösen megnövelte esélyeiket Wilson amerikai elnök nyilatkozata, melyben a soknemzetiségű Monarchia népeinek „önrendelkezést ígért." Hogy az ígéretekből mi lett, tudjuk. Az állam és az intézmények keretei azonban felbomlottak; az ország népe védtelenül állt a történelmi viharban ellenségeitől körülvéve. Így következett be 1918 októberében

a teljes összeomlás. A zűrzavarban gr. Károlyi Mihály ragadta magához a hatalmat és az utca a fővárosban kikiáltja a köztársaságot. (A békeszerető király, IV. Károly, nem mondott le, csak visszavonult a hatalom gyakorlásától.)

Az októberi forradalom megingatta Szent István országának alapjait. A magyar nép többsége nemzeti tragédiának érezte azt, ami történt s mihelyt magához tért és felocsudott, megpróbálta, úgy-ahogy tudta, helyreállítani a nemzet rendjét és egészségét. Mi is szervezkedtünk barátaimmal és munkatársaimmal Zalában. Az általam szerkesztett lapban bíráltuk a forradalmi túlkapásokat és igyekeztünk felkészülni a tavaszra kilátásba helyezett új választásokra. Barátaim és a megyei papság felkérésére vállaltam a keresztény meggyőződésű nép választási harcának a vezetését a megyében.

Nemcsak a sajtóban, de népgyűléseken, a városházán és a megyei gyűléseken is megindokoltam pártunk álláspontját. A Károlyi-párt hívei a mi tevékenységünk következtében igen megfogytak Zalaegerszegen és a megyében. Így a törvénytelenség és a terror eszközeit próbálták felhasználni ellenünk azok, akik a demokráciát és a szabad szervezkedés jogát hirdették úton-útfélen. Mivel mindig a nyomomban voltak, tudták, hogy 1919. február 9-én Szombathelyre utazom hivatalos ügyek elintézésére. Mikor a délutáni vonatba beszálltam, hogy visszautazzam Zalaegerszegre, két egyenruhás rendőr lépett be szakaszomba s azon a címen, hogy „szökevény" vagyok s ezért körözést adtak ki ellenem Zalaegerszegen, letartóztattak. Nem használt, hogy felmutattam a Zalaegerszegre szóló vasúti jegyet, mely nyilván tanúsította, hogy nem vagyok „szökevény," hiszen hivatásbeli állomáshelyemre akarok visszatérni. Leszállítottak a vonatról és bekísértek a vármegyeházára, Obál Béla vasi kormánybiztos hivatalába.

A kormánybiztos közölte velem, hogy Zalaegerszegen körözést adtak ki ellenem azzal a meghagyással, hogy ahol érnek, ott tartóztassanak le. Őrizetbe vett és a vármegyeházzal szomszédos püspökvárba internált. A megyéspüspök nem volt otthon, őt már előbb őrizetbe vették, mint a rezsim ellenségét s Celldömölkön tartották fogva a bencések rendházában.

Őrizetemre két rendőrőrmestert küldtek Zalaegerszegről, sőt Zilahi István rendőrkapitány maga is Szombathelyre jött és

jelentős napidíj ellenében vigyázott rám. Esténkint a Sabaria nagyszállóban tartózkodott, míg a két őrmester a gyengébb napidíjból a kurtakocsmákat látogatta. Így nyugodtan kiosonhattam minden este a *Vasvármegye* szerkesztőségébe, ahol a kilátásba helyezett tavaszi választásokra dolgoztunk ki közös terveket.

Egyik nap hallom, hogy a kormánybiztos el akar helyeztetni zalaegerszegi hittanári állásomból. A püspöki helynök, aki a fogoly püspök helyett kormányozta az egyházmegyét, Dr. Tóth József atyai jóakaróm volt s féltem, teljesíteni fogja a kívánságot, csupán azért, hogy engem kiszabadíthasson fogságomból. Így egyik este felkerestem Mikes püspököt Celldömölkön. Az őrizetére kirendelt főhadnagy udvariasan fogadott, beengedett s nyugodtan megbeszélhettem a főpásztorral, hogy a kormánybiztos kívánságát ne engedje teljesíteni.

— Ha Te így akarod, így lesz — volt a rövid, bár aggódást tartalmazó atyai válasz.

Csak éjfél körül értem vissza Szombathelyre, ahol Zilahi rendőrkapitány már köröztetett, mint szökevényt. Nagyon megkönnyebbült ő is meg a két őrmestere is, mikor beléptem a kapun. Az őrmesterek még hálálkodtak is, hogy visszajöttem.

Letartóztatásom után a tizedik napon váratlanul hivatnak a püspökvár irodájában lévő telefonhoz. A zalaegerszegi kormánybiztos volt a vonal másik végén s közölte velem, hogy szabadlábra helyez, ha elfogadom föltételeit:

1. meg kell változtatnom magatartásomat a Károlyi-rezsimmel szemben és
2. el kell hagynom Zalaegerszeget.

Ajánlatát visszautasítottam s elhatározásomon akkor sem változtattam, mikor azzal fenyegetett, hogy ellenkező esetben 15 év fegyházra ítéltet . . . Végül is belátta, hogy nem rendülök meg; akkor átadatta velem a telefont az őrmesternek. Mikor ez meghallgatta a kormánybiztos utasításait, felém fordult:

— Tessék velem jönni, Hittanár úr!

Felmentünk a szobámba, ahol összecsomagoltatta velem a holmijaimat; utána elindultunk ketten a főtér felé. Azt gondoltam, átvisz a rendőrségre, de nem ez történt. A megyeháza mellett, egy szűk mellékutcában az őrmester magamra hagyott:

— Főtisztelendő Úr, mehet ahová akar, csak Zalaegerszegre ne térjen vissza!

Én pedig arra gondoltam: nekem csak a püspök parancsolhatja meg, hogy hová menjek; egyetlen kötelességem van tehát, visszamenni Zalaegerszegre, ahol munkakörömet a főpásztorom kijelölte. Kimentem az állomásra, megváltottam a jegyet és beszálltam a legközelebbi Zalaegerszeg felé induló vonatba. Csak a fele utat tehettem meg, mivel Zalalövőn várt már rám a zalaegerszegi rendőrség. Éjjel az állomás épületében őriztek s reggel visszavittek Szombathelyre, ahol éppen országos vásár volt. A rendőrök helyett két csendőr kísért most végig a városon, feltűzött szuronyokkal, s nemsokára az emberek követni kezdtek, s mind gyakrabban elképedve kérdezték:

— Mit tett ez a pap? Gyilkolt? Rabolt? Gyujtogatott?

Erre a csendőrök visszavittek a rab-püspök (Csáky-szalmájává lett) palotájába, ahol március 21-ig fogva tartottak.

Károlyi Mihály ezen a gyászos napon adta át a hatalmat a maroknyi kommunistának; kikiáltották a proletárdiktatúrát. A kommunista rendszert természetesen csak terrorral tudták fenntartani; egyik eszközük a túsz-szedés. Így kerülök már az első éjjel én is a kezükbe. Éjfél körül a rendőrfelügyelő hálóingemnél fogva rángat ki az ágyból:

— Le van tartóztatva!

A püspöki palotából a diákkorom emlékeivel teli Szily János-utcán kísérnek végig a városi rendőrkapitányságra. Két rendőr kísért és a törvényszék épülete előtt a kihalt utcán az egyik felsóhajtott. Odafordulok hozzá:

— Magának, barátom, mi baja?

— Ej, nem így szoktam én vinni az Isten szolgáit!

— Hát hogyan?

— Hintón. Parádés kocsis voltam Répceszentgyörgyön a püspöki birtokon!

A rendőrségen betuszkoltak az utcalányok férges szobájába, egy elhasznált díványra ültettek; este átszállítottak a törvényszéki fogdába, más lefogott társakkal. Itt volt Kincs István kőszegi apátplébános, neves író, Dr. Pintér Lajos szombathelyi ügyvéd, Heisz Mátyás lékai esperes, Maurer Guidó ciszterci ta superior, Deme László vezérkari százados, Üveges Ferenc vasúti főellenőr, Riedinger Frigyes, Benrieder János földbirtokos és sokan mások.

A terror leginkább a fővárosban tombolt, ahol mint tudjuk, külön kivégző helyet rendeztek be a Parlament pincéjében. Ide vidékről is felvitték a kiszemelt áldozatokat. Mikes püspököt is Pestre akarták szállítani, de őt még idejében sikerült átvinni egy erdei lakba, ahol szerencsésen átvészelte a nehéz időket. Egyik társunkat, Üveges Ferencet, szintén Pestre akarták szállítani, mi azonban a fogházőrmester segítségével megszöktettük. Talabér őrmester volt az, aki becsúsztatta hozzánk a nyitott ablakon keresztül a szabadító kulcsokat. Kinyitottuk az ajtókat, majd átsegítettük Üvegest a fogház több méteres falán. Bűnjelként az én cipőgombolómat foglalták le, amelyet elterelő szándékkal, — nehogy az őrmestert fogják gyanúba — a külső ajtó zárában hagytam.

Idegtépő napok voltak ezek; az országban most mindenütt vészbíróságok működtek. Nagyszombaton társaimat elengedték: engem fogva tartottak.

Május 15-én aztán engem is levitt két civil ruhás rendőr Zalaegerszegre. Zalaszentivántól 9 km-t gyalog tettünk meg, mivel a megyeszékhelynek ez a bekötő vasútja a kommunisták alatt nem volt üzemben. Fülig porosan érkeztünk meg Zalaegerszegre s bevittek a vármegyeházára a direktórium elnöke, Erdős Márkus bajai nyomdász elé. A következőket közölte velem: a gimnáziumba nem tehetem be a lábam, gyanús elemekkel nem szabad érintkeznem, ugyanakkor a templomi szószékről sem szólhatok a hívekhez. Amikor megkérdeztem, hogy vajon az új rendszer dologtalanságra kárhoztat-e, rámfortyant:

— Engedelmességre szorítjuk ellenségeinket!

Aznap a plébánián felöltöttem reverendámat és elmentem az esti májusi ájtatosságra. Nagy öröm volt újra a hívők közösségében imádkozni. Az ájtatosság után a hívek körülvettek a templomkertben s aznap este még egy szűk baráti társaságba is meg voltam híva. Figyeltek s reggel újra bevittek a vármegyeházára. Erdős kijelentette, hogy mint javíthatatlant azonnal kitoloncoltat a megye területéről. Így Legáth Kálmán apátplébános kocsiján elhagytam a várost, aztán Zalaszentiványon felszálltam a szülőfalum felé induló vonatra. Hazamentem szüleimhez.

Negyedszázad Zalaegerszegen

Csak a proletárdiktatúra bukása után, 1919 augusztus első napjaiban tértem vissza Zalaegerszegre, ahol időközben megüresedett a plébánia Legáth Kálmán apátplébános nyugalomba vonulása folytán. Az egyházközség képviselőtestülete augusztus 20-án engem ajánlott utódjának egyhangú határozatával. Gróf Mikes János megyéspüspök teljesítette kérésüket és megbízott 1919. október 1-én a zalaegerszegi plébánia vezetésével. Kinevezésem fiatalságom miatt nem kis meglepetést okozott, amiért is a főpásztor a beiktatás alkalmával — a fejcsóválásokra és az én aggodalmaimra is utalva — tréfásan megjegyezte, hogy bennem ez a „hiba" napról napra kisebb lesz.

27 éves voltam, amikor a 16 000 lakosú megyeszékhely és a hozzácsatolt öt filiális község plébánosa lettem. A várost, ahol két és fél évig működtem mint hittanár, már jól ismertem, de csak most figyeltem fel azokra a körülményekre, amelyek a korszerűbb plébániai élet és a mélyebb hitélet kibontakozásának útjában állottak. A filiális községek mintegy 4000 főnyi lakosságát szokatlanul nagy távolságok választották el a plébániai központtól. A legközelebbi filiális községem 4, a legtávolabbi 8 kilométerre feküdt a várostól. A kívánatos egyrétegű hívősereg helyett plébániámon képviselve volt a magyar társadalom minden rétege. Zalaegerszegen nagyszámú megyei és városi tisztviselő mellett iparosok, kereskedők és gyári munkások éltek, Zalabesenyő, Szenterzsébethegy, Ebergény, Ságod és Vorhota községekben pedig földmívesek és mezőgazdasági munkások laktak. De leginkább azt találtam hátrányosnak, hogy a hívek és a papság között nem volt meg a személyes kapcsolat, hiányos és elégtelen volt a hitoktatás és nem működtek kellő számban azok a hitbuzgalmi és kulturális egyesületek sem, amelyekben másutt a világi hívek is bekapcsolódtak a plébániai munkába.

Szinte napról napra találok valami elszomorítót.

Egyik alkalommal szenterzsébethegyi jegyeseket készítek elő házasságra. Amikor eléjük teszem a jegyesvizsgálat végén az okmányokat aláírásra, kiderül, hogy sem a két jegyes, sem a tanúk nem tudnak írni. Különösnek találtam, mert a szomszéd Vas megyében, ahol születtem, nevelkedtem és ahonnan jöttem, csak ritkán találkoztunk írni olvasni nem tudó egyénekkel. Aztán még inkább megdöbbentem, amikor láttam, hogy Zala a Dunántúl legelmaradottabb megyéje, ahol nemcsak Szenterzsébethegynek, de sok más községnek sincs tanítója és iskolája.

A következő vasárnap kimentem Szenterzsébethegyre, hogy az iskola ügyét megtárgyaljam a falu népével. Lesujt az eredmény: csak azok a gyermekek tanulnak meg írni és olvasni, akiket szüleik el tudnak helyezni egy-egy iskolaévre ismerősöknél vagy rokonoknál más falvakban. Mindjárt indítványozom, hogy építsen az egyházközség iskolát. Így épült fel 50—60 tankötelés gyermeknek Szenterzsébethegyen egy egytanerős iskola.

De a másik három nagyobb község egytanerős iskoláiban sem találtam kielégítőnek az állapotokat. Itt is épültek javaslatomra a hívek és a községi előljáróság megértésével új népisko lák korszerű felszereléssel és megfelelő számú tanerővel. Ságodban még iskolakápolnát is építettünk. Az új iskolák, a több tanító, a nagyobb óraszámban végzett hitoktatás emelték a községek vallási életét és műveltségét is.

Ahogy nyugtalanul és izgalommal kutatom a plébánia múltját, a kezembe került hiányos adatokból is megértem, hogy a török idők maradványaival állok szemben. A törökök a XVI. század első felében hódították meg Magyarország déli és középső részeit. A megmaradt területsávokat nemzetünk igen nagy áldozatok árán, a végvárak rendszerével védelmezte. Ezen a védővonalon gyakran átütött az ellenség és az útjába eső helységekben minden alkalommal nagy pusztítást végzett. A lakosság, ha tudott, elmenekült, de ha a portyázó török csapat rajtaütésszerűen érkezett, akkor áldozatul esett: lemészárolták vagy rabszíjra fűzték. Az üresen maradt falut pedig házaival, templomával és plébániájával együtt leégették. Így tűnt el 1567-ben a mintegy száz négyzetkilométer nagyságú plébániám területén több község, köztük négy plébániai székhely: Szenterzsébethegy, Zalabesenyő, Ola és Neszele. Zalaegerszeg erős várának köszön-

hette, hogy át tudta vészelni a török időket és meg tudta menteni plébániáját is.

Az Egyház természetesen nem tudott újjáépíteni minden elpusztult templomot vagy plébániát a török kiverése után, a XVIII. század elején. Hiányoztak ehhez a szükséges anyagi feltételek; ugyanakkor a megmaradt vagy visszatelepült gyér lakosságnak sem volt szüksége a korábbi mértékben azokra. Zalaegerszegen és környékén csak egyetlen plébániát állítottak helyre s abba olvasztották a korábbi négyet: Zalabesenyőt 9 családdal, Olát 74 katolikus lakosával, Szenterzsébethegyet 21 családdal és Neszele egyik filiáját, Vorhotát 63 lakosával. (Neszele teljesen elpusztult, csak egy major őrizte meg a nevét.) Zalaegerszeg plébániájának újjáépítéséről Bíró Márton veszprémi püspök gondoskodott a XVIII. század közepén, amikor egy katedrálisnak is beillő gyönyörű plébániatemplomot és emeletes plébániaházat építtetett a régiek helyébe. Mindkettő díszére vált a városnak. A megye nyugati részeit 1777-ben az új szombathelyi püspökséghez csatolták. Ezzel a változással Zalaegerszeg jelentőségben (Szombathely után) második városa lett az új egyházmegyének. Ennek ellenére plébániája szinte változatlanul megmaradt a 150 évvel előbbi keretek és viszonyok között 1919-ig, amikor a megyéspüspök rám bízta annak vezetését.

Nekem korszerűbb plébániai élet volt a vágyam. Ezért mindenekelőtt igyekeztem megteremteni azokat az új kereteket, amelyekben a korszerűbb egyházközség és a mélyebb hitélet kibontakozhatott. Így mindjárt a templomtól való óriási távolságokat akartam megrövidíteni azzal, hogy Olában, Zalaegerszeg külvárosában és munkásnegyedében felépíttettünk egy nagyméretű zárdatemplomot. Ezt a ferences atyák gondozására bíztuk. Az új templom előnyeit leginkább a nyugatra fekvő filiális községek hívei érezték; a szentmisére vivő útjuk két kilométerrel rövidült meg. De ugyanakkor a plébánia összes híveinek is előnyére szolgált, hogy egyszerre három ferences atyát tudtunk bekapcsolni a paphiánnyal küzdő plébánia munkájába. És mivel közben új hitoktatói állásokat is szerveztünk, a lelkészkedő papság száma 12-re nőtt. Ennek nagyon örültem, mert ettől kezdve plébániámban a hívek ellátottságát illetően a helyzet 50 százalékkal javult: 1 papra 1200 hívő esett. (Ez a szám elődöm alatt 2500 volt.)

Így vált lehetségessé, hogy növeljük a vasárnapi misék számát a két nagy templomban és a helyi kápolnákban, szaporítsuk a gyónási alkalmakat és több hittanórát tartsunk az iskolákban. Megalakíthattuk a korszerű hitbuzgalmi és kulturális egyházközségi egyesületeket. Ezek segítségével és az általam erősen szorgalmazott családlátogatásokkal szorosabbra fűztük a hívek és a papság kapcsolatait. Ezt annyira fontosnak tartottam, hogy magam igyekeztem minden hívemet személyesen felkeresni. Ismertem is mindenkit, még a másvallásúakat is, névszerint az egész plébánia területén.

A világi hívek egyre intenzívebben és mindig nagyobb számban vettek részt a plébániai munkában. Ma is hálásan emlékszem azokra a híveimre és buzgó, odaadó munkatársaimra, akiket házapostoloknak neveztem és segítségükkel jelentős lelkipásztori eredményeket értem el, mint például azt, hogy minden beteghez papot hívtak, senki sem halt meg a szentségek felvétele nélkül ennek a hatalmas egyházközségnek a területén. Ők fáradoztak azon, hogy a lelkigyakorlatokon, a gyakori teológiai előadásokon, a népmissziókon és a plébániai rendezvényeken a meghívottak mind megjelenjenek. Nekik köszönhettük, hogy az egyházmegyei és országos arányt túlszárnyaló mértékben megnövekedett a zalaegerszegi plébánián a templombajárók, a szentségekhez járulók és az egyházközségi munkába bekapcsolódó híveknek a száma.

Az általam megnagyobbíttatott és korszerűsített plébániai kultúrházban folyt az egyesületi élet. Itt minden egyesület és szervezet kapott otthont vagy legalább gyűléseire megfelelő helyiséget. Magam vezettem mindvégig a huszonöt év alatt a Férfi Ligát és az Asszonyok Kongregációját. Ennek a két csoportnak felbecsülhetetlen érdeme volt abban, hogy az értelmiségi réteg is túlnyomó számban vallásos meggyőződése szerint élt. Az iparosok és kereskedők körében a Legényegylet végzett eredményes munkát, ifjúságukat pedig a KIOE és a Katolikus Dolgozó Leányok mozgalma szervezte és nevelte. Értékeltem a Cserkészet munkáját is a középiskolás és az iskolánkívüli ifjúság körében. A falvakban a KALOT és KALÁSZ bontotta ki zászlóit és gyűjtötte maga köré a földmíves ifjúságot.

Az új keretek közt a kiváló munkatársak közreműködésével megélénkült a plébániai élet és ennek nyomában érezhetően

elmélyedt a hitélet is. Nyugodtan jóváhagyhatom, amit Vecsey József *Emlékezés* című könyvének 33. oldalán erről megállapít: „Nemcsak az asszonyok és gyermekek, hanem a munkásság, a főtisztviselők és az értelmiségnek is túlnyomó része rendszeresen teljesítette vallási kötelességeit és a hívek minden társadalmi rétegből sűrűn járultak a szentségekhez."

Nagyadófizetőként tagja voltam a megyei Törvényhatósági Bizottságnak és a városi Képviselőtestületnek. Így elkerülhetetlenül együttjárt plébánosi minőségemmel a közéleti szereplés. Kimondottan politikai szerepet azonban sohasem töltöttem be annak kivételével, hogy a proletárdiktatúra bukása után vállaltam a Keresztény Párt megyei elnökségét. Képviselőséget azonban sem akkor, sem később sem fogadtam el, bár Európában hagyományos volt, hogy papokat is beválasztottak a törvényhozás házaiba. Még Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök is engedett a közvélemény nyomásának és az ország kívánságának, amikor vállalta a Keresztény Párt elnökségét és képviselőként foglalt helyet az 1920-ban megválasztott alkotmányozó nemzetgyűlésben.

Bár tudtam, hogy pappolitikusok válságos időkben és kivételes helyzetekben olykor használhattak is Egyháznak és hazának — általában azonban nem láttam szívesen a papokat hivatásos politikusok szerepében. Ilyen szerepet nem vállaltam. Arra azonban, hogy országrontók ellen tollal és szóval küzdjek és a keresztény politikusokat híveimnek adott határozott és világos eligazításokkal támogassam, mindig készen álltam. Amikor barátaim és legbensőbb munkatársaim unszoltak, hogy lépjek fel képviselőnek, vagy fogadjam el a megyei felsőházi tagságot, mindenegyes esetben elhárítottam kívánságukat. Ugyanakkor azonban nem ellenezte m, hogy Csóthy Géza apátplébánost a megye felsőházi tagnak megválassza.

Magam csak lelkipásztor akartam maradni. A lelkipásztori életben a politikát szükséges rossznak tartottam. De mivel a politika ledöntheti az oltárt és romlásba viheti a halhatatlan lelkeket — ahogyan az a történelem folyamán annyiszor megtörtént — súlyosan kötelező lelkipásztori feladatnak tekintettem a szavazó polgárok alaposabb tájékozottságát és felvilágosítását még a pártpolitika vonalán is elősegíteni. Az volt a felfogásom, hogy határozott kiállással és a lelkipásztoroktól jövő egy-

értelmű eligazítással megakadályozhatjuk a vallásellenes — vagy társadalmakat és a közerkölcsöket romboló — mozgalmak hatalomra jutását. (A hit meggyengülésének a jele, ha az Egyház ateista mozgalmakkal szemben a pártpolitikában semleges álláspontot foglal el és hívei ily módon megtévesztett lelkiismeretére hagyja a döntést.)

A megye és város kulturális életében azonban mindenkor szívesen közreműködtem, sőt több kultúresemény megrendezését magam kezdeményeztem, mint pl. a Bíró Márton veszprémi püspök emlékünnepélyét. A róla elnevezett utcában családlátogatáskor érdeklődtem, mit tudnak a városnak erről a nagy jótevőjéről. A válaszok elég vékony ismeretre vallottak nemcsak a földmíves és iparos családokban, de még a magasabb tisztviselőknél is. A helyi történelemben járatos Szalay László törvényszéki bírót is meglepték a gyenge válaszok; így vele együtt indítványoztuk, hogy a város díszközgyűlésen adózzék Bíró Márton veszprémi püspök emlékének. Az indítványt a városi képviselők lelkesen fogadták és engem kértek fel ünnepi szónoknak. A beszédre alaposan felkészültem; átnéztem a Bíró Mártonra vonatkozó adatokat nemcsak az egerszegi, de a veszprémi levéltárakban is. Az ünnepély jól sikerült, csak a gyűjtött anyag nem fért bele az előadásba. Sajnáltam eldobni vagy megsemmisíteni, azért tovább folytattam a kutatást.

A tudományos munkára csupán szabad időmből fordíthattam valamit s ezért csak egy évtized múlva, 1934-ben jelent meg az 500 oldalas Bíró-monográfia *„Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora"* címen. A kritika kedvezően fogadta és a szakemberek még ma, a bolsevizmus alatt is, nélkülözhetetlen könyvnek tartják. Erre a külföldön élő, ismert magyar történész, Bogyay Tamás hívta fel a figyelmemet, amikor az amerikai követségen kezembe került a Kardinal Mindszenty emlékkötet. A 85. oldalon idézi a Mindszenty Okmánytár véleményét történelmi munkámról: „Ez az ötszáz oldalas hatalmas mű példaképe a tudós lelkiismeretességgel készült, minden részletre kiterjedő történelmi monográfiának, mely világos képet ad a XVIII. századi Dunántúl vallási, politikai, művelődési erkölcsi és szociális viszonyairól. Mindszenty bíboros történelm magatartásának egyik kulcsa ez a könyv." Bogyay ehhez hozzá tette: „A jellemzés rövid, de találó. A munka máig alapvető és

nem hallgathatta el az 1954-ben kiadott magyar történelmi bibliográfia sem."

Az én ún. történelmi magatartásomra utaló mondat talán annyiban helytálló, hogy kutatásaim alatt, ahogyan megismerkedtem a török utáni lendületes újjáépítéssel, akaratlanul is sok új gondolatom támadt. Így lettem folytatója a XVIII. századi újjáépítésnek 150 év múlva előbb Zalaegerszegen, majd a szombathelyi egyházmegye zalai részében 1927 után mint püspöki biztos és még később, mint püspök, a nagyterjedelmű veszprémi egyházmegyében.

Úgy lettem püspöki biztos, hogy 1927-ben a szombathelyi egyházmegyei zsinaton ismertettem a zalai részben uralkodó hátrányos egyházi és kulturális állapotokat azzal a céllal, hogy a szerencsésebb körülmények között működő vasmegyei papság támogatását megnyerjük a zalai résznek. Hivatkoztam arra, hogy olyan plébánia is van a zalai részen, amelyhez 17 filiális község tartozik; nem ritka az olyan plébánia, amelyben a filiában lakó hívőnek, ha újszülöttjét kereszteltetni hozza, vagy halottját bejelenti, 20—25 kilométert kell megtennie, mert az is előfordul, hogy ezek a hívek 10—12 kilométerre vannak a plébánia központjától. Hozzátettem, hogy hiányoznak az iskolák, a meglévők pedig korszerűtlenek és így a hitoktatást sem lehet bennük kielégítő eredménnyel végezni.

Előadásomon a megyéspüspök is jelen volt, aki azzal a megokolással, hogy úgy látszik ismerem a helyzetet, látom a feladatokat, kinevezett az egyházmegye zalai részének püspöki biztosává. Megbízatásom arra szólt, hogy ezen a területen új lelkészségek és iskolák alapításával távolítsak el annyi akadályt a lelkipásztori és plébániai munka útjából, amennyit csak lehet. A püspök utalt arra, hogy a már Zalaegerszegen szerzett tapasztalataim segítségemre lehetnek a nehéz vállalkozásban.

Amint történelmi kutatásaimból elém tárult a virágzó múlt, megállapítottam, hogy az Anjouk korában ezen a területen 78 plébánia állt. Ezek közül a török utáni időkben csak 25-öt állítottak helyre és a 150 évvel előbb kialakult helyzeten 1927-ig nem történt észrevehető változtatás.

Isten segítségét kérve, nehéz szívvel fogtam hozzá 150 év után a második újjáépítéshez. A következő évtized alatt igen szűkös lehetőségek közt és fáradságos munkával mégis megszer-

veztünk és felépítettünk 9 új plébániatemplomot és 7 plébániaházat, 9 ideiglenes miséző helyet és 11 ideiglenes plébánialakot és még 12 új iskolát is. Így az önálló lelkipásztori központok száma 25-ről 43-ra emelkedett és az egy-egy plébániára eső hívek száma leszállt 4300-ról 2500-ra. A plébániák és filiálisaik közt lényegesen megrövidültek a távolságok. Volt plébánia, amelynek területén másik kettőt létesítettünk, hogy ezt az eredményt ott is elérjük. A hívek hamarosan érezhették a 12 új hitvallásos iskola tanítóinak áldásos tevékenységét, akik foglalkoztak fiaikkal, leányaikkal és biztosították a kulturális haladást a községekben. Az 1940. évi népszámláláson Zala megye már nem utolsó a Dunántúlon, hanem utolsóelőttinek Baranya megye elé került az írni-olvasni tudás terén.

Az eredményt nagylelkű és áldozatos munkatársaknak köszönhettem: Esterházy Pál hercegnek, aki az építkezésekhez a fát, téglát, meszet és cserepet adta; Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszternek, aki az új iskoláknak kedvező államsegélyt folyósított és Bődy Zoltán alispánnak, aki a vármegye támogatását biztosította.

A város és megye művelődésében jelentős szerepet vitt a Zalamegyei Újság is, amelyet 1918-ban alapítottunk és plébánosságom ideje alatt napilappá fejlesztettünk. Ezt a változtatást az tette lehetővé, hogy önálló nyomdavállalatot létesítettünk, amelynek segítségével még könyvkiadással is foglalkozhattunk. A saját nyomdában alacsonyabbak lettek az előállítási költségek. A Bíró-monográfia is Zalaegerszegen jelent meg, amelyet *Az édesanya* című munkám harmadik kiadása követett két kötetben 1940-ben és 1942-ben.

A plébánia keretében szervezett és végzett szociális és karitatív munka is jótékonyan éreztette hatását a városban. Ezen a területen a szakszerű irányítást a Szociális Missziótársulat növérei adták. Körültekintéssel szervezték meg a szegénygondozást, a kórházmissziót, a vasúti missziót és a fogházmissziót. A házapostolok és a hitbuzgalmi egyesületek tagjainak a segítségével a plébánia területén felkutattunk minden erkölcsi és testi nyomort s azon szervezetten igyekeztünk segíteni. Közben egy 35 ágyas aggmenhelyt is építtettünk az elhagyott szegények és öregek részére. Ezzel a szervezett összefogással vált az is lehetővé, hogy évenkint 15 vidéki szegénysorsú középiskolás

diákot taníttattunk a város középiskoláiban családoknál történt elhelyezéssel és ellátással. A leányifjúságnak pedig zárdaiskolát emeltettünk, amelyben tanítónőképző, liceum, polgári, elemi és szakiskola működött és 100 bennlakó növendéke is volt. A 70-80 tagú női zárda megjelenése új színt adott a déli városrésznek és jótékonyan éreztette hatását a leányifjúság és az anyák, de az egész női társadalom körében is.

Gondoskodnunk kellett az új intézmények és szervek anyagi alátámasztásáról is. Ezért hoztuk rendbe az egyházközség vagyoni helyzetét és pénzügyeit is. A szétaprózódott plébániaföldeket házhelyeknek adtam el s a befolyt összegen megvásároltam a ságodi gazdaságot, amely terjedelemben háromszorosa volt a korábbi plébániai ingatlanoknak. Az új javadalmi birtok korszerű berendezést kapott. Meglehetősen megnövekedett ezáltal plébánosi jövedelmem, amelyet szinte az utolsó fillérig az egyházközségi munka céljaira fordítottam. Mivel a hívek ezt tudták, bővebben adták adományaikat ugyanezekre a célokra, sőt nagy megértéssel fogadták az egyházközségi adót is. A hívek segítsége nélkül nem tudtuk volna a zárdatemplomot és a nagyszabású zárdaiskolát felépíttetni, sem a kultúrházat megnagyobbíttatni, vagy a plébániaházat kétemeletessé átalakítani. Sokba került a napilap fenntartása, a diákok eltartása és nem volt csekély az az összeg, amit felemésztett a karitász és szegénygondozás.

Sokat használt lelkipásztori munkámban a megyéspüspök figyelme, aki 1924-ben pornói címzetes apáttá nevezett ki és 1937-ben római kitüntetésre, pápai prelátusságra terjesztett fel. Ezeket nem azért fogadtam szívesen, mintha a végzett munka személyes megjutalmazását kívántam volna, hanem sokkal inkább azért, mert ezáltal könnyebben értem el gyakorlati eredményeket megyei, állami hivatalokban, vagy sok esetben éppen a kormánynál. A kitüntetésekért valóban nem törekedtem. Egész életemben egyetlen lépést sem tettem érdekükben. Amikor püspök lettem, egykori megyéspüspököm, gróf Mikes János hívta fel rám a nuncius és Róma figyelmét.

A Szentatya 1944. március 4-én nevezett ki veszprémi megyéspüspöknek.

Zalaegerszegi híveimtől ezzel a szentbeszéddel búcsúztam el:

„Kedves Híveim! Bent a plébánia hivatal asztalán készen áll aláírásra egy okmány, amelyet nem akartam aláírni a mai szentmiséig és szentbeszédig, hogy jogom legyen még egyszer azt mondani nektek: Kedves Híveim! Az akta az én lemondásomat tartalmazza a zalaegerszegi plébániáról és erről a templomról . . .

Nagyon fáj az a tudat, hogy búcsúzom tőletek, Szeretett Híveim. 1917 februárban, 27 évvel ezelőtt, egy fiatal pap jött Zalaegerszegre, hogy a gimnázium fiatalságát vezesse. A legnagyobb gondok között szálltam le a vasútról és igen nagynak találtam a feladatot. Azóta 27 esztendő telt el, történelmi nagy idő és ez alatt megtettem mindazt, amit az Egyház a pap vállára rak: Isten igéjét hirdettem, bemutattam a szentmiseáldozatot és kiszolgáltattam a szentségeket.

Isten igéjét hirdettem. Ha most lelkiismeretvizsgálatot tartok, meg kell köszönnöm mindazt, amit Isten drága kegyelméből megtehettem. Csak a kongregációs terem adatai vannak meg: itt 537 esetben mondottam szentbeszédet 10 esztendő alatt.

Bemutattam évente 72 szentmise áldozatot és naponta másfél órát imádkoztam a városért, az összes élő és elhunyt hívekért. Minden szentmisén megjelent ilyenkor egy hatalmas hívő sereg és én kértem az Úr Jézus Krisztust, hogy áldja meg a hívőket, vezesse ide a hitetleneket és óvja meg a gyermekeket. Az átváltozás után pedig felidéztem lelki szemeim előtt a temetők világát, akiket én részesítettem az utolsó szentségben, vagy a korábban elhunytakat és kértem az Úr Jézust, hogy a tisztítóhelyen szenvedőknek enyhítse a fájdalmát.

Kiszolgáltattam a szentségeket. Elmondhatom, hogy gyóntatószékemet nem lepte be a pókháló. Húsvét táján mindig tisztába tettem a lelkeket. Ha valaki nem jött, — nem az én hibám volt. Csak azért imádkozom, hogy az új lelkipásztor alatt ezek is találják meg az utat a szentségekhez."

Beszédem további részében említést tettem a kinevezéskor hozzám befutott levelekről, majd folytattam:

„A helyi nyilatkozatokból azt olvasom ki, hogy nagyon összefonódott a lelkünk. A katolikusok között nincsen elválás, hiszen alig van lélek, aki gyóntatószékemben feloldozást ne kért volna, alig van család, amelyet nem ismertem, alig van gyermek, akinek a szemébe bele nem tekintettem volna és alig van családi kereszt, amit nem igyekeztem volna enyhíteni.

Most csak arra kérlek benneteket, hogy bármi jöjjön, ne higyjétek el, hogy a lelkipásztor ellensége lehet híveinek. A pap beletartozik minden családba, ti pedig a lelkiatya családjába tartoztok.

Megköszönöm a vármegyének, Zalaegerszeg megyei városának és az állami hivataloknak azt a segítségét, amelyben nekem annyiszor volt részem és híveimnek azt az áldozatkészségét, amellyel mellettem álltak. Köszönöm az iparosságnak, kereskedőknek, földműveseknek ragaszkodó áldozatkészségüket.

Én Jézus útján igyekeztem szolgálni minden társadalmi réteg lelkében. Ha hibáztam, azt felejtsétek el az Úr Jézus nevében. Ha valakit megbántottam, azt a jónak szenvedélyes akarata idézte elő. Ha pedig túloztam, azt igyekeztem jóvátenni. Akik az Istent keresik, azoknál a hiba is jóra fordul."

Veszprémi megyéspüspök

Veszprémbe 1944. március 29-én, 52. születésnapomon érkeztem meg. Tíz nappal előbb szállták meg a nácik Magyarországot, ami nagy nyugtalanságot és bizonytalanságot váltott ki az egész országban. A helyzet olyan kusza volt, hogy Zala vármegyének kellett részemre útlevelet kiállítani. Amikor Veszprémbe igyekeztem — a megszálló katonaság sűrűn végzett igazoltatásai közben — csak így tudtam elérkezni püspöki székvárosomba. Egyébként a nemzet szomorú állapotában püspöki székhelyemre csendben, minden ünnepélyes fogadtatásról vagy beiktatásról lemondva, érkeztem meg. A káptalan a püspöki palotában fogadott, ahová máris betelepedett egy német tábornok. Jelenléte egy cseppet sem tetszett nekem. Ezt maga is észrevette, mikor egyik nap engedélyt jött kérni, hogy a püspöki erdőkben vadászhasson. Tíz nap múlva ki is költözött.

Főpásztori teendőim közt fontos helyet szántam a papsággal való foglalkozásnak. A papi lelkigyakorlatokat, rekollekciókat és a lelkipásztori konferenciákat, melyek abban az időben az egész országban magas színvonalúak voltak, minden eszközzel támogattam. Ezenkívül szorgalmaztam a házapostolok munkába állítását és a hitbuzgalmi egyesületek élénkebb tevékenységét minden egyházközségben. A háborús helyzetben az efajta lelkipásztori munkára nagy szükség volt és ez oknál fogva ajánlottam papjaimnak a rendszeres lelkipásztori családlátogatásokat is. Mint mindig papi működésem alatt, most is egyik legfőbb gondom volt elérni, hogy a hívő nép mellett az élet legdöntőbb pillanatában, halálos ágyuknál, jelen legyen és segítséget nyujtson a lelkipásztor.

Tavasszal bérmakörútra indultam, ami helyi ismeretek szerzésére is jó volt. Bár a veszprémi egyházmegye nem volt ismeretlen előttem, mivel lelkipásztori működésem eddigi területe,

Zalaegerszeg, (valamint egész Zala vármegye is) 1777-ig a veszprémi egyházmegyéhez tartozott. Mint zalai püspöki biztos, megismerkedtem az egész vármegye s így — elkerülhetetlenül — a veszprémi egyházmegye múltjával és problémáival is.

1934-ben jelent meg *„Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora"* című félezer oldalas történelmi munkám, melyben majdnem egy teljes évtizedre terjedő kutató munka után ismertettem Veszprém egyik legnagyobb főpásztorának, a „Dunántúl Pázmányának" munkásságát. E kapcsolataim és kutatásaim alapján világos volt előttem, hogy mint veszprémi püspöknek folytatnom kell azt a munkát, melyet mint püspöki biztos a szombathelyi egyházmegye zalai részében végeztem. Egyházmegyémnek annakidején a törökök nemcsak a zalai, de a somogyi és veszprémi részeit is elpusztították. Somogy megye a visszamaradottságban ikervármegyéje volt Zalának. (A török időkben a két vármegyének maradék északi csúcsa Somogy-Zala egyesített vármegye nevet viselte.)

A tavaszi bérmaút alatt helyszínen igyekeztem megállapítani, hol van szükség új lelkészségre, iskolára vagy valamely más egyházi intézményre. Az egyházmegyében a helyzet ezen a téren nem volt kielégítő. Ennek a török megszállás és pusztítás mellett az is oka volt, hogy elődeim közül négyen nem a lelkipásztorkodásból jöttek. Nekem az volt a tervem, hogy az ország szociális helyzetére való tekintettel is a sűrűn lakott és szegény területeken a püspökség 11 000 holdnyi szántóföldjéből parcelláztatok 7 000 holdat. A kiosztott föld ellenértékét új plébániák felállítására akartam felhasználni. Bántott, hogy az elszakított területeken sem létesített az egyház elég lelkészséget, mikor még kezében volt a nagybirtok. 1944-ben előreláthatő volt a háborúvesztés és ennek nyomában a nagybirtok kiosztása. Ha az egyházi nagybirtok elvész is, — gondoltam — megmaradnak a belőlük létesített plébániák és lelkészségek. Különben hasonló javaslatot tettem már előzőleg egy általam összehívott országos papi értekezleten. Az idők, sajnos, keresztülhúzták tervemet. A Sztójay-kormány ugyanis Hitler parancsára — a háborús termelés érdekében — a nagybirtok megbontására irányuló bármely tervet és kísérletet megakadályozott.

Mégis tudtam az aránytalanul rövid idő alatt a veszprémi egyházmegyében 34 új plébániát és 11 új katolikus iskolát

létesíteni. Egy és egynegyed évig voltam veszprémi püspök és ebből is közel fél évet töltöttem a nyilasok fogságában. Mire a fogságból szabadultam, a helyrehozandó török pusztításokhoz jött a második világháború szinte felmérhetetlen rombolása egyházmegyém déli részében, ahol hónapokig állt a front és folytak a csatározások, legérezhetőbben a Balaton mentén a somogyi oldalon. Ezért kellett fogságom után mégegyszer ezeket a részeket végiglátogatnom.

A Sztójay-kormány 1944 júniusában gettóba záratta a zsidókat. A könyörtelen intézkedésre az Egyház azzal válaszolt, hogy védelmébe vette az üldözötteket. A püspöki kar igen erélyesen tiltakozott az új hatalomnál és körlevélben is tudomására hozta a híveknek és az egész ország közvéleményének felfogását. Néhány részletet szükségesnek vélek idézni ebből a körlevélből:

„Hogyha pedig bárkinek veleszületett jogait, amilyenek: jog az élethez, a vallás szabad gyakorlatához, a munkaszabadsághoz, a megélhetéshez, a magántulajdonhoz stb. vagy a törvényes úton szerzett jogait akár egyes emberek, akár egyes emberi közületek, akár magának az államnak képviselői, igazságtalanul csorbítják, vagy éppen elveszik: a magyar püspökök kötelességszerűen felemelik tiltakozó főpásztori szavukat és rámutatnak arra, hogy az említett jogokat, nem az egyes emberek, nem is egyes emberi közületek, sőt nem is az állam képviselői adták, hanem maga az Isten, hogy tehát ezeket — a törvényes és jogerős bírói ítélet esetét kivéve — igazságosan semmiféle földi hatalom nem csorbíthatja és el nem veheti, csak az Isten, vagy az, akinek Isten erre törvényhozói, bírói és végrehajtói hatalmat adott, mert nincs hatalom, csak az Istentől. Ámde ezt az Istentől nyert hatalmat csak igazságosan, vagyis Isten erkölcsi törvényeivel szabad gyakorolni, mert igazságtalanságra és saját törvényének megszegésére Isten senkinek hatalmat nem adott, nem is adhatott."

Közbenjárásunknak köszönheti a budapesti zsidóság, hogy nagy részben megmenekült a gázkamráktól. A püspöki kar állásfoglalása után az egyházi intézmények minden rendelkezésükre álló eszközzel, a papok és apácák pedig életük és szabadságuk veszélyeztetésével is védelmére siettek az üldözötteknek, éspedig mind a megkeresztelt, mind a meg nem keresztelt

zsidóknak. Legyen elég itt erre vonatkozólag a zsidó ügyek akkori kormánybiztosának egyik jelentését idéznem: „A zsidóság mentésében, sajnos, első helyen állnak a keresztény felekezetek minden rangú és rendű lelkészei. A közbenjárás még soha ilyen méreteket nem öltött, mint éppen ma. A lelkészek a keresztény felebaráti szeretetre hivatkozva végzik a zsidóság mentési akcióját."

1944 júliusban Horthy kormányzó tábornokokból új kormányt alakít. Ez Lakatos elnöklete alatt titkos ellenállást fejt ki a hitleri erőkkel szemben és megpróbál kilépni a háborúból. Titkos tárgyalások folynak a Nyugattal, majd az oroszokkal. Ezek eredményeképpen a kormányzó 1944. október 15-én bejelenti rádiószózatában a fegyverszünetet. Mire Hitler azzal válaszol, hogy lefogatja Horthyt s hatalomra juttatja Szálasi Ferencet, a nyilaskeresztes párt vezérét. Közben az ország kétharmad része hadszíntérré lesz. Az oroszok Budapest felé nyomulnak előre. Fosztogatásaik, a polgári lakossággal szemben tanúsított durva bánásmódjuk, de leginkább a nők ezrein elkövetett erőszakoskodásaik láttán keletkezett rémület tízezreket hajt nyugat felé.

Én magam is intézkedtem, hogy a legértékesebb kelyheket, egyházi ruhákat és a püspökség más műkincseit udvari papjaim helyezzék biztonságba Mindszenten, szüleim és testvéreim házában. Sorjában kiüríttettem az egyházi épületeket, hogy helyet adhassunk a menekülteknek, akik naponként áradtak Nagyvárad és Kecskemét felől. A püspöki palotában helyeztük el a papnövendékeket, tanáraikat, a menekülő szociális testvéreket, sőt magánszemélyeket is. Magam egyetlen szobát használtam, ahol fogadtam papjaimat és híveimet gyakran kényes lelki ügyekben. Hitler utasítására a nyilas hatalom szállítja az Alföld és Dunántúl ifjúságát a kétségbeesetten vívott harcokba. De Nyugat felé vonulnak az ország értékei is. A front bomladozik s miközben a vörös hadsereg a főváros ostromához készülődik, a nyilaskeresztes hadügyminiszter kiadja az öngyilkos jelszót: „Megsemmisítünk vagy megsemmisülünk!"

A megtévesztett pártvezérek még az utolsó pillanatig is bíztak és hittek a német csodafegyverek győzelmében. Valóban, a sötétség órája volt az, amely egyszerre szállt az ország fölé Nyugatról és Keletről: a barna és a vörös veszedelem.

A Dunántúl püspökeinek emlékirata

Már sokszor volt a magyar történelem nagy válságokkal terhes, de minden elmúlt megpróbáltatásnál súlyosabban nehezedett nemzetünkre a második világháború végén kialakult helyzet. Mindig volt tőlünk jobbra is, balra is egy-egy nagyhatalom, amely sandán nézte a mi külön állami életünket. 1944-ben két elnyomó és embertelen rendszernek seregei, Hitleré és Sztáliné, érkeztek meg maradék földünkre, hogy itt vívják meg végső csatáikat. Az egyik sereg lengyel mezőkről megverve vonult vissza s jött utána sietve a Kárpátokon át a másik. A magyar föld a világtörténelem két legvérengzőbb diktátorának hadszínterévé vált.

Nem volt nyugtom s október második felében felmentem tájékozódni a fővárosba. Utamon, menet és jövet, mindenfelé nagy rajokban érkező menekültekkel találkozom. A történelmi Magyarország egész területéről futnak és menekülnek az emberek a vörös hadsereg elől. Mindenütt a vesztes háború roncsai: szétzilált csapatok, menekülő katonák, szekerek és gépkocsik. Budapesten megpróbáltam összehívatni a Felsőházat, hogy a rendkívül súlyos helyzetben megtárgyaljuk a lehetséges magatartást. De nem találtam egyetlen püspököt sem Budán; a felsőházi világi tagok pedig dermedten, egyik napról a másikra tengették életüket a náci megszállás és a nyilaskeresztes terror tetőfoka idején.

Magam írtam meg ezért Budán a németek által hatalomba ültetett nyilas „kormány-"hoz az emlékirat-tervezetet. Először elvittem azt Győrbe Apor Vilmos megyéspüspök jóbarátomhoz. Elvittem volna azt természetesen Serédi Jusztinián hercegprímáshoz is, hogy tartalmát megbeszéljem vele, de Esztergom benne volt már a harcok kellős közepében és a prímásról csak azt tudtam meg,hogy súlyos beteg. Apor püspök velem együtt úgy

gondolta, hogy a fanatikus eszméiktől megszállott nyilas vezetőknél aligha fogunk eredményt elérni, mégis úgy találtuk, hogy a nemzet és híveink védelmében, vállalnunk kell történelmi felelősségünket.

Mi ketten írtuk alá elsőnek az emlékiratot. Hazafelé felkerestem Shvoy Lajos székesfehérvári püspököt, aki az általunk aláírt szöveget változtatás nélkül elfogadta és a miénkhez hasonló megfontolással aláírta. Veszprémből egyik udvari papom, Dr. Kögl Lénárd motorkerékpáron vitte az iratot Pannonhalmára, ahol Kelemen Krizosztom főapát azt szintén aláírta. Aztán ment Szombathelyre és Pécsre. A szombathelyi püspök aggályos volt, a pécsihez pedig már az oroszok előretörése miatt nem tudott bejutni.

Memorandumunkat a négy főpásztori aláírással ellátva magam vittem személyesen Budára. A miniszterelnökségen felkerestem Szőllősi miniszterelnökhelyettest. Nem akartam azt Szálasinak átadni, aki különben is távol volt. Szőllősit sem ismertem, csak azt tudtam róla, hogy az Alföldről jött pártember. Ezt az alábbi emlékiratot nyujtottam át neki:

Miniszterelnök Úr!

Alulírottak, mint a Dunántúl főpásztorai, magyar főpapi felelősségünk tudatában arra kérjük Miniszterelnök Úron keresztül Magyarország sorsának mostani intézőit, hogy a még ép Dunántúlt ne vessék oda visszavonulási harcok martalékának, mert ezzel a magyar haza utolsó darabja és vele a magyar jövő és felépülés utolsó reménye is odavész.

Két hatalmas hadsereg álló és mozgó harcának színhelye lesz ez az országrész. Elpusztul a 3 441 853 főnyi törzslakosság, a többi országrész számba sem vehető rengeteg idemenekültje; a gyönyörű városok, falvak, felbecsülhetetlen vagyon, történelmi érték, a legutolsó élelmiszerkészlet. Ez annál inkább várható, mivel a harcok közt történő kiürítés és bevonulás egyre elkeseredettebb lesz, a felperzselés és vérszomj is egyre nő. A maradék lakosságra éhhalál, épületek híjával fagyás, ragályos betegségek egész raja vár, hiszen a Dunántúl orvoskörei nagyrészt betöltetlenek.

Ha Budapest kiürítésével annak egymilliószázhatvanezer, illetőleg Nagy-Budapestet véve másfélmilliónál több lakosa, a Felvidék, a Duna-Tiszaközének és Délvidéknek menekülői itt zsúfolódnak, a pusztítás még borzalmasabb, a felelősség még irtózatosabb lesz.

Vajon az a remény, hogy a rendszerváltozás megfordítja a hadihelyzetet, megvalósult-e már? Vajon az elmúlt két hét alatt Magyarország még meg nem szállt területe nagyobb lett-e? Mi örülnénk, ha azt írhatnók, hogy áll a Haza legalább az október 15-i határok között.

Vajon kétheti tapasztalat és áttekintés birtokában fenntartható-e az erkölcsi felelősség mérlegén az az álláspont, hogy megsemmisítünk vagy megsemmisülünk? Avagy éppen a mi kezünkből várható a megsemmisítő csapás egyetlen kiépített védelmi vonal nélkül, védtelen határokkal, felszereletlen honvédséggel, megtépett, visszavonuló támogatókkal, egyre előrehaladó hadakkal szemben? Amennyire csak a vágyak birodalmába tartozik a mi világhatalmat összemorzsoló harci teljesítményünk 1944 őszén-telén, annyira közeli a vagy-vagy másik eshetősége: a mi megsemmisülésünk. Muhi, Mohács, Majtény, Világos, Trianon után volt feltámadás, de a megsemmisülésből nem lesz.

Egyén feláldozhatja magát a nemzetért, tízezrek és tízezrek ebben a világháborúban is hősökként haltak meg nemzetünkből hazánkért: de a nemzetet öngyilkosságból odavetni csak úgy elvből nem lehet. A felelősség és lelkiismeret nem engedi.

Ha az volna a kérdés, honnan vesszük a jogot, hogy szavunkat felemeljük, emelt fővel válaszolunk: magyarok vagyunk, elszakíthatatlan sorsközösségben élünk és akarunk élni a nemzettel. A törvényhozásnak, az országvezetésnek vagyunk Istentől rendelt tényezői. A felmerült élet-halál kérdés ma már nem politikai, hanem mindent megelőzően erkölcsi, ezért nemcsak szólhatunk, de kötelességünk is a lelkiismeret, a történelem és az Úristen ítélőszéke előtt a felelősségre rámutatni a Dunántúl három és félmillió lakosa nevében.

Abban a reményben, hogy komoly szavunk komoly mérle-

gelésre talál, vagyunk Miniszterelnök Úrnak hazafias tisztelettel:
1944 évi október hó 31-én

Shvoy Lajos s.k.
székesfehérvári megyéspüspök

Apor Vilmos s.k.
győri megyéspüspök

Mindszenty József s.k.
veszprémi megyéspüspök

Kelemen Krizosztom s.k.
pannonhalmi főapát."

Az emlékirat átnyujtásakor vártam az azonnali letartóztatásomat. Szőllősi ehelyett kérdéseket intézett hozzám és én ezekre csak annyit válaszoltam:

— A memorandum világos, se hozzáadnivalóm, se elvennivalóm nincs.

A letartóztatás azonban csak két hétig maradt el. Ennyi időre volt — úgy látszik — szükségük a vád megszerkesztésére. Az emlékirat szövegét természetesen nem merték a nyilvánosság elé tárni, sem a négy aláíró főpásztort egyszerre letartóztatni. Közülük egyedül engem vettek őrizetbe és annak végrehajtását veszprémi kormánybiztosukra, Schieberna ügyvédre bízták.

Második fogságom

A nyilasok Hitler parancsára Veszprémből is elhurcolták a püspöki kar tiltakozása ellenére a megkeresztelt és meg nem keresztelt zsidókat. Schieberna Ferenc, nyilas ügyvéd volt ennek a műveletnek a mozgatója és végrehajtója, aki még arra is gondolt, hogy az eredményes nagy munka után hálaadó szentmisét mondat a ferences templomban. El is ment a házfőnökhöz és az igazi szándék elhallgatásával a következő vasárnapra ünnepélyes szentmisét rendelt Te Deum-mal. Azután falragaszokon hívta meg a hívőket a zsidóktól való sikeres megszabadulásért végzendő hálaadó istentiszteletre. Hívattam a tájékozatlan, jámbor házfőnököt és a szentmisét és a Te Deum-ot a meghirdetett szándékkal megtiltottam. Természetesen el is maradt, de Schieberna pártvezér — 1944. október 15 után kormánybiztos — nem mulasztotta el, hogy visszafizessen nekem kudarcáért. (Öccse ellen, aki a püspökség gazdatisztje volt, fegyelmi eljárás folyt már az én megérkezésem előtt.) Ilyen előzmények után kapta kézbe a hadműveleti kormánybiztos novemberben az én ügyemet.

Letartóztatásomat a következő alakoskodással hajtotta végre. Utasítására 1944. november 27-én kiküldöttei megtekintették a püspöki palotát katonai beszállásolás érdekében. Házgondnokom, Szabadhegyi Szabolcs közölte Schieberna embereivel, hogy a ház zsúfolásig megtelt menekült és kitelepített lakókkal, így újabb beszállásolásról nem lehet szó. Heves szóváltás fejlődik köztük s annak hevében érkezik a palotába Schieberna Ferenc, aki az előadott érvekre azzal válaszol, hogy letartóztatja udvari papomat. Ez most felsiet hozzám, hogy beszámoljon a zaklatásról és letartóztatása körülményeiről. Lemegyek vele a földszinti folyosóra és a kapu előtti térségben kérdezem tőle:

— Fiam, ki az az úr, aki téged le akar tartóztatni?

Ő rámutat Schieberna Ferencre, akit én életemben addig még nem láttam. Így hozzá intézem szavaimat.

— Tiltakozom a házgondnokom letartóztatása ellen. Az a vád, hogy a püspöki épületben beszállásolásra alkalmas helyiségek vannak, valótlan. Utána meg akarom magyarázni neki, hogy az egyes szobákat kik és hogyan foglalták el. Schieberna azonban nyilván az előre kitervezett taktikát követve, közbevág:

— A püspök urat is letartóztatom!

Pillanatok alatt ott hagytam a társaságot. Püspöki díszbe öltöztem s így tértem vissza a letartóztatásomra kirendelt rendőrökhöz, akik nyomban megpróbáltak betuszkolni egy oda állított autóba. Én nem vagyok hajlandó beszállni. Erre kispapjaim közül tizenhatan, akik az emeletről figyelték a történteket, ott teremnek mellettem s három előljárójukkal együtt körülvesznek. Így hiúsította meg a reverendás csoport a magát kényelmetlenül érző 15 rendőr igyekezetét.

Végül elindulunk gyalog: elől a rendőrség üresen maradt gépkocsijával. Utánuk a kispapok és előljáróik sorfala közt jómagam, a püspök, teljes díszben. A másfél kilométeres hosszú főutcán megyünk őszvégi, koraesti szürkületben, amikor az utcai és kirakati lámpák kezdtek már kigyulladni. A megdöbbent lakosság kisiet a házakból és a mellékutcákból is tömegek tódulnak a főutcára. Az út mentén térdenállva kérik áldásomat. Mindenki néma, a hívek is és az áldást osztó főpásztoruk is. Hasonló inzultus Veszprémben csak 270 évvel előbb esett meg Széchenyi Pál püspökkel Heister labanc generális korában. Látszik, hogy a tömeg indulatát csak a kihirdetett statárium tudja lefogni. Többen csatlakoznak a szomorú menethez s a végén egész sereg kísér bennünket a rendőrkapitányságig.

Mielőtt beléptem az épületbe, felszólítottam mindenkit, hogy térjen vissza otthonába és töltse nyugalomban az éjszakát. A rendőrkapitány, akit hittanár koromból ismertem, érthetően kényelmetlenül érezte magát. Nincs is rá panaszom. Ágyat vettetett számomra hivatalában és a velem együtt letartóztatott papjaimnak is biztosított jobb éjszakai szállást. Másnap még Schieberna letartóztatta azokat a kispapjaimat is, akik előző este körülvettek s megakadályozták gépkocsin való elszállításomat. A letartóztatott egyháziak száma 26-ra emelkedett s hogy elhelyezésünk könnyebben menjen, este a sötétség leple alatt

átvittek bennünket a törvényszéki fogházba. Ezt a tolvajok, késelők kiengedésével nagyrészt kiürítették, hogy helyet készítsenek nekünk, újfajta raboknak, a püspöknek és papjainak.

Csak ezután állították ki a letartóztatási végzést, mely szerint engem azért vettek őrizetbe, mivel 1944. november 27-én a katonai beszállásolás érdekében lefolytatott helyszíni megállapítás alkalmával a hatósági rendelkezéssel szembehelyezkedtem, hatósági közeg elleni erőszakot követtem el, továbbá társaimmal együtt tüntető felvonulás rendezésével a lakosság fellázítását kíséreltem meg. Ezzel a cselekménnyel a közrendet, a közbiztonságot és így a hadműveleti érdeket nagy mértékben veszélyeztettem. Ezen az alapon rendelte el Schieberna, hogy további intézkedésig maradjunk őrizetben az ügyészségi fogdában. Azonban Dr. Visy, a derék főügyész egy teljes hónapig tartó veszprémi fogságunk alatt sem volt hajlandó — a kormánybiztos minden unszolása és fenyegetése ellenére sem — a vádiratot ellenünk elkészíteni.

Különben a sajtóban és a suttogó propagandában is sokféle, egymásnak is ellentmondó okokat hoztak fel letartóztatásomra. A főokról, a püspökök emlékiratának átnyujtásáról és arról, hogy Szálasi nemzetvezető közben kiigényelte magának a veszprémi püspöki palotát, mélyen hallgattak. A kommunista propagandagépezet néhány évvel később pedig azt terjesztette, hogy engem a nyilasok közönséges áruhalmozásért vettek őrizetbe. (Még külügyminiszterük, Sík Endre se átallotta ezt az ostoba kitalálmányt egyik könyvecskéjében nagy körülményességgel feltálalni.)

A törvényszéki fogházban a körülmények-engedte napirend szerint éltünk. Minden reggel volt szentmise, szentáldozás és a napi elmélkedésre is szakítottunk időt. December 7-én az egyik cellában, katakombai homályban a fogoly 16 kispapból 9 ötödévest pappá szenteltem. Különös pappászentelés volt ez! A 10 kispapnak (köztük egy ciszterci növendéknek is) volt egy gyertyája, egy karingje és egy miseruhája, de majdnem mindegyikre jutott külön fegyveres őr. Jelen volt a törvényszék derék és hívő elnöke. Rajta kívül résztvett még néhány világi fogoly. Abban a tudatban fogtam a magasztos szertartáshoz, hogy az esetleg befejezetlen marad; állandóan el kellett készülni az ipari vidékünkön oly gyakori röpülőtámadásokra, a közeli

megszálló hadsereg emberei és a beígért rabszállító autók is jöhettek, melyek a szentelőt is, a szentelendőket is, s a résztvevők egy részét is elviszik — amint jelezték — a komáromi Csillagerődbe vagy a kőhidai fegyintézetbe. A három eshetőség egyike, Isten akaratából, csak később következett be.

Voltak borús, nehéz napjaink is. Mikor december közepén híre jött, hogy az oroszok áttörték Bánhidánál a frontot, a veszprémi nyilasok megriadtak s papjaimmal közölték, hogy az oroszok közeledtekor mindnyájunkat kivégeznek. Egyelőre azonban még tudták tartani a németek a frontot. Minket pedig később, december 23-án, nagy csendőri fedezettel átszállítottak Kőhidára. Ennek az intézkedésüknek az lehetett az oka, hogy a főügyész ellenállása miatt nem tudtak Veszprémben bennünket bíróság elé állítani. A kőhidai vér- és vésztörvényszék mellett működő ügyészek nem voltak ennyire aggályosak. Aztán az is közrejátszhatott, hogy közben Szálasi lefoglalta magának az én házamat s bizonyára nem akarta, hogy a ház gazdája ott a közvetlen közelében raboskodjék egyidejűleg.

Kőhida egy gyár épületeiből átalakított nagy fegyház. Hogy tisztviselőinek, fegyőreinek és egyéb alkalmazottainak a gyermekei iskolába járhassanak, korábban az állam iskolát is építtetett hozzá, s ebben szállásolták el a statáriális bíróságot. Mivel a fegyházban nem volt számunkra hely, az iskola udvarán szálltunk le a teherautókról. Az asszonyok és gyermekek összefutottak s elámulva nézték a reverendás foglyokat, köztük a püspököt. A Hitler-Sztálin teremtette állapotoknak kellett elérkezniök ahhoz, hogy ebben az iskolában vértörvényszék működjék és reverendás vádlottak ügyeivel is foglalkozzék. Első este a szállásunk is itt volt. A nagyszámú, szokatlan összetételű csoport elhelyezkedése nem kis gondot jelentett; kispapjaim térképekből készítettek nekem hálófülkét. Igaz, hogy számomra hoztak egy ágyat is, nekem egyedül. E kedvezményt visszautasítottam, osztani akartam fogolytársaim sorsát. Reggel egyetlen mosdótálat kaptunk kevés vízzel, mire tanácsomra mindnyájan az udvari itatóvályunál végeztük el a mosakodást. Zsebkendőinkkel törülköztünk és a kis község népe összefutott a látványosságra.

A szentmisét házi kenyérrel mutattam be. Mise közben hallottuk először a kivégző sortüzeket. A vértanúkat mementómba foglaltam. Akasztás is volt ezen a reggelen, bár vasárnap volt,

amikor a törvény tiltja a kivégzést. De ki tartja be itt már a törvények rendelkezéseit?! Ezen a reggelen akasztották fel Bajcsy-Zsilinszky Endrét is, akinek társait, Kiss János altábornagyot, Nagy Jenő ezredest és Tartsay Vilmos századost már december 8-án kivégezték Budapesten.

Az iskola épületében csak egyetlen éjszaka szállhattunk meg, mivel a vésztörvényszéknek arra továbbra is szüksége volt. Estére kiürítettek számunkra egy addig még nem fütött, pókhálós és patkányoktól látogatott, dohos raktárt. Bevonultunk ide s a karácsonyi ünnepélyt is itt tartottuk meg. Kispapjaim énekeltek és én mondottam a beszédet. A megváltás egyetemességéről szóltam s megemlítettem, hogy édesanyám ennek örömére karácsonykor még a háziállatokat is a családnak készült ételből etette. Közben behozták nekünk a hivatalosan kiutalt vacsorát: két nagy kondér tört krumplit. De két fegyőrné is beosont és ők arra kértek bennünket, hogy vacsorára fogadjuk el az összes fegyőrnék által felajánlott jobb ételeket: legyünk a szentestén az ő vendégeik. Életem egyik felejthetetlen és bájosan kedves emléke ez ama szomorú, szennyes környezetből. Ezek a jellemes, bátor asszonyok férjeik állását és családjuk kenyerét kockáztatták. Az ételekből jó étvággyal ettünk, de tekintettel a vigiliabőjtre és éhező rabtársaink állapotára, a kondérokat beküldtük az egyik foglyokkal zsúfolt terembe, ahol a szegény rabok örömmel találták meg mindazt, amit az „ünnepi ajándék-vacsorából" a főtt krumpli közé rejtettünk számukra. Később a fegyház kápolnájában az éjféli misét papjaim és kispapjaim segédletével végeztem.

Milyen fájdalmas éjféli mise volt ez karácsony szentestéjén! Az odavezető út nyomasztó és megrendítő volt derék hazafiak friss akasztófa-erdeje és kihűlt tetemei közt. S mikor körülnéztem a kápolnában, akkor láttam, hogy a mohácsi nagy temetőben lehetett talán csak együtt annyi élrekerült vezető magyar, mint amennyit ebben a börtönben fogva tartottak. Az államfőt a németek hurcolták el. Itt a fegyházban sinylődik három volt miniszterelnök: gr. Esterházy Móric, Kállay Miklós és Lakatos Géza. Mellettük volt miniszterek, kúriai bírák, felsőházi tagok, képviselők, magasrangú katonák, művészek, papok és minden néprétegből sokan mások.

Voltak ott a baloldal képviselőiből is, pl. Rajk László, sőt

ateisták is. Meghatott a foglyok éneke és imádsága. A halálos veszedelem közelebb hoz Istenhez! Csupa megindult lélek ünnepli az érte emberré lett Isten Fiát. Nevükben Kállay miniszterelnök jelöli meg a miseszándékot. Egyik fogoly paptól azt üzeni az oltárhoz, hogy a szentmiseáldozatot a derék és becsületes magyarok szándékára ajánljam fel.

Ez a tragikus külső keret, jóval túl a kápolna és a fegyház falán, a messzeségbe nő. Esztergom, Buda és a Balaton vonalára, ahol német és orosz arcvonal néz egymással farkasszemet — miközben az egyik mentéssel, a másik felszabadítással rabolja vagy pusztítja a sokfelé szétszaggatott drága magyar föld utolsó értékeit. Könnyekben fürdik az oltáron Krisztus szent teste és vére. A tömegben is fel-felcsuklik a zokogás. Ez volt életem legmegrázóbb éjféli miséje.

A pót-fegyház

Az éjféli mise után nyugovóra tértünk a fütetlen, dohos raktárban. Talán kétórai alvás után felébredek két kispap suttogására: „Fázom, mint a kutya!" Hogy az alvók ne ébredjenek, ezt suttogom feléjük: „Gondoljatok, fiaim, Szent Erzsébet és gyermekei karácsonyesté-jére az eisenachi korcsma istállójában! És a betlehemi istállóra is gondoljatok!"

Karácsony ünnepén délután engedélyezték Papp Kálmán prelátus, soproni városplébános látogatását, aki Dr. Krüger Aladár, régi barátommal együtt jelent meg. Krüger, mint képviselő az országházzal együtt telepedett át Sopronba és vállalta, hogy ügyünket képviseli a vérbíróság előtt. Egyik udvari papom az ő segítségével beadványt készített ügyünkben a „kormányhoz" és én — bár kelletlenül — hozzájárultam ahhoz, hogy Géfin Gyula szombathelyi szemináriumi rektor azt átnyujtsa a Szálasi-„kormánynak." Géfin prelátus később megnyugtatott, hogy az iratot sohasem adta át Szálasi kormányának, aminek örültem.

Veszprémben nem fogadhattam látogatókat, pedig már letartóztatásom második napján ott járt Apor püspök és Kelemen főapát, hogy látogatásukkal kifejezést adjanak szolidaritásuknak és így hozzák a Szálasi-„kormány" tudomására, hogy a november 13-án Szőllősinek átnyujtott emlékiratért ők is vállalják a felelősséget. Jóval később azt is megtudtam, hogy Apor püspök érdekemben járt a nyilas vezetőknél, sőt Veesenmayer német követet is felkereste Héderváron.

Az év utolsó napjaiban egyre érkeztek Kőhidára új fegyencek. Hogy ezeknek helyet tudjanak adni, minket az őrizetünkre rendelt csendőrökkel együtt átszállítottak az Isteni Megváltó Leányai soproni anyaházába. Itt is fegyházi őrizet alatt álltunk, de mégis a jó nővérek gondot viselhettek ránk. Néhány nap

múlva, január első napjaiban, két új fogolytársat kaptunk: Shvoy Lajos székesfehérvári püspököt és fivérét, Shvoy Kálmán tábornokot. A főpásztort azért vették őrizetbe, mert nem engedte meg, hogy papjai a templomi szószéken beszőhessék beszédeikbe a nyilasok által megfogalmazott részleteket. A fogságban igen meleg barátságot kötöttem Shvoy püspökkel, aminek később is nagy hasznát vettem.

Igen megörültem, mikor március közepe táján felkeresett volt püspököm, atyai barátom, gr. Mikes János, aki a közeli Répceszentgyörgyön élt nyugalomban. Azzal jött, hogy szökjem kelet felé és így mentsem meg veszélyben forgó életemet. Az értem aggódó, jóindulatú terv elől azzal tértem ki, hogy semmiképpen — még életem árán sem — adhatom magamat önként a bolsevisták kezébe, mert ők az életmentésért később szolgálatokat követelnének tőlem. Egy püspök pedig csak az általa képviselt ügy elárulásával lehetne lekötelezettje a kommunizmusnak. Így kellett érvelnem az ő aggódó, jóakaratú tanácsára — hiszen én már a két háború között nagyon is tisztában voltam a kommunizmus mivoltával és célkitűzéseivel, mind nemzeti, mind egyházi vonalon. Mikes lehangoltan ment el, mert ő azt gondolta — a nyugati rádióknak hitelt adva — hogy a Szovjet rendszer megszelidült, s így nem jelent már Egyházra és nemzetre igazi veszélyt. Az általános káoszban és fejvesztettségben sokan a felelős magyar vezetők között sem mérték fel a most kelet felől ránkzúduló barbarizmus végzetes voltát. Abban is bíztak, hogy a Szovjetunió nyugati szövetségesei majd valahogyan csak meggátolják a bolsevizmus ideológiai és területi térhódítását. Közrejátszott e vélekedés kialakulásában az is, hogy a hitleri megszállást még a határon belül tapasztaltuk s annak súlyát közvetlenül éreztük.

Hiba volt az is, hogy a vezető magyar politikusok legtöbbje csak felületesen vagy egyáltalán nem ismerte Lenin és Sztálin fontosabb műveit és az orosz bolsevizmus arcát: tetteit, célkitűzéseit, gyakorlatát. E tekintetben mindig hiányoltam — a Horthy-korszakban is — a felvilágosító munkát. Ami volt, az hézagos és fogyatékos volt, s majdnem teljesen megszünt, hivatalos vonalon, a Bethlen-kezdeményezte kereskedelmi kapcsolatok után. Engem első fogságom emléke állandóan hajtott a bolsevizmus könyörtelen módszereinek elemzésére,

ideológiájának — amennyire lehetett — maradéktalan megismerésére. Nem szüntem meg tüzetesen tanulmányozni Róma eligazításait sem, ugyanakkor elmélyedtem a materializmus bölcseletében és tulajdonképpen már 1917 óta igyekeztem elolvasni azokat a kritikai-ismertető műveket, amelyeket itthon és külföldön az orosz forradalom kezdetéről s későbbi étapjairól, terjedéséről felhajtani tudtam.

Tanulmányaim és megfigyeléseim alapján tudtam, hogy a marxizmus olyan világnézeti, ideológiai irányzat, mely eszmeileg céltudatosan is ateista, gyakorlati módszereiben vallás- és egyházromboló, uralmának a világra való kiterjesztését könyörtelenséggel hajtja végre s a szelíd képmutatástól kezdve a leggonoszabb terroreszközöket is hajlandó igénybevenni. Évtizedekkel ezelőtt írtam *„Az édesanya"* című könyvemben a bolsevizmusról az alábbi sorokat: „Lenin írja Gorkij-hoz: Minden isteneszme kimondhatatlan aljasság és tulajdonképpen legundorítóbb leköpése önmagunknak. — Lenin nyiltan bevallotta, hogy programjuk szükségszerűen magában foglalja az istentelenség terjesztését. Ahogy az egyén, a magántulajdon fogalmát kiirtották, átgyúrják a családot és a házasságot is . . . Oroszországban kiirtották az ellenzéket, de a kulákokat (földmíveseket) is; behozták a rabszolgaságot. Emberi vágóhidak, tömegmészárlások fölött, vér- és könnyfolyamok, rémület és átokóceán hömpölygő hullámain uralkodik egy fej: a diktátoré. Remeg ő, remegnek tőle és ő állandósítja a vérfolyamot a bűn és bűnhődés földjén. Egy nép hangtalan átka övezi . . . "

Történelmi tanulmányaim alapján láttam, hogy a megalkuvók mindenkor csak olajat öntöttek a kereszténység ellenségeitől gyújtott tüzekre. Én mindig azokat értékeltem, akik tudták, hogy „új egyházfalók hengerelnek le régi egyházüldözőket, hogy megkezdjék diadalittasan tiszavirág életüket. És az Egyház túléli őket és térképeiket. Nem a várak és fegyverek, hanem az idő emészti meg ellenségeit. Ám az Egyháznak sohasem alkonyodik. A várfalakat a barbárok elpusztítják, az Egyházat még az időnkint felburjánzó belső emberi hibák, sőt maguk az ördögök sem tudják elpusztítani. Nincs a földön az Egyházhoz fogható. A tények szólnak itt . . . Üldöztetése növekedését, virulását, szilárdságát jelenti; a gyűlölet izzása és feneketlensége csak ereje félelmetességét méri és szemlélteti. Megtámadva győz,

tőrvetéseken felülkerekedik, gyalázatokkal tetézve még tündöklőbb lesz . . . és az ő igazi húsvétja odaát következik el."

Tanulmányaim, tapasztalataim, elmélkedéseim mélyéről szakadtak fel lelkemben ezek a gondolatok és csalódottan kellett elbocsátanom volt püspökömet, atyai barátomat. A pót-fegyházban találkoztam vele utoljára; két hét múlva halott volt. Halálát feltehetően hamis reményéből való felocsudása okozta. Mikor a falut, melyben élt, elérte a szovjet katonaság, házában és kertjében sikoltozó asszonyokra és leányokra lett figyelmes. Siet le segítségükre az emeletről, de mikor meglátja a berúgott, emberségéből kivetkőzött hordát, szívéhez kap s a lépcső alján holtan összeesik. Háza népe felravatalozza az ebédlőben. Éjszaka a „felszabadítók" odaparancsolják a ravatal köré a falú leányait; felhordatják velük a halott miseborát a pincéből. Esznek, isznak, táncolnak és a halottas házban meggyalázzák a leányokat.

Ugyanilyen szomorú hírt kaptunk a győri püspök haláláról. Ő nagypénteken lett az orosz katonák áldozata a női tisztaság védelmében. Golyószóróval ölték meg, mikor elzárta garázdálkodó szovjet katonák elől az utat, akik a pincéjéből az ott rejtőzködő nőket akarták elhurcolni. A jó pásztor életét adta juhaiért.

Már közeledtek hozzánk is az orosz csapatok. Csak magunk voltunk a pót-fegyházban: a két püspök, az egyiknek tábornok fivére és az én három hűséges udvari papom: Lékai László, Szabadhegyi Szabolcs és Mészáros Tibor. Ők önként velem maradtak, mikor váratlanul február végén „bűntársaimat" szabadlábra helyezték. Itt sem akadt ügyész, aki a Schiebernaféle végzés alapján vádat tudott volna emelni ellenünk. Örültem, mikor közvetlenül a szovjet hadsereg bevonulása előtt újmisés papjaim és kispapjaim hazatérhettek. A minket őrző csendőrök is eltűntek egyik reggel s ilyen módon szünt meg az ellenem kibocsátott letartóztatási végzés hatálya.

AZ EGYHÁZ HARCA A MEGSZÁLLÓKKAL

A „felszabadítók"

Húsvét éjszakáján bevonult a Vörös Hadsereg Sopronba. A polgármester előzőleg értekezletet hívott össze a felszabadítók méltó fogadásának az előkészítésére. A székesfehérvári püspökkel és fivérével együtt engem is meghívott és mint felszabadult politikai foglyot, engem kértek fel szónoknak. Azzal a megokolással utasítottam el, hogy a soproni hálát, ha van, soproni ajakkal illik kifejezni. Én itt idegen vagyok, akit Szálasi karhatalmilag, akaratom ellenére hozatott ebbe a városba. Különben is engem senkisem szabadított meg, hanem a menekülő karhatalom felejtett itt. A fogadásra nem mentünk el, de még a házból sem mozdultunk ki a szovjet katonák leírhatatlan viselkedése miatt.

Az első napokban az ablakhasadékon át figyeltem meg a bolsevista lelkiség megnyilvánulásait és a megszálló katonák tetteit, akik hol magányosan, hol csoportokban géppisztollyal ostromot indítottak a környező házak ellen. A kapukat, melyeket a megrettent lakók bezártak és betámogattak, úgy döntötték be. Bent a férfiakat falhoz állították s úgy indultak a rejtegetett nők, bor, értékek és élelem felkutatására. Minden mozdítható érték után kinyujtják a kezüket. Órákat, gyűrűket, női ékszereket leszednek a kézről, nyakról és kiemelnek a fiókokból más értékeket a tulajdonos mellének szegezett géppisztoly segítségével. Sok haláleset történt, különösen a nők védelmében. Napközben is, de éjszakánként még inkább hallom a megtámadott és elhurcolt nők sikolyát a környékről. Részeg katonák szabad prédája lesz a város és környéke. A hadvezetés e szörnyűségeket nyilván azért is engedélyezi, hogy a nemzetet porig alázva, teljes erkölcsi és anyagi romlásba döntse és azután nagyobb sikerrel árulhassa a nyomorult nép megmentőjeként a Moszkvából hozott bolsevizmust.

A „felszabadulás" második napján, húsvét-hétfőn ablakom alatt egy lovas kocsi áll meg, melyet magyar gazda hajt hátulról és oldalról is nekı szegezett géppisztolyok csövei közt. A kocsin annyi fegyveres szovjet katona, amennyi csak ráfér és a kocsi belsejében nagy gubancokban a felszórt vegyes szerzemény. Más katonák pedig rabolt lovakon kísérték a különös fogatot.

Megállnak és rövid tanakodás után kezdődik a rabolt holmi elosztása. Minden darabot egyenkint felmutatnak, hogy az érdekelt várományosok, szolgálati fegyverükkel ott feszengő, egyenruhás martalócok választhassanak belőlük. Törülközők, asztalkendők, asztalterítők, vánkoshuzatok, alsóruhák és más tárgyak libbennek a magasba. Gyönyörű dolgok vannak közöttük, magyar nemzedékek ügyessége és szorgalma van megörökítve bennük és rajtuk. Mennyi könnyes szem nézett a családi tulajdonnak e lélekkel készült drágaságai után! A legmagánabb magántulajdon volt és hozzá, olyasmi, amit Marx és Lenin sem konfiskál el elvben és elméletben.

A magántulajdon elvben lopás, de győzelem esetén jogos szerzemény, prémium. Egyre libbennek a szekérről a fehér ruhák a magasba. De úgy járnak a felülről engedélyezett bűnös magántulajdonnal, mint ahogyan a fuldokló légy az addig letakart és számára váratlanul feltárult mézzel. Mivel az utolsó csomó ruhából nem jutott mindenkinek, összevesznek. Két pártra szakadnak: a magántulajdonból kielégültek és a magántulajdon terén megcsaltak táborára. Az ordítozó, részeg szóváltás egyre durvul. Aztán a géppisztolyok a nyakból a kézbe lendülnek. Lövéseket hallok. Visszahúzódom s amikor újra kinézek, az ablakhasadékon át látom, hogy a magántulajdonba való visszahajlásnak lett két halottja és több sebesültje.

Jött bizonyos idő múlva az ilyen esetekre még józannak megőrzött helyőrség, mely eltakarította az egész zsákmányt és a sebesülteket. Amint elindulnak, a szőttesekből léptennyomon hullonganak egyes darabok a korábban mindig tisztán tartott soproni utca vastag szemetjébe.

A halottak ott maradtak a téren, ajkukon a magántulajdon méz-édes ízével. Meghaltak a magántulajdon védelmében a kommunizmus győzelmének nagy farsangján.

A Vörös Hadsereg nyomában megérkeztek a magyar moszkoviták. Most Sopronban ezek plakátjai lepték és borították el

a házak falát. Kirítt közülük a földreform-rendeletet közlő plakát, mely szerint: Magyar földön nem lesz többé szegény ember! Később közölték velünk, hogy nemcsak a hirdetmények érkeztek orosz katonai autókon, de magát a rendeletet is a Vörös Hadsereg teljhatalmú parancsnoka, Vorosilov hozta készen, és küldte meg a megfélemlített ideiglenes debreceni magyar kormánynak.

Mindig sajnáltam, hogy nálunk legkésőbb az első világháború alatt nem valósult meg a földreform. Talán sok minden másképp fordult volna nemzeti életünkben. Így a magyar nagybirtok 1920-ban nem cseh, román és szerb tulajdonba kerül, hanem megmarad a magyar nép kezében. Ez a mostani, idegen megszállótól ránk parancsolt földosztás azonban nem a nemzet érdekeit, hanem a megszálló hatalom pártpolitikai előnyét szolgálta.

A hazatérés

Fogságom alatt sajnálatosan beteljesedett mindaz, amitől féltünk: városok, falvak, iskolák, gyárak és ipartelepek hevernek romokban. Az utak használhatatlanok és vonatok sem közlekednek. Nincs posta, nincs telefon, csak személyi futárok útján lehetne érintkezni székvárosommal, de a szovjet katonák garázdálkodása miatt nagy kockázat volna valakit útnak indítani, vagy az egyetlen lehetséges módon, gyalog fölkerekedni.

Végre április 20-án reggelre valahogyan összeállítanak a vasútállomáson a meghagyott marhavagonokból egy szerelvényt. Búcsút veszünk a kedves jó nővérektől és beszállunk a vagonokba. Dél van, de a vonat nem indul. A zárdából ide hozzák még ebédünket.

Csak estefelé indul ki Sopronból a vonatunk. A vasutasok figyelmeztetnek, hogy útközben az orosz katonák leszedhetnek bennünket a lassan döcögő szerelvényről. Órák múlva érjük el Pápát. Ez már az én egyházmegyém s érdekel papjaim, híveim sorsa. Megrázó adatokat kapok: az Irgalmasok Kórházában az oroszok bevonulása óta 1000-nél több nőt kezeltek, közülük 800-at ázsiai szifilisszel. Sok asszony öngyilkos lett, megőrült.

Mikor jármű után érdeklődünk, Dr. Sulyok Dezső ideiglenes polgármester súgja, hogy a szovjet-parancsnok biztosan adna autót a nácik fogságából szabadult veszprémi püspöknek, ha kérné. Erre az ajánlatra azt válaszoltam:

— A veszprémi püspök nem kérhet autót szovjet parancsnoktól anélkül, hogy a magyar női társadalom előtt ne kellene szégyenkeznie.

Valahonnan kerítenek egy fogatot. Gazdája retteg a lovaiért s csak a püspök érdekében hajlandó azokat befogni és útnak indítani. Megnyugtatom, hogy Farkasgyepütől visszajöhet.

Számítottam arra, hogy a püspökség erdésze onnan saját lovaimmal vitet majd tovább Veszprémbe. Erdőtisztemnek azonban nem volt már egyetlen fogata, sőt egyetlen lova sem. Elhajtották azokat is mind a felszabadítók. A háziasszony is, mindenéből kiforgatva, csak bablevessel tudta megvendégelni a püspököt. Ebéd után a pápai fogatot visszaküldtem s gyalog folytattuk az utat az erdőn keresztül Herendig. Felkerestem a plébániát és ott maradtunk éjszakára. A lelkészek itt is a pápaihoz hasonló szomorú tényekről számoltak be. Reggel a plébános azzal búcsúzik, hogy Tolbuhin marsall ágyában aludtam. Ebből a helységből is elhajtották a lovakat, úgyhogy innen is gyalog mentünk tovább papjaimmal.

Veszprémbe a hetivásár napján érkezünk. A piacon egy hórihorgas férfi — mint a Jópásztor-képeken — a nyaka körül visz egy birkát. Az asszonyok azt kérdezik tőle:

— Miért nem hajtja, miért cipeli?

Mivel a férfi hallgat, megállok és közbeszólok:

— Mert ennek a társait is mind úgy vitték el. Egy sem ment a maga lábán. Lába kel, de nem lábon kel.

Az asszonyok nevettek, de meg is hökkentek, mikor raismertek a püspökükre, aki most érkezett haza a fogságból.

Valóban szomorú kép. A németek mentették a magyar vagyont az oroszok elől, az oroszok a kapitalisták elől és a koldus botra juttatott szegény magyarok — az elsőbbség jogán — mindkettőjük elől. Amit meghagyott a hernyó, megette a sáska. Amit meghagyott a sáska, megette a cserebogár. Amit meghagyott a cserebogár, megette az üszög (Joel 1,4).

Székvárosomat leírhatatlan állapotban találtam. Az egyházi épületeket, a püspöki palotát kifosztották. A templomok is szenvedtek. Székesegyházamat a szovjet hadsereg egyik női alakulata fosztotta ki. Szétfejtették és széjjelvagdosták a miseruhákat, oltárterítőket és különösen a színes anyagok iránt mutattak nagy érdeklődést. Sok mindent ott is hagytak, aminek nem lehetett örülni, még amputált testrészeket is. Mindent elvittek, ami érték volt, vagy annak tűnt a szemükben. Itt is üres az éléstár. Kiéhezve, erőtlenül hazamentem édesanyámhoz, aki talpra állított és a konyhámnak is küldött anyagot. Náluk nem volt állandó front s így az orosz csak átfutott a falun. Lakói és házai nem voltak kitéve a huzamosabb „zabrálásnak."

Fehér-holló-falu a barna és vörös viharban.

Miután idős szüleim körében eltelt egy-két nap a viszontlátás örömében, siettem vissza Veszprémbe. Úgy gondoltam, hív az egyházmegye legtöbbet szenvedett része: Somogy a Balatontól a Dráváig. Egylovas kocsin indultam, melyet hűséges papom, Szabadhegyi Szabolcs hajtott. Itt is — még sűrűbben — romokat, leégett házakat, kifosztott plébániákat, lesújtott embereket találok mindenfelé. Most tudom meg, hogy papjaimból 9 lett a háború és a dorbézolások áldozata. Iszkázon a szovjet katonák feltörték a templomot. Beöltöztek az egyházi ruhákba és a falun végig lóháton gúny-cirkuszt rendeztek. Egy másik faluban a fiatal plébánost azért gyilkolták meg, mert a templomba gyűjtötte az asszonyokat és a leányokat. A fiatal jegyzőnét a lakásán előbb 17 katona egymás után megerőszakolta s azután a ház előtt jajveszékelő 9 éves fiát agyonlőtték. A férjét, aki védelmezte, letartóztatták s mint „háborús" bűnöst deportálták.

Főpásztori utamon végig csak arról hallok, hogy a szovjet katona rabolt, eszeveszetten pusztított, ok nélkül békés embereket legyilkolt, állandóan és részegen fegyverrel a kezében tömegesen fajtalankodott. Tízéves fejletlen lányok és 75 éves idős asszonyok is voltak áldozatai között.

Mikor májusban az első, háború-utáni püspökkari konferencián találkoztunk, mind a 12 magyar egyházmegye főpásztora hasonló szörnyűségekről számolt be. Ahogy kialakult a szomorú kép, emlékezetem szerint abban legalább 50 meggyilkolt pap és több százezer elhajtott hadifogoly és polgári fogoly szerepelt. Magam láttam éppen ezen a pesti utamon Budafoknál egy hatalmas tömeget, melyet szovjet katonák élesre töltött fegyverrel a kezükben csordamódra hajtottak kelet felé.

Nem kímélték a szegényeket. Egyik somogyi falú határában megkérdeztem egy szegény öreg napszámost:

— Hát Bátyám, maguk is felszabadultak?

— Fel ám, a sőgünktől (süvegünktől) a bocskorunkig és most se sőg, se bocskor. Elvittek mindent.

A püspökkari konferencia

A háború majdnem egy teljes évig megakadályozta a püspökkari konferencia összehívását. Közben a postaforgalom is megbénult, a főpásztorok csak személyes futárokkal érintkeztek egymással. A háború végén sem ismertük egymás bajait, gondjait és az Egyház országos ügyeivel senki sem tudott törődni. Csak 1945 májusában állítottunk fel összképet a magyar Egyház súlyos helyzetéről. A magyar katolicizmus ezeréves történelme alatt ritkán vérzett annyi sebből, mint most, a második világháború végén.

A megszálló csapatok parancsnoksága kiutasította az országból Angelo Rotta pápai nunciust. Egyedül rajta keresztül érintkezhettünk volna a világegyházzal, amit a megszállók nyilván meg akartak akadályozni. Feltehetően arra is gondoltak, hogy így a vallás ellen tervezett támadásaiknak nem lesz a helyszínen hiteles tanúja.

A magyar Egyház feje, Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás is a sírban volt. Az egymást követő két ellenséges megszállás izgalmai közt 1945. március 29-én halt meg. Prímási széke éppen a legválságosabb időben maradt üresen. Helyette a rangidős kalocsai érsek, Grősz József töltötte be a püspökkari konferencia elnöki tisztségét. Grősz egy ideig püspökünk volt Szombathelyen s most engem kért meg kibocsátandó körlevelünk megfogalmazására.

Az 1945. május 24-én kibocsátott körlevelünkben igyekeztünk az adott korlátozások közt a nemzet és az egyház tragikus helyzetéről hű képet adni. Hallgattunk a szovjet katonák rettenetes viselkedéséről, az okozott rengeteg kárról és megértéssel kezeltük az ország nyakára ültetett ideiglenes kormányzat intézkedéseit is, bár azok között már sok sérelmes is volt. A magyar püspöki kar és itt mindenekelőtt a magam akkori felfogásának és magatartásának a bemutatására kezébe adom

az olvasónak 1945. május 24-én kelt első főpásztori szózatunkat:

Krisztusban Kedves Híveink!

Azóta, hogy utoljára szóltunk hozzátok, a szörnyű háború országunk területén is átviharzott és nagy pusztítást hagyott maga után. Hazánk történelmének egyik legnagyobb katasztrófáját éltük át. Fővárosunk és számos más városunk romokban hever. Budavár büszke királyi palotája kiégett falakkal mered az ég felé. A Szent Korona és az áldást osztó Szent Jobb, a magyar tisztelet és kegyelet ősrégi emlékei ismeretlen helyen vannak. Megszámlálhatatlan család szétszóródott és ezer meg ezer férfit hiába várnak szerető szüleik, hűséggel virrasztó hitvesük és árván maradt gyermekeik. Különös aggódással kísérjük az otthonukból elparancsolt és még vissza nem tért gyermekifjak tömegét. A nyomor szélére jutottunk és itt ülünk a népek útján szégyenkezve, bajokkal elhalmozva és keserűséggel eltelve.

Romok eltakarításán dolgozunk. De észre kell vennünk, hogy az anyagi romoknál is szomorúbbak a lelkekben jelentkező erkölcsi romok. Megingott közöttünk Isten törvényeinek tisztelete, meggyöngült a nemzeti élet egyik legfontosabb pillére, a tekintély elve. Megfogyott a feljebbvalók, a képzettség, a tudomány és a jellem becsülése, megrendült a történelmi múltba, a hagyományokba vetett hit.

Szomorúan látjuk az isteni törvények semmibevételét a hívek egy részénél is. A háború által meglazított fegyelem általában szaporította az élet, a vagyon és az erkölcs ellen elkövetett bűnöket. De ennél is nagyobb baj, hogy sokan ezeket már nem is vélik bűnöknek és azzal mentegetik magukat, hogy „hiszen háború van." Becsületesnek vélt emberek vettek részt embertársaiknak, különösen az elmenekülteknek a kifosztásában! Mások ismét egyéni bosszújuknak engedtek. Irigységből, rosszakaratú vádaskodással börtönbe juttatták embertársaikat és közben lelkiismeretüket, — ha ugyan felszólalt, — azzal nyugtatták meg, hogy háborúban ez is szabad. Nem, Kedves Híveink, a háború sem igazolja a bűnt és nem függeszti fel Isten parancsolatainak érvényét.

Háború idején is kötelező a hatodik parancs és a szeméremtesség törvénye. A szűzi és házas tisztaság védelme a legnehezebb körülmények közt is kötelességünk. Ha azonban erőszakot

szenvedett valaki és abba belsőleg bele nem egyezett, nyugodt lehet, mert vétek nélkül van és Isten előtt szűzességének, vagy házas tisztességének épségében ragyog. — Amikor egyrészt őszinte részvét tölt el bennünket sokat szenvedett asszonyaink és leányaink iránt, másrészt büszkeséggel tekintünk népünkre, amely a szemérmet mindig nagy kincsként őrizte és annak védelmében hősökké nevelte asszonyaink és leányaink nagy tömegét.

Egyházunk egyetemes anyagi gondja és vesztesége azonban nem foglalja le annyira figyelmünket, Kedves Híveink, hogy ne látnók az egyesek sokszoros gondját és fájdalmát. Nagyszámú hadifoglyaink sorsa részvéttel tölti el a lelkünket. Ha emberséges bánásmódban részesülnek is, a tömegellátás hiányai, a megkötöttség érzete, a családdal való érintkezés lehetetlensége számukra és hozzátartozóik számára sok szenvedés forrása. De immár szünetel a fegyverek harca és remélhető a közeli szabadulás. Ezt bizonyára kormányunk is szorgalmazni fogja, reméljük, hogy törekvését megértően fogadják a győztes hatalmak. Az istenfélő Jóbnak van egy nagyon igaz mondása: „a balsorsnak megvetés jár a jómódban élők részéről és rúgás vár azokra, akiknek lába megingott" (12,5). Hős katonáink azonban nyugodtak lehetnek, mert bár balsors érte őket és leverettek lábukról, de nem megvetés és rúgás, hanem szeretet és megbecsülés várja őket a mi részünkről és kegyeletes imánk száll az ég felé, azokért a hősökért, akik életüket áldozták a hazáért.

Szeretettel várjuk a visszatérő menekülteket és elhurcoltakat is, faji és valláskülönbség nélkül. Rideg, kifosztott lakás várja őket? — pótolja azt segítő szeretetünk. Gyanakvó szemmel, bizalmatlanul fogadják a menekülteket? — Mi megértjük őket, mert hisz emberek vagyunk mindnyájan, kitéve a tömeghatásnak, a tévedésnek. Az igazolóeljárás tölti el szorongó aggódással sokaknak lelkét? — Mi bízni akarunk az eljáró közegek méltányosságában és igazságszeretetében. Ezzel kapcsolatban csak egyet kívánunk tőletek, Kedves Híveink: keresztény összetartást és egyetértést. Széthúzásra, gyűlölködésre hajló nép vagyunk és mily szomorú, amikor a közös nyomorúságban egymást gyűlöljük, marjuk! Kicsiny nemzet vagyunk, bosszú és megtorlás címén nem irthatjuk egymást. Az engesztelődés szelleméből

kell ítélkezni a múlt hibái felett ott, ahol a hibákból tisztult lelkeket és értékes erőket nyerhetünk vissza a hazának.

Hogy pedig nemzeti létünket és hazánk fennmaradását biztosítsuk, ragaszkodjunk szent hitünkhöz, amely hazánkat és nemzetünket ezer éven át fenntartotta. Nem üres mondás, hanem történetileg igazolt tény, hogy kard szerezte, kereszt tartotta fenn a hazát. Egy állam sem tudott fennmaradni, mely nem az igazságra és az erkölcsre épült, már pedig az igazság oszlopa Szent Pál szerint az Egyház (I.Tim.3,15). Az erkölcs egyetlen következetes hirdetője pedig szent vallásunk. Ahol istenfélő polgárok vannak, ott megvan a törvény tisztelete, ahol tisztelik a törvényt, ott szilárd a belső rend, ahol szilárd a belső rend, ott erős az állam. A demokrácia, a szabadság jelszavával indulunk az új életnek. Mily szép jelszavak ezek! A demokrácia azt jelenti, hogy a nép minden egyes tagja, minden egyes rétege egyenlő joggal vesz részt, közvetve vagy közvetlenül a közügyek intézésében! Ezzel a joggal, Kedves Híveink, elsősorban mi, katolikusok élhetünk, akik az igazi demokrácia elveit az evangéliumból merítettük és a demokráciát nem önző törekvéseket takaró jelszónak használjuk.

Köszönjük nektek végül, Kedves Híveink, azt a sok vigaszt, amelyet a veszedelem és szorongatás napjaiban buzgóságtokkal és az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlásával nekünk szereztetek. Köszönjük a hűséget, amellyel a harcok és veszélyek idején lelkipásztoraitokat körülvettétek, sőt nem egyszer eltartásukról is gondoskodtatok. Szeretettel kérünk titeket, hogy gyermeki ragaszkodással tartsatok össze továbbra is Isten szolgáival, amint ők is mindig krisztusi hűséggel állanak mellettetek. E krisztusi hűségről tett tanúságot az a megszámlálhatatlan lelkipásztor, aki a veszedelemben hívei között maradt. De azok is, akik az első pillanatok zavarában elmenekülni kényszerültek és mivel övéikhez visszajutni már nem tudtak, menekülésük helyén álltak önfeláldozó lélekkel a szenvedők szolgálatára. A lelkipásztorok közül többen hivatásuk teljesítése közben hősi halált haltak, életüket adván juhaikért. Ezek közül külön is megemlítjük *br. Apor Vilmos* győri püspököt, aki hívei védelmében szorgoskodván esett el és húsvéthétfőn költözött Urához, hogy elvegye áldozatának jutalmát.

Kegyelettel emlékezünk meg bíboros hercegprímásunk

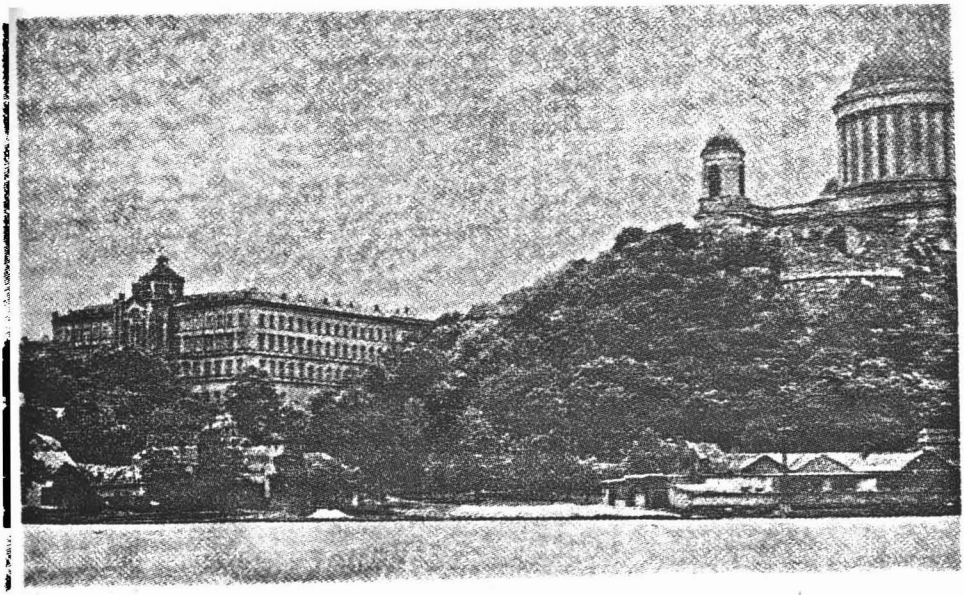

Esztergom látképe a dunai oldalról.

Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, Mindszenty elődje.

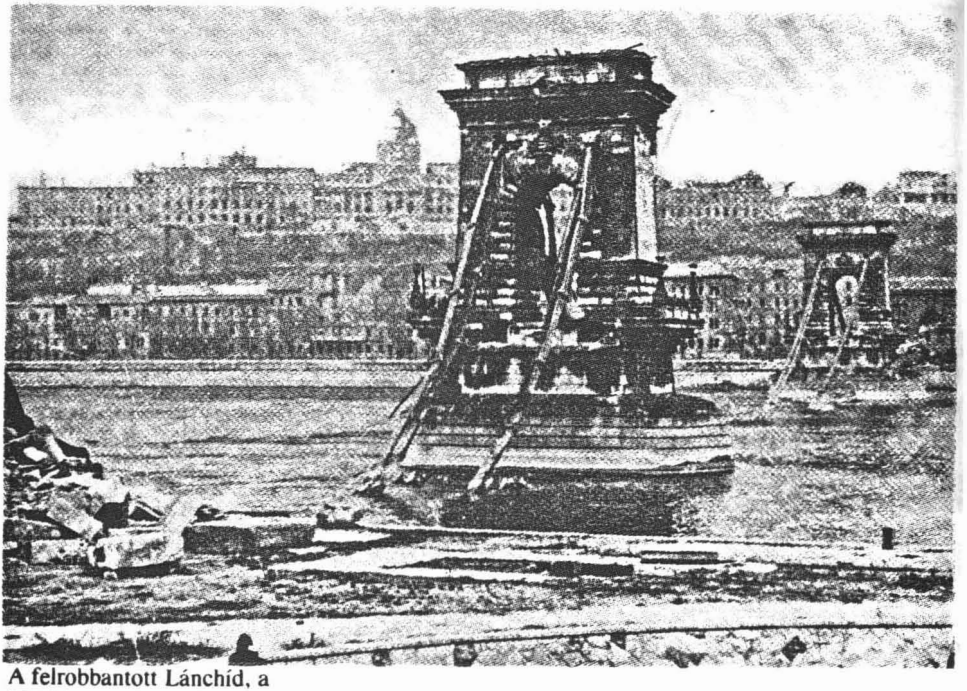

A felrobbantott Lánchíd, a háttérben a kiégett királyi palotával és a budai Dunaparton a megrongált házakkal.

Batyuzók.

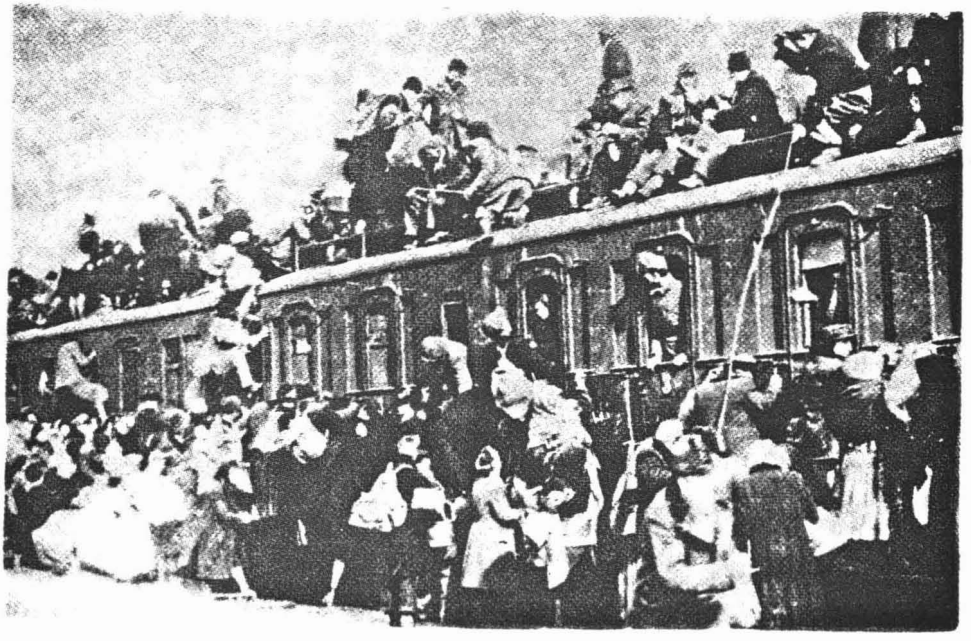

elhunytáról is, akit semmiféle kényszer nem tudott rávenni arra, hogy elhagyja főpásztori őrhelyét és aki határozott állásfoglalásával elejét vette Esztergom kiürítésének és ezzel együtt az ottani lakosság anyagi pusztulásának. A sok izgalom, amit e nehéz viszonyok közt szenvedett, hosszas betegségtől aláásott szervezetét úgy legyengítette, hogy nemes szíve nagycsütörtökön megszünt dobogni. Halála nagy veszteség a katolikus Egyházra, de a hazára is, mert világraszóló tekintélyét, nemzetközi összeköttetéseit, nagy tudását s bölcsességét épp a legválságosabb időben kell nélkülöznünk. Soha el nem halványuló példája marad ő a nemes hűségnek és bátor szókimondásnak: amikor az igazság védelméről volt szó, semmiféle emberi tekintet nem tudta őt visszatartani.

Körlevelünkben nagy önuralmat tanúsítottunk azzal is, hogy hallgattunk az ideiglenes kormányzat visszaéléseiről, — miután azt is erőszakkal kényszerítette a megszálló hatalom a nemzetre. Ez úgy történt, hogy a Moszkvából hazatelepített magyar származású bolsevisták, az oroszok által már 1944 őszén megszállt keleti és alföldi területen orosz katonai autókon körbe utazva, összeszedték a december 21-re Debrecenbe összehívott ideiglenes nemzetgyűlés tagjait: 72 kommunista, 57 kisgazda, 35 szociáldemokrata, 12 parasztpárti, 19 szakszervezeti és 35 pártonkívüli képviselőt. Ezzel a csoporttal szavaztatták meg az új ideiglenes kormányt, amelyben a kommunista, a szociáldemokrata, a kisgazdapárt és a parasztpárt kapta a miniszteri tárcákat. Orosz célzatos kívánságra 3 tábornok, valamint egy gróf is helyet kapott a kormányban.

Az új nemzetgyűlés a közigazgatást is az oroszok által engedélyezett pártok kezébe tette le. A megyékben, törvényhatósági városokban, a járásokban, de még minden községben is, a korábbi képviselőtestületi tanácsok helyett megalakultak az ún. nemzeti bizottságok. Tagjai a négy engedélyezett pártból és a szakszervezetek egy-egy képviselőjéből kerültek ki. Természetesen a három marxista párt, a kommunista, a szociáldemokrata és a parasztpárt a moszkoviták befolyása alatt állt, ugyanakkor már kezdetben elhelyezték az egyetlen polgári pártban, a kisgazdapártban bizalmi embereiket. Egyidejűleg a szakszervezetekben új választásokat hajtottak végre, s terrorral gondoskodtak arról, hogy a jelöltek csak kommunisták vagy „társutasok" lehessenek.

Az ország lakosságát „igazoló bizottságok" elé állították. Ezek az önkényesen működő bizottságok a pártok kiküldötteiből alakultak és ún. „háborús" és „népellenes" bűnökben hoztak

döntéseket. Súlyos büntetéseket róttak ki szavazattöbbséggel olyanokra, akiket el akartak távolítani a marxista szervezkedés útjából, de eltekintettek a büntetéstől, ha a vádlott hajlandónak mutatkozott együttműködni a marxistákkal. A hozott ítéletek ellen a „népbírósághoz" lehetett fellebbezni. Ezek tanácsait is pártemberekből alakították, akik büntető vagy felmentő ítéleteiket a baloldali pártok megbizottainak akarata szerint hozták.

Mindenkitől megkövetelték, hogy tagja legyen az orosz megszállók által engedélyezett valamelyik pártnak. Enélkül nem lehetett a közéletben egyetlen lépést sem tenni, de még a magánéletben, állásvállalásban stb. is a párttagság volt a döntő.

Emlékszem, hogy mikor első ízben a már említett püspökkari konferenciára felutaztam a fővárosba, nekem is szereztek papjaim pártigazolványt, hogy az utakon a katonai ellenőrzésnél azzal igazolhassam magamat. Az igazolványt a veszprémi kisgazdapárttól kérték. Hazafelé jövet Budapest szélén szovjet katonák megállították a gépkocsit s kérték az igazolványt. Az őrszem nem fogadta el a kisgazdapárt által kiállított okmányt, hanem a kommunista párttól követelt írást éspedig annyira hajthatatlanul, hogy vissza kellett térnünk a fővárosba, ahonnan másodszor aztán kerülő mellékutakon kellett kiszöknünk. Budapest után is még hosszú ideig el kellett kerülnünk a főútvonalat.

A kommunisták az ország új szervezésében a politikai rendőrségnek kivételes szerepet szántak — ezt is szovjet mintára szervezték meg — minden megyei, járási központban és a nagyobb községekben is felállították kirendeltségüket. Vezetői marxisták voltak, akik a legkülönfélébb ürügyekkel zaklatták és idézték be a lakosságot és hamis vádak alapján vettek őrizetbe ártatlan embereket. A cél legtöbb esetben csak a megfélemlítés, a pszichológiai terror volt, hogy a megalázott embereket együttműködésre kényszerítsék.

A tavasszal az ideiglenes kormányzat Budapestre költözött. Innen jöttek hozzám a nyár elején Veszprémbe Balogh István és Varga Béla katolikus papok, akik a kisgazdapárt vezetőségéhez tartoztak, azzal az ajánlattal, hogy utazzam fel velük a fővárosba és mondjak köszönetet Sztálinnak és Vorosilov marsallnak szabadulásomért és az orosz hadseregnek az Egyház iránt

tanúsított jóindulatáért. Balogh vitte a szót, aki az én fogságom alatt a szeged-alsóvárosi plébániáról került a debreceni kormányba államtitkári rangban. 1945 elején kivitték Moszkvába, ahol sajtókonferencián nyilatkozott világlapok és hírügynökségek tudósítóinak arról, hogy „a háború folyamán elkerülhetetlen kisebb atrocitásokon kívül nagy baj nem volt, mi szívesen fogadtuk a Vörös Hadsereget, mert a németek éveken át kifosztottak és elnyomtak bennünket."

Némán rájuk néztem, de tekintetemből kiolvashatták ezt: Vannak dolgok, amiket az ember tudomásul vesz, visel, lenyel, de még actus heroicus-szal sem köszön meg! Közöltem velük, hogy a magyar Egyházban, rajtam, a legfiatalabb püspökön kívül, méltóbb és idősebb képviselőket találhatnak, ott van a kalocsai és egri érsek, vagy ha kell, kérjék meg az én korosabb fogolytársamat, a székesfehérvári püspököt. Amikor erőltetik a választ, elbúcsúzom tőlük és csak annyit mondok:

— Nem mindennapi ügy, gondolkodni is kell rajta.

Mikor legközelebb Budapesten jártam, Balogh István utánam sietett az utcán és visszatért a köszönetnyilvánítás ügyére.

— Meggondoltam, — mondtam neki. — Nem mehetek el ilyen ügyben a marsallhoz.

S ha legalább valamit csökkent volna az idő múlásával népem szenvedése! Ellenkezőleg. Keresztjei egyre sűrűsödtek. És én mondjak köszönetet azoknak, akik mindezért felelősek? S romboljam le híveim előtt főpásztori tekintélyemet?

A Vörös Hadsereg, amikor átlépte a történelmi Magyarország határát, igyekezett a nemzet felé jó képet is mutatni. Legalábbis erre lehet következtetni a főparancsnokság 1944. október 7-én kiadott kiáltványából:

„Magyarország! A Vörös Hadsereg felszólít benneteket, hogy maradjatok a helyeteken és folytassátok békés munkátokat!"

„A lelkészek és hívek akadálytalanul végezhetik vallási szertartásaikat!"

Már ez az első szovjet megnyilatkozás mutatja, hogy a kommunizmus felfogásában a vallásszabadság csak a kultusz, a templomi istentisztelet szabad gyakorlását jelenti. Ezt a szabadságot élvezte az orosz ortodox egyház a véres üldözések után jutalmul azért, hogy Szergej metropolita vezetésével kivette részét a nagy honmentő háborúból. A szovjetszerű vallásszabadságban nincs benne az Egyház kulturális, társadalmi és karitatív tevékenységének engedélyezése, ahogyan mi azt Nyugaton értjük. A magyar kommunisták, akik ismerték a moszkvai elméletet és gyakorlatot, itthon a magyar Egyház akkori helyzetének megfelelően azt hangoztatták, hogy nem szándékuk az Egyházat eddigi működési területeiről kiszorítani és az Egyház és állam közti függő kérdések megoldásánál is a „demokrácia" szellemében akarnak eljárni.

A szűkebb pártkeretben természetesen a marxi tétel volt érvényes: a vallás káros ideológiai felépítmény, az elnyomott és kizsákmányolt nép elbutítására szolgál. Csak párttagoknak adták elő Lenin tanait arról, hogy a marxizmus minden vallást és az összes egyházakat valamennyi vallási intézménnyel együtt a polgári reakció szervének tekinti. A marxizmus kíméletlen tagadója az ember szellemi részének, folytatója és továbbfejlesztője a XVIII. századi enciklopedisták vallásromboló eszme-

áramlatainak. Feuerbach militáns materializmusát gyakorlatilag valósítja meg. Lenin szerint azonban bizonyos helyzetekben a pártnak alá kell rendelnie egyházpolitikáját annak a főfeladatának, hogy a kizsákmányolók ellen vezetett harcot győzelemre segítse. Bizonyos esetekben tehát a vallás elleni harcot szüneteltetni kell: ha pl. politikai célkitűzéseik részére vallásos tömegeket vagy papokat akarnak megnyerni, akkor a kommunistáknak időlegesen hallgatniok kell arról, hogy végső céljuk az Istenfogalom teljes kiirtása.

A kommunisták magatartása kezdetben ennek a lenini taktikának felelt meg, mivel nem akartak szembe kerülni a magyar nép széles rétegeivel. A magyar nép ugyanis — katolikusok és protestánsok — ritka hűséggel ragaszkodott kereszténységéhez most is. Egyházi intézmények, papok és szerzetesek a náci időkben a keresztény felebaráti szeretettől indíttatva siettek az üldözöttek védelmére. Nagy hatást keltett elődömnek, Serédi hercegprímásnak drámai felhívása is, hogy a papság vértanúság árán is tartson ki helyén, s ne hagyja cserben híveit. A háború után szintén a zárdák, szemináriumok és plébániák nyujtottak védelmet garázdálkodó szovjet katonákkal szemben az üldözötteknek, elsősorban a nőknek. Sok lelkipásztor adta életét híveiért. Mindezt a nép nem felejtette el.

A hívő tömegek mindenfelé szorosan felzárkóztak az Egyház köré. Az állami és társadalmi szétesettségben legégetőbb problémáikat az Egyház segítségével oldották meg. A csontig leszegényedett és lesoványodott, járványoktól fenyegetett lakosság a karitász útján jutott élelmiszerhez, ruházati cikkekhez és tüzelőhöz. Viszont sok rombadőlt templomot, iskolát, zárdát, kultúrházat, plébániát önkéntes munkával és filléreik összeadásával maguk a hívek állítottak helyre. Országszerte felszökött a templombajárók és a szentségekhez járulók száma. A szülők soha nem tapasztalt számban iratták be gyermekeiket az egyházi iskolákba. A hitbuzgalmi egyesületekben is megélénkült az élet; az egyházi ünnepeken, körmeneteken és zarándoklatokon tíz- és százezrek jelentek meg és vonultak fel lelkesen, hogy hitet tegyenek keresztény meggyőződésük mellett. A gyéren megjelenő vagy sokszorosítással előállított egyházi sajtótermékek példányait kézről-kézre adták maguk között a családok.

A kommunistákat mind jobban ingerelte az Egyház növekvő

befolyása; ők ugyanakkor csak jelentéktelen csoportokat tudtak maguk mellé állítani. Jól látták, hogy az Egyház mellé való felsorakozás a marxizmus alapeszméjének, a dialektikus materialista világnézetnek elutasítását jelenti.

Az 1945. augusztus 20-iki Szent Jobb körmeneten 500 000 hívő követte Szent István épen maradt Jobbját és százezrek álltak sorfalat a körmenet útvonalán. Ott volt a főváros egész lakossága, hogy ország-világnak tudomására hozza: ragaszkodik a szent király örökségéhez, ezeréves kereszténységéhez s nem hajlandó helyette az ateizmust és materializmust meghonosítani.

A kommunisták célkitüzéseinek útjában állt az országosan tapasztalható, mély lelki alapokból forrásozó, rendkívüli módon jelentkező hitélet. Taktikai mesterkedésekkel próbáltak feléje közeledni. A pártközpontból jött az utasítás, hogy kommunista párttagok látogassák az istentiszteleteket, járuljanak a szentségekhez és vegyenek részt ájtatosságokon és körmeneteken. A helyi vezetők egyidejűleg tolakodóan keresték a barátságot és ismeretséget a lelkipásztorokkal. Felkínálkoztak, de hívás nélkül is jöttek kommunista brigádok, hogy segítsenek megbombázott templomok helyreállításánál. A végzett munkáról bizonylatokat követeltek s azokat, mint a vallás iránti jóindulatuk jelét, közzétették.

Miközben bizonygatták az Egyház iránti jóindulatukat, három jelentős területen súlyos csapást mértek az Egyházra. A földreformmal kihúzták az egyházi intézmények alól az anyagi alapot. A rendelet intézkedett ugyan az egyházi vagyon kártalanításáról, de az ideiglenes kormány kommunista tagjai következetesen meggátolták annak végleges rendezését. Csak időnkinti államsegély kiutalásához járultak hozzá. A végleges rendezést elodázták, hogy később az Egyház és állam közti tárgyalások idején a törvény által jóvátételül megállapított térítési összegeket zsarolásra használhassák fel. A püspöki kar e súlyos sérelem ellenére áldását adta — első, háború utáni körlevelében — az új birtokosokra: „Adja Isten, hogy az új birtokosok boldogulása vigasztalja az Egyházat veszteségeiért és gondjaiért."

A másik súlyos csapás a katolikus sajtó összezsugorításával érte az Egyházat. A háború végén az Egyháznak új lapengedélyért kellett folyamodnia. Az engedély megadása a Vörös Hadsereg

főparancsnokától függött, aki csupán két katolikus hetilap s egy havi folyóirat megjelenéséhez járult hozzá. Az engedély megtagadását papírhiánnyal indokolták, bár ugyanakkor a kommunista pártnak 24 lap és folyóirat számára szükséges papír állt rendelkezésére minden korlátozás nélkül. A két 8-10 oldalas katolikus lap csak gyér példányszámban jelenhetett meg papírhiány miatt. Később cenzúrát is alkalmaztak. A sokféle akadályoztatás egyetlen célt szolgált: az Egyházat minél előbb kikapcsolni a közvéleményt formáló tényezők sorából.

Nagy hátrányt jelentett Egyházunk és vallásunk számára, hogy a Debrecenben megalakult nemzetgyűlésben nem lehetett jelen a keresztény párt. Az európai fejlődésnek megfelelően Magyarországon is fontos szerepet játszott évtizedek óta a keresztény párt. Jelentős szerepet vittek keresztény politikusok az első világháború után s később a két háború közt Budapest gazdasági, politikai és társadalmi életében. 1944 decemberében Debrecenben a keresztény politikusok is előterjesztették pártalakítási kérelmüket. Egy „haladó" és egy konzervatív csoport jelentkezett engedélyért, mire a Vörös Hadsereg főparancsnoka az első csoportnak adta meg az engedélyt, mivel tudta, hogy a püspöki kar nem várhatja tőlük a katolikus Egyház érdekeinek a védelmét.

Más sérelmek is értek már kezdetben bennünket. 1945 nyarán a kommunisták keresztül hajszoltak egy házassági rendeletet, amely a házastársak különélésének egyszerű tényét — a fennálló törvény ellenében — válóoknak nyilvánította. Augusztus hónapban — a Szent Jobb körmenet után — sorozatos sajtótámadások közben a népjóléti miniszter a kommunista ifjúsági lapban gyalázta Szent István emlékét. Megindul a harc az ifjúságért. Elrabolnak sok katolikus ifjúsági otthont és átadják azokat a marxista ifjúsági szervezeteknek. Ezek keretében az egyesületi élet inkább heje-hujás szórakozássá vált azzal a nyilvánvaló céllal, hogy így könnyebben megnyerjék a kommunizmusnak a tapasztalatlan ifjakat és lányokat.

Az első időkben a Vörös Hadsereg katonái nem pusztították tervszerűen az egyházi intézményeket és a magyar bolsevisták

is kerülték a kultúrharcos fellépést. Ezt a magatartást örökítették meg első püspökkari körlevelünknek alábbi sorai:

„Nem bizonyult valónak a hír, amelyet az orosz hadsereg Egyházat irtó szándékáról terjesztettek, sőt sok figyelmet is tapasztaltunk a parancsnokságok részéről az egyházi élettel szemben. Templomaink állnak és akadálytalanul folynak az istentiszteletek. De még súlyos idők várnak ránk."

Az utolsó mondatban utaltunk, amennyire lehetett, a kommunisták taktikai magatartására.

Prímási kinevezésem

Somogyból jövet, 1945. szeptember 8-án este tértem vissza püspöki székvárosomba, Veszprémbe. Ott Grősz József kalocsai érsek, a püspöki kar azidőszerinti elnöke már várt rám és ő közölte velem a Szentatya akaratát: fogadjam el az esztergomi érsekséget.

Grősz érsek sürgetett a válaszért, de én féléjszakai, hosszú érvelés után, melyhez Czapik Gyula egri érsek érvei is csatlakoztak, 24 órás haladékot kértem. Nem egy okom lett volna arra, hogy a választást ne fogadjam el: milyen könnyű lett volna nem-et mondani. Ha Kopácsy József sokat vergődött, amikor száz évvel előttem a veszprémi püspökségből az esztergomi érseki székbe emelkedett, mit mondhattam volna én, a jelenlegi körülmények között!

Mégis két nap múlva vállaltam a súlyos terhet. Döntő volt ebben XII. Pius pápa akarata és bizalma, aki ismerte papi és lelkipásztori tevékenységemet és annak alapján alkalmasnak talált a veszprémi püspökségre a kormány akarata és akadékoskodása ellenére. Tudott fogságomról és a nuncius jelentései alapján arról, hogyan kormányoztam egyházmegyémet. Tisztában voltam azzal, hogy ha nemet mondok, Rómának újabb időt kell vesztegetnie más jelöltek keresésére és meggyőzésére. A két érsek pedig éppen azzal érvelt, hogy már is rengeteg hátránya származott a magyar katolicizmusnak abból, hogy a prímási szék félévig betöltetlen maradt. Reményekkel töltött el az a tudat is, hogy az ország népe az utolsó évtizedekben hitében és erkölcsi életében megerősödve, a háborús katasztrófa után a keresztény valláshoz való ragaszkodásának megindító jeleit mutatta. Némileg bíztam a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban (SZEB) is, mely a fegyverszüneti szerződés alapján a legyőzött nemzet sorsának legfőbb irányítója volt s ebben az

oroszok mellett a nyugati nagyhatalmak fővárosunkban működő katonai misszióinak vezetői is felelősséget vállaltak.

A következő héten Pápa környékén bérmáltam és látogattam a plébániákat. Tüzetesebben foglalkoztam az általam létesített új lelkészségek ügyeivel. Itt, ezen a bérmautamon ért utol az esztergomi érseki kinevezés. Grősz József kalocsai érsek tette közzé a hírt szeptember 15-én. Egyidejűleg Vörös János honvédelmi miniszter egy zászlókkal díszített katonai autót bocsátott rendelkezésemre s abban egy honvédtisztet és altisztet küldött védelmemre. Ezzel a katonaságtól kölcsön adott gépkocsival érkeztem Pápára, ahol 800 fiúnak és leánynak osztottam ki a bérmálás szentségét szeptember 16-án. Szentbeszédemben, — miután befejeztem a bérmálkozókhoz intézett szavaimat — rövid szózatot intéztem a nemzethez is. A megbékélésről és az állampolgári jogok lelkiismeretes gyakorlásának szükségességéről beszéltem.

„Az Egyház kívánja és követeli — mondottam többek között — minden keresztény hívőtől, hogy állampolgári jogait semmiféle megfélemlítéssel sem törődve, hite szerint gyakorolja. Minden keresztény magyarnak kötelessége élni állampolgári jogaival. Minden katolikus magyart a lelkiismeret meg a hit vezessen e jogok gyakorlásában. Csak így lehet elérni, hogy keresztény, azaz jó elvek érvényesüljenek a magyar közéletben."

Ezt a figyelmeztetést a küszöbön lévő, hónapokon át fondorlatokkal előkészített választások miatt tartottam szükségesnek elmondani. „A katolikus Egyház — folytattam — itt a magyar téreken vészelt át minden vihart ezer év óta. Nem bújik el, ha vihar van felvonulóban, hanem mindenütt ott van a magyar néppel, a magyar népért. Nem rejtőzködik el semmiféle földi, csupán az isteni védőszárnyak alatt." Rámutattam a pápai templom főoltárképére, mely István vértanú diakonus megkövezését ábrázolja és minden magyart arra kértem, kövessék az Egyház első vértanúját a megbocsájtás és szeretet gyakorlásában.

Szavaimból barát és ellenség egyformán érthette, hogy az új prímás tisztában van az Egyház és a nemzet súlyos helyzetével és azt is tudja, milyen emberfeletti feladatot vett magára a legfőbb egyházi és közjogi szolgálat vállalásával.

Délután hazamentem szüleimhez Mindszentre a hadseregtől kölcsönzött autón, melyet egy honvédaltiszt vezetett. Kísére-

temben volt a főhadnagy és legfiatalabb udvari papom. A néhány otthon töltött óra alatt öreg szüleim sok könnyet hullattak. A nehéz időkre édesanyám imáit ígérte, de most apám is nagyon megindultan búcsúzott tőlem. Ó, a szülői szív megérzi a fenyegető veszedelmet!

A veszélyes világnak mintegy intő szimbóluma volt az az incidens, amely a Mindszenttel határos Csipkerek mellett hazatérésünk közben történt. A község fölött, a Budapest—Szentgotthárd-i főút közelében, garázdálkodó, ittas szovjet katonák fosztogattak egy megállított borszállítmányt. Megállást parancsoltak nekünk is, de intettem a kocsivezető honvédnak, hogy lassítson s azután közvetlen közelükben lépjen rá a gázpedálra. Mikor elsuhantunk mellettük, géppisztolyaikhoz kaptak és több sorozatot adtak le ránk. Csak Isten óvott meg bennünket a sűrű golyózáporban. Veszprémből másnap jelentettem az esetet a SZEB-nek, de annak szovjet elnökétől még választ sem kaptam. Pedig abban reménykedtem, hogy használhatok valamit a rettegő és kiszolgáltatott polgároknak, ha a SZEB hivatalosan értesül arról, hogy még a hercegprímás is életveszélyben forog, ha az ország közútjait használja.

Egyházmegyémben lezártam főpásztori tevékenységemet és megkezdtem előkészíteni az esztergomi székfoglalást. Onnan felkeresett Dr. Drahos János általános érseki helynököm, hogy megtárgyaljuk a beiktatás előkészületeit. Majd elutaztam a fővárosba, de nem mulasztottam el útbaejteni Shvoy Lajos székesfehérvári püspököt. Nála mindig baráti megértésre találtam. Most is megtárgyaltuk gondjaimat, terveimet és az egyházközségek szerepéről az *Új Ember*-nek szánt cikkemet. Vele már a fogságban átbeszéltem számos új lelkipásztori elgondolásomat. Ő is azt tartotta a hierarchia legsürgősebb feladatának, hogy jól működő egyházközségekbe tömörítsük a hívő népet. Amint a rövidre rá megjelent szövegből kitűnik, másfél évtizeddel a második vatikáni zsinat megtartása előtt már annak szellemében adtunk lelkipásztori kérdésekben eligazítást papjainknak és híveinknek. (Használtuk az „Isten népe" megjelölést is.) Az írás ezzel a címmel jelent meg: *Amit a viharesztendő sürget*. Íme a szöveg:

„A viharból kelt új idők emberi intézményeket, gondolatokat

temetnek el, másokat életrekeltenek, vagy ha élnek, aláhúzottan hangsúlyoznak. A magyar katolikus egyházközségek megsokasodott feladatkörrel fontos tényezőivé válnak a katolikus öntudatnak . . . 1919-et írtak Magyarországon. Bár egyházközségeink, konventjeink jóval előbb is voltak, pl. Sopronban, Kőszegen, mégis az egyházközségi élet általánosodása ettől az esztendőtől indult el a magyar földön . . . 1945 is egyházközségi esztendő. Hasonló okból, mint 1919. Kell szaporodniok az egyházközségeknek, mivel a földindulás az új településekben új egyházközségeket türelmetlenül sürget . . .

Az uralkodó planéta ma a demokrácia, a népirány. Nos, itt nem keresünk sem keleti, sem nyugati demokráciát, hanem Isten népének, családjának tömörülését, egységét. Együtt van itt a hívő nép minden rétege, egyet sem vetünk ki . . . A pártoskodás a társadalmat felbontja fölművelőkre, munkásra stb. Az Egyházközség egyesít Krisztusban és titokzatos testében, az Egyházban. A közelmúlt tévelyével, a totális állam és a tömegesítés ellenében az Egyház az egyén, az ember, a család jogait hirdette. Ma, az atomizálódás idején az egyházközség a nagy katolikum valósulása egy-egy helység, plébánia keretében.

Ma sokat számít a taglétszám a politika vonalán. A minőség nem is nagyon fontos. Az Egyház mindenkor igényelte a minőséget is. Az egyházközség képviselőtestülete a minőségre törekvés legszebb jelentkezése. Aligha adódhat katolikus világira nagyobb kitüntetés, mint ott képviselő, tanácsos, vagy éppen elnök lenni . . .

Az egyházközségi életben jönnek a tudat küszöbe fölé az Egyháznak nagy érdekei: a templom, a katolikus iskola, kultúrház, temető, család, a gyermek, a szegény, a beteg, a szenvedő, a kísértésben lévő, az elaggott, vagyis akik Jézushoz oly közel állottak földi életében. Itt fáj leginkább az aknasebes vagy felrobbant templom, a háborútól méltóságából kivetkőztetett iskola, a háborúban elgazosodott temető, a romos családi szentély; de itt van a legszebb gyürkőzés is ezeknek régi fényéért, a gyermeki lélek nevelésének, 900 éves töretlenségének folytatásáért. Innen indul ki az ébresztés, a cselekvés, a küzdelem,

az anyagi és lelki, háborúalatti és utáni pusztulás és pusztítás ellenében."

Budapesten meglátogattam érseki helynökömet, felkerestem az Actio Catholica-t és tanácskoztam vezetőivel. Voltam P. Borbély István jezsuita tartományfőnöknél és a kármelita Marton Marcelnél. Az előbbivel a katolicizmus kulturális és társadalmi szervezeteiről, az utóbbival a hívek lelkiéletét érintő és előmozdító kérdésekről tárgyaltam.

Az esztergomi beiktatás idejét 1945. október 7-ére tűztük ki.

Székfoglalás Esztergomban

Új székvárosomba, Esztergomba 1945. október 6-án este érkeztem meg. Szülőfalumból édesanyám kísért el és a rokonságból csatlakozott hozzánk Budapesten unokatestvérem, Dr. Zrinyi Miklós kúriai bíró. Zalaegerszegről is jött egy küldöttség a régi, hűséges munkatársaknak, Turcsányi Sipos József egyházközségi elnöknek, Thassy Kristóf országgyűlési képviselőnek és Horváth István ipartestületi elnöknek a vezetésével. Veszprémből a káptalan tagjai és a székesegyház plébánosa, Szombathelyről Géfin Gyula szemináriumi rektor jelent meg több régi baráttal együtt.

Este Esztergomban a főkáptalan tagjai, az érseki hivatalok fejei és tisztviselői, a városi papság a plébánosokkal az élen, a bencések, a ferencesek és a számos női szerzet tagjai fogadtak. Itt voltak már jórészt, főként Budapestről, a katolicizmus országos szervezeteinek, egyesületeinek és intézményeinek a képviselői is. Másnap az ideiglenes kormány is képviseltette magát Vörös János honvédelmi miniszterrel az élen. Sőt még a Vörös Hadseregnek is megjelent egyik magyarul tudó tagja, Szviridov alezredes, aki később Vorosilov utódaként a SZEB elnöke lett.

Esztergom háború utáni képe lehangoló volt. Magának a Bazilikának, mely mint valami anyamadár ül a városon és védte az aknatűzben fiait, összes ablakait elvitte a német-orosz hadműveletek idején a háborús vihar. Ezen az emlékezetes napon is vihar dúlt. A Dunáról és az elszakított északmagyarországi hegyekből orkánszerűen előtörő és az üres ablakokon át a Bazilikába is betörő viharral szinte versenyre kelve mondom el székfoglaló beszédemet. De nemcsak a Bazilika és a prímási palota, hanem a világhírű Keresztény Múzeum, a szeminárium, a tanítóképzők, az iskolák, zárdák, plébániák

és mindenfelé a magánházak is tele voltak háborús sebekkel. De mégis a sokat szenvedett nagy múltú városban a romokon is tovább folyt az élet.

Valamikor Esztergomot az ország gyöngyének nevezték. Természeti szépsége, a Kárpát-medencében elfoglalt központi fekvése a Duna fölött, a nemzet ezeréves történelmében betöltött vallási és közjogi szerepe, mind hozzájárult ahhoz, hogy ezt a díszítőjelzőt érdemelte. Prohászka Ottokár Esztergomban, mint egyetlen pontban találta meg a kereszténység és a magyarság tiszta lángú fókuszát, a magyar történelem sűrített egészét. Itt született Szent István király. Itt keresztelték. Itt indult vele útjára a magyar államiság, amikor megkoronázták a II. Szilveszter pápától kapott Szentkoronával. Itt építtet királyi palotát a Várhegyen és melléje hatalmas háromhajós bazilikát Szent Adalbert vértanú püspök tiszteletére.

Két és fél évszázadon keresztül volt Esztergom Magyarország fővárosa. Még IV. Béla király udvara is itt tartózkodott jóideig. Ő tette át a fővárost Budára, mikor a tatárjárás tanulságaiból kiindulva biztonságosabb helyet keresett magának. Átköltözésekor az érseknek ajándékozta a királyi palotát.

Ez a háborús sebekkel teli székvárosom volt tehát a középkori Magyarország fővárosa, szíve, szellemi és lelki központja. Vele függ össze a magyar nemzet közel háromszáz éves fénykora. Esztergom adta a törvényt, mutatta az irányt művelődésével, építkezésével és művészetével. Itt volt a magyar kereskedelem és ipar központja; itt dolgoztak a pénzverdék. Magyarország abban az időben Európa leggazdagabb országai közé tartozott és Esztergomot a világ nagyvárosai közt emlegették. Építők, tudósok, költők, művészek rajzottak ide és telepedtek meg közülük sokan állandóan is.

Esztergom annak a középkori keresztény államfelfogásnak finom és emberi jelentkezése, melynek világviszonylatban mása a pápa és császár kettőssége. A gondolat magyar megtestesítője a király és az esztergomi érsek. A prímás koronázza a királyt a Szent István fejét érintő Szentkoronával. Csak ettől a pillanattól lesz feje, királya a nemzetnek. A koronázásnak nálunk a 13. századtól közjogi jelentősége van. A Szentkorona minden jognak és hatalomnak a forrása. Az egész nemzet, a koronás király és népe, alkotják a Szentkorona testét. A Szentkorona egyesíti a

királyt és a nemzetet; s a nemzeti szuverenitásnak is a Szentkorona a forrása.

Nyilván a koronázás joga tette, hogy az esztergomi érsek első lett a közjogi méltóságok között. A király távollétében sokszor ő a helyettese. Országos ügyekben a király kikéri tanácsát. Ha a király vétett az alkotmány ellen, akkor az esztergomi érsek kötelessége őt az alkotmány tiszteletbentartására figyelmeztetni, tőle ezt megkövetelni. Ismerünk történelmi helyzeteket, mikor az esztergomi érsekek súlyos hátrányokat, sőt börtönt is vállaltak e kötelességük teljesítése közben. Bánfy Lukács, Jób, Róbert és Lodomér érsekek a középkorban megvédték az alkotmányos jogokat a királyi túlkapásokkal szemben. De később is, pl. Zsigmonddal szemben Kanizsay János, Mátyással szemben Vitéz János, I. Lipóttal szemben Lippay György és Széchenyi György, II. Józseffel szemben Batthyány József, vagy egészen a modern időkben Ferenc Józseffel szemben Scitovszky János prímások is védték a nemzet érdekét. Az egész nemzet, katolikusok és másvallásúak, közjogi állásukból kifolyóan ezt elvárták tőlük.

Az esztergomi érsek személyéhez kötött prímási méltóság, mely a magyar katolikus egyház hierarchiájának is záróköve, az egyetlen hivatal hazánkban, melyben egyházi és állami jogkör egyesül. Érintetlenül érvényben maradt a magyar prímásoknak ez az alkotmányos jogköre az 1920. évi I. törvénycikk után is, mely a királyt helyettesítő kormányzó jogait írja körül. Csak néhány évvel az én beiktatásom előtt Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás, a nemzetközileg ismert egyházjogász, erre vonatkozó álláspontját egyik nyilatkozatában így fogalmazta meg:

„A hercegprímásnak, mint első zászlós úrnak, közvetlen a király, illetve az államfő után következő, tehát legelső közjogi méltósága Szent István király óta alkotott törvényeinkben van biztosítva . . . A hercegprímás kettős méltósága mindkét vonatkozásban igen súlyos felelősségteljes munkát jelent, úgyhogy a maga számára mintegy meg kell halnia, hogy a magyar katolikus Egyház és a magyar haza javára élhessen és dolgozhasson."

A prímás közjogi helyzetét a Debrecenben összehívott ideiglenes országgyűlés nem tárgyalta. Az én beiktatásomkor

nemcsak az ország népe, de maga az ideiglenes kormány is érintetlenül érvényben lévőnek tekintette a magyar prímásoknak az alkotmányban meghatározott jogkörét. Amikor az ideiglenes kormány miniszterelnökének üdvözlő táviratára válaszoltam és táviratomban a magyar prímások közjogi méltóságára utaltam, a kormány, az ideiglenes nemzetgyűlés, a pártok, a sajtó és az egész ország közvéleménye azt tudomásul vette. Az én táviratom pedig így szólt:

MELEG GRATULÁCIÓJÁT HÁLÁSAN KÖSZÖNÖM. AZ ORSZÁG ELSŐ KÖZJOGI MÉLTÓSÁGA HAZÁJA RENDELKEZÉSÉRE ÁLL.

E táviratomban és székfoglaló beszédemben is csak azt hangsúlyoztam, amit a nemzet egésze 1945-ben elvárt tőlem: készen állok magyar népem érdekeinek és az alkotmányban biztosított állampolgári és emberi szabadságjogoknak a megvédésére.

Ezt a rövid történelmi visszapillantást szükségesnek gondoltam azért, hogy az olvasó az itt következő székfoglaló beszédemet jobban megérthesse.

„Kedves Híveim!

Mint legkegyelmesebben kinevezett új főpásztorotok, lélekben elszállok mindenekelőtt Rómába, a világegyház fejéhez, a szenvedve is dicsőségben uralkodó XII. Pius pápához, akinek lábánál hívő és vergődő magyar lelkünk megnyugszik. A békéért apostoli küldetése teljességével folytatott erőfeszítését nem értette meg a világ, sőt sértésnek vette ajkáról a béke szót is. Ma a világ omladékain révedező emberiség fáradt tekintetét emeli Szent Péter sziklája felé. Bűnbánattal és bizalommal. Csak az ott hirdetett örök igazságok gyógyítják meg a jerikói úton halálosan megsebesített emberiséget és nemzetet. Amikor a világ fiai világszerte rohamoznak a hazugság fejedelmének zászlaja alatt, jólesik a hitből tudnunk: van egy hatalom a földön, amelyen a pokol kapui nem vesznek erőt (Máté 16,18).

Leszállok Jusztinián érsek koporsójához is. Amíg élt, mutatta az utat, védte a szentségeket, védte az embert és ajánlotta a megfontolást. Kevesek vaksága, sokak bénító megerőszakolása miatt nem hallgattunk rá. Pusztába kiáltó szó volt (János 1, 23) és amikor a gyümölcsök megértek, a nagy összeomlás fölé odaomlott őmaga is. Odateszem föléje az igazi keresztes hadak

lobogóját és az eszmélő nemzet pálmalombját, mert ő valóban Homo Dei, Homo Patriae, Homo Ecclesiae.

Az időtlen sziklától és a tegnapi sírtól Hozzátok jövök, Híveim és az örök Főpásztor húsvéti köszöntését hozom Nektek, a békétlenség szomorú esztendejében: Béke Veletek! (János 20. 21.)

Majd kérdést intézek magamhoz, mint Szent Bernát a kolostor ölén: Mi végre jöttél? A feleletet hangosan adom meg.

A hézagosan fennmaradt történeti adatok szerint, mint kilencedik főpásztor jövök a magyar királynék városából a királyok városába. A sor elején Martyrius halad. Jön előttem Róbert érsek, aki az ország bűnös vezetőit is az egyházi fenyíték villámával sújtja. Forgách Ferenc, a katolikus megújhodás zászlóvivője, a közélet nagy harcosa, ki fegyveresen védi Nyitra várát. Látom ide bevonulni dúsgazdagon Széchenyi Györgyöt 93 éves korában; ő a jótétemények csodaembere, aki pénzügyi alátámasztója a felszabadító háborúnak családi és egyházi vagyonából. Látom gróf Esterházy Imrét, aki ragyogó közjogi sikerrel hozza tető alá a pragmatica sanctiót, amely legyengült nemzetünknek 200 éves pihenést, erősödést hozott el a millennium gyönyörű verőfényéig. És tisztelettel tekintek arra a Kopácsy József érsekre, aki több, mint egy százada, a nemzet legelső szentélyét a múlt omladékain nagy építő lendülettel megépíti és mi most együtt imádkozhatunk itt hazánk sorsának jobbrafordulásáért.

Nem jövök Róbert érsek keménységével; atyátok akarok lenni, még a nehéz idők súlyos kísértései között eltévelyedett tékozló fiúknak is. Még nem léphetek be a közjogi harcok dandárjába sem, mert közjogi örvényben élünk, a jogfolytonosság összes erős fonalai és finom erezetei látszólag elszakadtak. Hiányzik nem egy alkotmányos tényezőnk, de az elődök helyén van már az ország prímása. Ha a balszerencse elmúltával a nemzet józansága hidat ver az örvény felett, mint Pontifex, mint hídverő és több, mint 900 év jogán az ország első zászlósura, a Ti érseketek, az ország prímása is ott lesz közjogi életünk helyreállításában és továbbvitelében.

Nem jövök Széchenyi és Kopácsy dúsgazdagságával, pedig de jó volna ez a török időknél koldusabb, elvérzettebb magyar nemzetnek! Mondom ezt anélkül, hogy sírnék a földiek miatt, de anélkül is, hogy ami jogalap nélkül történt, jogosnak elismerném.

Ezeknek a földieknek a célja nem földi volt, hanem a tisztítótűz lelkeinek enyhülete imádságban és szentmiseáldozatban; a rövidséget tehát ők szenvedték és a fontos egyházi és kulturális célok. Egyébként az Egyház a magyar nép érthető életigényével szemben tudott mindig nagylelkű lenni, hirdetik a történelem megörökítő és köszönő lapjai, a felsorolt elődök gyönyörű sorozata.

De, ha a veszprémi sor nagysága együtt is volna egyetlen utódban úgy, ahogy nincs, 1945-ben ez is kevés, jaj, de kevés volna! Ma előttünk riadó, vak mélység örvénylik fel; történelmünk legnagyobb erkölcsi, közjogi, gazdasági örvényében fuldoklik a vérző Magyarország. Zsoltárunk a De profundis, imádságunk a Miserere, prófétánk a siralmazó Jeremiás, világunk az Apokalipszis. Babilon vizeinél ülünk és elpattogott hárfahúrokon idegen énekre akarnak tanítani minket.

Nem az a legnagyobb baj, hogy a háború — mint a próféta sírja — felgyújtotta a király házát és a köznép házait (Jer. 39,8), megette nyájainkat, csordáinkat, szőlőinket és hozott nekünk csapolókat (Jer. 48, 33, 12) és most a szőlőtaposó nem énekli szokott dalát (Jer. 48, 33). Az sem, hogy rémület, verem és tőr a sorsunk (Jer. 48, 43).

Az a nagyobb baj, amit szerencsétlen fővárosunk tisztiorvosi jelentése, mint tükör mutat: a nyári vérhasmegbetegedések több, mint 50 százaléka a kisgyermekeknél és öregeknél halálos, ami a rossz táplálkozás következménye. A csecsemőhalálozás, a tüdőbaj-megbetegedés a békeidők kétszerese. Békében átlag 50 000 nemibeteg volt az országban; ez a szám most Budapest nélkül is ötszörösére, 250 000-re emelkedett. Budapestről csak annyit tudunk, hogy 50 000 körül van a nyilvános bűnözőkön kívül a titkos bűnöző nők száma. A fele 18 éven aluli és ezek 70—80 százaléka fertőzött és fertőző.

Nem szólalt meg még ebben az országban az a tárogató, amely az elpusztult országot siratná. Keressük és nem találjuk, hol is bújdosik a magyar fájdalom. De megszólalt a cigány hegedűje, a duhaj jókedv nótája. Ám 1945-ben magyar földön ‚hazudik a muzsikaszó,' mert megfeledkezik a felejthetetlen igazságról, a magyar kolduszegénységről, az összes világtájak rabsóhajairól, külső-belső börtönökről, kitaszított, otthontalan magyarokról és azokról, akiknek többé nem hópárnája, hanem a maradék rongyos condrája könnytől ázik.

Könnyelmű élvhajhászattal indult meg itt valami egészen újszerű, testünknek-lelkünknek idegen ifjúságnevelés.

Szomorú ifjúság az, amely szinte nemzete torának táncos megünneplésére kedvet érez. Lehet, hogy a vérük magyar, nyelvük is, nevük is az, de a boldogtalan és a hejehuja Magyarország között óceánok húzódnak; vér és könnyek völgyében, romok és sóhajok felett vigadnak azok, akik nem tudják, mit cselekszenek.

Az elszakadt partok ellenében a lelkipásztorkodáson van a hangsúly. Ahol a természeti és kinyilatkoztatott törvény megingott a szívekben, ott az elmélyülő hitélet annyi, mint a társadalom gátszakadásának a megállítása. Magam is több, mint negyedszázadon át lelkipásztor voltam. Akarok jó pásztor lenni, aki ha kell, életét adja juhaiért (Ján. 10, 15), Egyházáért, hazájáért!

Kedves Híveim! Ez a nemzet volt a dicsőség nemzete egy félezreden keresztül, két századon át vérző-szenvedő nép. A huszadik század megint vér- és siralomvölggyé tette ezt a földet.

Legyünk most az imádság nemzete! Ha újból megtanulunk imádkozni, lesz honnét erőt és bizalmat meríteni. Én is a milliók imahadjáratában és édesanyám mostantól még szorosabbra fogott rózsafüzérében bízom. Ne veszítsétek el bizalmatokat! (Zsid. 10, 35). Tartsuk meg a mi reménységünk rendíthetetlen vallását (Zsid. 10, 23). Így lesz erőnk a reánk váró küzdelemre.

Ha Isten-Atyánk és Mária-Anyánk segít, akarok lenni népem lelkiismerete, hivatott ébresztőként kopogtatok lelketek ajtaján, a föltetsző tévelyek ellenében az örök igazságokat közvetítem népemnek és nemzetemnek. Ébresztgetem nemzetünk megszentelt hagyományait, amelyek nélkül egyesek talán igen, de a nemzet nem élhet.

O'Connel közeledni érezte a földi naplenyugtát. Megindult az Örökváros felé. Csak Genováig ért. Ott megírta végrendeletét: Szívemet, ha meghaltam, vigyétek Rómába, testemet az édes honi földbe. Róma és hazám, ti lesztek életem útmutató csillagzatai, céljai, és boldog leszek, ha ebben a gondolatban éljük életünket és a két erénnyel megújul még a magyar föld színe és a két erényért jutunk el az örök élet boldog révpartjára. Ámen."

Nyomor és karitász

A prímási szék teljes félévig volt betöltetlen. Így a magyar katolicizmus, talán legválságosabb korszakában, nélkülözte a központi vezetést. Serédi prímást a halálát megelőző félévben szintén erősen akadályozta a háborús helyzet abban, hogy kapcsolatot tarthasson az országgal. Nem tudott érintkezni a Vörös Hadsereg által bekerített fővárossal, sem a keleti, sem az alföldi részekkel. Amikor a szovjet hadműveletek a nyugati országrészekben folytatódtak, elérhetetlenné vált számára a dunántúli terület is. Érthető, hogy sok feladat maradt megoldatlan s az új helyzetben eddig ismeretlen problémák is jelentkeztek. Az ország azonban annyira a mélyponton volt, hogy a békés és nyugodt tervezést mellőznünk kellett és örültünk, ha a mindennapok gondjával időről-időre meg tudtunk birkózni.

Igen nehéz helyzetben voltak a városok és az ipartelepek. Itt nélkülöztek és éheztek is az emberek. De leginkább égbekiáltó volt Budapest nyomora, ahonnan még éhhalált is jelentettek ezidőtájt az újságok.

Budapesten a harcok alatt 13 538 épület semmisült meg, ami mintegy 30 százalékot jelent. A megmaradt házaknak 25 százaléka csak részben használható, lakható. A budai rész a királyi várral romokban hever. A lakosság 28.5 százalékkal megcsappant az 1941-es adatokhoz viszonyítva. Egyetlen hónap akkori orvosi adatai szerint 822 élveszületésre 2188 halálozás esett. Erősen megnövekedett az öngyilkosok száma. Sok a beteg, mert hiányzik a kalória, a fehérje és a vitamin. A főváros a háború előtt naponta 350 000 liter tejhez jutott, 1945 őszén csak 30 000 literhez. (Ez a réginek csak 8.5 százaléka.) Ezért vezet első utam, beiktatásom után egy hétre, Budapestre, ahol főegyházmegyém híveinek a nagyobb része, 750 000 katolikus él. A leírhatatlan nyomorról és a segítés módjáról beszéltem a

Szent István Bazilikában. Többek között ezeket mondottam:

„Kedves fővárosi híveim!

A háború zivataros fergetege immár több, mint féléve elzúdult felettünk. Talán örülünk, hogy elzúdult, de a Duna-völgy, ha már nem is a vér völgye, de maradt a szenvedés, a könny és siralom völgye. Ránk telepszik, mint valami óriási halálkeselyű, borzalmas öleléssel a közelgő tél, az ezeréves magyar történelem talán legnehezebb tele.

Belenézek ebbe a télbe és emberi, keresztény és magyar mivoltom belereszket. Ha fővárosi hivatalos megállapítás szerint már a nyári vérhasbetegek 50 százalékát elvitte a rossz táplálkozás, ha a Tbc és csecsemőhalálozás megkétszereződött; ha októberben éhhalálhírt hoznak az újságok; ha a politikai harcok szinte elülnek és sírnak a készletek hiánya, a közüzemek deficitje és közeli elakadása, az infláció utolérhetetlen mérve felett: akkor már könnyű meglátni a folytatást, amelyhez kevés volna Josephus Flavius és a világirodalom jeleseinek nyomorfestő tolla: a zimankóban ablaktalan, fűtetlen hajlékokat, az ártatlan csecsemőket, akik lefonnyadnak az üres, kiaszott anyakeblekről.

Tisztában vagyok a magyar nép önérzetével és nemes büszkeségével, amely nehezen kér, nehezen mutatja sebeit. Helyette és érte, ős Budavárának háborús omladékai alatt, a fővárossal való első találkozása idején kiáll az ország hercegprímása a nagyvilág, a civilizált népek és nemzetek színe elé népe inséges tarisznyájával; és az élet tengerének égtájai felé küldi az SOS-jeleket: Mentsétek meg a pusztuló magyar életeket!"

Személyi megbízottakat és kérő leveleket küldtem a nyugati keresztény egyházakhoz és segélyszervekhez. Egyik legfőbb gondom volt a támogatásra megnyerni az amerikai katolikusokat Ezért fordultam rádión keresztül 1945. november 18-án az Egyesült Államok magyarságához az alábbi felhívással:

„Amerikai Magyar Testvéreim!

Alig hogy érseki székemet elfoglaltam, mindjárt október 14-én a fővárosi Szent István bazilikából ezeréves történelmünk talán legnehezebb telének küszöbén S.O.S. jeleket küldöttem a nagyvilágba a levegőn át, hogy nemes szívek felénk fordulásával mentsük meg a pusztulástól a magyar életeket. Erre a kérésre szükség volt, mert a földek most esztendeje a háború miatt

vetetlenek maradtak. Amit elvetettek, azt is a téli-tavaszi hadviselés és a nyári szárazság tönkretette.

Az ország éhinség előtt áll, mivel a hús, tej, zsír is hiányzik, hiszen a háború megemésztette az állatállományt is. Hivatalos közegészségügyi megállapítás szerint 40 000 csecsemőt és három éven aluli gyermeket fenyeget angolkórral a vitaminhiány. Kérő szavam — úgy látom — megértésre talált a világ minden részében, különösen az amerikai magyarság körében. A nehézség talán csak annyi, hogy aggódnak a jó szívek: megfelelő helyre jut-e az ő alamizsnájuk. Értjük ezt az aggodalmat. De bizonyára szervezetten megy ez a megsegítés és a szervezet vezérkara, sőt minden adakozó kikötheti, hogy az Egyház legyen a sáfára ezeknek a jó szívektől származó javaknak.

Jöhetne segítség akár a Vöröskereszt megfelelő szervei, akár más tiszta út segítségével, melyek bizonyára mind készségesen eljuttatják a természetbenit (ruhát, élelmiszert, gyógyszereket) és pénzt hozzám. Afelől megnyugtatok mindenkit, hogy minden élelmiszer és minden cent, ami nevemre érkezik, a legmegfelelőbb helyre jut . . . ''

Az aggodalom azért támadt, mivel a marxista pártok az érkező külföldi segélyek egy részét maguk akarták szétosztani. Azt hangoztatták, hogy közreműködésük szükséges, mivel az Egyház ,,nyilasokat,'' háborús meg népellenes bűnösöket támogat a demokratikus országokból érkező segélyből. Ugyanakkor köztudott volt, hogy azért akartak részesedni a nyugatról érkező adományokból, mivel ők maguk szovjet-forrásokból nem tudtak támogatást nyújtani a nélkülözőknek, de sokszor még a párthíveknek sem. Propagandából emlegetniök kellett azonban a szovjetet, mint nagylelkű adományozót, pl. hogy a Vörös Hadsereg Diósgyőrnek, Miskolcnak és Ózdnak az inséges időben 50 000 vagon lisztet adott. Ezt a lisztet és a még többet emlegetett, Budapestnek juttatott krumplit, valójában nem az orosz, hanem a magyar föld termette. Magyarország áldott földje, népének szorgalma meghozta eddig minden honpolgár eledelét. Most két ellenség két irányba vitte-szállította a magyar föld termését és állatállományát.

A viszonyokra jellemző, amit Sík Endre egyik könyvében találtam. A Moszkvából hazajött kommunista, aki 1945-ben a rendszer diplomatája és később külügyminisztere lett, Budapesten

három fogadáson vett részt. Gyöngyösi magyar külügyminiszterét szegényesnek jellemezte, ahol az enni- és innivalónak a meghívottak hamar a végére jártak. Schoenfeld amerikai követnél nem voltak asztalok és székek. Az inasok whiskyt és „forint nagyságú szendvicseket kínáltak. Jóllakásról szó sem volt. Vorosilov marsall dús asztala a Váci-utcai fogadáson messze verte a másik kettőt. A szovjet-elvtársak kitettek magukért: kolbász, sonka, füstölt hal, hideg húsok, vodka, finom grúz és örmény borok, likőrök és így tovább . . . Tódultak oda az emberek, híresség ek, pártvezetők, politikusok, írók, tudósok, művészek s rávetették magukat az ételekre. Az evésen-iváson kívül mas nem látszott érdekelni őket.

A leírt diplomáciai fogadások jelképei voltak a kialakult helyzetnek és mintegy a nyomor országában valóban csak érzékelték azt, hogy ki volt az igazi nyerő a magyar tragédia közepette.

A nyomor leküzdésére mozgósítottuk a hazai erőforrásokat is. A vidéken a kisgazdák még sokhelyütt tudtak élelmet menteni és a dolgos nép, ahol a háború megengedte, szorgalmasan termelt már 1945 nyarán. Hozzájuk fordultam karácsony előtt, kérve őket, küldjenek „csak egy csomagot az éhező Budapestnek." S kértem a falusi családokat, fogadjanak be télre fővárosi, leromlott szervezetű, éhező gyermekeket. Ez az akciónk 1946 telén a fővárosnak 742,57-kg. élelmet hozott és csak Baranya és Somogy vármegyében, ezen a télen 1 500 budapesti éhező gyermeket láttak vendégül.

„Élen járnak a jótéteményben — írtam egyik levelemben — Recsk és Prónayfalva hívei, de az összes egyházmegyék a szeretet versenyébe fogtak: köztük a szívgárdák, a kongregációk, a Kalászok és mások — buzgó vezetőik utasítása mellett az áldozatosság megindító példáit adták. Adtak a kevésből, az alig nélkülözhetőből is, mert a felebaráti, a honfitársi és hitrokoni szeretet sürgette őket. — Egyetlen csomag is emberéletet mentett meg, könnyeket törölt le, lelkierőt nyújtott."

A főváros papságát november 15-én, a budapest egyházközségek központi tanácsát másnap, 16-án hívtam össze. A papságnak többek közt ezt mondottam:

„Azért jöttünk össze, hogy papi életünk külső és belső

nagy kerdeseit megtárgyaljuk. Az ezeréves történelmi magyar papot mindenkor jellemezte az ő népének, nemzedékének érdekével való teljes összeforrottsága. A magyar pap — hogy Pázmány szavaival éljünk — az időváltozások közepette sohasem topogott egy helyen, hanem a nagy események következményeit mindig levonta és ezek a következmények lendítették őt új gondolatok, új elhatározások és tevékenységek felé. Muhi és Mohács után a magyar pap a maradék magyarsággal elvonult a mocsarak közé és a rengetegek mélyébe. Együtt imádkozott az ő népével és együtt élt vele gyökereken és fanyar erdei gyümölcsökön. A magyar katolikus pap Pázmány Péter nyomán nevelte a magyar jövendőt, amely visszafoglalta annak idején Budavárát és amely újjáépítette az országot.

Most egy esztendeje gyilkos kérdés meredt a katolikus pap és hívei elé úgy, ahogy azt a hatalmon lévők gondolták. És a magyar pap itt maradt és a magyar nép is itt maradt. A magyar pap kitartott helyén annak ellenére, hogy a propaganda legjobban őt riasztotta . . .

Ha karitász van bennünk, akkor áttüzesedik minden gondolatunk. 1945-46 telén annyit fogunk elérni, mint lelkipásztorok, amennyi karitász lesz működésünkben . . .

A papságnak és a hívőknek a bunkerekben való összeforrását fel kell újítani és tovább kell fejleszteni! Ma sokan járják a házküszöböket és a háztömböket s ebből nem maradhat ki a lelkipásztor sem, akinek elsősorban kell keresnie híveit."

Két nap múlva megjelentem a fővárosi Karitász ünnepélyén. Árpádházi Szent Erzsébet példáját idéztem s felszólítottam az ország lakosságát tevékeny karitászmunkára. A két katolikus hetilap mindig közölte beszédeimet s így hangom az egész országhoz eljutott. Innen többek között ezt üzentem az ország katolikusainak: „Nem lehet csak külső segítségre hagyatkoznunk. Akármennyire elszegényedtünk mi családról-családra, akármennyire is gond tanyája minden családi szentély, a családi küszöbök mégis nyíljanak össze a nagy sorsközösségben. Mindenki szűkösen élhet liszt, fa, ruha dolgában, de azért van mód kölcsönös segítésre. Az alamizsna fészke sohasem az erszény, sohasem a ládafia, a fáskosár, a ruhatár, hanem az érző emberi szív. Legalább is ez mozdít meg pénzt és anyagot helyéről a felebarát felé. Nos, sok minden elveszett a magyar

földön, de a magyar emberek, akik szép szóért az ingüket is odaadják, hála Istennek, élnek."

Igen jelentős forrásokat tudtunk megnyitni a magyar karitász részére 1945 decemberében római útam idején. A Szentatya, XII. Pius pápa leírhatatlan kedvességgel fogadott s amikor tájékoztattam a magyarok elesettségéről, minden irányban egyengette utamat az adakozók felé. A Vatikánban tudtam meg azt, hogy melyik római szállodában lakik az Egyesült Államokból érkezett négy kardinális. Csak névről ismertem őket, még a rangidős, igen kedves modorú és finom lelkű Strich bíborost is. Telefonon kérdeztem, fogadnának-e estére. Fogadtak szívesen és én két órán át latin nyelven lefestettem előttük az ország és különösen fővárosunk nyomorát. Végig nagy és meleg érdeklődéssel hallgattak. Eddig sem voltak büszkék az amerikai—szovjet szövetségre, de amikor a négy bíboros felállt, megköszönték a hiteles információt. Megígérték az NCWC támogatását és kitették elém pénztárcájukat az asztalra. Adományukból nyomban négy teherautót vásároltam még Rómában, amelyek országos karitász-tevékenységünk idején a főváros és vidék közti forgalom lebonyolításában nagy áldást jelentettek.

Az amerikai adományok megérkezése megmutatta az Egyház világot átfogó szolidaritásának a jelentőségét. Akkor is és azóta is ettől a szolidaritástól fél legjobban a világbolsevizmus. Nem is lepett meg túlságosan, hogy a marxista közlekedésügyi miniszter azzal az ürüggyel, hogy nem áll rendelkezésre elég vasúti kocsi, megtagadta az amerikai adományoknak Bécsből Budapestre való szállítását. Az intézkedés mögött egyidejűleg zsarolási szándék is meghúzódott. A magyar bolsevisták, akik a Szovjetunióból hasonló segítségre nem számíthattak, részesedést követeltek az amerikaiak adományaiból. A helyzetet jellemzi az üggyel kapcsolatosan kibocsátott nyilatkozatom:

„Izgalommal várja a magyar katolicizmus a Bécsben veszteglő amerikai 'katolikusok szeretetadományainak sorsát. Augusztus 8-án indult meg az Actio Catholica első konyhája, amely az amerikai gyűjtés eredményét feldolgozza és az éhezőknek továbbítja. Az időközben megszaporodott konyhákból 14 000 éhező jutott jóízű meleg ételhez. Most ez a 14 000 éhező az előtt a kétségbeejtő helyzet előtt áll, hogy a további étkeztetés

megszűnik, ha a 750 tonna szeretetadomány idejében nem érkezik meg, illetve, ha azt máshová irányítanák. Elkerülhetetlenül és mulaszthatatlanul szükséges, hogy az amerikai katolikusok szeretetadománya az országba jusson."

Egyelőre még el tudtuk hárítani karitász-tevékenységünk útjából a fenyegető veszedelmet, főként azzal, hogy az Osservatore Romano budapesti tudósítójának kezdeményezésére a külföldi katolikus sajtó elítélte a szeretetadományok körüli kommunista mesterkedést. Két évvel később a kommunisták az amerikai segélyszerv embereit kémkedéssel, karitász-tisztviselőinket pedig visszaélésekkel vádolták meg, mire az NCWC kénytelen volt megszüntetni a segélyezést

Egy hét Budapesten

A beiktatásomat követő hét végén Budapestre mentem, ahol egy egész hetet töltöttem. Elődeim inkább Esztergomból kormányozták az egyházmegyét és irányították a magyar katolicizmus országos szerveit. Korosabbak is voltak nálamnál s olykor gyenge egészségük is székvárosukhoz kötötte őket. Magam sokat tartózkodtam a fővárosban, mivel ott voltak a magyar katolicizmus hitéleti és kulturális központjai és ott élt egyházmegyém híveinek nagyobb része. A prímási palotának, amely tulajdonképpen csak egy nagyobb polgári ház, volt egy-két lakható helyisége a háborús romhalmaz között. Én meg voltam elégedve azzal, ami volt. Marczell Mihály szemináriumi rektornak mondottam akkor:

— Úgy van rendjén, hogy a romország prímása romházban lakjék.

1945. október 14-én délelőtt a Bazilikában beszéltem Budapest nyomoráról s délután résztvettem az ifjúsági napon. Az Actio Catholica ifjúsági titkársága október 14-én országos ifjúsági napot rendezett. Különösen impozánsak voltak az ifjúsági seregszemlék az iskolavárosokban. Mindenütt többezres tömegekben vonult fel a katolikus ifjúság, tanárai és egyesületi vezetői kíséretében. A püspöki kar támogatta a nagyszerű megmozdulást, miután alkalmat adott arra, hogy a bolsevista törekvésekkel szemben hangsúlyozzuk a keresztény világnézeti eszmék értékét és ráirányítsuk magának az ifjúságnak, de még inkább nevelőiknek és szüleiknek figyelmét a fenyegető veszélyekre. A marxisták erkölcsi züllesztéssel igyekeztek maguknak meghódítani ifjúságunkat és a háborús felfordulás idején némely tapasztalatlan ifjúra és leányra tudtak is hatni. Már székfoglaló beszédemben szóvá tettem ezt a nagy veszélyt és most, amikor a főváros ifjúsága tízezrével állt velem szemben a Bazilika előtti hatalmas téren, többi közt ezeket kötöttem lelkére ifjúságunknak:

„Járt valaki ezen a földön, aki egyedül mondhatta magáról: Én vagyok az Út, az Igazság és az Élet, s aki utánam jön, nem jár sötétségben . . . Krisztus az az Út, amelyen járnotok kell, az az Igazság, amelybe öltöznötök kell. Ő az Élet, amelyet élnetek kell az idők kavargásában is. Szent Pál mondotta: Senki más alapot nem vethet, mint amit vetett a mi Urunk Jézus Krisztus és ha égből jövő angyal akarna leszállítani bennünket erről az alapról, még az után sem megyünk. És nem gondolom, hogy szárnyas angyalok próbálnák ma kísérteni a magyar ifjúságot . . . A gyűlölet kavargása lehet félelmetes, mint a kráterek világa, de én hiszek a szeretet végső győzelmében és hittel hirdetem: a mi eszményünk olyan Magyarország, amelynek alapja a vallás-erkölcs, támasza a nemzeti érzés, fiai és leányai hívők és magyarok . . Legyetek mindannyian egy-egy fundamentumkő, egy-egy biztos oszlop a hazában, s amint gyakran énekelve imádkozzátok: tiszták, hősök, szentek!"

Két nap múlva, október 16-án lányokat bérmáltam a Domonkosok plébániáján. Beszédemben itt is a tisztaság megőrzésére buzdítottam az ifjúságot.

Október 17—18-án első alkalommal tartottunk püspökkari konferenciát elnökletem alatt. Erről külön fejezetben szólok, mivel ott az egész katolicizmust és nemzetet érintő kérdésekkel foglalkoztunk. Október 21-én, vasárnap, megjelentem a Szent Lukács Egyesületben. Szentmisét mondtam a budapesti orvosoknak és örültem, hogy figyelmükbe ajánlhattam szükségben szenvedő fővárosi híveimet és rámutathattam előttük az emberbarát és hívő orvos szerepére. Akkori beszédvázlatomból valók az alábbi gondolatok:

„Az igazi orvosok papságnak, templomszolgálatnak tekintik a szenvedő emberek körüli szolgálatukat . . . Védőszentjükről, Szent Lukácsról a Szentírásban ezt a jellemzést olvassuk: igen kedves orvos, hűséges társ és segítő. A három erény: hűség, kedvesség és segítőkészség gyönyörű jellemvonásai az orvosi léleknek. Mindegyik adat fáklya és eligazítás nekünk, hívő orvosoknak . . . Az orvosi működés édesanyai hivatás: gonddal, türelemmel kikérdezni, meghallgatni a beteget, segíteni rajta. Mennyi felmorzsolódott lelket, mennyi megfagyott, kihűlt szívet tudnak a vallásos és lelkiismeretes orvosok tapintatos szavai az utolsó órában Istennel kibékíteni!"

Az őszi püspökkari konferencia

Az elnökletem alatt tartott első püspökkari konferencián minden megyésfőpásztor megjelent s mondhatom, hogy valamennyien nagy szeretettel fogadtak. Melegen köszöntöttek és üdvözlésükben testvéri együttműködésükről biztosítottak. Ebben a vonatkozásban külön is meg akarom említeni Grősz József érseket, Shvoy Lajos, Pétery József, Madarász István püspököt és Kelemen Krizosztom bencés főapátot.

A tárgysorozaton a szokványos adminisztratív ügyek mellett első helyen szerepelt a karitász-tevékenység megindítása és országos méretű megszervezése. Sok gondolat, sok terv, amit megvalósítottunk, ezen a főpásztori értekezleten született. Itt tárgyaltuk meg a másik, szintén létfontosságú kérdést: a papság és az egyházi intézmények anyagi helyzetét. Az Egyházat természetesen nehéz helyzetbe hozta a hirtelen földreform, amelyet a szovjet főparancsnok rendelt el propaganda okokból és hajtatott végre abban a brutális és észszerűtlen formában, amely felborította az egész ország gazdaságát, tönkretett egész néprétegeket és nehéz anyagi helyzetet teremtett intézményeink számára is. Súlyos anyagi gondok előtt álltunk, ha az Egyház jövőjére gondoltunk. Az egyes püspökségeknek és egyházi intézményeknek meghagytak egyenként 100—100 holdat. Ennek jövedelméből természetesen nem lehetett fenntartani sem a székesegyházat, sem a püspöki hivatalokat, még kevésbé a szemináriumokat. Anyagi támasz nélkül maradtak a lelkipásztorkodás és az egyházkormányzat szervei, az egyesületek, a sajtó, az egyházi könyvkiadás stb. Előzőleg mindezeket az egyházi birtokok jövedelméből tartottuk fenn, az egész országot behálózó, nagy múltú és nagy értékű iskolarendszerünkkel együtt.

Ismételnem kell a következőt: magát a földreform tényét

sohasem bíráltuk, csak a módot, ahogyan azt egy idegen katonai hatalom ránk kényszerítette és pillanatnyi pártszempontjainak és gyarmatosító szándékainak megfelelően könyörtelenül végrehajtatta. Sérelmesnek találtuk ugyanakkor, hogy a kormányzat ismételt sürgetésünk ellenére hanyag nemtörődömséggel kezelte a kártalanítás ügyét, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy súlyos helyzetbe hozza a keresztény egyházakat, elsősorban a magyar katolicizmust. A konferencián közöltem, hogy a kormány sérelmes magatartása elleni tiltakozásul nem vettem fel veszprémi püspöki fizetésemet s mint esztergomi érsek is visszautasítom az állami fizetést. Ekkor valamennyien követni akarták példámat, de eltanácsoltam őket ettől.

A kormány ezt a tényt nem szellőztette, érthető okokból. Csak egy év elteltével írt a kommunista párt központi lapja arról, hogy „az Egyháznak a pénzügyminisztérium és az újjáépítési minisztérium igen komoly összeget juttat. Ideje volna közölni, hogy mekkorák ezek az összegek. Mindszenty esztergomi érsek, a demokrácia nyílt ellenfele, a demokratikus államtól kap rendes havi javadalmazást, amely többszöröse a miniszterelnök havi fizetésének." E támadásra adott nyilatkozatomból tudta meg az ország, hogy visszautasítottam az állami fizetést. Nyilatkozatomban többi közt ezeket mondottam:

„Nem jól tudják . . . Az elvett egyházi javak után a földreformrendeletben vállalt kárpótlásra eddig nem adott az állam semmit. Amit személyiekben ad a kultuszminisztérium az Egyháznak, az csak segély és nincsen arányban az egyházi javak korábbi jövedelmével . . . Az egyházi intézmények dologi terheire ad az állam, de nem sokat, nem is elegendőt, sőt cseppet a terhek tengeréhez . . . Mindszenty József veszprémi püspöknek, majd esztergomi érseknek valóban állapítottak meg állami ‚fizetést:' de egyik minőségben sem vett fel abból egyetlen fillért sem."

Az egyházi intézményeket egyelőre nem fenyegette anyagi összeomlás, mivel a hívő nép nemcsak természetbeniekkel, de erejéhez mérten pénzzel is támogatta a plébániákat, zárdákat, szemináriumokat; elsősorban és mindenekelőtt pedig a hitvallásos iskolákat, ahol gyermekeiket nevelték. Nincs helyem erről bővebben megemlékezni, de örökítse meg a hős áldozatos

XII. Pius pápa nevezte ki Mindszenty Józsefet bíborossá, esztergomi érsekké és hercegprímássá.

A hercegprímás bérmaúton (1947).

Mindszenty bíboros az ottawai
Mária-kongresszuson.
Mellette Zakar András titkára
(1947).

szülőknek emlékét egy itt közölt részlet abból a beszédemből, amelyben a nehéz 1945-46. iskolaév végén, a magyar családok áldozatkészségéről szólottam:

„Június 29-én résztvettem a fővárosi Szent Szív zárdában a Szülők Szövetségének a gyűlésén. S mondhatom, a lelkem mélyéig meghatott és megrázott engem az a beszámoló, amit ott a vezetőség nyújtott. Ennek a beszámolónak az adatai: a háborútól megrongált zárdát és tanintézeteit munkás és kőműves-iparos szülők helyreállították díjtalanul. Édesanyák, ezredesnék, főorvosnék és mások felsikálták utána az egész épületet. Megmutatták nekem az egész tanévnek az irkaszükségletét, amelyet az ifjúságnak a Szülők Szövetsége már megszerzett. Egy vízvezetékkészítő édesapa díjtalanul elkészítette az egész vízvezetékkel kapcsolatos munkát az épületben. Aztán megszakították a beszámolót s elvezettek az iskola oldalához és ott június 29-én megmutatták nekem a következő tanévnek az egész tüzelőszükségletét. Aztán elvezettek egy kertsarokba, ahol a bezárt tanévben egy iskolai konyha működött 51 szegény tanulónak a mindennapi táplálására. A szegény gyerekek közt családoktól összeszedett 47 pár cipőt osztottak ki.

Azt mondottam magamban a beszámoló végeztével: nem baj az, ha ostorcsapások érnek bennünket. Ahol ilyen lelkiség és lelkesség sarjad ki az ostorcsapások nyomában, ott meg kell köszönnünk a vele járó fájdalmakat."

A konferencián megtárgyaltuk a Szülők Szövetségének működési szabályzatát, amelyet az ifjúság és a hitvallásos iskolák védelmére létesítettünk. Volt országos elnöksége, egyházmegyei igazgatósága és helyi csoportja minden egyházközségben. Nekik köszönhettük, hogy a kommunisták megmegismétlődő heves rohamai ellenére meg tudtuk védelmezni iskoláinkat három éven át.

Választási körlevelünk

A püspökkari konferencia második napján tárgyaltuk választási körlevelünket. A készen vitt szöveget szakaszról-szakaszra ismertettem a főpásztorokkal. Mindnyájan szükségesnek tartották az általam javasolt részletességet s azt, hogy konkrét tényekre való hivatkozással tárjuk híveink elé a súlyos visszaéléseket is. Mindnyájuk tetszésével találkozott a nyílt, kendőzetlen hangnem és a határozott kiállás a keresztény világnézetű politikai program mellett. Világosan kellett megnyilatkoznunk azért is, mivel az orosz katonai főparancsnok, Vorosilov, állandóan beleszólt a magyar belpolitikába. Így egyengette az utat az egyeduralomhoz a kommunisták számára. Közvetlenül az országgyűlési választások előtt közös listát akart ráerőszakolni a pártokra. Az egyetlen polgári párt, a Kisgazdapárt javára, amelyet az Egyház jobb hiányában támogatott, előbb 40, majd 45 és végül 47.5 százalékos mandátumrészesedést ígért. A nyomás erős volt, de mégis, amikor a nyugati sajtó bírálni kezdte a szovjet-beavatkozást, az ingadozó pártvezetőség visszautasította a marxisták ajánlatát. Körlevelünkben mindenekelőtt arra törekedtünk, hogy híveink a szavazás előtt világos útmutatást és bátorítást kapjanak s így megszűnjék náluk a tájékozatlanság és az ingadozás, amit a több hónapos fondorlatos kommunista választási agitáció eredményezett.

A körlevelet kinyomattam s november 1-én az ország valamennyi templomában felolvasták. Döntően befolyásolta a választásokat. Hallottam, hogy a kálvinista Debrecenben a nép a város terein és a piacokon olvastatta fel magának körlevelünket. Országszerte ezt tekintették az első bátor és nyílt megnyilatkozásnak. A körlevél hiteles tükre az akkori szomorú közállapotoknak és a bolsevisták alattomos viselkedésének. Ezért is idézek néhány részletet belőle:

„Választások előtt áll a magyar nép. Nagyon sok függ attól, hogy a jelen körülmények között milyen irányban nyilvánítja akaratát az ország. Lelkiismeretbe vágó kérdés ez s épp ezért kötelességünknek érezzük, hogy e fontos elhatározás előtt híveink segítségére siessünk. Nem avatkozunk be a választási küzdelmekbe, nem foglalunk állást egyetlen párt mellett sem, de az igazság és a kötelesség elveit kifejtjük, hogy minden katolikus hívő szerintük válasszon.

Az állami élet jövő berendezkedése kétségtelenül csak a demokrácia elvei szerint történhetik. A demokratikus gondolatot már előző pásztorlevelünkben bizalommal üdvözöltük. A zsarnokságtól eleget szenvedett a világ. Zsarnokság erőszakolta rá egy ember akaratát jobb sorsra érdemes népekre. Zsarnokság hajszolta be meggondolatlanul Európát a szörnyű háborúba. Zsarnokság folytatta az öldöklő küzdelmet egészen az értelmetlenségig. Zsarnokság gázolt bele hosszú éveken át az emberiség legszentebb jogaiba, megvetette a lelkiismereti szabadságot, lábbal tiporta a szülők jogait gyermekeik nevelésére. A zsarnokság tagadta meg gondolatban is, hogy az emberi személynek joga van önálló érvényesülésre, képességeinek, hajlamainak, egyéni hivatásának szabad kifejlesztésére.

A zsarnokság eme visszaélésével számolt le a demokrácia. Természetesen nem az a demokrácia, amely az egyik emberi személy korlátlan uralma helyett egy másikét állítja, nem az, amelyik az egyik embercsoport önző és féktelen uralmát egy másik csoport hasonlóan önző és féktelen hatalmaskodásával váltja fel. Az igazi demokrácia alappillére, hogy sértetlen természetjogi elveket ismer el, amelyekhez soha semmiféle emberi hatalomnak erőszakkal nyúlnia nem szabad. Az igazi demokrácia arra törekszik, hogy ahol valamely ok folytán ezek a jogok uralomra nem jutottak, azok ott is minél előbb elismertessenek és tiszteletben tartassanak. Az igazi demokrácia a lelkiismereti szabadságot, a szülők jogait, a munkásnak szabad egyéniséggé való kialakulását, a munka rabszolgaságának megtörését írja zászlajára. E célok érvényesítése érdekében mozgósítja erkölcsileg kifogástalan eszközökkel a társadalom minden rétegét, erre a célra veszi igénybe minden jobbérzésű egyén közreműködését.

Mi örömmel látjuk, ha majd a magyar népet is az emberiség e

nagy törekvésének szolgálatába állítják. Ez az öröm és bizalom indított arra, hogy májusi körlevelünkben megértést tanúsítsunk a magyar demokrácia jelentkezése iránt. Voltak ugyan már akkor is aggodalmaink, de inkább a jót tekintettük, ami több helyütt megnyilvánult, bíztunk abban a megértésben, amely az Egyház és munkája iránt a demokrácia képviselői részéről udvarias szavakban, szép ígéretekben, néha még tettekben is megnyilatkozott. Ezt láttuk, erre építettünk. A bajokról és az előforduló visszaélésekről pedig úgy vélekedtünk, hogy ezek a kezdődő új rendszer kinövései, hibák és gyarlóságok, amelyek az élet belső rendeződésével hamarosan meg fognak szűnni.

Várakozásunk hosszú és türelmes volt. Többször úgy éreztük, hogy fel kellene már szólalnunk, de nem akartuk a kibontakozást megzavarni, nem akartuk jószándékú emberek bizalmas és szorgos fáradozásait nyílt állásfoglalásunkkal nehezíteni. De most a választások előtt nem hallgathatunk már. Meg kell mondanunk, hogy a magyar közéletben sok, nagyon sok oly jelenséget tapasztalunk, amelyek a tiszta demokrácia elveivel éles ellentétben vannak. Meg kell mondanunk, hogy ez az irányzat újabb veszélyekbe sodorhatja szerencsétlen és súlyosan megpróbált hazánkat. Meg kell mondanunk, hogy keresztény választó nem adhatja szavazatát olyan irányzatra, amely újabb elnyomást, újabb erőszakos uralmat, a természeti törvények mellőzését felelőtlenül és sűrűn elköveti. A legmélyebb fájdalommal kell igazat adnunk az angol külügyminiszter szavainak, hogy úgy látszik, mintha Magyarországon az egyik totális szellemű zsarnokságot a másik váltotta volna fel. Sajnáljuk, hogy ezt meg kell tennünk, mert éppen elég szégyen volt az országra, hogy egy évvel ezelőtt az akkori vezetők gyengeségéből tág teret engedtünk idegen megszállók erőszakoskodásának. Legalább most kellene a múlt hibáit az emberi jogok lelkiismeretes tiszteletbentartásával jóvátennünk, hogy a világ becsülését valamiképpen kiérdemeljük. Sajnos, ezt nem mondhatjuk el. A tavalyi magyar gyöngeség megismétlődik. Különös hatások folytán a magyar élet valóban az egyik totális zsarnokságból a másik felé sodródott."

Itt említést tettünk a sérelmes házassági rendeletről és a földreform végrehajtásánál elkövetett visszaélésekről, majd így folytattuk:

„Méginkább meg kell döbbennünk, ha arra nézünk, hogy ez az erőszakosságba hajló „rendszer" milyen közszellemet teremtett az ország egyes intézményeiben. Országszerte, de egyes vidékeken különösképpen örömüket találják abban, hogy üres gyanú, egyéni neheztelés, személyes sérelem, titkos pártmesterkedések miatt fogjanak le férfiakat, akik maguk sem sejtik, hogy mi az elfogatásuk oka és senkinek megtudni nem sikerül a vidéki hatalmasságok szigorú eljárásának végső indítékát . . .

Mindenfelé azt látjuk tehát, hogy vagy az alapvető jogokat vetik meg s a társadalom leghatalmasabb pilléreit, az erkölcsiséget es igazságot semmibe veszik, vagy pedig lábbal tiporнak azon hagyományokon és eszményeken, amelyek a szenvedő magyar népet ismét lelki felemelkedésre, nemességre és áldozatkészségre nevelnék. — Pedig e rombolás helyett mennyi más sürgősebb és nélkülözhetetlenebb teendő várna megoldásra! Ne beszéljünk most a gazdasági bajokról, erről a kormány és a hatóságok nem mindenkor tehetnek. De szégyenkezve állapíthatjuk meg, hogy Magyarországon vonatokat, ha nem is rendszeresen, de mindenesetre megdöbbentő gyakorisággal ismeretlen fegyveres rablók támadnak meg, akik sokszor a szerencsétlen utasok utolsó betevő falatját, végső megmaradt ruháját veszik el. Ilyen szörnyű állapotok elképzelhetetlenek voltak előttünk, nem hittük, hogy valaha hazánk földjén ezt kelljen tapasztalnunk. Rendőrségünk pedig ugyanakkor papokat tart fogva szentbeszédeik miatt s védtelen polgárok internálására rendezkedik be.

Vajon az a kormány, amely ily állapotokat tűr, vagy ezekkel szemben tehetetlen, nem fog-e a politikai erőszak zsarnokságával szemben még gyengébbnek és zavartabbnak mutatkozni? Naponta imádkozunk, hogy a magyar nép jobbérzelmű rétegének legyen elég szabadsága a választásokon akaratának megmutatására.

Titeket pedig, Kedves Híveink, felszólítunk, hogy fontoljátok meg szavainkat s a választás alkalmával adjátok szavazatotokat arra a jelöltre, aki az erkölcsi tisztaság, a jog, az igazság és a rend érdekében fog síkra szállni s képes lesz küzdeni e jelenlegi szomorú állapotok visszaélései ellen. Ne rettenjetek meg a gonoszság fiainak fenyegetéseitől! Könnyebb egyszeri fenyegetést kiállani és elszenvedni, mint rálépni arra az útra, ahová

meggondolatlan és lelkiismeretlen emberek csábítani akarják a magyarságot. Az erőszak és a zsarnokság annál nagyobb lesz, minél kevesebb ellenállásra talál. Az erőszak természete az, hogy ma csak szavazatot kényszerít ki, holnap már fenyegetésekkel kényszerít munkára, holnapután háborúba visz, majd erőszakkal a megsemmisülésbe kerget. Az erőszak olyan, hogy ma a házasság kötelékét lazítja és a fiatalságot züllészti, holnap az erkölcsi szabadosságot kívánja állandóvá tenni, holnapután a férfiak tömege minden lovagiasságot és tiszteletet félretéve vad állatiassággal tör rá védtelen nőkre, hogy szenvedélyeit kielégítse.

Nem kell sokat magyaráznunk, hogy a zsarnoki szenvedély és az általa megrontott tömegösztönök hova vezethetnek. Még élénkebbek emlékeink, még könnyű felidézni a közelmúlt gyászos emlékeit. Ne feledjük a súlyos figyelmeztetéseket, ne feledjünk és vonjuk le következtetésünket. Magyar édesapa, magyar katolikus édesanya, aki felelősséget érez gyermekei lelki tisztasága, földi és örök boldogsága iránt, nem habozhat a választások előtt. Csak olyan jelöltre adhatja szavazatát, aki emberileg szólva kezességet nyújt, hogy ilyen válság, ilyen szellemiség, ilyen eltévelyedések többé nem ismétlődnek a magyar földön.

Esztergom, 1945. október 18-án.

A magyar püspöki kar nevében:
Mindszenty József s.k.
hercegprímás, esztergomi érsek."

A választásokból 57,7 százalékos győzelemmel került ki a Kisgazdapárt, amely programjában a keresztény elvek védelmét és megvalósítását ígérte a marxizmussal szemben. Az eredmény valóban elsöprő és elemi erővel megnyilatkozó tiltakozás volt a kommunizmussal szemben. A kommunista párt a leadott szavazatokból 16,7 százalékot kapott, de ennek is egy részét megvesztegetés, visszaélések és terror eredményeképpen. Pl. tudtam arról, hogy Zala vármegyében Rákosi Mátyás megbukott, de választási visszaéléssel a Kisgazdapárt szavazataiból kiegészítették a hiányzó kommunista szavazatokat.

A csalódott kommunisták a választások után hevesen támadták a püspökkari körlevelet. Azzal vádolták az egész püspöki kart, persze engem külön is, hogy meg akarjuk akadályozni a

„demokratikus" átalakulást, mert vissza akarjuk venni a szegény parasztok kezéből az Egyháztól elvett földeket. Nagy csodálkozásunkra a Kisgazdapárt országos vezetői is csatlakoztak a marxista pártok tiltakozásához. Ez persze előrevetett árnyéka volt annak a gyengeségnek és tehetetlenségnek, amely ettől kezdve a párt központi vezetőségét állandóan jellemezte. A tiltakozásra november 7-én így válaszoltam:

„Kötelességszerűen és hagyományos nyomokon járt el a Püspöki Kar, amikor most, mint annyiszor a múltban is, a közélet egyes panaszos kérdéseivel nyilvánosan foglalkozott. Ezt a jogát a kormányok soha kétségbe nem vonták, nem tette azt eddig a jelenlegi sem, sőt az állami tényezők a felszólalást mindig figyelmesen fogadták, kétségtelenül azért, mert a Püspöki Kar mindig csak orvoslási és segítési szándékkal emelt szót a nyilvánosság előtt. Most is ez a szándék vezette a Püspöki Kart.

Nem akart a pásztorlevél illetéktelenül beleavatkozni sem a napi politikába, sem pedig a választások menetébe. Ez a pásztorlevélben határozottan kifejezést nyert: nem avatkozunk be a választási küzdelembe, nem foglalunk állást egyetlen párt mellett sem, de az igazság és kötelesség elveit fejtegetjük. Nem napi politikába való avatkozás ez, hiszen maga a körlevél azt mondja, hogy az igazság és kötelesség elveit fejti ki. Az emberi alapvető jogok, azok sérelme, népünk gyötreme nem napi politika. A nép nem mondhatja el fájdalmát, nem tárhatja fel sebeit. Az Egyház köteles híveit védeni, ha ezt esetleg félre is értik. Különben is a hosszú pásztorlevélnek mintegy 20 sora szól a választásokról és az is mindig elvi magaslaton."

A Kisgazdapárt vezetői Vorosilov nyomására pártközi megállapodásban kötelezték magukat, hogy a november 4-i választások után is fenntartják a koalíciós kormányzást. Vorosilov erre a „megegyezésre" hivatkozott és a választás után csak olyan koalíciót volt hajlandó elismerni, melyben a győztes Kisgazdapárt 50—50 százalékos arányban osztozik a marxistákkal a miniszteri tárcákon. A párt vezetősége ennek az újabb szovjet-nyomásnak is engedett, sőt engedett abban is, hogy a kommunisták kapják a döntő fontosságú belügyminiszteri tárcát. Az új miniszterelnök Tildy Zoltán. Rajta kivül 8 kisgazda, 3 szociáldemokrata, 3 kommunista és 1 parasztpárti tagja van az új kormánynak.

A színfalak mögött végrehajtott kormányalakítás erősen meglepte az országot. A közvélemény nagyobb része csak most vette észre, milyen végzetes hiba volt tapasztalatlan és nem élbeli politikusokra rábízni az egyetlen engedélyezett polgári pártot. Én magam ezután kaptam jelentéseket arról, hogy több polgári politikus múltjában is talált a politikai rendőrség olyan fogódzópontokat, melyekre alkalmas időben „népellenes" vagy „háborús" bűnösség vádját tudná ráépíteni. Így lettek zsarolás áldozatai ők is. Ezekután megfélemlítve hozták azokat a határozatokat, amelyek lépésről-lépésre közelebb vitték az ország törpe kisebbségét a teljes hatalomhoz.

Ilyen előzmények után tett nálam hivatalos látogatást 1945. november 16-án az új miniszterelnök, Tildy Zoltán. Varga Bélával érkeztek és én elég hűvösen fogadtam őket. Nem mulasztottam el célzásokat tenni a pártvezetőség gyenge magatartására és az abból származó nagy nemzeti kárra. Azzal mentegetőztek, hogy Vorosilov a nemzet életét érintő súlyos megtorlásokat helyezett kilátásba s ezért kellett engedniök, de remélik, hogy

a békekötés után egy szabadabb politikai légkörben majd megnyirbálhatják a marxisták zsarolással szerzett babérait.

Ezután Tildy római útamról érdeklődött s megkért, hogy XII. Pius pápánál terjesszem elő az új kormány óhaját, amely a Szentszékkel való diplomáciai kapcsolatok helyreállítására irányult. Személy szerint kérte az oroszok által kiutasított, köztiszteletnek örvendő Angelo Rotta nuncius visszaküldését. Különösnek találtam a kérést, hiszen tudtam, hogy sem az oroszok, sem a magyar kommunisták nem kívánják a nuncius — akármilyen nuncius — jelenlétét Magyarországon. Hiszen ezért űzték el. Felmerült bennem a gyanú is, hogy az oroszok ezzel az indítvánnyal akarnak jó benyomást kelteni a Vatikánban és velem akarják szállíttatni a jó hírt, hogy ellensúlyozzák jelentéseimet, amelyeket vallásellenes magatartásukról lelkiismeretesen össze kellett állítanom. Az egyház nagy nemzetközi tekintélye miatt tarthatták ezt szükségesnek.

Gyanúmból nem árultam el semmit s megígértem, hogy a kormány óhaját előterjesztem, hiszen köztudomású, milyen súlyos hátrányok származnak nemzetre és Egyházra abból, hogy a pápai nuncius áldásos tevékenységét nélkülöznünk kell. Tildy örült és megkönnyebbült, mikor kijelentettem, hogy XII. Pius pápával megtárgyalom a kérdést óhaja szerint. Utána az alkotmány megváltoztatásának a tervét hoztam fel. Hírek terjedtek el arról, hogy a marxista pártok a királyság intézménye helyett a köztársaság bevezetését követelik. Tildy is tudott ilyen törekvésekről. Kifejtettem álláspontomat: ebben a nemzet alkotmányát érintő fontos kérdésben semmiképpen nem szabad engedniök a szovjet-nyomásnak. Hivatkozzanak arra, mondtam, hogy a választásokon egyetlen párt sem vetette fel az alkotmány módosításának a szükségét s így a jelenlegi parlamentnek a néptől erre nincs felhatalmazása. Ha a bolsevisták mindenképpen döntést akarnak az ügyben, meg kell kérdezni magát a népet. Hangsúlyoztam, hogy a kommunisták a köztársaság bevezetését azért követelik, mert újabb helyzeti előnyökhöz akarnak jutni.

Szünetet tartottam s kérdőleg néztem Tildyre, aki szenvtelenül válaszolt:

„Én is így gondolom." Azután Varga Bélával együtt biztosítottak, hogy a párt vezetői ez újabb kommunista mesterkedéssel szemben szilárdan fogják a nemzeti érdekeket védelmezni.

November 30-án utaztam el Rómába, ahol hosszabb időt töltöttem. Távollétem alatt — a Tildytől és Varga Bélától kapott biztosítékok ellenére — a következő történt: Tildy javasolta a pártvezetőségben a köztársasági törvény bevezetéséről szóló törvényjavaslat elfogadását. A parlamenti csoport a tervezet ellen foglalt állást s ugyanakkor a párt vidéki szervezetei is országos mozgalomban tiltakoztak ellene.

Mikor Rómából hazatértem, Dálnoki Miklós Béla, az ideiglenes kormány volt miniszterelnöke keresett fel. Azért jött, hogy támogassam, mint köztársasági elnökjelöltet. Azt feleltem neki, hogy engem a köztársasági elnökválasztás nem érdekel és megmondottam neki, hogy nagyon sajnálatosnak tartom a kisgazdapárti politikusok gyenge magatartását. Azt mondta, megérti álláspontomat. Elment és félreállt.

Miklós Béla látogatása után fokozatosan nyugtalanított Tildy magatartása. Levélben hívtam fel figyelmét a készülő nagy nemzeti veszélyre. Emlékezetébe idéztem november 16-án lefolyt beszélgetésünket s a levelet megküldtem Varga Bélának is abban a reményben, hogy közbelépésére újabb megfontolás tárgyává teszik a tervet. Sajnos, e levélből csak azokat a részleteket tudom idézni, melyeket a politikai rendőrség közzétett 1949-ben a Fekete könyvben.

Tildynek többek közt ezeket írtam:

„Hivatalosan ugyan nem kaptam erről eddig tájékoztatást, de mert a hír komoly helyen is erősen tartja magát, kénytelen vagyok rá kitérni és amennyiben való alapja lenne, a terv ellen súlyos okokból óvást emelnék. Úgy értesülök, hogy a nemzetgyűlés a közeljövőben napirendre szándékozik tűzni az alkotmányreformokat, köztük a köztársaság behozatalát, az ezeréves magyar királyság megszüntetésének tervét. Ha ez a hír megfelel a valóságnak s ha nem is kaptam erről hivatalos tájékoztatást, a magyar prímások több, mint 900 éven át állandóan gyakorolt közjogi tisztéből folyóan óvást emelek eme tervek ellen."

Semmi eredményt nem tudtam elérni; az ország minden részéből érkező tiltakozások sem használtak. Tildyvel november

16-án találkoztam először, addig nem ismertem, csak azt tudtam róla, hogy református lelkész, könnyen úszik minden árral s hogy már az 1919-es bolsevizmus alatt is a papi tanácsban szerepelt. Iskolaigazgató apósát a bolsevizmus bukása után kivégezték. Talán ezért sem tudott ellenállni a bolsevisták kísértésének, akik a köztársasági elnökséget kínálták neki szolgálataiért. Eltűntek a november 16-án még jelentkező alkotmányjogi aggályai; s úgylátszik, a nép és nemzet sorsa sem gyötörte már. Ilyen személyekre és jellemekre épített a szovjet, amikor szívósan és kérlelhetetlenül, lépésről-lépésre vitte országunkat a teljes bolsevizálás felé.

Találkozásaim XII. Pius pápával

A körülmények hozták, hogy plébános koromban keveset utaztam. Csak egyszer, 1924-ben tettem európai körutat, amikor a Lourdes-i kegyhelyet is felkerestem. Az utazás, de leginkább a világhírű kegyhelyen tett látogatás, nagy élménye volt fiatal papi életemnek. Vakációimban általában könyveimen dolgoztam, de helyhez kötöttek a plébániában és az egyházmegyében végrehajtott építkezéseim is. Ez utóbbiak megvalósításában híveim megtakarított filléreikkel segítettek s úgy éreztem, zavarólag hatna rájuk, ha költséges külföldi utakra járnék; egy régi óhajomról, egy római zarándokútról is lemondtam. Amikor XI. Pius pápa pápai prelátusnak nevezett ki, más nehézségek is akadályoztak az utazásban. Akkor már a hitlerizmus válságos éveiben éltünk, olyan krízisek árnyékában, amelyek kirobbantották a második világháborút. 1944-ben, amikor XII. Pius veszprémi püspökké nevezett ki, az országban kegyetlen háború dúlt s ráadásul német megszállás alatt is sínylődtünk. De mint prímásnak és esztergomi érseknek kötelességem volt felvennem a kapcsolatokat a világegyház fejével. Most is benne éltünk a bajok kellős közepében és a megszálló hatalom akadályokat is gördített római utam elé. Végül mégis eljutottam az Örök Városba.

1945. november 30-án az amerikai katonai misszió tagja, Key tábornok, titkárommal együtt repülőgépen vitt Bari-ig. Onnan késlekedő autóbuszokon utaztunk Rómáig, úgyhogy oda nem is sikerült megérkeznem a kitűzött időre. A Szentatya megkezdte már adventi lelkigyakorlatát, de megérkezésem hírére azt megszakította és 1945. december 8-án leírhatatlan atyai kedvességgel fogadott.

Felejthetetlen élményem ez az első pápai fogadás. Eddig is tudtam, de most magam személyesen láthattam, milyen gondviselésszerű egyéniség állt e nehéz időkben az Egyház élén.

Kérdéseiből, megjegyzéseiből arra is következtethettem, hogy alaposan ismeri és nagyon értékeli nemzetünket és a magyar katolicizmust. Hazánk iránti érdeklődését az 1938-ban Budapesten rendezett Eucharisztikus Világkongresszus keltette fel, amelyre mint pápai legátus érkezett az ország fővárosába. Ezért mint pápát is meleg kapcsolat fűzte hozzánk és velünk együtt ő is nagyon sajnálta, hogy e szeretettel fenntartott kommunikációt a háború borzalmai ideiglenesen szétszakították. XII. Pius most láthatóan azon örvendezett, hogy látogatásom folytán ezt a szétszakított bensőséges kapcsolatot Magyarország és az örök Róma között újra megtaláltuk.

A találkozást teljes hűséggel nehéz papírra vetni. Az Államtitkárságon és a különböző kongregációkban leadott jelentéseimből ő már ismerte a magyar Egyház szomorú helyzetét. Megindító atyai jóság, aggódó együttérzés s a népünk iránti mély szeretet ült a szemében és volt a szavaiban.

— Örülök — mondotta — hogy eljöttél. Örülök, hogy a magyar nép, amelyet 1938-ban az Eucharisztikus Világkongresszuson megszerettem és szívembe zártam mély vallásosságáért, ma, a kereszt árnyékában is ragaszkodik hitéhez.

— Örül Magyarország — jegyeztem meg tisztelettel, — hogy Szentséged épen és egészségesen túlélte a háború veszélyét és hogy áll a Vatikán, a Szent Péter bazilika és az örök Róma.

— Annyi szenvedés közt tudtok még valaminek örülni? — kérdezte megindultan.

— Mi abban reménykedünk, hogy a gondviselésszerűen megóvott időtlen értékek meggyógyítják majd a letört emberiséget. Köztük az egyik legjobban megviselt országot, Magyarországot is.

Megköszöntem Árpádházi Boldog Margit szenttéavatását; beszámoltam az impozáns fővárosi Szent Jobb-körmenetről és az egész országban tapasztalható élénkebb hitéletről. A Szentatya örült magyar gyermekei hitének, keresztény meggyőződésének. Megtárgyaltunk több egyházkormányzati ügyet, köztük két üresedésben lévő püspökség betöltését is. Amikor jelentettem, hogy az új kormány miniszterelnöke kéri a diplomáciai kapcsolat helyreállítását a Szentszékkel, azonnal intézkedni akart, hogy Angelo Rotta nuncius induljon Budapestre. De elkomorult az arca, amikor gyanúmat evvel az üggyel kapcsolatban feltártam.

Utoljára megkértem, hogy a Vatikán támogassa továbbra is azokat a szegény magyar menekülteket, akik az ausztriai és németországi táborokban tengődnek és akiket a Szentszék mentett meg a pusztulástól saját pénzén és számukra küldött szeretetadományok révén.

Rómában találkoztam több alkalommal is a magyar menekültekkel és tárgyaltam sorsukról báró Apor Gáborral, a régi vatikáni követtel és munkatársaival. December 9-én a Pápai Magyar Intézet kápolnájában mondtam szentmisét. Ott tartott szentbeszédemből való ez az emigránsok által többször is idézett részlet: „Szeressétek egymást! . . . Szeressétek az Egyházat, az igazság oszlopát és a szerető édesanyát: szeressétek a hazát, amely ezernyi sebből vérzik. Ott állítsuk el a vérzést, ahol érjük. Ti Rómában, inséges magyarok felkarolásával. A magyar fa leveleit messze elhordta a világfergeteg . . . Vigyázzatok minden árva magyarra, mint a szemetek világára és ne múljék el egyetlen nap, hogy valamelyik árva falevélre jótéteményt ne írtatok volna."

Hazaérkezésem után eljuttattam a miniszterelnöknek a nuncius-küldés ügyében a Szentatya válaszát és ismertettem az országgal is az „*Új Ember*" munkatársának adott nyilatkozatomban a tényállást: „A Szentséges Atya nagyon örül annak a jelentésnek, hogy Magyarország kéri a diplomáciai kapcsolat felvételét a Szentszékkel. Még inkább örül, hogy ezt a kormány megbízásából jelentettem. A diplomáciai kapcsolat előnyeit át sem lehet egyszerre tekinteni. Át kellene lapoznia az olvasónak Fraknói Vilmos püspök idevonatkozó hatalmas történelmi munkáját, hogy lássa, minő előnyei vannak a Szentszékkel való kapcsolatnak: a Szentszék békeszerzése trónviszályok idején, továbbá király és nemzet közt, függetlenségünk megóvása Bizánc és a német-római császárság ellenében, leírhatatlan mérvű támogatás a török ellenében és így tovább. Cezarini, Burgio, Possevino, Buonvisi pápai követek nevei és tettei dicsőséggel ragyogják be történelmünk lapjait . . . A Vatikán válaszát, amely — amint mondottam — igenlő, eljuttattam a miniszterelnök úrhoz. A közvélemény a továbbit a kormánytól várja."

XII. Pius pápa a kihallgatás végén meleg, elismerő szavakkal fejezte ki, hogy meg van elégedve főpásztori működésemmel;

mindenben helyesli magatartásomat a magyar katolicizmus élén. Ezt azzal is meg akarja mutatni, közölte, hogy a legközelebbi konzisztóriumon kinevezett bíborosok sorában ott lesz a magyar prímás neve is. Bíborosi kinevezésemről 1946 februárjában kaptam meg az értesítést. Azonnal intézkedtem, hogy hivatalom járjon el a szokásos módon útlevelem ügyében. Papjaim naponként sürgették az illetékes kormányszerveket az elintézésért. Már közelgett az indulás ideje, amikor azt a választ kapták, hogy az útlevélügyben a prímás maga személyesen menjen fel a fővárosba. Hatalomfitogtatást és a prímás megalázását láttam benne. Ilyen üzenetet elődeim közül senkinek sem mertek küldeni. Nem utaztam fel Budapestre még azután sem, hogy érseki helynököm figyelmeztetett: ha nem utazom Rómába, megfosztom magamat és a magyar Egyházat a kapott nagy kitüntetéstől.

Mivel az útlevél nem érkezett meg az indulás napjára, február 17-re, kimentem az Esztergom-környéki esperesi kerületbe plébániákat és iskolákat látogatni.

Visegrádon ért utól egy futár, aki a következőket jelentette: Nagy Ferenc miniszterelnök telefonon akart velem beszélni s távollétemben Drahos helytartó közölte vele, hogy e pillanatban vidéken látogatom a plébániákat.

— Hát nem akar a prímás Rómába utazni? — kérdi Nagy Ferenc meglepetten.

— Nem mehet — válaszolja neki az érseki helynök, — mivel útlevél-ügyét nem intézték el.

— Kérem, küldjenek rögtön futárt utána és közöljék vele, hogy a kormány kéri, induljon azonnal Rómába. Mire hazaérkezik, az útlevél is ott lesz Esztergomban.

Vikáriusom ekkor némi gúnnyal azt kérdezte:

— Hát nem kell személyesen Budapestre utaznia az útlevélért?

— Dehogy kell! Kérem, tegye, amit mondtam!

A miniszterelnök azért sürgette az elutazást, mivel a római magyar követ táviratilag értesítette, hogy az újonnan kinevezett 32 bíborosból 31 már régen megérkezett a Vatikánba, egyedül csak a magyar prímás hiányzik. A világsajtó felfigyelt, tudakolni kezdte, hogy miért nem jön. Hogy az ügyből ne legyen nagyobb botrány, a kommunistáknak engedniök kellett s az útlevél Esztergomba érkezett.

Key tábornok, aki első római utamon is segítségemre volt, bizalmas vonalon figyelte az útlevélügyet. Így történt, hogy mire én Esztergomba visszaérkeztem, ő is leszállott repülőgépével a város szélén egy mezőségre, hogy Rómába vigyen. Zakar András titkárom repült velem. 1946. február 18-án délben érkeztünk meg a római repülőtérre, ahol vatikáni diplomaták, a magyar kolónia tagjai és újságírók fogadtak. Minden keserűség nélkül rövid nyilatkozatot tettem arról, hogy a késedelem ellenére nagy örömmel jövök Rómába, ahol találkozhatom az Egyház fejével és a világ minden részéből érkező bíborosokkal.

A repülőtérről a Via Giulia-ra hajtattunk. Ott volt a szállásunk a Pápai Magyar Intézetben. Délután több hivatalos látogatást tettem és másnap a Szentatya külön végrehajtotta velem az elmaradt szertartásokat. Magánkihallgatáson fogadott, azon elő kellett adnom a késedelem okát. Talán éppen ez az epizód indította arra, hogy február 21-én a nyilvános konzisztórium alatt, amelyen az új bíborosok fejére tette a bíbornoki kalapot, engem átölelt és „Éljen Magyarország!"-ot kiáltó magyar szavak kíséretében helyezte fejemre az enyémet. Utána megindultan hozzátette: „A 32 közül te leszel az első, akinek vállalnod kell a bíbor színnel jelzett vértanúságot!"

Tituláris templomul Szent István diákonus, az első vértanú tiszteletére épített Santo Stefano Rotondo-t kértem, mivel ez volt régebben Rómában a magyar templom. XII. Pius szívesen eleget tett kérésemnek. Ő adta át az érseki palliumot február 28-án. Utoljára március 4-én voltam nála egyórás kihallgatáson. Ez volt utolsó találkozásunk, de mindig azzal a meleg együttérzéssel és atyai jósággal kísérte küzdelmes életemet, amellyel akkor elbocsátott. Haláláig mellettem állt és meghiúsított minden mesterkedést, intrikát és cselvetést, amelynek akár a bolsevisták, akár a szolgálatukba fogadott „haladó" katolikusok voltak a kezdeményezői. Csak a legnagyobb hálával tudok gondolni a magyar Egyháznak küldött üzeneteire, a letartóztatásomat követő tiltakozásaira és arra a meleghangú táviratra, amelyet 1956-ban szabadulásom után intézett hozzám.

Rómában 1946-ban meglátogattam az ott jelenlévő összes bíborosokat. A rosarioi bíboros egyik római kórházban betegen feküdt. Őt is felkerestem. Szóba került Magyarország nehéz helyzete. A halálos beteg, nagy Máriatisztelő főpap így vígasztalt:

„Mily jó, hogy Magyarország az Istenanya oltalma alatt áll már majdnem egy évezred óta! Ez adhat erőt, bizalmat és vigaszt a magyar népnek."

Újra és újra tárgyaltam Rómában a magyar kolónia vezetőivel távolabbi római terveimről és a számos magyar menekült ügyéről, akiket táboraikban meglátogattam Bolognában, Reggio Emiliában, Riminiben és San Pastoreban. Szeretettel és bizalommal fogadtak és én igyekeztem megtenni érdekükben, amit tudtam, a hatóságoknál és a segélyszerveknél. Megrendülve jártam végig Udine környékén a kilométerekre terjedő hősi halott temetőket, ahol igen sok magyar pihen családjától és hazájától távol, idegen földben, akik az első világháborúban estek el.

Amerikai katonai repülőgép hozott haza 1946. március 18-án. Boldog érzés volt az egyhónapos távollét után a Balaton kék tükrét megpillantani és — hazatérni.

Az új üldözöttek

Az őszi konferencián foglalkoztunk az internáló táborokba és börtönökbe zárt, ún. háborús bűnösök sanyarú sorsával is. Amint választási körlevelünkben megállapítottuk, a politikai rendőrség „üres gyanú, személyes sérelem, egyéni neheztelés, titkos pártmesterkedések miatt" vett őrizetbe politikusokat, köztisztviselőket és vagyonukból kiforgatott családfenntartókat. Természetesen voltak köztük egyének, akik a háború alatt a kezükbe került hatalommal visszaéltek, vagy a felülről kapott parancsokat végrehajtották, de túlnyomó részük ártatlan volt s inkább csak azért vették őket őrizetbe, hogy megfélemlítve új kollaboránsokat toborozzanak közülük a marxista pártok javára.

Hasonló célból támadtak a magyarországi német kisebbségre. 1945 nyarán Potsdamban a nagyhatalmak megengedték, hogy Magyarországról kitelepítsék a németeket. Vorosilov nyomban követelte is, hogy az ideiglenes kormány adjon ki minél előbb kitelepítési végzést. Mikor ennek híre ment, a svábok egy része belépett a védelmet jelentő kommunista pártba, hogy elkerülje a kitelepítést. Mások viszont teljesen ki voltak szolgáltatva a politikai rendőrség kénye-kedvének. Elkobozták vagyonukat, börtönbe vagy internáló táborokba zárták őket. A püspöki kar 1945. október 17-én körlevélben hívta fel a szörnyű politikai zsarolás áldozatainak helyzetére az ország és a világ közvéleményének a figyelmét. Többek közt ezeket állapítottuk meg:

„Mint az örök igazságoknak, valamint a természeti és kinyilatkoztatott erkölcsi törvényeknek Krisztus küldetésében (Kor. II. 5. 20) hirdetői és őrei, az Anyaszentegyház püspökei, az apostolok utódai, a történelem folyamán időről-időre megnyilatkoztak, valahányszor a társadalom, vagy a kor iránya szembekerült ezekkel az alapvető igazságokkal és törvényekkel.

Így nyilatkozott meg az Egyház a rabszolgák és munkások, valamint legújabban az üldözött zsidóság védelmében.

De ha kötelességszerűen felemeltük szavunkat a keresztelt és kereszteletlen zsidóság védelmében, éppúgy lehetetlen hallgatnunk a mi népünk megsokasodott szenvedései felett is: főként azokat a megpróbáltatásokat értjük, amelyek nem a háború velejárói, hanem amelyeknek a harag, a gyűlölet, a bosszúállás és alantas indulat a szülői. Gondolunk itt a szabadságuktól megfosztottak nagy számára, fájlaljuk a hadifoglyok, elhurcoltak sorsát, övéik fájdalmas bánatát és éjjel-nappal gyötrő aggodalmát.

De nagy a számuk itthon is azoknak, akiknek hiányzik a személyes szabadság emberi joga, akik hónapok ota sínylődnek fogságban anélkül, hogy közölnék velük helyzetük okát, ügyükben jogerős bírói ítéletet hoznának, vagy csak ki is hallgatnák őket. Közösen emeljük fel most is tiltakozó szavunkat éppen a tél küszöbén, a ruhátlanság, táplálatlanság várható erősödése félelmében és kérjük az illetékes hatóságokat, hogy Isten és a történelem előtt való felelősségük tudatában, csökkentsék az amúgy is bőséges magyar szenvedéseket, apasszák meg a családok keserűségének tengerét. Különösen felhívjuk a figyelmet a fogságban lévő és az internált betegekre és az elaggottakra. Akiknek pedig komoly bírói ítélet alapján kell még vezekelniök botlásukért, azok számára emberi ellátásról, életüket nem veszélyeztető tartózkodási helyről gondoskodni a tél beállta előtt meg ne feledkezzenek.

Mivel minket faji és egyéb szempontok — amint a közelmúltban — most sem korlátozhatnak, mi az embert, a felebarátot, honfitársat Jézus szemével tekintjük, az államhű németjeink érdekében is fel kell emelnünk szavunkat.

Megkezdődött a hazai németek igazoltatása, házukból, birtokukból kitelepítése oly módon, amelyre az emberséges és keresztényi jelzőt a legjobb akarattal sem alkalmazhatnók. Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk, de a rossznak barátaiként minősítenek és eltávolítanak olyanokat, akikre a bűnt nem bizonyították rá, sőt olyat hoznak fel ellenük bűnül, ami természetjogon megilleti őket, például az anyanyelv. Ne tegyünk olyasmit, amit a fegyverszüneti határvonalon túl, magyarokkal szemben elkövetőktől nemcsak felháborodással fogadtunk, de elviselhetetlennek is éreztünk."

Amikor Rómából hazaérkeztem, eleget tettem a csepeli munkásság meghívásának, s december 23-án megjelentem körükben. Csepel gyárvárost a bolsevisták fellegváruknak tekintették és általában csak úgy emlegették, mint a „Vörös Csepel"-t. Ezért lepte meg őket jelenlétem s még inkább az, hogy a munkásság tízezrei szokatlan lelkesedéssel fogadtak. De Csepel 50 000 lakosa már eddig is többször megmutatta, hogy vallásához nem enged nyúlni és hogy a magyar munkás önérzetével ragaszkodik függetlenül megalkotott véleményéhez. Kézzelfogható jele volt ennek, hogy két új középiskolát szerveztek s az egyikbe bencés tanárokat hívtak, a másikat pedig szerzetes nővérekre bízták. Mivel a bolsevisták szüntelenül a munkásságtól rájuk ruházott hatalmukat emlegették, úgy gondoltam, hogy Csepelen hívhatnám fel legmegfelelőbben az üldözöttek sorsára a figyelmet. Szentbeszédem főbb gondolatai:

„Nem a gyűlöletet, hanem a szeretetet hirdetem. A gyűlölet lávája egy évtizede elöntötte a világot, úgyhogy fuldokolunk benne ma is; mi azonban Krisztus és az Egyház szeretet-tanát közvetítjük mindenkor, ma is.

. . . És mert a szeretet a mi alapunk, nem vesszük el senki kenyerét, inkább az éhezőknek ételt adunk; nem vesszük el senki ruháját, inkább két köntösünkből a didergőnek odaadjuk az egyiket; nem juttatunk senkit fogdába, inkább segítjük kiváltani a foglyokat; nem gyötrünk senkit beteggé, idegronccsá, inkább, ha beteg, meglátogatjuk; nem kergetünk senkit a halálba, inkább Tóbiással elkísérjük könnyel és imával utolsó útjára; nem hajszolunk senki emberfiát a kétségbeesésbe, inkább a kétségben lévőknek eligazító jótanácsot adunk; nem taszítunk embertársakat szomorúságba, sokkal szívesebben vagyunk az Istenanyával a szomorúak vígasztalói.

Mi még ellenségeinket is szeretjük, mert Jézus és nyomában Szent István szerpap iskolájában ezt tanultuk. Ha valahol az életben, itt ezen a téren lehet igazán nagy az ember, aki legyőzi önmagát."

A karácsonyi ünnepek alatt meglátogattam két nagy internáló tábort, a délbudait és a csepelit. Lelkipásztori meggondolásból tettem, de arra is gondoltam, talán érdeklődésem és látogatásom

mérséklettel hat majd a gyűlölet tobzódására. A részvét és a hála is vitt, hiszen az előző karácsonykor magam is életveszélyben voltam a sopronkőhidai fegyház lakójaként 26 papommal és kispapommal együtt. Mindenütt a kegyetlenség és bosszú nyomai tárulnak elém. Ezreket zsúfoltak össze mindkét táborban, akiknek a legkegyetlenebb bánásmód az osztályrészük. Rossz jel már az is, hogy a délbudai parancsnoka egy tegnapi csendőrtiszt. A csendőrséget csak gyűlölettel emlegették az új rendszer hatalmasai. Ha tehát egy tagja ilyen magas bizalmi polcra jut, sok érdemet kellett és kell szereznie a szegény foglyok hátrányára.

Egyik táborba sem akartak beengedni, annak ellenére, hogy írásban jelentettem a minisztériumnak látogatási szándékomat az időponttal együtt. Azt is kértem, hogy ha az általam választott időpont nem megfelelő, jelöljenek ki számomra nekik megfelelőbbet. Válasz egyik alkalommal sem jött. De azért megjelentem s mikor vonakodtak beengedni, kijelentettem, hogy nem távozom s ott a kapu előtt várok, amíg megszerzik számomra az engedélyt a fölöttes hatóságoktól. Természetesen tudtam, hogy végül is beengednek. Amint ugyanis híre terjedt, hogy a prímás ott áll a tábor kapuja előtt és bebocsátásra vár, a környék népe áramlani kezdett a helyszínre. Ez semmiképpen sem volt kellemes a parancsnokságnak. Csak ilyen fellépéssel tudtam magam előtt megnyittatni a kaput.

Benn meglátogattam a tömegszállásokat s benéztem sok cellába. A délbudai táborban a nagy téren összehívattam a hatalmas embertömeget. Pár szót szóltam hozzájuk ott a szabadban. Észrevettem, ahogy szavaimra a letört férfiak felemelték fejüket és szemükben is megcsillant az élet fénye. Nem annyira a szavaktól, mint inkább a ténytől, hogy a prímás eljött közéjük, mert meg akarja mutatni, hogy ők változatlanul emberek és értékek az Egyház szemében.

A két táborlátogatás után a marxista sajtó azt írta, hogy az esztergomi érsek a bűnösökkel tart és azzal vádolt, hogy az előző karácsonykor elfelejtettem meglátogatni a nácik áldozatait. (Nem válaszoltam, hiszen az ország népe tudta, hogy én előző karácsonykor Kőhidán voltam a nácik fogságában.)

Amikor nagynehezen engedélyezték, néhány budapesti börtönben is felkerestem a rabokat. Nagy Imre belügyminisztersége alatt még sikerült ilyen engedélyt kapnom, de utóda,

Rajk László idején már akadékoskodtak. Ennek utóda, Kádár János pedig már engem fogatott le. Ha engedélyt kaptam, igyekeztem minél több elítélttel találkozni. Celláról-cellára mentem. Minden rab elsírta magát és leborulva kért áldást, még ha másvallású volt is. Egyik börtönben a koros, beteg Uzdóczy-Zadravecz István nyugalmazott tábori püspököt is meglátogattam. Elmondta, hogy nem engedték szükségletre s a kémlelő lyukon azt kiáltották be: a nadrágba!, a nadrágba!

Börtönlátogatásaim meleg szálakat szőttek a szenvedőkkel. Sok rab hozzátartozója jött el Esztergomba vagy Budára, hogy megköszönjék apjuk, férjük vagy gyermeküknél tett látogatásomat. Nem térítő szándék vezetett hozzájuk, közülük többen mégis katolikus vallásra tértek, — a halálraítéltek sorából is. Ezeket az adatokat annakidején a prímási levéltárba helyeztem, ott találhatók, ha a házkutatás során nem tüntették el őket. E látogatásaim után, közvetlen tapasztalataimra építve, 1946. január 5-én a kormányhoz fordultam, hogy emberséges bánásmódot és amnesztiát kérjek az üldözötteknek.

„Diákösszeesküvés"

1946. február 1-én a nemzetgyűlés megszavazta a köztársasági államformát. Első elnökké Tildy Zoltánt választották meg. Utóda a miniszterelnöki székben Nagy Ferenc lett, akinek kormányában a belügyminisztérium élén a humánusabb Nagy Imrét Rajk László váltotta fel. Rajk nemcsak tűrte és helyeselte a politikai rendőrség terrorját és kínzásait, hanem közvetlenül is irányította a hírhedt szervezetet s nyilván a rendőrségi rémuralomnak akartak törvényes látszatot adni, amikor a kommunisták a köztársaság védelméről szóló törvényjavaslatot benyújtatták.

Sokan a kisgazdapártban azonban kezdték felismerni a bolsevista taktikát. A Rajk által beterjesztett törvényjavaslatról könnyen meg lehetett állapítani, hogy az lemásolása a szovjet „törvénynek" azzal a céllal, hogy a köztársasági államforma védelmének ürügyén félreállítsák és elsüllyesszék mindazokat a politikusokat és közéleti férfiakat, akik útjában álltak a kommunista egyeduralmi törekvéseknek. Ezért nevezték el „hóhértörvény"-nek. Az én peremben is erre a törvényre építették a vádakat; paragrafusaira hivatkozva ítéltek el életfogytiglani fegyházra. Aki ismeri a bolsevista terminológiát, magából a szövegből ki tudja olvasni a mögötte rejlő embertelen szándékot. A törvényt ártatlan, már előzőleg halálra kínzott embereken kegyetlenül és gátlástalanul alkalmazták. (A magam perének ismertetésénél e módszerek alkalmazóinak elképzelhetetlen romlottságáról még szó lesz, bár előre meg kell jegyeznem, hogy a toll képtelen az egész valóságot ábrázolni.)

A törvényjavaslat elfogadása a Kisgazdapárt állásfoglalásától függött. Ennek parlamenti csoportja Sulyok Dezsővel az élen kijelentette, hogy nem hajlandó azt megszavazni. Sulyok saját tapasztalatból is ismerte már a kommunista taktikát. A ravaszul

számító kommunisták ugyanis negyedévvel előbb Sulyok Dezsőnek a köztársaság bevezetéséről szóló törvényjavaslattal szembeni ellenzéki álláspontját úgy szerelték le, hogy őt javasolták Tildy utódaként miniszterelnöknek. Erre Sulyok maga győzte meg képviselőtársait a köztársaság bevezetésének szükségességéről és még arra is vállalkozott, hogy előadja a törvényjavaslatot a parlamentben. Sulyok Dezső is tudta, hogy az oroszok az államforma megváltoztatását a kommunista célkitűzések érdekében sürgették, de bízott abban, hogy ő, mint bátor és erőskezű ember, a kormányelnöki jogkörrel a kezében megfékezi majd a hataloméhes kommunistákat.

A kommunisták persze nem tartották meg Sulyoknak adott ígéretüket; helyette a nekik jobban megfelelő kisgazdát, Nagy Ferencet segítették a miniszterelnöki székbe, akitől ellenszolgáltatásul az új törvényjavaslat benyújtását és elfogadtatását követelték. Nagy Ferencnek előbb természetesen le kellett szerelnie a párt parlamenti csoportjának ellenkezését. Utalt arra, hogy sokan eltúlozzák a kommunista veszélyt, amikor nem veszik számításba, hogy a kisgazdapárt parlamenti többségével minden túlkapásnak és törvénytelenségnek idejében gátat emelhet. Ugyanekkor a képviselőkkel bizalmasan közölték azt is, hogy az oroszok a törvényjavaslat el nem fogadásáért súlyos megtorlásokat helyeztek kilátásba. Tildyvel együtt Nagy is arra utalt, hogy a békeszerződés érvénybelépése után kiszoríthatják majd a kommunistákat a zsarolással szerzett pozíciókból.

Így szavazta meg a parlament 1946. március 12-én a hóhér-törvényt. Azt a csekélyszámú ellenzéket pedig, amely Sulyok Dezső vezetésével a javaslat ellen szavazott és a parlamenti vita folyamán a kegyetlenkedő politikai rendőrséget bírálta és ellenőrzését követelte, kizárták a pártból. Sulyok Dezső 20 rátermett és bátor képviselővel együtt a párt többségi keretén kívül rekedt: így nem zavarhatták többé „reakciós" magatartásukkal a „haladószellemű" pártvezetést. Ezekután a politikai rendőrség a „háborús" és „népellenes" bűnök helyett „köztársaságellenes" bűntettek után nyomozott.

Rajk váratlan fordulattal középiskolákban rendelt el házkutatásokat. A rendőrség bejelentés nélkül szállt ki és tanítás közben, osztályról-osztályra vizsgálta át a tanulók táskáját, füzeteit, vagy motozta zsebeiket. A razzia végén magukkal vittek 10—15

diákot és egy-két napig fogva tartották őket. Fenyegetésekkel, veréssel, kínzással aláírattak velük kihallgatási jegyzőkönyveket, amelyekben szerzetes tanáraik és hitoktatóik ellen összeállított vádak sorakoztak. A tanintézetekben a rendőrök éjjelente pisztolyokat, puskákat, töltényeket rejtettek el, amelyeket másnap az igazgató jelenlétében „találtak meg" és mutattak fel, mint diákösszeesküvés bűnjeleit. A sajtó a diákösszeesküvésről, mint a reakciós tanerők működésének káros eredményéről számolt be és természetesen erélyes rendszabályokat követelt a „reakció fészkei," az egyházi iskolák ellen.

Amint az első hírek eljutottak hozzám, azonnal kértem a katolikus főigazgatóságot, hogy minden esetet vizsgáltasson meg. Ehhez Keresztúry Dezső közoktatásügyi miniszter is segédkezet nyújtott. A hivatalos vizsgálatból kitűnt, hogy a kommunista belügyminiszter mesterségesen felidézett vádakkal vezet rohamot a katolikus iskolák és az iskolai hitoktatás ellen. Május 4-én körlevélben tárgyaltuk a hitvallásos iskolákat érintő kérdéseket és azoknak is válaszoltunk, akik a demokráciát féltették iskoláinktól.

„Nyugodtak lehetnek, az igazi demokratikus szellemmel nem fognak szembekerülni annak az Egyháznak az iskolái és annak az Egyháznak a hitoktatása, amely Egyház az egyszerű népek oktatását és nevelését mindig elsőrendű kötelességének ismerte és amely Egyház ösztöndíjakkal annyi, de annyi szegény gyermeknek tette lehetővé a tanulást és a társadalmi felemelkedést. Papok tanították vagy taníttatták a szellemi és társadalmi élet nem egy kiválóságát, akik között akadtak olyanok, kik később messze eltávolodtak jótevőik és mestereik tanaitól. Bizonyítékául annak, hogy a katolikus nevelés nem köti gúzsba a szellemet, hanem megadja annak szabadságát. Ez a szabadság felel meg a demokratikus szellemnek is. De van-e szabadság ott, ahol a katolikusoknak nem lehetnek saját iskoláik? Ahol nem tűrnek mást, csak állami iskolát? Azt az állami iskolát, melyen keresztül a mindenkor uralkodó sokszor kisebbségi pártok akarják a többség gyermekeire rákényszeríteni a maguk világnézetét. Egyszer az egyik párt, másszor a másik, aszerint, hogy melyik kerül uralomra. És mindegyik az iskola révén akarja a maga uralmát állandósítani. Nem, ez nem demokrácia, ez nem is szabadság . . . "

A főigazgatóság vizsgálatának eredményeit is közzétettük:

„A katolikus középiskolák ellen megjelent sorozatos támadások kapcsán — a legtöbb esetben azonban már a közleményeket pár nappal megelőzően — a hivatalos vizsgálat mindenütt azonnal megindult. Eddig öt esetben a vizsgálat befejezést is nyert és pedig az esztergomi Bencés, a keszthelyi Premontrei, a nagykanizsai Piarista, a pécsi Ciszterci és a váci Piarista gimnáziumban. A vádak teljesen alaptalanoknak bizonyultak. A többi esetben (a budapesti Piarista, az esztergomi Ferences gimnáziumokban) még nem ért véget a vizsgálat, de máris megállapítható annyi, hogy a vádak legalább is elsietettek és eltúlzottak. Mégis fegyelmi felelősség hangsúlyozásával szigorúan felhívom az összes katolikus iskolák igazgatóit, hogy a legéberebben kísérjék figyelemmel a gondjukra bízott ifjúságot, hogy amint ebben a katolikus iskolák mindenkor kitűntek — a mostani nyugtalan időkben is az iskolák bel- és küléletében olyan fokozott csend és rend jellemezze intézeteinket, hogy külső beavatkozásra mód ne nyíljék."

Nagy volt a felháborodás az egész országban. A rendőrség azonban folytatta rajtaütéses kiszállásait iskoláról iskolára, hogy minél több helyen fedezzen fel „diákösszeesküvést", mint amelyre hivatkozva, a kormányzat azután az ifjúság nevelését kiragadhassa az Egyház kezéből. Egyszer azonban a politikai rendőrség és a sajtó összeműködésébe súlyos hiba csúszott. Baján történt, hogy a cisztercita gimnáziumában még nem zajlott le a rendőrségi házkutatás, amikor a fővárosi lapokban már megjelentek a tudósítások az ottani szerzetes gimnáziumban felfedezett diákösszeesküvésről. Ebből országos botrány támadt és a diákösszeesküvések ügyét fanyar képpel le kellett venni a napirendről.

A Szülők Szövetsége

A bajai súlyos műhiba után a politikai rendőrség abbahagyta kiszállásait tanintézeteinkbe, az iskolák ügye azonban ezzel még nem került le napirendről. A marxista és társutas sajtó szünet nélkül követelte, hogy az egységes nevelés érdekében reformálják meg a tankönyveket, töröljék el a kötelező iskolai hitoktatást és államosítsák az iskolákat. Arra hivatkoztak, hogy a nyugati államokban ezek a demokratikus követelmények már régen megvalósultak és nekünk is követnünk kell a nyugati példát.

A Kisgazdapárt vezetőinek korábbi engedékeny magatartása miatt iskoláink védelmében nem a polgári politikusokra, hanem a szülőkre építettünk. Mindenütt megalakíttattuk a Szülők Szövetségének helyi szervezeteit és ezeknek előadásokat, konferenciákat és tanfolyamokat rendeztünk, hogy tájékoztassuk a szülőket a helyzetről és eligazítást adjunk a katolikus tanerőknek a sokat vitatott nevelési és iskolai kérdésekben. Az iskoláink ellen emelt kifogásokat és az azokra épített kommunista ingerenciát pedig a szülők népes nagygyűlésein utasítottuk vissza.

A szülők impozáns és elszánt fellépését látva, a kommunisták most már kevesebbet beszéltek nyílt gyűlésen az iskolák államosításáról, de annál többet foglalkoztak vele a zárt pártközi értekezleteken. Egy idő óta ugyanis a pártok vezérei — a kommunisták kezdeményezésére — a kormányzati ügyeket maguk között vitatták meg, pártközi értekezleteken hozva határozatokat olyan ügyekben, melyek a parlament és a kormány hatáskörébe tartoztak.

A Kisgazdapárt vezetőségében eleinte csak kevesen vették észre azt a szívós „puhítási" aknamunkát, amelyet a kommunisták által soraikba beépített kollaboránsok végeztek. A választók ugyanakkor feliratokban és helyi szervezeteik

gyűlésein követelték, hogy a pártközi értekezletek mesterkedései helyett a kormányzati ügyeket az arra egyedül illetékes nemzetgyűlésben nyíltan vitassák meg. Ez az alulról jövő hang csak tovább erősödött, amikor a tömegek észrevették, hogy a katolikus Szülők Szövetsége, határozott fellépésével, vissza tudta szorítani a kommunisták kultúrpolitikai törekvéseit.

A *Szülők Szövetsége* a „diákösszeesküvésekkel" indított támadás idején jelentkezett a közvélemény előtt. Kiküldöttei résztvettek a Katolikus Főigazgatóság és a kultuszminisztérium által együttesen elrendelt vizsgálatokon s ott tiltakoztak az iskolákat ért sérelmek miatt. Tiltakozó nagygyűléseiken visszautasították a koholt vádakat, majd feliratokban követelték, hogy a kormány szűntesse meg az iskolák és nevelőintézetek durva zaklatását. Gyűléseiken magam is gyakran megjelentem, hogy így is aláhúzzam a püspöki kar és az egész magyar katolicizmus elszántságát: nem vagyunk hajlandók átengedni tanintézeteinket a kommunista szellemű nevelés céljaira. Felszólalásaimban az Egyház nevelési jogáról, iskoláink értékéről beszéltem és erélyesen visszautasítottam a felelőtlenül terjesztett vádakat és rágalmakat.

1946. május 21-én a Szent István Akadémián, a katolikus tudósok, művészek és írók fórumán ismertettem a keresztény nevelés alapvető kérdéseit. Előadásomat XI. Pius *Divini Redemptoris* kezdetű enciklikájának tételeire építettem; a főbb gondolatok a következők voltak:

„A családnak közvetlenül a Teremtőtől adott feladata és ezért joga is a gyermek nevelése. Erről a jogról a szülők le nem mondhatnak, mert ez egyben a legsúlyosabb kötelezettséget is jelenti. A szülőknek ez a joga minden társas alakulatnak, nevezetesen az államnak a jogát is megelőzi és nincs földi hatalom, amely jogosult volna a szülők e jogát elvenni . . . De a megkeresztelt gyermek nemcsak a szülőké, hanem az Egyházé is . . . amelynek, mint a természetfeletti rend szerint való szülőnek a feladata és joga, hogy az oktatás szerepét vállalja. Éppen ezért abszolút elvi alapon elutasít minden beavatkozást, gátlást és korlátozást e joga gyakorlásába . . . Az állam azért van, hogy polgárai földi jólétét előmozdítsa. És mivel a műveltség a földi jólétnek nemcsak kétségtelen tartozéka, hanem egyben

előfeltétele is, az államot a civilizáció fokozott emelkedésével fokozott jog és kötelesség illeti meg, hogy a szülői nevelés elmélyítésére és kiszélesítésére segítséget nyujtson . . .

Az Egyház és az állam alapvető érdekeltsége az iskolával kapcsolatban nem vitás. Tény azonban, hogy igényeik ezen a téren erősen ütköznek, főképpen azóta, hogy a világnézeti és vallási szakadás Európa népei között történeti ténnyé lett. A két szféra együttműködése azóta is csak a jogok kölcsönös tiszteletbentartásán alapulhat. Ebben a szellemben alakult ki a harmónia az Amerikai Egyesült Államokban, a protestáns Hollandiában, ahol az alkotmány a világnézeti közösségnek iskolaalapítási jogot biztosít és megengedi, hogy az iskolában az alapító világnézete korlátlanul érvényesüljön. Az iskolaadóból fedezi a világnézeti iskolák fenntartási költségeit s az iskolák belső világával csak annyiban törődik, hogy ott nyilvánvalóan államellenes üzelmek elő ne forduljanak . . . A megoldás sehol sem ideális, hiszen itt csupa kompromisszumról van szó."

Ezzel igyekeztem válaszolni arra a sokat hangoztatott érvre, hogy a demokratikus átalakulással szükségképpen együtt jár a hitvallásos iskolák államosítása. „Bennünket azonban — fejeztem be előadásomat — mindenekelőtt a magyar megoldási mód érdekel. Mi a történelmileg kialakult helyzeten változtatást nem kívánunk, de egy esetleges kárunkra történő kísérlettel — nem is szólván egy gyökeresen hátrányos változtatásról — szembeszállnánk. Szembeszállnánk ez esetben feltétlenül abban a biztos tudatban, hogy az ország keresztény népe — mert hiszem, hogy az iskola védelmében magyar és magyar között különbség nem lenne, — tehát az összes magyar keresztények még soha nem látott elkeseredéssel szállnának harcba."

A reformátusok várható magatartását, amelyre célzást tettem, ismertem, mivel ezekben a napokban kerestem fel Ravasz László református püspököt Kálvin-téri hivatalában. Megbeszéltük az ország és egyházaink fenyegetett helyzetét. Teljesen közös véleményen voltunk és a leghatározottabban visszautasítottuk mindketten a kommunisták kultúrpolitikai törekvéseit. Tárgyaltunk a védekezés módozatairól és elhatároztuk, hogy bátorítjuk és támogatjuk a nemzeti érzésű politikusokat. Jólesett, hogy Ravasz püspök értékelte a katolikus Szülők Szövetségének

tevékenységét. A nála tett látogatásom adta a gondolatot, hogy 1946. május 25-én a budai ciszterciták nál tartott beszédemben részletesebben kitérjek arra, mekkora tiszteletben tartották a protestáns magyarok is Szent István felajánlását és a belőle sarjadt Regnum Marianum eszméjét. A történelmi visszapillantás után beszédemet így folytattam:

„Ez mind szép — mondhatná valaki, — de hátha feszítővas ez a gondolat az annyira kívánatos nemzeti egységben. Hát az édesanya a családban, az Isten Szeplőtlen Anyja a nép életében, nem feszítővas, hanem a szeretet összefogó, áldott abroncsa és köteléke . . . Ó, én nem örülök annak, hogy valaha fegyveres küzdelmek folytak itt protestánsok és katolikusok között, mert a magyarság vékony véredényét csapolták és a végzetes idegen megszállást ez is segítette kerek 160 esztendeig. Inkább kívánom, hogy békében keljenek versenyre a haza szeretetében. A Nagyasszony-tiszteletben a komoly hívő, ha nem is katolikus, nem lát botránykőt, hanem hatalmas vallási, erkölcsi és nemzeti erőt . . . Ahogy kibékíthetetlen török-ellenesség volt benne, amely nem tudott belenyugodni az ország feldarabolásába és a török uralomba, lobogó nemzeti érzés jelentkezik benne mindenkor."

1946. május 30-án résztvettem a Szülők Szövetségének Kalocsán tartott nagygyűlésén. Beszédemben kitértem azokra a vádaskodásokra is, mintha a szerzetes iskolák elhanyagolnák az egyszerű néprétegek gyermekeinek nevelését és csak az előkelők gyermekeivel törődnek.

„Amint jöttem Budapest felől, ez a vád folyton a fülemben zsongott, és amikor ide értem, elkértem az itteni katolikus iskoláknak az utolsó öt tanévből a szülők életfoglalkozását kimutató adatokat, és az a való tény, ami itt látszik:

a. A jezsuita gimnáziumban a tehetősebb, előkelőbb — tisztviselőt is ideértve — osztálybeliek 40 %, a szegényebb (kisbirtokos-, munkás-) osztálybeliek 60 %.

b. Római katolikus polgári 35 és 65 %.

c. Római katolikus tanítóképző 17.5 és 82.5 %.

d. Római katolikus kisdedóvóképző 233 és 366 az előkelőbb és egyszerűbb tanulók 5 évi száma.

e. Római katolikus tanítónőképző és leányliceumban ez az arány 104 : 488.

A túlnyomó rész épp az ellenkező oldalon van, mint állítják. Nézzétek, a kalocsai fotográfián a mai igazmondás így fest.

Az elmúlt években mi a természetjogot védtük az üldözött zsidóság körül. Ne vegye senki rossz néven, ha ugyanúgy meg akarjuk védeni a természetjogot gyermekeink körül. Meg vagyunk győződve, hogy azok a szülők, akiknek szemefényét, legszentebb örökségét, a körükben őrzött halhatatlan lelkeket védjük és őrizzük, azok egy szálig velünk és mellettünk állanak."

A Katolikus Szülők Szövetsége a kalocsai nagygyűlésről az alábbi memorandumot juttatta el 12 000 szülő nevében Nagy Ferenc miniszterelnökhöz:

„Fájdalommal állapítjuk meg, hogy egyre tervszerűbben és méltatlanul támadják a hitvallásos és köztük elsősorban a katolikus iskolákat és a hitoktatást, ámbár az 1946: I. és VII. tc. védi, a szövetséges hatalmak pedig biztosítják a vallásszabadságot, mint az állampolgárok szabadságjogát. Tiltakozunk minden olyan kísérlet ellen, amely iskoláink katolikus jellegét megszüntetni, a hitoktatást pedig nem-kötelezővé tenni törekszik. Kérjük ezért miniszterelnök urat, mint az ország felekezeti és társadalmi békéjének legfőbb őrét: katolikus iskoláinkat, melyeket az ország túlnyomó többsége büszkén és szeretettel vall a magáénak, a zaklató, alaptalan támadásoktól védje meg. Hitvallásos iskoláink mellett rendületlenül kitartunk, mert kifejlődésében biztosítani akarjuk az igazi demokratikus jövő leghívebb hordozóját, a keresztény magyar embert."

Három nap múlva, 1946. június 2-án Budapesten az Angolkisasszonyok Tanárképzőjének jubileumán a katolikus iskolák értékéről beszéltem s többek közt rámutattam arra a sokatmondó tényre, hogy „az elmúlt félszázadban, de különösen az utolsó 25 esztendőben, valahányszor külföldi pedagógusok jöttek Magyarországra, a minisztérium oktatási rendszerünk bemutatása céljából — pedig ott voltak az állami iskolák is — minden esetben a katolikus szerzetesrendi iskolákba vezette őket, szinte kivétel nélkül. Kommentárt — mondottam — ehhez nem kell fűzni."

A jubileumi ünnepségen résztvett egykori tanítványom, Keresztúry Dezső kultuszminiszter is. Melegen köszöntöttük, minthogy tudtuk róla, milyen szívósan és bátran küzd a kommunista iskolapolitikai törekvések ellen.

A Szülők Szövetsége ráirányította a közvélemény figyelmét

a veszélyre és felsorakoztatta a nemzetet a hitvallásos iskolák védelmében. Tevékenységük másik eredménye az volt, hogy a következő iskolaévre a szülők még nagyobb számban iratták be gyermekeiket a mi iskoláinkba. Valóságos népszavazás volt ez az állandóan támadott és ócsárolt iskoláink mellett.

A történeti hűségnek tartozunk annak megállapításával, hogy Keresztúry Dezső a ravasz pártmesterkedések közben mindig dicséretes magatartást tanúsított s inkább megvált a miniszteri tárcától, mint hogy bábszerepet töltsön be a kommunisták szolgálatában.

A Szülők Szövetségét a kommunisták állandóan támadták s országos elnökét, egy hatgyermekes családapát, Dr. Tóth Miklós budapesti ügyvédet 1948 nyarán az iskolákért folyó harc idején, le is tartóztatták és azután évekig fogva tartották.

Támadás az imádság ellen

A kommunizmus nem egyszerű, hanem sokrétű jelenség: fontos tényezők benne az ideológia, valamint a párt és a tagok engedelmes elvhűsége. Egyfajta vallást képvisel — negatív értelemben — merev dogmákkal és szigorú hierarchikus vezetéssel. Eszmevilágának alapbölcseletét — sematikusan — így lehetne röviden összefoglalni: az anyag az egyetlen valóság, mely öröktől fogva van és örökké megmarad; belőle alakul ki a világmindenség, a növény- és állatvilág és a fejlődés végén az ember. A kommunisták tagadják Isten és a halhatatlan emberi lélek valóságát; az önmagától létező anyagnak nincs szüksége Teremtőre. A világban uralkodó rend és célszerűség a dialektikus fejlődés szükségszerű eredménye s nem valamely „világszellem" műve. A fejlődés szükségszerűen indul meg s azt egy állandóan felfelé ívelő folyamatban és pályán, magában az anyagban rejlő ellentmondások dialektikus feszültsége mozgatja előre. Eszmerendszerüket dialektikus materializmusnak nevezik.

A kommunisták e „dialektikus" jelzővel különítik el materializmusukat a 18. század enciklopédistáinak „mechanikus" anyagelvűségétől. Szerintük az anyagot a lényegéhez tartozó örökös mozgás teszi fejlődésre képessé. Alacsonyabb fokon kémiai és fizikai mozgás jellemzi, összetettebb állapotban élni kezd és a fejlődés még magasabb fokán az öntudat hordozójává válik. Az új létfokok, mint az élet és öntudat, nem lassú és apró lépésekben végbement változásokkal, hanem ugrásszerűen jelennek meg szerencsés pillanatban, amikor az anyagban felhalmozódott mennyiségi változás átcsap minőségi változásba. Ha az ember az után kutat, miként alapozzák meg a kommunisták a dialektikus materializmus alapelveit, vagy azt találja, hogy azokat bizonyításra nem szoruló axiómáknak kell tartani, vagy

azt, hogy a természettudomány igazolja őket. Ez utóbbi sohasem sikerült nekik. Ez a megállapítás annyira igaz, hogy a tudományok komoly művelői előtt közhelynek számít.

A kommunizmus terjesztői hosszú évek tapasztalataiból ismerik az emberi vágyálmokat s azokhoz igazítva mutatják be a mozgalom arcvonásait. Elégedetlen munkásoknak az üzemek társadalmi tulajdonbavételét, földmíveseknek a nagybirtokok szétosztását ígérik. Minden társadalmi rétegben vannak jószívű egyének, vagy nemes, utópista álmodók, akikben erős a szegények és szenvedők iránti részvét és hajtja őket az igazságosabb társadalmi berendezkedés utáni vágy; a kommunisták közreműködésüket könnyen megszerzik társadalmi megsegítést ígérő mozgalmaik számára. Már maga ez az egyszerű együttműködés propaganda-hasznot hoz a kommunistáknak. A liberális burzsoázia sorából is sok utópista vált harcos kommunistává, elsősorban azok, akik hittek abban, hogy a kommunizmusnak sikerülni fog az emberek közti összes válaszfalakat lebontani, minden földi nyomort maradéktalanul megszüntetni, s megteremteni a boldog osztálynélküli társadalmat. Tanúi vagyunk, hogy utópisztikus vágyálmok milyen vonzóerővel tudnak hatni a szabad világ bizonyos rétegeire, elsősorban a tapasztalatlan, nyughatatlan és kalandokra feltüzelhető ifjúság egy részére.

A kommunistáknak ideológiájukkal csak ott volt időnként sikerük, ahol a nép alacsonyabb szellemi és vallási színvonala ezt lehetővé tette számukra, s csakis ottan, ahol a rendszert gyakorlatilag még nem próbálták ki eddig. Keresztények körében nyílt fórumokon a marxi-lenini ideológiát csak ott tudták terjeszteni, ahol a vallás kiürült, elvesztette vonzóerejét és nem jelentős tényezője többé a társadalmi életnek. A marxizmus ilyenkor betör a szellemi légüres térbe és megcsillogtat olyan reményeket, melyek szerint a dialektikus materializmus természettudományos alapon megoldja a vallás és a metafizika által megválaszolatlanul hagyott világnézeti kérdéseket.

Ahol azonban a keresztény nép hite mély gyökerű és világnézeti kérdésekben járatos, a marxi-lenini ideológia terjesztői nem érnek el eredményeket. Még a tapasztalatlan, kalandos, s minden változás iránt könnyen lángra lobbanó ifjúságnál sem tudtak tartós hatást elérni. De mivel az ifjúság van a legnagyobb

veszélyben, nevelésére és tájékoztatására a marxi ideológia megjelenésének idején sokkal fokozatosabban kell ügyelni; ilyenkor a hívő közösségnek, amely az ifjúság szélesebb környezetét jelenti, hitéletét és vallási meggyőződését szintén erősíteni kell.

A Moszkvából hazatért magyar kommunisták tudták, hogy népünk vallási és szellemi színvonala — ősi magyar tradiciói — erős védfalat jelentenek a dialektikus materializmussal szemben. Az anyagelvű ideológiai alapról hallgatva, sőt azt mintegy a tömegek előtt rejtegetve, azt hajtogatták, hogy senkire sem akarják rákényszeríteni a marxizmus ateista eszmevilágát. Ezért a demokráciáról, a szabadságról, az emberi jogok védelméről vagy a lelkiismereti és vallásszabadságról tett nyilatkozataik úgy hangzottak, mint ahogyan általában polgári politikusok szoktak szólni azokról. Még vallásos embereket is megtévesztettek annak állandó hangoztatásával, hogy tiszta választásokat akarnak, amelyeknek eredményét mindenkinek tiszteletben kell tartania. Az ideológiáról s a később az országra kényszerítendő rendszerről tehát hallgattak, — hangoztatva, hogy buzgó katolikusok is lehetnek kommunisták; keresztények is nyugodtan ráadhatják szavazatukat a marxista pártokra. Kijelentették, hogy miután a vallás „magánügy," az állampolgárok politikai állásfoglalását nem befolyásolhatja vallási meggyőződésük.

A kommunisták alakoskodásáról természetesen tárgyaltunk a püspöki konferenciákon; tanácskoztam arról az Actio Catholica országos vezetőségével is. A szirénhangokkal szemben végül is eligazítást kellett adnunk, hogy meggátoljuk a kommunisták hatalomra jutását. Nem volt ugyanis semmiféle kétségünk afelől, hogy a kommunista párt, ha magához tudja ragadni a politikai hatalmat, ideológiáját erőszakkal fogja terjeszteni és üldözőbe veszi legerősebb ellenfelét, a magyar katolicizmust. Ennek folytán a hitélet elmélyítésére országos méretű terveket dolgoztam ki az Actio Catholica rátermett vezérkarával. Utóbbiak legkiválóbb munkatársaim voltak a ránkkényszerített világnézeti harcban. Miután a kommunisták állandóan emlegették, hogy a magyar népnek háborús bűnösségéért méltán kell szenvednie, mi elindítottuk nemzeti engesztelő mozgalmunkat a fatimai üzenet szellemében és lelki újjáépítést hirdettünk.

1946. január 20-án a Domonkosok templomában felidéztem

Szent Margitnak a nemzetért vállalt engesztelő áldozatát. Példája nyomán ajánlottam a nemzetnek: „Nagy inségünkben szegezzük szemeinket drágagyöngyünkre, Szent Margitra, hogy az ő példáján az engesztelés nagy műve, mint valami fölséges tisztító folyam, hömpölyögjön végig a magyar népen és a magyar földön és ennek ereje meghallgatásra találjon, fölülhaladjon minden vér- és könnyhullámot . . . Sok minden elmúlt, de Krisztus él, győz és uralkodik. A hit és az ima ereje veretlen."

Nagyböjti pásztorlevelemben is az engesztelésről szóltam:

„Az engesztelésnek ott van helye és akkor van ideje, ahol és amikor elárad a bűn és megmutatkozik velejárója, a haragvó Isten büntetése, aztán — a Miserentissimus kezdetű apostoli körlevél szerint — mindkettőnek tudatában jelentkezik az ember elégtétele, jóvátétele, hogy imádsággal, bűnbánattal és egyéb önként vállalt jócselekedettel a szenvedő, gyalázatokkal tetézett Krisztussal szemben együttérzésünknek adjunk kifejezést, vigasztalására legyünk . . . az isteni igazságnak eleget tegyünk és így a megsértett erkölcsi rendet helyreállítsuk. Az engesztelés, mint a Jézus Krisztussal való egység, a bűnök eltörlésével kezdődik és az áldozatbemutatással befejeződik . . . Emberi erő már nem elég, hogy felkeljünk és éljünk; hasztalan az ember iparkodása, ha nem járul hozzá az Isten áldása. Amikor örvények és zátonyok között haladunk, van dolga az evezőnek, de elengedhetetlen a természetfölötti segítség beiktatása."

Azt lehet mondani, hogy az egész ország felfigyelt az Egyház hangjára. Sokan átvették az engesztelés gondolatát a nem katolikusok közül is. A nemzet megértette, hogy nem szabad belsőleg összeomolnia, amire a kommunista pszichológia számított, hanem megnőtt lelki erővel kell hordoznia Krisztus lábanyomában a keresztet. Emlékezetem szerint ebben az időben mondtam egyik beszédemben a kalapácsról és az üllőről szóló hasonlatot, amelynek egyik mondatából, úgy hallottam, aztán szállóige lett. Amikor gyerek voltam, el-elmentem a faluvégi kovácsműhelybe, ahol pokolian izzított a fujtató. Nem lelkesített a kalapács, amely mindig csak ütött. De szerettem, megértéssel néztem az üllőt, amely állta a kalapácsot és nem ütött vissza,

de minden ütésre keményebb lett. Mennél dühösebb a pöröly, annál nyugodtabb az üllő. Erről az utolsó mondatról hallottam, hogy sokszor idézték később szenvedő magyarok.

Az engesztelési mozgalom országos visszhangja felülmúlta összes várakozásainkat. 1946. február 2—9 között az ország minden templomában engesztelő novénát tartottunk. Sok helyen nem tudták a templomok a megjelent tömegeket befogadni. Budapesten az Örökimádó templomban magam végeztem a kilencedik napon az ájtatosságot. Arról beszéltem, hogy „csak imádkozó emberiség építhet egy jobb világot. Nemcsak a külső világot, házakat, hidakat, utakat és huzalokat kell újjáépítenünk, hanem belső világunkat is. Ennek alapjai is meginogtak, azért emlegetik annyit az alapvető emberi jogokat . . . Szeretnők minden újjáépítésbe beilleszteni az imádság hősies lelkesedését, elszánást jelentő újjáépítő hatalmát . . . Az ima az ember erőfeszítése, amely fokozza testi-lelki erőnket és a nehézségek ellenében ellenállásunkat, sőt ez az egyetlen erő, amely legyőzi a természeti törvényeket."

Amikor az ájtatosság végén a templomból kiléptem, a templom előtt a tömeg lelkesen üdvözölt, de a politikai rendőrség közéjük vegyített ágensei közbekiáltásokkal Szálasit éltették. Ürügyül szolgált ez arra, hogy a templomi közönségből sokakat letartóztassanak. Az esti híradásában a rádió azt jelentette, hogy a prímás nyilasokkal templomi ájtatosság ürügyén köztársaság- és demokráciaellenes tüntetést rendezett. Műfelháborodással utcára vezényelték a főváros üzemeinek munkásságát, hogy tüntessen ellenem. A kivezényelt emberek némán, összeszorított ajakkal meneteltek, csak a közéjük ékelt ágensek és megfizetett naplopók ordítozták: „Munkát, kenyeret! Mindszentynek kötelet!" A lapok pedig arról írtak, hogy a munkás-tüntetést én idéztem fel népellenes magatartásommal.

Újév óta állandóan támadtak a sajtóban és a tömeggyűléseken, mint a köztársaság ellenségét. A valódi és igazi okról, a hitélet fellendüléséről és a keresztény öntudat erősödéséről hallgatnak, pedig nyilván ez ingerelte a legjobban őket.

A körúti gyilkosság

A nyár közepén a rádió és az összes lapok nagybetűs címek alatt feltűnően terjedelmes beszámolókat adtak arról, hogy Budapesten a Teréz-körúton megöltek egy szovjet katonát és a „merénylet" után a színhely közelében egy romház padlásán megtalálták egy fiatalember hulláját. Az ifjú a KALOT egyenruháját viselte s így tudta a nyomozás kideríteni, hogy a „gyilkos" az egyik katolikus ifjúsági egyesületnek a tagja. A halálos lövést, amellyel a derék szovjet katona életét kioltotta, — így szóltak a közlemények — a romház ablakából adta le s elvetemült tette után a ház padlására menekült, de a rendőrség utólérte. Ekkor szorult helyzetében ott a romház padlásán öngyilkosságot követett el.

Ezt a kitalált rémdrámát azért szőtték meg, hogy megtorlásul ifjúsági egyesületeink feloszlatását követelhessék. Egyetlen lap sem tehetett említést arról, hogy a népes körúton, a járókelők szemeláttára, egy feldühödt szovjet katona szóváltás közben lőtte agyon a társát. A cinikus hanyagsággal felhozott egyetlen indiciumról a közvélemény tudván-tudta, hogy az vastag hazugság. A KALOT tagjai ugyanis sohasem kaptak és sohasem viseltek egyenruhát. A fiatalembert pedig — amint ez rendőrségi körökből kiszivárgott — az Andrássy-úton verték agyon vallatás közben és holttestét a gyilkosság után vitték oda nagy sietve a körúti romházba. Így lehetett a két holttest közelségére utalni és a Vörös Hadsereg egy „kiváló" katonája merénylőjének a katolikus ifjúsági egyesület tagját megtenni.

A meggyilkolt orosz katonát díszpompával temették el és koporsójánál az orosz csapatok főparancsnoka mondotta a gyászbeszédet. Megbélyegezte a „reakciós" magyar ifjúságot és támadta a gyengekezű kormányt, amiért hanyagul tűri a szovjetellenes üzelmeket. A politikai zsarolás is tobzódott:

Szakasits Árpád helyettes miniszterelnöknek a sírnál tolmácsolnia kellett a kormány sajnálkozását és részvétét. Nagy Ferenc miniszterelnököt pedig a temetés után Szviridov szovjet-főparancsnok magához rendelte és megtorlásul az összes katolikus ifjúsági egyesület feloszlatását követelte. Nagy Ferenc átvette a parancsot s kibocsátotta a 7330/1946. M.E. számú kormányrendeletet, amelyben Rajk belügyminiszter felhatalmazást kapott a megtorló intézkedések foganatosítására.

A megdöbbentően cinikus eljárás ellen az alábbi levélben tiltakoztam:

Miniszterelnök Úr!

A hazai törvényekben és a különféle legújabb nemzetközi megállapodásokban is biztosított, de a demokratikus uralmi elvből is folyó vallás-szabadságnak újabb súlyos sérelme miatt kénytelen a püspöki kar szót emelni, nevezetesen a vallásos alapon álló egyesületeket ért fenyegető eljárás miatt. A magyar kormány 7330/1946 M.E. sz. rendeletével az egyesületeket a belügyminiszter főfelügyeleti hatáskörébe utalta át. Ezzel az egyesületi szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról szóló 1938. évi XVII. t.c. végrehajtójául az illetékes többi más miniszter kizárásával egyedül a belügyminisztert tette. A nevezett miniszter úr ez alapon már eljár és eszközli is az egyesületek feloszlatását, köztük katolikus egyesületekét is. Az idézett új rendelet csak a végrehajtó minisztert illetően tartalmaz módosítást. A többiekben tehát érvényes a hivatkozott törvény. A szabályszerű alapszabályokkal működő egyesületek közül az tilos és így feloszlatás alá is vonható, amely *titkosan az alapszabályoktól eltérő működést folytat* (2.§. 2. bek.).

A legelemibb követelmény, hogy az alapszabályoktól eltérő titkos működés kérdése minden esetben alaposan kivizsgáltassék és erre kétségtelen bizonyítékok álljanak rendelkezésre, ha az államhatalom valamely egyesülettel szemben ilyen úton és alapon lép fel, esetleg a szükséghez képest feloszlatja, azt mindenki megnyugvással köteles elfogadni.

A mostani feloszlatások eseteiben nem tudni, hogy vajon ez az előzetes alapos vizsgálat megtörtént-e és vezetett-e ez a feloszlatás súlyos büntetését arányosan maga után vonó bizonyítékokhoz. Felette nyugtalanító az, hogy az intézkedés

alapja és hátttereként a közvéleményben egészen más körülmények szerepelnek.

Az a körülmény, hogy bizonyos oldalakról előbb katolikus tanintézeteinket és nevelőintézeteinket vonták gyanú alá a nagy nyilvánosság előtt és a különféle vizsgálatok a célzatosan kiélezett vádakat nem, vagy alig figyelmet érdemlő részben igazolták, nagyon aggódóvá és nyugtalanná kell hogy tegye és teszi is az egész hazai katolikus közvéleményt, amelynek mi püspökök kötelességszerűen sietünk kifejezést adni, a katolikus egyesületekkel szemben most napirendre tűzött hajsza miatt.

Ennek a nyugtalanságnak — fejleményeiért a felelősséget eleve elhárítjuk magunkról, — csak úgy lehet elejét venni, ha az intézkedés előtt az esetleg gyanú alá kerülő egyesületnek működését alapos és tárgyilagos vizsgálattal tisztázzák és a nagy nyilvánosságot is kellőképpen tájékoztatják. Enélkül az eljárás önkényes és a szabadság eszméjét sértő. Általános címeken és irányított gyanú alapján, bizonyított konkrét tények nélkül, erőszakosan cselekedni a parancsuralmi rendszernek mindenképpen és mindenkor kárhoztatott és kárhoztatandó eljárása. Ilyennel szemben a katolikus oldalról mindig szót emeltek és most mi is kénytelenek vagyunk ünnepélyesen tiltakozni, hogy egyesületeinkre, vagy csak éppen azok egyik vagy másik tagjára ráfogott, de eddig be nem bizonyult gyanú alapján ilyen messzemenő intézkedések tétessenek. Nem hallgathatunk e ponton a nagy nyilvánosság előtt sem.

Mindenek előtt azonban miniszterelnök úr előtt tárjuk fel álláspontunkat és kérjük, hogy e kérdésben az ügyek menetének törvényes és igazságos irányt szabni szíveskedjék.

Fogadja Miniszterelnök Úr mély tiszteletem nyilvánítását.

A Magyar Püspöki Kar nevében:
Mindszenty József s.k.
bíboros hercegprímás,
esztergomi érsek.

Az ország közvéleménye is tudta, hogy a „megtorlás" a hatalomért küzdő kommunisták válasza volt arra a tényre, hogy a magyar ifjúság szinte teljes egészében távol tartotta magát a marxista ifjúsági egyesületektől. Ezen a helyzeten akartak tehát segíteni azzal, hogy feloszlatták, sok helyen valósággal szétverték

egyesületeinket és azok vagyonát és székházait átadták a marxista ifjúsági szervezeteknek.

Július 20-án tartott értekezletünkön foglalkoztunk az internáló táborokban sinylődők sorsával is. A püspöki kar határozata értelmében ebben a tárgyban is írtam augusztus 1-én Nagy Ferenc miniszterelnöknek. Általános amnesztiát kértünk s azt többek közt így okoltuk meg:

„Nagy feszültség és ellenérzés jelentkezik a társadalomban, aminek súlyos megnyilatkozásai vannak: gyilkosságok, kínzások, fenyegetések, kártételek, gyűlölködések stb. alakjában. Másutt később fejezték be a háborút és mintha előbbre volnának a béke terén. Másutt, Német- és Olaszországban jobban beivódtak a lelkekbe a levert, szomorúemlékű eszmék, mint nálunk. És ott nem sistereg úgy az ellentét, nem dolgozik annyira az alantas emberi ösztön az ember ellen. Olaszországban, a fasizmus hazájában kevésbé folyik a fasizmus címén a megtorlás, mint nálunk. A nácizmus hazájában, Németországban már fátyolt borítottak a 27 éven aluliak hibáira. A francia övezetben közkegyelmet adtak az aktív náciknak . . . A halálra ítélkezés terén sem törekedett Németország elsőségre, pedig akadhatott volna mennyiségileg és minőségileg háborús és népellenes bűnös elegendő mérvben ott is. Ha a legnagyobb bűnök hazájában a győztes franciák százados, lobogó német gyűlölete közepette megtalálták a bocsánat útját, úgy ama politikai bűnöknek mégis csak a mellékterepén, magyar földön, magyarok is magyarok iránt ráléphetnének közel két év után a megbocsátás és kiengesztelődés útjára . . .

Egy törpe kisebbség ellenérzésével nem törődve keresse meg a kormány a nemzeti egység és megbékélés útját. Alaptalan ugyanis minden olyan felfogás és félelem, mintha csak a tömött börtönök, fogházak, táborok biztosítanák a közrendet . . . A fogolyhelyek most már megint gyilkosok, rablók, korruptok és tolvajok számára kellenének inkább. Bocsássák el azokat, akik hónapok óta foglyok és nem kerültek bíróság elé. Azokat is, akiknél nem magukban, de állásukban volt a hiba. A betegek, öregek, többgyermekes anyák, orvosok kiengedése csak jótékony hatást eredményezhetne a lelkekben . . . Ámbár a kormánynak külső és belső akadályokkal szemben kell meghirdetnie ezt a

közkegyelmet, azt mégis múlhatatlannak és elengedhetetlennek tartjuk."

Amikor a szovjet csapatok főparancsnokának jelentést tettek a mi két levelünkről, megparancsolta a miniszterelnöknek, hogy nyilvánosan feddje meg a papságot. A terror alatt álló Nagy Ferenc anélkül, hogy említést tett volna a mi két levelünkről, — az ország nagy meglepetésére — nyilvános sajtóértekezleten az alábbi vádakat emelte ellenünk:

1. Nem nyujtunk segédkezet a szovjet csapatok és a magyar nép békés együttélésének a kialakulásához.
2. Megtűrjük és nem távolítjuk el sorainkból a szovjetellenes és demokráciaellenes elemeket.
3. Nem hirdetjük a demokrácia magasabbrendűségét és nem ápoljuk a Vörös Hadsereg iránti hálát.

Egy harmadik, 1946. augusztus 10-én kelt levelemben, miután rámutattam az Egyházat ért sorozatos sérelmekre, Nagy Ferenc levelére ezt válaszoltam:

„A magyar katolicizmus nagy önuralmat gyakorolt mindazon hibák tekintetében, amelyek a megszállással kapcsolatban előfordultak és aminőket a kormánynak jelenlegi felhívása még most is itt-ott előfordulónak jelez. A közismert hibáknak egyenes letagadását és kendőzését tőlünk bizonyára senki sem várta és most sem várhatja. De a hibáknak tűrésén, ezekre való figyelmeztetésén és orvoslásuknak itt-ott kérésén túl nagy önuralommal tartózkodunk mindentől, amivel megsértettük volna akár a megszálló hadsereget, akár a demokratikus államalakulatot. Ha vannak velünk szemben e téren konkrét vádak, szeretnők ismerni azokat. Ezekről nem tartalmaz semmi közelebbit a kormány felhívása sem. A népet mi nem hangoltuk semmiféle sértő vagy bántó megnyilatkozásra, avagy fellépésre.

A kormány felhívása ezen a nemleges magatartáson túlmenően a népnek hálára és békés együttélésre való hangolását kéri és várja tőlünk, akiket e teljesítményre elsősorban tart képeseknek. De lehet-e ezt tőlünk várni, lehet-e ezt tennünk akkor, amikor egymásután súlyos sérelmekben van részünk? A Miniszterelnök Úr, illetve a kormány előtt vannak súlyos sérelmeinket felpanaszoló irataink. E sérelmek sorozata különben közismert: a Szentszékkel való diplomáciai viszony, — amelynek módjára és kép-

viseleti személyére nézve is már régebben megállapodás jött létre, — még mindig nincsen meg. Iskoláink és nevelőintézeteink ellen történt támadások rájuk fogott különféle jogcímeken, melyek vagy egyáltalán nem, vagy csak figyelmet alig érdemlő részben bizonyultak be. A támadások sajtóbeli helyreigazításáról gondoskodás nem történt, vagy egyenesen elutasítást nyert. Meg kellett elégednünk azzal az elégtétellel, amelyet a leghivatottabbak, a szülők, oly átütően nyújtottak iskoláink megbízhatósága tekintetében és amely impozáns fellépés nagy vígasztalás számunkra.

Azután sor került egyesületeinkre egy teljesen homályos bűntény ürügyén, amelyet érthetetlenül és alaptalanul velünk hoztak összefüggésbe és melynek vizsgálati irataiba, amire nézve külön folytatok tárgyalást a Miniszterelnök úrral, nem tudok betekintést nyerni és amely elködösített eset miatt a közvélemény is nyugtalan. — Ott vannak körmeneteink — tehát istentiszteleti, hitbuzgalmi ténykedéseink — nem-engedélyezése, illetve betiltása; ott a papok lefogása és ügyüknek hosszú időn át vizsgálatlanul hagyása; katolikus napi sajtó és párt hiánya stb. A különféle lapoknak, köztük a Vörös Hadsereg lapjának gyakori támadásairól nem is beszélek.

Amikor pedig ezeknek orvoslását sürgettem a kormánynál, ismételten azt a választ nyertem, hogy nem a kormányon, és annak megértésén múlik az orvoslás, hanem más tényezőn. Ennek viszont a jogkörét megfelelő megállapodások szabályozzák és maga ismételten hangoztatja, hogy az ország belügyeibe nem avatkozik bele!

Ilyen sérelmek pergőtűzében és az orvoslásnak nem lelése mellett azt a feladatot teljesíteni, amelyet a kormány felhívása kíván, nem lehetséges. Ha sérelmeink orvoslást nyernek és lelkipásztori tevékenységünket egészen szabadon gyakorolhatjuk, az igazságos összhangzatos működésre fenntartás nélkül készen állunk.

Kérem, hogy mindezeket tudomásul venni és az érdekelteknek is tudomására adni szíveskedjék. — Tekintettel arra, hogy a kormány felhívása a nagy nyilvánosság előtt hangzott el, kérem egyben, hogy válaszunknak is a maga teljes terjedelmében ugyanazt a nyilvánosságot biztosítani szíveskedjék. Magunknak ugyanis csak két hetilapunk és főpásztori körleveleink állnak rendelkezésre."

Az álcázott vallásüldözés

A miniszterelnökhöz írt leveleinkben az ifjúsági egyesületek ellen indított hajszát a vallásszabadság nyílt és súlyos megsértésének tekintettük. Viszont a baloldali sajtó és a marxista pártvezérek azt hajtogatták, hogy a kormány csak a szükséges társadalompolitikai reformot hajtja végre a „demokrácia" követelményeinek megfelelően. Az álcázás persze nem annyira a magyar népnek, mint inkább az országban jelenlévő nyugati nagyhatalmak katonai misszióinak és a szabad világ közvéleményének szólt. 1946 nyarától számtalan sérelem éri az Egyházat más területeken is. Június 20-án például le kellett mondanunk az országos Úrnapi körmenetről, miután a hatóságok annak megtartását a szokásos és előre bejelentett útvonal helyett a Bazilika körüli mellékutcákban engedélyezték csak. Féltek a hatalmas tömeg seregszemléjétől, amely ezen a napon fel szokott vonulni.

A ravaszkodásokkal álcázott vallásüldözés tényét a Szent István Társulat közgyűlésén tartott beszédemben tártam az ország közvéleménye elé. Érthető okokból nem a szovjet, hanem a náci egyházüldözés alakoskodásait mutattam be. Előadásom nemcsak a Kisgazdapártra, de a szociáldemokrata- és a parasztpárt jobbérzésű vezetőire is hatással volt. Az alábbi részletek ebből az 1946. november 7-én tartott konferencia-beszédemből valók:

„Az Egyház szabadsága ma világszerte erősen korszerű és időszerű. Van legalább annyira fontos, mint a sokat emlegetett emberi szabadság. Ahogy az ember szabadsága, az Egyház szabadsága sem akkor a legnagyobb, amikor a leghangosabban hirdetik és biztosítják. Az Egyház és az ember szabadsága egyszerre szokott béklyóba kerülni. Az első három század, a

francia forradalom, a hitlerizmus korszaka beszédes hirdetői ennek . . .

Az Egyház történelmét nemcsak tanainak, hanem jogainak védelme, kibontása és érvényesülése is teszi. Az Egyház mindenkor hirdette, hogy nincs alávetve az államnak. A pápák ismételten elítélték ama tanokat (cezaropapizmus, gallikanizmus, febronianizmus, jozefinizmus, állami jogmonopolium, állami mindenhatóság — etatizmus, egyházkörüli felségjogok, stb.), amelyek szerint az Egyház az állam függvénye és annak alárendeltje. Mindenkor tiltakozva ellenszegült az állami beavatkozásnak, akár hitbeli, akár egyház-kormányzati dologról volt szó . . . "

Előadásomban részletesen kitértem ezután a középkori fejleményekre, a német-római császárság, a cezaropapizmus totalitáriánus igényeire, amelyekkel szemben az Egyház, a lélek szabadságát képviselve, évszázados küzdelemre kényszerült.

„Korunkban az Egyház szabadsága ellen folyó küzdelem is új vágányokra tért. Eddig elvették a templomokat a hívektől. Most már a templomoktól veszik el a híveket. Ezt pokoli nagyvonalúsággal a hitlerizmus — Faulhaber bíboros szerint satanische Bewegung — csinálta 12 éven át.

Kezdődött a megtévesztéssel, az 1933-i konkordátummal. Aztán körös-körül lehúzták a függönyöket, Róma és a püspökök érintkezését megnehezítették, a külföld felvilágosítását szinte lehetetlenné tették. A tervszerű hadviselés vezérlő elve volt, hogy a hurok mindig szűkebbre szoruljon. A függetlenség teljes kiirtása volt a cél. A tüzérségi előkészítésben résztvett az államilag irányított sajtó egésze; színház, mozi, rádió, kiállítás, plakátoszlop, a pártagitáció, szavalókórus. Ugyanakkor mindezeket az eszközöket az Egyháztól maradék nélkül elvették. A sajtó-, szólás- és gyülekezési szabadságot már kezdetben felfüggesztették. A levél-, telefon- és urna-titok megszünt. Új szekták, aposztata papok jelentek meg a pártagitátorok oldalán az Egyház ellen. Elindították a kilépési mozgalmat. Vékony szókincs (Blut, Rasse, Volk, Staat, Führer, Schwarze) kíséretében szédületes mérvű propaganda indult meg Róma, a német püspöki kar és az egész német papság, majd a kiálló világi katolikusok

ellen. A törvényes védelem az egész vonalon megszünt, jogorvoslatról szó sem volt többé.

Eleinte óvatos, később mind brutálisabb lett az üldözés; vérszomjjal és szinte állati módszerek alkalmazásával. Hirdették, hogy a püspököket, nem a vallást támadják. A főpapságot erősebben támadták, mint a lelkipásztorkodó papságot. A müncheni palotát megostromolják. A házkutatások a püspöki palotákban gyakoriak. A hírhedt deviza- és erkölcsi perek célirányosak is voltak: gazdasági alapjait ingatják meg az Egyháznak.

Hadba indultak a politizáló Egyház ellen, mert — mint hirdették — a püspökök és papok ‚vörösek.'

A kormány — elsősorban a belügy- és igazságügyminiszter, — a rendőrség, Gestapo s a párt béklyót vert Isten igéjére (bizonyos dogmák eltiltva, spionage); az istentiszteletre (körmenet-eltiltás); a lelkipásztorkodásra (szentségek kiszolgáltatása); az Egyház iskolai működésére, szemináriumokra, sőt a karitász intézményeire is. Ezeket új adókkal ölték meg. Hadat viseltek a vallásos tanítók, az iskolai imádság, feszület, hitoktatás, püspöki körlevelek ellen. Közben megnyugtató nyilatkozatok hangzottak el. Pl. 1937-ben dr. Kerrl birodalmi miniszter úgy nyilatkozott: soha egyetlen papnak, hivatalából kifolyólag baja nem lett, egyetlen misét meg nem akadályoztak, nincs olyan katolikus tan, amelyet tilalmaztak volna.

Az egyesületek közül, ahol az ‚összeesküvések' (megrendezetten) egymást érték ‚Moszkva érdekében,' eleinte az ún. ‚államelleneseket' tiltották be. Később a katolikus énekórák is tilosak lettek. A bibliai estéket, ha legalább egy hónappal előbb nem jelentették be, nem tarthatták meg. Az Actio Catholicát politikai pártnak tekintették. Különösen a munkásokra, hivatalnokokra és ifjúságra nehezedtek rá.

A hitvallásos iskolákból áterőszakolták a tisztviselők, állami alkalmazottak, majd mindenki gyermekét a közösségi iskolákba; a hitvallásos tanerőket eltávolították. Csak a boroszlói érseki tartományban 1941-ben 60 kolostort és egyházi intézetet foglaltak le s 1200 bajor apácát tettek földönfutóvá. A kiköltöztetéskor, a visszamaradt tulajdont, elkobzás címén elrabolták.

Később bezárták és meggyalázták a templomok egész sorát s misekönyveket foglaltak le, Dachauba és egyéb táborokba

szünet nélkül szállították az Egyház papjait. 1945. március 15-én 1493 német és külföldi katolikus pap, köztük 1 érsek, 1 püspök, 2 általános helytartó, 2 apát, 4 prelátus, 482 plébános, 342 káplán stb. élt a táborokban éhezve, szinte állati sorsban. 1940-45 közt, különböző nemzetekből 2800 pap fordult meg azokban. Kimondhatatlanul sokat szenvedtek. Tömegesen húnytak el, volt, akin orvosi kísérleteket végeztek. Pl. a lábszárakat, csontokat törték el, azt kutatva, minő sebek támadnak a művelet folytán s miképpen gyógyulnak össze a legkedvezőbben. Aki átélte mindezt s kiszabadult, azt síri hallgatásra kötelezték. A birodalomban ugyanakkor hivatalos közegek az ún. improduktíveket, öregeket s betegeket kezdték likvidálni.

Felteszi az ember a kérdést: tovább fog-e fejlődni ez az ördögi hadviselés az Egyház szabadsága ellen? Akadnak-e folytatói az annyira elítélt hitlerista hadviselésnek? De elégtétellel kell megállapítanunk a német Egyház püspökeinek, papjainak, híveinek, főként a legveszélyeztetettebb ifjúságnak hősies harcát az Egyház szabadsága oltalmáért. Ott álltak ők az első három század hős vértanúi és hitvallói mellett. A püspöki kar egysége, a papság elszántsága, a hívek hűsége, az ifjúság ereje tudatában hirdetik a német katolikusok, hogy

a kereszt áll,
a horogkereszt a múlté.

A visszatekintés szomorú pillanatában állapítsuk meg:

Vannak irányok és eszmék, amelyek a szabadság jelszavával születnek, bontanak zászlót, de mihamar a szabadság hivatásos sírásóinak bizonyulnak. Az egyházüldözés kétarcú Janus: az egyik arc a szabadság dicsőséges vonásait hordozza, a másik a beérkezett türelmetlen kényúr sötét tekintetét árulja el. A kapu előtt: emberi jogokat, szabadságot hirdetnek. A később lezárt kapukon belül a legkíméletlenebb jogfosztás végrehajtóivá válnak."

A kollektív felelősség

A második világháború végén Benes elnök az új csehszlovák kormány ideiglenes székhelyén, Kassán kijelentette, hogy „Csehszlovákia a csehek és szlovákok állama és senki másé." Ebben a szellemben határozták el a csehek a szudétanémetek és a szlovákok a magyarok kitelepítését. Délszlovákiában, a történelmi Magyarország területéből kiszakított széles határsávban, mintegy 650 000 magyar élt akkor. A csehszlovák kormány ezeket akarta eltávolítani. Az volt a terv, hogy 100 000-et ad cserébe a magyarországi szlovákokért, 200 000-et „visszaszlovákosít" és a maradék 400 000-et pedig szétszórja az országban, hogy beolvadjanak.

Első lépésként megfosztották a magyarokat kollektíve csehszlovák állampolgárságuktól, közhivatalaiktól, nyugdíjuktól és mindenfajta állami vagy községi járulékaiktól. Minden kártérítés nélkül elvették vállalataikat, üzleteiket s megtiltották, hogy iparral vagy kereskedelemmel foglalkozzanak. Kilakoltatták őket házaikból, vagyonukból és azokba szlovák partizánokat ültettek bele. Bezárták az összes magyar elemi és középiskolákat s az állami iskolákban megtiltották a magyar nyelv használatát. Még hitoktatást se lehetett végezni magyar nyelven. Feloszlatták a magyar egyesületeket, betiltották a magyar lapokat és megakadályoztak minden magyar könyvkiadást. Több helyen üldözték a magyar nyelv használatát még a magánérintkezésben is; sok templomban megtiltották a magyar igehirdetést és a magyar egyházi énekeket. Magyar papokat nagy számban utasítottak ki, pásztorok és vezetők nélkül hagyva a népet. A zaklatásokat csak azok kerülhették el, akik megtagadták magyarságukat és szlovák nemzetiségűnek vallották magukat. Ezt nevezték akkor „visszaszlovákosítás"-nak.

A csehszlovákok 1945 nyarán a Potsdamban ülésező nagyhatal-

maktól kérték, hogy hagyják jóvá a szudétanémetek és a magyarok kitelepítésére előterjesztett terveket. A konferencia hozzájárult a szudéták eltávolításához, de nem engedélyezte a magyarok kitelepítését. E nagyhatalmi döntés ellenére mégis, ezen az egy nyáron mintegy 20 000 magyart üldöztek át a határon. Miután a Szovjet a csehek oldalán állt, a magyar kormány üldözött véreinek érdekében nem mert közbelépni. Az egyedüli magyar csoport, a magyar kommunista párt pedig, amely a megszálló szovjet hatalom bizalmát bírta, minden vonatkozásban megakadályozott olyan kormányintézkedéseket, amelyek a Szovjetorosz érdekekkel ellenkeztek. (Az oroszoknak a befolyásuk alá került csatlósállamokban — a divide et impera elvnek megfelelően — azóta sem érdekük a nemzetiségi ellentétek elsimítása.)

Ilyen körülmények között hárult az Egyházra a feladat, hogy a szlovákiai magyarság siralmas sorsára ráirányítsa a közvélemény figyelmét. Még Veszprémben felkeresett 1945 nyarán *Tomek Vince*, a későbbi piarista generális, hogy tájékoztasson a helyzetről és közbenjárásomat kérje az üldözöttek érdekében a szlovák püspöki karnál. Amikor azt ajánlottam, hogy forduljon kérésével Grősz érsekhez, Tomek arra hivatkozott, hogy az én közbenjárásom talán hatásosabb lehet, minthogy én is börtönt szenvedtem a háború alatt. A tőle kapott információk alapján írtam a szlovák püspököknek és arra kértem őket, hogy — amint a magyar püspöki kar védelmébe vette az üldözött zsidókat s elítélte hazájában az emberi jogok megsértését — ítéljék el egy közös nyilatkozatban a csehszlovák hatóságok embertelen magatartását s vegyék védelmükbe üldözött magyar híveiket. E levelemre nem kaptam választ, sem akkor, sem később; arról sem hallottam, hogy a szlovák püspökök közösen elítélték volna az emberi jogoknak ezt az elképesztő megsértését. Kiutasított magyar lelkipásztorok tudtak azonban arról, hogy a szlovák egyházi hatóságok egyes esetekben igyekeztek segítségére lenni az üldözötteknek.

Esztergomi székfoglalásom után 1945. október 15-én körlevélben tártam a közvélemény elé a szlovákiai magyarság tragikus sorsát. Idézek néhány részletet, hogy megvilágítsam, milyen embertelen következményei lehetnek az ún. kollektív felelősségrevonásnak.

„. . . A nyár és ősz folyamán sűrűn érkeztek főhatóságomhoz megrázó jelentések a kiutasítások, bebörtönzések, gyűjtőtáborba utalások, az embertelenségek beláthatatlan sorozatáról. Beteg asszonyokat csendőrök visznek el ágyukból, tüdőgyulladásos öregekkel szemben sem gyakorolnak kíméletet, nem maradhatnak, még orvosi bizonyitvány bemutatása esetén sem. Okot nem mondanak, kihallgatás nincs. Sem bőrbaj, sem vérmérgezés, sem az új helyzetben szerzett gyomorfekély nem mentesít. Ártatlan csecsemők halnak meg internálótáborokban.

Fegyveres csendőrök falvakban és városokban szerzetesnővéreket és papokat tartóztatnak le, börtönbe viszik, vagy a fegyverszüneti szerződés által meghúzott új határok felé hajtják őket. Eddig 37 magyar papot, — köztük csehszlovák állampolgárokat — űztek ki. Mindmáig nem ismeretes azoknak teljes száma, akik koncentrációs- és büntető-táborokban sínylődnek.

Hónapok óta, a nap minden órájában, különösen pedig éjnek idején, ezrek és ezrek feszült idegekkel várják, mi lesz velük. Egy híradás szerint egyedül Ipolyság környékéről több, mint 500 üldözöttnek kellett elindulnia — délután öt és reggel fél hat óra között — a bizonytalanság felé. Voltak csecsemők és aggok közöttük, szülők négy-öt kicsiny gyermekkel, ugyanakkor nem engedték meg nekik, hogy tulajdonukból valamit is magukkal vigyenek.

A templomok istentiszteletébe templomkerülő emberek közbejöttével belenyúlt a politika; elveszik a katolikus és magyar iskolákat és idegen iskolákba erőszakolják a gyermekeket. Megszentelt szobrokat döntenek le templomok előtt és házak ormán. Családi vagyonokat lefoglalnak, egyesületeket oszlatnak fel, magyar cégtáblákat törnek-zúznak, felforgatják ősi plébániák levéltárait és széthordják berendezését. Nemzedékek hosszú sorának öröme és szenvedése által megszentelődött családi szentélyeket feldúlnak és lakóit üldözött vadként hajtják el."

Az év végén valamit enyhült a helyzet, amikor a magyar és a csehszlovák kormány lakosságcseréről kezdett tárgyalni. Megállapodtak abban, hogy a csehek kitelepíthetnek Szlovákiából annyi magyart, amennyi szlovák hajlandó áttelepülni Magyarországból Szlovákiába. De amikor látták, hogy csak csekély számban tudnak magyarországi szlovákokat áttelepíteni, a csehszlovákok újra a nagyhatalmakhoz fordultak.

Most a párizsi békekonferenciától kérték, hogy engedjen áttelepíteni 200 000 magyart Szlovákiából Magyarországba. A konferencia elutasította a kérést, de beiktatta a magyar békeszerződésbe azt a cikkelyt, hogy a szlovákiai magyarság sorsát a magyar és a csehszlovák kormány kétoldalú tárgyalásokkal oldja meg. Közben a csehek kitelepítették a szudétákat s az utánuk üresen maradt területekre a szlovák hatóságok kezdték erőszakkal áttelepíteni a magyarokat.

Megint tömegesen menekültek át a megriadt emberek a határon. Amikor ezek hiteles vallomásaiból megállapítottuk, hogy erőszakos, durva eszközökkel tépik ki a magyarokat ősi lakóhelyükről, nyilatkozatban tájékoztattuk az ország lakosságát. A szabad világ közvéleményének a figyelmét pedig az emberi jogok e kirívó megsértésére úgy hívtam fel, hogy táviratot intéztem Griffin londoni és Spellman new-yorki bíborosokhoz és azok szövegét átadtam a hírügynökségeknek. A szlovákiai magyarság tragikus helyzetével ettől kezdve rendszeresen foglalkozott a nemzetközi sajtó.

Amikor a csehszlovák kormány azzal védekezett, hogy az áttelepítés csak közmunkára való igénybevételt és nem deportálást jelent, a kezemben lévő hiteles adatok alapján erről is nyilatkoztam 1946. december 21-én. Közben beutazási engedélyt kértem Csehszlovákiába, hogy az üldözöttek érdekében személyesen is közbenjárhassak egyházi és világi hatóságoknál. Kérvényemre azonban hosszabb idő után sem kaptam választ. Akkor írtam Beran prágai érseknek, aki 1946. december 21-én közölte velem a kormány válaszát: megadják a beutazási engedélyt, ha szigorúan tartom magam az út egyházi jellegéhez és minden másirányú megnyilatkozástól tartózkodni fogok. A csehszlovák kormány természetesen nem volt hajlandó megengedni, hogy meglátogassam a megbolygatott magyar falvakat és a Szudétákba már áttelepített s az emberi és polgári jogaiktól megfosztott magyarokat. Erre kezdettől számítottam, de annyit legalább elértem, hogy úti tervemmel és a deportáltak sorsával újra foglalkozott a sajtó.

A következő év elején, 1947. február 5-én, VI. György angol királyhoz és Truman amerikai elnökhöz fordultam segítségért az alábbi táviratban:

„Mély hódolattal, bizakodó esengéssel terjesztem elő a Csehszlovákia által a két évvel ezelőtt imperiuma alá utalt, közel 652 000 magyarnak kegyetlenül borzalmas üldöztetését. Kollektíve, bírói ítélet nélkül megfosztottak mindenkit emberi jogától, minden vagyonától, anyanyelvű vallás- és kulturális szabadságától. Ezeket a jogokat a nagyhatalmak és az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szentnek és sérthetetlennek deklarálták és tekintélyükkel szavatolták. November 16 óta közmunka ürügyével, fegyveres hatalommal deportálják a csecsemőket, aggastyánokat, ágyban fekvő súlyos betegeket, szülő nőket, továbbá önálló kereskedőket, 20-100 holdas önálló kisgazdákat, főiskolát végzett felszentelt papokat az ezeréves szülőföldről 500-600 kilométer távolságra marhaszállító vagonokban béresszolgáknak. A betegek és a csecsemők közül az úton a húszfokos hidegben sokan megfagynak, elpusztulnak. Az emberiesség nevében kérem, hogy amint az Egyház a két évvel ezelőtt lezajlott zsidódeportálás megakadályozásánál közreműködött, méltóztassék az Isten örök törvényeibe és az emberiességbe ütköző deportálás ellen tiltakozó szavát felemelni és százezrek égbekiáltó gyötrelmeit megszüntetni.

Mindszenty József s.k.
bíbornok, Magyarország hercegprímása"

A csehszlovák hatóságok azonban a nemzetközi közvélemény félreérthetetlen elmarasztaló ítélete után is folytatták a magyarok üldözését és erőszakos áttelepítését. Sok ezren menekültek a csonkahazába, ami új problémát jelentett: lakást, élelmet, munkahelyet kellett biztosítani számukra. Csak az Egyház szeretetszolgálatára számíthattak.

A külügyminisztérium derék tisztviselőinek lehetett köszönni, hogy Tildy és Nagy kormánya foglalkozott a szlovákiai magyarok sorsával. Ők készítették elő az 1946. február 27-én megkötött lakosságcsere-egyezményt, amely átmenetileg némi enyhülést hozott a bizonytalan helyzetben. De a következő évben a kommunisták szétmorzsolták a Kisgazdapárt parlamenti többségét, ami a szlovákiai magyarokra is súlyos hátrányt jelentett, mivel a csehszlovákok 1947 nyarától anélkül, hogy a magyar kormány részéről ellenállásba ütköztek volna, megint tömegesen dobhatták át a magyarokat a határon. A báb-kormány

nemcsak hogy nem tiltakozott ez ellen, hanem újra hozzáfogott a németek kitelepítéséhez, hogy helyet adhasson a Szlovákiából kiutasított magyaroknak. A gonosz mesterkedéssel megszőtt terv — a szovjet érdekeknek megfelelően — egyszerre gyengítette a magyarokat és a németeket a Dunavölgyében.

Persze a színfalak mögött az oroszok mozgatják a szálakat, ahogyan 1946 nyarán is Vorosilov szorította rá Nagy Ferenc kormányát a magyarországi németek kitelepítésének a megindítására. Szerencsére az amerikaiak — s ebben a magyar püspöki kar erélyes tiltakozásainak is volt része — gazdasági nehézségekre hivatkozva, az általuk megszállt német zónába már néhány hónap után nem fogadtak be többé újabb kitelepítetteket. Amikor 1947 nyarán a Szovjetunió „engedélyt" ad Magyarországnak, hogy német kisebbségét kitelepítheti Kelet-Németországba, a kitelepítés újra folytatódik. A kitelepítés terve roppant rémületet okozott és Dinnyés Lajos miniszterelnöknél a püspöki kar nevében tiltakoztam ellene. Az embertelen deportálásokra kiáltványban hívtam fel a figyelmet:

„Szokatlan lépésre határoztam el magam. A kérdés rendkívüli komolysága és végtelenül fájdalmas volta kényszerítenek rá. Miután már kimerítettem minden hivatalos és egyéb közbenjárásnak a lehetőségét, ismét a sajtó segítségéhez fordulok, hogy a társadalom minden rétegének, valamint Magyarország és a külföld illetékes hatóságainak figyelmét felhívjam az áttelepítések és kitelepítések szélsőséges és kegyetlen lefolytatására. Vannak, akik azt hiszik, hogy ezekkel a módszerekkel megtalálták a béke biztosításának a módját, pedig máris mutatkoznak veszélyes következményei. Pusztán származásukért és anyanyelvükért ezreket visznek el régi lakhelyükről, onnan, ahol már őseik éltek századokon keresztül; vagyonukat elkobozzák, vándorlásra és nyomorúságra ítélik őket. Vessünk ezekre a számunkra oly fájdalmas eseményekre egy pillantást.

Csehszlovákiából — megalakulása mindössze negyedszázaddal ezelőtt történt — hétszázezer magyart, akik ezer esztendő óta élő közösséget alkottak a Dunától északra, deportálni kívánnak és kiűzni akarják arról a földről, amelyet mind a régi állam, mind az első világháború után alakult új állam is jogos tulajdonukban hagyott. Kitelepítésüknek körülményeit, melyeket deportálásnak

is nevezhetnénk, gyakran szigorú titoktartással rejtegetik. Hasonló körülmények között deportáltak Németországba sok ezer embert szülőföldjéről. Átmeneti szünet után folytatják ezeket a siralmas cselekményeket. Mindezt akkor, amikor meghirdetik a demokrácia alapelveiként: az emberi méltóság, egyéni szabadság és félelemnélküli élet biztosítását. Az emberiséget szerető, minden becsületes embernek a szíve fáj és vérzik ezeknek a láttán.

Saját lelkiismeretem és honfitársaim igen nagy csoportja fájdalmas panaszainak hangja indított engem arra, hogy ezzel a kiáltvánnyal a világ közvéleményéhez forduljak."

Kollektív felelősségrevonás címén azonban tovább folyik a magyarok és németek deportálása; egyre nagyobb méreteket ölt. Az embertelenség tobzódik, miközben az emberi méltóság meggyalázói úton-útfélen hangoztatják, hogy ők teremtik meg a személyes szabadság, az élet- és vagyonbiztonság és a félelemnélküli élet aranykorszakát. Ebben a világban azonban, amelyből kiveszett a lelkiismeretesség, a politikai tisztesség és felelősség, a mi tiszta hangunk nem találhatott visszhangra.

1948-ban Csehszlovákiában is uralomra jutott a kommunista párt. Magyar és csehszlovák kommunisták „pártvonalon" oldották meg ezután az áttelepítés ügyét, az üldözöttek és a magyar nemzet nagy hátrányára. A püspöki kar 1948. augusztus 27-én tartott konferenciáján tiltakozott a sérelmes párt-megállapodás ellen. A külügyminiszterhez a főpásztorok nevében átiratot intéztem, amelyre a minisztertanács azt válaszolta, hogy a szlovákiai magyarság helyzetében küszöbön álló kedvező fordulatot az én sovinizmusom és a közügyekre való illetéktelen beavatkozásom gátolta meg. Erre 1948. október 28-án azt ajánlottam, tegyék közzé a sajtóban kifogásolt irataimat. Természetesen nem tették meg, hiszen csak rágalmazni akartak, hogy előkészítsék az ország és a világ közvéleményét küszöbön lévő letartóztatásomra.

Látogatásaim az egyházmegyékben

Az ateista materializmussal szemben a leghatásosabb védekezésnek azt tartottam, hogy országszerte igyekeztünk elmélyíteni a hitéletet. Ezért szívesen vettem részt más egyházmegyék ünnepségein is, ha a főpásztorok meghívtak. Alkalom volt ez arra, hogy találkozzam lelkipásztorokkal, akiknek személyesen adhattam tájékoztatást a magyar katolicizmust érintő kérdésekben. Magam személyesen ezrek és tízezrek előtt fejthettem ki az Egyház felfogását és álláspontját világnézeti és egyházpolitikai kérdésekben. Ezekre felfigyelt az ország közvéleménye s így az egész lakosság megismerte a mesterségesen felidézett problémákat és az azokkal kapcsolatos egyházi véleményt. Így erősödött a papság és a hívek összefogása a hit és egyházi intézményeink védelmében.

A kommunisták hamar észrevették, milyen eredménnyel járnak az én lelkipásztori utaim. Rákosi kifogásolta már azt is, hogy én többet tartózkodom fővárosi híveim körében, mint Esztergomban. Erre adtam meg a választ Csepelen a munkások ezrei előtt: „Nálatok is itthon vagyok, mint ahogy az egész ország területén közel ezer éven át otthon volt minden talpalatnyi magyar földön 78 prímás elődöm."

1946-ban tíz alkalommal végeztem más egyházmegyében egyházi funkciót. Április 28-án, római utam után, elvittem a Szentatya kezéből Pétery József váci megyéspüspöknek a palliumot, amelyet már elődei is viselhettek 1754 óta kiváltságképpen. A váci székesegyházat zsufolásig megtöltő híveknek az Egyház iránti hűségről beszéltem.

„Válságos, kavargó időkben — mondottam többek között — sokféleképpen ítélik meg Egyházunkat. Azonban vannak vonásai anyai arcának, amelyeket mindenkinek el kell ismernie. Ilyenek,

hogy ez az Egyház 2000 év folyamán sohasem lett belső anarchia áldozata, sohasem hagyta cserben az emberi méltóságot, sohasem alkudta el az igazságot és sohasem szűnt meg mint édesanya hinteni szelleméből, cselekedeteiből az emberek felé a jóságot. Mindig a gyengébbek felé fordult anyaként az ő nagyobb szeretete. Védte a gyermeket, védte a női nemet. A gyermekvédelem és a nővédelem elválaszthatatlan az Egyház történelmétől és fogalmától. De édesanyja volt minden elnyomottnak. Amikor a középkor folyamán elindították a rabszolgakereskedelmet, Zakariás pápa látva a rabszolgák vásárlását és eladását, kiküldte Velencében a rabszolgapiacra papjait. Összevásároltatta a rabszolgáknak szánt férfiakat és azokat szabadon bocsáttatta. I. Adorján pápa pedig megiszonyodva ezeknek a tényeknek a szörnyűségein, elfogatta a rabszolgakereskedőket, kivégeztette őket és a rabszolga-hajókat elégettette a partokon."

„Ugyanez az Egyház megtette, hogy a török időkben a foglyok kiváltására életre hívott két szerzetesrendet: a trinitáriusokat és a nolaszkóiakat. És a trinitáriusok századokon keresztül öt és fél milliárd frankon kb. egy millió foglyot szabadítottak ki a török kezéből és többször megtörtént, hogy a szerzetesek vérét is bevetették a váltságdíjba, 7115 szerzetes lelt vértanúhalált a foglyokért. Ezek önként eladták magukat foglyoknak, hogy kicserélhessék szenvedő társaikat . . . A legújabb időkben is — ti tudjátok —, hogy az emberi méltóságért kiállt ez az Egyház. És ti tudjátok azt is, hogy a ti plébánosaitok irántatok való szeretetből nem hagytak el titeket a háború vérzivatarában."

Anélkül, hogy a marxistákkal nyílt vitába szálltam volna, beszédemben — tényekre támaszkodva — válaszoltam arra a sokat hangoztatott állításukra, hogy az Egyház nem törődött a néppel, mivel mindenkor a kizsákmányolók oldalán állt. Hosszú évek lelkipásztori tapasztalatai győztek meg arról, hogy hitvédelmi és világnézeti kérdésekben tényekkel kell érvelni. Már plébános koromban sokszor hasznát vettem történelmi ismereteimnek, amelyeket fáradsággal és sok szabad időm feláldozásával, de mindig kedvteléssel gyűjtögettem. Történelmi tanulmányaimból is tudtam, hogy az eszmék harcában az elvont okoskodás, száraz elmélet vagy a minden szempontot egyszerre fontolgató, bizonytalan vezetés vajmi kevésszer ért el eredményt.

Különösen eredménytelen marad az ingadozó és bizonytalankodó intellektuel küzdelme az eltökélt, csak pragmatikus módszereket alkalmazó, mindenre kész bolsevistákkal szemben. Gyenge pozicióba kerül velük szemben a keresztény is, ha a most divatos „önbírálattal" azon kezd rágódni, vajon nem igazak-e az Egyház ellenségei által felhozott vádak? Ahhoz, hogy világosan lássunk, történésznek kell lennünk, aki be tudja illeszteni az Egyház „hibáit" a történelmi korba és környezetbe. A történelmileg kevésbé tájékozott naív teológusok, a lelkipásztori működés bonyolult strukturájával tisztában nem lévő, folyton csak ingadozó katolikus „értelmiségiek" és mindazok, akiknek kevés érzékük van egyházkormányzati problémák iránt, ingadozásaikkal csak az Egyház ellenségeinek a malmára hajtják a vizet.

1946. június 16-án Sopronban püspökké szenteltem a győri egyházmegye új főpásztorát, Papp Kálmán ottani városplébánost. Beszédemben Szent Ambrus példáján igyekeztem bemutatni, milyen magatartású főpásztorokat kívánnak a miénkhez hasonló forrongó korszakok. „Osztályok és pártok harcába érkezett — mondottam többek közt a milánói szent püspökről —, de nem volt pártoké és osztályoké. Bár ő is előkelő származású, nem kíméli az előkelőket, akik lovaik, ebeik nemzetségfájával dicsekednek, de a szegényekről megfeledkeznek. Ostorozza a szegényeket is, akiknek nincs tunikájuk, holnapi betévő falatjuk, de azért ott sürögnek, tolongnak a kocsmaajtókban és söntésekben; azt lesik, mit lehetne munka nélkül, könnyedén másoktól megszerezni. A főpásztor mindenkinek mindene; ugyanakkor senki másé — csak az igazságé. A harcban álló kereszténység és pogányság közt nem hintázott: nem akart a szenátus szemében ‚reálpolitikus' lenni."

Természetesen ezek a gondolatok alakították a magam főpásztori magatartását is. Legfontosabb követelménynek azt tartottam, hogy a püspök szeresse az igazságot és ahhoz élete árán is ragaszkodjék; azt se dicséretért vagy sikerért, se félelemből vagy érdekből föl ne áldozza. A püspök semmilyen körülmények között sem mondhatja a fényt árnyéknak, vagy az árnyékot fénynek, a jót rossznak, vagy a rosszat jónak, — amint a püspökszentelés szertartásában az Egyház erre a szentelendő figyelmét nyomatékosan fel is hívja. Kezdettől fogva ezzel az igénnyel és meggyőződéssel vettem magamra a magyar

Egyház vezetésének súlyos terhét. Miközben a kulturnarc Magyarországon kibontakozott, azzal is tisztában voltam, hogy a kereszténység és a bosevizmus egy látványos világnézeti harcban e pillanatban magyar földön méri össze erejét.

Ebben a drámai helyzetben másodrendű kérdéssé lett, hogy győzünk-e. A győzelemnél is fontosabb ügy lett a helytállás példája és erkölcsi parancsa a ránkkényszerített harcban. Az egyetemes kereszténységet kellett felriasztanunk és a világot figyelmeztetnünk az isteni és emberi értékeket fenyegető bolsevista veszélyre. A megalkuvás, a kompromisszum helyett az egyetemes Egyház és az egész kereszténység érdekében a tanúságtételt választottuk és a jövőre nézve meg kellett elégednünk azzal a reménnyel, hogy azt, amit nem adunk fel és csak erőszakkal vehetnek el tőlünk, később az idők kedvezőbbre fordultával az Egyház visszanyerheti.

1946. május 30-án résztvettem a kalocsai Szülők Szövetségének nagygyűlésén, amint erről korábban már szóltam, augusztus 25-én a székesfehérváriak Szent István ünnepségén, szeptember 8-án Máriapócson a görögkatolikusok 250 000 főnyi zarándoklatán, szeptember 15-én Zalaegerszegre és szeptember 23-án Szegedre utaztam. Itt az egyházmegye alapítójának, Szent Gellért püspöknek ünnepeltük 900 éves jubileumát. Szegeden a Dóm-téren hatalmas embertömeg élén Hamvas Endre megyéspüspök fogadott és hozzám intézett meleg üdvözlő szavaiban a kommunisták ellenem szórt vádjait és rágalmait is visszautasította. Üdvözlésére így válaszoltam:

„Mindaddig, amíg a magyar népben él a hit, ez a hit nagy erőt ad a nemzetnek a talpraálláshoz. Ami az én szerény személyemet illeti, nem tekintem magamat egyébnek, mint nemzetem és népem szolgálattevőjének. Ezt a szolgálatot teljesíteni akarom, akármilyen árat követeljen is. Tinektek pedig azt mondom: az Egyházhoz való ragaszkodásban, az erkölcsi elvek tiszteletben tartásában és a magyarsághoz való ragaszkodásban legyetek rendületlenek!"

A magyarság ezer év alatt teljesen összeforrott a kereszténységgel. Erre lehetett építeni a katasztrófa idején. Ezért karoltuk fel egyházi vonalon is a nemzeti évfordulókat. Különben a

nép tudta, hogy a magyarság nagyjainak a hitét védeni annyi, mint a hazát szeretni, vagy annak érdekeit védeni. Az ősi keresztény hitért szenvedni annyi, mint a hazáért keresztet hordani.

Pécsett 1946. október 20-án arról a sokat hangoztatott tételről mondtam meg véleményemet, amely szerint a vallás magánügy.

„Az lehet magánügy, — mondottam többek közt — hogy felfelé vagy kétfelé fésüljük-e hajunkat; húsevők vagy növényevők vagyunk-e. Ez a másik embert és a társadalmat nem érinti. Már nem magánügy, hogy a kertemben 200 palántánál több-e a dohányom; a törkölyt és szilvát a kisüstön fánccal vagy anélkül akarjuk-e kifőzni. Gondolom, a társadalomra legalább az is annyira jelentős: van-e Isten és van-e halhatatlan lélek? A kettőnek van-e kapcsolata? Van-e felebarát, avagy csak ordasok falkája vagyunk-e? . . . Akik ezt az elvet — a vallás félreállításával — be akarják vinni a nyilvános életbe, a maguk silány magánéletét akarják a nyilvános életbe érvényesíteni. Oka van annak, miért ne volna szabad a templomon kívül is hirdetni: Ne ölj, ne fajtalankodj, ne lopj, ne hazudj és ne rágalmazz! . . .

De ezt az elvet is, mint minden fát, gyümölcséről ismerhetjük meg. Ahol a vallás már magánügy, ott korrupcióba, bűnbe és kegyetlenségbe fullad az élet. A történelmet eleget forgattam, különösen érdekeltek azok a korok, amelyeknek homlokára azt próbálták felírni: a vallás magánügy . . . Hitlerék is magánüggyé tették a vallást. Jött is utána Dachau, Auschwitz, börtönbirodalom, gázkamra, Gestapo, stb. Nietzsche volt mindennek előfutára. Ő hirdette: Túl vagyunk már a jó és rossz avult fogalmán. Most, hogy meghalt az Isten, azóta támadhattok föl ti emberek! Gyönyörű emberi élet Isten nélkül: az öreget, beteget, bénát az orvosok hivatalosan, állami parancsra ölik meg, a zsidót gázkamrába vetik; 60 millió katona a fronton, 10 millió a földben, 20 millió ember földönfutó egész Európában. Egy világ megőrül a siralomvölgyben. Aztán jön egy kis revolver, Hitler agyonlövi magát, mert így sikerült a magánügy.

A ‚vallás magánügy' prófétái eltűntek, az elv csődtömege ittmaradt. A boldogtalan emberiség kíváncsi arra, kik veszik át a csődtömeget és mi születik belőle."

Csak tapasztalatlan és a történelemben járatlan értelmiségi

ember képzelheti, hogy lehetséges az ún. semlegesség álláspontjára helyezkednünk a közélet lényeges kérdéseiben. Ez elméletben talán lehetséges egy olyan pluralista társadalomban, amelynek társadalmi és állami életében nem játszanak szerepet ideológiai és világnézeti kérdések. A tapasztalat azt mutatja, hogy minden ellenkező igyekezet ellenére az emberi társadalomban a legfontosabb a világfölötti Isten létének elfogadása és egy magasabb, túlvilági rendeltetés hite. A transzcendens hit megváltó tartalma nélkül a különböző civilizációk, vagy lassan, vagy gyorsabban, de egymásután elsorvadtak, kiürültek s aztán eltűntek. A történelem mutatja, hogy nincs hatalom, amely az emberiség életébe erősebben tudna belenyúlni és a lelkeket mélyebben tudná érinteni, mint a vallási tartalom spirituális ereje. Befolyása, vagy ennek hiánya, a polgárok lelkiismeretét alakítja, és döntő tényező akkor, amikor világnézeti pártok versengenek és harcolnak egymással a politika porondján is.

Van ebben a problémakörben aztán még egy másik szempont is, amelyre a tapasztalt lelkipásztor állandóan gondol. Ő tudja azt is, hogy az a társadalmi, állami berendezkedés, amely híveit körülveszi, hitéletükre előnyös vagy hátrányos befolyással van. Aki ezt a tényt a valóságnak megfelelően tudja megítélni, az óvatosabban épít a hívek „nagykorúságára" és önállóságára. Az igazi — mégha régi tipusúnak mondják is — lelkipásztor felelősséget érez a rábízott lelkekért és ez a rábízott felelősség sarkallja, hogy elhárítson minden lelki veszélyt a rábízottaktól.

A keresztény múlt ébresztgetése

A hitlerizmus is meg a bolsevizmus is azzal tört be hozzánk, hogy a vétkes és elhibázott múlt helyett meghozzák az új, boldog világot. A kommunisták ezt erőteljesebben úgy jelentették be, hogy kisöprik a múltat. Ezért mondottam székfoglaló beszédemben: „Akarok lenni népem lelkiismerete, hivatott ébresztőként kopogtatok lelketek ajtaján; a feltetsző tévelyek ellenében az örök igazságokat közvetítem népemnek és nemzetemnek. Ébresztgetem nemzetünk megszentelt hagyományait, amelyek nélkül egyesek talán igen, de a nemzet nem élhet."

A marxisták az egész magyar történelmet elhibázott fejlődésnek bélyegezték és ezt a felfogásukat mindenekelőtt a tapasztalatlan ifjúság körében terjesztették. Nyilvánvalóan így akarták ifjainkat és leányainkat nemzeti érzésüktől és öntudatuktól megfosztani, hogy azután a maguk parancsa alá kényszeríthessék őket. Én viszont megnyilatkozásaimban az ezeréves keresztény magyar múlt értékeire hivatkoztam; a nemzeti katasztrófa idején egy töretlen öntudatú és vallás-erkölcsi alapon szilárdan álló magyar ifjúságra volt szükségünk. Ahogy Pázmány és papjai felnevelték a XVII. században azt a magyar ifjúságot, amely visszafoglalta Budavárát és újjáépítette a török után az országot, én is fontos egyházi feladatot láttam abban, hogy ifjainkat és leányainkat hazánk és keresztény kultúránk védelmére felkészítsük.

Már első alkalommal, amikor egy héttel az esztergomi székfoglalásom után a Bazilika előtti téren a fővárosi ifjúság tízezreihez szóltam, feltettem a kérdést: Merre menjen a magyar ifjúság? s így válaszoltam rá: „Talán azokhoz álljunk, akik — mint fogadkoznak — teljesen kisöprik a múltat? — Nos, lassan avval a söprűvel! Múltunk legszebb képe az édesanyánk képe, hozzá csak főhajtással, nem söprűvel közeledhetünk! Nem

engedjük kisöpörni nevelő tanáraink tudását és jellemképét sem: mindazt, ami eligazító értelem maradt számunkra a jövőben. Gyenge lesz a söprű a Tízparancsolat két kőtáblájával szemben és gyenge lesz 2000 éves anyánkkal, az Egyházzal és ezeréves anyánkkal, a magyar hazával szemben is."

Mindig haszonnal utaltam egy-egy város vagy vidék lakosai körében az ő helyi történelmi értékeikre, vagy olyan tanulságot rejtő eseményekre, amelyek ott a múltban történtek. Érthető és természetes, ha valaki büszke családja, szülőfaluja, vagy nemzete történelmére, múltjára. Szerves kapcsolat van az egyes közösségek jelene és múltja közt; jogos tehát keresztény történelmi múltunkat a vallási öntudat ébresztésére és a hitélet elmélyítésére felhasználni. Régen a társadalmi viszonyok, az emberi intézmények és az egyházi tevékenység különböztek a maiaktól, de az emberi együttélés és az emberi szellem alapvető problémái csak formailag változtak; lényegükben mindig azonosak maradnak.

Beszédeimnek történelmi vonatkozásai természetesen ürügyül szolgáltak, hogy a kommunista propaganda-gépezet engem a „feudális korból ittmaradt," „középkori harcmodorban támadó," makacs és reakciós főpapnak mutasson be. Tudok arról, hogy a konok szívóssággal terjesztett rágalom nem tévesztette el hatását az Egyház ellenségeinél, s néha még tájékozatlan, a sajtó által nap-nap után félrevezetett keresztény körökben is hagyott némi nyomot. Ebben persze az is közrejátszott, hogy az, akit a propagandával félrevezettek, nem kaphatta kézhez — eredetiben, vagy egészében — az én megnyilatkozásaimat. Csak tájékoztatásúl (nem védekezésképpen) idézek történelmi összefüggésekre épített megnyilatkozásaimból két szentbeszédet. Az egyiket 1946. május 26-án bérmálás alkalmával Szentendrén, a másikat 1947. május 4-én 15 000 zarándok előtt Szentgotthárdon mondtam.

Íme a szentendrei beszéd:

„Kedves szentendrei Híveim!

Kívánva kívántam eljönni hozzátok, egyházmegyém egyik legnagyobb hívő közületébe nemcsak azért, hogy gyermekeiteknek megadjam az ifjúság küzdelmeire a Szentlélek Isten hathatós segítségét, hanem azért is, hogy titeket, ifjakat és

öregeket, valamennyiőtöket szemtől-szembe láthassam, amint régi egyházi nyelven kifejezik: ‚canonica visita' -t, egyházlátogatást végezzek. Először járok életemben itt, Szentendrén. Most jövök Hozzátok, mint XII. Pius pápa Őszentsége által legkegyesebben kinevezett új főpásztorotok és amikor ideindulóban voltam, meg akartam ismerni ennek a helynek a hitéleti múltját. Felkérettem az irattárból a régi egyházlátogatási jegyzőkönyveket, nevezetesen áttekintettem az 1732. évit, az 1781-est. Amit ezeken a sárguló, öreg lapokon találtam, az nemcsak engem érdekel, hanem titeket is, hiszen a ti gyökereitek ebben a szentendrei földben vannak, s amiről a történelem szól, az a ti elődeitekről, a ti véreitekről szól és az ősöknek katolikus hitéletéről.

Az első feljegyzett emlék, amit a ti elődeitekről találtam az, ahogyan 1741-ben építgetik, javítják templomukat; ami épül, a nép erejéből épül. A templom a temető közepén áll. A régi középkori szokás szerint ez kifejezést adott a szeretet egységében való hitnek. A hívők, amikor a templomba mentek, odatekintettek a holtak birodalmára és egy-egy gondolatot küldtek a boldog örökkévalóságba és a tisztítótűzben szenvedő lelkek felé. Közegészségügyi okok ma már elválasztják a templomot a temetőtől. De nem volna jó, ha a templomnak és a temetőnek összetartozását, ezt a mély és megható egységet megbontva látnók. Igen, a nép áldozata állította fel a templomot. Kétszáz év távolán keresztül látom a sok odaadó, gondos tervezgetést; látom a meghozott áldozatokat természetben és anyagiakban; látom itt sürögni-forogni a ti őseiteket. Küldjük most el a kegyeletnek egy pálmalombját, az áldó emlékezést az ő sírjaik felé és legyünk erősek abban, amiben ők példát adtak.

A második itt talált feljegyzés elmondja, hogy a ti őseitek kétszáz évvel ezelőtt hűséggel szerették nemcsak halottaik emlékét, de a haldoklókat és a betegeket is. Azt mondja a III. Károly korabeli canonica visitatio, hogy a hívek szentmisék után mindig imádkoztak a haldoklókért a ti templomotokban és a betegekért, azokat megnevezve, szoktak fohászkodni. A haldoklás pillanata döntő pillanat; amilyen állapotban találja a lelket, amilyen állapotban vívódik a lélek, attól függ örök sorsa. Ti is vegyétek körül hívő lélekkel azokat, akik döntő órájukba érkeztek s kövessetek el mindent, hogy a szentségek kegyelmében

részesedjenek. Ha hirtelen halállal hunytak el, pár órán belül siessetek lelkipásztort hozzájuk hívni, mert a tényleges halál sokszor nem azonos avval a pillanattal, amit mi gondolunk a halál pillanatának.

S nézzétek: egy másik megjegyzés a betegeket illeti! A mai szentmise szövege arra figyelmeztet bennünket, hogy gondozzuk az árvákat, az özvegyeket és gyakoroljuk az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit. A család lelkületét mutatja, hogyan becsüli meg a betegeket. Az egyházközség értékét is abban látom, hogy milyen mértékben fordít gondot a szenvedő betegekre.

Következő megjegyzésem: ha a hívők buzgók, úgy szeretik az Isten házát, a körmeneteket és a zarándoklatokat. Vasár-, ünnepnapokon ne feledjétek el: ti kétszáz évvel ezelőtt kihűlt lábnyomokban jártok, a ti őseitek nemcsak vagyoni örökséget hagytak rátok, hanem lelki örökséget is. Egykor ők vonultak itten hajnali misékre, ők mentek itt úrnapi, feltámadási körmenetekre, vonultak erre éjféli misére. Jöttek, errefelé egykor és ide térdeltek az oltár rácsa elé az Úr szent testét venni. Ennek a vonalnak nem szabad megtörni, hanem szüntelennek, folyamatosnak kell lennie.

A jegyzőkönyvek azt is mondják, — nem ütköztem meg rajta —, hogy akadtak azért lanyha lelkek is Szentendrén, kétszáz esztendővel ezelőtt. Azt mondja a magyar ember, hogy az ujjunk sem egyforma. A buzgóságnak is különböző fokai vannak; de azért a lanyhák példáját mi nem akarjuk követni.

Itt találom a ti egyházlátogatási jegyzőkönyvetekben a ludimagistert, a katolikus iskolamestert, aki kétszáz évvel ezelőtt a gyermekeket írásra, számolásra és papjaikkal együtt, hittanra tanította. Itt volt tehát a külön katolikus iskola, 200 évvel ennekelőtte is. Azt szokták mondani, hogy a hitvallásos iskolák egyenetlenségre tanítják az embereket. A mi őseink azonban bölcs emberek voltak. A helység területén itt látom a különböző hitvallások iskoláit. Azért vonultak a maguk különböző hitvallásos iskolájukba, hogy egyenetlenség ne háborítsa őket, hogy a vallásközömbösség se terjedjen, hogy a hitük alapelemeit jól megtanulják, abból semmit fel ne adjanak. Mi az embereket felebarátnak és szeretetreméltónak tekintjük, a bűnt s a rosszaságot azonban megvetnünk és elítélnünk kell. Éppen ezért,

ha a ti őseitek bölcsek voltak és hitvallásos szellemű iskolákat állítottak fel itt, úgy ragaszkodjatok ezekhez az iskolákhoz ti is, hogy gyermekeitek a ti szent hiteteknek szellemét necsak a hittanórán, hanem az összes tantárgyak oktatása alatt is befogadhassák lelkükbe. A ti gyermekeitek így majd a szeretet szellemét tanulják, azt, amire a kinyilatkoztatás tanította őket a hitvallásos iskolákban.

A katolikus hívek száma nagyra emelkedett. 2351 katolikus volt itt 1781-ben, jelen számuk 7500 körül van, az 1941-es népszámlálás szerint. Ebből azt kell gondolnom, hogy a családi életet még nem pusztítja nagyobb féreg. Az ősök példájára utalok, akik a családpusztító szokásokat nem ismerték és azokat családjukba soha be nem engedték. A megfogamzott élet már a szülőktől különböző, új személyiség, új ember, akinek elvehetetlen joga van az életre, éppenúgy, mint a már az anyák karjában és a bölcsőben levő gyermeknek, vagy nekünk felnőtteknek.

Kedves Híveim! Fejezzük be a múltnak szemléjét. Az ősök éltek a templom, a hitvallásos iskola, a temető szeretetében, éltek a családi szentély megbecsülésében. Ez a négy hely, ezek a szent helyek egymásba nyílnak. A temető, az iskola, a templom és a családi szentély küszöbe oly közel vannak egymáshoz! Ahol ezt a négyet — ma, a XX. században — szeretik, ott a katolikus hitélet megbonthatatlan. Arra kérlek benneteket, hogy az ősök szava, amikor a temetőből tanítanak benneteket, pusztába kiáltó szó ne legyen. Azt tegyétek, amit áldott szülőitek, áldott nagyszülőitek és az ősök cselekedtek. S akkor majd, ha kétszáz esztendő múlva új emberek állanak itt a templomban, s új főpásztor jön majd megint közéjük: vigasztaló és erősítő feljegyzéseket idézhet a mi korunkból is, mint ahogyan vigasztaló emlékezést hoztam ide nektek, kétszáz esztendővel ezelőttről.

Mindennél fontosabb arra gondolni azonban, hogy az örökkévalóságot így biztosítjuk magunknak. Századokról beszélek, tehát a mulandóság minket is elvisz innen, titeket is egyenként kivisznek a holtak városába, a temetőbe, engem is elvisznek és kitakarodunk ebből a földi életből. Nem is más a földi élet, mint egy nagy takarodó, mint egy nagy elvonulás. Jött-ment emberek vagyunk a földön és nincs maradandó városunk. A lelkünk él, az a maradandó, az az örökkévaló. Ezt az egy

halhatatlan lelket a nagy mulandóságból ki kell menteni és hittel, erkölcsi élettel, a szentségeknek a használatával kell biztosítani ezt a lelket.

Újítsátok fel gyermekeitek bérmálásakor a jófeltételeket, melyeket a ti bérmálástok alkalmával tettetek: mindazt, amit akkor ígértetek, hogy a Szentlélek Isten bajnokai lesztek, hogy a Szentlélek Istennek hűséges szolgálatot a koporsótok zártáig és az Istennel való boldog színről-színre látásig folytatni fogjátok. Amen."

Részlet Szentgotthárdon mondott szentbeszédemből:

„Valaha minden magyar táj élete felett ott virrasztottak a várak; ezt a tájat is őrizte, védte, biztosította Németújvár, Szalónak, Körmend, Csáktornya. Ezek a várak immár a múltéi, csak a regék és felfutó borostyánok beszélnek omladékaikon a régi dicsőségről, régi emlékekről, régi szerepekről. De várak nélkül nem élhet a mai nemzedék sem. És Istennek hála, állnak a mi váraink, a mi erősségeink: a szülőföld temploma, katolikus iskoláink, a családi szentély és a megszentelt temető.

Amit a szív jelent az ember életében, azt jelenti a templom a város és a falu világában: Isten háza az és a mennyország kapuja (Móz. I. 28, 17). Amikor a templomba lépünk, hasson át bennünket Isten jelenléte és a kijárt köveken őseink lábnyoma és imádságos szelleme.

A templomnak szent ikertestvére a katolikus iskola. Az Egyház ennek bölcsőjét is a templomban, az oltárnál ringatta. Amikor Szent István király minden tíz falunak templomot rendelt, ugyanakkor iskolát is adott a magyar népnek. És amikor senkinek még eszébe sem jutott, hogy a népet oktassa, akkor az Egyház vezetésével tanultak az oltár, a szószék, a keresztelőkút közelében a mi őseink hittant, betűt és számtant, földművelést és ipart. És amikor a hívek megszaporodtak és az iskola új helyiségeket keresve kivonult a templomból, nem ment messze és a szent ősök hagyományaként vitte magával az Evangéliumot s a két kőtáblát. Ha az iskola elszakad a templom szellemétől: lezüllik, zülleszt és a gonosz műhelyévé válik.

Harmadik várunk a családi szentély, amelyben a háziáldás

szellemében nemzedékek váltják egymást. Az apa a mennyei Atyától, az édesanya a Boldogságos Szűztől, a gyermek a kis Jézustól kapja fényét, szellemét, tekintélyét, értékét. A hívő család tagjai maguk felett látják az égi tekintély-adónak az arcát.

Csodálatos erős vár a család, ha küszöbe összenyílik a templom és a katolikus iskola megszentelt világával. Ez a három a mi várövezetünk. Ebben a várövezetben élünk, virrasztunk és értük tusakodunk, míg elmegyünk mindnyájan az ugyancsak megszentelt temetőbe. Legyen bár világhírű márványsíremlékkel vagy tölgy és akác fejfákkal tele ez a hely, együtt van itt szeretteink hamvai felett a három első szentély sűrített világa. A temető, a templom szószéke, a katolikus iskola tudást hírdető dobogós asztala és a nemzedék-sorok kiterebélyesedett családi együttese, amely szüntelen hirdeti az élők világának a sírok világából: késő unokák, el ne felejtsétek a megelőző nemzedékek üzenetét, ragaszkodjatok váraitokhoz!

A világon hömpölyöghet akármilyen megáradt folyó, de szent marad örökké a templom, a katolikus iskola, a családi otthon, s az örök élet felé vezető temető. Ezek küszöbén álljatok őrséget rendületlenül."

A Kisgazdapárt felmorzsolása

Az Egyház élénkebb lelkipásztori munkája nyomán felébred a nemzeti érzés és megerősödik a keresztény öntudat. Híveink nem nézik érdektelenül vagy ölbetett kézzel az egyházellenes támadásokat, hanem ott állnak mellettünk a keserű küzdelemben. Ismertettük előbb, hogyan sikerült a Szülők Szövetségének a hitvallásos iskolák ellen indított összeesküvési hajszát megállítani és hogyan hiúsította meg a hitoktatás megszüntetésére és az egységes tankönyvek bevezetésére szőtt terveket. Az itt elért eredményeket annak is köszönhettük, hogy a Kisgazdapárt nemzetgyűlési képviselői, — közöttük is elsősorban bátor főtitkáruk, Kovács Béla, — szembe mertek szállni a kommunistákkal. Könnyen találni tehetséges vagy tehetségtelen, ügyeskedő, számító, vagy pedig kevésbé ügyes és balkezes politikusokat a közélet prondján. De csak ritkán — nagyon ritkán — a Kovács Bélához hasonló jellemeket.

A kommunistákat megdöbbentette a többségi párt vezetésében beállott fordulat. Különféle mesterkedésekkel igyekeztek a helyzeten változtatni. Társutasok, áruló párttagok és rendbontók bevetésével, denunciálásokkal és képviselők kizárásával próbálták a polgári párt egységét megbontani, a bátor többséget szétrombolni. Egy ellenzéki pártot is engedélyeztek, a Szabadság Pártot, amelyről azt hitték, hogy magához vonja majd a Kisgazdapárt elégedetlen képviselőit.

Végül brutális eszközhöz: politikai kirakatper megrendezéséhez folyamodnak. 1946 decemberében az államvédelmi rendőrség őrizetbe vesz kisgazdapárti politikusokat és a párttal rokonszenvező katonatiszteket. A kisgazdapárti miniszterelnök és a honvédelmi miniszter felül akarják vizsgálni a letartóztatottak ügyét, de Szviridov orosz katonai parancsnok minden vizsgálatot

megakadályoz. A köztársaságellenes összeesküvés gyanújával lefogottak őrizetbevételét az államvédelmi rendőrség jogkörébe tartozó ügynek tekinti. Ennek főnöke, a kommunista Rajk László, nem támogatja saját kormányelnöke igyekezetét sem. Ehelyett az egész propaganda gépezet latba vetésével nyilvánosságra hozza a vádlottak „beismerő" vallomásait arról, hogy a Kisgazdapárt kebelében „köztársaságellenes összeesküvést" szerveztek. Most további kisgazdapárti vezetőket, köztük egy minisztert is őrizetbe vesznek, s Tildy és Nagy Ferenc tudtával a nemzetgyűlés felfüggeszti mentelmi jogukat. A kommunista gépezet hiba nélkül működik.

Amikor az amerikai és a nyugateurópai sajtó egy része kétségbevonta a „vallomások" hitelességét, Tildy Zoltán köztársasági elnököt kényszerítették, hogy erősítse meg a rendőrségi jelentést. Tildy 1947. január 16-án az összeesküvésről így nyilatkozott: „A rendőrség megtette kötelességét, jól végezte munkáját. Biztos vagyok abban, hogy a magyar bíróság a magyar nép érdekében hozza meg igazságos ítéletét."

Nyilvánvaló volt, hogy politikai kirakatper készül szovjet mintára, ezért döbbentett meg annyira Tildy magatartása. Három nap múlva Szent Margit ünnepén utaltam is az országban uralkodó hajszára, könyörtelen üldözésekre.

Ezekután a kommunisták Kovács Béla főtitkárt is belekeverték az összeesküvésbe. Rákosi ennél a fordulatnál személyesen kereste fel Nagy Ferenc miniszterelnököt és maga adta át neki a főtitkár ellen szóló bizonyítékokat. Rákosi Kovács Béla félreállítását és a Kisgazdapárt nyilvános megfeddését követelte Nagytól, aki 1947. január 28-án így nyilatkozott: „Meg kell mondanom, hogy igenis készült összeesküvés a demokrácia és a kormány ellen. Igen széleskörű szervezkedést indítottak az összeesküvők és befészkelték magukat nagy politikai és társadalmi szervezetekbe, elsősorban a Független Kisgazdapártba."

Nagy megállapításaira hivatkoztak a kommunisták, amikor újabb „összeesküvő" kisgazdapárti képviselők mentelmi jogának a felfüggesztését kérték. Nagy Ferenc ezek kiadatását sem akadályozta meg abban a tudatban, hogy ártatlanok s majd a bíróság felmenti őket. Az államvédelmi rendőrség a parlament kapujában rakta rájuk a bilincseket Péter Gábor személyes irányítása mellett. Csak Kovács Béla mentelmi jogát nem volt hajlandó a

Kisgazdapárt felfüggeszteni. Ehelyett a párt egyik tagja az összeesküvés kivizsgálására egy 25 tagú parlamenti bizottság felállítását javasolta. Rákosi tudta, hogy ez a bizottság fényt derítene a készülő kirakatperre, ezért az oroszok beavatkozásával a javaslatot levetette a napirendről. Ehelyett azt ajánlotta, hogy Kovács Béla mentelmi joga meghagyása mellett önként jelentkezzék kihallgatásra. Amikor a bátor főtitkár Nagy Ferenc és Tildy Zoltán tanácsára jelentkezett, az orosz katonai parancsnok, szovjetellenes kémkedés és összeesküvés vádjával lefogatta. De csak egy hét múlva, március 2-án jelentették, hogy „szovjet megszálló hatóságok 1947. február 25-én Budapesten földalatti szovjetellenes fegyveres terrorista csapatok alakításában és a Szovjet Hadsereg ellen irányuló kémkedés megszervezésében való aktív részvétele miatt letartóztatták Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt volt főtitkárát. — Kovács Béla tevékenyen részt vett oly földalatti szovjetellenes fegyveres csoportok megalakításában, amelyeknek tagjai terrorcselekményeket, gyilkosságokat követtek el Magyarország területén a Szovjet Hadsereg tagjai ellen."

Csak most lépett közbe a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai tagja, Weems tábornok, aki kormánya nevében jegyzékben közölte Szvirldovval, hogy „. . . az Egyesült Államok kormánya kényszerül kifejezésre juttatni a Magyarországon kipattant politikai válság fölötti aggodalmát. Az események a magyar belügyekbe való külföldi beavatkozásra mutatnak annak érdekében, hogy magyarországi kisebbségi elemek rákényszerítsék akaratukat a nép által választott többségre. Minthogy a magyar kommunisták és a Baloldali Blokk többi tagjai nem tudták rendes alkotmányos módszerekkel céljaikat elérni, megkísérelték, hogy a többségi Kisgazdapárt több képviselőjét belekeverjék a köztársaság-ellenes összeesküvésbe. Azáltal, hogy a kisgazdaképviselők mentelmi jogának megvonását követelték, a párt parlamenti többségét gyengíteni igyekeztek. A rendőri és közigazgatási hatóságok nem arra használták fel hatalmukat, hogy azonnali célravezető bírói eljárással hárítsák el az államot fenyegető veszedelmet, hanem hogy politikai ellenfeleik ellen általános támadást intézzenek. A magyarországi szovjet főparancsnokság most közvetlen beavatkozása révén

válságot idézett elő Magyarországon. Eddigi értesülések alapján az Egyesült Államok kormánya úgy tudja, hogy az indokok és vádak (Kovács Béla ügyében) alaptalanok. A fejlemények az Egyesült Államok kormányának véleménye szerint jogosulatlan beavatkozást jelentenek Magyarország belügyeibe."

Weems tábornok azt javasolta, hogy a három nagyhatalom, a szovjet, az angol és az amerikai kormány megbizottai együtt vizsgálják meg az összeesküvés ügyét a magyar miniszterelnökkel, a házelnökkel, a belügy- és az igazságügyminiszterrel.

Az amerikai jegyzékre, amelynek közzétételét megtiltotta, március 9-én Szviridov így válaszolt:

„Tábornok Úr!

Válaszolva 1947. március 5-én kelt levelére, melyben Ön kormányának a legutóbbi magyarországi politikai eseményekkel kapcsolatos álláspontját fejti ki, van szerencsém önnel a következőket közölni:

Magyarország demokratikus államrendjét és kormányát az alkotmány- és köztársaságellenes összeesküvés veszélyeztette, nem pedig a baloldali pártok, amelyeket nem lehet azzal vádolni, hogy a Független Kisgazdapártot törvényes hatalmától meg akarják fosztani és kisebbségi diktatúrára törekszenek, mivel e baloldali pártok Magyarország alkotmánya alapján állanak.

Az alkotmányellenes összeesküvés tényét és az ebből a fiatal magyar demokráciára háruló veszélyt maga a Független Kisgazdapárt is elismeri. Erről a párt többízben a sajtó útján is nyilatkozott. Ugyanígy nyilatkozott többízben a párt vezére, Nagy Ferenc is. Az a tény, hogy a Független Kisgazdapárt vezető politikusai közül számos olyan akadt, aki résztvett az összeesküvésben, nem a rendőrség, vagy a Baloldali Blokkba tömörült pártok bűne. Maga a Független Kisgazdapárt elismerte a soraiból kikerült összes összeesküvők bűnösségét és önként beleegyezett abba, hogy megfosszák őket mentelmi joguktól és a bíróság elé kerüljenek. Ezért, Tábornok Úr, az Ön ezirányú nyilatkozata, mely szerint a baloldali pártok megkísérelték, hogy a Független Kisgazdapárt politikusait mesterségesen belekeverjék az összeesküvésbe, minden alapot nélkülöz.

Mint köztudomású, az összeesküvés kivizsgálása befejezést nyert és az összeesküvők ügyét a magyar köztársaság független

demokratikus bírósága tárgyalja. Ennek alapján nincs módomban elfogadni az Ön arravonatkozó ajánlatát, hogy együttesen vizsgáljuk ki a jelenlegi helyzetet és az összeesküvés ügyét, mivel az a magyar köztársaság belügyeibe és a magyar népbíróság törvényes jogaiba való durva beavatkozás lenne.

Az Ön beavatkozását Kovács Béla ügyében nem tekinthetem másnak, mint olyan kísérletnek, amely a szovjet megszálló hatóságok azon törvényes joga ellen irányul, mely a Magyarország területén lévő szovjet fegyveres erők védelmét szolgálja és ezért az Egyesült Államok kormányának ilyen beavatkozásába nem egyezhetek bele.

Kovács Bélának a szovjet megszálló csapatok ellen irányuló bűntett miatt való letartóztatása nem tekinthető a szovjet megszálló hatóságok Magyarország belügyeibe való beavatkozásának.

Fogadja Tábornok Úr őszinte nagyrabecsülésem kifejezését.

Szviridov V. P. altábornagy"

Az „összeesküvők" népbíróság elé kerültek. A kimerült, megfélemlített és idegzetileg megviselt vádlottak önmaguk ellen vallottak és súlyos ítéleteket hoztak ellenük. Három ártatlan embert halálra, másokat 10 éven felüli kényszermunkára ítéltek.

Egy újabb Szviridovhoz intézett jegyzék március 17-én még megállapította:

„Az Egyesült Államok kormánya az összes rendelkezésre álló adatok alapján nem érthet egyet a magyar politikai fejlemények ama értelmezésével, amelyet az Ön közlése foglal magában. Az Egyesült Államok kormánya előtt világos az, hogy a Magyar Kommunista Párt vezetése alatt álló kisebbségi csoportok alkotmányos eljárás keretein kívüli taktikázással kísérlik meg a hatalom átvételét. Az Egyesült Államok kormánya véleménye szerint ez nyilvánvalóan veszélyezteti a magyarországi demokrácia fennmaradását. Az Egyesült Államok kormányának véleménye az, hogy a felszabadított Európára vonatkozóan létesített yaltai egyezményt aláíró hatalmakra az a kötelezettség járul, hogy együttes lépéseket tegyenek a magyarországi helyzet kivizsgálására, annál is inkább, mivel a Magyarország szempontjából oly alapvető fontosságú kérdés tekintetében a szovjet és az amerikai kormány véleménye eltér.

Kormányom véleménye szerint nem lehet állítani, hogy ilyen vizsgálat sértené a magyar bíróság törvényes jogait — amint ezt Ön jelzi — vagy hogy a kormányom által Kovács Béla ügye iránt tanúsított érdeklődés a szovjet megszálló hatóságok ama jogának megsértését jelenti, hogy megfelelő intézkedéseket tegyenek a megszálló erők biztonságának fenntartására."

Szviridov erre a második amerikai jegyzékre sem adott érdemleges választ.

Ezekután Nagy Ferenc átalakította kormányát, amelybe két ismert társutas is bekerült: Ortutay Gyula lett a kultuszminiszter. Szerepe többek közt az volt, hogy egy „polgári" politikussal vezethessék a kommunisták a hitvallásos iskolák elleni támadásokat. Honvédelmi miniszternek megtették Dinnyés Lajost, akiből két hónappal később Nagy Ferenc utódja lett a miniszterelnöki székben.

A rendőrség ugyanis még tovább bonyolította az összeesküvés ügyét és két hónap múlva „kiderült", hogy maga Nagy Ferenc kormányelnök is résztvett a saját kormánya elleni összeesküvésben (!). Ezt a meglepő tényt — úgy látszik — kíméletből — már csak svájci tartózkodása alatt hozták tudomására. Nagy szabadságon volt Zürichben, amikor Budapestről 1947. május 28-án telefonon közölték vele, hogy egy Szviridovtól érkezett átirat adatai szerint ő is résztvett a Kovács Béla által vezetett köztársaságellenes összeesküvésben. A nap folyamán telefonon beszélt Rákosival s a tárgyalás eredményeképpen lemondott hivataláról. Tildy azonnal elfogadta Nagy Ferenc lemondását és Dinnyést nevezte ki utódjának, akinek bábkormánya 1947. június 1-én tette le a hivatali esküt.

A Kisgazdapárt számos vezetőségi tagja most elmenekült az országból. Így apasztották le a bolsevisták az oroszok durva beavatkozásával a Kisgazdapárt 57,7 százalékos parlamenti többségét 44,2 százalékra.

Alkudozás a hitoktatás körül

„Összeesküvés" ürügyén a rendőrség hétről-hétre újabb és újabb csoportokat vett őrizetbe a Kisgazdapárt vezetőségéből és tagjaiból. Az első csoportban őrizetbe vettek terhelő „vallomásai" láncreakcióként hozták magukkal az utánuk következők letartóztatását. A bolsevisták döntötték el, hogy ki maradt szabadon és kit taszítottak börtönbe. Érthető, hogy e két hónapig tartó, mesterségesen felidézett és dermedt félelem után a Kisgazdapárt vezetői értekezletre ültek össze a marxistákkal — 1947. március 11-én — és megállapodtak a következőkben:

1. Megszüntetik a kötelező iskolai hitoktatást és egységes új tankönyveket vezetnek be az összes iskolákban.
2. Előkészítik az Egyház és állam közti megegyezést, amelyben elrendeznek minden függő kérdést az egyházakkal.
3. Mindenkit kirekesztenek pártjukból, aki a pártok közötti békés együttműködést akadályozza.
4. A tervgazdálkodás jegyében hároméves gazdasági tervet dolgoznak ki.

Ezen az értekezleten a Kisgazdapárt két papvezetője, Varga Béla és Balogh István megígérték, hogy a püspöki karral is elfogadtatják a fakultatív hitoktatást a kötelező vallásoktatás helyett. Kérdésükre most már Bánáss László veszprémi püspök is azt felelte, hogy a püspöki kar „megértést" tanúsít majd a tervvel a demokratikus átalakulás érdekében. Nagy Ferenc ezekre az ígéretekre építette véleményét, amikor megnyugtatta a marxistákat, hogy az Egyház a pártközi értekezlet határozatainak megvalósítása elé nem fog akadályt gördíteni. Következő napon a kommunista párt egyik tagja már így nyilatkozott a parlamentben: „A tegnapi pártértekezleten kormányunk vezetője közölte, hogy a püspöki kar ellenállás nélkül tudomásul fogja venni a fakultatív hitoktatás bevezetését."

Amikor a pártközi értekezletről és a felelőtlen hiresztelésről tudomást szereztem, levelet írtam a Nemzetgyűlés elnökének. Közöltem vele, hogy a kommunista képviselő ,,valótlant állít, miután a püspöki kar nemcsak nem járult hozzá a tervhez, hanem következetesen állást foglalt és tiltakozott ellene.'' Kértem, hogy a valóságnak meg nem felelő kijelentést elnöki bejelentéssel helyesbítse.

A mi sorainkban csak egy mindenképpen jelentéktelen, ún. ,,haladó katolikus'' csoport értett egyet a kötelező iskolai hitoktatás megszüntetésének tervével: ezek most is a kommunistákkal való egyetértést ajánlották a ,,béke'' érdekében. Emlékszem, hogy az egyik rendfőnök is felkeresett ezidőtájt és Varga Béla érvelését ismételte meg előttem: országos nagy haszon származnék abból, ha a püspöki kar nem gördítene akadályt a pártközi értekezlet határozatainak a megvalósítása elé. Meglepődött, amikor a püspöki kar álláspontját közöltem vele: a főpásztorok nem adhatják fel a törvényben biztosított kötelező iskolai hitoktatást a szülők ismételten kifejezett akarata ellenére, s hogy a püspöki kar erősen megütközik azon, hogy a kommunisták által támasztott mesterséges pártpolitikai harcokban alkudozás tárgyává tegyék a gyermekek keresztény nevelését.

A kötelező hitoktatás védelmében szinte egy emberként mozdult meg az egész ország. Tiltakozó táviratok és levelek ezrével érkeztek naponta az Actio Catholica elnökségéhez katolikusoktól és protestánsoktól, papoktól és világi hívektől, diákoktól és tanároktól, keresztény egyesületektől és társadalmi szervezetektől. Az evangélikus és református egyház vezetőivel szorosan együttműködtünk. Előfordult, hogy egyházközségeikből a tiltakozások az én címemre érkeztek azzal, hogy továbbítsam azokat a kormány felé. A nyírmegyesi presbitérium pl. ezt a táviratot intézte hozzám: ,,A vallásoktatás és tankönyvkiadás ügyében elfoglalt álláspontjához lelkesen csatlakozunk és sikert kívánunk.'' A túlnyomó többségében protestáns nagyalföldi Szarvasról egy 700 aláírásos és az összes keresztény felekezetek nevében szerkesztett feliratot azzal küldtek meg az Actio Catholicának, hogy a következőket adják tudomásomra: ,,Hivatalos állásfoglalásában az említett egyházi ügyekre

vonatkozólag a protestáns keresztények is egy emberként mögötte állnak."

Az ifjúság a városokban tüntetett a kötelező iskolai hitoktatás mellett. Szegeden a rendőrség kommunista utasításra vérbe fojtotta a tüntetést; itt a tanulók ezekkel a jelszavakkal vonultak a főigazgatóság elé: *„Kötelező hitoktatást — Hittant akarunk!"*

Az ifjúság nevelése körül való alkudozást élesen elítéltem Győrben, egy jubileumi ünnepségen. 60 000 főnyi hallgatóságom tüntető helyeslése mellett állapítottam meg azt, hogy „a gyermek felé kezek nyúlnak és ezek a kezek nem Jézus kezei, nem az Egyház karjai, hanem az avatatlanok, a nevelésre nem termettek karmai . . . Mindannyian megnyugodtunk már abban, hogy gyermekeink vékonyabb anyagi örökséget kapnak utánunk, mint amit mi, szüleik, kaptunk. Azt azonban szent kötelezettségünknek érezzük, hogy a ma élőknek és az ezután érkezőknek lelkiekben biztosítsuk mindazt, amit mi kaptunk egykoron . . . Akiknek ez nem tetszik, — mondottam a továbbiakban, — azok ártó szándékkal kúsznak a bölcsők és iskolapadok felé, mert hiszen ugyanaz a kéz, amely szűkre zárja a hittanórák ajtaját: „sarkig kitárja a javítóintézetek, a fogdák és fegyházak kapuit . . . Vallásszabadságot ígérni és a vallástalanság műveit intézményesíteni, ez a képmutatás tobzódása."

Másnap, március 26-án kínos meglepetés érte az ország kommunista irányítóit. A „Vörös Csepelről" 250 tagú munkásküldöttség kereste fel a miniszterelnököt, hogy a csepeli munkásság nevében tiltakozzanak a kötelező iskolai hitoktatás eltörlése ellen. A csepeli munkások különböző keresztény hitfelekezeteket képviseltek. A katolikusok azt hangsúlyozták, hogy ők hajlandók, magasabb értékek védelmében anyagi hátrányokat is elszenvedni, de gyermekeiket nem engedik a valláserkölcsi neveléstől megfosztani. Az evangélikus küldöttség azt kívánta, hogy a pártok legyenek tekintettel az ország közvéleményére, amely túlnyomó többségben a kötelező iskolai hitoktatás fenntartása mellett van. A reformátusok álláspontja azt fejezte ki, hogy éppen a demokratikus társadalom az, amely legjobban rászorul a kötelességét lelkiismeretesen teljesítő, erkölcsös ifjúságra. Végezetül átnyújtottak Nagy Ferenc miniszterelnöknek egy 10 000 aláírással ellátott emlékiratot s

ebben összegezték felfogásukat a pártközi határozatról és a hitoktatásról.

A püspöki kar 1947. április 12-én körlevelet adott ki, amelyben részletesen foglalkoztunk a kötelező iskolai hitoktatás ellen felhozott kifogásokkal, a kommunisták be nem vallott szándékaival és az Egyház idevonatkozó álláspontjával.

Miután a bevezetésben rámutattam a szomorú körülményekre, amelyekben pártpolitikai alkudozás tárgyává válhatott az ifjúság keresztény nevelése, s kifejeztem aggodalmaimat, így folytattam:

„Ennek a kérdésnek hirtelen erőltetése most, amikor az országnak sokkal súlyosabb problémái várják megoldásukat, bennünk azt az érzést kelti, hogy lappangó kultúrharccal állunk szemben. Úton-útfélen halljuk, plakátokon olvassuk a jelszót: ‚Előbb demokráciát, azután szocializmust!' Attól tartunk, hogy a hitoktatás kérdésében is sokaknál ez a szándék: előbb fakultatív hitoktatást, azután semmilyen hitoktatást, végül materialista világnézeti oktatást! Mi úgy érezzük, hogy Istentől reánk ruházott hivatásunk szellemében mindjárt kezdetben fel kell emelnünk szavunkat, nehogy készületlenül találjanak bennünket a további támadások a keresztény nevelés ellen és meginduljunk a lejtőn a hitetlenség felé.

A kötelező hitoktatás megszüntetését a pártközi megegyezés a lelkiismereti szabadság érdekében kívánja. (Minden szabadság forrásával, a vallással szemben akarjuk megvédeni a szabadságot?!) A lelkiismereti szabadságot, miként ezt egy évvel előbb a nevelésről szóló püspökkari körlevélben kifejtettük, a kötelező vallásoktatás éppoly kevéssé sérti, mint a kötelező földrajz-, vagy történelem-, vagy természetrajzoktatás, avagy a laikus erkölcstan és az állampolgári kötelességek kötelező tanítása. A vallásoktatás ugyanis szabadságára hagyja minden embernek azt, hogy a hittanórákon hallott igazságokat elfogadja-e vagy sem, azok szerint cselekszik-e vagy sem és a tapasztalat azt mutatja, hogy némelyek élnek is e szabadságukkal és a kötelező vallásoktatás ellenére is vallástalanok lesznek.

Katolikus szülőknél a lelkiismereti szabadság kérdése a kötelező hitoktatás ellenében fel sem merülhet! Amikor ugyanis gyermekeiket megkereszteltetik, önként, tehát szabadon kötelezettséget vállalnak gyermeküknek vallásos nevelésére és

így hittanórára való küldésére. Nincs joguk ezt a vállalt kötelezettséget később megtagadni, amint becsületes ember más, önként vállalt kötelezettségét sem tagadja meg ,,lelkiismereti szabadság'' címén s akik a szabadságot szembeállítják a vállalt kötelezettséggel, nem is gondolják, mily rést ütnek a társadalmi rend alapján!

Azt sem egészen értjük, miért kelljen védeni a lelkiismereti szabadságot ott, ahol azt komoly veszély nem fenyegeti, ahelyett, hogy biztosítanók e szabadságot más téren, ahonnan pedig sűrűn futnak be hozzánk híveink részéről panaszok a kényszer és erőszak miatt. Így például sokan panaszkodnak, hogy lelküktől, meggyőződésüktől távolálló pártokba kényszerültek, ha el akarták kerülni a kilátásba helyezett politikai üldözést, vagy a B-listát, vagy másmilyen állásvesztést, legjobb esetben az áthelyezést. Mi itt látjuk a lelkiismereti szabadság veszélyeztetését és nem a hitoktatásban, melyet a gyermekek és ifjak lelkiismereti kényszernek soha nem éreztek. És látjuk a lelkiismereti szabadság veszélyét az ugyancsak tervbe vett állami tankönyvmonopóliumban, mely alkalmas arra, hogy az uralkodó pártok világnézetét az ifjú lelkekre rákényszerítse.

Hivatkoznak a kötelező hitoktatás ellenzői a külföldre is. Mi nem tartjuk a külföldet mindenben utánzandó példának. Nem tartunk minden szellemi irányzatot és állásfoglalást importálandónak, csak azért, mert külföldi. Volt és van alkalmunk összehasonlítani erkölcsi nevelésünk eredményeit külföldiekkel és nem hátrányunkra. Mi a külföld szellemi adományaival szemben az Apostol szavát tartjuk: ‚Mindent vizsgáljatok meg, ami jó, azt tartsátok meg' (I. Tessz. 5. 21). A vak külföldimádásból már elég bajunk lett, eszméljünk végre magunkra és a magunk érdekeire!

De ettől a mi álláspontunktól eltekintve is úgy tudjuk, hogy a külföldön, éspedig nagyon művelt nemzeteknél is, több országban érvényben van a kötelező hitoktatás.''

(Ezután felsoroltam 13 államot, megemlítettem, hogy több más országban a háború után társadalmi mozgalmak indultak az ifjúság valláserkölcsi nevelésének intézményes biztosítása érdekében.)

,,Azt se feledjük, hogy más az, behozni a fakultatív hitoktatást

ott, ahol eddig semmilyen hitoktatás nem volt és más az, a kötelező hitoktatást lefokozni fakultatívvá úgy, hogy a tanulók ne vegyék azt komolyan, a tanügyi hatóságok talán még a rendes órarend keretéből is kiemeljék és elsorvasszák, a bizonyítványban pedig a hittant az első helyről az utolsóra tegyék.

Vannak, akik a ‚haladás' nevében kívánják a kötelező hitoktatás eltörlését. Nem lepődünk majd meg, ha nemsokára ugyanazon ‚haladás' nevében a hitoktatás teljes eltörlését fogják kívánni. Az előbb azonban láttuk, hogy például a haladó Angliában nem visszaszorítani, hanem kiterjeszteni akarják a hitoktatást. Nem is értjük továbbá, hogy miféle haladást jelent, ha az ifjúság nem tudja a Tízparancsolatot, ha fogalma sem lesz a világ legelső könyvéről, a Szentírásról, ha nem ismeri a világtörténelem legkiemelkedőbb személyének, Jézus Krisztusnak életét és tanítását, ha értelmetlenül áll a híres múzeumok bibliai képei előtt, mert nem tudja, hogy mit ábrázolnak, ha soha nem hall a tékozló fiúról, az irgalmas szamaritánusról, stb. És pedagógiai szempontból miféle haladás lesz az, ha ahelyett, hogy a gyermeket és ifjút minden képességével nevelnők, elmulasztjuk az egyik legfontosabb képességnek, a lelkiismeretnek a kimüvelését, mely nélkül pedig az ember az erkölcsi kérdésekben helyesen eligazodni nem tud? Ha egyszerűen félretesszük azokat a pótolhatatlan kedélyképző eszközöket, melyeket a bibliai történetek és az egyházi ünnepek nyújtanak? Ha válasz nélkül hagyjuk a gyermeki lélekben a nagy kérdéseket: Honnan a világ? Honnan az ember? Mi az ember célja? stb.

Végül aggódunk a kötelező hitoktatás ellen intézett támadás miatt azért is, mert féltjük az erkölcsöket. Vallás és erkölcs összefüggése annyira benn él a köztudatban, hogy bár a tapasztalat kivételeket is mutat, a vallásos emberrel szemben több bizalmat tanúsítunk. Csak egy szerény, kis esetet mondunk itt el. A háború alatt egy dúltarcú katona tört be egy népes házba és a megijedt házbelieket félretolva, levetette magát a szobában egy fekvőhelyre, azután kibontotta a kabátját és elaludt. A kibontott kabát alól Mária-érem csillant elő és — a házbeliek megnyugodva mentek dolgukra, mondván: ‚Nem kell félni, hívő ember lehet, hadd aludjék.'

Nem állítjuk, hogy minden hitetlen gonosz. Szomorú volna, ha az emberi természetből a jóérzés teljesen ki tudna veszni! Mindég lesznek, kik a legnagyobb romlottság közepette is különös adottság alapján az erkölcsi jóhoz vonzódnak, azaz erkölcsi érzékkel vannak megáldva, mint ahogy mások a művészi szép iránt bírnak esztétikai érzékkel. Az általános erkölcsi nívó hanyatlása azonban vallásos nevelés nélkül elkerülhetetlen. Nem véletlen, hogy akik a hitleri szörnyűségek elkövetésére vállalkoztak, azoknak előzőleg a vallást meg kellett tagadniok. Az sem véletlen, hogy a vallástalansággal együtt jár a családok bomlása, ezzel együtt pedig ijesztően szaporodnak a gyermek-bűnözések, sőt a serdületlenek prostitúciója. Szabad-e ezek láttára a kötelező hitoktatáson rést ütni? Nem kell-e inkább éppen a vallásos erők felfokozásával az általános romlásnak elejét venni?

Hároméves gazdasági tervről is határozott a pártközi értekezlet, mely a fakultatív hitoktatás megtárgyalását is kimondja. Ismerjük ezt a tervet és a hozzászólásokat. Számbaveszik abban anyagi erőinket és termelésünk képességeit, egybevetik a remélhető bevételeket és kiadásokat, csak egyet hagynak ki, az erkölcsi tényezőket. Félünk azonban, hogy minden gazdasági terv dugába dől, sőt a nemzeti felemelkedés is csődbe jut, ha kivesz népünkből a kötelességérzet és az istenfélelem, a törvénytisztelet és a munkafegyelem, a más jogát tisztelő igazságérzet és az együttműködni akaró szeretet!

Nemzetünk fennmaradása érdekében, gazdasági és erkölcsi felemelkedésünk biztosításáért ragaszkodunk tehát a kötelező vallásos hitoktatáshoz. Ragaszkodunk úgy, mint ahogyan az orvosok ragaszkodnak a kötelező himlőoltáshoz. Nem akarjuk, hogy erkölcsi fertőző gócpontok elszaporodjanak. Ne mondják, hogy vallásos nevelés ellenére is vannak gonosztevők és terjed az erkölcstelenség! Mert az orvosok erőlködése ellenére is vannak betegségek és lábra kapnak időnként a járványok. De ahogyan ez a körülmény csak fokozottá teszi az orvosi tevékenység szükségét a testnek gyengeségeivel szemben, hasonlóképp az erkölcsi bajoknak és a bűnöknek szaporodása csak fokozottá teszi a vallásos nevelés szükségességét a lelkek erősítésére, az anyagi világ csábításával szemben . . . "

Ismertettem még az Egyházi Törvénykönyvnek a szülőkre vonatkozó előírásait, majd így folytattam:

„Félünk, hogy a kötelező hitoktatás megszüntetése esetén éppen az annyira óvott lelkiismereti szabadság megcsúfolásával fognak nyomást gyakorolni híveink egyes csoportjaira, talán a legszegényebbekre, hogy gyermekeiket a hitoktatástól elvonják. Ezzel csak még szegényebbé teszik majd azokat, kiket megfosztanak emberi méltóságuk tudatától és vigaszuk forrásától. Nagyon drága és keserű lesz az a mindennapi kenyér, melyért a szülőknek gyermekeik hitével kell fizetni!

Kedves Hívők! Sokszor hangoztatják az Egyházzal szemben, hogy híveinek a másvilágon ígér boldogságot, 'míg mi — mondják a materialisták — ezen a világon akarjuk boldoggá tenni az embereket. Hogy pedig igazán boldogok lehessenek — folytatják — el kell vonni a figyelmet a másvilágtól és ide kell összpontosítani azt a földi javakra. Meg kell szüntetni a vallást és hitoktatást, mely ég felé irányítja a tekintetet, hogy annál zavartalanabbul élvezhessék az ideigvalókat.' — Innen az ellenkezés a hitoktatással szemben. A valóságban azonban az igazán boldog embereket nem azok közt találjuk, kik a földi örömökbe merülnek, mert a múló és bizonytalan földi javak sok csalódás és keserű kiábrándulás forrásai és a vallási korláttól mentesített ösztönök és szenvedélyek már rengeteg bajt és nyomorúságot okoztak. Viszont nekünk, akik hiszünk, senki sem tiltja a tisztes földi örömöket és boldogságot. Ha azonban ezt nem találjuk, megmarad számunkra az örök boldogság reménye, mely lelkünket békével és megnyugvással tölti el. A hitetlenek keresik minden áron a földi boldogságot, mint egyedüli lehetőséget és nem nyerik el sem ezt, sem a túlvilági boldog életet . . . Mi keressük elsősorban az örökkévalókat és a földiek — az Úr ígérete szerint — hozzáadatnak nekünk (Mt. 6, 33). Gyermekeinket is boldoggá akarjuk tenni, itt a földön is, és a másvilágon is, ezért ragaszkodunk a kötelező hitoktatáshoz."

A fakultatív hitoktatás és az egységes iskolai tankönyvek bevezetésének tervét végül is le kellett venni a napirendről. Az Egyház és az ország népének ellenállása megmutatta, hogy az ősi valláshoz való ragaszkodás mélyen gyökerezik a magyar nemzet lelkében.

Rákosi belátta, hogy az Egyház győzött. Képmutató nyilatkozatot tett arról, hogy nem a kommunisták, hanem a Kisgazdapárt vetette fel a hitoktatás megszüntetésének a tervét. A marxisták ugyan a demokratikus elveknek megfelelően a lelkiismereti szabadság nevében kívánják a „szabad" vallásoktatást, — mondta, — de amíg a magyar nép „száz sebből vérzik, kerülni kell az olyan kérdések felvetését, melyek újabb nyugtalanságot és a viszály magvát hintenék el."

Ez a nyilatkozat már a közben kiírt nemzetgyűlési választás nyitányához tartozott. Az olvasó csak a következő fejezetből értheti meg, milyen fondorlatos képmutatást rejtett magában.

A második nemzetgyűlési választás

A kommunisták a Kisgazdapárt felmorzsolása után tetszésük szerint szavaztathattak meg törvényjavaslatokat a nemzetgyűlésben. 1947. július 25-én fogadtatták el az új választójogi törvényjavaslatot, amelyet a kommunista belügyminiszter készíttetett és terjesztett elő és amely előkészítette az 1947. augusztus 31-re kitűzött nemzetgyűlési választást. Az új választást kizárólag azért rendezték meg, hogy látszatra törvényesítsék az országra kényszerített törvénytelen hatalmi helyzetet, ugyanakkor megint egy lépéssel közelebb juthattak végső céljukhoz: a szovjetmintájú magyar kommunizmushoz.

Az új választójogi törvény elrendelte a választók névjegyzékének újbóli összeírását. A névjegyzékből, amelynek összeállítását a kommunista belügyminiszter irányította, tömegével hagyták ki azoknak a nevét, akikről tudták, hogy nem hívei a marxista pártoknak. Az új névjegyzékből közel egy millió személyt hagytak ki önkényesen; ezzel az eljárással megfosztották őket szavazati joguktól. A jogfosztottak közt természetesen sokan voltak papok, szerzetesek és szerzetesnők is.

Közvetlenül a választás kiírása előtt feloszlatták a népszerű Szabadság Pártot, amely a télen és a tavaszon, — amíg a Kisgazdapárt felmorzsolása folyt, — igen eredményesen szervezkedett az egész országban. Mindenütt lelkes tömegek csatlakoztak hozzá. Szakértők és közvéleménykutatók a párt 60-65 %-os győzelmére számítottak. A püspöki kar tagjai is hajlottak arra, hogy a választáson a Szabadság Pártot támogatják. A párt népszerűségét mutatta az is, hogy lapjuk, a Holnap, 300 000 példányban jelent meg.

Egyik napon a nyomdászok a szakszervezet utasítására megtagadják a Szabadság Párt lapjának a nyomdai előállítását.

E sérelmes eljárás ellen a pártelnök, Sulyok Dezső országgyűlési képviselő azonnal tiltakozott, de tiltakozása eredménytelen volt, sőt, az országos fölhördüléssel nem törődve, a kommunisták egyre fenyegetőbben azt követelték Sulyoktól, hogy oszlassa fel a pártot még az új választás kiírása előtt. Sem ő, sem a pártvezetőség erre nem volt hajlandó. Ekkor közbelép a rendőrség, ugyanavval a brutalitással, mint a Kisgazdapárt esetében, az ártatlan embereket kezdik letartóztatni, mire Sulyok Dezső, hogy az újabb tömeges elhurcolásoknak és bebörtönzéseknek elejét vegye, eleget tesz a kommunisták követelésének: feloszlatja a pártot.

Később maguk a kommunisták gondoskodtak arról, hogy a Szabadság Párt helyett hat másik, „ellenzéki" párt vegyen részt a választáson. A szovjet csapatok főparancsnoka is — teljes ellentétben két évvel előbbi magatartásával — most minden kérelmezőnek megadta az engedélyt a pártalakításra és a választásokon való indulásra. Olyan esetről is hallottunk, hogy egyeseket felszólítottak és akaratuk ellenére igyekeztek rávenni pártalakításra. Így készítgették elő az óriási többségű ellenzék szavazatainak a szétforgácsolását.

A marxista pártok pedig egyidejűleg a kommunisták kezdeményezésére és nyomására választási szövetségbe tömörültek. Sőt mivel tudták, hogy még a fondorlatosan előkészített választáson sem szerezhetik meg a marxista pártok egyedül az abszolút többséget, pártszövetségükbe kényszerítették a Kisgazdapártot. A négy kormányzó párt (a kommunista, a szociáldemokrata, a Nemzeti Parasztpárt és a Kisgazdapárt) megalakította az úgynevezett „Magyar Függetlenségi Front"-ot. Programjukat 1947. július 30-án tették közzé s abban a következő ünnepélyes ígéreteket olvashatjuk: A Magyar Függetlenségi Front pártjai

közösen biztosítják a magyar nép vallásos hitének és meggyőződésének szabad gyakorlását;

közösen őrködnek a magyar nemzeti és állami függetlenség csorbítatlansága fölött;

közösen utasítanak vissza minden idegen beavatkozást Magyarország belügyeibe;

közösen vállalják a magánkezdeményezés szabadságának és

a munkából eredő magántulajdon érintetlenségének elvét, a kisemberek tulajdonának védelmét;

mindent elkövetnek a választás szabadsága és tisztasága érdekében, hogy a magyar nép szabadon gyakorolhassa alkotmányos jogait és fejezhesse ki akaratát.

A püspöki kar az adott helyzetben úgy határozott, hogy a választásokon egyetlen pártot sem támogat. Ebben a tárgyban 1947. július 25-én az alábbi rövid nyilatkozatot adtuk ki:

„Behatóan mérlegelve a közelgő választásokkal kapcsolatban a jelen politikai helyzetet és a megnyilatkozás lehetőségeit, a Magyar Katolikus Püspöki Kar megállapítja, hogy bármiféle pártnak kifejezett támogatásától tartózkodni kényszerül. Híveinek azonban lelkére köti, hogy választó jogukat, amennyiben azt a módosított törvény meghagyta, lelkiismereti felelősségük átérzésével gyakorolják . . .

A Magyar Püspöki Kar kéri Istent, adja meg segítségét magyar népünknek a haza és nemzet ezen válságos időszakában."

A kommunisták még a választások kiírása előtt megszüntették egyházellenes támadásaikat és egyszerre, minden átmenet nélkül, az Egyház és vallás iránti jóindulatukat hangoztatták mindenütt. Nemcsak a népgyűléseken, de lapjaikban is sokat emlegetik, hogy számos lelkészségnek ők juttattak földet a földreform végrehajtása idején; hogy egyházi romépületet, iskolát, templomot, plébániát a falújáró kommunisták építettek újjá; és számos egyházközség a kommunista pártvezetőség közbenjárására kapta vissza a „fasiszták által elrabolt harangját." Rákosi Mátyás mondotta népgyűlésen egyik zalai faluban: „Mi vagyunk azok, akik a fasiszták által elrabolt harangokat visszaszerezzük, mert a harang azt a célt szolgálja, hogy a vallásos lelkek buzgó hangja mellett dicsérjék az Urat. Örülök annak, hogy harangjuk visszaszerzésénél én járhattam közbe." Még aznap egy másik faluban az ügyes fotoriporter megörökíti Rákosinak és a helybeli katolikus papnak a kézfogását. A fényképet levelezőlapként hozzák forgalomba a választás előtt álló országban.

Híveink előtt rá kellett mutatnunk a kommunisták új és régi

magatartásának kirívó ellentétére. Hetilapunk, az *Új Ember*, egyik júliusi számában nyiltan meg is kérdezte a kommunistáktól, hogy magatartásukban vajon nemcsak taktikáról van-e szó. „Nem taktikáról van itt szó — válaszolt nyomban a kommunisták napilapja, a Szabad Nép — hanem annak a ténynek a felméréséről, hogy az Egyháznak és a népidemokráciának meg kell találniok azt az utat, amely megegyezéshez, megértéshez, tartós jóviszony kialakításához vezet."

Erre a mi lapunk válaszképpen felsorolt több „rendezetlen" ügyet, amelyek megrontották az Egyház és az állam közti jóviszonyt. Ilyen rendezetlen ügyként említette meg, hogy a katolicizmus korábbi jelentős sajtóorgánumainak még töredékét sem kapta vissza és az engedélyezett két hetilapnak nem utalnak ki megfelelő mennyiségben papírt; feloszlatták az Egyház egyesületeit; hatósági intézkedésekkel akadályozták és meggátolták a körmeneteket, a karitászmunkát; támadták és rágalmazták az egyházi vezetőket és intézményeinket, legerősebben iskoláinkat. „A régi és az új magatartás között akkora különbség van — állapítja meg a lap, — hogy joggal keltheti a katolikus közvélemény igen nagy rétegeiben azt a gondolatot, hogy a néhány hónap óta tartó viselkedés csak taktika."

Magam is szóvátettem egy-egy beszédemben ezt a színlelt jóindulatot és tolakodó barátságot. Nem takarékoskodtam az iróniával sem, mint pl. az angyalföldi munkások előtt tartott beszédemben, amikor a napi evangéliumra utalva így szóltam: „Az Üdvözítő óvott azoktól a hamis prófétáktól, akik szelíd bárányok ruhájában jönnek hozzánk, holott belül ragadozó farkasok. A kísértés órája az, ha a farkasok kosztümöt cserélnek: ők, akik tegnap ették, rágták a gonosz bárányt, ma pedig a maguk jóságát bizonyítgatják a felhúzott irhával. Nem kell nekünk a farkas ruhája, de a bárányé se, ha farkasok járogatnak benne."

A püspöki karnak volt külön is alkalma meggyőződnie arról, hogy csak egy, a választás előtti taktikai enyhülésről volt szó. Czapik Gyula egri érsek ezidőtájt a püspöki kar részéről kormány-küldöttekkel tájékozódó megbeszélést folytatott. A kommunisták megváltozott viselkedésére hivatkozva előhozta az általunk állandóan sürgetett katolikus világnézeti napilap

engedélyezésének az ügyét. A jelenlévő kormány kiküldöttek megígérték: az Egyház egy héten belül megkapja az engedélyt és a szükséges papírmennyiséget. Az engedély nemcsak egy hét múltán, de soha sem érkezett meg. A kommunisták nem adták meg hozzájárulásukat.

Időközben a választók megtekinthették az új választói névjegyzéket és megállapították az összeírásnál elkövetett durva törvénytelenségeket. A politikai jogaitól megfosztott, elkeseredett, panaszának hangot adni nem tudó és mindenekelőtt mélyen megalázott magyar nép érdekében és helyett nekem kellett megint tiltakoznom a visszaélések ellen. A miniszterelnökhöz címzett alábbi levelemben a következőket írtam:

„Miniszterelnök Úr!

A Magyar Püspöki Kar anélkül, hogy politikai vitába, pártküzdelmekbe beavatkoznék, vagy azokban nyilatkozni kívánna, mint az erkölcsnek és igazságnak Istentől hivatott őre, felemeli óvó szavát az ellen, hogy híveinek jelentékeny részét a választójog gyakorlásából kizárják.

Különösen kirívó a helyzet, mert demokratikus egyenlőség alapján kijáró jog csorbításáról van szó és az új magyar alkotmányban lefektetett állampolgári jogok megtagadásáról is.

Különösen nehezményezi azokat a valóságnak meg nem felelő, sok esetben becsületbe gázoló megállapításokat, amelyekre hivatkozva ez a jogfosztás igen gyakran történik.

Elengedhetetlen, hogy a magyar kormány módot találjon arra, hogy idejében orvosolja ezeket a visszaéléseket és ne tegye ki az országot annak a veszélynek, hogy a választás tisztaságát és érvényességét kétségbe lehessen vonni.

Fogadja Miniszterelnök Úr tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Esztergom, 1947. augusztus 14.

A Magyar Püspöki Kar nevében:
Mindszenty József s.k."

Előfordult az is, hogy híveink megtévesztésére papokat (tudtuk és beleegyezésük nélkül) jelöltekként felvettek valamelyik marxista párt listájára; ugyanakkor a választási évben a kormány képviseltette magát a Szent Jobb körmeneten; végül Szent István napján még a szovjet követ is kifejezte „jókívánatait" a magyar

nemzetnek. Így érkezett el augusztus 31-ike, a választási színjáték napja. Az elkeseredett emberek szavazástól való tartózkodásukkal akarták kifejezni tiltakozásukat. Felhívásunkra azonban mégis megjelent híveink tekintélyes része az urnák előtt és leadta szavazatát valamelyik ellenzéki pártra. Ezt azért tartottuk szükségesnek, hogy még ebben a mesterségesen és fondorlatosan összekuszált pártpolitikai zűrzavarban is kitűnjék: a nemzet nem hajlandó önként bevezetni a kommunizmust.

A kommunisták mindenütt penetrálták a szavazó helyiségeket: ugyanazok a személyek egymásután több körzetben is leadták szavazatukat. Az új választójogi törvényt úgy szerkesztették meg, hogy a választásra jogosultak az illetékes hatóságok által kiállított szavazólappal lakóhelyükön kívül is szavazhassanak. Ennek az újításnak alapján a kommunisták, a választás napján, kora reggeltől késő estig megfelelő mennyiségű szavazólappal ellátott, 40-50 főnyi „kiránduló" csoportokat utaztattak állami autóbuszokon és vállalati teherautókon mindenfelé az országban, hogy útközben leszavaztassák őket a kiszemelt választói körzetekben. Ha valahol a szavazatszedő bizottság fellépett ellenük, megjelent a politikai rendőrség és biztosította 30—40 községben is a hamisított szavazólapokkal való törvénytelen szavazást. Így jutott a kommunista párt meglepően nagyszámú törvénytelen szavazathoz a belügyminisztérium által hamisított szavazólapok felhasználásával.

A szavazatok összeszámlálásánál a politikai rendőrség emberei gondoskodtak arról, hogy a végső eredmény beleilleszthető legyen a kommunisták terveibe. Ahol pl. az utazó szavazók szavazólapjai a leadott szavazatok számát a szavazásra jogosultak száma fölé emelték, ott a bizottságnak a szükséges arányban meg kellett semmisítenie az ellenzéki szavazatok egy részét.

Végső eredményként azt közölték, hogy az öt millió körül leadott szavazat 22 %-át kapta a Kommunista Párt egyedül és 60 %-át szerezte meg a négy kormányzó párt együttesen: Kommunista Párt (22 %), Szociáldemokrata Párt (14 %), Nemzeti Parasztpárt (9 %), Kisgazdapárt (15 %). Az ellenzéki pártok kaptak 40 %-ot. A nem marxista pártok tehát (Kisgazdapártot is közéjük számítva) összesen 55 %-ot szereztek meg a leadott szavazatokból.

A felháborodás még az ún. koaliciós pártokban is nagy volt e hihetetlen visszaélések miatt. A választási törvénytelenségekről és visszaélésekről országszerte vették föl a jegyzőkönyveket és a legjelentősebb ellenzéki párt, a Magyar Függetlenségi Párt vezetősége a választás megpeticionálását határozta el. A kommunisták erre azzal vádolták meg a Magyar Függetlenségi Pártot, hogy több választókerületben „hamisított aláírásokkal" állított jelölteket.

Az államvédelmi rendőrség 500 tagja ment „kivizsgálni" a Függetlenségi Párt ajánló ívein az aláírások hitelét. Rövid idő alatt 11 000 „hamisított" aláírásra bukkantak . . . A négy kormányzó párt — természetesen a kommunisták kívánságára és kezdeményezésére — a rendőrségi jelentések alapján a Magyar Függetlenségi Párt összes mandátumainak a megsemmisítését kérte a Választási Bíróságtól. Ez a bíróság is új volt; felállítását az új választójogi törvény rendelte el, természetesen nem független bírákból, hanem az egyes pártok kiküldötteiből. Mint a parlamentben, ebben a bírói testületben is 60 %-os többsége volt a négy kormányzó pártnak. Nem lepett meg tehát már senkit, hogy a választási bíróság a Függetlenségi Párt listáján megválasztott képviselők mandátumát — négy kivételével — a kommunisták kérésére megsemmisítette. Az új nemzetgyűlés így vált engedelmes szervévé és eszközévé a kommunisták diktatórikus és gyarmatosító törekvéseinek.

A párizsi békekötés

Ifjúságom nagy élménye volt a Kárpátoktól védett ép és egész Magyarország. Diákkorom óta történelmi valóságként élt és visszhangzott bennem Vaszary Kolos hercegprímás millenniumi beszédének megállapítása; hogy bár kard szerezte meg, de a kereszt tartotta fenn Magyarországot.

Az ország történelmét már fiatalon jól ismertem, megtanított arra, hogy a honfoglalást tulajdonképpen Szent István fejezte be, amikor Krisztushoz vezette népét s kereszténnyé tette állami és társadalmi berendezkedésünket. Halála előtt, 1038. augusztus 15-én, országát és koronáját a Szent Szűznek ajánlotta, akit mi magyarok azóta Magyarok Nagyasszonyának, Magyarország Pátronájának hívunk; ugyanakkor országunkat Regnum Marianum-nak, Mária Országának nevezzük. A sajátosan magyar „Regnum Marianum-"eszme azt jelenti, hogy Mária védi országát, mi pedig, hűen követve a krisztusi hitet, érvényre juttatjuk állami és társadalmi életünkben is az evangéliumi tanítást.

A szent király felajánlását történelmünkre kiható természetfölötti tényezőnek fogtam fel, azért törekedtem minden eszközzel a Regnum Marianum eszméjének feleleventésére a nemzeti veszedelem idején. A „Mária Országa-"eszme mintegy kulcs volt a kezemben a magyar történelem hullám-hegyei és hullám-völgyei, a nemzeti nagyság és a nemzeti tragédiák megfejtéséhez. „Észbontóan fájó gondolat lenne, — írtam 1948-ban újévi körlevelemben — ha az ősi máriás magyar földről a hit, a remény és a szeretet megfogyatkozásával az Isten Anyját száműznők, vagy száműzni engednők és Szent István történelmi értékű szerződését botorul felbontanók, megsemmisítenők."

Hosszú életemben nagy magyar tragédiák tanúja lettem. Még a hittudományi főiskola padjaiban ültem, amikor ránk szakadt az első világháború. Az első kommunizmust mint fiatal hittanár

fogságban éltem át, s éppen elfoglaltam a zalaegerszegi plébániát, amikor nemzetünkre rákényszerítették a trianoni békeparancsot. Trianonban darabokra tépték a Máriának felajánlott Országot. Aki a természetfölötti hit szemével meri nézni vagy mérni a nemzetek és népek tragédiáit s nem kizárólag egy pozitivista oknyomozó történetírás pragmatikus módszereit alkalmazza rájuk, az jogosan gondolhat arra, hogy az ország talán azért került lejtőre, mert szellemében sokban már elpártolt a szentisváni alapoktól a századforduló óta; úgy mint a Muhi és a Mohács előtti években is. Keresztény hívők ítéletében az analógiák itt elgondolkoztatók.

Trianonban a történelmi Magyarország 282 870 négyzetkilométer területéből elvettek kereken 190 000 négyzetkilométert: az egész területnek kétharmadát. A 18 264 533 lakosból pedig csak 7 980 143 maradhatott a csonkaország szűkreszabott határai között. A sokat emlegetett Wilson-féle önrendelkezési elv ellenére három és fél millió magyar került — népszavazás nélkül — idegen uralom alá.

Később Európában és az Amerikai Egyesült Államokban politikusok és államférfiak beismerték, hogy a párizsi békekonferencia „elfogult" és „részrehajló" volt s a bosszúvágytól fűtött békeparancs sok igazságtalanságnak lett okozója, ugyanakkor, részben hozzájárult ahhoz a folyamathoz, amely a második világháború kitörésére vezetett. Sajnos, — ígéretek ellenére — a szerződő felek elmulasztották az igazságtalan békeszerződés revízióját, s így csak — a hitlerizmus hódításaival egyidőben — a második világháború küszöbén és annak első éveiben kaptunk vissza elszakított területeket: 1938-ban a Felvidéken, 1939-ben a Ruténföldet, 1940-ben Erdély egy részét és 1941-ben a szerbektől megszállt területeket. Mindezekről a visszakerült ősi magyar területekről 1945. január 20-án az ideiglenes kormánynak, amikor aláírta a fegyverszüneti szerződést, le kellett mondania.

1946 nyarán Párizsban tanácskozott a békekonferencia, amelyen a magyar delegáció semmi eredményt sem tudott felmutatni. Ennek egyik okát abban lehet megtalálni, hogy az ún. koaliciós kormány — elmerülve a mesterségesen felidézett pártpolitikai küzdelmekben — nem fordított elég időt és gondot sem a békedelegáció felkészítésére, sem a nagyhatalmaknak

diplomáciai úton történő tájékoztatására. Maga Nagy Ferenc miniszterelnök volt az, aki a kommunistákat a magyar békecélok szabotálásával is vádolta. Nagy szerint a magyar területi igényeket mint ártalmas revizionista és soviniszta követeléseket emlegették. A püspöki kar is ismerte ezt a sajnálatos helyzetet, s ezért tartottuk szükségesnek, hogy a világegyház vonalán nyugati keresztény államférfiak elé tárjuk a jogos magyar igényeket. A Nyugatra küldött emlékiratunkból valók az alábbi részletek:

„Nem kívánunk különleges magyar érdekeket előtérbe helyezni, mert meggyőződésünk, hogy magyar nemzeti szempontból is a legjobb béke az, amely valamennyi háború-sújtotta népnek megnyugvást hoz és megteremti azokat az előfeltételeket, amelyek a szomszédainkkal való békés együttműködéshez elengedhetetlenek. Az Egyház pedig, amely egy ezredéve dolgozott itt a népek művelődésén, most is segíteni akarja híveit egy boldogabb jövő kialakításában. Így reméljük, hogy elérkezik az idő, amikor a népi és vallási különbségek nem áldatlan viszályok előidézői, hanem a sokoldalú emberi kultúra kifejlesztését előmozditó erők lesznek.

A Dunamedence népei a múltban kedvező földrajzi helyzetük adottságainak megfelelően egy többnemzetiségű állam keretében egyesültek. Az első világháború után a győzők politikai célkitűzéseiknek megfelelően a népek önrendelkezési jogának hangoztatásával felosztották az Osztrák-Magyar Monarchiát és több kis nemzetiségi államot alkottak meg, közben a Monarchia egyetlen nemzeti államát, Magyarországot (54.5 százalék magyar) is szétdarabolták.

Hogy ez a rendezés nem volt szerencsés és nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, annak legfőbb oka — amint ezt a győztesek táborából is elismerték — az volt, hogy a népi elvnek önkényes, Magyarországra nézve sérelmes alkalmazása nem hozhatta meg a békét. Számos elintézetlen, függőben lévő kérdés és ellentét maradt, mert Magyarország mindig igazságtalannak tartotta, hogy a népek önrendelkezési jogának megsértésével, népszavazás nélkül 3 500 000 magyar került idegen uralom alá.

Magyarország két világháború megpróbáltatásai és tanulságai nyomán eljutott oda, hogy minden kétséget kizárólag lemondjon

a neki tulajdonított soviniszta, imperialista törekvésekről. Ezért nem a revizionizmus szellemének felidézése, ha felhívjuk a nagyhatalmak figyelmét a határkérdések rendezetlenségére. Mikor most a trianoni békeszerződés felülvizsgálatát kérjük, egy megbékélt jövendő alapjait akarjuk lerakni. Egy olyan békekötés, amelyet a magyarság is fenntartás nélkül el tudna fogadni, Közép-Európa békéjének legfontosabb tényezője lenne s így a jövőben nem fordulhatna elő, hogy a kisnépek érdekellentétei az egész világra zúduló háborús katasztrófák forrásai lennének."

Az emlékirat további részében részletesen tárgyaltuk Magyarország háborús felelősségét, a szomszédainkhoz való viszonyt és a dunavölgyi megbékélés alapjait.

1946. augusztus 15-én az esztergomi bazilikában mondott szentbeszédemben is intéztem néhány gondolatot a párizsi békekonferenciához:

„Ma, 1946-ban a magyar tekintetek Nyugatra, a béketárgyalások színhelye felé irányulnak és szorongva figyelik, mennyire érvényesülnek ott Szent István országával szemben az igazságos és megnyugtató békének a háború alatt és után annyiszor meghirdetett alapelvei.

A várakozásnak eme súlyos napjaiban és épp a mai, történelmi emlékezésektől is terhes ünnepen, a magyar katolikus Egyház és a nemzet nevében küldöm a Világ-Egyház vonalán át a béketárgyalás asztalához a megnyilatkozást és kérelmet az örök igazság és a szenvedő milliók érdekében.

1. Magyarország az Egyház világokat átfogó fájának utolsó ága itt Közép-Európában. Ez a hatalmas fa kétezer éven át termette népek és nemzetek boldogítására az emberi civilizáció áldott gyümölcseit. Nem közömbös ma sem, épp a civilizáció szempontjából, hogy a fának középeurópai ága öt-hat felé hasítva elsorvad, avagy egész erejével szolgálja ezeréve betöltött küldetését a Julián barátok fáklyájával.

A Világegyház vonalán küldöm ezt a gondolatot, mert az ma is a hit és szeretet egységén túl az igazság oszlopa és erőssége (I. Tim. 3, 15).

2. Magának a magyarságnak is vannak a civilizáció védelmében elévülhetetlen és eleddig kellően nem méltányolt szolgálatai. Ittléte óta állandóan, de különösen a XIII—XIV. században a

maga testével és vérével védte Nyugat békéjét és épségét. Ezért nevezi Franciaországról írt történelmi művében Michelet Nyugat áldott megmentőjének. A magyar vér széles folyamként dagad és amíg Michelangelo nyugodtan dolgozik a Szent Péter kupoláján, London nyugodtan él Shakespeare színműveinek, végvári vitézeink őrt állanak Róma, London és Párizs kapujában is. Angliának, Franciaországnak és Magyarországnak a középkorban egyenlőszámú lakossága volt. És ma Angliának 44, Franciaországnak 41 millió és Magyarországnak csak 10—12 millió lakosa van, mert a magyarság 500 éven át szüntelenül vérzett Nyugatért, a keresztény civilizációért. Nagyhatalomból vérfolyamon át lettünk kis állammá, csonka és koldus nemzetté."

Mégis elkövetkezett a nagy csalódás: a párizsi békeszerződés nemcsak érvényben hagyta a trianonit, hanem újabb területet is elcsatolt. Kisebbségi sorsban maradt a három és fél millió magyar, — kisebbségi, emberi jogok biztosítása nélkül. Gazdaságilag hazánkat a megroskasztó jóvátétellel a Szovjetunió vazallusává tették. Legnagyobb kára a nemzetnek és országnak abból származott, hogy a győző hatalmak által ünnepélyesen megígért szuverénitásunkat nem nyertük vissza. A békeszerződés értelmében s annak érvénybelépése után az orosz csapatoknak három hónap múlva el kellett volna hagyni az országot, de vesztünkre a szerződő felek biztosították a Szovjetuniónak azt a jogát, hogy „Magyarországon tartson oly haderőket, amelyekre a szovjet hadsereg és az ausztriai megszálló övezet közötti közlekedési vonalak fenntartása végett szüksége lehet." Mindenki tisztában volt e roppant csalás értelmével; mindenki tudta, hogy a vörös hadsereg azért marad az országban, mert a Szovjet tisztában volt azzal, hogy az orosz haderő kivonásával a kommunisták azonnal kiesnének erőszakkal megszerzett pozicióikból és a magyar nép percek alatt elsöpörné a választási visszaélésekkel hatalomba ültetett ún. népidemokratikus kormányt.

Az elkeseredés nőttön nőtt és lassan felőrölte a legerősebb idegeket is. Megindult a pánikszerű menekülés az országból. Éreztem, hogy a végsőkig elkeseredett, mindenéből kiforgatott magára hagyott és megalázott népet megint csak az Egyháznak kötelessége megvigasztalni, s lelkébe erőt önteni. 1947. február 9-én a párizsi békeszerződés aláírásának előestéjén, nyilatko-

zatban tártam a közvélemény elé, hogy a magyar nemzet az igazságosság és az emberi jogok sérelmének tekinti az új magyar békeszerződést. Az aláírás napján, 1947. február 10-én pedig az alábbi táviratot intéztem magához a párizsi békekonferenciához:

A mai békekötésen beszélni nem szabad, de a legsúlyosabb vádlottnak és elmarasztaltnak hallgatni sem lehet. A kitűzött szép békecélok nem értek el a békekötés asztaláig. Vajon meddig ér és él a kivülhagyott súlyos erkölcsi alapelvek nélkül ez a békemű? Wilson önrendelkezési, a charták emberi jogának mellőzésével csak papír- és szájbéke születhetik . . . Sem az angol-amerikai, sem a lenin-sztalini elveknek nem felel meg három és fél millió magyarnak más államokhoz csatolása. Világ bírái, igazsággal, emberséggel, a félelmetesen nagy problémák mélyére hatoló vizsgálattal hárítsátok el Közép-Európában és mindenütt az újabb világiszonynak békeművetekre rávetődő éjsötét árnyékát. Esengő kéréssel:

Mindszenty bíboros.

Este szentségimádásra hívtam a főváros népét; magam a Szent István Bazilikában vezettem a szentórát. Tízezrek mondták utánam — sírva és zokogva — az alábbi imát:

„Mindeneknek Mindenható Teremtője, Alkotója, Ó Nagy Isten!

Amitől gyötrelmes napokon és vergődő éjszakákon tartottunk, rettegtünk, hogy földi igazságban, emberi megértésben és emberi érzésben a mi reménykedésünk dőre és kába lesz: az ítélkező nemzetek határozatából országunkra, népünkre — épp ebben a kegyetlen pillanatban — az újabb országcsonkítás is elkövetkezett.

Most írják alá Párizsban a magyar békét, a világ-békemű legnagyobb parcellázását címerben, földben, lelkekben, házakban, temetőkben, iskolákban, templomokban, a Nagyasszony és Szent István ezeréves örökségében. Akik aláírták, élvezik a pillanat történelemszerűségét, az aláírók a történelembe, a tollak a múzeumokba kerülnek; de mi tudjuk, hogy ezek a tollak gyémánttűknél sebezőbb vastollak, amelyek millió szívek táblájára írnak. Szívek vére, szemek könnye buggyan, serked és csordul a nyomukban. Sóhajok szállnak, életek vonaglanak.

Egy szó nyilalik a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom,
Érezzük amint a föld szíve rezdül,
És megvonaglik róna, völgy, halom.

Vártuk a békét, annak ezerszer megáhított világát. Most mondják: Béke, béke, holott nincs béke (Jeremiás 6, 14). Csak csalják vele az én népemet (Ezekiel 13, 10). A mi népünk nem lép a béke útjára (Luk. 1, 79), mert az igazság és béke nem váltottak csókot (Zsolt. 84, 11).

Muhi, Mohács, kétszer Párizs.

Muhinál átcsapott rajtunk a történelmi végzet nagy sújtása. Nemzeti nagylétünk nagy temetője Mohács.

1920. június 4-én Trianonban mind a négy égtáj magyar földjét, magyar népét erőszakosan ki- és letépték a történelmi, néprajzi, földrajzi és gazdasági egységből. Eltörték az Isten legszebb kelyhét, elszedték bort, búzát, békességet összefogó peremét. Elvették lakossága 63.5, földje 71,3 százalékát, adtak helyébe életképtelen, holteleven életet és nagy koldustarisznyát az új, árva, maradék siralomvölgyben.

Ez a második megcsonkítás sokkalta súlyosabb az elsőnél. Újabb területet vettek el. Nyomasztó, megroskasztó fizetéseket raktak ránk. Most még papiroson sincsenek különleges kisebbségi jogok az elhasított magyarok számára. Törvényen kívül állnak, mintha magyarnak lenni már magában is bűn és nem emberi lét volna. A Duna, Garam mentén kegyetlenül bontják már nagy világrészvétlenség közepette az ősi, magyar tömböt. Ki tudja, mit tartogat még számunkra az emberi elvadulás? Isten óvja több csapástól mi magyar hazánkat!

Nézd, Uram, ezeréves, történelmi tengerjárásunkban ez immár a negyedik hajótörés. Elmondhatjuk apostoloddal: élünk veszélyekben nemzetbelieink, a hamis atyafiak között, veszélyekben a pogányok miatt; fáradozásban és nyomorúságban, éhségben és sok böjtölésben, hidegben és mezítelenségben; mindennapi szorongásunk az Egyház gondviselése is (II. Kor. 11, 25-28).

Az ítélet módját nem ítéljük meg; önmagában hordja az ítéletet. De nem hallgathatjuk el, hogy a Te isteni és a mi emberi jogunkat súlyosan megsértették. Nem ezt ígérték, nem ezzel biztattak.

Nincs joguk az Egyesült Nemzeteknek sem, még büntetés címén sem, valamely nemzetcsalád Isten-alkotta közösségét erőszakosan, barátságok jutalmazására széttépni.

Uram, mi Hozzád, az örök és csalhatatlan igazság kútforrásához menekülünk. Benned bízva nem adjuk fel a reményt, hogy felébred még a most vészesen elaltatott emberies érzés, a keresztény felelősség és eljön a várvavárt megbékélés, az igazság és szeretet világa. A Te isteni végzésed, hogy az emberi rendelkezések mulandók legyenek. Addig is, amíg ez újból beigazolódik, sorsunk örvénylő mélységéből fordulunk alázatos és szüntelen imádsággal Hozzád, az igazságos Istenhez és az Igazság Tükréhez, a Magyarok Nagyasszonyához.

Töredelmesen megvalljuk: Megfeledkeztünk rólad (Jer. 2, 32) és törvényeidről: káromkodtunk, feleséget csereberéltünk, a jövő életet eltapostuk, vallási kötelességeinket, ah, de hányszor elhanyagoltuk! Bocsáss meg esengő, összetört népednek, bármi sokat is vétkezett (II. Krón. 6, 39). Vedd el néped gyalázatát (Iz. 25, 8). Te légy Istenünk és mi a Te néped (Jer. 11, 4), amely most ugyan sötétben ül, de kegyelmedből világosságot lát (Máté 4, 16). Ezentúl a felülvalókat keressük (Kol. 3, 1) és járjuk egységben és állhatatosan azt az utat, amelyet az Újév hajnalán püspökeink az engesztelés művében mutattak meg nekünk. Nálad kérni és zörgetni soha meg nem szűnünk a közel és távol, minden világtájon gyötrelmes keresztutat járó magyar testvéreinkért. Szakítsd el már, Uram, ennek a gyötrelemnek fonalát. Múljék el ez a pohár milliók kezéből! Mária Nagyasszonyunk, hajolj le mindenkor tapasztalt irgalmasságoddal életünk tengerének örvénye fölé és mutasd meg, hogy édesanyánk vagy!

A jövőben nem alacsonyítjuk le magunkat azzal, hogy — mintha nem is magyarok volnánk és az erkölcsi alapot felejtve — az idegenekkel versenyre kelve ócsároljuk nemzetünket Nem, nem sietünk ezzel a más népek méltán megérdemelt megvetésére.

Ha a nagy csákányütés alatt Téged, Istenünket, a nagyhatalmú és irgalmas Nagyasszonyt, az Egyházat, az embertestvért, önnön halhatatlan lelkünket a tévelygések után megtaláljuk, a nagy megaláztatás még nemzeti javunkra és lelki üdvünkre válik. Ámen."

A Mária-év

1947. június 13-án indultam el Londonon keresztül Kanadába, hogy ott résztvegyek június 18—22 közt az ottawai Mária-Világkongresszuson. Meghatottak a kanadai katolikusok, akik minden alkalommal hatalmas tömegekben jelentek meg a világkongresszus ünnepségein és ülésein. A záró éjszakai szentségimádáson pl. 150 000 hívő térdelt a legméltóságosabb Oltáriszentség előtt a szabadtéren felállított oltár körül. Mindez arról tanúskodott, hogy a kanadai katolikusok Mária-tisztelete példás, mély s nyomában tiszta családi élet virágzik, amely olyan nagyszámban termi a papi és szerzetesi hivatásokat.

Mély benyomást gyakorolt rám, hogy a Mária-kongresszuson az állami szervek is közreműködtek. A főkormányzó, Alexander tábornok — aki nem volt katolikus — megjelent a megnyitó ünnepségen; a miniszterelnök is felszólalt, bár ő sem volt katolikus. A kormány két katolikus tagja pedig, a külügyminiszter és az igazságügyminiszter — egyik angol, a másik francia nyelven — felajánló imát mondott a Szűz Anya oltára előtt.

A kongresszus befejeztével meglátogattam Kanadában és az Egyesült Államokban sok magyar egyházközséget is, azért hogy megismertethessem velük személyesen az óhaza háború utáni szomorú állapotát. Mindenütt azt tapasztaltam, hogy mélyen együttéreztek Mária Országával . . . Az egyik amerikai város bejáratánál a rendőrség parancsnoka papírról olvasott két magyar mondattal üdvözölt. Gondoltam, szép dolog, hogy angol anyanyelvű amerikai hatósági személy magyar nyelven mond köszöntőt a szegény magyar vendégnek s azután a templomban is oda áll a szószék alá. Amikor arról leléptem és az egész templom a háborús sebektől vérző óhaza sorsát siratta, a rendőrtiszt odalépett hozzám s mintha mélyen a szívéből tört volna fel a mondat, most helyes magyarsággal felkiáltott: „Ne tessék félni, Mária Országa nem veszhet el!"

Tizenhat magyar plébániát kerestem fel: Montreal, Toronto, Welland, Hamilton, Buffalo, Lackawanna, Chicago, East-Chicago, Gary, South Bend, Toledo, Cleveland, Detroit, Youngstown, Pittsburgh, New York magyar híveit. Mindenütt miséztem s mintegy száz magyar lelkipásztorral értekeztem. Székhelyén kerestem fel négy amerikai bíborost, egy érseket és hat püspököt; meglátogattam három egyetemet és több magyar női szerzetesházat. Detroitban a Ford-gyár magyar munkásaival találkoztam, akik elvezettek temetőjükbe és megmutatták nekem aggmenhelyüket is. New Yorkban megköszöntem az NCWC vezetőinek az amerikai püspöki kar nagylelkű adományait és további támogatásukat kértem a szükséget szenvedő magyarságnak. A hívősereg és lelkipásztorai mindenütt meghatva, sokszor könnyek közt fogadott, ugyanakkor jólesően tapasztaltam az amerikai főpapság és lelkipásztorok testvéri szeretetét is. Utammal és látogatásaimmal a sajtó is érdeklődéssel és kimerítően foglalkozott.

A tenger felett, hazatérőben, átgondoltam nyugodtabban az ottawai Mária-kongresszuson támadt gondolatomat: egy megrendezendő magyar Boldogasszony-év tervét. Elgondolásom tetszett a püspöki kar tagjainak és valamennyi főpásztor lelkesen karolta fel a Mária-év tervét. 1947. augusztus 15-re tűztük ki Esztergomban a megnyitó ünnepségeket, miután előzőleg körlevélben tájékoztattuk a híveket célkitűzéseinkről: „A magyarság a történelem folyamán, mint nemzet is találkozott Máriával Szent István országfelajánlása révén . . . Még a protestáns erdélyi fejedelmek is Mária képét verették pénzeikre, annyira kitörölhetetlenül bele volt vésve a magyar köztudatba, hogy Magyarország Mária országa. Ez a kapcsolat nem üres szólam, jelentőségnélküli képzelgés. Szent István szövetsége érvényben van ma is . . . Legyen bár divat manapság az anyagelvűség, mi ne szakadjunk el őseink hitétől, a katolikus keresztény tanítástól. Mi Isten ujját látjuk a történelmi eseményekben és ezért minden vész és vihar közepette meg nem szűnünk remélni. Sőt most hívunk fel benneteket arra, hogy amint őseink tették, töretlen bizalommal helyezzük sorsunkat Isten kezébe a Szűz Anya által. Ezért lesz az 1947/48-as év Boldogasszonyunk Éve."

A Boldogasszony Év megnyitásán 60 000 zarándok vett részt, akik Budapestről és az Egyházmegyék központjaiból sereglettek

össze székvárosomban. Megnyitó szózatomban azt húztam alá, hogy amint az 1038., 1317., 1697. és 1896. években felajánlották az országot a Magyarok Nagyasszonyának, azt tesszük nagy bizalommal mi is az 1947/48-as szentévben. „A múltnak tanulságai útmutatói a jövendőnek. Egyént, családot, nemzetet nem engedünk testünktől, lelkünktől idegen gondolatokba beöltöztetni. Ragaszkodunk tépett hazánknak a múltból örökölt, a jövőben hűen őrzendő, kipróbált nagy történelmi alapjaihoz s akár titokban, akár nyiltan, ápolni fogjuk fenntartó erőinket."

Augusztus 17-én tartottuk a csongrádi Mária-napokat, ahol 70 000 zarándokot figyelmeztettem: „Óvakodjatok a hamis prófétáktól, akik juhok ruházatában közelítenek hozzátok. Gyűlöletet hirdetnek és a maguk érdekvetését aratják. Magyarok legyetek ti Szent István és a Nagyasszony népe! — mind az egyéni, mind a családi és a közéletben!"

1947. szeptember 7—8-án a szombathelyi Máriakongresszuson vettem részt, ahol első beszédemet a férfiakhoz intéztem: „Ha van valami, amire most szükségünk van, úgy az a katolikus férfiak tisztánlátása és akaratvilágának ereje. Különféle nézetek mellé állnak most ki az emberek; olyanok mellé is, melyeknek még tegnapjuk sincs. A magyar férfiaknak a kötelessége kiállani hitvallásunk mellé. Szép, ha az ifjúság imádkozik; szép, ha a jámbor nő áhitatosan imádkozik, de legszebb látvány az, mikor a magyar apák, meglett férfiak imádkoznak és tesznek vallomást az igaz hit mellett, melyet nekünk harminc nemzedék példája hirdet. Ebben a hitben kell erőseknek lenniök a magyar férfiaknak, eszerint kell élniök és ebben a meggyőződésben kell nevelniök gyermekeiket."

Másnap Szombathely főterén 100 000 zarándokhoz szóltam. Vigyázzon a magyar ifjúság — mondottam, mert az ingoványok nagyon sűrűek a magyar földön! Ezt nemcsak Dunántúl ifjúságának mondom Boldogasszonyunk évében, hanem mondom az egész magyar ifjúságnak, úgyhogy értsenek belőle a szülők, a nevelők és minden felelősek is!

A püspöki kar ajánlatára a lelkipásztorok népes zarándokcsoportokkal keresték fel a Mária-évben az ősi Mária-kegyhelyeket. Három megható adatra emlékszem az 1947-es év nyaráról: augusztus 15-én az ország kegyhelyeire másfél millió, szeptember 8-án pedig 1 768 000 hívő zarándokolt el. (A második

alkalommal 112 000-en járultak a szentáldozáshoz.) Magam vezettem 100 000 fővárosi férfi zarándoklatát szeptember 14-én Máriaremetére. A 14 kilométeres utat gyalog tettük meg; a szentmisét és szentbeszédet is én mondottam. Szent Kereszt ünnepe lévén, arra mutattam rá, hogy az emberiség Krisztus keresztje körül a világ végéig két táborra oszlik, majd így folytattam:

„És amikor majd utoljára húzódik le a világtörténelem függönye és megjelenik az ember Fia, és feltűnik majd az Ő jelvénye, a Kereszt, akkor majd ugyanez a Szent Kereszt megszünteti a búzának és konkolynak, vagyis a szeretetnek és gyűlöletnek az együttesét. Addig pedig a világtörténelem, vagy egyes népek története is, időről-időre gyengébb vagy erősebb siralomvölgye, könnyek világa. Addig a gonosz bitorolja természetfeletti erővel a szédítő hatalmat az emberek világa fölött, amelynek tulajdonosa a bukott angyaloknak a legerősebbje és legnagyobbja: a Sátán.

Erről a Sátánról nem kell azt gondolnunk, hogy puszta képzelet lenne, vagy hogy a bűnnek és a rossznak a megszemélyesítője, mint ahogy a hitetlenek azt gondolják. A Sátán élő valóság. A Szentírás ezt írja róla: Ő a gonosz, ő a hazug, ő a csaló és ő az embernek tönkretevője. Szent Pál apostol egyik levelében ezt írja a Sátánról: A Sátán veszi magának a bátorságot, hogy beleül az Isten templomába és úgy mutatja magát, mintha ő volna maga az Isten. És az Éden-kertnek a fái között azt mondotta az ősszülőknek: Olyanok lesztek, mint maga az Isten. Tehát egy hatalmi lendületet mutat az emberi nem felé a Sátán. És ez a hatalmi lendület annyit jelent az ő táborának az ajkán, hogy mi senkinek nem szolgálunk, de mindenek felett uralkodni akarunk.

A Sátánnak az a célja, hogy Istentől emancipálja, ‚felszabadítsa' az embert. És amikor az ember megszédülve elhiszi már, hogy ő a szédítő nagy hatalomnak a birtokosa és ő, az ember csinálja már a törvényt embertársának, akkor veszi észre, hogy a tömeg mélyén a rabszolgák között van, ő az ember.

Aki eddig Isten trónjától függetlenül akart magának emberi méltóságot és hatalmat, az mindig lebukott a rabszolgaság színvonalára. Aki meghajol Isten hatalma és fensége előtt, az emberi méltósággal magasodott mindig. Én az emberi méltóságot az Istentől sohasem féltem. Inkább féltem az embert magától az

embertől, mert írva vagyon a Szentírásban: Átkozott aki emberben bízik."

Szeptember 20-án az egri Mária Napok díszgyűlésén 120 000 zarándok előtt szintén a magyar múlt értékeiről beszéltem.

Októberben Budapesten rendeztük meg a Nemzeti Mária-kongresszus nagygyűléseit: külön az ifjúságnak, a munkásságnak, az egyházközségi képviselőknek és a szülőknek. Az ifjúság gyűlésén 150 000-en, a munkásság Golgota-téri ájtatosságán 80 000-en és a kongresszus díszgyűlésén 250 000-en vettek részt. Az egyházközségek országos értekezletére 3 000 küldött érkezett és a záróülésre, amelyet a Szülők Szövetsége rendezett, 200 000 szülő jött el. Előttük mondott beszédemből valók az alábbi sorok: „A Nemzeti Mária-kongresszus seregszemle, amelyre meghívtuk a katolikus Magyarországot. Ezen a seregszemlén észlelhettük azt, hogy Esztergom, Csongrád, Szombathely és Eger ünnepségei után az ország fővárosában sem vagyunk kevesen, mi hitvalló és bátran kiálló katolikusok. Mutatja ezt a munkásságnak engesztelő ájtatossága és mutatja az egyházközségek értekezlete és mutatja a Szülők Szövetségének értekezlete. Hálát adunk Istennek azért, hogy a katolikus hitéletnek, a katolikus öntudatnak ezt a melegségét láttuk."

A szentév programjának a megvalósítása a téli és őszi hónapok alatt a plébániai élet keretében folyik tovább. A tavasszal az ország különböző vidékein más-más városok rendeznek újabb Mária-napokat. 1948. április 18-án Sátoraljaujhelyen 50 000-en, április 25-én Gyulán 80 000-en, május 2-án Márianosztrán tízezren, május 9-én Törökszentmiklóson 22 000-en, május 23-án Makón 85 000-en és június 6-án Máriagyüdön 150 000-en gyűlnek össze a Nagyasszony tiszteletére. Máriagyüdön állapítottam meg: „Csodálatos fonala a magyar történelemnek a Mária-tisztelet. Ahogyan a Duna kiemelkedik vízhálózatunkból, úgy emelkedik ki szélességével és mélységével a Mária-tisztelet a történelmünket átjáró sok egyéb szellemi, lelki folyamból. Nem felejtjük el, hogy Szent István 1038-ban, Róbert Károly 1317-ben, I. Lipót az ország visszaszerzése után, utoljára pedig I. Ferenc József a millennium évében ajánlotta föl Magyarországot az Isten Anyjának, a Magyarok Nagyasszonyának."

Így a sokféleképpen sanyargatott népünk a vallásban keresett

és talált most vigasztalást. Impozáns zarándoklatokból merített erőt, ugyanakkor e több tízezres, és sokszor százezres seregszemléken nyiltan tanúsította, hogy elutasítja az ateista materializmust s ragaszkodik az ősi keresztény alapokhoz állami és társadalmi életében is.

A kommunisták jól tudták, hogy mi mellett tettünk tanúságot. Ezért zavarták és akadályozták ahol lehetett a nagyszabású ünnepséget, hatósági intézkedésekkel és rendőrségi erőszakosságokkal. A zarándokoknak sokszor vasúti jegyeket sem adtak ki, csökkentették a szerelvények és a vasúti kocsik számát: hogy lovas kocsit se vehessenek igénybe a Mária-napokra igyekező hívek, „lószemléket" rendeltek el. Lefoglalták a teherautókat. Az is előfordult, hogy járványos betegségre hivatkozva, hatóságilag megtiltottak egy-egy vidéken minden közlekedést. Az ünnepségek színhelyén hirtelen megszűnt az áram- és vízszolgáltatás; megtiltották mikrofonok és hangszórók felállítását; traktorokat járattak a szabadtéri oltár közelében, hogy azok zöreje zavarja a szentmisét és a szentbeszédeket. A résztvevőket gyakran igazoltatták és — főként a tisztviselő részvevőket — áthelyezték vagy elbocsátották állásaikból. 1948. május 13-án a rendőrséggel szétverették a sziklakápolnánál a fatimai körmenetet. Celldömölkön felvonultatott karhatalmi alakulatok a templomba igyekvő zarándokokat feltartóztatták és kíméletlenül szétverték.

A püspöki kar már május 11-én tiltakozását jelentette be a kultuszminiszternél és az alkotmányban biztosított vallásszabadságra hivatkozva, orvoslást követelt. Mivel közbenjárásunk eredménytelen maradt, június 15-én újabb átiratot intéztem a miniszterhez s ebben az iskoláink államosítását megelőző hatósági erőszakosságokat és törvénytelenségeket is szóvá tettem. A levelet teljes egészében idézem:

Miniszter Úr!

Kötelességszerűleg tudomására adjuk legfrissebb sérelmeinket.

1. A fővárosi szikla templomnál több mint egy éve minden hó 13-án tartani szokott engesztelő ájtatosságnak karhatalommal történt erőszakos megakadályozása a legnagyobb elkeseredést és ellenszenvet keltette a 60—70 ezer résztvevőben, de az ország egész lakosságában is. Szomorú világ az, amikor az imádkozók ellen karhatalommal lépnek fel.

2. Azokat a híveket, akik a templomba nem férnek be, a rendőrség a fővárosban szétoszlatja. Nem hallottunk arról, hogy a párthelyiségekből kiszorulókat így kezelték volna, de ettől függetlenül meg kell állapítanunk, hogy az istentisztelet helye addig terjed, ameddig a pappal és a templomi hívekkel összefüggésben lévő nép elhelyezkedik. A templomon kívül álló nép eltávolítása a vallásszabadság súlyos megsértése.

3. A templomok centennáriumi ünnepségeit a Belügyminisztérium megtiltja. Természetesen minden jogalap híján és ezt nem is hallottuk a kultúrharcok idején sem.

4. A Mária-napok ellen hozott tiltó rendszabályok a vallásszabadság legsúlyosabb sérelmét jelentik.

5. Mélységes részvéttel gondolunk az egész országban, de különösen az ország keleti részein az ország túlnyomó közvéleménye ellenében erőszakolt iskola-államosítási rendőri hadjárat áldozataira, sebesültjeire, letartóztatott, méltatlanul kezelt papjaira, híveire, az ostromzár alatt tartott tisztes magyar falukra, amelyekhez a mi küldötteink helyszíni megállapítás végett nem közeledhetnek. Így a közvélemény egyoldalú és nem megnyugtató híradásra van utalva.

6. A főváros házai, üzemei jó ideje állandó ostrom alatt vannak az iskola-államosítást kikényszerített aláírásokkal munkáló agitátorok részéről. A kenyérvesztés a legenyhébb, amivel fenyegetik az emberi jogaikban mélyen megalázott állampolgárokat.

7. A kormányzattól függő megnyilatkozások szóban és írásban, sajtóban, népgyűléseken és rádióban minősíthetetlenek, a gyalázkodás, valótlanságok és rágalmak valóságos zuhatagát árasztják az Egyház püspökeire, papjaira és híveire. Ez nem a nép megbékéltetésének, de teljes elidegenítésének az útja.

Mindez ellen a leghatározottabban tiltakozunk és országunk hírneve érdekében megszüntetésüket kívánjuk.

Fogadja Miniszter Úr tiszteletemet.

Esztergom, 1948. június 15.

Mindszenty József s.k.
esztergomi érsek,
bíboros hercegprímás.

A korlátozások és zaklatások ellenére a zarándokok létszáma

és lelkesedése semmit sem csökkent: az úrnapi körmeneteken ebben az évben hivatalos jelentések szerint az ország városaiban és falvaiban 2 356 000 hívő vett részt. A Budapesti Eucharisztikus Világkongresszus emlékünnepélyén pedig a Bazilika előtti téren 250 000-en gyűltek össze, hogy meghallgassák XII. Pius pápa rádión át hozzánk intézett beszédét. A Szentatya szózatát magyar nyelven fejezte be.

1948. június 12—13-án Baján 150 000 zarándok részvételével zajlottak le a Mária-napok. Szeptember 8-án Zalaegerszegen a rendőrségi terror ellenére több tízezer hívő vett részt azokon. Celldömölkön szeptember 12-én karhatalom felvonultatásával tartották távol a zarándokokat a várostól. Csak a templomban tarthattunk szentmisét, miközben a tűzoltók sárga folyadékot fecskendezve kocsival járták körül a templom környékét.

A két utolsó Mária-kongresszust, amelyen még résztvettem, Bodajkon és Pálosszentkuton rendezték meg. Az elsőn, szeptember 26-án 28 000-en, a másodikon november 10-én 30 000-en sereglettek össze a Boldogasszony dicséretére. Pálosszentkuton állapítottam meg:

„Századok óta nem volt magyar földön kiterjedésben és mélységben olyan lelki megmozdulás, amelynek megértők és megnemértők akkora figyelmet szenteltek volna, mint a Boldogasszony éve. Ha az esztendő vasárnapjainak és pirosbetüs ünnepeinek száma kétszeresére emelkedett volna, akkor sem lenne elegendő, hogy a magyar püspöki kar a hívásoknak eleget tudjon tenni. Az ország legjelentősebb központi helyein és Mária-kegyhelyein végighordoztuk a Mária-tisztelet fehér lobogóját és százezres tömegekben milliók álltak alája. A kibontott vallási és nemzeti lobogó, mint valami vonzó mágnes, a szenvedő magyar szíveknek az Egyházhoz és hazához való hűségét hozta napfényre."

Szeretném megemlíteni, hogy azon az országos triduumon, amelyet a Boldogasszony-évében Krisztus Király ünnepe előtt tartottunk, 3 218 000 hívő járult a szentáldozáshoz. Amikor a szentévet hivatalosan bezártuk, 1948. december 8-án, megállapítást nyert, hogy a Mária-év ünnepségein és zarándoklatain 4 600 000 hívő vett részt.

Az iskolák államosítása

Az Egyháznak évezredes jogát, hogy iskolákat alapítson és tartson fenn, az alkotmányos királyság idején külön törvények biztosították nálunk. Így az 1868. évi 38. tc. 2.§-a kimondotta: „A hitfelekezetek mindazon községekben, ahol híveik laknak, saját erejükből tarthatnak fenn és állíthatnak fel nyilvános népoktatási tanintézeteket, ezen intézetekben a tanítókat és tanárokat maguk választhatják, a tankönyveket maguk szabhatják meg és a tanítási rendszer és módszer iránt is intézkedhetnek." Hasonló értelemben biztosította az 1927. évi XII. tc. 2.§-a a hitvallásos polgári iskolák és az 1934. évi XI. tc. 2.§-a az egyházi középiskolák fenntartási jogát. — Az 1935. évi VI. tc. 8—10 paragrafusai pedig következőképpen rendelkeztek: „Egyházi hatóság alá tartozó iskolákat az illetékes egyházi hatóságok saját szabályaik szerint igazgatják. A tantervet a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával az iskolát fenntartó hatóság állapítja meg: ez a terv a kitűzött célok tekintetében azonos az országos tantervvel, a tanítási anyag tekintetében pedig azzal terjedelemben megegyezik. A tankönyveket a segédkönyveket és térképeket az iskola fenntartó hatósága engedélyezi, de engedélyezés előtt bemutatja a vallás- és közoktatásügyi miniszternek."

Törvények biztosították a kötelező hitoktatást az állami iskolákban is. A hitoktatókat és hittanárokat a megyéspüspök nevezte ki s működésüket is egyedül az egyházi hatóság őrizte ellen. Az egyházi iskolák államsegélyben részesültek. Ebben a kedvező kultúrpolitikai helyzetben a magyar katolikus Egyház bőven fektette szellemi és anyagi erőit a hitvallásos iskolákba, minek következtében az ország népiskoláinak 40, középiskoláinak pedig 30 százaléka volt az Egyház kezén. Iskoláink színvonala általában felülmúlta az állami intézetekét, nevezetesen a

középiskolákban, ahol önzetlen, csak nevelői hivatásuknak élő, kiválóan képzett szerzetes tanerőink működését, magas minősége miatt, szinte mindenki csodálta és elismerte.

A kommunisták kitűzött célját — nevelési rendszerünk megsemmisítését — a Szülők Szövetségének erélyes ellenállása hiúsította meg három éven keresztül. A szülők határozott állásfoglalását látva, a kisgazdapárti többséggel rendelkező nemzetgyűlés szembe mert szállni a marxista követelésekkel. Megváltozott azonban a helyzet az 1947. augusztus 31-én tartott ún. nemzetgyűlési ,,választás'' után. A visszaélésekkel és csalásokkal létrehozott parlament, amint azt az előzőkben már megállapítottam, a kommunista törekvések szégyenletes eszközévé alacsonyította le magát. Könnyűszerrel megszavaztatták vele az egyházi iskolák államosítását indítványozó törvényjavaslatot is, miután háromnegyed éves rágalomhadjáratot vezettek tanintézeteink ellen: a katolikus iskolák ,,reakciós'' szelleműek, üldözik a haladó szellemű tanerőket és diákokat, felszerelésük, személyzetük s így eredményeik színvonal-alattiak, stb. Természetesen a sajtó, a rádió, a pártvezérek valamint a népgyűlésekre kirendelt szónokok az ,,áldatlan'' állapotok minél előbbi megszüntetését követelték a kormányzattól.

1948 áprilisában Ortutay kultuszminiszter bejelentette, hogy a ,,történelmi fejlődéshez alkalmazkodva'' az állam haladéktalanul átveszi az egyházi iskolákat. A nyilatkozatra azt válaszoltam, hogy a történelmi fejlődéssel ellentétben . . . ahol az Egyház kezéből az iskolázást és a nevelést kivették, ott az erőszakkal történt s anélkül, hogy a népet megkérdezték volna . . . A történelmi fejlődés a nép akarata irányában halad. A nép pedig nyilatkozott, de nem az iskolák államosítása és a kötelező hitoktatás megszüntetése, hanem a vallásos nevelés mellett.

A kormányzattal szemben nyugodtan hivatkozhattam a népakaratra, hiszen köztudott volt, hogy a szülők soha nem tapasztalt számban iratták be gyermekeiket katolikus tanintézetekbe. Mikor május 1-én Rákosi bejelentette, hogy a magyar ,,demokrácia'' legsürgősebb feladata az iskolák államosítása, körlevélben szólítottuk fel híveinket az egyházi tanintézetek megvédésére. Egy igen kicsi kisebbséget kivéve, az egész ország ellenezte a kommunisták által erőltetett államosítási tervet. Május 15-én Ortutay kultuszminiszter mégis bejelentette, hogy

„az egységes nevelés érdekében" államosítani fogják a hitvallásos iskolákat. Tanintézeteinket nyilatkozatában „elmaradottaknak" jellemezte, ezért szükségesnek tartottam május 23-án kiadott körlevelünkben rámutatni a következőkre:

A magyar oktatásügy és nevelésügy terén akadna elég tennivalója az államnak a katolikus iskolák érintetlenül hagyásával is. Az analfabétizmus, az iskolakerülés, a serdülő ifjúság züllése, a tanítók nélkül álló iskolák, a nagy távolságok, a tantermek hiánya, a lábbeli- és ruhahiány ugyancsak kimerítene egy hároméves kultúrtervet is. De sokat siránkoztak miatta a költségvetés tárgyalása során! 3700 állástalan tanítónk van és csak a tanyai iskolákból 207 tanítói állás betöltetlen. A miniszter úr által keserűen fel-felpanaszolt „kirabolt, kifosztott, tönkretett iskolák, az új telepesek iskolái" elég gondot adhatnak neki. Az iskolakerülés oly mérvű, hogy a miniszter úr áldatlannak nevezi és országos propagandahadjáratot hirdetett ellene (Országgyűlési Napló 1948. február 23. 577). Fejér megyében 38 000 tanulóból 10 000 mulaszt rendszeresen, mert 10 325-nek nincs lábbelije, 12 985-nek pedig téli ruhája. Miniszteri megállapítás az is, hogy nem egy helyen három órás gyaloglással érik el iskoláikat a nyomorult iskolások (Országgyűlési Napló 1947. március 13. 279).

Ha elhanyagoltságról van szó, bőven akad teendő azon a téren, ahol az állam versenytárs nélkül áll: az egyetemeken. Itt a miniszter úr tárja fel az oktatás nagymérvű lehanyatlását, minőségi katasztrófális lezüllését (Országgyűlési Napló. 1948. február 23. 580). Orvosi, mérnöki okleveleinket már nem fogadják el külföldön. Egy reakciósnak éppen nem bélyegezhető egyetemi tanár mondja a parlamentben, hogy „az egyetemi kiképzés egy bűnös tréfa alacsony nívójára süllyedt. Az egyetemi ifjúság a legsötétebb, kétségbeejtő nyomorban sinylődik" (Országgyűlési Napló, 1947. február 6. 146-147).

Körlevelünkben válaszoltunk arra a megnyugtatásnak szánt miniszteri bejelentésre is, hogy az összes állami iskolákban változatlanul érvényben marad a kötelező hitoktatás: Február 23-án az országgyűlésen a saját tárcája tárgyalásán mondotta ugyanazon miniszteri ajak: „A katolikus egyháznak roppant nagy szerepe volt oktatásügyünk történetében. A magyar demokrácia, a magyar társadalmi és történeti helyzet helyes ismeretében nem is kívánta a felekezeti iskolákat kivenni a felekezeti oktatás

kezéből" (Országgyűlési Napló, 1948. február 23. 568). Ahol nem egészen egy negyed év alatt ilyen gyorsan feledésbe tud menni egy miniszteri megállapítás az Egyház oktatási szerepéről, ott a fakultatív hitoktatás miniszterének ígérete a kötelező hitoktatás meghagyásáról sem nyugtathat meg komoly és gondolkozó szülőt, de minket főpásztorokat sem.

Amint az iskolai kötelező vallásoktatás eltörlésére tett kísérlet idején, úgy most a hitvallásos iskolák államosításának a terve ellen is szinte az egész ország tiltakozott. Az egyház félhivatalos lapja, a *Magyar Kurir* 1948. június 7-én 300, június 10-én 157 és június 13-án 350 várost és falut sorolt fel, amelynek lakói levélben vagy táviratilag követelték a minisztertől a hitvallásos iskolák elleni támadások beszüntetését és államosításuk tervének a napirendről való levételét.

A kommunisták erre utasították az irányításuk alatt álló községi és városi Nemzeti Bizottságokat, hogy határozati feliratokban kérjék a kormánytól az egyházi tanintézetek államosítását. Mivel ezeket a feliratokat a lakosság tudta és beleegyezése nélkül terjesztették fel, a Szülők Szövetsége tiltakozott a törvénytelen eljárás ellen. A kormány a szülők fellépését „fasiszta" izgatásnak nyilvánította s utasítást adott a politikai rendőrségnek, hogy az „izgatók" és „felbujtók" ellen járjon el. E feszült légkörből teremtette elő az államvédelmi rendőrség a pócspetri „gyilkosságot". A községben június 3-án este a Nemzeti Bizottság a kormányzat által kívánt feliratot tárgyalta, a hívek pedig litánián vettek részt a templomban. Az ájtatosság után a templomi közönség a tanácsház elé vonult, hogy megtudja, milyen határozatot hoztak a bizottság tagjai az ő nevükben. Megjelent a rendőrség is, de a tömeg továbbra is kitartott követelése mellett: hallani akarja a határozat szövegét. Később a rendőrök, akiket a tömeg körülfogott, utat akartak maguknak nyitni. Eközben az egyik fegyverével hadonászó rendőr puskája elsült és halálosan megsebezte önmagát.

Másnap levelet kaptam Ortutaytól, amelyben a pócspetrii „gyilkosságról" — a tények teljes elferdítése mellett — így tájékoztatott: „Pócspetriben az történt, hogy a hívek a templomból kijövet, megrohanták a községházát, a Nemzeti Bizottságot. A tüntetések során megöltek egy rendőrt és ketten súlyosan megsebesültek. A község papja, akinek provokációs beszédjére

történtek mindezek az események, megszökött". A hírverés pedig arról szólt, hogy a katolikus Egyház részéről „demokráciaellenes" agitáció folyik, s a támasztott nyugtalanságért a püspöki karnak kell viselnie a felelősséget. Pécspetriben letartóztattak 28 személyt, akik közül hetet rögtönítélőbíróság elé állítottak. A községi irnok, Királyfalvy Miklós „beismerte", hogy ő ölte meg a rendőrt és Asztalos János plébános is megvallotta, hogy ő „bujtotta" fel Királyfalvyt a gyilkosságra. A két fővádlottat halálra ítélték. A „gyilkost" kivégezték, de a plébános büntetését megkegyelmezéssel átváltoztatták életfogytigtartó fegyházbüntetésre. Fentiekhez hozzá kell tennünk a következőket:

Az esemény után a falu lakosságát napokra elzárták a külvilágtól. A jelenvolt tanúkat elnémították. Az egri Általános Érseki Helynökség vizsgálatra kiküldött megbizottait a napokig lezárt faluba a karhatalom nem engedte be. A „Justizmord" végrehajtása teljes volt.

A pócspetrii eset ürügyül szolgált arra, hogy azonnal zár alá vegyék a hitvallásos iskolák ingó és ingatlan vagyonát és benyújtsák a nemzetgyűlésben az államosítást kérő törvényjavaslatot. A javaslat 1948. június 16-án került a parlament elé, s azt — kimondván a sürgősséget — egyetlen nap alatt, egyetlen ülésen megtárgyalta és megszavazta az 1947. augusztus 31-én megválasztott képviselők többsége. Jellemző, hogy a Kisgazdapártból került ki a javaslat előadója: Bognár József, s rajta kívül — az egyetlen marxista felszólaló mellett — még másik három nem marxista képviselő ajánlotta a javaslatot elfogadásra. Ezzel az elrendezéssel kommunista részről azt szerették volna elhitetni a közvéleménnyel, hogy nem ők, hanem a „polgári elemek" sürgették az iskolai és nevelői monopolium bevezetését a marxista ideológia javára. A megszavazott törvény (1948. évi 33.tc) a következő rendelkezéseket tartalmazta: A jelenlegi nem állami iskolákat, a velük összefüggő tanulóotthonokat és kisdedóvodákat az állam veszi át. A kormány a rendelkezés alól kivételt tehet. A felekezeti iskolák tanerőit a törvény hatálybalépését követő hónap elsejétől kezdve, fizetési fokozatuk változatlan meghagyásával, állami alkalmazottakká minősítik át. Korábbi szolgálati idejüket beszámítják. Hasonlóképpen átveszi az állam a tanintézetek állandó jellegű összes alkalma-

zottait. A katolikus tanintézetek épülete, berendezése, felszerelése és az iskola fenntartására szolgáló egyéb vagyona, mint közművelődési célvagyon, az állam tulajdonába megy át.

A javaslat ellen csak Slachta Margit, a Keresztény Női Tábor vezetője és Barankovics István, a Demokrata Néppárt elnöke szólaltak fel. Slachta Margit 2449 tiltakozó táviratot, levelet és feliratot is letett a Ház asztalára, de a nemzetgyűlés ezeket nem vette figyelembe. A 362 képviselőből 250 szavazott a javaslat mellett s mindössze 63 ellene; 69 képviselő tartózkodott a szavazástól. Így raboltak el „törvényesen" 4885 iskolát az egyházaktól. Ebből 3148 tartozott a katolikus Egyházhoz.

A kormányzat szívesen megtartotta volna a szerzeteseket az államosított tanintézetekben, amire propaganda célokból is törekedett. Mi azonban úgy intézkedtünk, hogy a papok és szerzetesek nem vállalhatnak állást az államosított iskolákban. Rendelkezésünknek példásan eleget is tettek valamennyien. A szerzetesek távozását hierarchiaellenes hangulatkeltésre igyekezett kihasználni a marxista sajtó. Szeptember 1-én megjelent körlevelemben az alábbiakban tájékoztattam ebben az ügyben híveinket: Ez a tanév egészen más, mint minden eddigi tanév. Ez az első tanévnyitás, amikor azok, akik közel ezer éve álltak a magyar gyermekek mellett az iskolában, már nincsenek ott. A keresztény kinyilatkoztatásból fakadó nevelési szellem, amely a szorongó szülőket nehéz időben egyedül nyugtatta meg, az ifjúság nevelésének pedig kipróbált alapja volt, nincs többé iskoláinkban!

Vannak akik — külső hangulatkeltésre — nehézményezik, hogy a papok és szerzetesek nem tanítanak a most elállamosított iskolákban. Ezért az Egyházat, illetve az egyháziakat hibáztatják. Ők elfelejtik, hogy az Egyház papjai, szerzetesei csak Krisztus és az Egyház szellemében nevelhetnek. Ez a hivatásukból, papi, szerzetesi mivoltukból folyik. Az iskolai tanító-nevelő munkát azért vállalták és végezhették, mert hivatásukat gyakorolták. Ha nem világnézetükkel és hivatásukkal egyezően taníthatnak és nevelhetnek, önmagukkal kerülnének ellenkezésbe. Amikor a XVII. században a japán császár azt követelte az európai hithirdetőktől, hogy japán földön az első lépést az előttük földre helyezett feszület megtiprásával tegyék meg; a mikádó és miniszterei nem tiltották meg az európaiaknak a

japán földre lépést, csak éppen oly feltételt szabtak, olyan helyzetet teremtettek, amely egyenlő volt a tilalommal.

A materialista irány május 9-i nyilatkozata követeli „a szakszervezetek és dolgozók egyéb társadalmi szervezeteinek bekapcsolását a nevelés irányításába és ellenőrzésébe". Voltak már tapasztalataink a múlt tanévben, a jövőt pedig már érzékelteti a nyilatkozat további része: „A Magyar Dolgozók Pártja, a Kommunista Párt, a marxizmus-leninizmus ideológiáját, alapelveit vallja, Marx-Engels tanításait alkalmazza és fejleszti tovább . . . következetesen küzd a marxizmus-leninizmus világnézetétől való bármely elhajlás ellen az iskolákban, az előítéletek maradványainak leküzdése érdekében." Akik ezt a nyilatkozatot tették, azoknak pártja ma irányító és döntő hatalommal rendelkezik a magyar közéletben. Ha tehát ők, mint mondják, a nevelés irányába bekapcsolódni akarnak és ott a marxizmus-leninizmus irányát érvényesíteni akarják, van hatalmuk, hogy ezt meg is tegyék. Már pedig mi a marxizmus? A feleletet adják csak meg maguk a marxisták, Lenin szövegezése szerint! „A marxizmus materializmus. Mint ilyen, kérlelhetetlen ellensége a vallásnak. Alapelve: a vallás ellen harcolni kell, a vallásos hitet le kell rombolni."

Ebben a hitvallásban sem Isten, sem halhatatlan lélek, sem a kinyilatkoztatás, sem természetfeletti igazságok nem szerepelnek. Az evangéliumi erkölcs helyett a kommunista erkölcsöt tűzi ki nevelési célul ez a hitvallás.

De kérdezzük: szerzetes tanár és nővér közreműködhet-e ilyen nevelésben? Résztvehet-e ebben az irányban megszabott nevelés munkájában? Erre minden gondolkodó hívő csak egy választ adhat: „Nem!"

Azt is kérdezik: ha az 1948. 33. tc. miniszteri előterjesztése a minisztertanácsnak jogot ad egyes hitvallásos iskolák kivételezésére, meghagyására, miért nem veszi vissza néhány iskoláját az Egyház? A válaszunk az, hogy a minisztérium részéről történt is ilyen biztatás írásban és szóban, azonban nem adtak egyetlen iskolát sem. Pedig adhattak volna! Mondhatták volna: „Íme meghagyjuk nektek a következő 15 iskolát". Ámde nem ezt tették, hanem feltételeket kívántak szabni, amelyeknek elfogadása elveink feladását jelentette volna. Az Egyház azonban

elvi áron, elvek feladásával nem nyúl még a saját iskoláihoz sem.

De ha ígérnék nekünk, hogy az iskola nem lesz vallásellenes, hanem semleges marad, tehát továbbtanítás esetén szerzeteseink nem kerülhetnek lelkiismeretükkel ellentétbe, kérdezzük: hol a garancia, hogy valóban így is lesz? Az Egyháznak vannak már tapasztalatai bizonyos ígéretek értékéről.

A „megegyezés" elmarad

Az iskolákért folyó harcnak a kommunistákra nézve is voltak hátrányos következményei. Mindenekelőtt kiderült, hogy a törvényjavaslatot az egész nép ellenében csak egy törvénytelenül megválasztott parlamenttel voltak képesek elfogadtatni. S mivel a vasfüggöny még nem záródott le egészen, tudomást szerzett a történtekről a szabad világ közvéleménye is. Mi magunk is gondoskodtunk arról, hogy a szükségesnek látszó dokumentációs anyaggal a nyugati sajtót ellássuk. Számos esetben fogadtam magam is nyugati újságírókat, hogy tájékoztassam őket az Egyház ellen folytatott romboló támadásokról. Most történt meg első ízben, hogy a bolsevista egyházüldözésről azonnal s egyidőben a történtekkel, hiteles tájékoztatást tudott kapni a nyugati szabad világ. Így a magyar események, a nemrégen végrehajtott csehszlovák államcsíny után, 1948 nyarán, újabb erős lökést adtak a nyugati antikommunista mozgalmaknak vagy legalább egy helyesebb tájékozottságnak.

A világkommunizmus távolabbi céljai érdekében a keleteurópai kommunista pártok egyelőre kerülni akarták a nyílt kultúrharcot. Simán és kevés feltűnéssel igyekeztek sorjában és módszeresen elpusztítani a keresztény magyar intézményeket. Ebben a törekvésükben az én magatartásom akadályként hatott. A szovjet magyar helytartói természetesen tudták, hogy az iskolaharc idején az én intézkedéseim tették lehetővé az ország lakosságának impozáns tiltakozását; azonkívül a világsajtót ügyünk mellett erős részben mi mozgósítottuk. Így lettem nemcsak az otthoni, hanem a világkommunizmusnak is egyik fő-ellensége, akit minden eszközzel el kellett távolítaniuk útjukból. Ismerték egyéniségemet; magatartásomból következtethettek arra, hogy a ránk kényszerített harcban, ha kell és Isten erőt ad rá, életem árán is helyt akarok állni. Érthető tehát, hogy már az iskolák államosítása után terveket szőttek az Egyház éléről való

eltávolításomra. Bizalmas értesülést kaptunk arról, hogy Kádár János belügyminisztert megbízták: minden eszközt vegyen igénybe a célból, hogy a prímás a magyar Egyház éléről eltávolíttassék.

Így tehát az egyházellenes támadásokat személyem ellen összpontosították. Mindenütt és a napnak szinte minden órájában személyemet támadta a rádió, ezt tették az üzemekben s a nyílt tereken a hangszórók, ezt írták a lapok és harsogták a szónokok a népgyűléseken. Az egész országnak hallgatnia kellett a kommunisták tételét: a magyar nép bajainak egyedüli oka a prímás „népellenes" magatartása. Vissza akarom venni az Egyháztól elvett birtokokat, — magyarázták nap-nap után, — ellenforradalmat szervezek és így tovább. Legtöbbször és a legerősebb hangszereléssel azonban azzal vádoltak, hogy megakadályozom az Egyház és az állam közti megegyezést.

A valóság természetesen az volt, hogy a püspöki kar nem zárkózott el az Egyház és állam közti függő kérdések megtárgyalásától. Az Egyházat szükségszerűen érdekelte a Szentszékkel való diplomáciai kapcsolat helyreállítása, egyesületeinknek az ügye, a katolikus irodalom és sajtó problémái. Ezekről, valamint a kisajátított egyházi birtokok törvényben biztosított kártalanításáról már folytak is előzetes megbeszélések az Egyház és az állam megbizottai között. Azonkívül a püspöki kar az új helyzetben elfogadta volna az Egyház és állam szétválasztásának a gondolatát, ha biztosítékot kapott volna arra, hogy a laikus állam elismeri és nem zavarja az Egyház belső szabadságát és tiszteletben tartja önkormányzatát.

A kommunisták azonban szovjet mintájú „megállapodást" akartak kötni az Egyházzal. A megegyezéssel azt szerették volna elérni, hogy a püspöki kar ismerje el a Kommunista Párt törvénytelenül megszerzett hatalmát, mondjon le iskoláiról, nevelőintézeteiről, kulturális és karitatív intézményeiről; s végül legyengülve, rendelje alá magát a magyar Egyház is a kommunista állam érdekeinek, mint ahogy az orosz ortodox egyházzal történt. Hiteles dokumentációs anyagokból alaposan és részletesen ismertem azt a helyzetet, amelynek folytán az ortodox kereszténység a Szovjetunió területén rabszolgasorba került. Hogy az olvasó jobban megérthesse a magyar püspöki karnak a „megegyezés" kérdésében elfoglalt elutasító álláspontját,

előbb vázolnom kell a bolsevizmusnak és a kereszténységnek első negyedszázados küzdelmét.

A bolsevista elméletek szerint a nagy vallási közösségeket csak az állam tartotta fenn. Ez az állami támogatás és védelem tehette lehetővé a hitoktatást, az Egyház társadalmi befolyását, politikai és kulturális tevékenységét. E támogatás nélkül a vallás elsorvad és fokonként gyengülve, végül teljesen eltűnik. Minden vallási intézmény elhal, ha az állam megvonja tőle támogatását; elsorvad, ha az állam kitiltja a kulturális és karitatív tevékenységek mezejéről. Ennek a felfogásnak megfelelően 1917-ben a szovjet népbiztosok egyik első dolga volt elválasztani az egyházakat az államtól és egyúttal megfosztani őket vagyonuk, iskoláik, templomaik, szervezeteik, sajtójuk államosításával, minden társadalmi szereptől és befolyástól. Az intézkedés legnagyobb mérvben az államvallást, az orosz ortodox egyházat sujtotta. Tikhon pátriárka bátran és erélyesen tiltakozott e kíméletlen rendeletek ellen. Körlevélben hívta fel a híveket, hogy azok végrehajtását akadályozzák meg. A hívők szívósan védekeztek és több helyen sikerült megakadályozniok intézményeik elpusztítását; ellenálltak a hatóságilag utasított romboló csőcselék vandalizmusának is. S mikor a Szovjet kormány az ellenforradalmi erők felvonulásával került szembe, egyidőre beszüntette támadásait a vallás ellen.

A polgárháborúban Tikhon pátriárka igyekezett megőrizni az Egyház teljes semlegességét és mindent elkövetett, hogy a polgárháború nyomában fakadt éhinséget és nyomort hazai és külföldi forrásokból enyhítse. Rómából és az anglikán egyháztól éppen az ő kérésére érkeztek jelentős segélyek. Engedélyt adott, hogy az inségesek megsegítésére egyházi értéktárgyakat is áruba bocsássanak. A szovjet hatalom mindezt azzal hálálta meg, hogy a polgárháború végén, a bolsevista diktatúra győzelme után, újabb támadásba kezdett az egyház ellen. A marxista elméletnek megfelelően második lépésként az egyház szervezetét zúzták széjjel.

1922. május 10-én Tikhon pátriárkát háziőrizetbe helyezték és bírósági eljárást indítottak ellene. Azzal vádolták, hogy az éhinség idején megtiltotta „az egyházi edények kiszolgáltatását." (Valójában csak azoknak a szent edényeknek a visszatartását rendelte el, amelyekre a szentségek kiszolgáltatásánál elenged-

hetetlen szükség volt.) Egyidejűleg a hatalom segédkezet nyújtott liberális felfogású vagy radikális reformok után áhítozó papoknak egy ún. országos papi tanács megalakításához. Ismert vezetőjük Vvedenszky szentpétervári pap volt, aki egy küldöttség élén a papi tanács nevében azt követelte a háziőrizetben tartott pátriárkától, hogy bízza meg őt, Vvedenszkyt, a pátriárkai hivatal vezetésével. A pátriárka a szorult helyzetben eleget tett az új hatalomtól támogatott papi tanács követelésének és Vvedenszky átvette ideiglenesen a pátriárkai hivatal vezetését. Így a papi tanács legalizáltnak tekintette magát és az égisze alatt szervezkedő „Élő Egyház" mozgalmat, amely időközben — szintén állami segítséggel — az ortodox egyház egész szervezetét infiltrálta.

Vvedenszkyt a szentpétervári metropolita kiközösítette, akit ezért a szovjet hatóságok más főpásztorokkal és lelkipásztorokkal együtt halálra ítéltek. Miután egyetlen év alatt, 1922-ben, 8 000-nél több egyházi személyt likvidáltak, összehívták zsinatra 1923. április 29-én az „Élő Egyház" vezetőit. A zsinaton a következő határozatokat hozták: az egyház feltétel nélkül támogatja a szovjet hatalmat, csökkentik a hierarchikus jogkört és helyette szélesítik az alsópapságét, nagyobb szerepet biztosítanak a világiaknak, elősegítik a liberális teológiai irányzat térhódítását, lehetővé teszik nős papok püspökké választását és az özvegyen maradtak új házasságát. A zsinat ugyanakkor megszüntette a pátriárkátust és laicizálta Tikhont.

E határozatoknak a végrehajtása az ortodox egyház teljes felbomlásához vezetett volna, ami benne is volt a bolsevisták terveiben. A rendszer azonban egyre súlyosabb gazdasági válságba került, így előbb egy fenyegető krízishelyzetből kívánt szabadulni. Az általános elégedetlenséget akarták csillapítani, amikor visszahelyezték az egyház élére Tikhont, akivel önkritikát gyakoroltattak, azaz beismertették vele a szovjet állam ellen elkövetett „bűneit". Tudomásul vette, hogy az állam méltán és perrendtartás szerűen folytat ellene eljárást és hogy a kilátásba helyezett büntetést megérdemelné, de annak elengedése után megígéri, hogy a jövőben az ortodox egyház semmiféle ellenállást nem fog kifejteni az új hatalommal szemben. Egyben megfogadta, hogy megszakít minden kapcsolatot azokkal az ellenforradalmi emigráns csoportokkal, melyek a bolsevista rendszer eltávolításáért dolgoznak.

E megalázó, tekintélyének súlyosan ártó lépéssel a pátriárka menteni próbálta egyházát a teljes felbomlástól; biztosítani akart számára valamiféle belső szabadságot. A hatalom, amely megelégedett egyelőre azzal, hogy az egyház az ún. „békés együttélés" álláspontjára helyezkedett, felfüggesztette az egyházellenes hatósági önkényeket. Ugyanakkor azonban az Istentelenek Ligája erős támogatást kapott s rendületlenül folytatta az ateista, vallásellenes propagandát. Tikhon pátriárkát egy napon hirtelen kórházba szállították, ahol 1924. április 7-én váratlanul meghalt. (Erősen tartotta magát a hír, hogy megmérgezték.)

Halála után nem engedtek új pátriárkát választani. A kommunisták csak ahhoz járultak hozzá, hogy Szergej novgorodi metropolita „helyetteseként" vegye át a pátriárkátus vezetését. Székhelyét sem tehette át Moszkvába. Elődje elgondolása szerint Szergej is igyekezett az egyház számára valamiféle kormányzati és hitéleti szabadságot biztosítani, de éppen ezek a törekvései juttatták negyed évig tartó fogságba. Az ő szabadulásának is „hűségnyilatkozat" volt az ára. A szovjet hatóságok kezenyoma ott látszik a nyilatkozat szövegének minden során. Tikhon kudarcának okát fejtegetve, Szergejnek az egyház és állam közti jóviszony kialakulásának a meghiúsulásáért a szerencsétlen pátriárkát kellett vádolnia. Mert — mondja körlevelében Szergej — az egyház vezetői nem igyekeztek visszaszorítani az egyházon belül az ellenforradalmi törekvéseket. Szergej ezekután a szovjethatalommal való föltétel nélküli és tökéletes együttműködésre hívja fel a klérust és a híveket.

A szovjet állam válasza minderre az volt, hogy 1929-ben rendeletileg a saját ellenőrzése alá helyezte a plébániai életet és államellenes bűnnek minősített minden vallási propagandát. Ezidőtájt indítják el a mezőgazdaság szocializálását olyan kegyetlen eszközökkel (10 000 000 halott), hogy az egész világ felháborodott. Az erőszakos kolhozosítások nyomán elpusztultak a falusi plébániák is és nyomorba kerültek a lelkipásztorok, akiket híveik ellenállása miatt felelőssé tettek és újra kegyetlenül üldözni kezdték őket. Egymásután bezárják, lerombolják a templomokat, elprédálják az egyházi felszerelést, elpusztítják az ikonokat, könyveket és a szent edényeket. A vandalizmus e harmadik hulláma 1932-ben ért véget. Amikor a nyugati világ mélyen megrendülve elítélte a kegyetlen egyházüldözést, a

Szovjet a megfélemlített pátriárka-helyettest a következő cáfolat kiadására kényszerítette:

1. a szovjet alkotmány minden állampolgár számára biztosítja a lelkiismereti szabadságot,

2. az elítéltek ellenforradalmi tevékenységük miatt bűnhődtek,

3. soha senkit a Szovjetunióban vallási meggyőződéséért semmiféle hátrány sem ért,

4. a külföldön terjesztett ide vonatkozó híranyag rágalom.

A helyzet észrevehetően csak akkor enyhült, amikor 1934-ben a szovjet hatalom elhatározta a nagyorosz nemzeti hagyományok felélesztését és taktikából ennek előmozdítására az egyháznak is szerepet szánt. Szünetel a hatósági zaklatás, ugyanakkor harcot indít minden vallási meggyőződés ellen az Istentelenek Ligájával, amely Voltaire egykori elbizakodottságával ígérte, hogy 1937-ben a Szovjetunióban a papok és templomok mind el fognak tűnni, mert a „tudományos" és „felvilágosító" munka eredményeképpen a népben nem lesznek már hívők. Ismeretes, hogyan cáfolt rá erre a nevetséges ateista jóslatra az 1937-es statisztika, amely megmutatta, hogy kétévtizedes üldözés után a városokban 30 %, a vidéken 70 % vallotta, — merte magát nyiltan — istenhívőnek vallani.

A szovjethatalom negyedik nagy rohamát 1937-ben indította az ortodox egyház ellen, amelynek még meglévő maradványait négy éven keresztül kíméletlen erőszakkal pusztította. A két évtizeden át meg-megismétlődő, minden eszközzel folytatott üldözés az orosz egyházat megfosztotta minden külső támogatástól, romokba döntötte egész szervezetét, megfojtotta belső szabadságát és teljes állami ellenőrzés alá helyezte még a templomi istentiszteletet is. E végzetes fejlődést sem a „békés együttéléssel", sem a feltétel nélküli együttműködéssel, sem a teljes alávetettséggel nem lehetett feltartóztatni. A bolsevizmust ugyanis egész dogmatikus szerkezete kötelezi minden transzcendens eszmének eliminálására; léte függ ettől. Belső kényszer — a lélek és szellem erejétől való félelem — űzi és hajtja a szünet nélküli vallásellenes harcra. Valódi arcát csak akkor rejti el, ha hatalmi érdekei vagy ideiglenes taktikai meggondolások erre rákényszerítik.

Mint ismeretes, Hitler 1941. június 22-én támadta meg a Szovjetuniót. Szergej metropolita ekkor felszólította az ortodox

egyház híveit, hogy vegyenek részt a nagy honmentő háborúban és ünnepélyes istentiszteleten könyörgött a Vörös Hadsereg győzelméért. Magatartása először meglepte a bolsevistákat. Néhány hónap múlva Sztálin azzal jutalmazta az egyház szolgálatait, hogy feloszlatta az Istentelenek Ligáját és felfüggesztett minden vallásellenes propagandát.

Szergej országos templomi gyüjtést is elrendelt a Vörös Hadsereg javára. Az összegyült jelentős összeget, mint az ortodoxia adományát adták át a hatalomnak. Így a nagy háború élet-halál harcában az egyház és állam közt dialógus indult meg, amely 1943. szeptember 4-én azzal végződött, hogy Sztálin megengedte Szergej pátriárkává való választását. Szeptember 12-én be is iktatták a pátriárkai székbe.

Az egyház és a szovjet állam „megegyezéséről" otthoni és nyugati propagandisták és szovjet-kollaboránsok serényen terjesztették az örvendetes híreket a háborús küzdelem óráiban. A Szovjetunióban a diktatúrának égető szüksége volt a nép együttműködésére, külföldön a bolsevizmus barátai pedig arra utalhattak, hogy az orosz kommunizmus „polgárosodik." Később kiderült, hogy a bolsevizmus polgárosodása is csak vágyálom volt és az egyház nem nyerte vissza szabadságát, hanem a „megegyezés" eredményeként teljesen alávetette magát az Állami Egyházügyi Hivatal parancsainak. Így épült bele az ortodox egyház egy olyan államvallási rendszerbe, amelynek kíméletlen zsarnoki jellegét még a cárok cezaropapizmusáéval sem lehet összehasonlítani. Ez különösen akkor igaz, ha számbavesszük azt a tényt, hogy az orosz cárok tradicionális egyeduralmuk rendszerében is a vallást szolgálták, a kommunizmus pedig annak maradéktalan kiirtására törekszik.

Szergej halála után a zsinat 1945-ben megválasztotta utódjául Alexej leningrádi metropolitát, s ugyanakkor jóváhagyta az ortodox egyház új „igazgatási szabályzatát." A zsinat választja a pátriárkát — az Állami Egyházügyi Hivatal előzetes engedélye alapján. A pátriárka foganatosítja a püspökök kinevezését és leváltását az Állami Egyházügyi Hivatal előzetes döntése alapján. Az egyház és a szovjet állam megegyezésének egyik leglényegesebb pontja úgy biztosítja az ateista állam érdekeit, hogy az általa előre kiszemelt személyeket magával az egyházzal „helyezteti" vezető állásokba. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a

zsinat megválasztja az Állami Egyházügyi Hivatal által kijelölt személyt pátriárkának, a pátriárka kinevezi a püspököket vagy eltávolítja őket helyükről — s minden az ateista kormány kívánsága szerint megy.

A hős keresztény vértanúkról már mindenki hallgat. Még a háború alatt megjelentettek egy költségesen prezentált többszáz oldalas egyházi évkönyvet, amelyben a névtelen cikkíró a mártírokat politikai bűnösöknek minősítette. Az előszóban pedig maga Szergej cáfolja meg azt a „rágalmat," hogy a Szovjetunióban vallásüldözés folyt: „Amit az ellenség egyházüldözésnek nevez, azt az ortodox hívők serege egyszerűen az apostoli idők szellemének való visszatérésnek tekinti."

Jól ismertük a bizalmas úton hozzánk került dokumentációs anyagból azt is, milyen kíméletlen eszközökkel olvasztották be a háború után az orosz ortodox egyházba a nyugat-ukrajnai és a kárpátaljai görögkatolikusokat. Tudtunk Slipyj lembergi érsek és a vele egyidőben letartóztatott főpásztorok, kanonokok, szemináriumi előljárók, teológiai tanárok bebörtönzéséről. Megismertük azokat a módszereket is, amelyekkel az ún. uniós mozgalomba bekényszerítették a papság egy részét, hogy a hatósági közreműködéssel megvalósított beolvasztásnak törvényes látszatot adjanak. Pontos beszámolót kaptam Romza görög katolikus munkácsi püspök autószerencsétlenséggel álcázott meggyilkolásáról. Őt azért távolították el az egyházmegye éléről, mivel éveken keresztül eredményesen ellenállt a szovjet beolvasztó törekvéseknek. Erdélyi magyaroktól arról is értesültünk, hogyan folyt a katolikusok ellen a támadás Romániában. Ott a Szentszékkel kötött konkordátum egyoldalú felmondásával egyszerűen törvényen kívül helyezték mind a római, mind a görögkatolikus egyházat.

Nem tápláltunk tehát illuziókat és nem építettünk a bolsevizmus enyhüléséről vagy polgárosodásáról terjesztett jól megszervezett hírverésre. Ehelyett minden erőnkkel arra törekedtünk, hogy elmélyítsük a hitéletet és megerősítsük híveink keresztény öntudatát. Bár a püspöki kar soha nem alapozhatta volna a magyar katolicizmus jövőjét egy szovjetmintájú egyház és állam közti megegyezésre, mégis, a kommunisták fokozódó nyomására és unszolására, 1948 februárjában megbizottakat küldtünk egy tárgyalásokat előkészítő megbeszélésre. Hogy azonban a

tárgyalások komolyságáról és őszinteségéről meggyőződhessünk, ragaszkodtunk következő feltételeink teljesítéséhez:

1. Állítsák helyre a Szentszék és Magyarország között a diplomáciai kapcsolatot,

2. engedélyezzék egy világnézeti napilap megindítását és adják meg számára a szükséges papírmennyiséget,

3. a feloszlatott egyesületek nyerjék vissza működési engedélyüket székházaikkal és javaikkal együtt,

4. a marxista pártok szüntessék be egyház- és vallásellenes támadásaikat.

E megbeszélésen a rendszer képviseletében maga Rákosi Mátyás vett részt, aki, miután meghallgatta a püspöki kar feltételeit, azzal vált el a jelenlevő főpásztoroktól, hogy a kormány majd kellő időben meghívót fog küldeni a tárgyalásokra. Ugyanakkor a papság és az ifjúság körében igyekeztek a „megegyezésnek" híveket szerezni. Az újabb mesterkedésről alábbi nyilatkozatomban tájékoztattam híveimet 1948. április 16-án:

A politikai életben, a sajtóban, a rádióban, de főképpen a tanulásra hivatott fiatalság körében most bevetették az „Egyház és állam közötti béke" mindenáron való megteremtésének jelszavát.

A béke ellen, ha az komoly béke, senkinek kifogása nincs, nem is lehet; az Egyház kezdettől kívánatosnak tartotta azt. A békét szavak vagy kétes eredetű és értékű aláírások helyett csak komoly előfeltételek és becsületes eszközök alkalmazása hozhatja eredményesen létre. Feltűnő, hogy az Egyház közismert sérelmeiről (a vatikáni diplomáciai kapcsolat kérdése, a pártok feletti katolikus napilap engedélyezése, a szétdúlt katolikus egyesületi élet problémái, cenzúra stb.) egyáltalán szó sem esik . . . A kongreganista-cserkészdiák-önkormányzati és tanonc-vonalon alkalmazott módok és eszközök nem tekinthetők a béke műveinek, a békének a sírját jelentik . . .

Nem a békét szolgálják az egyre sűrűsödő, elhasznált szólamú, bántó kijelentések sem: „A felekezeti iskolák jelentékeny részében valóságos hajtóvadászat folyik a NÉKOSZ munkás és paraszt ifjai ellen." „Kiverjük a reakciót az Egyház palástja mögül." Olyan állítás is elhangzott, hogy az egyházi vezetők lelki „terrort" gyakorolnak. Köztudomás szerint az Egyház

fájdalmas szemlélője és nem cselekvője a terrornak. Nem segíti elő a megbékélést a Pápa Őszentsége most már állandósult útszéli gyalázása sem. A végletekig ócsárolt Pápának sokan a mai tollforgatók közül az életüket köszönhetik. A magyar nép a „kiverések" és a gyalázkodó szólamok helyett — korábbi ígéretek alapján — egészen más békét vár. S várja a verítékező nép életszínvonalának emelését, az annyiszor emlegetett korrupció megfékezését, a hároméves szlovákiai gyötrelmek megszüntetését, a távollévő apák, fiak és testvérek hazahozatalát. Megbékélés ezekből az intézkedésekből fakadna . . .

Három hónapos késéssel — amikor már bejelentették az iskolák államosítását — küldték meg 1948. május 15-én a tárgyalásokra szóló meghívót a püspöki karnak. Mi május 19-én közöltük a kultuszminiszterrel, hogy „a tárgyalásra elvileg készen vagyunk és amint annak komoly előfeltételei meglesznek, megbizottainkat megnevezzük" . . . de „mivel biztonságban kell lennünk a tárgyalások célirányossága felől," . . . ragaszkodunk még azok megindulása előtt a már ismertetett feltételeinkhez, valamint ahhoz is, hogy az iskolák államosítása ügyét vegyék le a napirendről.

Ortutay miniszter június 14-én válaszolt erre a levelemre, miután a minisztertanács már elfogadta az iskolák államosításáról készült törvényjavaslatot. Levelében Ortutay feltételeink teljesítése elől azzal tért ki, hogy azokat elfogadta „a tárgyalások érdemi anyagául", de ugyanakkor követelte, hogy a tárgyalások megindulása előtt „a Magyar Püspöki Kar — a protestáns egyházak testületeinek megnyilatkozásaihoz hasonlóan — határozott és világos állásfoglalásban ismerje el a Magyar Köztársaság kormányát."

A magyar református egyháztól úgy kényszerítették ki ezt az elismerést, hogy előzőleg eltávolították helyükről törvényes vezetőit, köztük Ravasz László püspököt is. Azután a rendszer által kiszemelt egyénekből megválasztatták az új vezetőséget. Ezzel az új vezetőséggel íratták alá 1948. május 21-én a református egyház és a köztársaság „megegyezését". Miután a püspöki kart nem lehetett átalakítani ilyen „választással," katolikus részről nem állt rendelkezésükre a „megfelelő„ tárgyaló fél. Ennek folytán katolikus részről nem nyerték el a Kommunista Párt törvénytelenül megszerzett hatalmának elismerését.

Elhatározásában a magyar püspöki kar XI. Pius protokolláris magatartását követte, aki 1922-ben nem volt hajlandó a Szovjetunióba küldött Vatikáni Missziónak megadni a hivatalos diplomáciai jelleget.

A püspökkari konferencia határozatainak megfelelően 1948. június 15-én Ortutaynak azt válaszoltam, hogy iratának tartalma nem teszi lehetővé a továbbhaladást az elhúzódó kérdésben. „Az elhúzódásért a felelősséget Miniszter Úr most vett soraiban elhárítani kívánja magától és a magyar kormánytól; viszont ezt a felelősséget sem a püspöki kar, sem én nem vállalhatjuk magunkra. A tárgyalás megkezdése előtt alapként és megnyugtatásul három ponton kértünk megelőző intézkedést. Erre nézve érdemi választ a mai napig nem kaptunk." Elfogadhatatlannak minősítettem azt az ajánlatát, hogy „a tárgyalás bőséges alkalmat fog adni" a mi feltételeink megbeszélésére. Ragaszkodunk tehát ahhoz, — írtam Ortutaynak — hogy a kormányzat legalább iskoláink államosításának a kérdését vegye le a tárgyalások megindulása előtt a napirendről.

Minden megegyezés bizonyos mérvig elismerés és lemondás a jogokról, de a rendszer minden tette négy éven át abszolút törvénytelenséget jelentett, amit a püspöki kar nem ismerhetett el törvényesnek.

Később, már az én rabságom idején, történt megyegyezés. Ez a magyar Egyházat is szovjet mintára végzetes kommunista ellenőrzés alá juttatta.

LETARTÓZTATÁSOM, AZ ANDRÁSSY-ÚT 60-BAN, A BÍRÓSÁGI SZÍNJÁTÉK

Letartóztatásom

A személyem ellen irányuló támadás és rágalmazás egész nyáron folyt.

Letartóztatásom előkészítésére az utolsó roham ősszel indult el a következő jelszavak felhasználásával: Megsemmisítjük a mindszentyzmust! Eltávolításától függ a magyar nép jóléte; és az Egyház és állam közötti béke! Kivezényelték ellenem a tanuló ifjúságot, kirendelték az üzemekből a munkásságot. A kommunista párt ügynökei a „tüntetőket" a püspöki paloták elé vezették és a főpásztoroktól követelték, hogy a „makacs és politikailag rövidlátó" bíboros-prímást ők segítsenek eltávolítani az Egyház éléről. A püspökök elutasító válasza után a sajtó azt jelentette, hogy a püspöki kar elítéli „nép- és demokráciaellenes" magatartásomat. A főpásztorok 1948. november 3-án — az én távollétemben tartott értekezletükön — így válaszoltak:

„A püspöki kar nagy megütközéssel és szomorúsággal látja azokat a méltatlan támadásokat, amelyek újabban Mindszenty bíboros-prímást a sajtóban, rádióban, gyűléseken nagy rendszerességgel érik . . . Amikor a püspöki kar a vallási szabadságjogok nevében is felemeli szavát e támadások ellen, ugyanakkor biztosítja Őeminenciáját bizalmáról, együttérzéséről és az Egyház, a haza és magyar népünk ügyéért folytatott munkájában teljes egységben összeforrva vele azonosítja magát."

Mint annak idején az iskolák államosítása előtt tették, most is ágensek hadát küldték a hivatalokba és üzemekbe, hogy aláírassanak elkészített szöveget, amely eltávolításomat és népbíróság elé állításomat követeli. A kommunista párt ellenőrzése alatt álló községi, városi és megyei tanácsok pedig feliratokban kérték és sürgették a minisztertanácstól példás megbüntetésemet.

A közvélemény-hamisításra 1948. november 18-án az ország népéhez intézett alábbi szózatomban magam válaszoltam:

„Hetek óta azonos ‚határozatokat' hoznak ellenem Csonka-Magyarország helységeiben, amelyekben elítélik az 1947-48-as években az ország gócpontjaiban rendezett Mária-napokon általam szított ún. ‚ellenforradalmat és népellenességet.' Panaszkodnak az Egyház és állam közti megegyezés elmaradása miatt. Követelik a ‚káros tevékenység' megakadályozását.

A Boldogasszony éve keretében megrendezett Márianapok célja a hagyományos magyar Mária-tisztelet elmélyítése és a vallásos öntudat erősítése volt. Merőben politikai kérdések sohasem kerültek szóba a Mária-napokon."

A továbbiakban elmondtam, hogy a magyar püspöki kar november 3-án köszönő iratában megállapítja, hogy a Márianapok teljesítették hivatásukat s a rendezésükkel kapcsolatos támadásokkal szemben azonosítják magukat velem és működésemmel. Az ország közvéleményét kifejező milliók ugyanezt tanúsítják.

„Ami a ‚határozatok' jogi értékét illeti, meg kell állapítani: annyi hivatalos ígéret ellenére a második világháború óta — a fővárost kivéve — mindezideig kimaradtak az önkormányzati választások. Ami határozatot tehát a vármegyékben, városokban, községekben hoznak, annak valójában jogalapja nincs. A kenyér és személyes szabadság elvesztésével megerőszakolt egyének megnyilatkoztatása az ország némaságra kárhoztatott, az alkotmány önkormányzati sáncaiból kizárt egész közvéleményével szemben komolytalan játék a közélettel. A demokrácia szólásszabadsága úgy jelentkezik ezekben, hogy ellentmondást kizárva és ha — mint felemelő példák mutatják — mégis van demokrácia-biztosította kritika, elbocsátást, vagy más hasonló beavatkozást von maga után. Ezeknek szenvedése nekem mélyen fáj. A kényszerrel szembekerülőké minden részvétem. Az erősség és hűség gyönyörü példái meghatnak.

Ami a ‚sérelmeket' illeti, mint kezdettől fogva mindíg, most is adósak a cáfolattal. Már kértük, hogy a kormány tegye közzé panaszolt leveleimet és bocsássa ország-világ közvéleményének ítélete alá. Ez nem történt meg. Ragaszkodnak az ingoványos általánosságokhoz. Hogy nincs megegyezés Egyház és állam, illetőleg helyesebben pártok között, erre nézve mindenki tudja,

hogy csak háromhónapos késéssel érkezett meg a meghívó az Egyházhoz arra a tárgyalásra, amelyre készségét ország-világ előtt ismételten kifejezte. . .

Ám nyugodtan nézem a mesterségesen felkorbácsolt hullámokat. Azon a helyen, ahol nem pártok, de az Apostoli Szentszék kegyéből és bizalmából őrt állok, a tajtékzó hullámok nem szokatlanok. A történelem változatos. Két elődöm a harctéren esett el. Kettőt összes javaitól konfiskálással megfosztottak. Vitéz Jánost fogságba vetették. Martinuzzi a hatalmasoktól felfogadott orgyilkosok kezétől esett el. Pázmányt, a legnagyobbat száműzték. Károly Ambrus a betegek látogatása közepette a valóban pusztító ragály áldozata lett. Elődeim közül senki sem állott ennyire eszközök híjával, mint én. Annyi célzatosan megszőtt, százszor megcáfolt, de konokul tovább hirdetett valótlanság nem tajtékzott mind a hetvennyolc elődöm körül, mint körülöttem.

Állok Istenért, Egyházért, Hazáért, mert ezt a kötelességet rója rám a nagyvilágon legárvább népem történelmi szolgálata. Nemzetem szenvedése mellett a magam sorsa nem fontos.

Nem vádolom vádlóimat. Ha a helyzetet időnként megvilágítani kényszerülök, az csak nemzetem feltörő fájdalma, kicsorduló könnye, megrázó igazsága. Imádkozom az igazság és szeretet világáért. Azokért is, akik Mesterem szava szerint nem tudják, mit cselekszenek; szívből megbocsátok nekik."

A *Magyar Kurírnak* azt a számát, amely közölni akarta szózatomat, a rendőrség elkobozta. Azokból az egyházközségekből pedig, ahol szavaim ismertetését a rendőrség erőszakosan megakadályozta, a sajtó utólagosan azt jelentette, hogy a helyi papság — helytelenítvén az én magatartásomat — nem volt hajlandó körlevelemet felolvasni.

1948. november 19-én reggel történt azután, hogy dr. Zakar András titkáromat, aki szentmiséjéről igyekezett vissza a prímási palotába, az utcáról rabolták el és egyenesen a hírhedt Andrássy-út 60-ba vitték. Érezte mindenki, hogy mindez előjátéka letartóztatásomnak és kirakatperemnek.

Letartóztatásom látványos előkészítésének kellékei közé tartoztak azok a nyílt levelek, amelyeket társutas és „haladó" katolikusokkal írattak alá. A két ismert kollaboráns, Szekfű Gyula és Cavallier József mellett még szegény Kodály Zoltánt

is kényszerítették egy nyílt levél aláírására. Az írást előbb közzétették és csak azután küldték az aláírókat Esztergomba. December 8-án dr. Drahos János érseki helynököm jelenlétében fogadtam őket.

Amint beléptek, Kodály hangtalanul azonnal a legtávolabbi ablakmélyedésbe vonult. Így akarta tudtomra adni, hogy neki nincs köze ehhez a szomorú színjátékhoz és hogy csak a kommunisták fondorlata juttatta bele ebbe a szégyenletes statisztaszerepbe.

Cavallier József, a két világháború közötti évek egyik keresztény napilapjának, az *Új Nemzedék*-nek egykori munkatársa, magyarázni kezdte, hogy miért jöttek ők hárman külön Esztergomba: mint „tiszta" katolikusok, nem óhajtottak más aláírókkal, akik az iskolák államosítása miatt kiközösítésbe estek, közösséget vállalni. Elcsodálkoztam e most kinevezett „vatikáni követ" egyházjogi felkészültségén és meg is jegyeztem:

— De hiszen az Anyaszentegyház bíborosa ellen szőtt cselvetésben résztvenni szintén kiközösítéssel jár.

Cavallier — keresztény újságírói múlttal „megterhelten" — természetesen csak a rezsim kézbentartott bábja volt. Hogy jövedelmet biztosítsanak szerepe jutalmául, kinevezték „vatikáni követ"-nek. Az állást, amelynek fizetését húzta, sohasem töltötték be, sem ővele, sem mással; annak ellenére, hogy a diplomáciai kapcsolat helyreállítását a Szentszék és Magyarország között a püspöki kar — s mint tudjuk, a koalíciós kormány is — sürgette.

Megjegyzésem után Cavallier elhallgatott, többé nem szólalt meg. A szót Szekfű Gyula vette át, a nyugalmazott moszkvai nagykövet, a most börtönben sínylődő keresztény történetíró, Hóman Bálint szerzőtársa. Szekfű a háború alatt egyre inkább balfelé orientálódott. Magatartásában közrejátszott az is, hogy felesége sorsa miatt aggódnia kellett a nemzeti szocialista rémuralom alatt. 1945-ben már a kollaboráns „katolikusok" kétes értékű szerepét is elvállalta. Rákosi ajánlatára, — de aggódó barátai tanácsa ellenére — elfogadta, hogy moszkvai nagykövetté kinevezzék. Írt egy Szovjetuniót dicsőítő könyvecskét is. Ettől kezdve a bolsevista megszállás megalázottságában élő ország szomorú megvetéssel nézett el feje fölött.

Új szerepéhez illően Szekfű most azt fejtegette nálam

Esztergomban, hogy a katolicizmus és a nemzet jövője a kialakult hatalmi helyzetnek (a Kommunista Párt törvénytelen eszközökkel megszerzett diktatúrájának) őszinte elismerését kívánja. A magyar katolicizmus nyugodtan helyezkedhet ilyen álláspontra, hiszen — mondotta Szekfű — a kommunizmus nem ellensége többé az Egyháznak. A Szovjetunióban megszűnt a vallásüldözés, tette hozzá. Az ortodox egyház az ateista állammal békés összhangban szolgálja a nép érdekét . . .

Én nem ismertem rá a régi Szekfűre. Válaszomban visszautasítottam állításait azzal, hogy köztudomású, milyen függő, szolgai helyzetbe került az ortodox egyház egy ateista diktatúrával szemben. Pontosan tudjuk azt is, hogy milyen kegyetlen eszközökkel rombolta le a Szovjetunió a nyugatukrajnai és kárpátaljai görögkatolikus egyházmegyéket. Ugyanakkor magyar vonatkozásban is elmondtam érveimet.

Utóbbiakat jónak láttam még aznap, december 8-án, írásba foglalni és közzétenni. A hármuk nyílt levelére adott válaszomban kitértem arra, hogy az én állásfoglalásom, magatartásom megváltoztatását sürgette a levél, azt állítva, hogy ami nehéz keresztje van a magyar Egyháznak, azt voltaképpen miattam hordozza . . . Van itt azonban egy elgondolkoztató körülmény. Az öt államról (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, Bulgária, Lengyelország) nemrégen még állandóan azt hirdette a magyar sajtó, — a magyar Egyházat elmarasztalva — hogy ott az Egyház vezetői (Beran, Sapieha, Cisar érsek) „demokratikusan" viselkednek: ki partizán volt, ki Te Deum-ot mondott a népi demokrácia beköszöntésekor, ki meg díszmenetben vezette a püspököket esküre. Erről szónokoltak az onnan visszatérő mai politikusok is. Mindebből ma is virágzó ottani egyházi állapotokra kellene következtetnünk, legalább is a hozzám intézett levél gondolatmenetéből. Hogyan történhetett ezekután, hogy ma már sem Beran érsekkel sem Sapieha bíborossal nincsenek megelégedve, s hogy Romániában egyszerre négy püspököt zártak börtönbe? — kérdeztem válaszomban.

Mindezek után magamban már előkészültem letartóztatásomra. Esztergomba hívtam 74 éves édesanyámat azzal a gondolattal, hogy talán könnyebben el tudja viselni a csapást, ha közelemben tartózkodik és nem a távoli családi házban éri a szomorú hír. Nagy aggodalommal foglalkoztam azzal, hogyan tudnám

könnyíteni és amennyire lehet, elviselhetővé tenni szenvedéseit. Sokat beszéltem vele erről. Édesanyám azonban azzal nyugtatott meg, hogy a Fájdalmas Szent Szűz nyomán akar járni nehéz keresztútján. Közben talán — reménykedve — arra is gondolt, hogy a rám váró meghurcoltatás elől külföldre távozom. Ezt a lehetőséget a neki írt levelekben barátok és aggódó hívek is szóbahozták. Azután mégis megbékélt azzal a gondolattal, hogy itthon maradok, miután utaltam a jó pásztor példájára, aki nem futhat el a nyájától.

Intézkedtem arról is, hogy bebörtönzésem után milyen sorrendben kövessék egymást az általános helynöki tisztségben a főkáptalan tagjai. Nyilatkozatomban megírtam, hogy nem mondok le érseki tisztemről és hogy semmiféle úgynevezett „vallomást" nem fogok tenni. Ha ellenkezőleg cselekednék, az csak a kínzásoknak és egyéniségem erőszakos megtörésének volna a következménye. Nyilatkozatommal, amelyet már novemberben megírtam, a kommunisták által oly sokszor rendezett új kirakatperről akartam előre lerántani a leplet s ezért úgy rendelkeztem, hogy azt őrizetbevételem után adják át a püspöki karnak és a főszékesegyházi káptalannak.

1948. december 16-án tartottuk elnökletem alatt Esztergomban az utolsó püspökkari konferenciát. A rendőrség ekkor már jó idő óta őrizet alatt tartotta a házamhoz vezető útat és sorjában igazoltatta a hozzám jövő látogatókat.

Ebben a börtönközeli légkörben tartottuk meg utolsó értekezletünket. Közös nyilatkozatot adtunk ki arról, miért nem jöhetett létre az Egyház és állam között a megyegyezés.

Azután arra kértem a főpásztorokat, hogy bebörtönzésem után se írják alá az Egyházra rákényszeríteni próbált megegyezést. Ajánlottam, hogy inkább mondjanak le a papság fizetéséről, az államsegélyről és bízzanak a magyar népben; az nem fogja cserbenhagyni papjait. Szegények lehetünk, de függetleneknek kell maradnunk. Az az Egyház, amely nem független, az ateista államban csak rabszolga-szerepet tölthet be.

Ebéd végén, amelyen édesanyám is résztvett, a főpásztorok egymás után búcsút vettek tőlem s eltávoztak. Magamra maradtam az utolsó főpásztori találkozás után.

A távozó főpásztorok autóit a rendőrség szembefordított gépkocsikkal feltartóztatja. Tüzetesen megvizsgálja kocsijaikat

és igazoltatja a bennülőket. Úgy tűnt, mintha azt kutatnák, vajon a prímás nem próbál-e elmenekülni, valamelyik püspöki autóban rejtőzködve. Már fogoly vagyok.

1948. december 23-án ebédidőben, délután fél kettő tájban rendőrök rohanják meg házamat. Budapestről jött egy autókaraván Décsi Gyula rendőralezredes vezetésével. Bármiféle engedély vagy hatósági felhatalmazás bemutatása nélkül, egyszerűen betörtek az érseki palotába és hozzáláttak minden zug átkutatásához. Amikor irodaigazgatóm a hatósági felhatalmazást kérte tőlük, azt felelték, hogy Zakar titkárom ügyével kapcsolatos a házkutatás; ő már egy hónapnál hosszabb ideig volt fogságukban. Mégis az egész házat szállták meg és Zakar elsőemeleti szobája után átkutatták mind a két emeletet, a földszintet, az egész alagsort, sőt a pincének is minden sarkát. Felforgatták a hivatalokat, az irattárat, a könyvtárat és a lakásokat. A házkutatás öt órán át tartott. Ezalatt minket édesanyámmal és három udvari papommal a kisebb ebédlőben őriztek. Ott mi csendben imádkoztunk és többször is elmondtuk a rózsafüzért. Az irodákban és az én lakásomban kutattak legtovább.

Miért volt szükségük ilyen hosszú időre, amikor a kirakatperben ellenem felhasznált iratok már hónapokkal előbb kezükbe kerültek? Lehet, hogy a nagy hírveréssel körülvett „fémtok" kézrekerítéséről szóló fikció érdekében rendezték meg a hosszú, drámai házkutatást. Ezt a fémtokot akarták, mint valami rejtelmes bűnjelet, belevésni az emberek emlékezetébe. Illetőleg azt a fényképet, amelyen — zilált külsővel — két szegény udvari papom áll a mutatós „bűnjel", egy irattári bádogtok mellett . . .

A prímási irattárban sok különböző hosszúságú és vastagságú bádogtok volt. Ilyenekben őrizték a porosodás és halványodás ellen a prímási birtokok telekkönyvi kivonatait, az épületek terv- és alaprajzait, a bérbeadott földek és a rajtuk lévő épületek rajzait. Voltak ott persze üres dobozok is, amelyeket újabb tervrajzok, kivonatok számára tartalékoltak. A házkutatás után azonban rendőrségi jelentést tettek közzé: a palota pincéjében elásva, egy tokban, — tehát elrejtve — megtalálták az én összeesküvésemnek az iratait. Azt is jelentették, hogy titkárom vezette nyomra őket, mert ő volt az, aki az én utasításomra összegyűjtötte és elrejtette e veszélyes papírokat.

A „bűnjelként" felmutatott fémtokot hamis hatáskeltésre és abból a célból iktatták be az ellenem folyó eljárásba, hogy eltereljék a gyanút a politikai rendőrség embereiről, akik, kémek felhasználásával, már hónapokkal előbb megszerezték „az összeesküvés okmányait". Tudtunk például arról, hogy megfélemlítéssel és zsarolással szolgálatukba akarták kényszeríteni a hivatali altisztet, a gépírónőket, valamint a leveleimet és körleveleimet szállító futárokat. Irodaigazgatóm megállapította, hogy egyik gépírónő tett is nekik az általa gépelt iratok megszerzésében szolgálatot. Az írásszakértő Sulner László és felesége pedig, miután nyugatra menekültek, előadták, hogy a fémtokban „megtalált" dokumentumokból egyes példányokat a politikai rendőrség írásszakértői már hónapokkal az esztergomi házkutatás előtt átadták nekik „átdolgozásra". Az is megállapítható volt, hogy a „megtalált" dokumentumok közé néhány, már jóval a házkutatás előtt megsemmisített irat másolatát is „besorolták". Magam ugyanis számítottam házkutatásra s így még októberben utasítottam titkáromat, hogy semmisítsen meg minden olyan levelet, feljegyzést, emlékiratot, amelyeknek szerzői letartóztatásom után ártatlanul rendőrkézre kerülhettek volna. Semmi okom sincs annak feltételezésére, hogy titkárom ezt a rendelkezésemet nem hajtotta volna végre. Iratok elrejtésére pedig sohasem adtam neki utasítást. A fémtok felmutatása a világ félrevezetésére szolgált. A kirakatper rendezői azt akarták elhitetni, hogy én „súlyos bűntudattal" fejvesztett és gyerekes óvóintézkedéseket tettem.

A házkutatás befejezése után az elém tett jegyzőkönyvet nem írtam alá. A bíborosok nemzetközi tekintélyére és jogállására hivatkozva tiltakoztam a házkutatás önkényes végrehajtása ellen. Ugyancsak tiltakoztam az ellen is, hogy az érsekség két papját, Bóka Imre számvevőt és Fábián János levéltárost letartóztassák és magukkal vigyék.

A vacsoránál dr. Mátrai Gyula irodaigazgató, aki a nyomozók közelébe került, elmondja, hogy a rendőröket az Andrássy-út 60-ból magukkal hozott Zakar András titkárom vezette körül a házban, miközben ijesztően viselkedett. Különös volt, hogy mindig nevetett. A szeme, az arca egészen átváltozott. A rendőrtisztek finomkodtak vele és többször megjegyezték, hogy dr. Zakar „az ő kedvencük". Jó sora van náluk, — tették

hozzá, — „hetenként kétszer husikát is kap." És Zakar csak nevetett velük. A folyosón futni kezdett, amit azelőtt sohasem tett. Régi komoly magatartása megszűnt: egészen megváltozott.

Amikor ezt jelentik, elkomorodom. Megválok szavamtól. Töprengek az asztalnál és még többet töprengek az éjszaka magányában. Szegény titkárom . . . 35 éves, a legjobb férfikorban és erőben, aztán öt hét alatt összetört, átváltozott a bolsevista rendőrség karmaiban. A kemény, határozott lélek egy hónap után roncs lett . . .

A titkár a hajszában azonban csak mellékszemély szerepét töltötte be. Én vagyok a kiszemelt fővádlott s ha 20-30 nap gyötrelme nem volna elég, úgy szabadon kényük-kedvük szerint gyötörhetik még tovább is fáradt, éjjeleken át agyonvallatott testemet . . . De nincs megállás, nem szabad megtorpanni, menni kell tovább . . .

A legsilányabb reverendámat öltöm fel és a legegyszerűbb püspöki gyűrűt és láncot viselem. Ha lefognak és rabolnak, úgy csupán ezektől fosszák meg az Egyházat.

Magamhoz veszek egy töviskoronás Krisztus-képet is, amelyet még novemberben küldött egy ismeretlen hívem ezzel a felírással: *Devictus vincit — Legyőzetve győz.* (A képet az Andrássy-útra is magammal viszem. A börtönben is velem van. Hogyan maradt meg? — Nem tudom. A tárgyalás napjaiban is ott van és titokban rá-ránézek. Amikor a fegyházban misézni engedtek, ez az oltárképem. A háziőrizetben is ott áll az asztalon előttem. A szabadságharcosok jöttével is ezt veszem először magamhoz 1956-ban. Az amerikai követségen is ennek a „legyőzetve győző" Krisztusnak a képe előtt misézek. Oda is a ruhám alatt, a keblemen őrizve vittem magammal. — Azóta is velem van. Állandóan magamnál hordom. A felirat fele, a legyőzetés rajtam is és az én életemben is megtörtént. De az állítmány, a „vincit"... Isten kezében van.)

Karácsony jön s miközben várjuk, hogy mikor jönnek értem, tartjuk az előírt napirendet, épp úgy mint máskor. Bemutatom szentmiséimet. Az éjféli szentmisém talán még szomorúbb, mint volt az 1944. évi a sopronkőhidai fegyházban. Édesanyám is jelen van s fáj bennem a gondolat: milyen gyötrelmekkel a szívében hagyom itt szegényt? Mi lesz vele? Hogyan tudja elviselni a fia meghurcolását, esetleg kivégzését?

December 26-án délután 5 órakor irodaigazgatóm kísért le a kertbe, utolsó sétámra. A ház őrzője, egy jó fejlődésben lévő fiatal farkaskutya, előbb az udvaron, azután a kertben állandóan szorosan követett bennünket. Amikor visszatértünk a házba, oda is utánunk jön s tovább követett fel az első emeletre, s amikor szobám ajtajához érkezem, hátsó lábaira áll, hogy vállaimra tehesse két első lábát. Azután fejét is oda hajtotta. Ilyet eddig nem tett, hiszen én alig foglalkoztam vele. Ezért meg is jegyeztem: a hűségével érzi talán, hogy ez volt itt Esztergomban az én utolsó sétám.

Szent István első vértanú ünnepén (az ő tiszteletére épített Santo Stefano Rotondo az én tituláris templomom Rómában) este vesznek őrizetbe. Most is Décsi rendőralezredes vezetésével érkezik meg házamba a szokatlanul nagyszámú rendőrosztag.

Bejönnek az érseki palota udvarába. Visszaindulásra fordítják a gépkocsi-karaván, utána nagy zajjal betörnek a házba s erős léptekkel jönnek fel elsőemeleti lakásomhoz. Este fél kilenc van. Én vacsora óta az imazsámolyon térdelek, imádkozom és elmélkedem.

Hirtelen kitárul az ajtó s azon Décsi lép be elsőnek. Megáll előttem:

— Azért jöttünk, hogy letartóztassuk önt.

Ugyanekkor nyolc-tíz rendőrtiszt nyomul Décsi után a szobába s amikor a rendőralezredes szavai elhangzanak, minden oldalról körülfognak. Amikor a letartóztatási végzést kérem tőlük, nyeglén odavetik, hogy nekik ilyenre nincs szükségük. Amikor pedig a bíboros különleges nemzetközi jogállására utaltam, Décsi fölényesen veti oda, hogy hazaárulókat, kémeket és valutaüzéreket az éber demokratikus rendőrség akkor is kézrekeríti, ha valaki bíborosi talárban van. Felszólított, hogy induljak el velük.

Én nem ellenkeztem. Kivettem a szekrényből télikabátomat, felöltöttem és kezembe fogtam a breviáriumot. Elhagytuk a szobát. A folyosón is szoros gyűrű vesz körül. Házam népéből senki sincs a közelben. A házat megszálló mintegy 80 rendőrből jutott arra is, hogy tőlem távoltartsák őket. De édesanyám kilépett a vendégszobából, mert hallotta, hogy nagy zajjal visznek át a folyosón. Felsikolt. Visszaindulok, hogy elbúcsúzzam tőle. Nem akarnak engedni. Most azonban kitépem magam a

rendőrgyűrűből, visszamegyek édesanyámhoz. Utánam jönnek. Édesanyám a nyakamba borul:

— Hová visznek, édesfiam? Én is veled megyek!

Csitítom, nem lehet. Megcsókolom kezét, arcát. Felzokog.

Aztán eltuszkolnak mellőle és már sodornak le magukkal a kapualjba. Hatalmas, lefüggönyözött autóba ültetnek. Jobbomon Décsi alezredes, baloldalt egy őrnagy. A kocsivezető mellett és velem szemben is géppisztolyos rendőrök ülnek. Így visznek el éjjel érseki székvárosomból Budapest felé.

Próbálom elmondani rózsafüzéremet, de a durva környezetből nem tudok kikapcsolódni és úgy érzem, hogy a sötétség hatalma vesz körül. A szomorú helyzethez illő szentírási szövegek és idézetek örvénylenek bennem:

Megjöttek gyűlölőim, akik nálam erősebbek. Rám támadtak az én gyászos napomon (Zsolt. 17, 18-19). Ez az éjszakai óra a sötétség hatalmáé (Luk. 22, 53). De hisz tudtam, hogy eljön az én órám (Ján. 13, 1).

Papjaimhoz intézett búcsúszavaim is eszembe jutottak:

Mindig és mindenütt csak az történhetik velünk, amit az Úr rendel vagy megenged. Tudtán kívül még egyetlen hajszál sem esik le a fejünkről. Annyi más után elveheti a világ tőlünk ezt vagy amazt, de nem veheti el tőlünk Jézus Krisztusban való hitünket. Ki választ el minket Krisztustól? Sem élet, sem halál, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat minket az Isten szeretetétől . . . Nem lehetünk tehát olyanok és nem viselkedhetünk úgy, mint akiknek nincs reményük és hitük . . . Éreznünk kell, sokkal inkább, mint bármikor: látványossága lettünk a világnak, angyaloknak és embereknek is . . . Tőlünk telhetően munkálkodjunk Krisztus Király országáért, amely az igazság és kegyelem világa. Az oda vezető úton nem felejtjük el Tertullián szavait: bizonyos vádlók vádja nekünk dicsőségünk.

Az Andrássy-út 60-ban

Amikor a rendőrautók hosszú sora az Andrássy-út 60 előtt lefékezett és megállt, kiszállítottak a kocsiból. Két sűrű rendőrkordon közt vezettek be a hírhedt épületbe, amelyet a Gestapo magyar tanítványai alakítottak át a kínvallatások kegyetlen színterévé, még a német megszállás idején. A járókelők elkerülték, vagy elfordították a fejüket, ha el kellett menniök mellette. Most az egész környéknek jóformán csak rab- és rendőrforgalma volt. Olyan félelmetesen megnőtt a lefogottak és a kínvallatások alá kerülők száma, hogy a szomszédos épületeket sorjában, egyiket a másik után, a hírhedt intézményhez kellett csatolni. Az embernek, amikor végigvezetik a különböző hosszú folyosókon, Ariadne fonala jut az eszébe. Megannyi sóhajok hídja vezet egyik épületből a másikba, ezeken úgy szállítják a szegény rabokat a tömlöcök mélyébe, mint annak idején a törökök vitték az elhurcolt magyarokat az eszéki hídon át az isztambuli Héttoronyba.

Az Andrássy-út 60-nak is megvannak a maga vérszomjas basái. Köztük első helyen Péter Gábor altábornagy áll, az egész terrorszervezet legfőbb vezetője és irányítója.

Péter Gábort eddig természetesen nem ismertem, soha nem láttam. Most többször is lesz alkalmam találkozni vele. Gnómszerű alakjáról ismeretes; fiatalon szabóságot tanult. Tudott halk hangú, jó társalgó lenni; tudta színlelni a jóhiszeműséget és arra is képes volt, hogy „emberséges embernek" mutatkozzék. Tudott a cél érdekében teljesíteni olyan kéréseket, amelyeket más elvtársak rendszerint megtagadtak. A szabászat után pártiskolát járt, a mesterségben alapos kiképzést kapott s azután a kommunista arisztokráciának kiemelkedő alakja lett belőle. Velem szemben is kipróbálta módszereit; előnyös, kedveskedő énjével mutatkozott be. Például megindultan

emlegette előttem szegény édesanyját, akinek ő még siheder korában szeretettel hasogatta a kevéske fát, hogy tüzet tudjon gerjeszteni a hideg lakásban . . .

Péter Gáborról Sulyok Dezső feljegyzése adott egy rövid pillanatfelvételt. Amikor 1947 telén a nemzetgyűlés nyomásra felfüggesztette a „köztársaság-ellenes összeesküvéssel" vádolt képviselők mentelmi jogát, Péter Gábor személyesen ment el értük a Parlamentbe. Alig tudta bevárni a pillanatot, amikor az Országház kapujában lecsaphatott a szerencsétlenekre. Ott verte durván vasra saját kezével a kiadottakat. Sulyok tanúsága szerint az egész idő alatt a kíméletlen, beteges szadista benyomását keltette, aki mérhetetlen élvezettel veti rá magát az áldozataira. A Rajk-per és Rajk László felakasztása után mondotta róla Rákosi: „Nem végzett rossz munkát."

Péter Gábornak itt volt hivatala az Andrássy-út 60-ban, ahová most engem is beszállítottak. Szobájában éjszakánként hallgatta a gyötrött emberek jajkiáltásait, nyögését és halálhörgését. Parancsára gumibottal kezelték vallomásuk előtt a vádlottakat, veséiken, legérzékenyebb szerveiken ütlegelték őket, szeget vagy tűt vertek körmük alá, leégették a szemöldöküket cigarettával, kábító- és izgatószerekkel tették idegroncsokká őket, nem engedték aludni őket, amíg végleg összetörve úgy vallottak, amint azt a politikai rendőrség szóról-szóra előírta nekik. A vérszag megtöltötte az egész épületet. Ebbe émelyítően keveredett bele a közömbösítésre alkalmazott klórmész és karbol fanyar illata.

Nemcsak az Andrássy-úton kínozták roncsokká vagy halálra a magyar hazafiakat. Budapesten a katonapolitikai osztálynak több laktanyája és fogháza volt, ahol hasonló módon és eszközökkel kezelték az elhurcoltakat. A kínzóhelyeket a Vörös Hadsereg létesítette és helyezte üzembe; a magyar tanítványokat kommunista oroszok vezették be a kínvallatás modern és tudományos titkaiba, tőlük kapták a szakmabeli kiképzést.

Az első éjszaka

Az Andrássy-út 60 belső életéről s az ott történtekről annak, aki ott nem volt akár rab, akár vallató, a legkisebb fogalma sem lehet. Még a beosztott rendőrök nagyrésze sem ismeri, a saját hatáskörén kívül az egész gépezet működését, nehogy később esetleg módjában legyen elárulni a teljes valóságot. A néhány rabnak, aki valamilyen csodával határos módon onnan kikerül, lakatot tesznek az ajkára és pszichológiailag bénítják meg azzal, hogy bármikor visszakerülhet a borzalmak helyére s akkor már egy életen keresztül néma marad. Így lett az Andrássy-út 60 egyike a legtitokzatosabb intézményeknek, amelyek körül legendák burjánoznak.

Nemcsak a nép képzelőereje működik, hanem maguk a kínvallatások rendezői is időről-időre elhelyeznek megfelelő híranyagokat; akár megfélemlítés, akár megtévesztés céljából. Így csúszott be bizonyára egyik angol nyelvű könyvbe magyar szerzőtől az a részlet, hogy „Dr. Zakar, a prímás és társaik őrizetbevételük után két napig a Csokonai-út 10 alatt fényes ellátásban részesültek, ettek-ittak. Csak azután vitték őket az Andrássy-út 60 alá." A szerző szerint ez az értesülés az Andrássy-úton szolgálatot teljesítő s később külföldre szökött rendőrtiszttől származik.

Ebből csak annyi igaz, hogy ilyen rendőri gesztus is előfordul. Ha valamelyik rab engedelmesen és megelégedésre vall s azonfelül kémkedést is elvállal, előfordul, hogy a további puhítás érdekében jó vendéglői ebédet is adnak neki. Engem mindenféle kitérés nélkül, egyenesen vittek az Andrássy-út 60-ba, két órai pihenőt sem hagytak, máris vittek levetkőztetésre és kihallgatásra.

Egy földszinti fűtetlen, rideg, hodályszerű helyiségbe cipeltek be, ahová népes gyülekezet csődült össze vetkőztetésemre.

Elsőnek a rendőrőrnagy nyúlt hozzám, azután a sánta titkosrendőr. Lehúzták a reverendámat és gúnyosan nevetve az alsóruháimat is. Bő, keleti jellegű, tarka-csíkos bohóc-öltönyt húznak rám. Vajon ki az és hol van most, aki előttem viselte? . . . Hirtelen táncolni kezdenek körülöttem. Az őrnagy rámordít:

— Kutya! De rég vártuk ezt a boldog órát! Csakhogy ennyire vagyunk!

Ki ez az őrnagy? Kövéres, zömök, pirosarcú egyén volt. Foglalkozása szerint, ha igazat mondott, kereskedő. Később egyszer dicsekedett „kezelés" közben, hogy 20—25 év alatt templomba csak kétszer nézett be, akkor is egészen futólag. Tud simán is viselkedni, s volt egy becéző neve, „Gyula bácsi". (Az itt szerepeltetett tiszteknek és kínzóknak a neve felől az ember soha nem lehetett biztos. Álneveket használtak és a viselt rangok is inkább személyazonosságuk elrejtésére szolgált.)

Amikor Thorezt, a francia kommunista párt főtitkárát egy ízben a rendőrségen le akarták vetkőztetni és tegezni kezdték, felbőszülve tiltakozott. Fölöslegesnek tartottam ezt megtenni Thorez magyar elvtársaival szemben. Hallgattam. Közben elvonultak emlékezetemben szenvedő elődeim, így a XVI. században a később kivégzett rochesteri püspök és angol bíboros, Fisher János, VIII. Henriknek a börtönében; a XIX. századból idéztem VII. Piust, Napóleon foglyát és Ledochovsky lengyel érseket is, akit az elnyomó poroszok tartóztattak le 1872-ben. A XX. században nekem jutott Mária Országában a bíborosi rab-sors.

Elkobozzák nemcsak a reverendámat, a breviáriumot, a rózsafüzéremet, Kempis Tamás „Krisztus követésé"-t, a Mária-érmet és a skapulárét, de az órámat, valamint a magammal hozott büntetőjogi kódexet is, hogy ne olvashassam rájuk — becsületes védő hiányában — annak paragrafusait, amikor a perrendtartás szabályai ellen vétkeznek. Tisztában voltam azzal, hogy teljesen magamra fogok maradni, minden törvényes jogi védelem nélkül a rendőrségi kihallgatások és a kirakatper idején.

Felszentelt pap számára a reverenda, ha nem is mindent, de sokat jelent: ebben a környezetben különösen sokat. Engem nem igen szoktak látni civilben s a reverendától való megfosztás mély keserűséggel tölti el a lelkemet. A reverenda a pap testőre.

Papi ruhámtól és a magammal hozott néhány tárgytól való megfosztásom után felvezettek egy emeleti szobába. Körülbelül 4x5 méter nagyságú, sötét helyiség volt, udvarra néző ablakkal, ajtaja szűk, homályos folyosóra nyílott. Ágy helyett egy elnyűtt dívány volt benne. (Alvás helyett itt éjjel tevékenykedtek és azért a szoba is éjjeli életre volt berendezve.) Cellám alacsony volt, s annak ellenére, hogy állandóan sokan voltunk benne, nem szellőztették. (Később hetenként kétszer szellőztettek, de röviden, és úgy, hogy a szemben lévő épületszárnyból észre ne vegye valaki, kit őriznek ebben a szobában.) A rendszernek szüksége van kirakatra is, lepelre is. Mindkettő nagyon lényeges, jóllehet felváltva alkalmazott eleme volt a politikai rendőrség tevékenységének.

A szobában állandóan ott tanyázott a szobaparancsnok, egy ordas, vén ember, aki már az 1919-es komunizmus alatt is érdemeket szerzett magának. Zalaegerszegen 1920 után, az internálótáborba került s most, úgy látszik, nekem, az egykori zalaegerszegi plébánosnak is vissza akart fizetni valamit. Az új világban párttanfolyamot végzett. A szerencsétlen, félművelt ember velem szemben most egy „tudós" egyetemi tanár fölényes, oktató hangján próbált beszélni; kioktatott a materialista bölcselet igazságairól. (Később is találkoztam egyszer vele, a váci fegyházban. Itt már mint őrnagy tűnt fel.) A többiek inkább sihederek voltak. Mocskos és nyegle volt a beszédjük s nyilván felsőbb utasításra — hogy megalázzanak — jelenlétemben szinte versenyre keltek a trágárságban.

Fullasztó és szinte kibírhatatlan volt a levegő, amelyet állandóan öt ember fogyasztott a szellőzetlen helyiségben. E légkörben számomra legelviselhetetlenebbnek tűnt a piszkos emberi ajkak beszédje. Időnként megszólítanak és trágár történeteket adnak elő. Egyikük azt magyarázza, hogy amikor leventeként még gyónt, áldozott és templomba járt, nem volt annyi pénze, mint most, amióta a rendőrség szolgálatában van. Most bőven van pénze, nagyszerű szórakozásokra telik belőle, majd részletezni kezdte bordélyházi élményeit és élvezeteit. Így viselkedett velem szemben a másik három siheder is. A beszédszünetek alatt odakünn síri csend honolt. Néha azonban távoli hangfoszlányok szüremkeztek be az ajtón — ezek a kínzókamrákból értek fel hozzánk.

Tizenegy óra lehetett, amikor értem jöttek. Átvezettek a szűk folyosón egy vasalt ajtajú szobába, amelynek egyetlen ablaka, viszont két ajtaja is volt. A szoba közepén, egy íróasztalnál Décsi Gyula rendőralezredes ült a főhelyen. Mellette öt másik kihallgató rendőrtiszt volt jelen; ezredestől főhadnagyig.

Megnéznek, érdeklődéssel mustrálják a ruhát rajtam, mosolyognak. Oldalt két gépelő elvtársnőt látok, előttük írógép, szájukban cigaretta. Láthatóan meghitt, tegeződő viszony van köztük. Az egyik nő a kihallgató tisztek egyikét állandóan Jánoskámnak szólítja.

Décsi Gyula cigarettára gyújt és úgy kérdezi:

— Mi a neve?

Megmondom.

— Mikor és hol született?

Válaszolok.

— Mi a foglalkozása?

— Esztergomi érsek, Magyarország prímása vagyok.

— Mi volt azelőtt? Mikor és hogyan szakadt el a magyar néptől? Miképpen lett a haza és a magyar nép ellensége?

— Katolikus pap vagyok — felelem — és mint káplán működtem Felsőpatyon, ahol a háború alatt igyekeztem szolgálni az egyszerű népet. Utána hittanár lettem Zalaegerszegen, később pedig plébános. Akkor is mindig latbavetettem befolyásomat a magyar népért. Annak érdekeit szolgáltam. Sem mint veszprémi püspök, sem mint esztergomi érsek és bíboros-prímás nem szakadtam el tőle. Lelkiismeretem szerint sohasem vétettem ellene.

Décsi: Ha így volna, akkor most nem lenne itt.

— Ahhoz, hogy valaki ide kerüljön, nincs szükség különös okra. Az illető ide kerül, ha a rendszernek nem tetszik.

Décsi: Ön szembehelyezkedett a magyar nép felemelkedésével.

— A felemelkedést én sohasem elleneztem, viszont nem látom megvalósulni még évek múltán sem. Most inkább azt panaszolnám, hogy amit hangosan hirdettek, azt a tények megcáfolták.

Décsi: Az imperialistákkal keresett hazája ellen kapcsolatot. Magyarország belügyeibe való beavatkozásra és háborúra akarta rábírni őket.

— A rendszer maga kényszerített arra, hogy az USA-val érintkezést keressek. De erre csak azután került sor, miután előzőleg hiába sürgettem a magyar kormányt, hogy a megszálló hatalom túlkapásaival szemben védje meg az ország és a nép érdekeit.

Décsi: Adatokat szolgáltatott az amerikai követségnek a Vörös Hadseregről.

— Ez igaz. Például közöltem a szövetségesekkel, hogy Esztergom-Komárom vármegyében a Vörös Hadsereg számára kivetett pénzbeli és természetbeni járandóságot egy éven belül kétszer is behajtották. Az alispán fordult panaszával hozzám és én a háború által nyomorba döntött magyar nép érdekében arra kértem a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai tagját, hogy hasonló túlkapásokat akadályoztasson meg. Magyarország akkor megszállás alatt volt, az Egyesült Államok viszont egyike volt a megszálló hatalmaknak, képviselője ott ült a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban. Amit én kértem, azt minden magyar állampolgár jogszerűen kérhette volna a SZEB bármelyik tagjától. Így egyenesen nevetséges a maguk állítása, hogy én az Egyesült Államokat hazám elleni háború megindítására akartam rábírni. Én az amerikai beavatkozáson és az amerikai segélyen, amit maguk hazaárulásnak bélyegeznek, mindig és kizárólag a magyar kormányra való ráhatást, befolyást értettem. Olyan diplomáciai lépést óhajtottam látni, melynek folyamaként az Ellenőrző Bizottságban az amerikaiak érvényesítették volna befolyásukat a másik megszálló hatalom veszedelmes túlkapásai ellen.

Közben írták a jegyzőkönyvet, de nem az került bele, amit én mondtam. Az aláírásra elém adott szövegben mindazt, amit mondtam, meghamisították. Természetesen megtagadtam az aláírást.

Décsi: Jegyezze meg, hogy itt nálunk a vádlottak nem azt vallják, amit ők akarnak, hanem amit mi akarunk. Intett a fejével és kiadta az utasítást:

— Tanítsátok meg vallani!

Az őrnagy visz be a cellába. Lehetett úgy éjfél után 3 óra. Két őr az asztalt gyorsan elrángatja a szoba közepéről, utána az őrnagy megáll velem szemben és rámkiált, hogy vetkőzzem. Nem vetkőzöm s nem is mozdulok. Int a legényeinek. Segítségük-

Mindszenty bíboros a vádlottak padján (1949. február 2-án).

Kihallgatás közben.

Mindszenty hercegprímás szembesítése Baranyay Jusztin professzorral, az „összeesküvési-per" másodrendű vádlottjával. Baranyay Jusztint 15 évi fegyházbüntetésre ítélték.

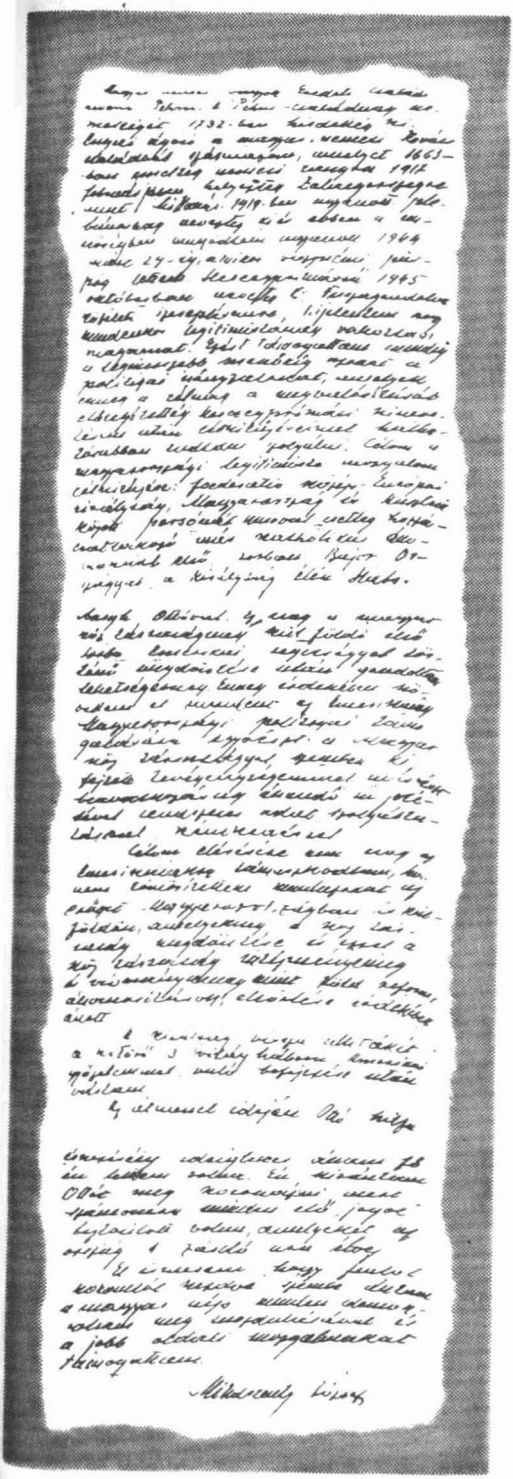

E bádog tokban „találta" meg az ÁVÓ a bíboros összeesküvésének iratait. A képen balról: Zakar András titkár, jobbról: Fábián János prímási levéltáros.

Ezt a hamisított kéziratot adták át a sajtónak, mint Mindszenty beismerő vallomását.

Dr. Farkas Endre a bíboros édesanyja által felkért védő. A Grősz-perben elítélték. Börtönben halt meg 1968. november 8-án.

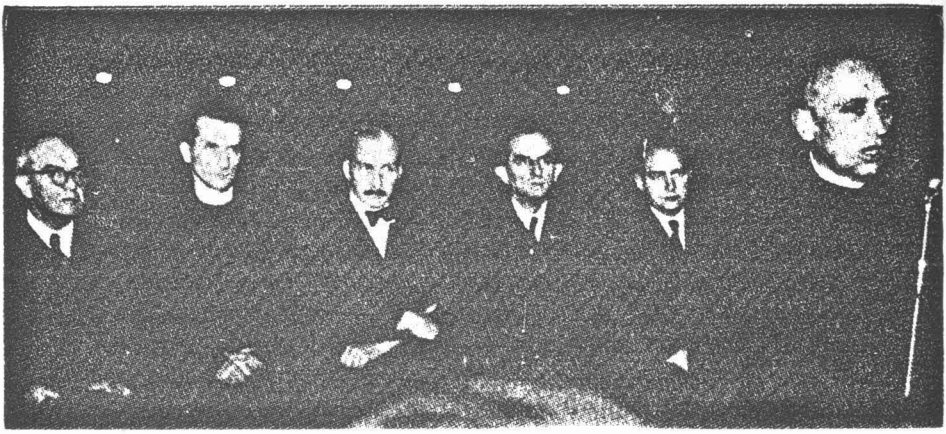

A prímás beszél az utolsó szó jogán. Mögötte vádlott-társai: Baranyay Jusztin, Zakar András, Esterházy Pál, Nagy Miklós és Ispánky Béla.

A bíboros az ÁVÓ-s foglárok között.

A budapesti Gyűjtőfogház épülete.

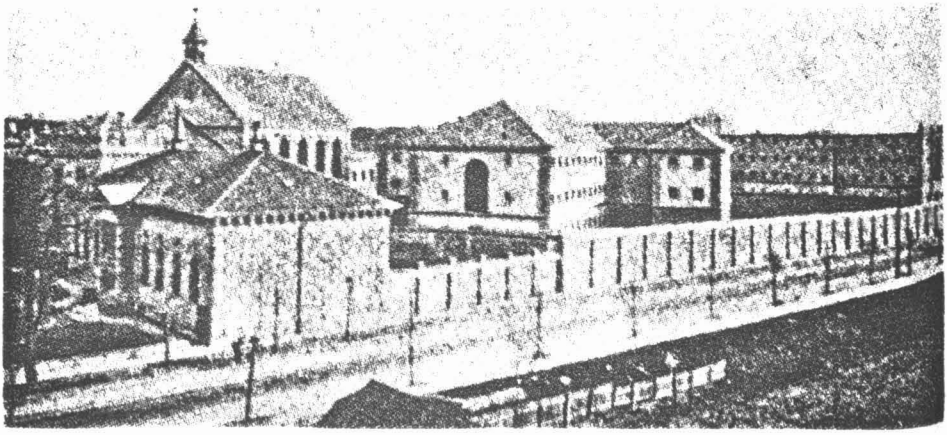

kel maga húzza le rólam a csíkos zubbonyt és nadrágot. Utána elhagyják a szobát. Hallom, hogy künn a folyosón lázasan keresgélnek valamit.

Röviddel azután belép a szobába egy magas tagbaszakadt, bivalynyakú és vadtekintetű politikai rendőrtiszt, aki csak annyit vet felém:

— Én partizán voltam.

Beszél ugyan magyarul, de az arca nem magyar. Gyűlöletét már régóta gyűjthette ellenem. Nézni sem jó romlott, gyűlölködő arcát. El is fordulok. A mozdulatából azt sejtem, hogy kissé eltávolodik tőlem. Egyszerre nekem fut és csizmával egész erejével belerúg födetlen gerincembe. Ő is, én is a szemközti falnak esünk. Többet akkor, úgy látszott, nem is tudott rúgni; valami luciferi örömmel arcán, pihegve mondja:

— Életem legboldogabb pillanata volt ez.

Hogy a valóságot mondta, azt le tudtam olvasni kéjesen eltorzult arcáról.

Most újra az őrnagy jön be. Kiküldi a partizánt, gumibotot vesz elő. Sohasem gondoltam, hogy a gumibotig is eljutok egyszer életemben. Legyűr vízszintesen s elkezd ütlegelni. Talpamon kezdi és megy mindig feljebb.

A gumibot suhogásaira a szomszéd szobából és a folyosó felől hallom a kórusszerű diadalmas kacajt. Nők és férfiak vegyesen vannak a közelemben s ha jól tudok a harsogó kórusszerű kacajból következtetni, úgy most sokkal többen vannak jelen, mint amennyien a kihallgató helyiségben voltak. . . Az őrnagy továbbra is egymásután méri rám az ütéseket; bár kimerülten liheg, de nem hagyja abba kínzásomat, hiszen nagy gyönyörűsége lehetett abban, hogy végre elérkezett az óra, amikor Magyarország hercegprímását levetkőztetve botozhatja.

Összeszorítom a fogaimat, de a hangot nem sikerül mindig visszatartanom. Nyöszörgök fájdalmamban. Elég a testnek a magáé, de mintha a lélek még jobban égne.

Egyszer aztán már nem tudom tovább számolni az ütéseket. Arra ébredek, hogy fellocsolnak, azután érzem, hogy felemelnek és leültetnek a díványra.

Hogy mennyi ideig vertek és mennyi ideig maradtam eszméletlen, nem tudom megmondani. Órám nem volt, de ha

nálam lett volna is az órám, aligha tudtam volna arról leolvasni a pontos időt.

Kínzásom alatt emlékeznem kellett a töméntelen szenvedésre, ami népünkre szakadt, köztük a tömegesen megerőszakolt magyar lányok, apácák és édesanyák sorsára és lelkiállapotára. Őbennük is hasonló világomlás mehetett végbe. A bolsevizmus égisze alatt történt az is, ez is. És itt, az Andrássy-út 60-ban vágyva gondoltam a vértanú-halált halt Apor Vilmos győri püspök magasztos sorsára; szerettem volna helyében lenni.

A breviáriumban évtizedeken keresztül elimádkozott zsoltárra emlékezem: „És ellenem vigadva összesereglettek és felette megsokasodtak az ostorcsapások. Kicsúfoltak és csikorgatták felettem fogaikat" (Zsolt. 34, 15-16). — „Bajjal teli a lelkem, sötétben a halál árnyékában vagyok. Átadattam nekik. Nincs kiút innét, végletekig megalázott és összezavart vagyok. Ellenségeim körülvettek engem. Messze állítottad, Uram, a barátot, a rokont, az ismerősöket" (Zsolt. 87, 4-9) . . . „Uram, miért sokasodtak meg, akik gyötörve sanyargatnak engem? Sokan támadnak ellenem" (Zsolt. 3, 1).

Mindennek nyoma maradt testemben, lelkemben.

Felöltöztetnek. A vallatásra tántorogva megyek vissza. Folytatják ott, ahol abbamaradt. Újra követelik, hogy írjam alá a jegyzőkönyvet. Megtagadom s mondom, hogy ami itt előttem van, az nem az én vallomásom.

Décsi erre dühödten kiadja a rendelkezést:

— Vissza vele!

A gumibotozás újra kezdődik.

Utána megint visszavisznek a kihallgató szobába. Décsi most ordítva követeli a jegyzőkönyv aláírását, s amikor megtagadom, harmadszor vitet vissza a cellámba, „külön kezelésre." Az őrnagy harmadszor gumibotoz meg.

A kihallgató szobában Décsi utolsó kísérletet tesz arra, hogy aláírassa velem a hamisított jegyzőkönyvet. Válaszom újra csak az, hogy ha az általam előadottakat veszik be a jegyzőkönyvbe, akkor aláírom, de különben nem. Erre megint tudtomra adják, hogy ezen a helyen nem azt vallják a vádlottak, amit akarnak, hanem amit a rendőrség megparancsol nekik. Közben az idő elmúlt. Hajnalodik s úgy látszik, a kihallgatók is kifáradtak. Visszavisznek cellámba.

Vizsgálati fogságom első napja

Az őrnagy vezet vissza a kihallgató teremből cellámba, illetve abba a szobába, amelyben rajtam kívül a markolható dohányfüstben, a bűzös és elhasznált levegőben állandóan ott van az öttagú őrség: a szobaparancsnok és négy legénye. Ledőlök a díványra csíkos pojáca-ruhámban. Nem tudok elaludni. Próbálom elfordítani figyelmemet a felém irányuló trágár társalgástól. Visszagondolok a szörnyű éjszakára és most még valami örömfélét is érzek afölött, hogy az első éjjel nem tudták aláíratni velem a valótlan, hamisításoktól hemzsegő jegyzőkönyvüket.

Nyolc órakor mosdóvizet hoznak; az őrök meztelenkedve mosakodnak előttem. Én a rámadott bohóc-ruhában végzem a reggeli tisztálkodást. Amikor elkészülök, megparancsolják, hogy vigyem ki a mosdóvizet. Az egyik suhanc kísér ki, míg a szobaparancsnok és a többiek harsányan és gúnyolódva kiáltoznak utánam.

Utána megjelennek a reggelivel és felszólítanak: mindent egyek meg! Én azonban csak annyit veszek belőle, hogy megnedvesíthessem kiszáradt és kicserepesedett ajkamat. Erőltetik az evést, végül csak kiviszik az edényt anélkül, hogy annak tartalmát elfogyasztottam volna. Folyik a dohányzás, folyik a felém irányított obszcén társalgás. Benyit a gumibotos őrnagy is, nyilván azért, hogy el ne feledkezzem róla. Azután később, amikor az őrség egyik felét elnyomja az álom, csend lesz a szobában. Én is csendesen elmélkedem és elgondolkodom. Van min eltűnődni.

„Nincs épség testemben, nincs békessége csontjaimnak. Letapostak és nagyon megalázott vagyok. Nyögve kiáltok fel. Erőszakot tettek, akik életemre törnek. Minden rosszat keresnek

ellenem, egész nap cseltevéseken törik fejüket. Már szinte süket és néma vagyok. Ütlegekre állok készen, fájdalmam szüntelen velem van. Élnek ellenségeim és erőt vettek rajtam; megsokasodtak, akik gonoszul gyűlölnek engem. A jóért, amit tettem, rosszal fizettek, lerántottak a földig" (Zsolt. 37, 13-21).

Eszembe jut, hogy az elmúlt éjszakáról Rákosi jelentést fog kapni; ő azután valószínűleg táviratot küld Sztálinhoz. Elképzelem a megindult lázas munkát Kádár János vezetése alatt a belügyminisztériumban és ugyanazt Riesz István irányítása mellett az igazságügyminisztériumban, s közben Péter Gábor és kínzóhada újabb felhatalmazásokra és serkentő indításokra vár. Átélem az egész megdöbbentő valóságot, azt, hogy személyemen, lelkemen, testemen, idegeimen és csontjaimon keresztül vonul be a bolsevizmus teljessége most Magyarországra. Érzem, hogy olyan kirakatper készül, amelyre az egész világ feszültséggel figyel. Ebben a küzdelemben nem lehet megállni s nincs benne kímélet: nekem is, őnekik is végig kell mennünk az úton.

Délfelé megkérdezik, hogy mit akarok ebédre. Röviden felelem, hogy nem érdekel. Most színpadias hangon és módon ismételgetik előttem, hogy ők az ételt a vendéglőből hozzák számomra. A magam részéről viszont nem kételkedem abban, hogy az ételt az Andrássy-úton készítik el és hogy valószínűleg akaratbénító és kábítószereket kevernek hozzá. Korábban jelentéseket kaptunk arról, hogy milyen módszerekkel törnek itt le kemény embereket. Lassan elterjedt a közvéleményben is, hogy a kommunista rendszer nyomozási szervei általában kétféle kémiai vegyszert alkalmaznak: egyikkel megoldják a vádlott nyelvét, másikkal teljes letargiába taszítják. Ezzel a tudattal és fokozódó gyanúval eltelve, egyelőre alig veszek magamhoz az elém tett ételből valamit. Így első ebédemből, amely levesből, húsból és főzelékből állt, csak csekélynyit ettem; az éjszakai bánásmód után még inkább erősödött az a meggyőződésem, hogy preparálni fognak a kihallgatásokra és a kirakatperre. Az erős gyanút véglegesen megerősítette bennem három orvos bejelentés nélkül történt váratlan megjelenése. Ebéd után lépnek be a szobába s anélkül, hogy bemutatkoznának vagy bármit is kérdeznének tőlem vagy az őröktől, vizsgálni kezdenek. Tapogatják már régebben operált pajzsmirigyemet, vizsgálgatják a szememet,

meghallgatják a szívemet és tüdőmet, megmérik a pulzusomat és a vérnyomást. Egy 55—60 év körüli, tekintéllyel rendelkező férfi vezeti a vizsgálatokat, utasításait a másik két fiatalabb (35 év körüli) orvos tisztelettel és figyelemmel követi.

Az orvosok azután gyógyszereket hagynak hátra, amelyekből a következő étkezéseknél az őrség ellenőrzése mellett be kell vennem az előírt adagokat. Amikor csak módomban állt, megsemmisítettem az otthagyott tablettákat és pedig legtöbbször úgy, hogy ujjaimmal titokban összenyomtam és beleszórtam azokat az el nem fogyasztott ételmaradékba. Amikor az őr mellettem állva figyelt, bevettem a gyógyszert, de csak csekély vizzel, amennyi éppen elég volt ahhoz, hogy azt szájpadlásomhoz nyomjam, anélkül, hogy lenyelném. Később észrevétlenül kiköptem s ha az ételmaradékot már elvitték, akkor a viselt rab-lábbelibe rejtettem az ilyen ,,megmentett'' orvosságot.

Idő múltán magam is éreztem, hogy valamivel többet kell ennem, nem maradhattam táplálék nélkül. Így részben sikerült bevétetniök velem az ételbe kevert gyógy- és kábítószereket. Az orvosok — mindig hárman — ott tartózkodásom alatt mindennap megjelentek az étkezés idején vagy közvetlenül utána; voltak azonban napok, amikor az étkezési időn kívül is vizsgáltak. Hozzám egyetlen egy szót sem szóltak: nem kérdeztek és nem közöltek semmit. Jelenlétükből és viselkedésükből arra következtettem, hogy a drogok hatása mellett azt is vizsgálták, bírom-e jól az ütlegeket s hogy szívem elég erős-e a fizikai kínzásokhoz. A kábítószerek adagolását a fizikai és lelki tortúrák különböző fokaival orvosi felügyelet és ellenőrzés mellett kellett összeegyeztetni, állandóan ügyelve arra, hogy testi és szellemi erőmből megmaradjon annyi, amennyivel még felléptethetnek a bírósági színjátszásban, a kirakatperben.

Amikor a három orvos távozik, ledőlök a díványra, de elaludni most sem tudok. A szoba zsivaja is erős körülöttem. Ha mégis megtörtént, hogy egy pillanatra lehunytam szememet és elszunnyadtam, már is ott volt mellettem a szobaparancsnok, hogy felriasszon. A ,,nemalvás'' is egyik módja a kínzásnak, illetőleg szerves része annak a kifejlett tudománynak, amellyel a vádlott akaraterejét megtörik. A szobaőrség szigorú utasítást kapott, hogy aludni ne engedjenek.

Kínos lassúsággal telik a délután a bűzös légkörben, ahol

minden szem figyel rám. Próbálom az ujjaimon elimádkozni a rózsafüzért. Amikor észreveszik, hogy talán imádkozom, azonnal még mocskosabb és trágárabb témákba kezd a szobaparancsnok. A suhancokból lett őrök vihogva folytatják. Romlottságuk és neveletlenségük fáj és élesen a szívembe vág. Ugyanaz a sötét, istentelen hatalom, amely elragadta függetlenségünket és rabszolgasorba taszította a nemzetet, meg akarja rontani, megpróbálja elzülleszteni ifjúságunkat is, hogy ne maradjon senki, aki az ország és keresztény hitünk megmentésén fáradozzék majd. A török időkben voltak önzetlen végvári vitézek, hősök, de a bolsevizmus alatt egy mesterségesen lezüllesztett ifjúság képes lesz-e, hajlandó lesz-e a szükséges erőfeszítésre?! Belém hasít a szomorú jövő képe. Ujjaimon végzem a rózsafüzért. Ebben a gyűlölettel telt, bűzös szobában esengve kérem a Magyarok Nagyasszonyát: óvja meg, védje meg a keresztény Magyarországot!

Jó lenne elmélyedni a breviáriumban is, de elvették tőlem. Így emlékezetből kezdek hozzá a napi zsolozsmához. Elimádkozom a zsoltárokat, átelmélkedem az ünnep tartalmát. Szent István diakónus vértanúsága és Szent János apostol élete bő anyagot nyújt az elmélkedő imádsághoz s az elmélyedéshez.

Estefelé megkérdezik, mit óhajtok vacsorára. Most is azt felelem: nem érdekel. Újra hallom, hogy az ételt „a vendéglőből hozzák számomra." Hat órakor csajkában egy pár virslit hoznak káposztafőzelékkel. Keveset eszem, látom, hogy az őrök nincsenek megelégedve. Az orvosságot is megsemmisítem. Azután megérkeznek az orvosok. Most is, mint délben, némán végzik el a vizsgálatokat.

A kihallgatás este 11 óra körül kezdődik.

A legsúlyosabb vád és bizonyítékai

Este tizenegy óra tájban ugyanabba a helyiségbe kísérnek, amelyben előző éjszakán vallattak. Ugyanaz a látvány fogad: az asztalnál ülnek a kihallgató rendőrtisztek és oldalt cigarettázva két gépírónő.

Décsi alezredes végignéz rajtam, azután száraz, színtelen hangon hozzákezd egy előre elkészített kihallgatási jegyzőkönyv felolvasásához, amelyből egyre jobban kidomborodik és kirajzolódik egy általam szervezett és irányított köztársaság-ellenes „összeesküvés." Az alapul szolgáló, bőbeszédűen előadott tények a következők:

1. Tildy Zoltán miniszterelnöknél tiltakoztam a köztársasági államforma bevezetése ellen.

2. Már a háború végétől kapcsolatot tartottam fenn Habsburg Ottóval és 1947 nyarán személyesen is találkoztam vele az Egyesült Államokban, hogy megtárgyaljuk a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés részleteit.

3. Előkészítettem a királyság kikiáltásának idejére az első ideiglenes kormány-listát.

4. Terveim megvalósítása érdekében kapcsolatba léptem az Egyesült Államok budapesti ügyvivőjével és annak utódjával, Selden Chapin követtel, hogy rávegyem az amerikai kormányt a harmadik világháború kirobbantására.

5. Megakadályoztam a Szent Korona hazaszállítását, hogy alkalmas időben megkoronázhassam vele Habsburg Ottót, a trónörököst.

Amikor Décsi úgy jóval éjfél után végzett a felolvasással, követelte, hogy írjam alá a jegyzőkönyvet. Kijelentettem, hogy nem írom alá, mivel a szöveg hemzseg a valótlanságoktól, elferdítésektől és belemagyarázásoktól. Hozzátettem, hogy semmiféle összeesküvésről vagy a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésről nincs tudomásom. A „megdöntés" kifejezésen különben is valamiféle államcsínyt, lázadást kell érteni, pl. a karhatalom fellázítását vagy hozzá hasonló cselekményeket; ilyesmire azonban még a felolvasott jegyzőkönyvben

sincs utalás. A tegnap éjjel velem szemben alkalmazott kínzásokból is lehet következtetni arra, hogy a belügyminiszter és a rendőrség is tudja: a jegyzőkönyvbe foglalt tényekből és az emlegetett dokumentumokból nem lehet bizonyítani a nekem tulajdonított köztársaság elleni összeesküvés bűntettét. Máskülönben Zakar András titkáromat, Baranyay Jusztin professzort és személyemet nem itt a kínvallatások helyén, az Andrássy-úton tartanák, hanem elvittek volna bennünket vizsgálati fogságba az illetékes ügyészségi fogházba. Egyébként érdekes az is, hogy egy ilyen világraszóló összeesküvésnek csak három lefogott vádlottja van; hogy engem éjszakai kihallgatáson rúgásokkal és gumibotozással szeretnének vallomásra és egy előre gyártott jegyzőkönyvnek az aláírására kényszeríteni. Szükség volna-e minderre, ha a megállapított tények és az előkerült bűnjelek valóban azt bizonyítanák, hogy mi, hárman összeesküdtünk a demokratikus magyar köztársaság megdöntésére. Erős a gyanúm, hogy titkáromat és az idős professzort szintén a velem szemben alkalmazott erőszakos és megalázó módszerekkel kényszerítik vallomásra, olyan vallomásra, — amint azt itt már ismételten közölték velem — amilyent a rendőrség akar.

Az államcsíny, a lázadás, a törvényellenes szervezkedés — folytattam — olyan tények, amelyeket, ha azok megtörténtek, a rendőrség felderít és az ügyészség a bírósági eljárás folyamán bizonyít. A „bűnös" — ha bűnös — megtörik a bizonyítékok súlya alatt. Az én általam vezetett, úgynevezett összeesküvésnél a rendőrség előre megszerkesztette a kihallgatási jegyzőkönyvet, hogy az ügyészség erre hivatkozva elkészíthesse a vádiratot. A tönkrevert vádlottak „vallomásaiból" veszik a bizonyító anyagot. A cél itt nem az állam biztonságának a védelme, hanem az, hogy egy jelentős állásban lévő személyt az útból végleg félretegyenek, eltüntessenek, mert az illető felelőssége tudatában és kötelességérzetből, jogos bírálatban részesíti az éppen nem demokratikus módszerekkel egyeduralomra törő erőket.

Décsi megállít. Azután nyomatékkal felszólít, hogy írjam alá a jegyzőkönyvet. Amikor ezt megtagadom, int az őrnagynak. Kezdődhet a botozás.

Visszavisznek a szobámba. Levetkőztetnek, mint előző éjjel. Az őrnagy leteper és talpamon kezdve végigveri egész testemet

a gumibottal. A szomszéd szobákban és a folyosón ugyanaz a gúnyos nevetés hallatszik, — úgy mint előző éjjel — miközben fájdalmamban nyöszörögni kezdek. Amikor az őrnagy távozik, magamra hagynak. Feltápászkodom. Nagynehezen magamra veszem a testemről lerángatott alsóneműt és a bohóc-ruhát.

Az őrség máris vezet vissza Décsi elé, aki szitkok közben követeli tőlem, hogy írjam alá a jegyzőkönyvet. Megint csak azt felelem nyomatékkal, hogy csupán a saját magam vallomásáról felvett jegyzőkönyvet vagyok hajlandó aláírni. Az általa felolvasott jegyzőkönyvben a tények hamisak vagy elferdítettek; a rájuk épített vád a vad képzelet szüleménye.

A köztársaság bevezetéséről szóló törvényjavaslat ellen például valóban óvást emeltem. Ehhez azonban a törvény életbelépése előtt nekem is, mint minden magyar állampolgárnak, megvolt az alkotmányban s az alaptörvényekben biztosított jogom. Alaptörvényeink szerint, amelyek bármely elfogadott törvény alkotmányos úton való megváltoztatását engedélyezik, még ma is bárki alapíthatna olyan politikai pártot, amely a köztársaság helyett a királyság visszaállítását tűzné ki célul feltéve, ha valóban demokratikus államban és jogrendszerben élnénk.

Habsburg Ottótól egyízben Pallavicini György hozott nekem üdvözletet, Van Roey bíboros útján pedig azt a kívánságát fejezte ki, hogy találkozni szeretne velem Rómában. Az üdvözletet átvettem, a látogatást lemondtam s gondolom, minden gondolkodó ember gyerekesnek találná, ha egy üdvözlés átvételéből vagy egy látogatás lemondásából köztársaságellenes összeesküvésre következtetne bárki. 1947-ben az ottawai Mária-kongresszus után, Chicagoban találkoztam Habsburg Ottóval; ez amint a jegyzőkönyvből is kitűnik, a saját kívánságára történt. Mindez ellentétben van a jegyzőkönyvnek azzal az állításával, hogy amerikai útamon a vele való találkozás volt a legfőbb célom s hogy a Mária-kongresszus csupán ürügy volt elutazásomra. Ha így lett volna, mindenki azt találná természetesnek, hogy magam keresem a vele való találkozásra az alkalmat s azt úgy rendezem meg előbb, hogy bőséges időnk legyen megtárgyalni a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés és összeesküvés részleteit. Ezzel ellentétben csak egyetlen egy alkalommal találkoztam Habsburg Ottóval s együttlétünk alig

egy félóráig tartott, pedig 26 napig tartózkodtam odaát Kanadában és az Egyesült Államokban. Igaz ellenben az, hogy e rövid találkozáson szóba került az ország szomorú sorsa és az Egyháznak sok nehéz órája, s az a tény, hogy szinte egyedül csak az Egyház vállára nehezedett a magyar nép háború utáni óriási nyomorának súlyos gondja Mivel tudtam, hogy jó nemzetközi kapcsolatai vannak közéleti személyekhez mind az egyházi, mind a világi vonalon, kértem, legyen segítségünkre a szeretetadományok megszerzésénél és hazaszállításánál. És jólesett, amikor erre a segítségre ígéretét megkaptam. Mint az ország prímása, természetesen arra is kértem, hogy kapcsolatait használja fel a nagyon megpróbált magyar nemzet érdekében.

Amit pedig a főhercegnek adott megbízólevelemről állít a jegyzőkönyv, abból egyedül annyi igaz, hogy azt Spellman bíboros kérésére adtam meg. A melegszívű, magyarbarát Spellman érsek számolt azzal, hogy egyszer az államvédelmi osztály kezére kerülhetek. Ebben az esetben szükségét látta annak, hogy ismert és tájékozott személy, akinek megfelelő befolyása van, helyettem és az én nevemben szószólója lehessen a megpróbált, magára hagyott magyarságnak. Fontos szempont volt itt a szeretetadományok folytatólagos biztosításán kívül, hogy valaki hitelesen tájékoztatást tudjon adni a visszás és nehéz magyar helyzetről mindazoknak, akik hajlandók nemzetünkön segíteni.

Semmiféle kormánylistát nem állíttattam össze, amint azt a jegyzőkönyv állítja. Baranyay professzortól kaptam egy feljegyzést és választ arra a kérdésemre: kik maradtak még meg a nagy tisztogatások után a nemzeti irányú és érzésű tehetséges politikusok és közéleti férfiak közül. Ugyan ő eljuttatott hozzám egy tanulmányt a magyar prímások közjogi szerepléséről és a kísérő levélben felvetette azt a lehetőséget, hogy egy váratlanul bekövetkezhető s általa jogi vacuumnak nevezett helyzetben a kibontakozás a hercegprímás közreműködésével is megtörténhetnék. Valószínű, hogy talán másfél évvel ezelőtt egy nemzetközi konfliktus lehetőségével számolt. De semmi esetre sem gondolt arra, — amit pedig a jegyzőkönyv állít, — hogy én az Egyesült Államokat egy Magyarország elleni háborúra akartam felbujtani. Erről az állításról is elmondtam már az előző éjszaka a felfogásomat.

Egyébként most lettem figyelmes arra, hogy a prímási pincében talált bádogtokba rejtett dokumentumokra többször is történik a nyilván már régebben megszerkesztett jegyzőkönyvben hivatkozás. Joggal támadt a gyanúm, hogy a december 23-án végrehajtott házkutatás alkalmával talált bádogtok, illetőleg tartalmának nagyobbik része olyasféle „hiteles" bűnjel, — mint a katolikus iskolák diákjainak előbb odarejtett s ezután felfedezett fegyverei vagy töltényei voltak. Ezt is szóvá tettem. — (A jegyzőkönyvben előadott részletek aprólékos feldolgozása, a bonyolult és mégis csak itt-ott ellentmondásos szövegösszefüggés, a gondosan végiggondolt lélektani és logikai egymásbakapcsolódás arra vallott, hogy a jegyzőkönyv nem az utolsó napokban készült. Szinte biztos voltam abban, hogy az összes ún. dokumentumok, amelyeket a bádogtokban találtak, már korábban a kezükben voltak. Ezt a feltevésemet erősítette az is, hogy Rákosi több hónappal előbb egyik nyilatkozatában bejelentette: a rendszer elbánik a „kémkedéssel, valutázással és összeesküvéssel" vétő esztergomi érsekkel.)

Leveleimből, amelyek — úgy látszik — már régóta a rendőrség kezében vannak, világosan kitűnik, hogy a Szent Koronát, ezeréves és legféltettebb egyházi és nemzeti ereklyénket és kincsünket azért akartam Rómába vitetni, hogy a bizonytalan és viszontagságos helyzetből kimentsem. Olyan híreket kaptam, hogy a Szent Korona nincs megfelelő őrizetben és így még attól is kell félni, hogy régészeti vizsgálatoknak vetik alá. Ezek a szempontok indítottak arra, hogy az ezer évvel előbb Rómából érkezett Szent Koronát a magyarság nagy barátjának, XII. Pius pápának gondjaira bízzam.

Amikor ezeket előadtam, Décsi újra rámkiáltott, hogy már megmondotta: itt a vádlott nem azt vallja, amit akar, hanem amit a rendőrség akar! Most is megtagadtam az aláírást s akkor visszavitetett az őrnaggyal a szobámba egy második gumibotos külön kezelésre. Utóbbi ezúttal talán nem olyan kíméletlenül kínzott meg, mint egy órával előbb, de sűrűn hullottak az ütések most is rám. Csak hajnal felé kerülök vissza a kihallgató terembe. Décsi toporzékolva, káromkodva fogad: követeli az aláírást. Megtagadom, s így számára a második éjszaka is eredménytelenül végződött. Ezután visszavezetnek az őröktől megszállt szobába.

A bánásmód változatlan

Visszavisznek a szellőzetlen, dohányfüstös szobába. Ledőlök a díványra és ahogy a fal felé fordulva gondolataimba merülök, észreveszem, hogy egy üvegpohár van az állványon, benne csekély borral. Kézbe veszem s amikor megállapítom, hogy valóban bor, elfog valami jóleső érzés: lám, még a hasonló embertelenségek színhelyén is akad emberséges ember, aki sejti, tudja, mit jelent a pap számára a szentmise és az Úr Jézussal való egyesülés naponként a szentáldozásban. Reggeli kenyeremből megtartok egy szeletet. Később vizespoharamba öntöm a bor felét és elmondom a kenyér és bor fölött az átváltoztatás szavait, majd a fal felé fordulva megáldozom.

Emlékszem, hogy a borból csak kétszeri misézésre futotta és a harmadik reggelre nem hoztak újabb bort, sőt a partizán, mialatt én kivittem a mosdóvizet, feldúlta a dívány környékét. Nemcsak a boros-, hanem még az én ivópoharamat is elvitte. Ezt megrendezett dolognak véltem akkor is. Talán arra számítottak, hogy a szentmise utáni nagy vágyamban hozzájuk fordulok miseborért és ők annak fejében előbb érhetik el céljaikat velem. Én azonban ezektől sem ezt, sem egyéb szívességet soha nem kértem. A 39 nap alatt többé egyszer sem miséztem vagy áldoztam.

A napirend gyötrelmesen hasonló az előző napihoz. Fél hétkor mosakodás, utána kíséréttel kiviszem a mosdóvizet. Azután hozzák a reggelit, amelyből magamhoz veszek valamit, de a tablettákat ezúttal sikerül megsemmisítenem. A füstöt bőven eregetik most is és hallom a még vastagabb trágár kiszólásokat, nagy hahotázástól kísérve. Éberen figyelik, mit csinálok. Ha elszunnyadok, azonnal felriasztanak. Már 48 órája, hogy nem aludtam, ami most már gyötrő kínt jelent. Figyelik, meddig tudom tartani magamat. Látom, hogy az orvosokat is ez érdekli

legjobban. Ebéd után sokkal hosszabban végzik el rajtam a vizsgálatokat, mint az előző napon.

Késő délután benéz hozzám Décsi alezredes, akit nyilván szintén az érdekel, mennyire tört meg a két éjszakai kihallgatás és a 48 órai álmatlanság. De nem ezt kérdezi. Arról panaszkodik, hogy tartózkodó és merev vagyok vele szemben, pedig az én ügyemben — húzza alá nyomatékkal a szavakat — sok, majdnem minden tőle függ.

Nem számítok kivételezésre, — feleltem — semmiféle kivételezésre. Azonban kifejezetten jogom van ahhoz, hogy a rendőrség ügyemben betartsa a perrendtartás és a büntető törvénykönyv előírásait. A törvények szerint például védőügyvédre volna jogom. Megbízottam dr. Gróh József főegyházmegyei ügyész volna. Senki sincs mellettem. Letartóztatásom óta csaknem negyvennyolc óra telt el, de még semmi jelét nem látom annak, hogy át akarnának adni — szintén a törvényes előírásoknak megfelelően — az ügyészségnek. Egyedül az ügyész lenne jogosult arra, hogy vádat emeljen ellenem, elégséges és meghatározott bizonyítékokra támaszkodva. Ilyenek hiányában viszont — ami az én ügyemben egészen nyilvánvaló — az ügyész nem adhat ki letartóztatási végzést. Így engem a perrendtartás értelmében még ma este szabad lábra kellene helyezni. Ha viszont az ügyészség mégis kiadná ellenem a letartóztatási végzést, akkor még ma este át kellene szállítaniok az ügyészségi fogházba.

Décsi vállát vonogatja; nem felel és távozni akar. Én hozzáteszem, hogy jelentést akarok tenni az egész helyzetről a főnökünknek, Péter Gábornak. Ez ellen Décsinek nem volt semmi kifogása s nyomban intézkedik, hogy az őrök vezessenek le Péter Gábor földszinti irodájába. Ő maga előre sietett, hogy megbeszélje érkezésemet.

A gumibotozás után nehezemre esett a lépcsőkön le- és fölmenni. De azután leérkezünk őreimmel s egyikük előremegy a folyosón ajtót nyitni. Belépek egy tágas, kényelmesen berendezett irodába. Az íróasztalnál trónol az Andrássy-út teljhatalmú ura, Péter Gábor rendőraltábornagy.

Szemrevesz, azután szinte kedveskedően hellyel kínál az íróasztalnak vele szemben lévő oldalán. Amikor helyet foglalok, érdeklődést színlelve kérdezi:

— Hogy van? Hogyan érzi magát?

— Ahogyan maguknál érezheti magát az ember.

— Nagyon rideg és barátságtalan hozzánk, semmi melegség nincs a magatartásában. Válaszom részben megismétlése a Décsi előtt tett kijelentéseimnek.

— Sok olyan törvényről tudok, — mondottam többek között — amelyeket a magyar nemzetgyűlés megszavazott s ezek mind biztosítják az állampolgároknak a szabadságjogokat és az emberi személy jogait. Most magam is látom, hogy ezeknek a törvényeknek itt, ebben az épületben, nincs jelentőségük. Nem mintha valami nagy várakozással léptem volna ebbe az épületbe, de személyesen tapasztaltam, hogy itt a vádlottakat rúgással, gumibotokkal, az alvás elvonásával, drogokkal kényszerítik az előre megírt kihallgatási jegyzőkönyvek aláírására. A kihallgatók pedig megfellebbezhetetlenül hangoztatják, hogy nem azt fogom vallani, amit én akarok, hanem azt kell vallanom és aláírnom, amit a rendőrség akar. Amikor megtagadom az aláírást, megaláznak, ütlegelnek és kínoznak. A perrendtartás előírása szerint védőügyvédnek kellene mellettem állnia, ettől is megfosztottak. Annakidején Kovács Béla minisztert elkísérhette ide védője, Pfeiffer Zoltán, a volt igazságügyi államtitkár.

Most az igazi Péter Gábor felemeli a fejét, rám szegezi alattomos tekintetét, és csak ennyit mond indulatosan és mogorván:

— Még több is lesz, ha makacskodik!

Én ezután felálltam és elhagytam az irodáját.

Az őrök visszavisznek a szobámba. A lépcsőkön csak minden erőm megfeszítésével tudom felvonszolni magamat. Felszólalásaimból Décsi is és Péter Gábor is arra következtethettek, hogy ítélőképességem és önérzetem kezd gyengülni. Én persze a fellépésemtől nem vártam semmi megfogható eredményt, például jogaim helyreállítását vagy változtatást a velem való bánásmódban. Most, évek múltán is jól emlékszem arra, hogy inkább a nagy unalom, valami csekély változatosság utáni vágy és legfőképpen az elgépesedéstől való félelem késztetett arra, hogy felkeressem Péter Gábort és ott szembenézzek valódi helyzetemmel.

Másnap megtudom azt is, hogy mialatt Péter Gábor és Décsi elégedetlenkednek és bosszankodnak az én „makacs" ellenál-

lásomon, Kádár János belügyminiszter kinyomatja a lapokban, hogy én a bizonyítékok súlya alatt megtörtem és beismertem az összeesküvés, a kémkedés és valutával való üzérkedés bűntettét. Szóvá is teszem egyik következő kihallgatás elején, hogy a lapok megint valótlant írnak felőlem.

— Honnan tudja? — kérdezi Décsi meglepetten.
— A *Szabad Nép*-ből.

Décsi könnyen kitalálhatta, hogy én az őrök kezében lévő újság kifordított oldalát láttam, így ettől kezdve ők sem olvas hattak újságot benn a szobában.

Kádár János el akarta hitetni, hogy én már a harmadik napon megtörtem és vallottam. Lehet, hogy általában három nap volt szükséges ahhoz, hogy az Andrássy-úton a vádlottak aláírják a hamis jegyzőkönyveket. Nálam azonban csak két hét múlva jutottak odáig, hogy aláírtam egy elém tett „vallomást." De még akkor is megjegyeztem — aláírás közben — hogy kényszer hatására teszem. Azt pedig, hogy teljesen egyértelmű vallomást tegyek és a rendszert dicsérve hálálkodjam vezetőinek, mint ez az oroszországi kirakatperekben annyiszor megtörtént, még 39 nap alatt sem tudták elérni. Ebben természetesen az is közrejátszott, hogy engem csak óvatosan, lépésről-lépésre haladva s a szovjet mintájú pszichológiai kezelés tapasztalataira épített behatásokkal úgy kellett megtörniök, hogy a kirakatper alatt a nekem kiosztott szerepben még egyáltalán fel tudjak lépni. (A helyzetet tisztán látó emberek éppen ezért nem ok nélkül kérdezték: miért tartották a vádlottat mégis 39 napig az Andrássy-úton, ha már a harmadik napon „beismerte" bűneit?)

Amikor beesteledik, hozzák csajkában a vacsorát, amelyből alig eszem valamit. Csak a kenyérből török és úgy csipegetek. Mihelyt a behozott ételt meglátom, azonnal arra gondolok: milyen kábító vagy akaratbénító szert tettek beléje? Ha idegen, gyanús szagot érzek, nem nyúlok egyáltalán a leveshez vagy a főzelékhez. Később is csak olyan levesből fogyasztottam valamit, amely átlátszó volt s nem úszott semmi különösnek látszó anyag a felszínén. Néha előfordult, hogy félelmemben a húslevest is meghagytam; azt pedig általában el szoktam fogyasztani. Amikor most évek múltán ezekre a szorongó félelmeimre visszaemlékezem, mosolyogva állapítom meg, hogy az Andrássy-

úton a húsleves sem veszélytelenebb, mint más leves, vagy a feltálalt többi étel.

Éjjel 11 óra. Megint kihallgatásra visznek ezen a negyedik éjszakán, 72 órás nemalvás és az állandóan megismételt gumibotozások után. A színtér ugyanaz; a személyek száma, elhelyezkedése is változatlan. A vallatás tárgya egész éjjel most is az összeesküvés és kémkedés. Az ember annyiszor hallja, annyiféleképpen állítják be és konstruálják meg előtte az összeesküvés vádját, hogy a végén úgy érzi: nem is tett egyebet egész életében, csak összeesküvéseket szervezett, nem dolgozott, nem aludt, nem lélegzett, hanem szüntelenül a köztársaság megdöntésére szervezkedett. Ezeknek a szervezkedéseknek, összeesküvéseknek és mozgalmaknak a központjában maga a szerencsétlen vádlott tehetetlenül ott áll a sokféle részlettel, vádlott-társakkal, ismeretlen nevekkel, dátumokkal, helyekkel. Az egész eljárás leginkább a bábszínházra emlékeztet, ahol a madzagot rángató rendőrség keze nem látszik. A színpad süllyeszthető, emelhető, forgatható és a vádlott bénultan ott áll a ráhatások központjában, de mire felocsudnék, már változik a szín. Elérkezik az idő, amikor maga is kezdi szőni a mesét, színezni a forgó díszleteket, beismerni a teljesen képtelen, eddig még álmában sem álmodott szervezkedéseket, összeesküvéseket.

Amikor beléptem, feltettem magamban, hogy felelni fogok a kérdésekre, válaszaim azonban kitérőek lesznek. De evvel nem elégedtek meg. Azután megint rámszegeznek egy teljesen képtelen állítást, valami jelentéktelen eseménynek cinikus és ravasz mesterkedéssel történt teljes elferdítését. Ezzel mégis csak szembeszállok. Az alezredes megint rám ripakodik:

— Már figyelmeztettem többször, hogy maga nem azt vallja, amit akar és nem az kerül jegyzőkönyvbe, amit mond, hanem amit mi akarunk!

Emlékszem jól, hogy ez a figyelmeztetés a későbbi kihallgatásokon is gyakran elhangzott. Mind annyiszor, most is a következőképpen válaszolok:

— Ha a tények nem fontosak és ha a jegyzőkönyv, a kihallgatás, a vádirat és maga az ítélet is csak technika és formaság, akkor nincs szükségük vallomásra.

Décsi a „tiszteletlen" megjegyzésért átad az őrnagynak:

— Vigye vissza! — kiáltja durván.

Az őrnagy elvisz, a gumibotozás megismétlődik. Éjfél után van már, ruhátlan testemre hullnak az ütések. A szomszédos helyiségekből meg a folyosóról megint behallom a kínlódásomon kéjelgő, hangos nevetést.

Amikor visszatámolygok a kihallgató szobába, elém lökik a többoldalas jegyzőkönyvet:

— Írja alá!

— Aláírom . . . De nem a jelenlegi formában.

— Mik a kifogásai?

— Ha részleteiben újra átvesszük, majd helyenként megmondom, hogy mik a kifogásaim.

Újra felolvassák és itt-ott látszólag csiszolnak, változtatnak a hosszú szövegen. A játék csak arra jó, hogy múljék az idő, mivel helyreigazításaimat valójában nem fogadják el. S amint azt első éjjel tették: bármit mondok, azt elferdítve, megváltoztatva fűzik bele a jegyzőkönyvbe. Azért újra kijelentem, hogy egyedül a magam vallomását vagyok hajlandó aláírni.

Valamennyien felháborodnak. Décsi ezután még egyszer megveret. Nem is tudtam akkor, hogy már hányadszor. Végre hajnalodik. A házszabályok szerint virradat előtt be kell fejezniök a kínzást, valószínűleg azért, nehogy a nappal szolgálatos rendőrök közül némelyek észrevegyék az éjszakai műveleteket vagy azok nyomait. Csak ennek az óvatosságnak köszönhetem, hogy visszakerülök a szobámba.

E negyedik szörnyű éjszakára következik a kínos negyedik nap; ismétlődik a megalázóan trágár társalgás és az inzultálás a felém fújt dohányfüstben. A főorvos arcán azonban délben némi aggodalmat látok átsuhanni és félrefordulva többször vált szót a két fiatal asszisztenssel. Velem szemben megőrzi a teljes némaságot ezúttal is, mindvégig.

Ebéd után ledőlök, de aludni nem hagynak. Most a kihallgatók egyike, a főhadnagy jön be és látom, szőlőt hozott magával. Ezt gyanús kedveskedéssel ajánlja fel. Nem fogadom el. Ő mégis leteszi nekem az asztalra. Utána színészkedve könyörögni kezd. Kéri, hogy adjak neki „valami vallomást" ebben vagy abban a részletben, hiszen feletteseik őket okolják azért, hogy nem vallok. Ezért ők mint alantos beosztottak minősítésük tekintetében a legrosszabbra számíthatnak.

Ezután bizalmasan közli, hogy ilyen ügyben, mint az enyém,

nem tud ügyes lenni, különben is csak parancsra vállalta az abban való részvételt. Nagy fájdalmára van, hogy vallásos ember létére szerepelnie kell az én ügyemben. De hát mit tegyen? Családja nagy, ragaszkodnia kell állásához. Most azonban valószínűleg el fogják bocsátani, mivel az én magatartásom miatt a kihallgatás eredménytelen. Ezután a főhadnagy szinte esengve könyörgött, hogy mentsem meg a családját. Kérdéseket intéz hozzám, érdeklődik egy-egy részlet után, én pedig — inkább unalmamban — itt-ott válaszolok neki. Félig elégedetten, félig kedvetlenül elmegy. Rövidesen visszajön azzal, hogy ő elveszett ember. Décsi alezredes lesújtóan nyilatkozott a tőlem vitt és neki jelentett eredményről. Újra könyörögni kezd. De én anélkül, hogy alakoskodását nyíltan szóvátenném, üres kézzel engedem el.

Később Décsi a kihallgató osztagnak egy másik tagját küldi be hozzám. Azokat a jegyzőkönyveket hozza, amelyek titkáromnak és Baranyay professzornak rámnézve — így mondja — súlyosan terhelő vallomásait tartalmazzák. Ez az ember is színleli a jóindulatot és „jóakaratúan" figyelmeztet, hogy most már ne tagadjam le az igazságot, hiszen a bűntársak „mindent" bevallottak. Felolvas egyes részleteket, majd bemutatja a professzor és titkárom sajátkezű aláírásait.

— Jó, — mondom neki — mindezt tudomásul veszem, azonban azt is tudom, hogy mennyi kínzáson mentek ők keresztül. Szegény titkáromat már egy hónappal korábban lefogták és a hetvenedik életévéhez közeledő Baranyay professzort szintén még előttem vették őrizetbe.

Décsi küldöncével, bár szívesen venné, ezután nem vitatkozom; megjegyzéseire többé nem válaszolok. Amikor távozik, rövidebb időre csend lesz a helyiségben. Kihasználom a lehetőséget, imádkozom. Behallatszik az esti harangszó is valamelyik templomból, mialatt ujjaimon mondom a rózsafüzért.

Hozzák a vacsorát és megjelenik a három orvos. Az őrök az ő jelenlétükben vétetik be velem az orvosságot.

Azután a díványon ülve tünődöm kiszolgáltatottságomon s a gonoszság mérvén, amely körülvesz. Megpróbálom összeszedni gondolataimat, így készülök az ötödik éjszakai kihallgatásra.

A „valuta-üzérkedés"

A napirendhez változatlanul hozzátartoznak az éjszakai kihallgatások és botozások. Nappal az öttagú őrség ellenőrzése alatt ülök rabszobámban. Néha megtörténik, hogy a kihallgató rendőrtiszteket felváltják. Egyik éjjel még Décsi helyett is az őrnagy ült az elnöki székben. Volt olyan egymásután következő két éjszakám is, amikor egész idő alatt csupán a kínzásokat végrehajtó személy volt velem, aki a gumibotozás szüneteiben újabb „bűntársak" után érdeklődött.

Azok a kihallgatások, amelyekre még vissza tudok emlékezni, a vizsgálati fogság első két hetében történtek. Ebben az időben még tudtam, mi történik velem és körülöttem; gondolataimat összpontosítva s minden erőmet összeszedve igyekeztem ellenállni minden tudott vagy akár csak sejtett behatással szemben. A két hét után történő események mind fátyolosabban élnek emlékezetemben.

Köztem és kínzóim között persze irtózatos szakadék tátongott. Nem gyűlöltem őket, csak egy leküzdhetetlen borzongó és taszító érzés élt bennem velük szemben. Amikor csak lehetett, elnéztem a fejük fölött. Így éreztettem ezekkel a lelki roncsokkal, mennyire megvetendő az a romlottság, amellyel ők egy ellenséges hatalomnak gonosz terveit a saját népük és a keresztény magyar nemzet ellen végrehajtják. Ami az első két hét után történt, abból kevesebb s ez se tisztán maradt meg emlékezetemben.

Emlékezetem szerint még az első két hét alatt történt, hogy az egyik éjszaka Décsi alezredes felhozta a valutával való üzérkedés vádját. Csak úgy dobálta felém a számokat, dollártételeket, svájci frankban megadott pénzösszegeket, amerikai és vatikáni csekkek adatait. Képtelen vagyok az előttem elhadart adatok tömegeit fejszámolással követni vagy összegezni. Ké-

sőbb, amikor már évek múlva kezembe kerültek a „Mindszenty-bűnügy" okmányai, megállapítottam, hogy más tételeket tettek közzé a Sárga Könyvben, mint a Fekete Könyvben és magában a Fekete Könyvben közzétett részekből más és más tételek szerepelnek a vádiratban, a kihallgatási jegyzőkönyvben és az ítélet indokolásában.

E különös és igen jellemző kezelésből látom, — persze csak most utólag — hogy valutázás miatt azért indítottak eljárást ellenem, mivel a hitleri és a kommunista egyházellenes propagandaperek szerkezetének mintegy elengedhetetlen tartozéka volt ilyen vádak emelése. Volt azonban egy különleges magyar oka is, az ti., hogy a leggazdagabb történelmi család fejét, Esterházy Pál herceget is mellém ültethessék a vádlottak padjára. Így lehetett ellenem egy másik mellékes vádat is világgá kürtölni: az ország prímása a legnagyobb birtokossal szövetkezve vissza akarja venni a kiosztott földeket. Közös célkitűzésük érdekében áll, hogy segítsék helyreállítani a királyságot Habsburg Ottóval, aki visszaadja majd nekik az elvett birtokokat s e célhoz csak úgy jutnak el, ha előbb megdöntik — illegális szervezkedéssel — a „demokratikus" köztársaságot.

Természetesen én magam sem tudtam volna pontosan megmondani, mekkora összegeket kaptunk három év alatt külföldi jótevőktől a nyomorba jutott magyar nép számára. A kezeimhez juttatott összegeket, csekkeket azonnal tovább szoktam adni aszerint, hogy melyik intézménynek volt rá a nagyobb szüksége. Emlékszem pl. arra, hogy egy alkalommal Chapin, az amerikai követ hozta el hozzám Spellman bíboros ajándékát, 30 000 dollárt. Ezt az egész összeget a követ jelenlétében átadtam az éppen nálam tartózkodó Mihalovics prelátusnak, aki a budapesti népkonyhákat és az egész karitatív tevékenységet kiváló hozzáértéssel és ügybuzgósággal vezette. Ezekről a karitatív és szociális megsegítés céljára felvett pénzekről faggatott ezután Décsi. Kijelentette, hogy én, amikor ezeket az összegeket nem hivatalos árfolyamon váltattam be, bűnösen vétettem az ország érdekei ellen. Gazdasági Hivatalom vezetője, Bóka Imre, Mihalovics Zsigmond, az Actio Catholica országos igazgatója, a püspökök, a lelkészek és mindazok az egyházi intézmények, amelyeknek e tételekből juttattam, zúgáron bocsátották forgalomba a bankjegyeket és csekkeket. Ezekért

most én vagyok felelős, mondta fenyegető hangon és a kártérítést egyedül nekem kell vállalnom. Részletezi a tételeket, hogy megállapítsa, milyen nagy károsodás érte a nemzetgazdaságot.

Összeszedem minden erőmet és úgy próbálom visszautasítani ezt az embertelen és fondorlatos vádat.

1. Azzal kezdem, hogy a mi karitatív és szociális tevékenységünk több tízezer magyart mentett meg az éhségtől, sokukat pedig az éhhaláltól, Budapesten és az ország nagyobb városaiban és ipartelepein is. (Lényegében vázoltam azt a nagyszabású karitatív és szociális tevékenységet, amelyet az Egyház a háború utáni nyomorban a magyar nép körében kifejtett és amit az olvasó is ismer a „*Nyomor és Karitász*" című fejezetből.)

2. Utaltam az 1945-46 évek inflációs nyomorára, amikor az egész nemzet — a megszállók és az uralomra jutott kommunisták kivételével — a legprimitívebb cserekereskedelem állapotában tengette, úgyszólván napról-napra az életét. Vásárolni jóformán csak értéktárgyakkal vagy idegen valutával lehetett és mi ezekben a kritikus időkben tartottunk fenn csak a fővárosban 126 népkonyhát. Ha nem állt volna rendelkezésünkre dollár vagy svájci frank, képtelenek lettünk volna a magyar életeket mentő konyhákat működtetni. Ilyen módon kapták a tízezrek, akik mindenükből kifosztva éheztek, naponként a meleg ételt, két és fél éven keresztül. De nemcsak ételt, hanem ruhát, tüzelőt stb. is mi juttattunk a teljesen lerongyolódott családoknak. A mi karitászunk és egyéb jótékonysági szervezeteink gondoskodtak a már tehetetlen öregekről, látták el a betegeket orvossággal. — Mindez akkor történt, amikor az állam és a közületek teljesen tehetetlenül álltak a szociális megsegítés frontján. Ilyen nagyarányú szociális és karitatív tevékenységet nem lehetett volna kifejteni irodák, hivatalok, szállító kocsik, autók, hozzáértő személyzet vagy raktárhelyiségek nélkül. Hogyan tudta volna az Actio Catholica országos elnöke ezt a hatalmas apparátust életben tartani, ha nem rendelkezik állandó értékű valutával? Nélküle hogyan lehetett volna nagymennyiségű élelmet és más természetbenieket vásárolni? Mint ahogyan azokban az években valamennyi vállalat és gyár, úgy az Actio Catholica is, természetbeniekkel volt kénytelen fizetni személyzetét és alkalmazottait. Ugyanakkor a népkonyhák ellátottjai számára hogyan vásárolhatott volna normális módon és nagy

tömegben árukat? Abban az időben nem adtak pengőért árut. És ha adtak volna is itt-ott pengő ellenében valamit, a ma beváltott dollárért holnap már legfeljebb kiló sót vagy skatulya gyufát lehetett volna venni . . . Amikor a pengő csak zuhant s érte árukat alig lehetett kapni, mi nem adhattuk ki kezünkből pengőért az idegen valutát a megállapított lehetetlen árfolyamon.

Utána nyomatékkal hozzátettem, hogy ha Magyarországon ma normális állami és társadalmi élet volna, akkor ezért a hatalmas nemzetmentő munkájáért a nemzetgyűlésben mondanának köszönetet a magyar katolicizmusnak. Ami pedig most történik itt az Andrássy-úton, azért egykor nemzedékek fognak szégyenkezni.

3. Rámutattam arra is, hogy az a deviza-rendelet, amelyre Décsi hivatkozik, csak az inflációs idők elmúltával lépett életbe. 1946. augusztus 1-én pedig, amikor bevezették az új pénznemet, a forintot, — bizonyos pártpolitikai célkitűzések érdekében — a dollár árfolyamát olyan alacsonyan szabták meg, hogy az Egyház a karitatív célokra kapott tételekért azok reális értékének legfeljebb 25—30 %-át kaphatta volna, ha történetesen a hivatalos árfolyamon váltja át azokat. Ez nyilván ellenkezett az adakozók akaratával, a természetjoggal, a rászorultak érdekeivel és az egész nemzet érdekeivel. Erkölcstelennek tartottam azt is, hogy a nyomor enyhítésére szánt adakozásból az állam, illetve a marxista pártok 70—75 %-ot elvegyenek, akkor, amikor semmit sem tettek a szociális megsegítés frontján.

4. Az én gazdasági hivatalomban — mondottam aláhúzottan — szakemberek ültek, akik novemberben az Ordas-per után kijelentették előttem, hogy a valuták beváltásánál ők az előírt formákat megtartották.

Egy főpap sok egyéb teendője közben nem tanulmányozhat át minden miniszteri rendeletet, még ha az általa vezetett vagy irányított ügyek azt szükségessé is tennék. Ezért állnak rendelkezésére szakemberek. Ha pl. ebben a valuta-üzérkedés ügyében mellettem állhatna Dr. Gróh védőként, ő jól kiismerné magát és ha a rendőrség az ő jelenlétében hallgatta volna ki azokat, akik a szükséges átváltást elvégezték, bizonyára meg lehetett volna állapítani, hogy nem is történt szabálytalanság. A cél azonban nem a tények megállapítása volt, hanem az én vádaláhelyezésem.

Décsi most kijelenti, hogy az általam megbízott védő, dr. Gróh József „népellenség és fasiszta beállítású", így nem méltó arra, hogy a népbíróságnál védőként szerepeljen. (Évek múlva tudtam meg, hogy dr. Gróh Józsefet, főegyházmegyém jogtanácsosát, velem egyidőben tartóztatták le, nyilván csak azért, hogy ne tölthesse be a védőügyvéd szerepét.)

— Miért nem hoznak más valakit? — vetettem közbe. Beszélni szeretnék ebben az ügyben például az ügyvédi kamara elnökével.

Szabadulásom után került a kezembe Nyárádi Miklós volt pénzügyminiszter nyilatkozata arról, hogy 1947-ben tavasszal — vagyis abban az időben, amikor az emlegetett dollárokat és csekkeket embereink értékesítették — a kommunisták javaslatára, hogy minél több idegen valuta áramoljék az országba, a Gazdasági Főtanács, melynek Nyárádi volt az elnöke, rendeletet hozott, hogy a Nemzeti Bank külföldi valutáért a hivatalosnál magasabb árat adhat emberbaráti intézményeknek és az egyházaknak. Nyárádi szerint az az ár sok esetben meghaladta a fekete piaci árat, ahol a dollárért a hivatalos árfolyam négyszeresét vagy ötszörösét fizették. Ezt a rendeletet nem hozták nyilvánosságra, de bizalmas úton tudomására hozták az érdekelteknek. Alig képzelhető, hogy olyan ügyes és tájékozott ember, mint Mihalovics prelátus, ne ismerte volna ezt a lehetőséget. Most utólag jogosan feltételezem, hogy az én Gazdasági Hivatalom vagy legalább is a vele kapcsolatban álló szakemberek ismerték ezt a kedvezményt.

5. Utolsó érvként arra hivatkoztam, hogy az emlegetett nagy tételekből semmit sem fordítottam a saját céljaimra. Azt az adóslevelet, melyre ebben a vonatkozásban hivatkozás történt, azért bocsátották ki, hogy az érseki javadalom szőlőjét rendbe tudják hozni. Erre szükség volt, hogy legalább misebora legyen az érsekségnek.

Összefügg még ezzel a valuta-üggyel a következő epizód: Egyik következő éjszakán a kihallgatást Décsi helyett az őrnagy vezeti. Ő is a valuta-üzérkedésről érdeklődik és egyszerre csak megkérdezi:

— Van-e végrendelete?

— Van.

— Mit tartalmaz?

Erőszakos és illetlen beavatkozásnak tartom kérdését, de mégis válaszolok:

— Amit egy bíboros és hercegprímás végakaratában szükségesnek tart elmondani híveinek, papjainak és népének. A végrendeletben megállapítom, hogy ami Magyarországon választásokon és más úton a törvényesség látszatával történt, elejétől végig törvénytelen. Arra kértem és figyelmeztettem a magyar népet, maradjon hű történelmi múltjához, hazájához és a valláserkölcsi alaphoz. Azután rendelkeztem még csekély ingóságomról és temetésemről.

Észrevettem, hogy végrendeletem nagyon érdekli őket, valószínűleg azért, hogy az ki ne kerüljön külföldre és hogy az ország lakossága se szerezhessen róla tudomást. Követelik, hogy adjak nekik olyan felhatalmazást utolsó akaratom őrzőjéhez, az Esztergomi Főkáptalanhoz, amelyben utasítom és felszólítom őket: adják ki a rendőrségnek végrendeletemet. Legépelik a meghatalmazást. Én aláírom. S ebben már valószínűleg közrejátszott összetört testemnek kívánsága, hogy szüneteljen kissé a gumibot. A kínzás bizonyára nem maradt volna el, ha megtagadom az aláírást. Arra is gondoltam, hogy a végrendeletben foglaltakról már többször nyilvánosan is nyilatkoztam. Itt most sokkal súlyosabb vádakat emeltek ellenem, mint amilyent a végrendelet kapcsán ellenem esetleg még felhozhatnának.

Felhatalmazásommal siettek Esztergomba és magukhoz vették végrendeletemet. A perben mégsem szerepeltették. Hogy a kihallgatásokon sem hozták elő többé a végrendeletet és annak tartalmát, arra következtetek, hogy az is inkább a valutaüzérkedéssel kapcsolatosan érdekelte őket. Nyilván meg akarták tudni, mekkora a vagyonom és remélték, hogy abból valamit a kapott dollárokon szereztem. Persze, ha maradt volna bennük az emberiességnek még csak a látszata is, akkor meg kellett, hogy döbbentse őket az a tény, hogy nekem semmiféle vagyonom sincs s amivel igazolást nyert, hogy semmit sem használtam fel az „elsikkasztott" pénzekből saját céljaimra.

A kihallgatás hajnal felé ért véget s emlékszem, hogy Décsi az én érvelésem alatt csak a vállát vonogatta. Abból, amit előadtam, semmi sem került bele a jegyzőkönyvbe.

Az éjszakai kihallgatások alatt maguk a kihallgatók is kifáradtak, amit abból láttam, hogy gyakrabban váltották egymást. Állandóan csak az őrnagy volt jelen minden éjjel a gumibotjával. Nem lehet csodálkozni azon, hogy napról-napra elcsigázottabb lettem és testi erőm is nagyon hanyatlott. Kezdtem aggódni magamért, egészségemért, az életemért is. Megijedtem az olyan jelenségektől, hogy táncoló színes köröket kezdtem látni a falon és olykor magam előtt a levegőben. Újra kiújult a tíz év előtti műtéttel teljesen eltűntetett bazedov-betegségem, amely szívemet támadta meg, s mindjobban rám telepedett a teljes magamrahagyatottság érzése és a tehetetlen kiszolgáltatottság tudata.

— Van-e innen kiút? — kérdeztem magamtól. — Van-e itt védelem, mikor ismételt sürgetésemre sem jöhet be hozzám a védőügyvéd? — Egyik kihallgatáson újra kérdezem, miért nem jön hozzám az ügyvédi kamara elnöke. Décsi dölyfösen odaveti:

— Először nem tudtuk elérni, második alkalommal meg kijelentette, hogy nem vállalkozik ennek a veszett ügynek a védelmére.

Bele kell törődnöm abba, hogy most már teljesen magamra maradtam, — kimerülten és elcsigázottan, — egyedül kell érvelnem, amikor újra és újra elém rakják aláírásra a hegymagasságúvá nőtt jegyzőkönyv-kötegeket. Amíg az aláírást megtagadom, Décsi alezredes éjjelenként két-három ízben is átad a kínzónak, aki felugrik, visz a cellámba, levetkőztet, leteper és kéjes gyönyörűséggel záporozza rám az ütéseket.

Fizikai megtörésemre szolgál egy másik kegyetlen módszer is: nem engednek aludni.

Az álmatlanságot ismertem már régebbről is, a „nemalvást"

még nem. E kínzásokkal telt időben többször is eszembe jutott a szentéletű Prohászka Ottokár püspök, a magyar Egyház dísze és egyik legnagyobb lángelméje, aki álmatlanságban szenvedett. Ő mondotta: Ebben az állapotban meg tudom érteni az öngyilkost is . . .

Máskor azon tünődtem el, hogy valamikor Kínában a halálraítélteket — kivégzésük előtt — napokig nem engedték aludni, mert még a halálbüntetést is súlyosbítani akarták a hozzáadott kínzással. Valóban, az alvás folyamatos megvonása az egyszeri halálnak legkegyetlenebb megsokszorozása.

Ahogyan ellenállásom hanyatlik, úgy fészkeli be magát lelkembe az apátia, a bénultság, a közöny. Minden mindegy. Az igaz és a hamis szinte azonossá válik. Átalakul körülöttem a világ: másképp látom a dolgokat, mint amikor ide beléptem. Napokon és éjjeleken át szakadatlanul ismétlik előttem „bűneimet." Fáradt, bénuló állapotomban kezdem elhinni, hogy talán mégis bűnös vagyok. Oly sokszor eljátsszák a témát a forgószínpad egyre növekvő sebességével, hogy a különböző változatokban leírt, előadott és kiszínezett összeesküvési drámában kezdem rájuk hagyni hol ezt, hol azt, végül pedig mindent. Nagy bizonytalanságomban csupán egyet érzek: innen nincs kiút és a bénuló idegrendszeren, a testen át ezek az új behatások bevonulnak a belső emberbe, agyába és a lelkébe. Összerombolják öntudatának szerkezetét, eltépik ellenálló erejének a szálait. Emlékezet, értelem, akarat, a nagy és szent értékek tudása elgyengül, elhalványul, szinte már csak pislákol.

Ebbe a kábultságba belevegyülnek valahonnan a folyosóról, — távolról, de majdnem minden irányból — a mások kétségbeesett jajgatásai, amelyeket még felfog a fül, de szinte csak a tudat küszöbe alatt: a lélek már kábultan szunnyad, mind jobban eltompult az álmatlan és kínnal teli éjszakákon. Az akaratbénító és kábító szerektől való félelmemben már alig eszem, és annak ellenére, hogy a három orvos naponként elmaradhatatlanul többször is megjelenik, szabad levegőre, sétára az ott töltött 39 nap alatt egyszer sem engednek.

Egy erős, eddig soha nem tapasztalt félelemérzés keríti hatalmába egész lényemet. Aggódom az Egyházért, magamért, de leginkább azokért, akikre már is bajt hozott vagy még bajt hozhat az én „ügyem." Ma nem kételkedem abban, hogy ezt

a mindent háttérbe szorító félelemérzést orvosi beavatkozással hozták létre. A vallatók ezt a mesterségesen támasztott félelemérzést állandóan növesztették és felerősítették úgy, hogy a továbbiakban ez az uralkodóvá tett félelem megbénította elhatározásaimat és cselekedeteimet.

Egyik sötét januári estén levisznek szobámból az alagsorba és egy félhomályban tartott nagyobb terembe vezetnek be. Ott látom szinte színpadias elrendezésben ülve az egész vallató gárdát, élén Péter Gábor altábornaggyal és Décsi Gyula alezredessel. Oldalt állították három borotválatlan, fiatal, már korábban lefogott papomat: titkáromat, a levéltárost és a számvevőt. Látom arcukon és egész magatartásukon, hogy velük sem bántak különbül, mint velem.

Péter Gábor, aki a magasban trónol, int egyiküknek, hogy „kezdje el." Titkárom remegő hangon, idegesen, szokatlan félszeg tartásban elmond egy beszédet. Fásultan, közömbösen, meggyőződés nélkül felmondja a kb. 10 perces betanított szöveget, amelynek tartalmát így lehet összefoglalni: Hiábavaló itt minden ellenkezés, a hatóságok már mindent tudnak; az uralom a kommunistáké. Ezért arra kér, valljak úgy, ahogyan kívánják, feleljek minden kérdésükre.

Szegény titkárom! — gondoltam — min mehetett keresztül, hogy vállalta ezt a szerepet. Tudtam, hogy a beszédet gumibottal fogalmazták.

Én csak állok szótlanul és nagy részvéttel nézek rájuk. Azután ismét felvezetnek a cellámba. Hozzák csajkában a vacsorámat. Valamit eszem. Megjelennek az orvosok . . . Úgy fél 11 körül visznek kihallgatásra s én addig papjaim testi és lelki elcsigázottságán búsulok.

Décsi alezredes, mintha nem sokat várna az esti rendezéstől, megfenyeget, cinikusan mondja:

— Ha úgy viselkedik, mint tegnap, jön a gumibot!

Az összeesküvésről kérdez, de én hallgatok. Néha kitérő választ adok. Ezen az éjszakán talán kétszer is megveret. Megint csak a hajnal vet véget kínjaimnak.

Egyik következő éjszaka a kihallgatók nem is kérdeznek. Egész éjjelre átengedtek a kínzónak.

Egy nagy üres teremben csak ketten vagyunk együtt. A szokatlan mély csendből következtetem, hogy talán senki

sincs a közelben. Úgy emlékszem, hogy senki sem jött hozzánk vagy a közelünkbe az éjszaka folyamán. Lehet azonban, hogy a zárt ajtók előtt valaki figyelte a történteket.

Az őrnagy felszólít, hogy vetkőzzem. Én nem vetkőzöm, mire ő a félhomályban levetkőztet. Elém áll és felteszi az első kérdést:

— Kik voltak a világnézeti politikai tömörülés programjának kidolgozói?

A kérdés meglepett és feltételeztem, hogy Bozsik Pál prépost szerepét kutatja.

Nem felelek. Újra rámrivall. Én megint hallgatok.

Erre előveszi kihallgató szerszámait: egyik kezében van a gumibot, a másikban kinyitott hosszú, éles kést tart. Parancsokat ad, nagyot kiált és mint lovardában a lovat, ügetésre fog. Hátamra és lágyékomra hullnak a gumibot-ütései. Hatalmában van egész testem; kerget, űz. Percig szünetet tart s így fenyeget:

— Szétverlek, felaprítalak reggelig. Hulládat darabokban a kutyáknak vetem és a csatornába dobom. Most mi vagyunk az urak!

A lábamat fájósan szúrják a szálkák. Kimerülve lihegek a futástól; de futok, mert így kevesebb botot kapok. Gyenge vagyok, kimerült, minden idegszálam és egész testem kínban van.

Lehet úgy éjfél után 2—3 óra, amikor belátja, hogy az ütlegelés és a futás, bár elcsigáz és gyötör, nem hozza meg az eredményt az ő számára. De tanúja volt két héttel előbb a prímási palotában, ahogyan fájdalmasan és könnyekkel a szemében édesanyám búcsúzott tőlem, amikor elhurcoltak. Nyilván erre emlékezve mondja:

— Ha meg nem vallod (kínzás közben máskor is élvezettel letegez), hajnalra ide szállíttatom az anyádat. Meztelenül állíttatlak eléje. Anyádat itt üti meg a guta, de meg is érdemli, mivel téged hozott a világra! Te leszel a gyilkosa!

Azután tovább ütlegel, miközben nyargalnom kell. Én azonban hallgatok.

Emlékszem, rettegés fogott el a gondolatra, hogy ide hozatja szegény édesanyámat. A félelemérzések befolyása alatt kezdem elhinni, hogy ezt megteszi. Csak arra a gondolatra nyugodtam meg végül, hogy édesanyámat Mindszentről, — 200 km távolságból — lehetetlen lesz idehozatnia hajnalig.

A vallató tovább kérdez és ver. A szívem, a lábam már nem bírja. Idegrendszerem minden ütésre szinte vitustáncba kezd. Senki sem ismerne rám, aki csak egy hónappal előbb is látott. Sokat elbírunk, de mégis véges az erőnk. Ez a nyargalás és gumibotozás hajnalig tart.

Ebben az idegállapotomban gondolok arra később a nap folyamán, hogy a következő éjjel majd vetek valami csontot neki. Elég azonban, ha én magam hordom nehéz keresztemet, nem tehetem rá másokra. Így a második éjjel megnevezek két halottat és egy emigránst. Időt akarok nyerni. Vontatva, adagolva adom elő a dolgot. (A megnevezetteknek volt valami közük az ügyhöz.)

Kínzóm megörül a neveknek. Én pedig megkönnyebbülten reméltem, hogy talán egy hét is eltelik, amíg rájön, hogy a megnevezettek régen sírban nyugosznak vagy a vasfüggönyön túljutottak. A „felültetésre" azonban korábban rájött. Ezért a következő éjszakán is úgy ütlegelt és kínzott, mint az előzőn tette.

Az itt elmondott éjszakai futtatást később a fegyházban állítottam össze emlékezet-foszlányokból, amidőn ott ráléptem este egy szálkára és lábamban meg emlékezetemben működni kezdtek a „korábbi szálkák."

(Szegény Bozsik Pál prépostot hiába kíméltem. Később a rabkórházban olvastam a kalocsai érsek peréről kiadott könyvet s abból tudtam meg, hogy őt is belekeverték a Grősz-perbe és súlyosan elítélték. Csak szabadulásom után hallottam, hogy ismeretlen körülmények közt halt meg a bolsevisták börtönében. Őt nagyon értékeltem, mert a meggyőződések embere volt.)

Valamelyik másik éjszaka történt, hogy durva valótlanságot akartak aláíratni velem, amelytől még letörtségemben is visszahőköltem. Belső ellenállásom azonban már mind gyengébb lett, idegrendszerem állandóan összerándult a gumibotozás gondolatára. Ezért aláírtam a szöveget, de nevem mellé, mint egykor a törökök fogságában sínylődő magyar rabok tették, C.F. betűket írok. A valótlanságokat tartalmazó jegyzőkönyvben aláírásom ez lett: Mindszenty József C.F. (A C.F. jelentése: coactus feci, kényszer hatására írtam alá, tehát érvénytelen.)

— Hát ez mi? — kérdi az alezredes, amikor megvizsgálja az aláírást.

— Ez, kérem? Jogi rövidítése a Cardinalis Foraneusnak, a vidéki, nem kuriális bíborosok megjelölésének.

Megnyugodott és visszavezettetett cellámba afölötti örömében, hogy végre valami aláírást kapott. (Erre nyilván a felülről kapott dorgálások miatt volt nagy szüksége. Nem is kétséges, hogy Rákosi is, Sztálin is elégedetlenek voltak, amiért két hét múltán sem tudtak tőlem aláírást kicsikarni.)

A latin betűs aláírás nem maradt következmény nélkül. Következő este éjfél előtt beront az alezredes, öttagú kihallgató gárdája élén a cellámba. Kézzel, iratcsomóval, ököllel agyba-főbe vernek:

— Büdös, lóvá tettél bennünket! Ezután sem a neved elé, sem alája, sem utána nem fogsz írni semmit! Különben sem vagy már bíboros! Érsek sem vagy! Rab vagy!

Ez volt az az utolsó epizód, amire még részletesen visszaemlékezem. Gondolom, a második hét vége felé történt.

A második időszakból, amely január 10-től 24-ig terjedt, már csak emlékezet-foszlányok állnak előttem. De még ezek is csak később elevenedtek fel bennem, amikor a Sárga Könyvet és a Fekete Könyvet olvastam. Emlékszem, hogy ebben az időszakban is vertek, ha valamiben nem engedtem a kihallgatások alatt. Lehet azonban az is, hogy a verések már ritkultak és hogy nagyobb mértékben adagolták a kábító és akaratbénító szereket. Az orvosok ezután is mindennap jöttek hozzám: figyelték és ellenőrizték a szívemet, a pajzsmirigyemet és idegeim állapotát. Fizikai és szellemi erőm fogy és elvész. Ellenállásom teljesen legyengült, öntudatom és nemrég még pislákoló önérzetem is kihúnyt.

Az éjszakai kihallgatások alatt már nem vitatkozom; mind gyakrabban történik most már, hogy nemet sem mondok a vaskos hazugságokra és a fondorlatos ferdítésekre. Egy-egy kérdésnél mind többször ilyen vagy hasonló megjegyzéssel válaszolok: Itt hiába mond az ember bármit, legyen hát úgy, ahogyan mások tudják. Így válaszolok legtöbbször azokban az esetekben is, amikor „bűntársak" vagy „tanúk" kihallgatási jegyzőkönyvéből hoznak fel ellenem valamit; ez egyébként gyakran történik ebben az időszakban. Aláírásomat is adtam, ha kívánságom szerint változtattak a jegyzőkönyveken. Később megállapítottam, hogy a jegyzőkönyveket több variációban is kéznél tartották

és az aláírtakban nem azok az adatok vagy tények szerepeltek, amelyeket elismertem. A jegyzőkönyveket már nem tudtam aláírás előtt elolvasni. Ekkor már — ellentétben az első időszakban tanúsított magatartásommal — azzal sem sokat törődtem, hogy az elém adott szöveg az én vallomásomat tartalmazza-e.

Évekkel később az amerikai követségen kezembe került a „Mindszenty-bűnügy okmányai" című füzet (Sárga Könyv). Hosszú részleteket találok benne a kihallgatási jegyzőkönyvekből. Olvasásuk számomra a meglepetések sorozatát jelentette, különösen amikor „saját kezűleg" írt vallomásaimhoz értem el. Egytől-egyig mind durva hamisítvány volt. Kuszált külalakjukról és gyerekes tartalmukról az olvasó is azonnal meg tudja állapítani, hogy ügyetlenül és hanyagul dolgozó hamisítók selejtmunkáit adták a kezébe. Később több, a peremmel foglalkozó külföldi könyvet, folyóiratot és újságot olvasva, rá kellett jönnöm, hogy a per idején az az általános vélemény volt elterjedve, amely szerint én magam írtam azokat „agymosás" következtében előállott félönkivületi állapotomban. Ezek a szerzők ugyanis csak így tudták a szövegekben előforduló rengeteg íráshibát és a külalak ziláltságát megmagyarázni.

Természetesen e rólam írt munkák szerzői, szinte valamennyien, abból indultak ki, hogy a rendőrség írásszakértőket vett igénybe és ezekkel hamisíttatta a nekem tulajdonított, kézzel írt vallomásokat. Nem tudták azonban feltételezni, hogy írásszakértők kezükből kiadjanak egy bíborosnak tulajdonított írást, amely tele van helyesírási hibával.

A Sárga Könyv vizsgálati fogságom harmadik hetében, 1949 január közepe táján jelent meg. Az előző fejezetben leírtam, milyen elcsigázott voltam testileg és mennyire hanyatlott lelki erőm ebben az időszakban. De azért olyan képtelen valótlanságokon, mint amilyeneket e kézzel írt vallomások tartalmaznak, biztosan fennakadtam volna még feltételezett félönkivületi állapotomban is. Még un. vizsgálati fogságom harmadik hetében is ellene mondottam a sokkal enyhébb jellegű valótlan állításoknak. Nem kétséges, hogy az akaratbénító szerek is hatottak

már. Ezek okozták például nagy féleleméreséseimet. De velem nem tudták volna a gyerekes és furcsa vallomásokat elfogadtatni. Egyébként parancsszóra csak éjszaka tudtak volna velem valamit leíratni, amikor jelen volt a gumibotos kínzó. Az általa elvégzett „külön kezelés" után azonban ezeknek a hosszú szövegeknek a leírásához egyszerűen hiányzott volna már a fizikai erőm. Még halvány emlékezetfoszlányok sem élnek bennem arról, hogy diktálásra írattak volna velem vallomást. Csak arra emlékszem, hogy az általuk megszerkesztett, már kész jegyzőkönyvek aláírására kényszerítettek minden alkalommal.

Úgynevezett „saját kezű" vallomásaimat, — a per legfontosabb okmányait — tehát a politikai rendőrség fogalmazta az Andrássy-út 60-ban, s ma már nincs kétségem aziránt, hogy írásszakértőkkel hamisíttatta azokat. Ezek azonban hanyagul és ügyetlenül dolgoztak, aminek kétségkivül a felülről jövő, egyre idegesebb sürgetés volt az oka. Erre vonatkozólag is vannak tárgyi bizonyítékok a kezemben.

Egy ízben megemlítettem az amerikai nagykövetség egyik tájékozottabb tisztviselője előtt, hogy milyen furcsa külalakú és tartalmú „vallomásokat" találtam a Sárga Könyvben. Sok bennük az íráshiba és olyan kifejezéseket és szavakat is találtam ott, amelyeket én soha nem szoktam használni, mint pl. „eldöntöttem" az ügyet.

Köztudomású — felelte az illető — hogy ezek hamisítványok voltak, amit a Sulner-házaspár cikksorozata a New York Herald Tribune 1950 júliusi számaiban is bizonyít.

Azután elmondta, hogy a szóban forgó cikkeket az amerikai követség budai könyvtárában mindenki elolvashatta, s hogy e célból a főváros lakói tömegesen látogatták könyvtárukat, különösen vasárnapokon. Az újságnak ezek a számai egészen elszennyeződtek; mindenki azokat kérte s főleg a hamisítást szemléltető táblákra és klisékre voltak kiváncsiak. Gyakran csoportokba verődve olvasták e cikkeket, helyesebben hallgatták azok hangos fordítását, akik jól értették az angol nyelvet. Amikor Rákosi figyelmét felhívták a könyvtár nagy látogatottságára és annak okára, a könyvtárat be kellett zárni a kommunista vezér követelésére, aki kijelentette, hogy a követségi ügykörbe nem tartozik bele egy ilyen könyvtár működtetése. Megszereztettem a New York Herald Tribune 1950 júliusi példányait

és átnéztem az említett cikksorozatot, amelyet Sulner László és felesége, Fischof Hanna írtak. Írásszakértői irodájuk és laboratóriumuk volt Budapesten, amelyet az asszony, édesatyja halála után, egyideig maga vezetett s amikor később férjhez ment Sulner Lászlóhoz, attól kezdve már együtt dolgoztak. Megírták, hogy Sulner apósa egy olyan gépet szerkesztett, amelynek segítségével valamely kézírást betűkre, szótagokra, szavakra, vagy esetleg mondatrészekre lehetett széttagolni, s utána ugyanabból a betű- vagy szótag- „nyersanyagból" új összeállítással s fejlett technikával más tartalmú kézírást összeállítani. Sulner szerint a gép annyira kitűnően működött, hogy — megfelelő hozzáértéssel — tökéletesen tudták hamisítani bárkinek a kézírását. Maga a szöveg szerzője is csak a tartalomból tudta megállapítani, melyik volt az eredeti kézírása és melyik az utánzat, a hamisítvány.

Peremmel kapcsolatban Sulner roppant érdekes adatokat közölt. Elmondta, hogy 1948 szeptember hónapban szakemberek előtt, akik között a politikai rendőrség írásszakértői is helyet foglaltak, előadást tartott az apósa által kidolgozott módszerről és az un. Fischof-gépről. Az előadás után a második vagy harmadik napon felkereste laboratóriumukban két rendőrtiszt, akik Péter Gábor szárnysegédjének, Száberszky József ezredesnek a parancsára jöttek az Andrássy-útról. Két iratot hoztak magukkal és azokról kérdezték meg Sulner véleményét. Ezek közül az egyik az a fogalmazvány volt, amelyet állítólag Baranyay Jusztin vádlott-társam írt s az „általam kinevezendő miniszterek" nevét tartalmazta. Sulner megvizsgálta az írást s megállapította, hogy egy gyengén sikerült hamisítványról van szó.

— Tudna-e tökéletesebbet előállítani? — kérdezték tőle.

Sulner igennel válaszolt. Nyomban beállította a gépet és sikerültebb példányt készített. Később még egy tökéletesebbet sikerült gyártania függőlegesen bedolgozott vonalak segítségével. Ez 1948 szeptemberben történt. December 30-án, amikor az újságok először jelentették, hogy én a bizonyítékok súlya alatt beismerő vallomást tettem, Sulner meglepődve ismerte fel az általa megjavított „okmányt" a terhelő bizonyítékok között. A bírósági tárgyaláson ezt is döntő bizonyítékul használták annak a vádnak alátámasztására, hogy én összeesküvést

szerveztem. Sulnert 1949. január 4-én, vagyis vizsgálati fogságom idején, újra két rendőrtiszt kereste fel. Ezek is az Andrássy-útról jöttek és ezúttal több papírköteget adtak át neki, amelyeket Esztergomban különféle házkutatások alkalmával és más utakon szereztek meg kézírásaimból. Utasítást kapott, hogy ezekből állítsa össze kézírásban azokat a vallomásaimat, amelyeket gépírásban átadtak neki. Sulner vállalkozott az együttműködésre, de csak azért, mert Száberszky rendőrezredes röviddel előbb magához kérette és figyelmeztette: a rendőrséggel való közreműködés megtagadása életébe kerülhet.

Sulnerrel ekkor hamisíttatták a Sárga Könyvben közzétett, földreformmal kapcsolatos fogalmazványt a célból, hogy a föld népét ellenem fordítsák. „A földmíves népet megvesztegették az ajándékba adott földekkel. A bajok egész mivoltukban jelentkeztek. Ezt nem a károsultak állapították meg, hanem a kedvezményezettek. A Parlamentben a földosztók ezeket a panaszokat hozták fel: a kiosztott (400 000 kat. hold) szőlők, gyümölcsösök tőke, szakértelem híján egyre kevesebb hozamot mutatnak. A gyümölcsösöket megeszik a pajzstetűk." Így szólt a hamisítvány. Amit a hamisítványhoz hozzáfűz a Sárga Könyv szerkesztője talán még jellemzőbb: „Mindszenty leírásából ítélve a földreform olyan csapásnak tűnik, mint amelyhez hasonló nem érte még a magyar népet. Így értékelte a gőgös feudális földesúr azt a reformot, amely több, mint 600 000 magyar paraszt-családot juttatott földhöz. Lustának, tudatlannak bélyegezte meg a magyar parasztot, hogy ilyen érvekkel tagadhassa meg tőle e földhöz való jogát" (Sárga Könyv, 77. oldal).

A Sulner-házaspár arról is beszámol, hogy — a rendőrség utasítására — ez időben hamisították több géppel írott, másoktól származó perirat margójára aláírásomat. Azt akarták elhitetni, hogy én azokat ellenjegyzéssel kézhez vettem és mint az összeesküvésre, kémkedésre vonatkozó jelentéseket, értesüléseket, különös gonddal őriztettem.

Érdekesek a cikksorozatnak arról szóló részei, hogy felső helyről milyen idegesen sürgették az írásszakértőket a minél gyorsabb tempójú kézirathamisításra. Sulnerék szakszerűbb, alaposabb munkája azonban jóval több időt igényelt s nem tudtak a felülről jött követelésnek eleget tenni. Így a szorongatott

rendőrtisztek maguk állítottak elő bizonyos számú hamisítványt. A munka olyan iramban folyt, hogy Száberszky utasította Sulnert: eszközeivel vonuljon be a rendőrségre, hogy ott velük együtt dolgozzék. Ettől kezdve — mintegy két héten keresztül — a rendőrtiszteknek szintén rendelkezésükre állt a Fischof-féle gép. Éjjel-nappal folyt a lázas munka; a cikksorozat jól érzékelteti ezt a felülről irányított hamisítási hajszát. Az államrendőrség tagjai egymásnak adták a kilincset, amikor a különböző új utasításokat, parancsokat vagy ötleteket hozták. Némelykor valósággal rajzott minden a helyiségben, főleg amikor a periratokat szerkesztő elvtársak elgondolásokat és szempontokat változtattak; ilyenkor új tartalmú hamisításokat kellett gyártaniok a nagy kínnal előállított régiek helyett. Sulnerékon kívül, velük egyidőben, sőt a hátuk mögött — talán éjszakákon át — kiadósan dolgoztak gépeiken szakmailag járatlan, gyatra hamisítók is. Így érthetők az íráshibák s a kusza külalak.

A Sulner-házaspár 1949. február 6-án elszökött az országból; mikrofilmjeiket, amelyeket sikerült kimenteniök, külföldön több helyen is bemutatták. Az otthoni vörös sajtó élesen támadta őket és a férfi — gyanús körülmények között — máról-holnapra meghalt. (Sokak hite szerint bosszúállás áldozata lett.)

A Sulner-házaspár szerepének megismerése után újból elővettem a Sárga Könyvet.

A politikai beállítottságomról készített vallomásban, a Sárga Könyv 8—10. oldalán közel 50 helyesírási hibát vettem észre. (A megvizsgált szöveg nyomtatásban nem tesz ki többet egy oldalnál.) A megszámolt hibáknak több mint a fele: súlyos hiba. Néhány hiba: elő jog, köz társaság, kathólikus, herczeg, Habsburgh, királság, az ország 1 zászló ura, kül földi, föld reform, világ háboru, elsö sorban stb. Ugyanakkor hat súlyos értelmi hiba található benne, rengeteg valótlanság és néhány féligazság.

Egy másik „saját kezű" vallomásomban, a Sárga Könyv 20—22. oldalán az előbbivel egyező nagyságú szövegben 21 íráshibát fedeztem fel és egy igen vaskos értelmi hibát.

E durva hamisítványokat használták fel a kirakatperben olyan „bűntények" bizonyításához, amelyek alapján engem életfogytiglani, más vádlottársaimat pedig 4—15 évi fegyházbüntetésre ítéltek.

Előkészületek a kirakatperre

Vizsgálati fogságom ötödik hetében szinte elsötétült előttem minden. Nem tudnám biztosan megmondani, hogy régi cellámban tartottak-e, vagy átvittek-e egy új helyiségbe. Amikor, úgylehet, 4—5 nap után eszmélni kezdtem, olyan érzésem volt, mintha a gerincem, vagy valamelyik más fontos testrészem, hiányzott volna belőlem. Évekkel azelőtt három műtéten mentem keresztül. Az altatásból való akkori kábult ébredést találtam némileg hasonlónak ahhoz, amit most éreztem; de a közérzet jelenleg sokkal rosszabb volt. Az elszenvedett verések emlékei hol gyengébb, hol erősebb mértékben újra jelentkeztek; valahonnan az öntudatom küszöbe alól jöttek elő. Hogy közben ebben az időszakban valóságban is vertek-e, nem tudom megmondani.

Csak a legutolsó napokról tudom egészen biztosan állítani, hogy már nem vertek meg. Nyilván tekintettel voltak a február 3-án kezdődő népbírósági tárgyalásra. Hogy drogot adtak-e az utolsó időben, nem tudom. A három orvos azonban, mint előzőleg, most is rendszeresen látogatott, nap nap után gondosan végezték a szokásos vizsgálatokat. Végsőkig kimerült és fáradt voltam s csak lassan kezdtem ocsudni és fokozatosan felfogni, ami körülöttem folyt. Az orvosok hosszabban időztek nálam s bizonyos aggodalmat láttam arcukon. Emlékezetem szerint homályos gondolataim voltak arról, hogy nem azért vannak nálam, hogy segítsenek rajtam. Ellenkezőleg, inkább az ellenem izzó gyűlölet eszközeiül szolgáltak: minden áron meg kellett akadályozniok teljes összeomlásomat, mert jó formában akartak kiállítani a megaláztatásomat szolgáló kirakatperben. Mindennél fontosabb volt Sztálinnak és Rákosinak, hogy a nyilvánosság számára felállított színpadon még el tudjam játszani a nekem kiosztott szerepet; e nélkül nyugodtan elpusztítottak volna. Az volt tehát a feladatuk, hogy valamennyire egyensúlyban

tartsák az embertelen módon megbontott testi és lelki erőimet. Egyedül ennek a végtelenül romlott, erkölcsi tisztességemet és becsületemet tönkretenni szándékozó igyekezetnek köszönhettem, hogy az Andrássy-úton életben maradtam és hogy egészségemben sem tettek helyrehozhatatlan, végleges károkat. De még ma is, negyedszázad elmúltával, ott vannak testemben ennek a kegyetlen 39 napnak nyomai; időnként nagyon fájdalmas görcsökkel küszködöm, amelyek egész testemben jelentkeznek.

Évek múlva, amikor a Fekete Könyv a kezembe került, kezdtem lassan összeállítani halvány emlékeimből a következő esetet. 1949. január 23-án, tehát vizsgálati fogságom második időszaka végén bejön a szobámba a kihallgató gárdából az egyik államvédelmi főhadnagy és leül mellém. Előadja, hogy ő katolikus vallású, a hite és keresztény meggyőződése ép és erős annak ellenére, hogy itt, az Andrássy-úton szolgál. Csak a családjáért való aggódás tartja még ebben az embertelen társaságban s csak a kényszer hatása alatt vesz részt az én vallatásaimban. Nagyon együttérez velem, — mondta — de ezt az érzelmét nem szabad elárulnia; attól fél, hogy ha az igazság kiderülne, megölnék és családja, amelyet annyira szeret, kenyér nélkül maradna. Megemlítette azt is, hogy Décsi alezredes, aki a felettese, nem szereti őt; kezdettől fogva sokat kell nyelnie emiatt.

Egész lelkével elítéli — folytatja — a velem szemben elkövetett kegyetlen bánásmódot és a nyilvánvaló törvénytelenségeket. Most meg leginkább amiatt aggódik, hogy engem el akarnak veszíteni. Közölte azt is, hogy eleinte csak 4—5 évi börtönt emlegettek, jelenleg azonban minden igyekezetük arra irányul, hogy halálos ítéletet hozhassanak. E rettenetes fordulat óta végtelen szomorúságban él s most napok óta azon töri a fejét, hogyan tudna engem innen kiszabadítani.

A politikai tiszt mindezt oly részvétteli hangon mondja, hogy ellágyulok és keserű magamrahagyatottságomban valami nagyon jóleső érzés kezd bennem életrekelni. Tökéletes elszigeteltségemben, teljes levertségemben megérintette szívemet ez a „mély" részvét s elcsüggedt lelkemen átfut a remény fuvallata. (Melyik rab nem akarna száz számnyal szabadulni, még ha nincs is olyan kiszolgáltatott helyzetben, mint én voltam?)

Az ébredő remény világánál kezdem ezt az embert valahogyan

szebbnek látni. Ő adta bizonyára a misebort is. Ő hozott egyszer szőlőt, amit akkor, igaz, visszautasítottam. Emlékeztem, hogy a kihallgatások alatt a többieknél mindig tisztességesebben kérdezett. Amikor a hat jelenlévő vallató szidalmak közt agyba-főbe vert, mintha az ő ütései kiméletesebbek vagy gyengébbek lettek volna. És ez a csekély különbség óriásinak tűnt és roppant jelentőséget nyert az engem körülvevő végtelen kietlenségben. Hatalmába vett az euphoria és a gyanúnak csak egy igen vékony hajszála maradt bennem.

— Adja becsületszavát, hogy a terv, amellyel foglalkozik, komoly s nem felültetésre gondol.

Felemelkedik helyéről és „tiszti becsületszavát" adja, hogy minden szava őszinte volt. Azután megígéri, hogy elhozza nekem névjegyét. Tíz percre eltávozik. Visszajön és átnyujtja névjegyét: *Jámbor László rendőrfőhadnagy*. Megint leül mellém s most suttogva adja elő, milyen terv szerint kíván engem megmenteni: amerikai repülőgéppel akar külföldre szöktetni; a gép hasonló ahhoz, amellyel Rómába repültem. Természetesen neki is velem kell szöknie. Azt ajánlja, forduljak minél gyorsabban az amerikai követhez. Talán jó lenne, ha azonnal írnék neki levelet. Papírt tesz elém, segít megfogalmazni a szöveget. (Jelenleg nem tudom megítélni, hogy a Fekete Könyv 97. oldala elé befűzött szöveget valóban én írtam-e.)

A főhadnagy magához veszi az írást és másnap hozza az amerikaiak szóbeli válaszát, amely szerint azok hajlandók segítségünkre lenni, bár — tette hozzá — rosszallólag nyilatkoztak előtte amiatt, hogy én egyszer korábban már elutasítottam a követ által ebben az irányban felajánlott támogatást. A főhadnagynak most szintén az volt a véleménye, hogy jobb lett volna lefogatásom előtt külföldre menekülnöm. Sokkal több akadályt kell jelenleg leküzdeni, mint amennyi akkor állt a szabadítási terv útjában. Ő azonban még így is meg fogja oldani a nehézségeket és biztosít arról, hogy 48 órán belül én már szabad földön leszek. Ő maga keres és néz ki egy megfelelő és leszállásra is alkalmas területet, ahol a gép felvehet bennünket. A házat észrevétlenül hagyjuk el s taxiban megyünk a repülőgéphez. Bízzam benne; a terv sikeréért hitével és „tiszti" becsületével kezeskedik.

Azután elmúlik néhány nap és a főhadnagy, aki azelőtt

minden éjjel ott volt a kihallgatásokon, nincs sehol.

Pár nap múlva, erre csak gyengén emlékszem, újra betoppant hozzám a főhadnagy. Külszolgálati egyenruhában jelent meg s amint kiderült, a maga igazolására jött. Mentegette magát, hogy még nem tudott intézkedni a szökési tervben, mert váratlanul és hirtelen kivezényelték egy rendőrosztag élén a határra. Éppen most érkezett meg és mindjárt jött, hogy jelentse: még a nap folyamán érintkezést keres az amerikaiakkal, akiknek a támogatására biztosan számíthatunk.

A szökés ötlete természetesen a kirakatper rendezőitől származott. A „hívő" és „jóságos" főhadnagy azok utasítása szerint cselekedett mindenben. Az epizódot azért adtam elő, hogy az olvasó lássa, miként lehet megfosztani egy hónap alatt valakit ítélőképességének használatától azokkal az eszközökkel, amelyeket az Andrássy-út 60-ban alkalmaznak az egyéniség teljes szétbontására.

A szökési terv fontos szerephez jutott a kirakatperben. A védőügyvéd — képmutatóan — előadta, hogy én töredelmesen bevallottam és őszintén megbántam „bűneimet," sőt az azokból származó károk jóvátételét is megígértem. Ezért méltányosnak tartja, hogy a népbíróság legyen tekintettel „beismerő" vallomásomra és „megtörtségemre" s annak megfelelő enyhe ítéletet hozzon. Erre az érvelésre az ügyész azzal válaszolt, hogy a szökési terv ezt a tényt nem támogatja, ellenkezőleg az én teljes megátalkodottságomra mutat.

Vizsgálati fogságom negyedik hetében történt az is, hogy védőügyvédet „választottam."

Már kezdetben követeltem, hogy védő álljon mellettem. Megneveztem védőmül dr. Gróh Józsefet, akit azonban letartóztattak. Később arról volt szó, hogy látogasson meg vizsgálati fogságomban az ügyvédi kamara elnöke. Ő azonban, Décsi alezredes állítása szerint, nem vállalta el védelmemet. Később tudtam meg, hogy szegény jó édesanyám felkérte védelmemre dr. Farkas Endre fővárosi ügyvédet, azonban őt sem engedték hozzám. Így húzták el az időt s én védőügyvéd nélkül maradtam a heteken át tartó vallatások és kihallgatások idején. Újra és újra előhoztam az ügyet, de érdemben Décsi csak a negyedik héten volt hajlandó foglalkozni vele Ekkor azt ajánlotta, hogy bízzam meg a védelemmel dr. Kiczkó

Kálmán budapesti ügyvédet. Kiczkót nem ismerem, — válaszoltam. Ő erre felvilágosított, hogy erdélyi, aki Kolozsvárott volt bíró, azonban elhagyva a bírói pályát, itt Budapesten nyitott ügyvédi irodát. Ajánlásként hozzátette, hogy Kiczkó katolikus és jó kapcsolatai vannak a ciszterci tákkal.

— Tegyenek, amit akarnak — válaszoltam a kimerültségtől már közömbösen és a megbízó levelet aláírtam.

Ez január 20-a körül lehetett, a „védőügyvéd" azonban csak január végén keresett fel, amikor a rendőrségi kihallgatások már befejeződtek. (Évek múlva tudtam meg, hogy Kiczkó az első kommunizmusban is szerepelt. A kommunisták embere volt és szívesen vállalta a politikai rendőrséggel való együttműködést; a kirakatperben való szereplése erről semmi kétséget sem hagyott.)

Kiczkó Kálmán „védőügyvédemmel" az Andrássy-úton az egyik emeleti szobában találkoztam először. Csak negyedórát beszélgettünk egy őr jelenlétében s ezalatt ő is előadta, hogy erdélyi, Kolozsvárt volt táblabíró és most Pesten ügyvéd. „Jól ismerik őt a zirci ciszterciták." (Ebből meg kellett értenem, hogy magyar is, jó keresztény is.)

Én előhoztam, hogy a kihallgatásokat hosszú éjszakákon át végezték s előre elkészített jegyzőkönyveket akartak velem aláíratni. Ha megtagadtam, gumibottal vertek. Utána nem engedtek aludni. Megfosztottak testi és lelki erőmtől. Ezért vagyok most már olyan kimerült és fáradt. „Ügyvédem" válasza így szólt:

— Ha ezt elő akarja hozni a tárgyaláson, akkor nem vállalom a védelmet. Ezt egyáltalán nem tudná bizonyítani és az ítélet is igen súlyos lenne. Egy enyhébb ítélet érdekében erről hallgatni kell. Ez lesz az okosabb.

A „védőügyvéd" szerepe természetesen előre be volt építve a kirakatperbe. Közre kellett működnie abban is, hogy a tárgyalás folyamán a személyiségében már letört vádlott hallgasson a kínzásokról, valamint az összes erőszakosságokról és törvénysértésekről s ugyanakkor azt sugalmazza a vádlottnak, hogy az elhallgatás ellenében enyhébb ítéletet várhat.

Feltételezem, hogy Kiczkó nem is látta a kihallgatási jegyzőkönyveket, — nemhogy elolvastatták volna vele azokat. Szinte lehetetlennek látszott, hogy ez alatt a rövid idő alatt el

tudta volna olvasni a nagy halom írást. Feltehetően most adták át neki szerepének végleges szövegét, hogy a még hátralévő időben betanulhassa azt.

Ezekben a napokban történt az is, hogy Décsi alezredes felkeresett szobámban. Egyedül jött és sok egyéb közt, — amire nem emlékszem — azt mondta, hogy legfeljebb 4—5 évi börtönre számítsak. Ezt ő nyugodtan állíthatja, — folytatta — hiszen a népbíróság is hozzájuk igazodik. Bár vannak aggályai is. Számítani lehet arra, hogy a pártvezetőség utasítására az ügyész súlyos ítéletet kér. Ha annakidején nem lettem volna olyan erősen ellene az Egyház és állam közti megegyezésnek, nem kellene félnem. A párt ezt tartja központi kérdésnek, e körül forognak, mint tengely körül, a problémák az egyházpolitikai fronton. Ha most tehát kedvezőbb álláspontot tudnék elfoglalni és feladnám ellenzésemet és ha kifejezném készségemet az együttműködésre, úgy talán tudnának számomra és az Egyház számára kedvezőbb helyzetet teremteni a tárgyalások folyamán és még az ítélethozatal előtt.

— Ne felejtse el, — teszi hozzá aggódást színlelő, de kioktató hangon — hogy, ha elítélik, a Vatikán is meg fogja fosztani állásától, hiszen benne van Szent Pál leveleiben, hogy „bűnben elítélt püspök ne legyen a hívek fölött."

Én érdektelenül ülök a rendőralezredessel szemben, nem szólok semmit. Homályosam gyanítom, hogy csábítóval, kísértővel állok szemben. A falon Décsi feje fölött színes fénykeretet látok táncolni. (Ezt a jelenséget tapasztalom sűrűn a fegyházban, a rabkórházban, sőt — bár már ritkábban — később is, szabadulásom után).

Décsi válasz nélkül távozik.

Nem emlékszem, melyik napon, — lehet, hogy aznap, lehet, hogy másnap — Décsi levitet Péter Gábor hivatalába. Nehezen ment a járás a lépcsőkön; fokozódó levegőhiányt érzek. Pince ez — gondoltam — rothadó káposztafejekkel, amelyeket végül elpusztítanak.

Az altábornagy „szívélyesen" fogad s megint enyhe szemrehányással illet, amiért hideg vagyok hozzá és barátságtalan. Pedig ő jó hozzám és javamért munkálkodik. Most már nem sokáig leszünk együtt — mondja — és szeretné, hogy elválásunk ne a neheztelés, hanem a megbékélés szellemében történjék.

Összetört állapotomban is érzem szavaiból az alakoskodást.

— Ne felejtse el, hogy sorsa az én kezemben van, — teszi hozzá nyomatékkal. Tőlem függ, hogy a súlyos vádak ellenére esetleg enyhe büntetéssel, legfeljebb 4—5 évi börtönnel meguszhatja. Sőt a tárgyalás után úgy 8 hónappal ki tudnám segíteni Rómába.

Azután ő is előhozza a Décsi alezredes által felvetett témát az Egyház és állam közti megegyezésről. Felolvassa az egyik napilapból, talán a *Magyar Nemzetből,* hogy a püspöki kar tárgyalásokba bocsátkozott a kormánnyal, s ezekben én is résztvehetnék — mondja. Ügyemben egy püspökkari küldöttség járt a kormánynál, amely kifejezte a testület érdektelenségét. Rábízták a „magas kormány bölcsességére," hogy mi történjék velem. Bizalmasan megsughatja — teszi hozzá Péter Gábor — hogy a püspöki karban többen (neveket is említ) mindig ellenem foglaltak állást.

Püspöktársaimtól való cserbenhagyottságomat akarja éreztetni velem. Mindez lélektani megdolgozásomhoz tartozott és arra szolgált, hogy megzavart lelkiállapotomban és megtört személyiségemben még nagyobb zűrzavart teremtsenek.

Én azonban Péter Gábornál is csak hallgattam.

Visszavisznek cellámba, ahol újra Décsi jelenik meg:

— Van egy jó gondolatom: ki kellene kapcsoltatnia magát a népbírósági tárgyalásból. Ezt azonban magának kellene most sürgősen kérnie.

Ellenszenvem mindaz iránt, amit mondtak, ekkor már nem volt annyira erős, mint az első időben. Ellenállásom gyengülése szintén a kezelés eredménye volt. Valami gyanú azért még élt bennem. Gondolkozom a terven, amennyire erőim engedik, hogy figyelmemet egy tárgyra összpontosítsam. Minden rab szívesen szabadulna . . . Ha most ítélőképességem jól működnék, akkor a javaslataikat ellenezném. Így csak az jut eszembe, hogy vádlott-társaim a nekem ajánlott „kikapcsolódást" rossz néven vehetnék, azzal magyaráznák, hogy cserben hagytam őket.

— Kikérheti dr. Baranyay Jusztin egyetemi tanár véleményét erre vonatkozóan — veti közbe gyorsan Décsi. Nekem pedig eszembe sem jut, hogy Baranyay Jusztin professzor is olyan nyúzott ember e pillanatban, mint amilyen én vagyok. Már visznek is, mint egy tehetetlen tárgyat a vele való találkozóra.

Baranyay Jusztin, a kedves, mindig élénk és szellemes

szerzetespap, most fájdalmas, megfogyott és beesett arccal, egészen apatikusan néz rám. Úgy közlöm vele a tervet, mintha az valamelyest már az enyém lett volna. Nem ellenzi, sőt helyesli:

— Jó a megbékélési gesztus. A vádlott-társak sem ellenezhetnék, hiszen közérdekből történne azért, hogy a prímás szabad legyen. Ugyanakkor a fővádlott kikapcsolása a többieknek is előnyére szolgálhatna. Sem Baranyay, sem én nem gondoltunk most másra, csak a rendőralezredes által szuggerált kedvező lehetőségekre. Nem gondoltunk arra, hogy Décsi színlelt jóságával újabb csapdát készített számunkra.

Elváltunk egymástól. Décsi visszajött velem a szobámba és gondoskodott arról, hogy a „kikapcsolódásomat" kérő írás eljusson Riesz István igazságügyminiszterhez.

A kirakatper

A bolsevista jogszolgáltatást olvasmányaimból és első fogságom alatt szerzett tapasztalataimból jól ismertem. Mint az ország prímása pedig 1945 után állandóan érdeklődtem az üldözöttek sorsa iránt. Abban az időben meglátogattam az internáló táborokat is és több fővárosi börtönben az elítélteket. Panaszaikból ismertem a rendőrségen és a bíróságon elszenvedett súlyos sérelmeiket. Miután többször fel kellett szólalnom az üldözöttek érdekében, jelentéseket készítettem magamnak az új büntetőjogi rendeletekről és törvényekről. Tisztában voltam tehát azzal, hogy a rendszer a kommunista párt érdekeinek feltétlen szolgálatát követelte a független bíráktól is.

Tudtam arról is, hogyan készülnek az Andrássy-úton a kihallgatási jegyzőkönyvek. Nem lepett meg tehát a velemvaló bánásmód. Míg letartóztatásom előtt elfogadtam és felajánlottam a rám váró szenvedéseket az Egyházért, most mintegy beletörődtem sorsomba s apatikus, félig-meddig öntudatlan, a rendőrség szuggesztióinak kiszolgáltatott állapotban voltam. Míg az Andrássy-úton az első két hétben még minden szabálytalanságot szóvátettem, most, az öt hétig tartó kezelés után már nem tartottam érdemesnek vagy célravezetőnek a visszaélések elleni küzdelmet. Így a védőügyvédnek még azt a sugalmazását is elfogadtam, hogy titokban fogom tartani a kínzásokat. Akaraterőm szétbomlóban volt; nem volt elég az erélyesebb fellépéshez és a végén már nem is figyeltem a sorozatos szabálytalanságokra a mesterségesen összekuszált tárgyalási anyagban.

A bírósági tárgyalás idején, amennyire vissza tudok emlékezni, a következő szempontok vezettek:

1. Minden igyekezetemmel azon leszek, hogy az Egyház érdekeit megvédjem. Mint kivezető út lebegett előttem Décsi alezredes szuggesztiója nyomán egy egyház és állam közti „megegyezés."

2. Senkinek sem fogok ártani. Nem teszem szóvá az Andrássy-úton elszenvedett kínzásokat, mert féltem, hogy

papjaimat újra visszaviszik a borzalmak helyére.

3. Minden áron elkerülöm a papjaimmal valo szembesítést, nehogy kikényszerített s az enyémmel szembeállított vallomásukkal megingassuk a hívekben a lelkipásztorok iránti bizalmat. Ezért magamra vállaltam a teljes felelősséget pl. a valutaügyben is.

A politikai perekben nem a rendes büntető bíróságok illetékesek, hanem az un. népellenes és háborús bűnösök ügyeinek a kivizsgálására létesített népbíróságok. Az ítélőtáblák székhelyein működtették őket. Lakóhely szerinti illetékesség alapján került az én ügyem a budapesti népbíróság külön tanácsa elé. A tanács az igazságügyminiszter által kinevezett szakbíróból és négy népbíróból áll, akiket a pártok jelölnek ki. Az én ügyemben a tanácselnök szerepét betöltő szakbíró Olti Vilmos. Nyilas múltja miatt csatlakozott a kommunistákhoz, akik a neki nyújtott menedékért ellenszolgáltatást vártak tőle. Diák- és egyetemista-korában tagja volt a Mária-kongregációnak, ilyenformán Olti „katolikus" múltjával a kommunisták azt a látszatot tudták kelteni, hogy a bíboros-prímás főbenjáró ügye egy „hívő" bíró kezébe van letéve.

A tanácselnök mellett a második főszerepet Alapi Gyulának, az éppen akkor kinevezett népfőügyésznek osztották ki. Reá is „katolikus" mivolta miatt esett a választás. Jónevű komáromi család sarja volt, aki egyházi támogatással katolikus iskolákban és intézetekben végezte tanulmányait. Könnyelmű, ingatag jellemű és gyenge erkölcsű fiatalember vált belőle, s mint hasonszőrű társai, ő is a kommunista pártban talált könnyű teret az érvényesülésre. A 30 éves fiatal nagyságot az én védőm is, mint új csillagot ünnepelte a tárgyalásom alatt, miközben Alapi öntelten ült a magas polcon, a bíróság és a rendőrség között.

Ezen a színtéren úgy helyezték el a vádlottak padjait, hogy szemben üljünk a bírósággal. Tőlünk jobbra a védők s balra, Décsivel az élen, a rendőrség helyezkedett el. A bírák mögött a gyorsírók és az üvegfal mögött a rádió emberei voltak: ők irányították a teremben felállított mikrofonokat, amelyeken keresztül a tárgyalás alatt előregyártott „vallomásokat" is beolvastak. Ez lehetett az oka annak, hogy a rádióban közölt hangszalagok és a bírósági tárgyaláson készült lapjelentések között oly sok eltérés és ellentmondás volt tapasztalható.

Beöltöztetés és színre lépés

Az Andrássy-úton töltött utolsó napok egyikén váratlanul beöltöztetnek abba a főpapi ruhámba, amelyet december 26-án este húztak le rólam. Reverendában visznek le az emeletről Péter Gábor előkelően berendezett fogadószobájába a földszintre. Az ott rám várakozó Ottavio Pastore olasz szenátort, mint „az olasz sajtó képviselőjét" maga Péter Gábor mutatja be nekem. Pastore úr elmondja, hogy Rómából jött és látni akart, mivel Nyugaton olyan hírek terjedtek el, hogy én már nem vagyok Magyarországon, deportáltak Szibériába. Mindketten azt kérték most tőlem, hogy cáfoljam meg a valótlan híresztelést.

A nyilatkozattétel elől kitértem és akkor sem tudtak „jobb belátásra" bírni, mikor arról biztosítottak, hogy szavaimat pontos hűséggel ugyanaz a főorvos forditja majd olaszra, aki nálam többször is megfordult és aki most is jelen volt a teremben. A szenátor, akiről csak évek múlva tudtam meg, hogy a L'Unità olasz kommunista lapnak volt munkatársa, — éreztette velem rosszallását. Bosszút is állt azzal, hogy 1949. február 6-án Budapestről hihetetlenül hazug jelentést küldött lapjának: „A magyar prímást elítélte népe, elítélték a parasztok, akik nem akarják, hogy a földet elvegyék tőlük, elítélték a munkások, akik nem akarnak többé kizsákmányoló munkáltatókat, elítélték maguk a katolikus hívők, a magyar köztársaság polgárai. Nem marad más hátra, mint hogy engedjen és elismerje legyőzetését."

Találkozásunkra hivatkozva megírta azt is, hogy semmiféle kínzásnak vagy kezelésnek a nyomai nem láthatók rajtam. Szellemileg, testileg jóállapotban talált. Szépen berendezett szobában találkozott velem, amint fel-alá sétálva mondtam az aznapi breviáriumot . . .

A szenátortól visszavezetnek az emeleti szobába, ahol az

előbb nagy gonddal rámadott reverendát gyorsan leveszik rólam. Nagy sürgés-forgás közben most egy új fekete öltönyt húznak rám. Ezt készíttette nekem ez a jótékony intézet, mérték után, útravalónak, hogy a magam ruhája ne suhogjon ott a tárgyalóteremben.

A rendőrök, akik az Andrássy-útról átkísértek a Markó-utcai fogházba, szintén ruhát cseréltek. A gumibotos kínzót kivéve, Péter Gábor altábornagytól és Décsi alezredestől lefelé, valamennyien polgári ruhába öltöznek. Jobb, ha a világ nem lát ott annyi rendőrt és egyenruhát; esetleg kényelmetlen, leleplező árnyékot vetne a tárgyalásra. Csak a géppisztolyokkal felszerelt legénység visel egyenruhát. Ők vettek körül szoros gyűrűben, amikor elindultunk lefelé a lépcsőkön a bejárat elé.

Miért őriznek ilyen éberen? Korábban azt hirdették, hogy senki sem ragadott fegyvert értem lefogatásomkor . . .

Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén, február 2-án, esti sötétben nagy autókaravánnal és erős fegyveres kísérettel szállítottak át az Andrássy-útról a Markó-utcai fogházba. Az őrség az első emeleten egyenként vezet be bennünket a számunkra kijelölt és előzőleg kiürített szobákba. Ezúttal — kivételesen — vetkőztetés nélkül kezdődik befogadásunk. Beírják neveinket a nagy könyvbe. Ebben, a 19. században 300 személy részére épített, öreg „Markóban" évtizedeken keresztül temérdek gyilkos, rabló, betörő, gyújtogató, pénzhamisító és zsebmetsző ügyét tárgyalták. Ifjúkoromban megborzongtam, ha beletekintettem a lapok bűnügyi rovatába és az elvetemült vagy néha csak szerencsétlen bűntettesekről olvastam. Most én is lakója lettem ennek a szomorú emlékű intézetnek; benne az én főbenjáró bűnügyemet is előveszik tárgyalásra. A bolsevizmus alatt 800—900 főre duzzadt a Markó foglyainak lélekszáma. Megérkezésünkkor a létszám 773-ra zsugorodott. Lehet, hogy érkezésünk előtt nagyobb kiürítést hajtottak végre.

Egy elhanyagolt udvari cellába vezetnek, melynek erősen bűzös a levegője. Bútorzata: egy rabágy dohos szalmazsákkal, szalmával tömött vánkossal és egy vásott, a februári hidegben teljesen elégtelen pokróccal. Az egész cella dermesztően hideg. A folyosón az őrök csevegnek és társalognak.

Harmincnyolc éjszaka, nem nyugodalmas, de gyötrelmes éjszaka van mögöttem. És holnap ilyen kimerülten és kifárasztott

állapotban állok majd eléjük, hogy „törvényt" üljenek fölöttem. A szemem, az idegrendszerem és egész testem kiéhezett az alvásra; az alvás utáni vágy minden más kívánságomat háttérbe szorította. Gondolataim most azonban olyan erővel rajzanak, hogy egyszerűen képtelen vagyok elaludni. Egy percre mégis letapad a szemhéjam, mint a nyúlé szokott ilyenkor. Könnyen fel is riadtam az udvaron támadt zajra s mintegy félálomszerű állapotban az innen halálukba indulók sorsát vizionáltam . . . Egy rablógyilkost végeztek ki talán . . .

Felülök a hideg ágyban és úgy tünődöm el azon, hogy egy halhatatlan lélek megy át az örökkévalóságba. Elkészült-e vajon a nagy útra? Kért-e utolsó vigaszt, engedtek-e hozzá papot? Éjjel két-három óra lehet, amikor azt hallom, mintha valakinek a teste lehullott volna az akasztófáról. Imádkozom a kivégzettek lelkiüdvéért, azután eléjszakázom azzal a gondolattal: mikor kerül a rablógyilkosok után hasonló sorsra a Római Szent Egyház bíborosa? Szemben állok én is a kivégzéssel, a halállal. December 26 óta folyton csak azt hallom, hogy az én bűnöm a legszörnyűbb bűntett, melynél nagyobbat nem is lehetne elkövetni, de még kigondolni sem.

Álmatlan éjszaka a kivégzések árnyékában . . . Futó álom volt talán az akasztás is . .

1949. február 3-án reggel korán zörgetnek. A felkelés nem kerül különösebb erőfeszítésembe.

Gondosan meg kell most mosakodnom, azután szép simára borotválnak, hogy eltűnjenek arcomról az álmatlan éjszakák szenvedéseinek nyomai. Amikor felhúzom az új fekete civilruhát, a viszonyokhoz képest „elég jól nézek ki". A forma valamelyest európai, csak az arc látszik megviseltnek, összetörtnek. A kiöltözésre, rendbeszedésre a rendszernek van szüksége, mert nagy belföldi és külügyi kirakatba helyeznek, amelynek én leszek a rivalda-fénybe állított főszereplője, — összeesküvő-társakkal körítve.

Elérkezik az idő és a folyosón sorakoztatnak bennünket. Meglepetésemre itt vettem csak észre, hogy nemcsak négy, hanem hét vádlott szerepel „összeesküvésem" perében. A most odaállított másik háromról: Tóth Lászlóról, Ispánky Béláról és Nagy Miklósról szó sem esett eddig a vallatás során. Így lettünk hát heten, a világraszóló „összeesküvésnek"

a vezérkara és katonasága. Később a Fekete Könyvből látom, hogy a hozzáadott háromnak ügye különálló, az ellenük emelt vád is más természetű. Azért kerültünk össze, hogy nagyobb legyen a köritès; az összeesküvési pert hatásosabbá teszi a kívülről figyelő világ előtt.

A négy eredeti vádlott között Esterházy Pálnak sincs semmi köze az én összeesküvésemhez. Azért fogták le, hogy az összeesküvési perben egy vagyonos mágnás is szerepeljen. Amióta Esztergomba kerültem, nem láttuk egymást, nem leveleztünk, de még csak üzenetet sem váltottunk egymással. Így végeredményben a Mindszenty-összeesküvésnek csak három tagja volt: a bíboros-prímás, titkára és egy 69 éves, gyenge egészségű szerzetes . . . Ennek az összeesküvésnek nem volt egyetlen fegyvere, vagy fegyverese; nem volt titkos kasszája, sem hírszerző irodája, sem futárszolgálata, de még csak jelszava sem.

Megindul a menet. Előttem vonul teljes díszben a kínzó, most gumibot nélkül, de sugárzó arccal. Diadalittasan és megelégedve néz vissza az áldozatokra, akiknek a kirakatperre történő előkészítésében úgylehet neki jutott a legjelentősebb szerep. Én haladok utána, nyomomban egy rendőrrel. Utánunk másik rendőr, a következő vádlottal. Miután több napon keresztül folyt a tárgyalás, a felvonulás többször megismétlődik s a rendezők variálták is a felállást és az ünnepélyes felvonulást. Volt eset, amikor nem előttem és utánam, hanem jobbról és balról mellettem vonultak a rendőrök. Az őrnagy hangosan parancsolja, hogy utat nyissanak előttünk, pedig elég néptelen volt a folyosó. Fényképezőgépek kattannak.

Amikor megérkezünk a terembe, a vádlottak padjára ültetnek bennünket, amely a mezőny közepén van. Mindegyikünk mellé egy-egy rendőrt rendelnek. Engem megkülönböztetnek azzal, hogy két rendőr áll a hátam mögött.

A főtárgyalás megnyitása előtt, a feszült csendben, odasúgom latinul Baranyay professzornak — anélkül, hogy arccal feléje fordulnék — „kezdődik a cirkusz." A rendőrök idegesen felém nyúlnak és megrángatnak: Itt nem szabad beszélni, csak kérdésekre válaszolni.

Az első felvonás

A főtárgyalást Olti Vilmos 1949. február 3-án reggel nyitotta meg. Felvették személyi adatainkat. Felülvizsgálták a „védők" megbízóleveleit. Azután a tanácselnök felolvasta a vádiratot. Ebben az ügyész három vádat emelt ellenem: a demokratikus köztársasági rend megdöntésére szervezkedtem, a magyar állam ellen kémkedtem és visszaélést követtem el fizetési eszközökkel. A vádiratot természetesen a rendőrség állította össze, s azt röviddel a főtárgyalás előtt adták át az újdonsült főügyésznek. A perrendtartási előírás szerint az egész anyagot nekem — betekintésre — át kellett volna adni a főtárgyalás előtt, hogy annak alapján megtehessem észrevételeimet a vádakról és a védelemről, megnevezhessem tanúimat, valamint más bizonyítékaimat és ha szükségét látom és indokolni tudom, kérhessem a tárgyalás elhalasztását. Ezt a perrendtartási előírást se vették figyelembe. Ehelyett egyik januárvégi napon az Andrássy-úton összehoztak rövid megbeszélésre Alapival és az ügyészségi elnökkel.

Emlékezetem szerint ugyanazon a folyosón, amelyen át az Andrássy-út 60-ban első éjszaka bevezettek, Alapi és az ügyészségi elnök egy teremben vártak rám. Én a folyosóról léptem be hozzájuk; ők egy nagyobb asztal mellett ültek s magukkal szemben mutattak ülőhelyet nekem. A fiatal Alapi idegesnek látszott, az ügyészségi elnök azonban fölényesen kezelt s egész idő alatt pipájából pöfékelt. Azt gondoltam, hogy rajtuk kívül más nem tartózkodik a teremben. Mikor azonban a beszélgetés végén kifelé mentem és oldalt tekintettem, megpillantottam Esterházy Pál herceget, aki a mögöttem lévő jobb sarokban ült. Lehet, hogy utánam az ő ügyével foglalkoztak s azért kellett ott várnia egész idő alatt. Most utólag azonban hajlok afelé, hogy azért hozták a terembe, mert a velemvaló durva

bánásmóddal akartak félelmet kelteni benne. Mi akkor egy szót sem váltottunk, csak némán üdvözöltük egymást.

Alapiékkal a tárgyalás nem tartott fél óránál tovább. Felvették a személyi adataimat és megkérdezték, milyen bűncselekményt követtem el. Mondtam, hogy bűncselekményt nem követtem el, de a rendőrség gumibottal kényszerített jegyzőkönyvek aláírására. Erre mindketten kijelentették, hogy az ügyészséget ez a részlet nem érdekli. Utána ők maguk sorolták el a három vádat. Emlékezetem szerint a valutával való visszaélés vádjánál nekik is azt mondottam, ha Magyarországon normális állapotok lennének, úgy az egyháznak e meghurcoltatás helyett nyilvánosan kellene köszönetet mondani nemzetmentő munkájáért. Az ügyészségi elnök fölényesen csak annyit mond:

— Katolikus főpaptól több őszinteséget várnánk! Ezzel máris végeztünk és a rendőrök visszavittek az emeleti szobámba.

A vádirat felolvasása után Olti ismertette azt a levelet, amelyet Décsi nevemben az igazságügyminiszternek küldött. Előzőleg említettem már, hogy ennek a levélnek megfogalmazásában nem vettem részt s hogy a Fekete Könyvben közzétett kéziratos másolatát szintén a rendőrség hamisította. Hasonló terjedelmű szöveget akkor képtelen lettem volna leírni, de tartalmából és stílusából is nyilvánvalóvá válik, hogy nem az én fogalmazványom. Ha az olvasó elé teszem a Fekete Könyvben közzétett szöveget, ő is levonhatja a következtetéseket. Ime a levél szövege:

Igazságügyminiszter Úr!

Arra kérem igazságügyminiszter urat, méltóztassék bejelentésemet, illetve kérésemet tárgyalás alá venni. Hosszabb-rövidebb ideje nyilvánosan és ismételten az a kifogás hangzott el ellenem, hogy az állam és Egyház között a béke létrejöttét nehezítem és a fennálló államrenddel szemben magatartásom ellenséges. Az előbbire nézve tény az, hogy az előfeltételeket valóban mindenkor kihangsúlyoztam. Most hozzá akarok járulni az általános helyzeti megkönnyebbüléshez. A küszöbön álló bírósági tárgyalás előtt önként beismerem, hogy az állami büntetőtörvénykönyv alapján vád tárgyává tett cselekményeket lényegében elkövettem. A jövőben a magyar állam külső-belső ügyeit mindenkor a magyar köztársaság teljes szuverénitása alapján ítélem meg.

Eme elismerés és kijelentés után személyemet illetően a tárgyalás immár nem feltétlenül látszik szükségesnek. Ezért — nem személyemre, hanem állásomra tekintettel — kérem ügyem kiemelését a február 3-i tárgyalásból. Az ilyetén elhatározás mindennél, a legszerencsésebben megalkotott bírói ítéletnél is inkább megkönnyítené a kibontakozást.

35 napi állandó töprengés után ugyanakkor kijelentem én is, hogy egyrészt egyéb okokon kívül részemről is fentebb jelzett magatartásomból is késhetett a megbékélés, másrészt az igazi béke létesítését állam és egyház között mindaddig időszerűnek látom, amíg az létre nem jön. Ennek az egyház tanai és törvényei szellemében való megvalósításában magam is résztvennék, ha épp a béke terén nem merült volna fel nehézményezés ellenem. De hogy még csak a jelenlétem sem tűnhessen fel a béke akadályaként és hogy az ilyenkor jelentkező tárgyi akadályok elháritására legyen fordítható minden erő, ezennel magamtól, minden kényszer nélkül, készségemet nyilvánítom, hogy hivatalom gyakorlásától egyidőre visszavonulok.

Ha a püspöki kar bölcsessége a maga egyetemében úgy látja jónak, hogy a békét megköti, egyáltalában nem állok útjába. A kérdés rendezésében a végső szót kimondó Apostoli Szentszéknél sem ellenezném a béke ügyének komolyra fordulását. Ezt a bejelentést abban a tudatban teszem, hogy az igazi békeállapot államnak, egyháznak csak j ára válhatik, nélküle az ország életét az egyenetlenkedés és sorvadás fenyegeti.

Fogadja igazságügyminiszter úr őszinte tiszteletemet.

1949. január 29.

Mindszenty József.

Ez a nekem tulajdonított levél a rendezők szándékai szerint több célt szolgált. Először olyan látszatot lehetett vele kelteni, hogy nekem perrendtartásszerűen kikézbesítették a vádiratot a főtárgyalás előtt. Azután meg akartak alázni azzal, hogy gyáván elfutok a felelősség elől, amikor „ügyem kiemelését" kérem a tárgyalásból. A kérés ráadásul jogi képtelenség s így utalás az én „tudatlanságomra." Ugyanakkor Olti Vilmos tapintatosan megmenti a helyzetet azzal, hogy a levelet „elnapolás-indítványnak" fogja fel s átadja a szót a „bölcs" Alapinak.

„Lényegében az elsőrendű vádlott előterjesztése a főtárgyalás

elnapolását célozza — állapította meg Alapi. Azonban a főtárgyalás elnapolásának törvényes előfeltételei adva nincsenek. Ez az előterjesztés a perrendtartás szerint semmivel meg nem alapozott. A beadvány célja kétségtelenül az, hogy a vádlott a főtárgyalást most ezen a módon próbálja elodázni és elhúzni. Épp ezért indítványozom azt, hogy a népbíróság ezt az indítványt utasítsa vissza és a főtárgyalást a mai napon haladéktalanul tartsa meg."

Alapi előre kiosztott szerepet töltött be az Andrássy-úton alkalmazott kínzások eltussolására. Aki ugyanis arra gondol, hogy elnapoltatja a főtárgyalást, azt nem fosztották meg értelmének és akaratának használatától és ahol a vádlottnak lehetősége nyílik ilyen terjedelmes beadvány megszerkesztésére, ott perrendtartásszerűen folyik az eljárás. Ez az értelme „védőm" következő indítványának is: „Az a kérelem, hogy a főtárgyalás az elsőrendű vádlott személyére nézve elnapoltassék, feltétlenül minden tekintetben, jogszolgáltatási és egyéb érdekből is indokolt és így nincs semmi akadálya annak, hogy Mindszenty hercegprímás úr levele alapján ez az elnapolás megtörténjék."

A „védőügyvéd" indítványa is előregyártott szöveg volt. A közvéleményt arról kellett meggyőznie, hogy a védelem jogszerűen és hibátlanul működik.

Végül nyilvánvalóvá vált az igyekezet, hogy én vonjam vissza ezzel a beadványommal lefogatásom előtt tett nyilatkozatomat. E nyilatkozatomban — mint ismeretes — kijelentettem, hogy „nem vettem részt semmiféle összeesküvésben." Ezzel ellentétben a beadványban „beismerem, hogy az állami büntetőtörvénykönyv alapján vád tárgyává tett cselekményeket lényegében elkövettem."

Nyilatkozatomban akkoriban kijelentettem, hogy „nem mondok le érseki székemről" valamint hogy nincs vallanivalóm, és semmit sem írok alá. „Ha mégis megtenném, ez csak az emberi test gyengeségének a következménye és azt eleve semmisnek nyilvánítom." Az igazságminiszterhez intézett levélben ennek is az ellenkezőjét, — vagyis cáfolatát — szőtték bele: „. . . ezennel magamtól, minden kényszer nélkül, készségemet nyilvánítom, hogy hivatalom gyakorlásától egyidőre visszavonulok."

A fent megrendezett bírósági színjáték első felvonása — öt

hétig tartó előkészítés után — tehát megkezdődött. A népbíróság megtárgyalja az „elnapolás" ügyét és elveti „kérelmemet." Kivezetnek a tárgyalóteremből s ahelyett, hogy a büntető perrendtartásnak megfelelően folytatnák kihallgatásomat, megkezdik a másodrendű vádlott kihallgatását. Engem azalatt egy szomszédos szobában rendőrök őriztek.

A vádak és bűntettek

Az ellenem emelt vádakkal már foglalkoztam, amikor előadtam, hogyan tárták kínzóim azokat elém az Andrássy-út 60-ban. Most azt ismertetem, hogyan lettek ezekből a fondorlatosan megszőtt vádakból törvénybeütköző, életfogytiglantartó fegyházbüntetést érdemlő bűntettek. Az egész eljárást az tette lehetővé, hogy ügyünket a független bíróság helyett a népbíróság különtanácsára bízták, melynek elnöke egy parancsoknak engedelmeskedő bíró volt; vele együtt nemcsak az ügyész, de a védőügyvéd is a színfalak mögött tevékenykedő rendőrségtől kapta utasításait. A rendőrség adta kezükbe a szerepkönyvet, a köztársaság védelméről szóló 1946: VII. törvénycikket, melyet a ,,szocialista törvényesség elveinek megfelelően'' lehetett felhasználni a vádak megszerkesztésénél és a bírósági tárgyalás lefolytatásánál. A ,,szocialista törvényesség'' elvét a kommunisták csempészték be a magyar igazságszolgáltatás gyakorlatába. Az új ,,törvényesség'' azt jelenti, hogy a szocialista bíró nem bajlódik sokat az igazság felderítésével, hanem kizárólag a kommunista párt érdekeit nézi, s amikor csak kell, kirakatperekkel segíti eltávolítani annak útjából a kényelmetlen ellenzéket. A Mindszenty-pert abból a célból rendezték, hogy elhallgattassanak engem, akinek figyelmeztető és bíráló szavára felfigyel az ország és a nyugati keresztény világ.

A köztársaság védelméről szóló törvényt a nép elkeseredésében ,,hóhértörvénynek'' keresztelte el. Szövegét a kommunisták diktálták s már eredetileg kirakatperek rendezésére szánták. 1946. március 12-én szavazta meg az országgyűlés orosz nyomásra. A kisgazdapárt támogatását, amelytől a törvényjavaslat sorsa függött, a párt tapasztalatokkal nem rendelkező elnöke, Nagy Ferenc vitte keresztül. Már említettem, hogy a rendőrség a ,,diákösszeesküvés'' ürügyén éppen a mi iskoláink tanárai és nevelői ellen akarta megrendezni az új törvény

paragrafusai alapján az első politikai nagypert. Ezt akkoriban még meg tudtuk akadályozni azzal, hogy a Szülők Szövetsége nagy erellyel közbelépett és tiltakozott.

A hóhértörvényt az én perem előtt két nagyobb politikai perben alkalmazták már: először az 1947 telén rendezett kirakatperben, amelynek 140 ártatlan áldozata volt és a kisgazdapárt felmorzsolását eredményezte. Ez az „összeesküvési per" juttatta fogságba a kisgazdapárt főtitkárát, Kovács Bélát és idézte elő Nagy Ferenc miniszterelnök bukását. Másodszor 1948 őszén — nyilván főpróbaképpen a Mindszenty-per előtt — Olti Vilmos elnöklete alatt folyt a földmívelésügyi minisztérium tisztviselőinek pere, mintegy 100 áldozattal.

Ilyen előgyakorlatok után következett a Mindszenty-per, amelyben szintén a hóhértörvényt használják szerepkönyvnek: a vádhatóságnak e törvény alkalmazását parancsolták meg és az Andrássy-úton készült kihallgatási jegyzőkönyveket adták át felhasználandó bizonyítékul. A hamisított anyagból az ügyész kiírja a demagóg pártpolitikai érvelést és a szerepkönyvből kiválasztja a hozzáillő paragrafusokat.

A fondorlatosan megszőtt vádak körül folyik a népbírósági tárgyaláson a „vita," helyesebben: a tetterejétől megfosztott vádlott és a bíró vitája. A bíró ugyanis még megbénított és alárendelt helyzetében sem hagyja beszélni a vádlottat. Állandóan ő szerepel: ő kérdez és mindjárt felel is. Kérdéseiben állandóan a kihallgatási jegyzőkönyvekre utal, sok esetben felolvassa azokat. Fondorlatosan úgy fogalmaz, hogy a vádlott rövid „igen — nem" feleleteiből beismerést lehessen kiolvasni.

A kirakatperben feltűnő volt annak sürgősségi jellege. A népbíróság az én peremben három rövid nap leforgása alatt megvizsgálja a bonyolult, „két földrészre szerteágazó" vádakat, az idézett törvényeket (a mi ügyünkben 41 törvény által tiltott bűncselekményt állapítottak meg), kihallgatják a hét vádlottat, a tanúkat, megvizsgálják a számos bűnjelet, a perben keletkezett egyéb iratokat, meghallgatják a vádbeszédet, a védőbeszédeket, az utolsó szó jogán elhangzott felszólalásokat, megszerkesztik az ítéleteket.

E sztahanovista jellegű teljesítményt azért tudják felmutatni, mert a kirakatperben nem volt fontos az igazság felderítése. Az igazság felderítésére szolgáló, a perrendtartás és az igaz-

ságszolgáltatás elemi alapelvei által megkívánt kérdéseket egyszerűen nem is terjesztették elém peremben. Senki sem veti fel a perrendszerű kérdést: Valóban bűnös-e a vádlott? Valóban elkövette-e a neki tulajdonított cselekményeket? Valóban törvénybe ütközik-e, amit tett? Ha a védő magának a hóhértörvénynek szövegét elemezné, kiderülne, hogy még az abban lazán megfogalmazott bűntettekkel sem lehetne kapcsolatba hozni az én cselekedeteimet. Például a köztársaság „megdöntésére" irányuló cselekedet szükségszerűen valamely külső, erőszakos cselekményt tételez fel, valamiféle államcsínyt, fegyveres fellépést, a karhatalom fellázítását vagy annak szándékát.

De sem a törvény szövegének elemzésére, sem az igazság felderítését szolgáló kérdésekre nem kerülhetett sor, mert a bíró és az ügyész mellett a védőügyvéd is a rendőrségtől kapta utasításait. Az olvasó tudja, milyen körülmények és előzmények után bíztam meg Kiczkó Kálmánt „védelmemmel." A rendőrség fondorlatának eredménye tehát az is, hogy a védelem kikapcsolásával simán folyik a bírósági színjáték. A védő feladata lenne a perrendtartási visszaélésekre rámutatni, azok orvoslását követelni. Neki kellene a törvény szövegének szabatos elemzését elvégeznie és pedig az ügyésszel nyílt színen lefolytatott párbeszédekben. Ki kellene derítenie a vád tárgyává tett cselekményekről, hogy azok sem tartalmuknál, sem az elkövető szándékánál fogva nem minősíthetők bűntetteknek. Mindezt köteles különösen olyan helyzetben megtenni, amikor a vádlott tetterejétől megfosztottan nem tudja önmagát védeni.

Hogy az igazságszolgáltatás milyen félelmetes megcsúfolásához vezet a rendőrség, az ügyész, a bíró és a védő összejátszása, már sejtettem, amikor bemutattam kirakatperem első felvonását. Most idézek egy másik jelenetet, amelyet a Fekete Könyv 135. oldalán találunk:

Elnök (miután felolvasta a káptalanhoz 1948 novemberében írt levelemet): Ebben a levélben ilyen kitételek szerepelnek: „merényletet terveznek ellenem," „ha hírül adják lemondásomat . . . ez vagy megtévesztés vagy az emberi erőt felülmúló erőszak . . . " Ön írta ezt a nyilatkozatot?

Mindszenty: Igen, én írtam.

Elnök: Önt korlátozták vallomásában vagy nyilatkozattételre kényszerítették?

Mindszenty (határozottan): nem, kérem.

Elnök: Mikor írta ezt a nyilatkozatot?

Mindszenty: Jóval lefogatásom előtt.

Elnök: 1948 novemberében?

Mindszenty: 1948 novemberében úgy intézkedtem, hogy a levelet akkor kézbesítsék, ha letartóztatnak, ezért nincs rajta dátum. Az intézkedés úgy szólt, hogy a levelet az esztergomi káptalan, két érsek és két püspök kapja meg. Erre vonatkozólag most a következő nyilatkozatot teszem: „Amikor a felolvasott nyilatkozatot megírtam, több olyan dolgot nem láttam még, amit ma már látok. Ezt a nyilatkozatomat mellőzve, az én álláspontomat az a levél fejezi ki, amelyet az igazságügyminiszter úrhoz intéztem és melyet a tegnapi nap folyamán méltóztatott itt ismertetni. Ezt a nyilatkozatomat pedig, amit most méltóztatott itt ismertetni, tárgytalannak tekintem."

Elnök: Mélyen sértő a káptalanhoz írt levél. Hiszen Ön a legteljesebb emberi és lelkiismereti szabadságban védekezhet.

Mindszenty: Kérem, ezért teszem most ezt a nyilatkozatot.

E jelenetre nem tudok visszaemlékezni. Ha megtörtént, biztosan nem a közölt módon játszódott le. Lehetségesnek tartom, hogy ez is riporteri és rádiós üvegfal mögül közvetített, hamisított anyagból való. Ezt a feltevést alátámasztja az a tény, hogy — mint ezt sokan mások is megállapították — a rádióban elhangzott adásban Oltinak hozzám intézett kérdése így hangzott:

Kérem, Önt a főtárgyalás során akadályozták-e abban, hogy nyilatkozatot tegyen, vagy bárki kényszerítette-e arra, hogy nyilatkozatot tegyen?

Ha a válasz („Nem, kérem") valóban az én ajkamról hangzott el, akkor azt csak a rádióadásban elhangzott kérdésre adhattam. A kérdésben fontos ugyanis az a megszűkítés, hogy „a főtárgyalás során" akadályoztak-e vagy kényszerítettek-e. A Fekete Könyvben közölt kérdésre nem adtam volna ezt a választ („Nem, kérem") még abban az apatikus és teljesen kimerült lelkiállapotomban sem.

A Fekete Könyv szerkesztői is azt akarták elhitetni, hogy a kirakatpert leleplező nyilatkozatomat „visszavontam." A sok hamisítás és ferdítés mellett ebben a bolsevistáknak annyi

gondot jelentő nyilatkozatom ügyében is hamisítanak tehát egyet-mást. Feltűnő, hogy az ügyész vádbeszédje is ezzel a témával foglalkozik első bekezdésében.

„Nem kétséges — mondotta az ügyész — hogy azok akik ennek a tárgyalásnak a menetét megfigyelték, akiknek módjában volt a vád bizonyítékait, a vádlottak védekezését meghallgatni, megállapíthatták, hogy a per folyamán a büntető perrendtartás eljárási szabályait a legpontosabban megtartották, vádlottak és védőik teljesen szabadon terjeszthették elő a védelmüket . . . Ki az, aki a vádlottak láttán azt merné állítani, hogy itt megfélemlített, meggyötört vagy akárcsak befolyásolt egyénekről van szó? Ki az, aki állítani merné, hogy a bizonyítékokat képező okiratokat nem a legszabadabb betekintés céljából mutattuk be a vádlottnak és ki az, aki azt merné állítani, hogy a bemutatott okiratok, levelek tekintetében valamennyi vádlott nem a legszabadabban, önkéntesen beszélhetett?" (Fekete Könyv 141. oldal)

De még Kiczkó védőbeszéde is így kezdődik:

„Elsősorban ki kell jelentenem azt, hogy én mint választott védő vagyok itt, ez a körülmény szintén igazolja, hogy itt a vádlottak védekezése a törvénynek megfelelően teljesen szabad volt. Ebben a vonatkozásban tökéletesen osztom a vád mélyen tisztelt képviselőjének elfoglalt álláspontját." (Fekete Könyv 152. oldal)

Arra a kérdésre tehát, hogy hogyan lettek a hevenyészve megszőtt vádakból törvénybe ütköző bűntettek, azt válaszolhatjuk: A rendőrség, az ügyész, a bíró és a védő összjátékából lettek azokból törvénybeütköző bűntettek a bírósági színjátszás alatt.

Tehát volt a Mindszenty-perben „összeesküvés" is, de nem a vádlottak esküdtek össze a köztársaság ellen, hanem a rendőrség, az ügyész, a bíró és a védő ellenem és az igazság ellen.

A bizonyítékok

Törvényes bírósági eljárás során a védelemnek joga van arra, hogy a beterjesztett vádakkal szemben szabadon felsorakoztassa ellenérveit és hogy a vádhatóság bizonyítékai ellen kifogásait megtehesse. Jogállamban így alakul ki a két szembenálló fél vitája közben a bíró meggyőződése s annak nyomában az ítélet. A bíró gondoskodik arról, hogy mindkét fél a törvényben biztosított szabadságot élvezze. Módot ad tehát a védelemnek arra is, hogy előterjessze bizonyítékait, megnevezze a tanúkat és megvizsgálja a bemutatott bűnjeleket. A bírósági eljárásnak ez a leglényegesebb és legfontosabb szakasza a bíró előtt folyik nyílt színen, avagy szakszerű, törvényes periratokban játszódik le zárt üléseken. Így készül el a válasz a leglényegesebb kérdésekre: elkövette-e a vádlott a terhére rótt cselekedeteket? Beleütköznek-e a vádbeli cselekedetek az érvényben lévő törvényekbe?

Ha a bíró bizonyosságot szerez arról, hogy a vádlott valóban elkövette a törvényben meghatározott bűntettet, elítéli a bűnöst, mert hiszen fény derült az igazságra. Ha azonban arról győződött meg, hogy a bizonyítékok nem bizonyítják elégségesen a vádlott bűnösségét, tartózkodik az ítélethozataltól, mivel az igazság nem derült ki. A bírónak ugyanis az igazságszolgáltatás elemi alapelveiből és a perrendtartás tételes előírásaiból következően első feladata és kötelessége az igazság felderítése. Csak akkor tud igazságot szolgáltatni, ha előbb felderítette magát az igazságot. Ebből az elvből folyik, hogy a védelemnek joga és kötelessége szabadon és tüzetesen megvizsgálni minden benyújtott bizonyítékot.

Ha valamely peres eljárásban a védelem nem kapja meg ennek az alapvető emberi jognak a gyakorlásához szükséges szabadságot, vagy ha a védelem nem jut szóhoz (az én peremben

egyáltalán nem is működött), annak csak egyetlen oka és magyarázata lehet: a vádhatóság nem az érvek és bizonyítékok erejével, hanem erőszakkal vagy fondorlattal akarja a bíróval jóváhagyatni a hatalmi szóval már előre megalkotott ítéletet. Ez a Justizmord. Akkor követik el, amikor a vádhatóság nincs birtokában a törvény által megkívánt bizonyítékoknak, más szóval nem tudja törvényes eszközökkel bebizonyítani a törvényben meghatározott bűntett elkövetését, melyért pedig a hatalom súlyos börtönbüntetést akar kiszabni egy veszélyes vagy kellemetlen ellenfelére azért, hogy a törvényesség látszatával távolítsa azt el útjából.

Ha a vádhatóságnak kezében lenne a törvény által megkövetelt bizonyító anyag, akkor erre a perverz bírósági színjátékra nem kerülne sor, mert hiszen helyette rendes, jogszerű és törvényes bírósági tárgyalással lehetne felderíteni a tényeket. Az elkövetett bűncselekmények felderítésében különösen előnyös helyzetben van a totális állam, amely minden szervét és eszközét bevetheti az igazság maradéktalan felderítésére. Amikor tehát ez nem történik meg, abból arra kell következtetni, hogy a vádlottak nem követték el a terhükre rótt és a vád tárgyává tett cselekmények: ártatlanul hurcolják meg őket és koholt vádakkal állítják őket bíróság elé. És a védelmet éppen azért bénítják meg, hogy a vádlottak ártatlansága a tárgyalás folyamán ki ne derüljön.

Az ellenem folytatott bírósági hajszában — az Andrássy-úton történtekkel együtt — a védelem megbénítása volt elsősorban az a tény, amely teljesen feltárta azt a feneketlen romlottságot, mely a bolsevista rendszer legmélyén húzódik meg. Ez a romlottság az emberi méltóság meggyalázásától sem riad vissza; azt vakmerően és brutálisan gyakorolja, valahányszor hatalmi célkitűzései útjából akadályokat akar elhárítani.

Súlyos törvénytelenségekkel ment végbe a tanúk kihallgatása: a védelem egyetlen tanúját sem hallgatták ki. Az ellenem felvonultatott tanúk pedig valamennyien a rendőrség fogságában sínylődtek vagy annak befolyása alatt álltak. Fábián János prímási levéltárost és Bóka Imre prímási számvevőt az esztergomi házkutatás után 1948. december 23-án tartóztatták le és szállították az Andrássy-út 60-ba. Écsy Józsefnét a rendőrség még letartóztatásom előtt kényszerítette arra, hogy a prímási irodából, ahol alkalmazott volt, iratokat juttasson a kezükbe

éppen a tervezett kirakatper számára. (Nem valószínű, hogy kiengedték volna karmaikból a bírósági színjátszás megrendezése előtt.) Azután felhasználták ellenem Baranyay Jusztin és Zakar titkárom „vallomásait," akik hozzám hasonló agyonkínzott, meggyötört állapotban „vallottak."

Mindezeknél szemérmetlenebb volt a lefoglalt iratokból annak bizonyítása, hogy én az amerikai kormányt „Magyarország elleni háborúra akartam felbújtatni." Mikor az Andrássy-úton ezt az ostoba vádat először elém tárták, azt beteges képzelőerő szüleményének neveztem. Egyébként utaltam arra is, hogy a vád nemzetközi jogi képtelenség. Abban az időben, amikor én a levelet írtam, az Egyesült Államok hadiállapotban voltak Magyarországgal s mint az egyik megszálló győztes hatalomnak a képviselői, amerikai kiküldöttek is ott ültek a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban. Az Amerikai Egyesült Államok képviselője a bizottság angol és szovjet tagjával együtt a legfőbb ellenőrző hatalmat gyakorolta legyőzött országunkban. Mindezzel durva ellentétben ez áll a vádiratban: „A lefoglalt iratok tanúsága szerint tisztában voltak azzal, hogy a demokratikus köztársaság megdöntése csak háború útján lenne lehetséges, ezért Mindszenty az amerikai politika különböző vezetőihez írt leveleiben ilyen értelmű fellépést sürgetett" (Fekete Könyv, 24. oldal).

A levelekből azonban az ügyész csak két rövid félmondatot idéz s leveleimet sehol sem tették közzé: a Sárga Könyvből és a Fekete Könyvből is kimaradtak. Mivel tudomásom szerint a szabad világban sem publikálták azokat, bemutatom eme „bűnjeleket" az olvasónak.

1946. december 12-én az alábbi levelet intéztem a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai tagjához, Schoenfeld követhez:

Excellenciás Úr!

A közalkalmazottak számának csökkentése Magyarországon megtörtént. Egy hivatalos közlés szerint 120 000 köztisztviselőt bocsátottak el. Ha családtagjaikat is hozzászámítjuk, lehet mondani, hogy 600 000 embert fosztottak meg élelemtől, ruhától és a tanulási lehetőségtől.

Az elbocsátott szellemi dolgozók csak a szakszervezeteken keresztül kaphatnak munkát, minden más munkavállalási mód

tilos számukra. Erre hivatkozva, a gyárakban munkát kereső, korábbi köztisztviselőket elutasítják.

Nyilvánvaló, hogy a létszámcsökkentés nem közgazdasági okokból történt, — bár azt a látszatot keltették, — mert hiszen ugyanakkor új tisztviselőket alkalmaznak és képeznek ki tanfolyamokon nagy sietséggel.

És miközben az újságok az állam kedvezőtlen pénzügyi helyzetével indokolták a kényszerű létszámcsökkentést, arról is tudósítottak, hogy az államnak ennyi és ennyi új köztisztviselő alkalmazását sikerült biztosítania.

A létszámcsökkentésnek politikai háttere volt. Ha ez nem lett volna, az elbocsátott köztisztviselőket semmi sem akadályozta volna — előzetes ígéretek ellenére — abban, hogy munkát kapjanak a gazdasági élet más területein.

A létszámcsökkentés politikai célját mutatja a burkolt kényszer, melyet az el nem bocsátott közalkalmazottak megfélemlítésére alkalmaznak, akik, korábbi esküjük szellemében vagy nem tagjai egyetlen pártnak sem, vagy pedig olyanokhoz tartoznak, amelyek a népet most rettegésben tartó pártokon kívül vannak. A hatalmon lévő pártok egyikébe kényszerülnek belépni azok, akik nem találnak más kiutat, hogy megmeneküljenek az elbocsátástól.

A hivatalok vezetői által alkalmazott burkolt terror tombolása elárasztotta az egész közigazgatást, anélkül, hogy azt valaki korlátozná. Áldozatául esik vallásos meggyőződés, nemzeti érzés és pártatlanság: minisztériumokban, megyéknél, falvakban, magán-, önkormányzatú és közintézményeknél.

Mindenki, akinek az a küldetése, hogy a magyar nép vezetője legyen és akinek a terroristáknál érzékenyebb a lelkiismerete, felelős a lelkekért és az ellenük elkövetett sérelmekért. Ezért veszem a szabadságot, hogy az Ön figyelmét felhívjam ezekre az akciókra, amelyeket már leplezetlenül, sőt a demokrácia nevében visznek végbe. A pártok már átadták a belépési űrlapokat, megfelelő szóbeli és írásbeli nyomás kíséretében. Ezért az Ön közbelépése nagyon sürgős.

Kérem, fogadja legmelegebb köszöntésemet.

Budapest, 1946. december 12.

Mindszenty József
bíboros, Magyarország primása,
esztergomi érsek.

A bűnjelként lefoglalt, — az angol és az amerikai követnek egyidejűleg elküldött — másik levelem így hangzik:

Excellenciás Úr!

Az Egyesült Államok Külügyi Hivatala a Jaltában magára vállalt kötelezettségeiből kifolyólag ismételten diplomáciai jegyzéket nyújtott át a román kormánynak, azt kérve, hogy Romániában az ország jólétének előmozdítására szabad választások útján összeállított kormány vegye kézbe az ország vezetését. A Külügyi Hivatal hangsúlyozta, hogy nem adja fel a demokratikus elvek védelmét, amelyekhez elsősorban a szabadság és igazságosság tartoznak.

Meg vagyok győződve, hogy Őfelsége az angol király kormányát és az Egyesült Államok kormányát akkor is ugyanezen elvek irányítják, amikor Magyarország ügyéről van szó. Mint Magyarországnak talán egyetlen független személye, akit hivatala is közbelépésre kötelez, bizalommal kérem Excellenciádat, hogy ilyen értelemben járjon el. Tisztelettel kérem, szíveskedjék a szükséges lépéseket megtenni és Magyarországon a közjó és a demokratikus elvek alkalmazását biztosítani.

Magyarország látszólag demokratikus ország, ahol a parlament és a kormány — amint ezt állandóan hangsúlyozzák — az 1945-ös szabad választásokon alapulnak. Ezek az állítólagos demokratikus választások egy nagy hiányt mutatnak fel: csak 6 kiválasztott párt vehetett rajtuk részt. A lakosság nagy részét, amely a demokratikus közvéleményt alkotta, kényszerítették — eltérő politikai nézete ellenére —, hogy az egyik engedélyezett pártra szavazzanak; a legtöbb esetben ez a Kisgazdapárt volt. Ettől a ténytől eltekintve meg kell állapítanunk, hogy a kormány nem mutatja az egyes pártok viszonylagos erejét. A választásoknál a Kisgazdapárt a mandátumok 57 %-át, a Kommunista párt 17 %-át, a Szociáldemokrata párt 17.4 %-át, a Parasztpárt 6.9 %-át, a Radikális párt 0.1 %-át és a Polgári Demokrata párt 1.6 %-át kapta.

Ezenkívül a parlament, amely csak egyetlen Házból, a Képviselőházból áll, 12 képviselőt választott az ország szellemi- és közéletének reprezentánsaiból. Közvetlenül a választások után a parlament összetétele pártok szerint így oszlott meg:

Pártok	*Képviselők*	*Százalék*
Kisgazdapárt	245	58.2
Kommunista párt	70	16.6
Szociáldemokrata párt	69	16.4
Parasztpárt	23	5.5
Radikális párt		
Polgári Demokrata párt	2	0.5
Független	12	2.8
	421	100.0

Mivel a kormányban csak az első 4 párt van képviselve, a Kisgazdapártnak a miniszteri tárcák 60.1 %-át kellett volna kapnia. A valóságban azonban csak az 50 %-át kapta, kivéve a miniszterelnöki széket. A legfontosabb minisztériumokat (Belügy, Kereskedelem- és Közlekedésügy, Igazságügy, Munkaügy, Pénzügy, Vallás- és Közoktatásügy) a többi pártok kapták. Az Országos Gazdasági Tanácsban a Kisgazdapárt csak a Hamupipőke szerepét játssza. A kommunista belügyminiszternek van meg a joga, hogy nyilvános gyűléseket és szervezeteket engedélyezzen és jóváhagyjon. A rendőrség is az ő kezében van. A községi és megyei képviselőtestületi tagoknak csak 15 %-a tartozik a Kisgazdapárthoz. Sőt azokban a minisztériumokban (Külügy, Földmívelésügy, Honvédelmi stb.), ahol a miniszter a Kisgazdapárt tagja, nemcsak az alkalmazottak többsége, de a kulcspoziciók is, titkos terror alkalmazásával, marxista hivatalnokok kezében vannak.

A helyzet jelenleg olyan, hogy akik a választásokból mint kisebbség kerültek ki, a többséget alkotják; mintha a Kommunista párt kapta volna a szavazatok 57 %-át és nem 17 %-ot. Hogyan alakulhatott ki ez a parlamentáris kormányok történetében eddig ismeretlen helyzet? A Sunday Times 1946. május 5-i száma ezt azzal magyarázza, hogy a képviselők 37 %-ának csak elemi iskolai képzettsége van.

Magyarországon nincs demokrácia, van azonban marxista rendőrség, marxista sajtó, vannak börtönök és koncentrációs táborok. Szovjet állampolgárok: Rákosi (állam-miniszter), Rajk (belügyminiszter), Gerő (közlekedésügyi miniszter), Révai (a Kommunista párt ideológusa) a pártbíróságok útján uralkodnak a magyar népen, amelynek ehhez a kormányhoz semmi köze

sincs. A magyar nemzet a páriák életét éli és közel jár a kétségbeeséshez.

Ennek a helyzetnek a következményei:

1. behódolás Moszkva minden kívánságának (a magyar — szovjet szerződés következményeképpen Magyarország egész gazdasági életét Moszkva tartja kézben). Az ügyes és ravasz politikusok Moszkva emberei, a többiek vagy nem látják át a helyzetet, vagy megalkuvók és készek a Keletről jövő minden kívánságot teljesíteni.

2. az ország tervszerű tönkretétele (a nem együttműködő állami alkalmazottak könyörtelen elbocsátása; Angliával és az Egyesült Államokkal való kapcsolatok leépítése; a szabad piacon alapuló gazdasági rendszer felszámolása, aminek következtében a gazdasági élet pang és az országot éhinség fenyegeti; a kolhoz-rendszer előkészítése a mezőgazdaság tönkretételével). A forint stabilitásának egyetlen titka, hogy kevés a pénz. Veres Péter, a kormány egyik főtámogatója és a Parasztpárt vezére, kénytelen volt a párt lapjában, a „*Szabad Szó*" 1946. november 24-i számában a következőképpen jellemezni a helyzetet: „semmi sem halad, és ami halad, rossz irányban halad".

3. példátlan méretű nepotizmus és korrupció (a „West Orient" export-import cég botránya stb.). A már említett Veres Péter azt mondja az uralmon levő pártok koalíciós kríziséről, hogy a dolgok mostani állását a „belső romlottság" és a „rothadás" jellemzi. A munkásosztály attól tart, hogy ezentúl nem a feudális zsarnokok szívják ki a vérét, hanem a népidemokratikus vérszopók. Aztán mint nagy eredményt kürtölik világgá, hogy 100 000 gazdasági felügyelő vizsgálja felül a gazdasági élet minden területét, amiért az országnak inkább szégyenkeznie kellene.

4. nincs vallásszabadság. Betiltanak körmeneteket és katolikus vallási egyesületeket, elvesznek egyházi épületeket, katolikus sajtót nem engedélyeznek, kémhálózat figyeli a templomokat, sok pap — a legkiválóbbak közül valók — börtönben vagy internáló táborokban sínylődnek, 4—20 hónap óta vannak ott, vádemelés nélkül, éhezve és megkínozva. Ezek a „vallásszabadság" jelenségei Magyarországon. A Püspöki Kar pásztorleveleit kétszer nem engedték nyilvánosságra hozni.

A templom előtt gyülekező híveket orosz katonák szórták szét. A hívek egy csoportját, akik Budapesten a Szent Rókus templom előtt a Szűzanya szobor körül imádkoztak vagy istentiszteletre mentek, a magyar rendőrség letartóztatta.

5. a közbiztonság teljes hiánya. Taxisofőrök nem mernek Budapest külvárosaiba kimenni sötétedés után, mert gyilkosság és rablás nemcsak Budapesten, hanem a vidéken is napirenden van. Budapest polgármestere kérte a kormányt, hogy tegye meg a szükséges lépéseket.

6. Potemkin-világ uralkodik az országban. Mr. Curtis, az UNRA képviselője megállapította, hogy Balassagyarmaton betegek haltak éhen. Szállítási eszközökben nagy a hiány, ugyanakkor karitász-célokra adott teherautók száguldoznak Budapesten és az országban vörös zászlókkal és párt-hirdetésekkel. A karitász-szervezetek és a főváros nem képesek lebonyolítani a szállításokat kocsik hiánya miatt. Ellenben a marxista pártok kapnak vagonokat arra, hogy saját embereiket politikai gyűlésekre elszállítsák. A nép — írja Veres Péter, a parasztpárt vezére — el van keseredve és fel van háborodva. Felindultan kérdezik, ez hát a demokrácia? A háború utáni új rendtől mindenki valami egészen mást várt, mint ami most az országban történik. (*Szabad Szó*, 1946. november 24.)

Amíg a megszálló hadsereg jelen van, a marxisták teljes erővel küzdenek azért, hogy megszerezzenek minden hatalmat. Fegyverrel látják el embereiket; az elbocsátott közalkalmazottakat arra kényszerítik, hogy az ő pártjaikba lépjenek be; igyekeznek a választásra jogosultak számát csökkenteni és folytatják a katolikus Egyház jogainak felszámolását.

Kérem Angliának és az Amerikai Egyesült Államoknak, mint a szabadság és igazságosság védőinek és oltalmazóinak a segítségét. Állítsák meg ezt a mérhetetlen elnyomást és korrupciót, hogy a szegény magyar nép továbbra is tagja maradhasson a keresztény európai kultúrában élő népek családjának.

A fent említett nemzetek segítségével lehetséges volna problémáink megoldásának útját megtalálni. Magam készen vagyok erre vonatkozólag tanáccsal szolgálni. Azonkívül abban a helyzetben

vagyok, hogy az adatokhoz bizonyítékokat is tudok nyújtani.

A legmélyebb tisztelettel.

Budapest, 1946 december 16.

Mindszenty József
bíboros, Magyarország primása,
esztergomi érsek.

Az olvasó könnyen megállapíthatja, hogy ezek a levelek nem az én „bűneimre," hanem a kommunisták durva és erőszakos, a magyar állam alaptörvényeibe gázoló, a nemzet függetlensége, egész kulturális és gazdasági élete ellen irányuló bűntetteire világítanak rá. Nem a köztársaság megdöntéséhez, hanem a kommunista párt atrocitásainak a megakadályozásához kértem segítséget az amerikaiaktól. Arra gondoltam, hogy akik a jaltai deklaráció elvei szerint a ‚felszabadított" Közép-Kelet-Európának szabad választásokat és szabad kormányokat ígértek, nem engedik szovjet-gyarmattá átalakítani az ezeréves keresztény Magyarországot. (Sajnos, e levélváltások győztek meg arról, hogy a jaltai nyilatkozat sem egyéb, mint általánosságokat tartalmazó, szép elvi deklaráció.)

E leveleimet bűnjelként mutogatta Olti a tárgyalás alatt. Elismertette velem, hogy én írtam azokat. Ő is két kiragadott félmondatot olvasott fel. A leveleket azonban még a rendőrség által szerzett védőügyvédemnek sem adta kezébe. Ő maga állapította meg, hogy ezek háborúra uszító írások s erre épített az ügyész, aki a vádbeszédben így harsogott: „A szervezkedés résztvevői, így Mindszenty is, a főtárgyaláson tett vallomásában is, az egész szervezkedés alapjának jelölte meg az új, harmadik háború kitörését. A fővádlott és társai céljaik elérése érdekében összeköttetésbe léptek a népi demokráciákat gyűlölő imperialista politikusokkal, az Egyesült Államok egyes közegeivel és ügynökeivel. Azt igyekeztek ezekkel elhitetni, hogy Magyarországon erős legitimista mozgalom létezik. Azt akarták elhitetni, hogy egy új háborút a magyar nép örömmel üdvözölne. Tervszerűen dolgoztak azon, hogy az Egyesült Államok imperialistái háborút kezdjenek országunk ellen." (Fekete Könyv, 143, oldal)

Ez a bizonyítási mód az ún. „szocialista törvényesség"

elvének hihetetlen s arcátlan alkalmazása. Az én ügyemben odáig mentek, hogy a kommunista párt elleni fellépésemet az 1946: VII.tc. alapján a demokratikus államrend vagyis a demokratikus köztársaság elleni bűntettnek minősítette a bíróság. A bírósági gyakorlatban tehát „a demokratikus államrend" a kommunista pártot jelenti. Az igazságszolgáltatást ennyi romlottsággal ritkán csúfolták meg a történelemben.

A védelem

Ahogy a Fekete Könyvből megállapítom, védőügyvédem a bírósági színjátszás alatt négy alkalommal mutatkozott a színen.

I. Először a bírósági tárgyalás legelején. Itt Kiczkó is résztvett az igazságügyminiszterhez intézett levél megvitatásában. Szerepe azonban csak annyi volt, hogy a rendőrséget az Andrássy-úton történtek eltussolásában segítette.

II. Fárasztó és hosszúra nyúlt kihallgatásom alatt Kiczkó egy ízben közbeszól és megkéri a népbíróságot, engedje meg, hogy leüljek. Közbeszólásával produkálta a következő jelentetet.

Elnök: Kérem, tessék szólni, ha fáradt, akkor természetesen. Igen?

Mindszenty: Igen.

Elnök: Kérek egy széket.

(Egy fegyőr széket hoz, Mindszenty leül.)

Elnök: Ha szellemileg is tetszik fáradni, tessék szólni és szünetet rendelek el. Folytathatjuk a tárgyalást?

Mindszenty: Igen.

A periratok tüzetesebb áttanulmányozása után gondoltam arra, hogy ez a jelenet sem véletlenül vagy spontán került a színpadra, hanem tervszerűen történt a beiktatása. Kiczkónak súgták abban a pillanatban, amikor észrevették, hogy a további terhes, állva történő kihallgatás a kimerült test elhanyatlásához vezethetne. A külföldi sajtó egy része ennek a jelenetnek a kapcsán az Andrássy-úton végbement kínzásokra gyanakodott; olyanok is akadtak azonban, akik rámutattak a velem szemben tanúsított emberséges magatartásra és lehurrogták azokat, akik feltételezték, hogy az eljárás alatt gyötörtek, vagy akaratbénító szerekkel kezeltek volna. Aki hasonlókat állít, az felelőtlenül rágalmaz — állapította meg a baloldali sajtó.

III. Kihallgatásom utolsó szakaszában a népfőügyész kérdése-

ket intézett hozzám vallomásommal és a bizonyítékokkal kapcsolatban. Azután, mintha csak úgy egészen véletlenül jutna eszébe, előhozza az Andrássy-úton felmerült szökési tervet. „Szerepelt már itt egy beszélgetés, — vezeti be a témát — amelyet Chapinnel folytatott, amikor kijelentette, hogy itt kíván maradni az országban. Na, most ezzel kapcsolatban felismeri-e a saját írását egy levélben, melynek szövegét felolvasom Önnek (olvassa):

Követ Úr! Csütörtökig kell valóban cselekedni és ezt kérem, mert halálos ítéletet helyeznek kilátásba és a tárgyalás Amerika ellen van kiélezve. Azt kívánják igazoltatni, hogy Amerikától titkokért pénzt kaptam. Autót és repülőgépet kérek, más kibontakozásra út nincs. Kiváló meleg üdvözlettel. Mindszenty. I. 23.

Utóirat. Kérem Koczáknak azonnali utasítását, hogy a levélvivővel még ma találkozzék megbeszélésre. Mindszenty.

Utóirat. A pilótának ígérjen az ügy érdekében 4 000 dollárt, amit én majd megtérítek. Mindszenty.

Népügyész: Írt-e ilyen levelet Ön?

Mindszenty: Igen. (Hosszas mozgás és zaj a teremben.)

Elnök: Nincs más kérdés? (Mindszenty védőjéhez fordulva). Az elsőrendű vádlott védelmében tessék kérem kérdezni.

Kiczkó Kálmán védő: Azonosítja-e magát a hercegprímás úr a Baranyay Jusztin által készített tervezettel olyan értelemben, hogy annak minden egyes mondatát értette, áttanulmányozta, vagy egyszerűen csak mint elkészített tervet átvette?

Mindszenty: Kérem szépen azzal, hogy a végén én folytatást nem adtam a dolognak . . .

Védő: Igen.

Mindszenty: . . . és nem gondoskodtam papírról . . . ebből kérem szépen látszik, hogy nem azonosítottam magamat.

Elnök: Az imént nem oda nyilatkozott. Az imént azt mondotta: mielőtt elkészült az az elaborátum, megbeszélte azt Baranyayval, majd Baranyay néhány hét múlva, lehet, hogy egy hónap múlva eljött és odaadta Önnek, áttanulmányozták és ismét beszéltek róla. Egyetértett vele. Utána Baranyay elkészítette a kormánylistát, melynek elkészülte előtt tárgyaltak, megbeszélték, hogy egy hivatalnok-kormánylistát készít Baranyay. Néhány névről is volt konkrét szó. Elkészítette Baranyay a listát és eljuttatta Önhöz és hát nagyban-egészben

egyetértett ezzel. Ezt mondotta itt ezelőtt két órával. Ugyebár?

Mindszenty: Igen.

Védő: Tanulmányozta, de nem értette át egészen a dolgot.

Elnök: Ezt nem mondotta, kérem.

Védő: Most mondja.

Elnök: Éppen ezért hívom fel a figyelmét a főtárgyalási nyilatkozatára.

Ez a jelenet napnál világosabban bizonyítja, hogy a rendőrség, az ügyészség, a bíró és védő összejátszottak a bírósági színjáték alatt. A szökési tervet a rendőrség kitervezi. Az egyik főhadnagy alakoskodásával megszerzi ahhoz — félönkívületi állapotomban — hozzájárulásomat. Megírja a levelet s a levél a főtárgyaláson már ott van az ügyész kezében, aki azután nyilvánosan ismerteti azt a bíró és a védő jelenlétében. A védő pedig, akinek kötelessége lett volna megkérdezni: hogyan született a terv, ki fogalmazta meg a levelet, hogyan került az ügyész kezébe? — a védő szó nélkül átsiklik e lényeges kérdések fölött, mintha más, nagyobb horderejű kérdésre, a Baranyay-elaborátum ügyére kellene a rendelkezésre álló időt fordítania.

A bíróval az elaborátum fölött folytatott vitája is képmutatás volt. Előregyártott anyaggal és kiosztott szerepében, nem a védelmemet, hanem megalázásomat szolgálva, azt hozza fel: nem értettem meg egészen a dolgot. Így a színpadi jelenet azt szuggerálja, hogy a „tisztességes," a „becsületes" és az „igyekvő" védőügyvéd egy teljesen menthetetlen és elveszett ügy mellett állt ki.

Amikor a kihallgatás végén elvezetnek bennünket a rendőrök, Décsi ezredes mellém szegődik. Sajnálkozik azon, hogy az ügyész ellenséges magatartása miatt az igazságügyminiszterhez írt levéllel nem értük el célunkat: ti. ügyemnek a főtárgyalás és a bírósági eljárásból való kivételét. A szökési terv kiszivárgásáért pedig Koczák követségi tisztviselőt hibáztatta, akit felelőtlen és hanyag embernek nevezett. A baj abból származott, hogy Koczák, amikor elhagyta január végén Budapestet, ott felejtette egyik asztalfiókban a követnek szóló és neki továbbításra átadott levelet. Koczák után mindjárt új lakó került az általa elhagyott lakásba, aki megtalálta a levelet. Annyira megijedt, hogy azonnal futott vele az Andrássy-út 60-ba, nehogy amiatt rendőrkézre vagy a bíróság elé kerüljön. (Később, évek

elmúltával az amerikai követségen megtudtam, hogy Koczák csak február 11-én hagyta el kiutasításra Budapestet és az országot.)

A szökési terv súlyosbító körülményként szerepelt az ítélet kimondásánál és a követnek írt levél is a bűnjelek közé került. A védő által többször és teátrálisan hangoztatott „megbánásom," amelyért enyhébb ítéletet kért számomra, tehát elvesztette értékét és jelentőségét. Alapi vádbeszédében így tért ki a szökési tervre és az amerikai követnek írt levélre: „A főtárgyaláson Mindszenty József vádlott sajnálatát fejezte ki múltbeli cselekményei miatt és kijelentette, hogy nem kíván tovább a magyar állam és a római katolikus egyház közötti megegyezésnek útjába állni. Kifejezte azt a készségét is, hogy egyházi funkcióitól egy időre visszavonul. Mindszenty Józsefnek ez a magatartása bűnbánatra mutatna. Ámde ez a bűntudat a vád megítélése szerint csak látszólagos. Látszólagos, pedig azért, mert hiszen letartóztatása alatt az itt bemutatott és valódiságában elismert levelet kívánta kicsempészni Chapin amerikai követhez. Ennek a levélnek tartalmából nyilvánvaló az a szándék is, hogy tovább kívánta folytatni intrikáit, akcióit a magyar népi demokrácia ellen. Még vizsgálati fogsága alatt is levelet akart eljuttatni azért, hogy elvonja magát a büntetőtörvénykönyv hatálya alól" (Fekete Könyv, 150. oldal).

Alapi népfőügyész ezzel az indoklással a legszigorúbb ítéletnek, a halálos ítéletnek a kimondását követelte a népbíróságtól.

IV. Az ügyész vádbeszédére Kiczkó „védőbeszédében" válaszolt. Ez volt „védőügyvédem" negyedik és utolsó színrelépése. Beszédében, — az én káromra és a kirakatper rendezőinek a javára — a következőket állapította meg:

1. Az Andrássy-úton és a főtárgyalás alatt egyformán szabadon védekezhettem.

2. Beismertem a terhemre felrótt bűncselekményeket.

3. A Vatikán áldozatává váltam. (Jellemző, hogy a Fekete Könyv szerint, ha a pápa „ex cathedra" loquit (!), azt a bíborosnak vakon kell követnie.)

4. Az Egyház azért ellensége az államnak, mert elvette tőle földjeit és iskoláit. (Legnagyobb tévedésem szerinte az volt: azt hittem, hogy az iskolák államosítását az ifjúság hitbeli és erkölcsi megromlása követi.)

5. Elefántcsonttoronyban éltem és nem vettem észre a hazánkban végbement nagyszerű haladást és átalakulást.

6. Tapasztalatlan papként kerültem a legfőbb egyházi méltóságba.

7. Megismétli, amit az ügyész is sokszor hangoztatott, hogy Magyarországon nincs vallásüldözés.

8. Kiczkó is hangsúlyozza, hogy a megegyezést szükségesnek tartom Egyház és állam között.

9. Az enyhítő körülményekre való tekintettel a halálos ítélet helyett az életfogytiglantartó fegyházat javasolja.

Így védett meg a népbíróság előtt Kiczkó Kálmán, a politikai rendőrség által beszerzett védőügyvédem.

Ehhez még hozzátehetem, hogy a tárgyalás egyik szünetében Kiczkó arra akart rávenni a Markóban: tegyek nyilatkozatot arról, hogy nem kínoztak, nem befolyásoltak, hanem szabadon védekezhettem mind az Andrássy-úton, mind a Markó-utcában. Ezt azért kérte, mivel külföldi imperialista lapok meggyötrésemről, kábítószerek adagolásáról és bírósági visszaélésekről írtak, valamint arról, hogy ő, Kiczkó, sem látta el tisztességesen a védőügyvéd feladatát. Amikor a nyilatkozattevés elől elzárkóztam, rosszallását fejezte ki.

Az ítélet

A három napig tartó nyilvános főtárgyaláson a bíró meggyőződött arról, hogy a vádhatóság az ellenünk emelt összes vádakat bebizonyította. Valamennyiünket bűnösnek talált és súlyos fegyházbüntetéseket szabott ki ránk.

Engem életfogytiglantartó fegyházra ítélt. *Baranyay Jusztinnak* pedig 15 évi fegyházat adott a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének bűntette miatt.

Zakar Andrást 6 évi fegyházra ítélték a szervezkedésben való részvétel miatt.

Esterházy Pál 15 évi fegyházat kapott a szervezkedés anyagi támogatásáért.

Ispánky Bélát életfogytiglanra, *Tóth Lászlót* 10 évi fegyházra, *Nagy Miklóst* 3 évi börtönre ítélték.

Ahogyan most a Fekete Könyvben közzétett periratokból látom, a főtárgyaláson nem szerepelt kimondottan az a kérdés, hogy Esterházy miként pénzelte az összeesküvést. Sem a bíró, sem az ügyész nem kérdezte meg tőle, mikor adott át pénzt vagy kinek adta azt át. A saját beismerő vallomásából, valamint titkára és az én számvevőm vallomásából is csak az derült ki, hogy titkára dollárt és csekket vett az én számvevőmtől. Az az állítás, hogy magasabb árat fizetett a csekkekért s így támogatta az „összeesküvést", azért is tarthatatlan, mert az aktákból kiderül, hogy a kapott forintösszeget maradék nélkül a szegényeknek és inségeseknek juttattuk az adományozók szándékának megfelelően. A népbíróság azonban megelégedett a fenti „bizonyítékkal" és Esterházyt az 1946: VII.tc. 10. § 2. bekezdése alapján 15 évi fegyházra ítélte a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés anyagi támogatása miatt.

Nemcsak Esterházyra, hanem valamennyiünkre hasonló lelkiismeretlenséggel és a törvénysértések sorozatával szabták

ki a súlyos fegyházbüntetéseket. Bíró és ügyész ragaszkodott a hóhértörvény értelmezésénél a szocialista törvényességelvéhez. Felfogásuk szerint a köztársaság védelméről szóló törvény nemcsak az erőszakos cselekedeteket, mint pl. a lázadást, a fegyveres fellépést tekinti bűntetteknek, hanem minden köztársaságellenes lépést törvénybe ütköző cselekedetnek tart. Tehát a népbíróság felfogása szerint az is bűntettet követ el, aki békés és törvényes eszközökkel óhajtja az államformát megváltoztatni. Mi persze a köztársaság megdöntésére sem békés, sem erőszakos eszközökkel nem törekedtünk. Ezt egyszerűen reánk fogták és bizonyították azzal, hogy meghamisították és fondorlatosan félremagyarázták magatartásomat és tetteimet. Valódi „bűneim:" küzdöttem a bolsevizmus hatalmi túlkapásai ellen, védtem a vallásszabadságot, amit az alkotmány ünnepélyesen biztosított, védtem az egyházi iskolákat, a hitoktatáshoz való jogot, hogy megakadályozzam a materialista nevelési és oktatási monopólium bevezetését. Százezres Mária-napokat rendeztem.

A kommunisták természetesen már a törvény megszövegezésénél a jövő kirakatperekre gondoltak. A Kisgazdapárt tagjai, akik a törvényt megszavazták, nem ismerték a kommunisták célkitűzéseit, akik a Szovjetunióból hozták a kirakatperek technikájának ismeretét a „szocialista törvényesség" elvével együtt. Azok előtt, akik a hitleri és sztálini kirakatperek friss emlékei nyomán pontosabb törvényszövegezést kívántak, a törvény szerkesztői utaltak a hóhértörvényben használt „megdöntés" szóra, melyből következik, hogy a törvény csak külső, erőszakos cselekedeteket tart törvénybeütköző bűntetteknek.

Amikor az Andrássy-úton először észrevettem, hogy az ellenem emelt összeesküvési vádat az 1946: VII.tc.-re akarják ráépíteni oly módon, hogy az én intézkedéseimet, kijelentéseimet, írásaimat és a kommunista párt törvénytelenségeivel szemben kifejtett ellenállásomat átformálják bűncselekményekké, én is utaltam kínzóim előtt a törvény „megdöntés" szavára, amely kizár minden olyan lehetőséget, hogy az én cselekményeimet bűntetteknek fogják fel. A tényleges jogi helyzet ugyanis az volt, hogy a hóhértörvénynek a népbíróság által elfogadott magyarázata két alaptörvénybe is beleütközött. Az 1946: I.tc.,

amely a köztársasági államforma bevezetését rendelte el, minden egyes állampolgárnak biztosította az alapvető emberi jogok szabad gyakorlását és kifejezetten ezek közé számította a „gondolat és vélemény szabad nyilvánítását," „az egyesületi és gyülekezési jogot," valamint „az állam és az önkormányzatok életének irányításában való részvétel jogát." Ezentúl a magyar nemzetgyűlés, amikor az 1947: XVIII. tc.-ben ratifikálta a párizsi békekötést, ünnepélyesen kötelezte magát az Emberi Jogok Deklarációjának tiszteletben tartására; többek közt arra, hogy „a magyar állam fennhatósága alá tartozó minden személy élvezze az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat, beleértve a politikai meggyőződés és a nyilvános gyülekezés szabadságát."

Az említett két alaptörvénnyel tehát nem fér össze az a magyarázat, hogy a köztársasági államforma megváltoztatására irányuló bármiféle mozgalom vagy szervezkedés önmagában törvényellenes. Alkotmányjogilag megengedett pl., hogy az országgyűlés a köztársaság bevezetéséről szóló 1946: I.tc.-et hatálytalanítsa, vagy hogy annak megváltoztatására bármely magyar állampolgár mozgalmat kezdeményezzen. A népbíróság tehát a mi ítéleteink kimondásánál alkotmányellenesen értelmezte az 1946: VII. tc.-et; a bírák törvénybeütköző bűntettet követtek el. Így ítéleteinket alaki szempontból is súlyos törvényszegéssel szerkesztették meg.

Az 1956-os szabadságharc alatt a Nagy Imre-kormány, amelynek Kádár János is tagja volt, az igazságszolgáltatáson esett sérelmet is akarta orvosolni, amikor a Mindszenty-perről így nyilatkozott: „A magyar nemzeti kormány megállapítja, hogy 1948-ban Mindszenty József hercegprímás ellen emelt vádak minden törvényességet nélkülöztek. Ennek értelmében a hercegprímás ellen történt összes intézkedések megsemmisülnek és a hercegprímás minden eddigi polgári és egyházi tisztségét felveheti és szabadon gyakorolhatja."

Az is kifejezetten beleütközött a magyar büntetőtörvénykönyvbe, hogy a bíróság ítéletét az Andrássy-úton kikényszerített „beismerő vallomásokra" építette. Az 1896: XXXIII. tc. a vádlott beismerő vallomását nem sorolja a bizonyítékok közé. Azt a megbánás jeleinek tekinti és csak mint enyhítő körülményt engedi figyelembe venni. A törvény így akarta kiküszöbölni

az emberi méltóság megalázásának minősített önvád kikényszerítését. A bolsevista jog világában meg éppen ez a cél: meggyötörni a politikai ellenfelet, kényszereszközökkel és fondorlatosan alkalmazott lélektani kezeléssel megalázó „beismerő vallomásra" bírni, hogy a végén jellemével és egyéniségével ellenkező bűntények elkövetésével vádolja magát.

A hiányzó bizonyítékokat pótolta a hangbő propaganda. Letartóztatásunktól kezdve a bírósági színjáték utolsó felvonásáig, az ítélethirdetésig, a hírverés minden felerősített eszközével harsogták: „Bíráik előtt állnak az árulók, Mindszentyvel az élen, aki hűtlenné vált a krisztusi tanításhoz, aki burkolt politikai jelszavakkal és titkos összeesküvéssel akarta romlásba vinni a magyar népet és megfosztani azt demokratikus vívmányaitól. Az éber rendőrség azonban leleplezte a kémek, összeesküvők és valutaüzérek bűnszövetkezését . . . A népbíróság hozza meg a megérdemelt legszigorúbb ítéletet . . . "

Az utolsó szó jogán elmondott „beszédem" nem az én fogalmazványom: hangjával és tartalmával, különösen az önbeismerésekkel, a megbánással és a kiszámított önmegalázkodással, inkább a bírósági színjátékba illik bele, mint az én jellemvilágomba. Az egyház és állam között létrehozandó megegyezés hangoztatása inkább a magyar püspöki karnak szólt. Feltételezték, hogy a megfélemlített főpásztorok sietni fognak a tárgyaló asztalhoz. A rezsim részéről volt is erre kezdeményezés, a meghívók is kimentek az előzetes megbeszélésekre. A Szentszék azonban nyilatkozatot adott ki, hogy a magyar kormánnyal lefolytatott tárgyalásokat „érthetetlennek" és a velem szemben tanúsított bánásmóddal „összeegyeztethetetlennek" tartja.

A rendszernek az a kísérlete is, hogy a püspöki kartól egy valamiképpen félremagyarázható, ellenem irányuló, vagy az én elítélésemmel egyértelmű nyilatkozatot kicsikarjon, kudarcot vallott. Péter Gábor az Andrássy-úton mégis „megsúgta" nekem, hogy a püspöki kar többsége ellenem nyilatkozott és, hogy a kirakatper előestéjén a főpásztorok „a kormány" bölcs belátására bízták a Mindszenty-ügy elintézését. Ez a hamis hír eljutott hozzám, de arról semmit sem tudtam meg, hogy XII. Pius pápa a magyar püspöki karnak 1949. január 2-án levelet írt s abban súlyosan elítélte az ellenem vezetett bírósági hajszát.

Ugyanezt tette a Szentatya az ítélet kihirdetése után, az 1949. február 14-én tartott titkos konzisztóriumban, ahol nem az én „bűneimről", hanem a bolsevistáknak a bírósági színjátszással álcázott gonoszságáról nyilatkozott. Nagy vigasztalást és erőforrást jelentett volna számomra, ha az Andrássy-úton és a Markó-utcában az Egyház fejének megértését, együttérzését, féltését és szeretetét ismertem volna, úgy és abban a formában, ahogyan az kifejezést nyert XII. Pius történelmi jelentőségű beszédének itt idézett részében:

„Ezt a rendkívüli Konzisztóriumot azért hívtuk össze, hogy feltárjuk mélységes szomorúságtól keserű lelkünket. Azt hisszük, könnyű megérteni, mi ennek az oka. Arról a súlyos eseményről van szó, amely nem csupán a ti méltóságteljes kollegiumotokat sérti mélyen, nemcsak az Egyetemes Egyházat, hanem mindazokat is, akik magukat az emberi szabadság és méltóság hirdetőinek vallják és valóban azok is. Amint megtudtuk, hogy kedvelt fiúnkat, Mindszenty Józsefet, a Római Szent Egyház bíborosát, Esztergom érsekét, a vallásnak kijáró köteles tiszteletet megvetve, vakmerően börtönbe vetették, Tisztelendő Testvéreinkhez: Magyarország érsekeihez és püspökeihez szeretettel teljes levelet intéztünk, amelyben — miként azt kötelességünk tudata rendelte — az Egyház ellen elkövetett súlyos jogtalanság ellen ünnepélyesen és nyíltan tiltakoztunk.

De miután az ügy ma már odáig fajult, hogy ezt az igen érdemes főpapot a legnagyobb gyalázattal illették és közönséges bűnözőként életfogytiglani fegyházra ítélték, ezt az ünnepélyes tiltakozást előttetek is meg kell ismételnünk. Erre indít Bennünket az Egyház szent jogainak a sérelme, amelyek védelmében Esztergom bíboros érseke erős lélekkel és rettenthetetlenül fáradozott; ezenkívül a szabad népeknek és szabad nemzeteknek egyhangú állásfoglalása, amely beszédekben és írásokban a közhatalom hordozói részéről és még olyanok részéről is, akik nem tartoznak a katolikus Egyház kötelékébe, mindenfelől megnyilatkozott.

Ámde ennek az ősi hit védelmében és a keresztény erények megújításában oly nagyon érdemes Főpapnak a pere nem folyt le teljes napfény mellett. A beérkező hírek már kezdetben aggodalommal töltötték el a lelkeket. Azok a külföldiek, akik

— hogy az ügy tárgyalását személyesen követhessék, beutazási engedélyt kértek Magyarországra, — ha úgy minősültek, mint akik tárgyilagosan és őszintén ítélik meg és írják meg az ügyet, olyan elutasításban részesültek, ami nemcsak bennük, hanem más helyesen és jogszerűen gondolkodókban is azt a benyomást keltette, hogy Budapesten olyan eljárás van készülőben, aminek igazi lefolyását illetően a rendezők félnek attól, hogy azt mindenki világosan megismerhesse. Ámde az igazságosság, ha erre a névre valóban méltó, nem indul ki előítéletekből, nem alapul egy, már meghozott határozaton, de önként kívánja a szabad vitát, lehetőséget ad, hogy bárki nyilváníthassa saját gondolatát, hitét és szavát.

Bár az ügy nem lett biztosan ismert, sem nyiltan és kimerítően be nem számoltak róla, nem mellőzhetjük annak az ítéletnek az említését, amelyet a civilizált világ erről a perről alkotott: először is említve a tárgyalásnak túlgyors és ezért könnyen gyanússá vált lefolyását; azután a ravaszul mesterkélt vádakat és ennek a főpapnak a testi állapotát, amit nem lehet megérteni titokzatos és fel nem fedhető behatások nélkül, amely állapotban váratlanul törékeny és lélekben ingatag lénnyé változott egy eddig természetében és magatartásában kivételesen erélyes ember, olyannyira, hogy viselkedése vád, nem a vádlott, de az őt elítélőkkel szemben.

Mindenben egyetlen egy dolog vált világossá: az egész peres eljárásnak főcélja az volt, hogy megrendítsék Magyarországon a Katolikus Egyházat, azt remélve, hogy — mint a Szentírás mondja: ‚Megverem a pásztort és elszélednek a nyáj juhai' (Mt. 26, 31)."

Ahogyan maga a kirakatper, ugyanúgy az igazságtalan ítélet is sok gondot okozott az „enyhülés" és a koegzisztencia propagandistáinak, valamint Rákosi Mátyás elvtársainak és utódainak. Különösen a Kádár-rendszert szorították a körülmények a politikai perek áldozatainak rehabilitására. Következetesen alkalmazták most is a szocialista törvényesség elvét: a rehabilitálást csak akkor engedték meg, ha a törvénytelenséget a kommunista párt tagjaival szemben követték el. Más halandók, pl. a Mindszenty-per áldozatai, nem részesülhettek rehabilitációban, legfeljebb megalázó amnesztiát kérhettek

vagy kínáltak fel nekik. Nem rehabilitáltak még a Vatikánnal folytatott tárgyalások idején sem, pedig az ország elhagyására egyik feltételként ezt jelöltem meg. A Vatikán végül is nem erőltette a rehabilitáltatásomat. „Elítélten" hagytam el hazámat.

A rendszer ismerte álláspontomat s azért nem merte otthon a kezembe adni a megkegyelmezést tartalmazó utolsó „törvénytelen" periratot. Az amnesztiát külföldre küldték utánam. Amikor erről tudomást szereztem, az alábbi levelet írtam a rendszer igazságügyminiszterének:

„Pár nap múltán, hogy hazámat elhagytam, arról értesültem, hogy rendszerük amnesztiát küldött utánam. Ezt az amnesztiát, amelyet az elmúlt 15 év alatt sem kértem és fogadtam el, most is visszautasítom azzal, hogy a Justizmord jóvátétele csak rehabilitáció lehet, és semmi más."

BÖRTÖNÖM, SZABADULÁSOM, MENEDÉKHELYEM

A Gyűjtőfogházban

1949. február 8-án ítélethirdetés után, estefelé beültettek egy lefüggönyözött gépkocsiba. Kínzóm és három rendőrtiszt kísértek a kocsiban. Miközben hangosan magasztalták a kommunisták által elért nagyszerű eredményeket az ország újjáépítésében, én hallgattam. És magamban arra gondoltam: leglátványosabb sikerük egyike kétségtelenül az volt, hogy engem félreállítottak az útból és most rámzárhatják a rabcella ajtaját. Az út körülbelül egy óráig tartott. Azután a Gyűjtőfogház udvarán át bevezettek a rabkórház épületébe, ahol a 10. számú szobát jelölték ki számomra. Itt tartottak 1949. február 8-tól szeptember 27-ig.

Magam is elcsodálkoztam azon, hogy „fegyházra" ítéltek és mégis „fogház-"ba szállítottak. Bizonyos, hogy meggyötört testem nem tudta volna elviselni súlyos következmények nélkül a fegyházat, az Andrássy-úton történtek után. A kórházi környezetet pedig feltehetően azért választották, hogy az akaratbénító szerekkel történt kezelés után még egy ideig orvosi felügyelet alatt tarthassanak. A főorvos, aki az Andrássy-úton rendszeresen és naponként háromszor megvizsgált, ide is eljárt hozzám. Emlékezetem szerint az első két héten át naponként megvizsgált s ezt ugyanazon a furcsa módon végezte el, mint az Andrássy-úton, egyetlen szó kiejtése nélkül. Megvizsgálta a szívemet, a tüdőmet, a pulzusomat, a szememet, a pajzsmirigyemet és a vérnyomásomat. Valószínűnek tartom, hogy táplálékomban adagolták azokat az orvosságokat, amelyek hatására lassan helyreállt megbolygatott szervezetem egyensúlya. Intézkedésük ugyanakkor propagandacélokat is szolgálhatott.

A világnak édesanyám látogatásaiból kellett megtudnia, hogy nem fegyházban, hanem rabkórházban vagyok, amiből a rendszer kegyességére illett következtetni. A fogház azonban nem volt könnyű hely, tudták ők a foglyokat fegyházi elbánásban részesíteni itt is. Mint minden börtönintézményt, a bolsevisták ezt is kegyetlenül vezették. Politikai vétségekért elítélteket gyakran itt végeztek ki. Ezer személyre építették a Gyűjtőfog-

házat, a második világháború után azonban állandóan többezerre rúgott a foglyok száma.

Az elítélteket nem hagyták nyugton még a zárkában sem. A belügyminisztériumi nyomozók rendszeresen megjelentek, hogy a politikai foglyok netán még rejtekben maradt bűntársai után tovább kutassanak. A zárkákban lehallgatókat szereltek fel, mindenütt kémeket építettek be. A régebbi vallomásokat, a spiclik jelentéseit és a lehallgatókon felfogott anyagot állandóan összehasonlították, egyeztették. Némely esetben a ,,konok'' ellenállókat éheztetni kezdték, külön büntetésekkel sújtották és ha továbbra sem ,,kooperáltak,'' elmegyógyintézetbe zárták, hogy ott azután jobb belátásra bírják őket.

A fogház épületét a használaton kívül helyezett templom, a rákoskeresztúri temető magas kőfala és egy rendőrkaszárnya veszik körül. Egy kicsi kert húzódik meg a fal mentén. Állandóan két géppisztolyos kapuőr állt a bejárat előtt. Benn az épületben a 10. számú szoba előtt titkosrendőrök teljesítettek szolgálatot Kiss Károly főhadnagy parancsnoksága alatt. Lehet, hogy a csendőrségből állt át ő is az új világ karhatalmába és most a velem való bánásmóddal törleszti múltját. De lehet, hogy nem is Kiss Károlynak, hanem Kovács Gézának hívják. Fülöp főhadnagy jóindulatú és a legénységben is vannak emberségesebbek. Meg is lakoltak többször Kiss főhadnagytól az irányomban mutatott jobbindulatú magatartásért.

A szobám elég nagy volt: három és fél méter széles lehetett, hosszúsága vagy 7-8 méter. Ágy, asztal, székek alkották a bútorzatát és volt benne egy frissen beépített W.C., amiből arra következtettem, hogy beutalásom előtt nem rabcellának használták. Talán fogadó vagy rendelőszoba lehetett azelőtt. A kórházi orvos a mellette lévő helyiségben szokott tartózkodni. A központi fűtés nem működött, egész télen fáztam, pedig nem vagyok fázékony. Alig tudtam aludni a poloskák miatt, ágyruhám vérfoltos lett, tele poloskanyommal. Kiss főhadnagy jól látta nyomorúságomat. Egyszer, amikor azt szóba hoztam, csak annyit jegyzett meg közömbösen: ,,Az volna feltünő, ha nem így lenne.''

Kiss főhadnagy a szellőztetést sem engedélyezte. Az ablakot nem volt szabad erre a célra kinyitni, mert az a börtön-viszonyokkal ,,nem volna egybevágó.'' A folyosóról, amely felé a

szellőztetést megengedték, a kórház áporodott levegője tódult be. Ilyen körülmények között a 10-es számú szoba levegője szinte kibírhatatlanná vált. Amikor 1949. május 7-én reggel Kiss belépett a szobámba, összecsapta a kezét: „Borzalom, micsoda levegő van itt!" — mondta, de a szellőztetés módján továbbra sem változtatott. E romlott, fojtogató levegőből csak este, sötétben szabadulhattam ki, amikor sétára vittek a kicsi kertbe.

A sétának nem volt pontos, megszabott ideje. Minden figyelmük csak arra összpontosult, hogy senki se lásson, senki se sejthesse, hogy hol vagyok. Amikor az őrség azzal volt elfoglalva, hogy az ápoló elvtársnőkkel szórakozott, előfordult, hogy csak éjjel 10 vagy fél 11 órakor vittek ki a kertbe s ha addigra már lefeküdtem, fel kellett kelnem a sétára, mert, mint mondani szokták, az egészségemre ők „ügyelnek." Hasonló késői felriasztások után szinte egész éjjel nem tudtam már aludni. Kissnek egyébként nem tetszett járásom módja: baj volt, ha lassan jártam és kifogásolta, ha siettem. Többször az is előfordult, hogy rámförmedve megszakította a sétámat s durván belökött az ajtón.

A rabkórházban sűrűn voltak „őrjöngések." Az őrök előttem vérbajra utaltak, amikor e kitörések okairól volt szó. Két esetre is emlékszem, amikor nagyobb rendőrosztagot kellett kivezényelni, hogy gúzsba kössék a szerencsétleneket. Politikai foglyok voltak, akiknek idegzetét végtelegesen megviselték az Andrássy-úton elszenvedett testi és lelki kínzások.

Éhség, vérhas, a tüdőkre támadó fagyos hideg rendszeres módon tizedelte a rabokat. A fogház udvarában naponként lehetett látni halott-vivőket, akik a hullaház felé siettek fogolytársaik ponyvával letakart tetemeivel. Az éhségtől vánszorgó sétálókra, — akiket durva fenyegetésekkel és ocsmány kiszólásokkal hajszoltak szaporább léptekre — golyószórók meredtek az emeletről és a padlás nyílásaiból.

Csak szabadulásom után értesültem arról, hogy a megzavarodott elméjű foglyokat az ötvenes években elképzelhetetlen nagy számban zsufolták össze itt a Gyűjtőben. Sokan kerültek ide az ÁVH kezén tönkretett, nemrégen még ép. egészséges emberek, hogy a rajtuk alkalmazott „kezelés" nyomait takargatni lehessen. A tisztességeseket börtönbe, az egészségeseket elmegyógyintézetbe és az elmebajosokat rabkórházba zárták . . .

A „jogerős" ítélet

Az ítéletet szóban hirdették ki a Markóban, de sohasem kaptam azt kézhez írásban. Az ítélet ellen csak az ügyész fellebbezett: halálos ítélet kimondását kérte a felsőfokú bíróságtól. Jellemző, hogy védőügyvédemnek esze-ágában sem volt a bírósági színjátszásban elkövetett Justizmord ellen tiltakozni.

Ahogy lassan, napok múlva eligazodtam az új környezetben, elhatároztam, hogy a másodfokú bíróságnál, a Népbíróságok Országos Tanácsánál kifogást emelek az elsőfokú ítélet ellen. Az Andrássy-úton alkalmazott akaratbénító eljárásokra hivatkoztam. Arra gondoltam, hogy a vádlott-társaknak most már nem árthatok, ha feltárom az igazságot. Az ítélet kikézbesítését is megsürgettem, de eredménytelenül. Kértem, adjanak mellém egy ügyvédet, aki a beadványomat megfogalmazza. Írásban kértem ezt az igazságügyminiszterhez intézett levelekben. Lehet, hogy ezek nem is értek el a hivatalos helyre, hanem a rendőrség kezén maradtak.

Így jutottam arra a gondolatra, hogy a kalocsai érsekhez fordulok és megkérem, legyen segítségemre e sorozatos visszaélésekkel szemben. Írtam neki egy rövid levelet és azt kértem, hogy annak másolatát juttassák el az egri érsekhez is. Csak kiszabadulásom után tudtam meg, hogy az én rövid írásomból hosszú levelet szerkesztettek és azt átadták a Magyar Távirati Irodának. A hamisított levélben a főtéma a „megegyezés" sürgetése volt, valamint a „sajnálkozás" kifejezése korábbi ellenszegülő magatartásom miatt. Ezt az általuk fogalmazott levelet nekem természetesen nem mutatták meg s úgy juttatták el a püspöki karhoz. Azt is évek múlva tudtam csak meg, hogy a püspöki kar felismerte a hamisítványt s érdemben nem foglalkozott vele.

Az érsektől nem érkezett válasz és az elsőfokú ítéletet sem

kézbesítették ki. Emlékezetem szerint július első napjaiban történt, még a másodfokú ítélet előtt, hogy írásban visszavontam az Andrássy-úton erőszakkal kikényszerített „beismerő" vallomásomat. Az volt a szándékom, hogy most már nyilvánosan felfedem a rendőrség bánásmódját és az alkalmazott akaratbénító eljárásról is lerántom a leplet. Nagy hallgatás volt a válasz, az egész vonalon nem mozdult semmi. Még a fellebbviteli bíróság (NOT) tárgyalásaira sem idéztek meg vagy vezettek elő. Egyszerűen nem hallgattak meg s arról sincs tudomásom, hogy képviselte-e ügyvéd ott az ügyemet. A fellebbviteli bíróságnál — ez volt az általános gyakorlat — nem jelenhettek meg az elítéltek. Ez a kirakatperek előkészítésével kapcsolatos kínzások után érthető volt, hiszen a vádlottat újra elő kellett volna készíteni, speciális módszerekkel. Előkészítés nélkül pedig az elítélt csúffá tehette volna a bírósági színjáték szereplőit.

Senki sem védte tehát ügyemet az 1949. július 6-án megtartott másodfokú bírósági tárgyaláson. Kiczkó Kálmánt az elsőfokú ítélet kihirdetése után nem is láttam. A másodfokú és jogerős ítéletet augusztus 14-én kaptam meg. Így félévnél tovább hagytak bizonytalanságban afelől, hogy vajon megmarad-e és jogerőre emelkedik-e az életfogytiglan tartó fegyházbüntetésem, vagy az ügyész fellebbezésére azt átváltoztatják halálos ítéletre. Élek-e, halok-e? Sokszor kellett foglalkoznom ezzel a gondolattal. Eleinte győzött az életvágy. Azért kívántam élni, hogy dolgozhassam népemért és egyházamért. Ennek a lehetősége azonban egyre halványult s hajoltam afelé: jobb lesz meghalni. Március 19-i szentmisém alatt Szent József ünnepén a halált már készséggel elfogadtam magamban.

Mikor a „jogerős" ítélet első oldalát elolvastam, az őrség kivette kezemből az ítélet szövegét. Megígérték, hogy visszahozzák, ezt azonban nem tették meg. Másfél nap múlva a „kínzó" mégis tőlem követelte az ítéletet. Mikor megmondtam, hogy az őrség azt elkobozta és hogy mennyire csodálkozom, hogy saját ítéletemet sem olvashatom el, azzal védekezett, hogy kevés példányuk van belőle, de megígérte, hogy új példányokat gépeltetnek s majd abból nekem is juttatnak. Erre évekig sem került sor és csak 1954-ben adták át ismételt sürgetésemre egy példányban a „jogerős" ítéletet. Ebből a szövegből azonban sok mindent kihagytak. Érdekes volt az indokolás: azért maradt

érvényben az elsőfokú ítélet, vagyis azért kaptam jogerősen életfogytiglan tartó fegyházat s nem halált, mert az ügy elvesztette eredeti jelentőségét. Ezt persze úgy lehetett értelmezni, hogy az egyháziakat eléggé megfélemlítették az én bebörtönzésemmel, tehát a nagyobb megfélemlítésre, amit a halálos ítélet jelent, nem volt már szükség.

Itt szeretném megemlíteni, hogy a Gyűjtőfogház új parancsnoka, amire oda bevonultam, a kínzóm lett. Nyájasan jelent meg nálam. Nem volt pír az arcán, sőt húsvétkor azzal akart kedveskedni, hogy megengedi: misézhetek egyszer a fogház templomában. Nem fogadtam el ajánlatát, továbbra is szobámban miséztem, amihez nem kértem engedélyt. Megérkezésem óta rendes házikenyérrel és szerzett borral végeztem a szentmiseáldozat naponkénti bemutatását.

Édesanyám látogatás

Édesanyám a Gyűjtőfogházban három alkalommal látogathatott meg. Első látogatása két héttel a kirakatper után történt; azért vártak a bírósági színjátszás után ennyi ideig, mert egészségi állapotomat nem találták anyai szem elé valónak. A látogatás feltétele az volt, hogy édesanyám csak családi ügyekről beszélhet velem; Péter Gábor szabta ezt meg neki szigorúan. Ha nem alkalmazkodnék ehhez a rendelkezéséhez, mondotta az ÁVH főnöke, úgy anyámnak ez lesz az első és utolsó látogatása nálam.

Édesanyámat a rendőrség kocsiján hozták a Gyűjtőfogházba, egy férfi és egy női titkosrendőr kíséretében. A 10. számú szobában találkoztunk Kiss Károly jelenlétében. Édesanyámnak széket adtak, de nekem állva kellett maradnom. Mikor édesanyám ezt észrevette, figyelmeztette Kiss Károlyt, hogy nekem is hozzanak széket. Kiss azzal válaszolt, hogy „fegyencnek tilos az ilyesmi." Erre édesanyám is felkelt és a mintegy 10—12 perces beszélgetés alatt állva maradt.

Édesanyám a képzeltnél viszonylag tűrhetőbb kinézésemet boldogan vette tudomásul. Az érdeklődőknek is azt mondotta, hogy a helyzethez képest jó egészségi állapotban vagyok. Második látogatása előtt édesanyám keresztelőn volt Márianosztrán. Egy hitvalló család azzal akarta kimutatni együttérzését irántam, hogy születendő gyermekük keresztatyjának kértek fel. Édesanyám töltötte be a keresztanyai tisztet s most második látogatására a keresztelőről érkezett hozzám. Közölte még velem, hogy előzőleg Máriaremetén, a Szűzanya kegyhelyén imádkozott értem. Mikor ezt előadta, hozzátette:

— Édes fiam, nagy a te családod, amely mindenfelé imádkozik érted.

Kiss Károly közbeszól, hogy csak családi ügyről szabad beszélni.

— Tessék jobban figyelni — fordulok feléje — édesanyám

a „családról" beszél és én is azt kérdeztem tőle, hogy hogy vannak a családban és imádkoznak-e értem.

Amikor az újszülött családjáról kezdett beszélni, Kiss újra mozgolódott és tiltakozott, de édesanyám leintette:

— Nálunk hívőknél nemcsak a vérrokonokat tekintjük a családhoz tartozóknak, hanem a lelkigyermekeket is, — amire a „kötelességtudó" főhadnagy nem tudott válaszolni.

Édesanyám harmadszor szeptember 25-én látogatott meg. Erről a találkozásunkról úgy számolt be volt háziorvosomnak és az értem aggódó barátoknak, hogy kedvetlennek, fáradtnak látott és hogy érzése szerint a pajzsmirigy megbetegedése is rosszabbodott. Vecsey József „*Emlékezés*" című könyve szerint édesanyámnak az volt a benyomása, hogy a kommunisták a szükséges orvosi kezelés megvonásával természetes halálomat készítik elő, s arra is gyanakodott, hogy mesterségesen idéznek elő szervezetemben kóros folyamatokat. Hihetőleg édesanyám látogatásait akarták felhasználni arra, hogy a rossz egészségi állapotomról így kiszivárgott és szorgalmasan terjesztett hírekkel az ország közvéleményét előkészítsék „természetes" halálomra.

Utólag magam is hajlok erre a felfogásra, mivel édesanyám szeptemberi látogatása után egy olyan fegyházba zártak, amelyben a nekem jutott bánásmód folytán a kommunisták számítása szerint nem maradhattam volna sokáig életben. Így oldotta volna meg az én „természetes" halálom a személyemmel kapcsolatos egyházpolitikai problémákat. Csakhogy — amint később látni fogjuk — a bolsevisták számításait áthúzták a nem várt események.

A szeptemberi látogatásnál a Gyűjtőfogház parancsnokának jelenlétében édesanyám erélyesen követelte számomra a megfelelő orvosi kezelést. Mégis, amikor másnap közölte velem, hogy egy „szigorúbb helyre" vitet át, nem édesanyám tiltakozását hozta fel ürügyül, hanem azt, hogy én engedély nélkül arra kértem édesanyámat: mondja meg Esztergomban, hogy naponként végzett szentmiséimért jelöljenek meg mise-stipendimokat és a misepénzeket időről időre osszák ki a szegények között. A másik súlyos szabálysértés abban állt, hogy engedély nélkül arra kértem édesanyámat, küldesse be a Gyűjtőfogházba Esztergomból a papi körgalléromat.

1949. szeptember 27-én délután ezek miatt a „szabálytalanságok" miatt elszállítottak — amint mondták — egy szigorúbb helyre.

A 10. számú szobát, a rabkórház nyomasztó környezetét nem sajnáltam elhagyni. Kiss ugyan már egy hónappal előbb megszűnt itt „működni," mégis fojtogató volt az egész légkör, az erkölcsi züllés, a durva hangnem. A kietlen kertben, ahol sétáimat végeztem, fájdalommal láttam az elnémított szép kápolnát és a szomszéd temető titkai szorongással töltöttek el, ahová ismeretlen sírokba sok derék magyar agyonkínzott holttestét temették. A szabadságharc alatt is itt temették el a fiatal hősök egész sorát.

Félévig voltam ebben a rabkórházban. Ez elég volt ahhoz, hogy a világ elfelejtsen és azt higyje, talán nincs is rossz sorom, hiszen a kegyes rendszer nem is fegyházban, hanem kórházban tart, a „jogerős" ítélet ellenére. A világ közvéleményének és lelkiismeretének elaltatására elég volt egy félév. Most már jöhetett a fegyház.

A gondosan lefüggönyözött rabszállító autóban kísérőim hidegen elzárkóztak minden felvilágosítás elől. Csak annyit tudtam megállapítani, hogy nem mentünk nagyon messzire a Gyüjtőfogháztól; a megtett útszakasz aránylag rövid volt.

Új otthonomhoz egy mezőségen vezető úton érkezünk, ahol fák szegélyezték a szántóföldeket és fasorok osztották meg a füves területeket. A kapun belül meglepetésemre Kiss Károly áll előttünk.

„Kínzóm"-nak, úgy látszik, tetszhetett Kiss: megfelelő gorombának és durvának találta viselkedését velem szemben. Kettőjük találkozása roppant szívélyes volt. A „kínzó" — úgy látszik — a korábbi parancsnokot még az én megérkezésem előtt, mint alkalmatlant leváltatta.

Az épület az őszi napsütésben nem hatott oly csúnyának kívülről, mint amilyen visszataszító volt belülről. Két oldalon kínai falnak is beillő kőkerítése azonban félelmetessé tette az összbenyomást.

A kínzó átad a fegyház parancsnokságának; egy őrnagy vesz át és visz egyenesen a fegyház raktárába. Letépi rólam a fekete civil ruhát és az alsó ruhát is maradék nélkül. Mikor vonakodom és elfordulok, a sánta rendőr, — ugyanaz, aki az Andrássy-úton már első éjszaka is levetkőztetett — mocskos szájú megjegyzést tesz. Magamban azt kérdezem, mi baj származnék abból, ha elmennék egy sarokba vagy egyik állvány mögé és ott vetkőznék le, vagy éppen a cellámban. Az ő világukból azonban, úgy látszik, kiveszett az emberi tisztesség és szemérem legkisebb maradéka is.

Azután elvesznek tőlem mindent: cipőzsinórt, nadrágszíjat, nadrágtartót, semmi sem marad a tulajdonomban. Nem adnak üvegpoharat, kést, villát, mert félnek minden itt kezelt fegyenc öngyilkosságától.

Megkapom a teljes fegyenc-öltönyt: bökős alsóruhát, amely inkább sárga, mint fehér, hozzá a darócból készült nadrágot és kabátot (mellény nincs), daróc sapkát, ólomsúlyú szeges rab-bakancsot, nehezen járó vastag szíjfűzővel. Belül a bélésen besütött szám. Télikabát, kesztyű, hálóing, zsebkendő nem jár a fegyencnek. Egy zsebkendőt azonban mégis adnak: az 1949—54. évre ezt az egyetlen darabot utalták ki számomra.

A daróc nehéz. Úgy érzi az ember, mintha vízlevezető csatorna vagy gőzölögtető volna rajta. Nyáron fonnyaszt, télen fagyaszt, nem mint a falusi idős asszonyok nagykendője, amely nyáron hűsít, télen melegít. Nyolc-tíz kiló a súlya, mégsem tart meleget télen és nem véd meg a hőségtől nyáron. A test gőzétől, melegétől, párolgásától a teljesen vízhatlan bélés színben egészen elváltozik és hamar rothadásnak indul.

Eszembe jutott gyakran a zsoltár: Óh enyéim, ha látnának! Ruha helyett zsákba öltözötten. . .

Kapok egy breviáriumot, s amikor felütöm, látom, hogy nem az időszerű részt adták, hanem a tavaszit. Kérdésemre Kiss kész a felelettel: Ne válogasson! Imádság, az imádság!

Kérem a rózsafüzéremet. Nem adják. Az órát sem, írószert sem, fogkefét, fogtisztítószert sem. Nem misézhetek. Nem adnak könyvet olvasásra. Ha meglátom Kiss Károlyt, Napóleon rabtartójára gondolok. Mindkettő szerette állását és élvezte hatalmát. Kissnek szélesre nyílik az arca, ha díszruhában jelenik meg. Szereti a csizmát, de még inkább a csizmasarkot, amivel annyi mindent el lehet intézni és rajta szépen csengő sarkantyút is lehet hordani. Kiss Károly élvezi a rab megalázását. Időnként tobzódni kezd és mindig a rab az, aki „szemtelen." Elvi álláspontja: a rab nem méltó arra, hogy igaza legyen. Minden pillanatban kész a tettlegességre. Nyilvánvalóan élvezi, — mint a népi és demokratikus új rezsim képviselője — „feudális" egyeduralmát. Viselkedésével tudomásunkra adja, hogy ebben a világban még a levegő is az övé. A sétára engedélyezett időt fokozatosan redukálja, később egészen elveszi. Kiss egészsége nem volt kifogástalan; úgy látszik a tüdejével, a szívével voltak nehézségei és gondolom, hipochondriára is hajlott. Azt hitte, hogy a levegő mindent meggyógyít. Valóságos „séta-ember" lett. Érdekes azonban, hogy nem a rendelkezésére álló belső udvart, az utcát, vagy a közeli mezőt választotta végnélküli

sétáira, „levegőzéseire," hanem a mi rab-sétányunkat. Korán reggel 6-kor kezdett fel-alá járni rajta és volt olyan nap, amikor csak ebédidőre hagyta abba kompulzív sétáit, amelyeket délután is folytatott. A rabok sétáit viszont megrövidítette és, mint előbb jeleztem, azok később elmaradtak. Eleinte csak egyiknek-másiknak tiltotta meg, később a folyosó egész rabállományának. A szabályzatokkal, előírásokkal — igazi kényúrként — nem törődött. Sztálint, Rákosit áhítatosan tisztelte.

Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy a fegyházban található rossz csőfűtés miatt cserépkályhákat helyeztetett a cellákba; az enyémbe is. A tisztaságra is ügyelt.

Ami az önkényes bánásmódot illeti, Kiss mögött nem maradt le helyettese, a „pipás hadnagy," aki szenvedélyesen motozott, kutatott minduntalanul és kobzott el mindent, miközben fenekestől felforgatta az egész zárkát: a szalmazsáktól az utolsó könyvlapig. Arccal a fal felé fordítva állított a sarokba, hogy ne lássam mit csinál. Ocsmány, durva szavakat használt. A fegyházban azok az őrök viselkedtek embertelenül és durván, akiknek parancsnokai maguk is gorombák, káromkodók, mocskosnyelvűek voltak. Itt elvétve akadt csak kivétel.

A hozzám intézett durvaságok közül pl. ilyenekre emlékszem: „A kódis vén Krisztusát!" Én akkor azt éreztem, hogy ezt az embert nem magyar anya szülte, vagy ha igen, a gyümölcs meghazudtolta a fát.

Az volt a benyomásom, hogy személyem őrzésére speciális egyedeket válogattak. (Ignotus Pál és mások azzal jellemezték őrmesterüket és őreiket: azelőtt Mindszenty bíborost őrizték.) Amikor egy napon Kiss és helyettese egyszerre eltűntek, a régi őrök nagyrésze is követte őket. S az új parancsnok, aki Kisst leváltotta — Vékási őrnagy — emberségesebben viselkedett. Ő sem volt mindenben tárgyilagos, de az előbbiek kegyetlensége távol állt tőle. Természetesen az őrök — akik ismerik a széljárást — új parancsnokuk viselkedéséhez igazodtak.

Hol volt ez a fegyház? Amikor az udvaron kiszálltunk, az egyik kísérő főhadnagytól megkérdeztem: Hartán vagyunk? Ennek a büntető intézménynek a neve emlékezetemben élt, mert annakidején a frank-per egyik elítéltje, Nádossy főkapitány volt ott bezárva. A főhadnagy némán biccentett. Ebben a tudatban éltem ott egész idő alatt: Hartán hittem magamat. Jóval később,

amikor egy köteg titkos iratba betekintést nyerhettem, tudtam meg, hogy felsőbb utasításra hagytak meg ebben a tévedésben. Szabadulásom után láttam a térképről és következtettem a váci fegyházig tartó út rövidségéből is, hogy nem a hartai fegyházban voltam. Gondoltam azt is, hogy 1949. szeptember 27-től 1954. május 13-ig Kistarcsán lehettem, de a kezembe jutott hivatalos iratok alapján Kistarcsát is el kellett ejtenem. Az ugyanis nem volt fegyház, hanem büntetőtábor.

A Conti- (Tolnai Lajos-) utcai fegyház a főváros VIII. kerületében van. Kétszáz férőhelyes épületébe több mint háromszáz rabot szorítottak be. A múlt században városparancsnokság és hadbíróság működött itt, a 40-es években pedig katonai kémeket tartottak fogva — tárgyalás előtt — kazamatáiban. E csatornás, miazmás, penészes helyeken a foglyok általában rövid idő alatt elpusztultak. A parancsnok többször fenyegetett engem is a kazamatákkal. Talán itt voltam?

Fegyházam közelében volt egy vendéglő, ahol nyáron cigányzene szólt. Mellette nagy rendőrkaszárnyák állottak, hivatalokkal, családi lakásokkal. Kertjében elég sok gyerek játszott. Ha összevesztek az asszonyok, igen lármás volt a perlekedés, a rendőrök hazasiettek csend-intelemre. Egyik összeütközésnél valamelyik rendőrné kivágta újszerű adu-ját a másiknak: Te templombajáró! De volt kedélyesebb helyzet is. Valaki citerázott s azzal kezdte: „Befogom a lovam sárga színű kis kocsimba. . .” Valamivel távolabb templomok harangjai üzentek a raboknak. Az első évben még megtűrték a környéken a feltámadási és úrnapi körmenetet. Lélekben én is hozzájuk csatlakoztam.

A fegyház helyét illetően tehát nem mernék mérget venni.

Mint említettem, a betekintett hivatalos, titkos aktákból és az eseményekből is csak az vált bizonyossá, hogy engem akkor nagyon elrejtettek és nem volt szabad tudnom sem nekem, sem másnak, hogy hol tartanak fogva. A felsőbbség egyenes akarata volt ez. Bizonyára azért rejtegettek annyira, mert fegyházam helyéből és minőségéből az ország és a külföld közvéleménye következtethetett volna szándékaikra.

A fal nyirkos, nedves. Itt mindig szürkület van, napsugár soha. Világosság és fény alig jön be a rácson át a pókhálós, szennyborította ablakon keresztül. Pedig az Úr fölkelti napját a jókra és rosszakra egyaránt: a rabtól a napfényt az emberek veszik el. Nem látom az eget, sem a csillagokat. A zárkában csak „táncoló csillagok" vannak olyankor, amikor a rab érzékeinek összhangja, működése felbomlik.

Első cellám sarok-cella volt s a fegyház főfolyosójára nyílt. Egyetlen ablaka a négyszögletes, aszfaltos udvarra nézett. Szokványos kicsi cella volt, kisebb, mint a temető melleti 10-es számú, gyűjtőfogházi zárkám. Méretei: közepes magasság mellett 5 x 2.5 méter. Azért mégsem volt mondható szokványos cellának: a falon ügyesen festett magyar történelmi tárgyú festményeket láttam, őszinte csodálkozásomra, amelyeket mint az 1945 előtti idők maradványait, bizonyára nem volt idejük lekaparni. A vasalt faajtón kicsi kukucskalyuk. Nem a rabot szolgálja, hanem a hemzsegő őrséget. A folyosón több az őr, mint a cella; ezek mindegyikében egy-egy magányos rab ül. Jönnek az őrök egymásután és lesve figyelnek; szavaikkal és arckifejezésükkel gyönyörködve gúnyolódnak az új rab felett. Élceket gyártanak, s kacagva mesélik azokat egymásnak. Egyszerre csak benyit az őrnagy-parancsnok. Valamit mondani akarok neki a folyosói jelenetekről.

— Ne szemtelenkedjék! — kiált rám. — Felejtse el, ki és mi volt eddig! Jól vigyázzon, van ám ennél a cellánál rosszabb hely is a kazamatákban!

Elhallgatok. Ez illik a rabhoz. Vizsgálom környezetemet. Meleg vízzel fűtenek majd, állapítom meg. Lebetonozott rab-ágyam van vasból, továbbá egy vödör, fegyházi nyelven „kibli," egy vizes korsó, egy lebetonozott rövid és szűk

deszka-asztal, aluminium mosdó, amelybe a folyosón lehet naponta egyszer — őrségi engedéllyel — vizet önteni. Adnak egy törülközőt, ami törülgető is, valamint két vásott, vékony pokrócot.

Ágyamnak szalmazsákján vastag a piszok, vánkosomon szintén. A lepedő minden elképzelhető színtől mocskos. Úgy gondolom, hogy még a festés idején védhették vele a bútort és most azt vették elő számomra. Három hétig ezen kellett feküdnöm. Ha véletlenül került volna oda, panaszomra elvitték volna.

Télen-nyáron 5 órakor volt az ébresztő. Betegség nem számított. Beadott seprűvel cella-seprés, szemét-összeszedés. Ha az őrmester elvtárs tetszését a fegyenc nem érdemli ki, következik a káromkodás és a rabnak újra ki kell sepernie a cellát. Mosakodás kemény szarvas-szappannal. Fogmosás fogkefe és por nélkül. Szennyvíz-elvitel rendőr kísérettel. Mosdótál-fényesítés. Közben a fegyőr kimerítő szakelőadást tart a fegyencújoncnak, de a vén fegyencnek is. Persze vannak tanulékony, hízelkedő, sőt stréberkedő rabok, és vannak nehézfejű, konok fegyencek is. A két véglet közt húzódik a különböző rab-természetek beláthatatlan skálája. Nürnbergben Neurath német külügyminiszter volt az a rab, aki az összes fogoly közül a legtisztább szobát tudta produkálni, csak azt sajnálta, hogy nem kap elegendő tisztítószert. Megvallom, nem voltam sztahanovista, sem Neurath.

Amikor a rab reggel visszatér cellájába, magával hozza napi vízkészletét, vászon- vagy fazekas-korsóban. Az ágyat rendbehozza s a cella apróbb részleteinek rendjére is figyelnie kell. 6 órakor kezdődik a törülgetés (asztal, ágyrészek, ajtó stb.) az egyetlen törülközővel.

7 órakor reggeli. Az őrtől függ, mikor hozza. Sietni kell, mert különben a rab bajba kerülhet. Nem illik tudniillik, hogy a húszéves őr kétszer tegyen meg két méternyi távolságot. Jólnevelt fegyenc, akiből még lehet valami, alázatosan felemeli, kézreadja a csajkát és benne a kanalat, nehogy az őrnek le kelljen hajolnia. A rab azután 8 órától kezdve délután 3 óráig vár arra, hogy sétára vigyék. Ül magában; a percek lassan hullnak az üres semmibe. 13 órakor az ebéd szakítja meg a semmittevést. Utána, ha előbb nem vittek ki, séta következik. Néha akkor

sem . . . s a maradék idő megint a magányos semmibe hull.

18 óra. Vacsora.

19 óra. Le kell feküdni a szalmazsákra. Könyörtelen kötelezettség. Tíz órát csak fekve és sötétben szabad eltölteni.

November 18—19 közti éjszakára más cellába telepítenek át. Őröktől kísérve viszem át mindenemet: a korsótól a törülközőtörlőrongyig. A cella most kisebb az előbbinél. Egyik falát újonnan építették be; csurom víz. (Sok lehet a fegyenc: a régi mellékhelyiség felét is cellává alakították át.) Dohos bűz tölti be a cellát, amelynek falán a „reálista" ábrázolás förtelmesen mocskos és valószínűen ezért utalták ki részemre.

Amikor rámzárul az ajtó, a liturgikus naptár aznapi szentjére, Szent Erzsébet magasztos személyére gondolok, aki, amikor kiűzték Wartburgból, istállóban lelt szállásra. Ha ő ezért Te Deumot énekelt, hogy volna jogom énnekem akárcsak panaszkodnom is? Ezt még egyedül, önmagamban sem tehetem. Ezért Istentől azt a kegyelmet kértem, hogy őszintén, a legkisebb keserűség nélkül ismételhessem el a zsoltárossal: „Örvendek a napokért, amelyeken megaláztál, az évekért, amelyeken annyi rosszat láttunk!" (Zsolt. 89, 15). A nagy magányban és a semmiben, ami körülvett börtöncellámban, szinte szédülve tekintettem fel a szentek magaslataira. Keresztről nevezett Szent János az Úr Jézus kérdésére, hogy mit kér küzdelmeiért és a sok keresztért, amit vállalt nagy életáldozatáért, amit hozott, azt felelte: Szenvedni és megvettetni Érted, Uram!

Éreztem, hogy az ő mértékükkel mérve mi törpék vagyunk. A szentek azok, akik magasba szállnak, amikor leereszkednek az emberi élet legmélyére.

Uram, adj nekem szellemükből valamit, csak kicsit és parányt adj nekem az ő világukból . . .

Három éjszaka hagytak ott (gondolták, ennyi elég nekem). Azután áttettek a földszint egy másik cellájába és jelezték, hogy „ezt az egészséges cellát" véglegesnek szánták. Itt a falon az ábrázolások még förtelmesebbek voltak és nyugodtan mondhatom, hogy hasonló mocskot én életemben még nem láttam. Ha misézhettem volna, átallottam volna itt misézni. Hat vagy nyolc napig tartottak benne.

Decemberben azonban átalakítási munkálatokat kezdtek el, amelynek során a földszintet ki kellett üríteni és az emeletre

költöztettek bennünket. Ez alkalommal megint a pipás alparancsnok jelent meg cellámban, udvara kíséretében:

— Szedje mindenét, költözik!

A már ismert fegyenc-málha fejemre került. Előttem egy őr, utánam a vezérkar — derűsen. Az első emeleti friss cella az enyém. A parancsnok betelepít:

— Na, ez most már holtig fogja szolgálni magát, örök lakása lesz!

Egy hónap alatt mégis összesen nyolcszor cseréltem celláimat. (Hogy fogságom hosszú éveiben hány cellám volt azután, ma már nem tudom megmondani.)

Szilveszter este 7 órakor új parancs jön:

— Vissza a földszintre! De ott nem fekhetik le addig, míg külön engedélyt nem kap!

Megyek, lerakodom. Fűtés ezen a télen itt még nem volt. Most sincs.

Hozzám hasonlóan sokan feküdtek már télen fűtetlen szobában. De ez a földszinti rabcella nyáron sem kapott napot és így a földbe besüllyesztett falak közlekedőedényei voltak a nyiroknak, penésznek; benne a hideg mintegy állandóan a csontokig metszett és szívta a velőt. Vacog várom az engedélyt, hogy lefeküdhessek. A végén nem bírom és ruhástól bebújok a szalmazsák piszkos takarói alá. A büntetést, amely nem maradt el, előre elvállaltam . . .

P. Walter Csiszek S.J. könyvéből látom, hogy az állandó rabvándoroltatás celláról cellára, szintén szovjet-örökség. Huszonhárom éven át hurcolták ide-oda, Moszkvától Norilskig, Krasnojarskig, Abakanig. De az egyes nagyobb helyek területén belül is különböző börtönökbe szállították, majd ugyanazon börtönök más és más celláiba zárták. Ez hozzátartozott a rabtartók kedvteléséhez s ugyanakkor óvatosságukra is mutatott: csökkentették a lehetőségét annak, hogy a rabok egymás közt szorosabb kapcsolatokat tudjanak teremteni.

A fegyenc-humor

Nem kell azt gondolni, hogy a rab mindig szomorú. Az akasztófa-humor bölcsője bizonyosan a rab-lélek volt. Amikor a cigányt hétfőn akasztani viszik, aggodalmasan felsóhajt: „Na, ez a hét is jól kezdődik!" A középkor halálraítélt Markalfja utolsó engedélyezett kívánságként azt terjesztette a bölcs Salamon király elé, hogy az erdőben ő maga választhassa ki azt a neki megfelelő fát, amelyre fel fogják akasztani. Ő azonban hiába keresett, nem talált sehol ilyen fát és a királyt eszi a méreg, hogy Markalf túljárt az eszén. Az efajta jóízű és kesernyés humor elterjedt az életfogytiglanosoknál is.

Humoros emlékeim nekem is voltak. A fegyház parancsnoka különös ember volt s amellett igazi reprezentánsa a rendszernek. Gondoltam, ha betér hozzám, egyszer-másszor eltársalgok majd vele. Jogi problémákat vetettem fel és úgy bocsátottam döntés alá, mintha nem tudnám, mitévő legyek. Például: életfogytiglanos fegyenc, aki tehát sohasem találja meg híveit, köteles-e a breviáriumot mondani értük? Köteles-e mondani akkor is, ha más évszaki breviáriuma van? Köteles-e misézni híveiért, ha nem engedik misézni? Elgondolkodik, aztán hirtelen így oldja meg a sok problémát:

— Én fölmentem magát!

Máskor az után érdeklődött, nincs-e valami kívánságom s én így válaszoltam:

— Csak egyről tudok. Amikor letartóztattak, kivettek a zsebemből 49 forintot. Gondolom, ez az összeg letétben van. Úgy tudom, az életfogytiglanosok is kiszabadulnak 15 év kitöltése után. Addig azonban a forint bizony leromolhat, azért, ha most előre kiadnák az én 49 forintomat, abból pár szegény keresztgyermekemet fel tudnám öltöztetni.

A parancsnok felháborodással utasít vissza:

— Mit gondol? A magyar forint romlik? Jegyezze meg, a mi forintunk romolhatatlan! A világ legjobb pénze, amit minden piacon túljegyeznek.

— Ha ez így van, úgy roppant örülök, hogy a magyar pénz értékét megismerhettem. Most megtudtam, hogy nem is anyag, hiszen romolhatatlan . . .

(1955-ben kérés nélkül kiadták a tételt. Látogató édesanyámnak átadtam két szegény keresztgyermek számára. Édesanyám elmosolyodott. Biztosan azt gondolta: nem ismerem a forint erejét.)

Olyan a rab humora, mint a kedves bujdosóé, Mikesé: „Olyan jó kedvünk van, hogy majd meghalunk búnkban."

Meglátogat Péter Gábor

Egyik nap a fegyőr azt közli velem, hogy Péter Gábor altábornagy a fegyházban tartózkodik és meg akar látogatni. Nemsokára rá nyílik az ajtó és cellámba lép az Andrássy-út mindenható ura. Köszön és azt kérdezi, hogyan vagyok.

— Ahogy ilyen helyen lenni szoktak — felelem közömbösen. Péter Gábor most a következőket kezdi fejtegetni:

— Kezdettől fogva az volt a felfogásom, hogy a hercegprímás elítélése politikai hiba volt. Kárt okozott az Egyháznak is és az államnak is. Más módon kellett volna az ügyét megoldani. Összeköttetéseit kellett volna felhasználnunk arra, hogy értékes valutát szerezzen az ország hasznára, hiszen ennek hiánya okozza azt, hogy nem halad az újjáépítés. Ugye, lehetett volna erről szó?

Hallgatok.

Most arról beszél, hogy Rajk Lászlót el kellett ítélni. Súlyos, hosszú évekre szóló fegyházbüntetést kapott — mondja. Azután megint visszatér a valutára, a dollárhiányra. Véleménye szerint még ma is tudnék segíteni. Ha szabadlábra helyeznének, vajon tudnék-e érdemleges valutákat szerezni az „újjáépülő országnak?"

Eltűnödöm a furcsa ajánlaton: menjek ki dollárt koldulni a bolsevistáknak. Adjam fel elveimet, hogy valutát szerezhessek azoknak, akik rabságban tartják országomat.

Péter Gábor várja a választ. Nem tudom elkerülni a kísértést, hogy bizonyos iróniával ne feleljek e komolytalan, különös ajánlatra:

— De hiszen éppen azért vagyok most itt, ebben a sötét zárkában, mert valutát hoztam be az országba.

Az altábornagy úgy tesz, mintha nem értette volna a válaszomban rejlő gúnyt. Terveket ad elő, melyeknek megvalósítása hasznára lehetne nemcsak az államnak, hanem személyem-

nek, valamint a katolikus Egyháznak is. Ötletei azonban nem érdekelnek; közömbösen hallgatom tapogatódzásait. Így aztán soha nem tudtam meg, hogy miképpen tervezte Péter Gábor az én „megszabadításomat."

Az sincs kizárva, hogy csak azért jött, hogy csevegései közben személyesen győződjön meg arról, bírom-e a fegyházat s milyen állapotban vagyok egészségileg. Emlékezetem szerint távozásakor még arra is gondoltam: vajon a Vöröskereszt érdeklődött utánam? Erre a külföldi érdeklődésre majd azt a megnyugtató feleletet fogják adni, hogy belenyugodtam sorsomba, a börtönügyi hatóságok jól bánnak velem, ellenőrzik fegyőreimet és a szükséges orvosi kezelést sem nélkülözöm.

Évek múlva tudtam meg, hogy a politikai .rendőrség feje természetesen a Rajk-ügyben is hazudott előttem. Rajkot 1949. október 15-én végezték ki, Kádár János belügyminisztersége alatt és őt is a hóhértörvénybe ütköző bűntettek miatt állították népbíróság elé. Azt állítják, hogy Kádár belügyminiszter vette volna Rajkot rá — baráti alapon — a beismerő vallomásra, aminek fejében gyors szabadlábra helyezést ígértek neki a bírósági színjátszás után. (Ennek technikáját Rajk László is jól ismerte . . .)

Különös hatással volt rám a Rajk-ügy, de gyakrabban csak később gondoltam rá; akkor, amikor megtudtam, hogy felakasztották. Börtönablakomból s éppen Rajk kivégzésének napján, 1949. október 15-én, néztem végig egy akasztást. Olyan gyanúm támadt, hogy őt végezhették ki akkor a fegyház udvarán. Ott már hajnal óta ácsoltak és kalapáltak. Az idő is elmúlt és aznap elmaradt az ébresztés. A fegyencnek ébresztő nélkül nem szabad felkelnie. Egyszerre nagyon mozgalmas lett az udvar, de az ablakomból csak keveset láttam. Kiveszem a tribün és az akasztófa körvonalait, az ott nyüzsgő személyek alakjai azonban elmosódnak. Azt is sejtem, hogy a halálraítéltet még nem hozták ki a bitófa alá.

Elkezdek dörömbölni az ajtómon. Szerencsére egy tisztességes fegyőr jön:

— Kérem, az idő elmúlt és nincs ébresztés.

— Az a parancs, hogy ma hosszú pihenést engedélyezünk.

— Akasztanak?

Szétnéz és úgy suttogja:

— Akasztanak. Én azonban a fejemmel játszom, ha fegyenccel társalkodom.

— Fiam, nekem nincsenek szálaim azokhoz, akik árthatnának neked — mondom az őrömnek. Tisztet, közlegényt vagy civilt akasztanak?

— Nem közembert, hanem tisztet akasztanak.

Visszamegyek az ablakhoz. Szék nincs a cellámban, amelyre felállhatnék. Kihúzok a bakancsomból egy jókora szeget és felhúzódom valahogy az ablakrácsig. A szeggel letörök két drótszálat, amelyek a börtönablakot fedik. Most végre látok.

A tribünön, egy ismeretlen előkelőség mellett Péter Gábor áll, körülöttük több „kihallgatómat" ismerem fel (az Andrássy-útról). Ott van az itteni parancsnok és az újságírók is íróeszközökkel a kezükben. Valamennyien ünneplőben. Csak az akasztófa alatt áll egy középkorú férfi alsóruhában. Látom a hóhért, amint a kötelet hurkolja és hallom, amint a megjelentek közül többen hangosan nevetni kezdenek. Hirtelenül elül a zaj, mert a halálraítélt most harsány hangon felkiált:

— Ártatlanul halok meg!

Innen az ablakból feloldozom.

Felhúzzák. De rövid időre rá leveszik a halottat a kötélről, „nehogy soká ásítson a verem."

Van-e fájdalmasabb valóság a rab-temetésnél, a rabsírnál?

Az elhullott állat dögtéri elföldelése hasonlít talán hozzá leginkább. De nem találó még ez a szomorú hasonlat sem, hiszen vannak ragyogó kutya-, macska-temetők egyes világvárosok közelében. Az ott elhullott állatoknak jut márvány síremlék érzelmes felirattal, koszorú, örökzöld, meleg könnyek és fuldokló zokogás. „A kedves kutya, amely itt nyugszik, felejthetetlen" — íratta a gyászoló tulajdonos a márványoszlopra.

A rabnak itt, ha lehúnyja szemét vagy megzsinegelik a torkát, mindebből semmi sem jut: sem anyja, sem felesége, sem gyermeke nem vehet tudomást a temetésről. Soha nem száll könny, virág, ima erre a sírra. Sem kő, sem jel nem mondja el, ki nyugszik e helyen.

A kivégzés után a megjelent hatalmasságok nagy lakomára ültek össze. Annak végén, ételtől-italtól jókedvre hangolva, elhatározták, hogy elővezettetik Mindszentyt. 1949. október 15-én délelőtt történt ez. Két tiszt lépett be a cellámba:

— Az államtitkár elvtárs elrendelte elővezetését az emeleti terembe. Kövessen! Figyelmeztetem, tisztességesen viselje magát, mert különben büntetést kap!

Éreztem, hogy a jóllakott, vigadó Heródes gúny-mulatsága kezdődik. Elhatároztam, hogy néma leszek. Mesterem így tett, amikor ráadott fehér ruhában ott állt a gyilkos uralkodó, Heródes előtt. Szeges, nehéz bakancsom végigcsattog a szűk folyosón; előttem-utánam egy-egy fegyveres, gumisarkos topánkában. Felvezetnek az emeletre.

Előbb üres hivatali szobába lépünk, ahol Lenin, Sztálin, Zsukov, Rákosi képeit látom. Azután kitárul a szomszéd helyiség ajtaja. Belépek és megállok előttük talpig darócban, lefogyva és azt hiszem, halotthalványan. A társaság központjában az előttem ismeretlen államtitkárt látom, majd Péter Gábort és kíséretét. És az újságírókat. Az egész sereg rámnéz és egyetlen nevetésben csattan fel.

Az „államtitkár" végül int s még mindig el-elnevetve magát, azt kérdi:

— Maga a Mindszenty?

Hallgatok.

— Egészen jól áll magának ez a ruha! — jegyzi meg s újra felnevet és a többiek vele hahotáznak.

— Van valami kívánsága? — kérdi később.

Némán hallgatok.

— Jól van ez így, — mondja — most a nép az úr! A pápa is nemsokára a maga sorsára jut!

Egy percig szembenézünk. Azután az államtitkár megint int és a fegyencet visszavezetik cellájába. Csattan az ajtó. Ott bent a fegyenc letérdel és hálát ad, hogy a názáreti Jézussal megoszthatta gyalázatát. Azután elkíséri imáival a ma reggel kivégzett fogoly lelkét az Örök Bíró elé: Adj Uram irgalmat, nyugalmat neki!

A magánzárka hangulata

Magányába zárva, egyedül ül a rab. Órája nincs. A kérdés állandó és soha nem szűnik: hány óra lehet? Nehéz eltalálni, vakságban tapogatózom és csak kevés adatom maradt: 5, 7, 12, 18, 19 óra. Az öt időpontból is csupán az első és az utolsó az, amely némi struktúrát ad a formátlan, elfolyó időnek, ezek a kelésre és a lefekvésre kapott parancsok. Ám ezek az időtámaszpontok is meginognak, amikor például délelőtti akasztásra készülnek az udvaron. Vagy ha éppen lefekvés idején költöztetik egyik cellából a másikba az időtapogató rabot. Emberek, akik a nagy fogalmakat — pl. az örökkévalóság fogalmát — kicsiny és mulandó helyzetek jellemzésére használják, sokszor ismételgetik, hogy néhány óra is „örökkévalóságnak" tűnik a magánzárkában. Egy azonban bizonyos. A tétlenség mázsás terhe alatt, a nagy síri csendben és a lassan elfolyó élet és idő áramában: az ember gondolataival mind többször járja be az igazi örökkévalóság felé vezető utat. Én megértem a szegény szerzetes rabot, a költő Verseghy Ferencet is, aki egyedüliségében lefordította a Marseillaise forradalmi strófáit. Újabb 9 évi várfogságot kapott érte.

Az idő tájékozatlanságában, a rabot körülvevő nagy hideg csendben úgy van a magános fogoly, mint a világtól egészen elszakadt sarkkutató. Így bolyonghatott Nansen a kietlen jégmezőn; testben-lélekben kimerülve, mindentől és mindenkitől elhagyatva.

Csak az írások a falakon, meg a bevésesek az ajtókon beszélnek még valamiről. A szerencsétlen elődök szólnak itt a szerencsétlen utódokhoz. Talán titkokat jelentenek. De mindenesetre a szenvedés szülte őket, mint a mélyvízi kagylók a maguk gyöngyszemeiket.

„És lomhán csúsztak a napok,
Mint hab tetején a hínár." (Wilde)

És mégis múlnak. Ma 100, 200, vagy 500 napja van annak, hogy a szabadságot elvették. Aztán kerek 1 000 nap lesz belőlük. Különösek ezek a börtön-jubileumok: a kerek számok. De az idő folyamát nem tudják megállítani s így évek tűnnek, múlnak el visszahozhatatlanul. Minden nap egy-egy összeomlás, nagy és új zuhanás. Már csak az van hátra, hogy a halál megelégelje egyszer ezt a nap-, hó- és évhalmozást. S a halál akkor át fogja adni a rabot Istennek, aki végtelen irgalmával a végtelen szabadság küszöbén várja őt.

A magánzárkás fegyenc nem lát szabad természetet, erdőt, virágos rétet, kenyér-termő, pipacsos mezőt, csobogó csermelyt és a nagy Dunát, kenderáztatót, Balatont, tengert, nyájas holdvilágot, tejutat, csillagot, szülőfalut, templomot, temetőt, övéit, szerettei sírhalmát, karinges kispapot, hívősereget az Úr színe előtt, öröklámpafényt, oltárt, gyóntatószéket, keresztelőkutat, szószéket, körmenetet, keresztény családot, ártatlan gyermekszempárt, amit úgy szeretett az Úr Jézus. Nem lát elsőáldozókat, saját jegyesét, akár leányka, akár bazilika, dóm vagy székesegyház legyen az. Nem láthatja hazája egyetlen pontját sem, csak ezt az átok-verte részt. Nem láthat semmi olyasmit, amiről az emberek azt gondolják, hogy nem élhetnek nélküle.

Sőt a fegyházban még másik fegyencet sem láthat. Csak magamon láthattam, hogy milyen egy fegyenc. Fegyencet itt olyan nehéz látni, mint fehér hollót, pedig most akad elég fegyenc minálunk. (A szabály ellenére alkalmam volt egyszer egy másik fegyencet is látni.)

Mint 105-ös jövök be a sétáról illő kísérettel. Az őrmester vezet a folyosón át cellámba. De nem a 105-be, hanem — szórakozottan — a szomszédba. Én kezdettől láttam a hibát, de szívesen engedelmeskedtem a fegyőrnek. Kattan a zár s én belépek. A „tulajdonos" a rekkenő kánikulai hőségben ruhátlanul fekszik a priccsen, abban a megnyugtató tudatban, hogy őt itt nyugalmában senki sem fogja megzavarni. Fegyencnél ritka hirtelenséggel felemeli fejét és a két fegyenc, aki egymásról semmit sem tud, nézi egymást.

Az őrmester észbekap. Nagyot penderít rajtam. Én pedig a folyosón és a 105-ösben így vigasztalom:

— Minden foglalkozásban vannak művi hibák. (Talán még Rákosi is követ el hibát.) Megnyugtatom, hogy az eset nem kerül rá a „káder-lapjára." Lesütött szemmel hallgat. Én meg örülök, hogy magamon kívül egy másik fegyencet is láthattam.

Este lefekvés után, amikor az őr távolodik a folyosón, ütögetem a falat, amely a két „ismerős" rab ágyát választja el egymástól. A viszonzás elmaradhatatlan. Én nem állítom — mint némely börtönnapló szerzője — hogy értekezéseket tartottunk és hírügynökséget szerveztünk a falon át. Ehhez nem értettünk. De a faltelefon segítségével biztosítjuk egymást együttérzésünkről. Ha azonban az őr észrevenné ezt a szimpátiavonalat, a két fegyenc súlyos büntetésben részesülne. De nem vették észre; s mi hosszabb időn keresztül esténként egymással a faltelefonon érintkeztünk.

Azután egyik este kopogtatásomra a szomszédból nem érkezik visszhang. Eltűnödöm a helyzeten. Haragszik? Nem hiszem. Tegnap este nagyon barátságos volt. Engedelmes lett? Nem cselekszik többé „tilosat?" Valószínűtlen, hiszen a fegyenc a fegyencnek mindig több, mint a börtönszabály. Meghalt szegény? Agyonverték „rövid úton?" Áthelyezték más cellába vagy talán más börtönbe? Ez is lehetséges. Betegen kórházba vitték? Ez már viszont fegyenc részére fényűzés volna. Rákosi irgalmával szabadlábra helyezték? Ez is megeshetik. De hol élhetne most Magyarországon „szabad lábon?" Egy egész éjszakára elég ez a sok töprengés. A probléma persze nem oldódik meg.

Egyszer kisebb javítást végeznek a cellámban s egy napra az üres szomszéd cellába tesznek. Oda ülök az asztalához, ledőlök az ágyára s úgy tűnődöm: ki lehetett a szomszédom?

A fegyházban a legkínzóbb az elvégtelenedni látszó, lelket őrlő egyformaság és ez előbb-utóbb az idegekre megy. Ami ebbe rést vág, annak az értéke a rab szemében szinte megmérhetetlen.

Az ínyencségnek nem voltam rabja; a mértékletesség nem okozott nehézséget életemben. Igyekezetem az volt, hogy asztalom mindig egyszerű maradjon; s a bőjt is fontos része volt lelkiéletemnek. Mégis a fogságban az étkezés fogalma nagy fontosságot kapott: előlépett időfogyasztó tényezőnek. A három étkezés mintegy három órát töltött be a megállott idő űrjében. Más jelentősége nem lehetett, hiszen a nekünk nyújtott táplálék oly silány volt, hogy a rabnak mintegy saját véréből, élet-kalóriájából, zsírjából kellett élnie. S amikor éltető táplálékot kapott, annak ízét is elrontotta a csajka, evőeszközök mocskossága, az őrök durva sürgetése a rácson keresztül és a Jób emlegette angustia cibi, az étel szűke (Jób 6,7).

A fegyházban kezembe került Somogyi Lászlóné „*Ésszerű és gazdaságos táplálkozás*" című munkája. Bár a fegyház urai sokszor emlegették, hogy ellátásunk mindenben megfelel a kalória-követelményeknek, állításuk nem felelt meg a könyv kívánalmainak. Cukrot például vagy nagyon keveset, vagy egyáltalában nem láttam. És ha anyám küldött 6—9 havonként engedélyezett csomagot, azt sokszor éveken át nem kaptam meg.

Táplálékunkat a folyosón átnyargaló őrök bedobják a cellánkba s ha az élelem az őrök marakodása közben a folyosón földre hull, felszedik s porosan adják nekünk be a húst és a kenyeret. Gyorsan kell ennünk, mert a rácson át sürget és zaklat az őr. A reggeli nyomai többször ott vannak a délben kapott kanálon és edényen. A változatosság követelménye úgy valósul meg, hogy krumpli a leves s utána adnak krumpli-pürét, esetleg tört krumplit, vagy zöldbablevest zöldbab-főzelékkel.

A séta ketrec-mozgás: mint a madáré a kalitkában, vagy a süldőé a hidasban. Vezetik a rabot, mint megorrlyukazott medvét. Felül nyitott, szűk építményben sétálunk. Négy magas fal veszi körül azt az aszfalt-sávot, amelyen mozognunk kell.

A sétány hosszúsága megfelelő volna (40 m), viszont olyan rabnak, mint jómagam, igen gyakran ennek az útnak csak egyharmadán volt szabad járnia. A sétát toronyőr ellenőrizte a toronyból. Ugyanakkor vigyáznom kellett, hogy ne lépjek az előttem haladó fegyőr sarkára, miközben mögöttem egy másik az én bakancsomat tiporta. Az is megtörtént, hogy fegyőr-kisérőim szorosan mellettem meneteltek: hol lassítva, hol gyorsítva, hol újra sűrű egymásutánban. Néha az elégedetlen őrök idő előtt véget vetettek a sétának.

Egy óra hosszat szótlanul járni, mint ahogyan jár a garat a malomban üresen, amelybe elfelejtettek gabonát önteni . . . Talán a rabok elégedettebbek a közös sétával, amint a rabsereg körbe-körbe lépked több fegyveres őrrel. Én ezt nem próbáltam, de gondolom, hogy jobb, mint a magános veréb tipegése. Lehet beszélgetni, kis hírt kapni, tegnapról mára a másikon a kedélyhullámzást tanulmányozni. De ki tudja?

A rab pótolni tudja „sétáját" magányos cellájában. Roppant előnye, hogy kíséret nélkül teheti . . . Szabad az út, mehet, amerre akar és ameddig lehet: a cella egyik falától a másikig. Széchenyi István Döblingben kiszámította, hogy ottléte alatt annyi mérföldet tett meg, amellyel Európát kétszer körüljárhatta volna. Gondolom, a fegyházban töltött öt év alatt nekem is volt valamelyes teljesítményem ezen a téren.

A fegyenc kora reggel rendbehozza celláját, leteríti pokróccal a szalmavánkost és a szalmazsákot — egyetlen ránc nélkül. A 10-órás álmatlan nyugtalansággal félrefeküdt konok szalmát símára kell egyengetnie; sőt testi épségét féltve, az ágaskodó szálakat is leszereli. Utána tisztogatnia kell a látható ágyrészeket, a koporsófedélre emlékeztető deszkaasztalt, az ajtó „rabművészeti" alkotásokkal teli belső oldalát és az egyetlen deszkából álló padot. Az ablak pókhálóit gondosan kell törölnie — akár az arcát — azzal az egyetlen törlőronggyal, amely ugyanakkor egyetlen törülközője is.

Naponta seprünk, időnként súrolunk is, fekve és térdelve. Visszük a szalmazsákot és vánkost; kiürítjük, megtömjük és visszük vissza, fejen vagy vállon, nyers parancsok, durva ráförmedések, gúnyos nevetések közt, miközben ellenőrzőink úri füsteregetésekkel cigarettáznak. A betegek, gyengék tántorognak; nincs felmentés.

Van borotválás is hetenként. Nem öröm. A rendőregyenruhás borbélynak nem szabad a fegyenccel beszélgetnie. Ha a fegyenc kísértésbe hozza, fel kell őt jelentenie. A goromba borbélynál csak a szerszáma rosszabb. Olvastam, hogy a fegyencek borbélyaikat tímároknak nevezik. Már nem lehetne elénekelni a régi nótát, hogy a fegyenc „göndör haja rövidre van levágva." Az én fegyházamban a két-háromhavi nyírással inkább meghagyják a hajat: már augusztusban azért, hogy télen meg ne fázzék a fegyenc.

Esti rabtevékenység is akad. A fegyenc van annyira mindenes és önellátó, hogy varrni is tudjon, akkor is, ha sohasem varrt még előbbi életében s ha, mondjuk, egy képesítése előtt álló szabóinas mosolyogna is munkáján. Rabruhánk ormótlan, vastag és nehéz, de mégis vásik, kopik, szakad s a gombjai is idővel leperegnek. A fegyháznak van szabója; a fegyencnek nincs. A fegyenc akkor alakul át szabóvá, amikor jelenti ruhájának szakadásait és az őrség is hivatalosan megállapítja azokat. Hosszabb idő múlva megérkezik a cellába a szabóság, megállapítja a rabruha hibáját, eltávozik, majd hivatalosan újra megjelenik a kiutalt teljes „üzemanyaggal." Ha a javítandó ruha és a szabóság a cellában egymásra talál, kezdődik az ipar, vagyis a cella ipari üzemmé válik, éspedig olyanformán, hogy a fegyenc egy személyben egyesíti a vállalkozó műhelyfőnököt, a segédet és a tanoncot. Itt valósul meg a beígért teljes kollektívizmus. A tervezés sem hiányozhatik, ezt azonban felsőbb tényezők végzik el. Egyenlegbe állítják a feslések vagy a hulló gombok cérnaigényét az ő készletük megfelelő hányadával. A színek és az anyagok vastagsága nem játszik szerepet tervműveletükben. Fehér anyaghoz fekete érkezhetik, sötétbarna daróchoz vörös vagy fehér színű. A cérnát sem mérik a tű fokához. Ilyenkor kezdődik a cérna hosszában való hasogatása.

Amikor a befűzés megtörténik, a naiv kezdő gyűszűt mer emlegetni. Ekkor rápirongatnak avval, hogy reakciós igényei vannak . . . Ámde a kemény darócban csak tovább makrancoskodik a tű: a varrandó tehát lekerül a földre, vagy fel a rab-asztalra; s ekkor kisül, hogy nincs jobb gyűszű a világon a fegyencbakancs talpánál. Órákon át folyik a megfeszített munka, és a fegyenc abban a hitben él, hogy a szabóság a legverítékesebb életpályákhoz tartozik. Miközben tenyérrel törli

verejtékét és rossz tűvel, rossz cérnával, gyűszű nélkül dolgozik, a betelepedett örök nagyúri kényelemmel cigarettáznak. De szabály is, hogy amíg tű van a cellában, ott kell maradniok. Amikor a cérna elharapásának aktusa megtörtént, az őrség a tűvel és maradék cérnával eltávozik, hogy fellebbvalóinak jelentse: a 105-ös rab nem nyelte le öngyilkos szándékkal a tűjét, ereit sem hasította fel. (Szabóságom egyszerű börtönélményeim közé tartozik s nem járt olyan sikerrel, mint két cseh zsoldosé, akik a melkiek fogságában ócska ruhákat kértek javításra, „hogy jobban múljék az idő." A szövetekből sietve kötelet fontak és még aznap éjszaka az ablakon át elillantak.)

Cipész-munkát nem végez a rab, hiszen olyan bakancsot kap, amely a kevés mozgás és sok ülés mellett elnyűhetetlen. A kiutalt egy pár bakancs rendszerint kiszolgálja a maga fegyencét, amíg csak a fogsága tart. A szeghegyeket — nem tudom, szabvány-e ez — nem reszelték le belül a bakancsomban. De hát a rab nem akar kényeskedő lenni; sétálgat és egyre bizonytalanabbul teszi azt. Amikor már bicegni, majd sántítani kezd, az őrség vizsgálatot tart. Eredmény: leállítják a fegyenc sétáját, jó időre. A bakancs azonban érintetlen marad.

A rab munka közben sok mindenen elgondolkodik. Azon tünődött egyszer, hogy az új világ milyen lelkiismeretesen gondoskodik a munka elosztásáról. Fő-rabtartója, Péter Gábor „altábornagy" például szabó volt. A szabó-ipar érezhetően megsínylette kikapcsolódását. De a nép állama tudta kötelességét: az esztergomi érseket sikerült beutalnia a más pályára hívott Péter Gábor helyére szabónak.

Azon is eltűnődött, hogy a régi reakciós, burzsoa világban Rákosinak, Szakasitsnak, Kun Bélának és elvtársaiknak megadták azt a lehetőséget, hogy börtönükben olvashassanak, írjanak. Kapcsolatot tarthattak a külvilággal is. Kun Béla 1919-ben párthíveit fogadta és a Gyűjtőfogházban szervezkedett a hatalom átvételére. Hitler a weimari köztársaság börtönében államköltségen végezte el a főiskolát. Egész könyvtár állt rendelkezésére, leveleket írhatott, szombatonként előadásokat tartott fogolytársainak. Itt írta meg a Mein Kampfot. Djilas is olvasott Tito börtönében; ugyanott zavartalanul dolgozhatott kéziratain.

Saját sorsomon és tapasztalataimon mérhettem meg, mit engedélyezett mindebből a haladó, „emberségesnek" hirdetett

népi demokrácia rendszere? Nem panaszként, hanem az igazság megállapítása végett hozom fel a fenti összehasonlítást. A fegyházból még édesanyámnak sem volt szabad levelet küldenem. A fegyházban kilenc hónap elmúltával misézhettem. Az őrök azonban mise közben a „kukucskán" lesték, hogy meddig jutottam el a szentmisében és a heti fegyházi fürdésre különösképpen mindig akkor hívtak el, amikor a kenyér átváltoztatása után a bor átváltoztatásának a szertartását megkezdtem. Én azonban folytattam a szentmisét . . . Fenyegetőztek, de semmivel nem törődve, csak a mise végén követtem őket.

A rabkönyvtár

A rabkönyvtárt a rab sohasem látja. Én sem láttam. Körülbelül kilenc hónapig egyetlen könyve sem került kezembe. A fegyenc olyan büntetett egyén, aki nem méltó arra, hogy az új világ kultúrájában részesüljön; a régi világét meg azért nem kaphatja, mert azt likvidálták.

Kilenc hónap múltán, s anélkül, hogy kértem volna, az őr időnként behozott hozzám egy-egy könyvet. Ekkor már az „átnevelés" szempontja kerekedett felül fegyházamban.

Akit tizenöt esztendőre vagy életfogytiglanra ítéltek, az nem találja értelmét a szellemi munkának. Olvashat, igaz. De csak a rab-könyvtár áll rendelkezésére; s az is csak időnként, nem állandóan. Az eléje adott szellemi táplálék — legtöbbször a hazugságoknak, a vastag propagandával kevert tudománytalanságnak keverékei — nem ízlik azonban azoknak a raboknak, akiket azelőtt igazi kultúrával neveltek. De a rabkönyvtárból sem azt adják, amire úgy-ahogy ráfanyalodnék, csupán a burkoltan vagy nyíltan kommunista ideológiát szolgáló s ezért végtelenül üres és unalmas kiadványokat.

A hideg és homályos fegyházi cellák sem éppen olvasásra valók, még ha volna is mit. Ködös vagy esős időben állandó a homály. A cella fonott-drótos ablakán délután már nem hatol be a világosság október közepétől májusig. A villanyt takarékosságból és kellemetlenkedésből egyes parancsnokok nem is engedik meggyújtani. Amikor az egyik ilyen napon villanyfény mellett breviáriumozok, hirtelen beront a parancsnok. Előzőleg lámpámat már odakintről leoltotta. Látja kezemben a breviáriumomat:

— Nem engedem az áramot pocsékolni, maguk úgyis sokba kerülnek a dolgozó népnek!

— Kérem, én nem kértem ezt a finom ellátást. A magyar nép sem kívánt engem ezzel megtisztelni.

Amikor később (hetenként egyszer) kiadtak a raboknak egy-egy könyvet, a rabkönyvtár állománya talán 200 könyv lehetett, mert a régi könyvállomány nagy részét zúzdába vagy tűzbe vetették. A Szent István Társulat kiadványai is menthetetlenül erre a sorsra jutottak, s Schütz Antal Dogmatikájából 80 „reakciós" oldalt vágtak ki és többezer példányt megcsonkítottak.

Isten a megmondhatója, mennyi mindent és micsoda értékeket semmisítettek meg. Az arab hódítók mentalitása, amely megsemmisítette az alexandriai könyvtárat, századunk bolsevizmusában folytatódik tovább: „Ami nincs megírva Marx-ban és Lenin-ben, vesszen!" A cenzúra nevetséges voltára jellemző, hogy még May Károly ifjúsági regényeit is indexre tették. Rákosi az esztergomi Primatiának komoly tudományos köteteiről nevezetes könyvtárába is kiküldte hivatalos ritkítóit: s ez abban az időben történt, amikor még szabad voltam. Valamit azonban meghagytak a magyar klasszikusokból a rabkönyvtárban, talán hogy közéjük lehessen sorolni Rákosi, Révai, Andics stb. munkáit . . . — de még a meghagyottakból is olvashatatlanná tettek egy csomót. A rendszer által — taktikából — magasztalt Kossuth műveiből egész sorok vannak tintával vastagon kiszántva. Sőt a moszkvai nagykövet, Szekfű is sokszor csak erős tintavonalakkal olvasható. A rabkönyvtár zöme a tegnapi és mai magyar, orosz és egyéb külföldi un. magas marxista irodalmat adja: Marx, Engels, Lenin, Sztálin, Majakovszkij, Zsdanov, Gorkij, Makarenko, Nexő, Rákosi, Révai, Andics, Lukács, Molnár Erik, és a két-három tucat — gomba-mód burjánzó — mai költő . . . Az új könyvtár új részét már csaknem kizárólag orosz és bolsevista szerzők írták.

Tanulmányozgattam a szomszéd népköztársaságok vezetőinek (Gottwald, Georghi Dej, stb.) megjelent beszédeit és cikkeit. Fárasztó munka: ugyanazt a témát variálják engedelmesen, megállás nélkül. Amit Gottwald mond, azt hirdeti 1953-ban a román Georghi Dej és a lengyel Berman is. Csak Tito füttye más, egyébként a nagy kommunista Falanszter egyhangú unalmas muzsikát ad, Moszkva kottáiból.

A materialista bölcselet termékei elöntik a rabkönyvtárakat,

a nem-materialista bölcseletet távoltartják. Egyízben kísérletet tettem, hogy megtudjam, milyen mértékben óvnak engem is a szellemi fertőzéstől, mi az amit irodalmi méreganyagnak minősítenek? Ennek megítélését természetesen nem a helyi parancsnokra bízták, akit nem tartottak színvonalas, megfelelő méregszakértőnek. Számomra fent a magasban rágták meg a szükséges szellemi táplálékot.

Kísérletképpen kérvényeztem „Die Geschichte des Idealismus" és a „Leben von Kant" című köteteket. Nagy sokára jelezték: beszerezhetetlenek.

Az egyhangú, propagandisztikus politikai és ideológiai menüktől megcsömörlöttem, később — amikor már hozzájutottam újra — szinte kiéhezve merültem bele abba a világba, amelyet az emberiség valóban kivételes szellemei építettek az egymást követő nemzedékek gazdagítására.

Mintegy az orosz bolseviki ideológia ellenében odafordultam újra az orosz irodalom igazi és nagy neveihez: Belinszkij, Puskin, Lermontov, Gogoly, Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevszkij stb. Sok mindenért tudják kárpótolni a sok mindenen átment embert. Azután jöttek a régi angolok. Shakespeare legtöbb művét újra elővettem; azután Miltont és Dickenst. Az utóbbit mindig nagyon kedveltem, Shaw-t kevésbé. Carlyle műve, amelyet a francia forradalomról írt, maradandó hatással volt rám. A németek Goethével, a franciák Molière-rel vígasztaltak. És újból olvastam Dantét s a *Quo Vadis*-t. A régiek, a klasszikusok érdekeltek — gyógyírként hatottak. A magyar irodalomból Zrinyit, Gyöngyösit, Széchenyit, Kossuthot, a Kisfaludyakat, Aranyt, Petőfit, Vörösmartyt, Czuczort, Tompát, a nagy Beöthyt olvastam.

Világirodalommal, világtörténelemmel, szociológiával, neveléstudománnyal is behatóan foglalkoztam. Elolvastam sok politikai pamflettet, mint a „Grősz-összeesküvés," a Rajk-per, a prágai egyházi per; — a Vatikán és az Amerikai Egyesült Államok elleni kirohanásokat. Ezeket szívesen adták, mert négy-öt példányban is beszerezték őket. Rákosinak hat kötete szerepelt a fegyház és rabkórház könyvtárában. Az előbbiben mindegyik öt-öt példányban.

Az iskolai tankönyveket is átnéztem. Szegény magyar ifjúság!

A rendszer hívei maguk is leszólták később ezeket a gyatraságokat.

Olvastam sok olyan könyvet, amilyent künn nem vettem volna kézbe.

A 20. orosz pártkongresszus után máról-holnapra eltűntek a rabkórházból Sztálin, Rákosi munkái, a Grősz- és Rajk-per, stb. A „reform" a rabkönyvtár mintegy 1500 kötetéből elvitt legalább 20 százalékot.

A rabirodalom

A történelem hosszú folyamán sokan írtak jelentős irodalmi műveket a börtönben. A Szentlélek ott ihlette Szent Pál apostolt számos levele megírásában. Megható tény, hogy az első három században a 22 vértanúhalált halt pápa börtönből írta pásztorleveleit. (A pogány imperátorok ezt megengedték; a mai néptribunok nem. Négy bíborostól és rengeteg püspöktől tagadták meg ezt a lehetőséget.) Boëthius a gótok börtönében alkotta terjedelmes és oly értékes bölcselkedő művét. A magyar Haller Jánost fogarasi rabsága tette íróvá. Gróf Koháry István rabénekeket költ Thököly börtöneiben. De bizonyos az is, hogy sokan a rab-írók közül börtöneikben inkább hallgattak. A börtön néha még a háborúnál is jobban meg tudta bénítani a Múzsákat.

Mindig szerettem a könyveket, gyengém volt az irodalomkutatás, magam is műveltem az írogatást. Akármennyit dolgoztam is napközben, estére még mindig jutott kedvemből és időmből az írásra és az olvasásra. De a fegyház nem hat ihletően az irodalmi tevékenységre. A céltalanság érzése nagy-nagy nehezék az ember lelkén: bénítja és akadályozza a szellemi munkát. Ezen a bénaságon talán csak az segített, ha felindítottam Isten dicsőségére a jószándékaimat; ilyenkor azt éreztem, hogy az Ő szolgálatában úrrá kell lennem az akadályokon. Időnként az a gondolat is felvetődött bennem, hátha egyszer mégis kikerülhetek innen, s ha úgy történne, arra az időre fel kell készülnöm. Ismernem kell a rabtartók ideológiáját, cselekvéseik mélyebb rugóit, módszereiket. Elhatároztam: megkezdem feljegyzéseimet.

A szellemi munka nehezen indult el. Eleinte tollam, tintám, papírom sem volt. (Tollat azért nem adtak, mert feltételezték, hogy öngyilkos szerszámnak használja azt a fegyenc.) Egyszer aztán egy ceruza-véget találtam. Észrevétlenül zsebembe került. Illegális papír is akadt, ha nem is írásra való. Biztató kezdetnek látszott.

Azután újra jönnek a motozók. Falnak és saroknak fordítják a motozandót s előbb a cellát vizsgálják át aprólékosan. Azután úgy tapogatnak végig, mint ahogy a dohány- és cukorgyári munkásokkal teszik, amikor azokat a gyárból hazamenet megmotozzák. Ha könyv akad cellámban, azt lapról-lapra szép lassan áthajtogatják. Sem tárgy, sem személy nem marad tőlük érintetlen.

Később, a Sztálin halálát követő „enyhébb korszak-"ban, kaptam ceruzát és egy kis füzetet. Írni kezdtem s ettől kezdve ritkábban lestem, hogyan művészkedik birodalmamban a pók . . . A messziről idehangzó cimbalompengés sem érdekel már vasárnap ebéd után. Naplót is vezettem később; azonkívül terjedelmes jegyzetelést végeztem.

Még később, 1956 után, jobban hozzájutottam forrásmunkákhoz s el tudtam mélyedni pl. művészettörténeti művekben is. Így állítottam össze „*Vallás és művészet*" címen hat értekezést. Foglalkoztattak bölcseleti és hitvédelmi problémák s készítettem ezekre vonatkozó feljegyzéseket is. Jelentős anyagot gyűjtöttem a magyar szentek életrajzaihoz.

Állandó visszatérő büntetést jelent, hogy a vékony rab-vacsora után azonnal le kell feküdnünk s sötét cellánkban kell töltenünk hosszú 10 órát: nap-nap után, hónapokon, éveken át.

Mit tesz az átlagos rab a hosszú ébrenlét óráiban? Kesereg, emlékezik vagy sír; esetleg imádkozik és hallgatja a láthatatlan élőlények percegését.

Az a rab, akire itt gondolok most, sokszor látja az édesanyja arcát, de a Sátánét is a hideg, irgalomnélküli emberi arcok mögött. Foglalkoztatja a „bűn" is, amiért fegyházba vetették, emlékezik perének komédiájára, a Justizmord minden részletére. Ha cselekedetét számbaveszi is, azokat Isten ítéletére bízza, úgy érzi, hogy azok miatt nyugodtan tud aludni. Ám vannak — és a magánzárkában olykor mázsányira súlyosodnak — más valóban nyomasztó gondjai.

Áttekinti lepergett életét. Új szemmel vizsgálja és újra értékeli azt. Látja szülőfaluja templomát, temetőjét. Elvonulnak előtte a régi képek: gimnáziumi padja, érettségije, a papszentelési oltár; látja munkatársai, alkalmazottjai arcát. Emlékezik sok, látszatra kárbaveszett s ma már elenyészett küzdelmeire. Mindarra, ami megsemmisült. Magyar hibák, magyar bűnök! Hol vétette el Magyarország az utat? Mikor kezdődött az a történelmi folyamat, amely a katasztrófába vezetett? S ha Isten irgalmas lesz — hogyan, miképpen kell majd újraépíteni azt, ami elpusztult?

A hosszú éjszakák megállás nélkül szülik a töprengő gondolatokat. Nem lehet tőlük szabadulni, közben imádkozik a rab. S a gondolatok, gondok, fájdalmas emlékek azután újra megjelennek — hullámonként áradnak a rab felé; utána elapadnak, eltűnnek egy időre.

Az álmatlansággal való viaskodás végre is kimerít. Elszundítok.

Hirtelen újra felráz az őr: „szabálytalanul" alszom! Úgy kell feküdnöm, hogy az őr állandóan láthassa arcomat és a kéz-fejeket a takaró fölött. Ez a házszabály . . . Próbálom igazítani arcomat, kezeimet de a metsző hidegtől vagy a rovar-csípésektől kínozva, a kéz álom közben behúzódik védettebb helyre.

Engedelmeskedem. Azután nagysokára elalszom. Újra felráznak! Ez így megy, megállás nélkül. A végén a rab már fél attól, hogy elalszik. A Completorium „nox quieta"-ja nem jár ki a fegyház lakóinak. Kínt és gyötrelmet jelent a durva felébresztések sorozata. Az éjszaka folyton megismétlődő őrlődésekből áll.

A hajnali 5 óra elérkezése (az ébresztő) valóságos jótétemény tűnik, különösen, ha a rabot — mint legtöbbször — ébren találja. Amikor veríték önti el a testet s a rab belefáradt már a forgolódásba, felszabadulást jelent az ébresztésre kimozdulni, kilépni az éji gyötrelmekből, a megparancsolt fekvés állapotából. A Dunántúlon szokásos reggeli jókívánság átalakított formája: egészségedre váljék az éjszakai nyughatatlanság (nyugalom helyett), fegyenc-reggeleimen mindig eszembe jutott.

Van azonban a rendes éjszakák szenvedéseinél is hosszabb, nehezebben elviselhető állapot: az „orvosi rabpihentetés." Ezt is ágyban, de teljes 24 órán át kell elviselni. Amikor az orvos egyízben nyugtalanságot észlelt a szívemen, 30 napi szűntelen fekvést rendelt el. Ez annyit jelentett, hogy az őr állandóan vizsgálat alatt tartott az ajtó-lyukon keresztül; ellenőrző tekintete piócaként tapadt rám. Jóformán mozdulnom sem volt szabad. Mindent — evést beleértve — az ágyban kellett elvégezni. Jaj annak az ügynek, amelyet elfektetnek. Múlik az idő, — de milyen csiga-mászással — előbb az egy hét, azután a tíz nap, azután a két hét. A fegyenc érzi, hogy ez a „pihentetés" is komisz kínzást jelent; könnyítés helyett csak betegebbé, fárasztóbbá őrli a szívét. Vannak pillanatok, amikor életúntság kísérti, de ilyenkor gondolatban hite segítségével magáraveszi ezt a keresztet is s azt ami ráméretett. A tisztítótűz előrevételezésének számítja be. Végre a 30 napnak fele már elmúlt. Elérkezik a 21-ik naphoz. Csitítja idegeit: már a felénél kevesebb van hátra! Igaz, a fegyház kínjai tovább fognak tartani. Most azonban nem a börtönfal, hanem a

rab-ágy az, ami szinte elviselhetetlen. 28, 29, 30 nap . . . Úgy számolom, várom a 31-ik napot, mint a gyerek a Karácsony közelgését.

A 31-ik napon az 5 órai ébresztésre szinte boldogan ugrom ki a megúnt ágyból. Söprök, törülök, majd kilépek a folyosóra. Mintha szebb volna a börtön-folyosó is. A gyalulatlan, szálkás deszkaasztalomon mintha hívogatóbb lenne most a csajka meg az aluminium-kanál. Felszabadultan ábrándozik a rab: ma fel-alá járhat a cellában! Az ablakdróton át lát talán zöld falevelet is.

Aztán beüt a villám a rab-édenbe. Megjelenik a törzsőrmester:

— Ki engedte meg, hogy felkeljen?

— Elmúlt a 30 nap.

— Majd ha az orvos mondja, hogy letelt a 30 nap, és én kihirdetem, akkor felkelhet. Addig nem. További rendelkezésig vissza az ágyba!

Ne neked, ábrándozó rab! Valóban igaza van Vörösmartynak: ábrándozás az élet megrontója. Még a rab életben is.

Újabb 30 nappal sújtanak, anélkül, hogy az orvos elrendelné. A végén már minden elszürkül. A szívem sokkal jobban romlik és erősebben nyugtalankodik, mint az előző 30 napi kényszerfekvés előtt. Amikor a második részlet is lejár, már apatikus állapotba kerültem. Minden mindegy és nem érdekel semmi. Fekszem, fekszem rendületlenül, belső bénultságban, amíg a törzsőrmester riasztó kiáltozását nem hallom:

— Hát meddig akar még feküdni?

Megkövesedett testemet, izmaimat újra beleillesztem az „életbe." A második 30 nap letelte után azonban már nincs bennem abból az örömből, amit az első hosszú fekvés után éreztem.

Nem szabad az álomnak túlságos jelentőséget tulajdonítani, de nem lehet egyszerűen semmibe sem venni. Beletartozik az életfolyamatba s mint ilyen, Isten eszközei közé tartozik olykor.

Csodálatos dolog az álomvilágban a rab-álom. Ha az egyes zárka rabja elszundít, szervezetének hiányzó tevékenysége álomba keres kárpótlást s agyának rejtett műhelyéből néha különös jelenéseket, képeket vetít. Az entrópia, holt energia lesz itt eleven erővé. (A fegyencnél a természettörvények is fejtetőn állnak!)

A diák-álom is tud nyomasztó lenni. A rossz matematikus diák verejtékezve próbálkozik álmában és sehogy sem tudja megoldani a számtanpéldáját. A rab álma súlyosabb; sokszor csupa kínlódásból áll. Mint tűzreszánt boszorkányok, ülnek rá lelkére, agyára az üldözésnek, a gyötrelemnek víziói. A vogul népköltészet vastag ágú álomról, a német Alptraumról beszél.

Tapasztalható tény az is, hogy a közelmúlt eseményeit sokszor olyan régmúlt élmények, vagy az azokkal kapcsolatos olyan képek szorítják ki tudatunkból, amelyek élettapasztalataink legmélyebb rétegeiből jönnek elő és kísértenek, néha érthető és éles, néha homályos és kínzóan zavaros formában.

Huszonhat és fél évet töltöttem Zalaegerszegen, a nagymultú Zala vármegye székhelyén, mint gimnáziumi hittanár, majd mint plébános. Életem jórésze, sok tevékenységem idefűződik. Ha aludtam a fegyházban, legtöbb álmomnak Zalaegerszeg volt a színtere. Munkám és munkatársaim, ottani emberek és családok jelentkeztek álmomban. Még édesanyámmal is legtöbbször ott találkoztam, nem a szülőföldön; bár jártam azért Mindszenten is. Sokszor láttam viszont Esztergomot is, sokszor találkoztam Serédi bíborossal és Mátrai irodaigazgatóval. Aztán a múlt, sőt a régmúlt élményei összekeveredtek a közelmúlt rémképeivel, — a „rab-álom" gyötrelmei rámszakadnak: valami fontos, nagyon fontos feladatot nem tudok elvégezni. Üldöznek. Szökés közben elfognak. Fegyveresek állnak elém és akadályoznak a feladat teljesítésében. Vagy menekülés közben, mielőtt a túlsó partra jutnék, a híd leszakad előttem. És így tovább; gondolom, minden üldözött ember ismeri ezeket az álmokat. Volt úgy is, hogy latin szónoklatot tartottam és egyszerre elakadtam; nem tudtam eldönteni, hogy a különböző megfelelő kifejezésekből melyiket alkalmazzam. Egész éjszakám egy kifejezés verejtékes keresésével múlt el. Amikor azután a szívem nagyon összeszorult, felébredtem.

Anyám, az álmok nem hazudnak — mondta Petőfi. A rab-álom még kevésbé. Az éjszaka ránk nehezedő gyötrelmes álom a fegyenc-élet igazi vetülete.

Szorongásaim egy ízben még nappal kezdődtek, majd éjjel folytatódtak s végül álmomban az Úr Jézus igazított el. Álmaimban kétszer találkoztam a Szentatyával és több ízben Mikes, Grősz, Czapik érsekkel, valamint Shvoy és Rogács

püspökökkel. Egyszer az egyik volt miniszterelnökkel is. Elmondhatnám, hogy a börtön magányában mintegy két dimenzióban él a rab: az élet és az álom síkján. Az utóbbiban szabadabb, de a nyomasztó szorongás legtöbbször oda is elkíséri.

Találkoztam édesapámmal és két hugommal is. Szüleim inkább fiatalon, derűsen jöttek felém, de anyám néha öregen és gyászba öltözve. Dr. Géfin szemináriumi rektor, utódom, dr. Galambos apát, a zalaegerszegi vármegyeház, alispánok, polgármester, főispánok, ipartestület, káplánjaim, alkalmazottaim közül többen gyakran szerepeltek álmaimban.

Nyugaton is jártam álmomban, a magyar menekültek között. Rabtartóimról, sőt szabadulásomról is álmodtam, de még ez utóbbi álom-élményből sem hiányoztak a nyomasztó elemek.

Nappal néha semmit sem tudtam az álmokról, máskor pedig olyan élénken és élesen álltak előttem, hogy regénybe, vászonra vagy színpadra írhattam volna át őket.

Amikor kiszabadultam, a nyomasztó, szorongó elemek azonnal eltűntek álmaimból. Szabad embernek nincsenek rabálmai. 1956-ban, a szabadság négy éjszakáján, alig álmodtam. Utána — most félrabságban — a megrázó események újra kínos, nehéz rab-álmokat hoztak éjszakáról-éjszakára életembe.

Vallási élet a fegyházban

Tengerre, viharba, küzdelmekkel járó szenvedésekbe menjen az ember: ott megtanul imádkozni. A börtönben is.

„Kőszív is megtörik." Wilde a fegyházban megtér a Megfeszítetthez. Börtönben változott meg Verlaine is, a francia szimbolista líra kiemelkedő alakja, aki egy széthulló, züllött élet legmélyén állt, s miután megismerte Krisztust, bensőséges áhítattal írta vallásos verseit.

A börtön szenvedéseiben és nagy magányában Isten oly sokszor nyúl a mindenki által elhagyott ember után — rég eltemetett vallási igazságok mozdulnak meg és ébredeznek a lélekben. Sok kereszténynek nevelt és közömbössé vált találta meg Istenét vagy tért vissza Hozzá. Közvetlenül 1945 után, amikor a kommunisták még nem vették át teljesen a hatalmat, a börtönök mindegyikében az istentiszteleti férőhelyek kevésnek bizonyultak. Nagy megtérések és számos visszatérés történetéről tud a katolikus Egyház. És mennyien léptek megtisztult lélekkel az örökkévalóságba! Pedig ezek a rabok gyakran nem gyakorló katolikusok vagy hívők voltak. (Leveleim volnának ezekről a felemelő tényekről, ha azokat el nem kobozták volna.)

Amíg Rákosiék meg nem tiltották, még marxista és kommunista rabok is be-belátogattak a börtönkápolnába. A rabok között lévő kommunista vezérek fenyegetések között tették szóvá, hogy elvtársaikat a börtönlelkészek szentmisére csalogatják. Pedig aki ment, azt általában szíve-lelke és rabtársainak példája vitte s a zsidó rabok közt is voltak olyanok, akik beleestek ebbe a „hibába." Odakint a börtön falain kívül sokan elkerülték templomaikat, itt bent szinte az egész börtön Isten házává változott.

Amikor a Szovjet által kolonizált országban a kommunisták

kerültek a teljes hatalom birtokába, a börtönökben is halálra ítélték a vallást. A börtönkápolnákat letarolták vagy cellákká alakították át. A Rákosi-diktatúra előtt a nagyobb fegyházakban börtönlelkészek működtek. Ezeket az állásokat megszüntették, a papokat kizavarták. A rabok sem szentmiséhez, sem gyónáshoz nem juthattak és haldoklásuk órájában nem volt szabad utolsó szentségekben részesülniök. A kivégzésre menők mellett sem állt már ott a pap. Lenin hideg, kíméletlen vallásgyűlöletét a magyar bolsevizmus maradéktalanul átvette, féktelen ellenszenvvel próbálta lehetetlenné tenni a vallási élet minden jelentkezését, amelyet a szovjetorosz formula szerint „tudomány- és népjólét-ellenes-"nek bélyegzett.

Mit láttam a magam szemével? Az Andrássy-út 60-ban, amikor rabruhába öltöztettek, elszedtek tőlem mindent, aminek vallási jelentősége vagy kapcsolata volt. Semmim sem maradt belőlük. Amikor a második napon, álmatlan éjszaka után megáldoztam, félhangosan azt mondta egyik rabőröm a másiknak: Ez most már tehet akármit, nem segít itt rajta semmi!

A fegyházban 9 hónapig nem misézhettem. És hasonlóan a többi rabhoz, szentmisét sem hallgathattam, karácsonykor és húsvétkor sem. Karácsonyi és húsvéti gyónásomat sem végezhettem el. Azelőtt még hallani lehetett, ahogyan december első hetében a kántáló betlehemes gyerekek odakint csoportban mentek lakásról-lakásra. A szomszéd rendőr-kaszárnya irányából énekük a börtön felé szűrődött s én meghatva hallgattam azt napról-napra. (Így volt még 1949-ben és 1950-ben, de 1951-ben már nem énekeltek többé.)

Karácsonykor az éjféli miséken csak lélekben vehettem részt; a börtönágyban halkan dúdoltam a karácsonyi énekeket, úgy hogy azokat senki se hallja meg.

1950-től kezdve megengedték, hogy karácsonykor szentmisét mondjak. Papi életem alatt régebben elmélkedéssel készültem erre és sohasem pihentem le előtte. A fegyházban azonban minden nap, tehát december 24-én is, este 7 órakor kellett ágyba mennem s így ott elmélkedtem fél 12-ig. Azután felkeltem és elvégeztem a fegyházi szentmisét. De az felejthetetlen volt.

Amikor a fegyházban első szomorú karácsonyomat megértem, akkor cellámba zárva, az ünnepi mise idején a régi zalaegerszegi karácsonyi misék jutottak eszembe. És a Kisded Jézus

születését ünneplő csodálatos szép népénekekre kellett visszagondolnom. Elfogott a sírás. Így ültem magamban s akkor hallom, hogy ajtóm előtt az egyik őr azt mondja a másiknak: hallott egy nagyszerű előadást arról, hogy Jézus csaló volt. . . Elgyengült idegzetemmel ekkor újra sírnom kellett.

Szilveszter estén is mintegy újra megjelent előttem a hatalmas, hívektől zsúfolt zalaegerszegi templom víziója. Valahányszor a feltámadási és az úrnapi körmenet éneke visszhangzott lelkemben, úgy éreztem, hogy ott vagyok megint Zalaegerszegen. Az első két évben még sokszor elérzékenyedtem, de később már a száraz, könnytelen évek jöttek.

1950-ben Jézus Szíve napján misézhettem. (Kilenc hónap múltán először.) Megfelelő breviáriumot és rózsafüzért is kaptam. Örültem, bár vikáriusom, dr. Drahos János elköltözött lelkét is bele kellett foglalnom a szentmisébe. (Valaki felelős volt a haláláért . . .) Oltárnak a legkisebb formátumú telefonasztalkát adták; oltárkép egy kicsi szentkép, kehelyfedőm egy bolsevista könyv volt. A cella falán fajtalan, piszkos ábrázolások. Amíg misézek, az őrök ott lesnek, ellenőriznek a lyukon keresztül és időnkint nevetnek, hangos megjegyzéseket tesznek.

Vallási életemet megcsonkítva, de belsőleg éltem, úgy, hogy azt senki nem láthatta. Sok minden hiányzott régi életemből, amely ugyanakkor több vallásgyakorlattal bővült. Az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit nem gyakorolhattam és ez irtózatos szegénységet jelentett, hiszen csak attól gazdagodunk, amit másoknak adunk. A böjt lehetősége megmaradt, bár sok akadálya volt. A heti szentgyónás helyett napi kétszeri tüzetes lelkiismeret-vizsgálatot tartottam. Az erénygyakorlatokat triduumokat, kilencedeket nem vehették el. Sem a napi imáimat őrangyalomhoz, szent Józsefhez és a boldog halál szentjeihez: szent János és Judás Tádé apostolokhoz s a szenvedők nagy védnökéhez a rózsaesőt hullató Lisieuxi Kis szent Terézhez. Rendszeresen imádkoztam még az aznapi szentekhez és két ártatlan korban elköltözött ikertestvéremhez is, valamint a magyar szentekhez, a világegyház szentjeihez és Isten szolgáihoz, akiknek boldoggáavatási ügyében magam is dolgoztam.

A breviárium is lekötött; elmélkedve három óráig is eltartott. Ilyenkor híveim mintegy előttem álltak; az egész főegyházmegye, azonkívül Veszprém és Zalaegerszeg papjai és hívei is.

A rózsafüzért — kézujjon, vagy olvasón — szándékban kiszélesítettem. „Kézujjon" rózsafüzérezni immár világmód lett: a Vasfüggönytől Norilsk-ig így rózsafüzéreznek az üldözött és ellenőrzött rabok. Egyházért, hazáért, főegyházmegyéért mondom imáimat délelőtt; fogolytársakért, ifjúságért, édesanyámért, magamért és a tisztítótűz lelkeiért pedig délután és este. Más szándékokra éjjel kerül sor. Ne nekünk, Uram ne nekünk, hanem szent nevednek legyen érte dicséret (Zsolt. 113, 9). A fogságban százszor is megjavított rózsafüzérem egészen tönkrement, pedig rabtartóim használhatóságát többszöri elkobzással és raktárba-tétellel prolongálták.

A keresztutat hetenként, Kempis Krisztus követését, Szentírást, Schütz-féle Dogmatikát — mint lelki olvasmányokat — naponta végeztem. (Persze nem a Rákosi időben.) Gondoskodtam szenteltvízről. Esténkint meghintettem vele a priccset, magamat. Megtartottam a hamvazkodást, a napi, a heti szentségimádást is.

Vasárnapokon, karácsonykor nem adtak húst, de romboló szándékkal eleinte minden pénteken azt hoztak cellámba. Nem szóltam semmit, csak nem nyúltam hozzá. Az őrök jelentik s már is jön, indulatosan, a parancsnok:

— Azt gondolja, hogy itt a fegyencek válogathatnak?

— Nem gondolom.

— Akkor egye meg, amit hoztak.

— Pénteken nem eszem húst!

Órákon át előttem marad az étel és csak vacsora előtt viszik el a déli porciót, utána megint húst hoznak. Húsz év körüli nyegle modorú őr teszi elém a csajkát. Ott marad érintetlenül. Fél óra múlva visszatér és azt mondja, hogy vasraveret, ha nem engedelmeskedem.

— Ezt már a parancsnok is mondta — felelem.

Elviszi az edényt, durván bevágja maga mögött az ajtót.

Vagy négy péntek elmúltával, végül is engednek: a pénteki húst vasárnap kapom.

Miután térdelve szoktam imádkozni, fegyházi cellámban is így tettem. Rabtartóim felháborodtak — szinte egész belsejük felkavarodott — a térdeplés láttára, de úgylátszik nem merték egyenesen megtiltani. Ehelyett orvos elé vittek, aki az „egészségi állapotomra" való tekintettel megtiltotta a letérdelést.

Nem feleltem, csak továbbra is úgy imádkoztam. Hiszen a gumibot, az ítélet, a zárka, a súrolások, éjjeli felriasztások, a cipelések sem voltak éppen előnyösek a szívemre, mégsem kíméltek meg tőlük. Így tovább térdeltem a benyitások, dörömbölések, szidások ellenére, végig egész fegyházi időm alatt. Később a második, emberségesebb fegyházparancsnok már nem nyugtalanított ezzel kapcsolatban — csupán egy-két őr, a régi garnitúrából tette ezt még mindig.

Séta alatt is imádkoztam. Olykor megtörtént, hogy félhangosan valami kicsúszott a számon. Három őr-kísérőm is figyelt; jelentették a nagy bűnt. A parancsnok csizmasarkantyúit pengetve jött végig a folyosón, s amikor átlépi a küszöböt, rámparancsol:

— Megtiltom, hogy a séta alatt imádkozzék!

— Imaéletem nem tartozik a hatalomra — feleltem. De látom, hogy ettől kezdve az őrség még éberebben figyel a sétaidő alatt. Én azonban csendesen tovább imádkozom magamban.

Az Andrássy-út 60 alatt a vén ordas szobaparancsnok fülem hallatára oktatta ki fiatal társait arról, milyen élet folyik a büntetőintézetekben és azt bizonyította — egyik kommunista miniszterre is hivatkozva — hogy a fiatalabb fegyencek jó része prostituált. Vas Zoltán valóban könnyedén jegyzi meg, hogy a fegyház a TBC és a szifilisz világa. A lélek és az élet mélységeit kutató Tolsztoj a „Feltámadás"-ban azt írja: a rab erkölcsi sokkban él, mert a bűn és a züllés a legmélyebbre taszítják. A hívő keresztények is itt búcsút mondanak a kereszténységnek.

Modern korunkban a baloldali ideológiák mintegy hősi kultuszt űznek a rabokkal. A nyugati irodalom egyrésze csatorna-lényeket is magasztalással vett körül, ha azok börtönbe kerültek. De a rab, csupán azért, mert rab, nem válik hőssé, kormányzói tehetséggé sem. Annyi mindenesetre igaz, hogy — mivel emberek maradunk a börtönökben is — található ott rengeteg gyarlóság és bűn. A fegyház falai nem gátjai a bűnnek; csupán a kegyelem és az erős akarat véd meg vele szemben. De azt hiszem, kegyelmet is többet ad itt mennyei Atyánk a bánatra kész, jóakaratú lelkeknek. Ő tudja, mire van szükségünk (Máté 6, 32).

Abból, hogy a prímás is csak ennyi küzdelemmel tudta

fenntartani vallási életét, könnyebben érthető a magánzárkás vallásgyakorlatának elfonnyadása. A magánzárka elhagyatottságában a rab csak a saját lelkéből meríthetett, minden más segítség nélkül. De ha keresztény rab-közösségekben önfeláldozó, igazi hivatástudattal telt papok is vannak, ott a vallási élet a szenvedés által megtermékenyítve csodálatos magaslatokat tud elérni.

Jó ítéletű, intelligens ember mondta egyszer nekem rabságunk után: Rengeteg rabbal voltam együtt, akiknek magatartása felemelte a lelkemet. Így és csakis így igazság az, amit Dosztojevszkij írt a szibériai fegyházakról: a börtönben is lehet „ideális életet" élni.

A háború és a féktelen élet mellett a büntetőintézetek adják a legtöbb őrültet és öngyilkost. Az első világháború után a szibériai fogolytáborokban irtózatos mérvű volt a drótsövény mögött az idegbomlás, őrültség. A börtöni élet embertelen, természetellenes életmódot jelent. Ki tudja, hányan vesztették eszüket az Andrássy-út 60 alatt, a Markóban és egyebütt? Magam is tudok ilyenekről, papokról is. Egyik nap irtózatos ordítást hallottam a Gyüjtőben, a 10-es cellából. Zaj, nagy felfordulás következett s utána a rendőrkaszárnya tájáról éles sipolás hallatszott. A nagy berobogásból következtetni lehetett, hogy nagy rendőrerő vonult fel. Újabb dulakodás, lárma, kiáltozás után nyilvánvaló volt, hogy embereket cipelnek, akik ordítoznak és visszaütnek. Másnap a vízhozóm megsúgta, hogy két rab megőrült. Nagynehezen fékezték csak meg őket, mielőtt elszállításukra került volna a sor.

Ezek a hirtelen jelentkező őrjöngő kitörések gyakoriakká váltak a cellákban. Féléven keresztül vezettem naplómban — óvatosságból latinul — külön a „verés", külön az „őrjöngés" rovatát, a nap, óra és tartalom feltüntetésével. Elképesztett az őrjöngés sűrűsége, az őrültek fokozódó száma, akiket a fegyházból — feltehetőleg — elmebeteg-intézetekbe szállítottak. És hányra fogták rá, hogy megőrült!

Wilde énekli a readingi rabokról:

„És van, ki megőrül, s mind süllyed,
Van, ki sír, ki dühöng, van ki szót se szól,
Reggeltől estelig."

A magyar bolsevista börtönök vezetői szinte betegesen rettegtek az öngyilkossági kísérletektől. Villát, kést, fésűt, borotvát, üveget nem adtak, tükröt a fegyenc közelébe sem

engedtek. Úgy látszik, biztosra vették azt, hogy a fegyenc öklével azonnal szétzúzná a tükröt és darabjaival elvágná vérereit. 1950. június 16-án, amikor megengedték a misézést, egy üvegben misebort is hoztak. Az üveg a cella sarkában állott. Úgy két hét múlva bejön cellámba a parancsnok és meglátja az üveget; rettenetesen megrémül, felkiált, könnyelműséget és szabálysértést emlegetve, elviszi az üveget. Azontúl aluminium-pohár mélyén kaptam a misebort. (Itt kell megjegyeznem azt is, hogy amennyiben a rendszer érdekében volt az, hogy a rab öngyilkosság révén tünjön el, nem iszonyodtak megfelelő eszközöket elhelyezni a cellában.)

Amióta ember él, a börtönökben elsősorban a durva bánásmód és a különböző kínzások kergették őrületbe vagy öngyilkosságba a rabokat.

Bizonyos kínzókamrák felett talán eljárt az idő, de újféle kínzások helyettesítik őket. Fegyházamban naponta ütötték-verték, kínozták a rabokat. A „tájat" meg tudtam állapítani a hangos ütésekből és a kísérő ordításból. Az ember ilyenkor nem marad közömbös; a rabsors közösségi érzése erős. Első ilyen élményemnél két ököllel dörömbölni kezdtem ajtómon s nemsokára rá az egész folyosón, 10—12 ajtón hallatszott a tiltakozásnak ez a fajtája. A verés abbamaradt s a kínzók végigszaladtak a folyosón, felrántották a cellák ajtóit, keresték, ki kezdte a „reakciós" tiltakozást. Megtaláltak. Megmondtam, hogy én kezdtem el.

Vártam, hogy most rajtam folytassák, amit egy más cellában abbahagytak. Magam is meglepődtem, hogy nem nyúltak hozzám. A felajzott, figyelő rabok újabb lármájától tartottak; ez lehetett egyedüli magyarázata. Az eset máskor is megismétlődött; egyik este épp az átellenes cellában folyt a verés. A dulakodásból, kavarodásból ítélve, 4—5 fegyőr tevékenykedett ott. A szenvedő alany teljes tüdővel kiabálta: Gyilkosok! Gazemberek! — Megkezdem a tiltakozó dörömbölést, a többiek folytatják.

Ha a bolsevista börtönben azok szenvednek, akik szemben állnak a rendszerrel, úgy azok legalább tudják, miért kell kínlódniok. De kétségbeejtő lehet azoknak a lelkiállapota, akik évtizedeken át segítették kialakítani ezt a „jobb világot." Az orosz Ejhe elvtárs például 1905-től tagja volt a pártnak, később a diktatúra győzelmével magas párttisztséget kap

múltbeli érdemeiért. 1938-ban azonban letartóztatják, természetesen hamis váddal. Megkezdődnek a kínzások. 1939-ben a következő nyilatkozatot küldte Sztálinnak: Nincsen keservesebb nyomorúság, mint annak a kormánynak a börtönében ülni, amelyért mindig harcoltam. Tudom, hogy elpusztulok a párt és a nép ellenségeinek aljas és hitvány mesterkedései miatt. (Hruscsov hozta nyilvánosságra *Ejhe* esetét 1956. február 25-én.)

A legújabb korban a bolsevizmus rendszeresítette és tökéletesítette a kínzás magas tudományát a Cseka-intézménnyel. A ,,módszereket'' állítólag nyugati szakértőktől tanulták. Nyugati alaposság, szervezőképesség indítja el, keleti vérszomj kiaknázza, tökéletesíti. Hitler Gestapo-ja később emel rajta. A magyar ÁVH mindkettőt értékesíti. Az iskolázók nálunk oroszok.

1956-ban Nagy Imre miniszterelnök bejelentette, hogy a felkelők követelésére a Magyar Államvédelmi Hivatalt (ÁVH) megszünteti. Még a Kádár-rendszer is azt hirdette, hogy szabadulni akar tőle, de azután, hogy a szabadságot leverték, nem tudni pontosan, mennyi volt a halogató taktika ezekben az ígéretekben. A tény az, hogy 1956. november 4. után az ÁVH-sok az oroszok oldalán újra megjelentek a fővárosban és a vidéken. Különösen az elfogásokban, a deportáltak és bebörtönzöttek elhurcolásában tevékenykedtek. Ha formailag el is törölték volna az intézményt, csak a régi példaszó valósult volna meg: A róka csapdában hagyja a farkát az irhájáért . . .

A Kádár-rendszer lapja, a *Népszabadság* 1956. december 18-án az ÁVH-ról még így írt: ,,Lassan gyülemlett a kínzókamrák titka, s ezzel együtt az ÁVH-nak, mint szervezetnek a bűne. S a rettegés már párosult a gyűlölettel: ‚Soha többé ÁVH-t!' Négy hónap múlva ugyanannak a pártnak és rendszernek egyik minisztere, Kiss Károly, már így nyilatkozik Diósgyőrött és pedig nyílt gyűlésen: ,,Különösen hősies volt október-november hónapban a népi hatalom mellett mindvégig kitartó ÁVH helytállása.''

Tudok neveket, amelyeknek viselői, amennyiben életben maradtak, — érthető okokból neveket nem közlök — idegzetileg összeomlottak, roncsokká váltak, megőrültek. Az ÁVH

hatalmában ırtózatos a kínzottak, vergődők örvénye. Egyrészüket kivégezték vagy cellájukban agyonverték. De sohasem derül ki, hogy hány magyar rabot kergettek a vallató helyeken, fegyházakban, börtönökben, fogházakban, internáló táborokban és „különleges kezeléseken" később őrületbe és öngyilkosságba; hányat tettek egész életükre nyomorékká.

Ami vigasztal a fogságban

A börtön sok mindentől megment. Engem például megmentett attól, hogy esküt tegyek nemzetem gyilkosainak, hogy megegyezzek Egyházam taposóival: Istent és hazát áruljak el egyszerre.

A „megegyezés" után az egész püspöki kar díszben vonult fel eskütételre. Ítélkezés helyett csak mélységes részvétet és szomorúságot éreztem irántuk. Eskütételük ellenére, Grősz érsek, Dr. Pétery, Badalik püspökök nemsokára foglyok lettek.

Lehet-e egy rab (a De profundis világában) kevély? Ha valahol, a börtönben érzi az ember, hogy „csak lehelet és semmi az ember" (Zsolt. 118, 71). Lelkiismeretvizsgálatra, bánatra, a befelé tekintésre s ugyanakkor a feltekintésre a fegyház cellája igen alkalmas. S vannak hibáink, amelyekre az élet zsibvásárában sohse eszméltünk volna rá. És mennyi jófeltételre ad alkalmat: „Istenem, ha még egyszer . . . " Én is megfogadtam: ezentúl nagy gondom lesz a börtönben szenvedőkre, elmegyek a Szentföldre is, és így tovább.

Amióta megengedik, a szentmise napirendem középpontjává lett. Eltart két és fél — olykor három és fél óráig. Elmélkedem. Sok az oratio. Beléjük helyezem a magyar Egyháznak és hazámnak minden igényét és sebét. Imádkozom a pápa, a bíborosok és püspökök szándékára; könyörgök a betegekért, édesanyámért, hugaimért, papjaimért, kispapjaimért, az őrökért és foglyokért. Mint fegyházrabnak, minderre időm volt és én hálás voltam ezért Istennek. Akik magányosan, külön miséznek, mint Néri Szent Fülöp, rendszerint kedvet kapnak az elmélkedő misézésre.

Aggódva őriztem az Oltáriszentséget. Tudtam, hogy séta alatt turkálnak, motoznak cellámban, ezért sétára is magammal vittem: Vácra is. Ebből áldoztam ott is. Szentségimádást is

gyakran végeztem, úgy hogy éjszaka is mellettem volt a sötétben. Meg-megérintettem a terítőn át. De sokat jelent a rabnak a zárkában a szentségi Jézus . . .

A breviárium — talán azért is, mert hosszú ideig megfosztottak tőle — kincsem lett. Mint a szarvas a híves patakra, úgy szomjaztam rá. A breviárium a szokásos egy és negyed óra helyett eltartott (több részletben) napi kettő és fél vagy három óráig is. Ez lett hosszú időn át a Szentírásom, a Dogmatikám, Misztikám, lelkivezetőm. A rab-állapot a zsoltárok kellő megértését csak fokozza. A rab úgy érzi, hogy a zsoltáros — börtönben, rabként, rabvilágról — róla, neki énekel. A De profundis-t (129) mindenki ismeri. De ott a többi rabzsoltár is: 21, 25, 29, 30, 37, 38, 53-56, 68, 70, 78, 79, 85, 90, 101, 102, 108, 142, 145 stb. József és Dániel börtöne is szívet szorító szövegek és olvasmányok.

Az adventi Ó-antifonákból a december 20-i (Ó Dávid kulcsa) a bűn rabságát érinti, de a foglyok imádkozzák igazán szívből: vezesd ki a börtön-épületből a rabot, aki sötétben és a halál árnyékában ül. A foglyok lelke Adventben a zsoltár szavaihoz tapad: Megfordítád Jákob raboskodását (Zsolt. 84, 2). A nagypéntek liturgikus imáját (Aperiat carceres, vincula dissolvat) a rabok a maguk imádságának érzik. A szenvedés-történetben a megkötözött, kínvallatott Jézus áll előttünk, a rab lelkek felemelésére. Felőle szól a rab-éjszaka tanulságaival a rózsafüzér két tizede: a megostorozás, tövissel koronázás.

Megtalálom itt a börtön értelmét: Íme, az ördög néhányat közületek börtönbe vet, hogy próbára tegyen (Titk. Jel. 2, 10). Szent Béda azt mondja, hogy a büntető börtön a küzdelem és dicsőség helye. Oly jól esik a rabnak az Apostol sürgetése a hívekhez, hogy emlékezzenek meg a fogságban lévőkről: Imádkozzatok érettünk, hogy minél előbb visszaadassam nektek (Zsid. 13, 3, 18).

Áldott az Egyház, amelynek anyai pedagógiájában a breviárium gondolata megszületett. Benne találjuk a legigazibb rabimát: Gyorsan jöjjön számunkra a Te irgalmad, mert nagyon nyomorultak vagyunk. Jusson Hozzád a rabok nyögése (Zsoltár 78, 11). És milyen friss erővel hatott rám és mennyire erőt adott lelkemnek ott a zárkában Kempis Tamás „*Krisztus követése*," a szentek megrázó élete és a keresztúti ájtatosság!

A szentek közül — kérdezhetnők — ki nem volt rab? Az első három, sőt minden század vértanúi egyben bebörtönzöttek is voltak. Az első századokban a hitvallók is, pl. a kedves Szent Miklós vagy Szent Athanáz, aki öt ízben számkivetésben raboskodott, hol ciszternákban lappangva, hol apja sírboltjában és más rejtekhelyeken bujdosva. Szent Hilár, Aranyszájú Szent János és az Egyház későbbi szabadságharcosai annyiszor számkivetésbe kényszerültek vagy börtönben senyvedtek. Hozzájuk számíthatjuk a rabkiváltó rendek sokszor alig említett szentjeit. E szerzet tagjai külön negyedik fogadalmat tettek arra, hogy önként rabszolgaságba adják magukat, ha cserébe egy-egy keresztény fogoly visszanyerheti szabadságát. Számos szent váltotta valóra fogadalmát és pusztult el önkéntes áldozatként a keleti rabtartók gályáin.

Sokszor gondoltuk a XIX. század végének és a XX. század elejének nyugodt „polgári" légkörében, hogy a vértanúság kora elmúlt, nem aktuális. A vértanúság fogalmát és lehetőségét már-már a legendák világába utalták; mintegy rátáblázták az első 3 század történetének sárguló lapjaira. De a két világháború korfordulója után, az utóbbi évtizedek szörnyűségeiben rájöttünk arra, hogy ítéletünk helytelen volt. 3—6 millióra becsülik az első 3 század alatt a római birodalomban a vértanúk számát. A XX. század vértanúinak a száma — négy évtized alatt — felülmúlta ezt a számot. (Egyedül Kínában 14 000-re teszi a vértanúk számát Tien kardinális.)

A börtönben sokkal inkább ráeszmélünk, — hiszen saját sorsunkon tapasztalhatjuk, — hogy ez a világ, a földi életünk siralomvölgye. Lassanként elszakadnak a fogvatartó kapcsolatok, amelyek minket az anyagi világhoz láncolnak. Többet gondolunk az örökkévalóságra. Az itt élőktől eltávolodunk, az odaát élők közelebb jönnek. Mind közelebb és közelebb érezzük Mindenszentek estéjén a dicsőülteket, de a még szenvedő lelkeket is. Azt érezzük, amit halott szeretteink koporsója felett énekelnek, de ami a cellalakónak is mély valóságot jelent:

Kiadott énrajtam a mulandó világ,
Pártul fogott a nagy örökkévalóság.

A végső dolgok, az eszkatológia titokzatos valósága, úgy körülfognak, mint a zárka szinte testhezálló falai. Az utolsó nagy dolgok kopogtatnak be a rabcellába: itt a nagy számadásra többet készülünk és a bűn teológiáját már jobban magunkévá tesszük, mint odakünn a világ zsibvásárában. Így jutunk a fogságban közelebb a szabadító kegyelemhez, amit Szent Ágoston nyomán gratia liberansnak nevezünk.

Sokat adott a börtön.

Az egyéni szenvedések közt ráeszmélünk: Jó nekem, hogy megaláztál (Zsolt. 118, 71).

Figyelmünk az Egyház nagy imádkozói felé fordul: Szent Ágostonra, Szent Ambrusra, Bernátra, Brigittára: a két karmelita Terézia, a modern kor legnagyobb papi példája, az arsi plébános felé. Többet imádkozhattunk itt és most tudjuk már, hogy többet kell majd imádkoznunk egyszer odakint is, ha Isten akaratából kijutunk.

A lelkipásztorkodásban a hangsúlynak a keresztségen, a szentségi házasságon, a családon, a végső szentségeken kell lennie s mindazon, ami az örök célunk felé vezető utunkon tovább segít, ha oly rövid életünk végére érkeztünk.

Az édesanya szeretetének sugara alig lehet valahol szebb, mint a börtönben. Melegségre hangolja s szívünket megnyitja a másik édesanya felé: az Egyház, a Sancta Mater Ecclesia felé és ugyanakkor növeli szeretetünket földi anyánk, a magyar haza iránt.

Miközben a sötét cella foglyaként elmélkedem, jól tudom, hogy mindenütt imádkoznak most értem. Imádkozik értem XII. Pius pápa, imádkozik az angol, az eszkimó, a francia, a néger, a maláji katolikus éppúgy, mint a délamerikai vagy az osztrák. Részem van az ő szentmiseáldozatukban. A világ minden részéből imáik sugara elérkezik hozzám, áttöri a börtön falait, megérinti lelkemet.

Börtöni szokásom volt, hogy minden vasárnap — 10 órakor,

a plébániai misék idején, — a zsoltár gondolatával és dallamával lélekben elindulok a sok-sok hívővel misére: a mindszentiekkel, jákfaiakkal, szombathelyiekkel, zalaegerszegiekkel, veszprémiekkel, Esztergommal s a főváros hívőivel. A folyam mind szélesebbé vált s hazám más részének hívőit is egyre ölelte. Együtt mentünk Pozsonnyal, a Csallóközzel, Vágmentével, Kassával, Munkáccsal, Kolozsvárral, a székelyekkel, Szabadkával, Csáktornyával, Kismartonnal, Németújvárral. S gondolatban együtt mentem az amerikai magyarokkal és minden színű néppel: az öt világrész hívőivel. Mentünk együtt a különböző szépséges, román, gót vagy barokk istenházakba, vagy az eszkimó jégkunyhó- és a néger szellős sátor-kápolnájába: Szent lakodba jő néped . . .

Az az érzésem volt, hogy daróchan állok közöttük: a keresztény ősegyház vezeklője vagyok. Így kérem őket — amikor nélkülem a világ minden részében belépnek a templomba — hogy rólam, a fogolyról, rólunk foglyokról meg ne feledkezzenek és hogy nekünk foglyoknak is részünk legyen az ő szentmiséjükben. Fegyházi szentmisémet aztán az övékkel egyesítem . . . Áldozati tányérkám nő, elterebélyesedik az öt világrészre, megrakva minden nyomasztó és elképzelhető igénnyel. Vinculum Caritatis, szeretet köteléke a mi áldozatunk.

Ne mondjátok, hogy a gyűlölet mindent letarolt és elemésztett a földön. Nagy aratása volt, de nem tudott teljes munkát végezni. Még a börtönben sem.

Dosztojevszkij halálos ítélete után kegyelmet kapott és négy éven át raboskodott még Szibériában. Jóideig csak hallgatni tudott ezekről a szomorú élményeiről. De aztán, mert élnie kellett valamiből, megírta emlékeit „Holtak háza" címmel. A fegyházat belsőleg meggazdagodva, erősebb lélekkel hagyta el: meglátta az emberi szenvedés értelmét, tisztító erejét és értékét. Meglátja népét, annak igazi, szenvedő arcát; felfedezi az egyszerű, ősi emberlelket a bűntettes fegyencben is. Irgalmas szeretetben öleli magához azokat is. A rabság alatt így született meg az új Dosztojevszkij, Oroszország legkeresztényibb írója. S a viharos életű Verlaine is rabságában találja meg tiszta

gyermekéveinek vallását. A börtön adni is tud, nemcsak elvenni.

Voltak szép, megkönnyezni való emlékeim a magyar bolsevista börtönben is. A fegyházban (1949-ben) egy tiszta szemű és szelid arcú próbarendőrre emlékszem. Amikor a gyűlölet tajtékzása idején, a többiek már szinte elfáradtak kegyetlen mulatságuktól, hozzám óvakodik és azt suttogja: Atyám! Bízzék Istenben, Ő segít! — Később még egyszer visszajött, hogy megvigasztaljon. Harmadik jötte már búcsúzás volt, mert hamarosan elhelyezték. Csak egyszer voltam én „atya" a fegyházban, de voltam.

A fegyházévek vége felé (1954-ben) történt, hogy a fürdőben az alacsony, kövér őrmester egyszerre csak felém fordul és azt mondja, előbb az ajtóra tekintve:

— Én is keresztény vagyok.

A kazamata-börtönben, egy mindenből kivetkőztetett, csont és bőrré vált főpásztor előtt történt ez az önkéntes hitvallás. Bár ketten voltunk csak a helyiségben, de a falaknak is füle volt ott. És mégis elhangzott egy Rákosi-rendőr ajkáról.

Nem halt meg a hit és a szeretet az egekig csapkodó gyűlöletben sem. Ami megmaradt belőlük, az sötét zárkám legszebb vigasztaló fénysugaraivá lett.

Betegségem

1949 elején, — amint előzőleg megírtam — a Markóból a Gyűjtőfogház rabkórházába vittek, nyilván azért, hogy az Andrássy-úton történtek nyomait némileg eltüntessék. S amint említettem, egy ideig az a főorvos látogatott és vizsgált ott is, aki az Andrássy-úton harmadmagával „vigyázott" rám. Fáradtságom és kimerültségem valamelyest elmúlt, de arcomon és egész külsőmön a megviseltség nyomai látszottak. Édesanyám szeptember 25-én észre is vette rajtam, milyen fáradt, kimerült és lehangolt vagyok. S meg is kérdezte:

— Fiam, hát nem örülsz, hogy meglátogatlak?

Mondtam, hogy betegnek érzem magam: a pajzsmirigyem befelé nagyobbodik, az kínozza és teszi idegessé a szívemet. Édesanyám kinyittatta a galléromat, megtapogatta a pajzsmirigy környékét, majd kérdésére, hogy részesülök-e orvosi kezelésben, azt feleltem, hogy a kezelés amolyan börtönies, „rabos."

Édesanyám a jelenlévő rendőrtiszthez fordult és határozottan kérte, jelentse feletteseinek, hogy ő kész a kórházi költségeket vállalni, de engedjék be hozzám dr. Pethő Ernő szombathelyi igazgató-főorvost. Ekkor így figyelmeztettem őt:

— Hogyan képzeli, édesanyám azt, hogy egy rabhoz kívülről hozzanak orvost?

Ő azonban sietett vissza Szombathelyre, hogy a főorvosnak egészségi állapotomról beszámoljon. Dr. Pethő kész volt arra, hogy megvizsgáljon és az esetleges operációt végrehajtsa. Nem engedték. Annak ellenére, hogy édesanyám írásban kérte az igazságügyminiszter engedélyét s hogy Grősz érsek is tett lépéseket ez ügyben. Minden kérelmet visszautasítottak.

Akkoriban, amikor a „szigorúbb helyre," vagyis a fegyházba szállítottak, ott azután már két intézeti orvos felváltva kezelt. Róluk nem mondhatom azt, hogy durván bántak volna velem.

Ha itt-ott jelentkezett náluk is némi érdesség, azt inkább a jelenlévő rendőrtisztek számlájára írtam, akiktől ők is tartottak. Az egyiknek rendelőjébe többször is elvittek röntgen-vizsgálatra. Rengeteg orvosságot adtak; néha szinte úgy éreztem, hogy az egész gyógyszertár csak nekem dolgozott. Sok zavarral járt itt is az orvosságok szedése, mert tanúk jelenlétében kellett azokat bevennem és vizet innom hozzá. Ahol lehetett, mellőztem a vizet és folyadékot itt is, bár a fegyházban kevésbé féltem attól, hogy folyadékok és orvosságok adásával az életemre törnek. Inkább attól tartottam, hogy idegzetemet, szellemi működésemet akarják megbénítani vagy összerombolni. Sokszor az orvosságokat szájpadlásomra próbáltam szorítani ahelyett, hogy lenyeltem volna azokat. Ha őreim néha észrevettek valamit, jelentették a dolgot s abból rendreutasítás, fenyegetés és fokozottabb ellenőrzés származott.

Az orvosok nem voltak megelégedve egészségi állapotommal. Bazedóv-kórom hol javult, hol rosszabbodást mutatott s állandóan fogytam. Azután új bajom is jelentkezett: súlyos övsömört (herpes zoster) fedeztek fel, amely főként a gerincnél jelentkezett csúnya, gennyes kiütésekkel. Érintése úgy hat, mint az égési seb. Görcsöket is okoz, ugyanakkor láz, fáradtság, lehangoltság kíséri a betegséget, ami szinte lehetetlenné teszi az alvást. (Az ideg-fájdalom és a gyengeség még a sebek elszáradása után is hónapokig tart.) Nem bőr, hanem idegbetegség volt. Kisebb mérvben már előzőleg többször jelentkezett, most azonban teljes erővel tört ki rajtam.

Amikor kiszabadultam a fegyházból, utánanéztem a betegség természetének. Rendszerint fertőzéstől, ételbe került vegyszerektől származik. Az Andrássy-úton — még az okok kitanulmányozása előtt — 39 napon keresztül állandóan és ösztönösen gondoltam erre a vegyszerezésre. Ezenkívül vitaminhiányban is szenvedtem. És számba kellett vennem azt is, hogy sok minden csapódik a rab idegrendszerére: a lelki szenvedések s mindaz, ami a fegyházi élettel jár, mindaz, ami fokonkint letöri a szervezet ellenálló erejét. A betegség és fertőzések a legyengült testet végül is leterítik.

1954 első felében 82 kilóról 44 és fél kilóra fogytam, merő csontra, bőrre. Látásom nagyon meggyengült. Árnyéka lettem önmagamnak. Alig tudtam könnyűvé vált testemet a

A Magyar Munkáspárt központi tanácsának ülésén (1956. július 17—23) a Rákosit leváltó új főtitkár: Gerő Ernő beszél. Jobbra Nagy Imre.

A püspöki kar 1951. július 21-én, a Grősz-per után letette az államesküt. Dr. Czapik Gyula érsek a püspöki konferencia elnöke beszél az eskü letétele után.

Nagy Imre miniszterelnök bemutatkozó beszédét tartja a parlamentben 1953. július 4-én.

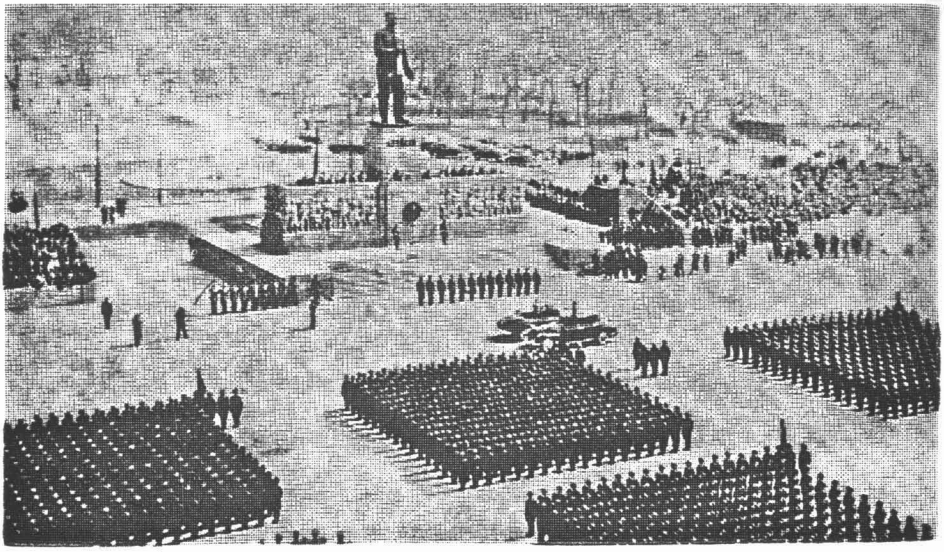

Katonai díszszemle a kommunisták által lerombolt Regnum Marianum templom helyén felállított Sztálin-emlékmű előtt.

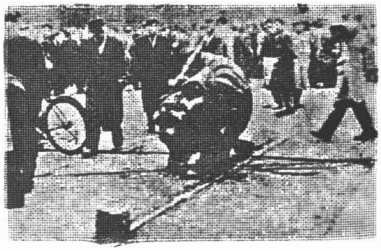

A Sztálin-szobor fejét végighurcolják a város utcáin.

A szabadságharcosok ledöntik a Sztálin-szobrot (1956).

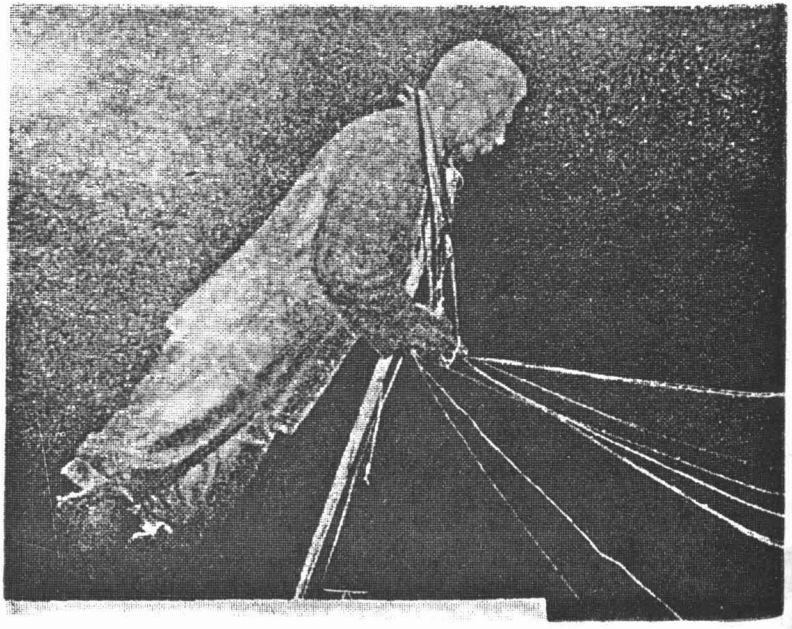

sétán továbbvonszolni vagy reggel ágyamból felkelni.

1954 telén egyik délután észrevettem, hogy nem látom jól a villanyfénynél kézbevett breviáriumomat. Közelebb lépek a lámpa alá, de ott sem látok többet. Amikor tovább erőltetem az imát, forogni kezd körülöttem a cella, az egész világ. A könyvben, a falon színes körök táncolnak előttem. Többre nem emlékszem. Amikor ocsudva magamhoz kezdek térni, a padlón fekve találom magamat: a breviárium ott lapul távolabb a földön. Fejem mellett vértócsa. Tapogatom magam: a hajam erősen vértől ázott. Később valahogyan feltápászkodom és összeállítom az esetet. Háttal álltam a cserépkályhának, elszédültem, hátravágódtam s a fejemet élesen megsebezve, elvesztettem eszméletemet. Ledőltem az ágyra — remegő lábam nem bírta el testem súlyát — s vizes törülközővel mosogatom a vért a hajamról, nyakamról. Később felkelek valahogyan s feltörlöm a padlóról az alvadt vértócsát. A fejemet is bekötöm vizes törülközővel, hogy a rabvánkos ne legyen véres. De az éj folyamán a törülköző is és a vánkos is átáztak.

Az őrség nem vett észre semmit. Csak a hétvégi törülköző-csere után kezdték nézegetni az ágyat. Megtalálták a véres vánkost. Keresték a levetett inget is. Jött a parancsnok vallatni.

Erre az időre esett édesanyám egyik látogatása a váci fegyházban, ahová, „találkozóra" vittek. Amikor meglátott, annyira megdöbbentette egészségi állapotom, hogy a rendőrtiszt felé fordulva így fakadt ki:

— Nem szégyenlik, hogy így néz ki a rabjuk? Miért fizetünk mi annyi adót? Ha nem tudják eltartani vagy nem akarják életben tartani, engedjék meg, hogy én gondoskodjam a fiamról! Pénzt és élelmet küldök, mondják meg, mennyit küldjek!

Az ellenőrző rendőrtiszt elképedt. Nem tudott vagy talán nem mert szólni. Az esetet felfelé jelentette és ott beleegyeztek, hogy amíg kórházban vagyok, édesanyám a minisztériumnak időnként pénzt küldjön s abból vásároljanak majd számomra külön élelmet. Bár édesanyám a kívánt pénzösszegeket elküldte, a „külön élelmet" nem kaptam meg. Amikor újra meglátogatott, megkértem őt, hogy többé ne küldjön nekik pénzt, hiszen arra sajátmagának is szüksége van, rólam pedig a fegyház köteles megfelelően gondoskodni.

A rendőrtiszt megijedt s amikor anyám elment, a parancsnok azonnal hozzám jött és megkérdezte: mit szeretnék enni, mik a kedvenc ételeim? Azt feleltem, hogy nincsenek „kedvenc ételeim." Ettől kezdve azonban bővebb és jobb táplálékot adtak. Folyton vizsgáltak s egy orvosi konziliumot is tartottak, melyen a parancsnok is jelen volt. Én most már apatikus maradtam, vizsgálattal, kezeléssel, élettel és halállal egyformán.

Ilyen előzmények után vittek át 1954. május 13-án a Gyűjtőfogház rabkórházába, mint betegállománybeli rabot, miután odakint a világban is változások történtek.

Előző este cellámba jött az új fegyházparancsnok és beszélgetés közben megjegyezte, hogy sok minden történt velem és körülöttem, ami nem volt rendjén. Én akkor még semmit sem tudtam az új széljárásról; Sztálin haláláról elkésve értesültem édesanyámtól, s csak sejtettem, hogy az új szelet támasztott, amely lassan most elért az én cellámig is. Azt sem tudtam meg, hogy közben Nagy Imre lett a miniszterelnök és hogy valószínűleg ez a körülmény juttatott engem is emberségesebb bánásmódhoz.

A rabkórházba újra körülményes, hosszú utakon vitt a rendőrautó. Ott a kaszárnyához és temetőhöz közeli épületrészben, a bejárat után következő 20-as számú cellát kaptam. Mellettem volt a fegyházból velem küldött őrök szobája s ugyanazon a folyosón: az orvosi rendelő, várószobák, műtő és más, a kórházi kezeléshez szükséges helyiségek.

A szoba egészségesebb és nagyobb volt a fegyházi cellánál. Az ablak nem olyan zordon mint a fegyházban. A főorvos rendeletére állandóan nyitva tartották felső részét. Az ágy, asztal rögzített. Az asztalról azonban most eltűnt a csajka, s a tányérhoz a kanál mellé kést, villát és üvegpoharat is adnak. Az ellátás összehasonlíthatatlanul jobb a fegyházinál. Az étel tápláló, ízletes. Lehet, hogy édesanyám kifakadására a felsőbb hatóságok is valamiféle javítást írtak elő. Én valahogyan mégis inkább a főorvosnak tulajdonítottam a helyzetemben beállott változást. Melegszívű, emberséges ember volt a főorvos. Először arra próbálták rávenni őt is, hogy csak rendőri ellenőr jelenlétében kezeljen. Ő azonban kijelentette, hogy így nem vállalja orvosi kezelésemet. Engedniök kellett s állapotomban

javulás kezdődött. Daróc helyett a fekete, csak a váci látogatásokon használt civilruhát utalták ki részemre.

Helyettes parancsnoknak Vékási őrnagy jött velem fegyházamból; elfogadható viselkedésű ember maradt itteni beosztásában is. Érdekes volt, ahogyan állomásról-állomásra kísértek. A „kínzó" az Andrássy-út 60-ból a Markóba jött át, majd a Gyűjtőbe is követett. A Gyűjtőből velem jött a fegyházamba Kiss, a fegyházból a rabkórházba most Vékási követett. Minden bizonnyal az ellenőrzés folytonosságát és a kezelés azonosságát akarták biztosítani.

A kertben, levegőzésre, spanyolfal-erdő mögé rejtve kellett feküdnöm, miután a naptól erősen óvtak, ugyanakkor a spanyolfal elrejtésemre is igen hasznos volt. Amikor sétálni vittek, annyira ügyeltek inkognitómra, hogy általános ablakbecsukást rendeltek el az épületben.

Így élek a rabkórházban. Jó időben elnézem a fecskék őszi költözését, tavasszal pedig a fecskesereg gyarapodását. Elszállásuk előtt Isten madárkái a templomon gyülekeznek: ott tanácskoznak, csicseregnek. Ők mehetnek . . .

Úgy háromnegyed év után egészségem — az átmeneti javulás után — újra romlani kezd. A főorvos a bazedovkór miatt aggódik s megint felvetődik a műtét gondolata. Ő magáévá teszi kívánságomat, hogy dr. Pethő operáljon meg. De a felettes hatóságok nem engedik. Végül bazedov-betegségem egyszerűen lekerül a napirendről. Odafent úgy véleményezték, hogy „öreg vagyok, nem érdemes már. . ."

Ha valahol egy baloldali forradalmárral jártak volna így el, a marxista sajtó nagy lármával elemi emberi jogokra s a humanizmus íratlan előírásaira hivatkozott volna. „Eugene Denkis-nek, az USA kommunista pártja elnökének még azt sem engedték meg, hogy saját orvosa megvizsgálja!" — írta a *Népszabadság* 1961. február 23-án.

Rengeteg, különféle injekciót kapok; ezeket a főorvostól elfogadom. Ő azonban egyszer két napra eltávozott s helyette az egészségügyi őrmester jelent meg szobámban, két tele tűvel. Az ő kezéből nem fogadtam el az injekciókat. Később a hazatérő főorvos közölte velem, hogy semmiféle megbízást nem adott az őrmesternek . . . A sok injekciózás rendkívül meggyötört, de elhatároztam, hogy nem panaszkodom; voltak ennél nagyobb

szenvedéseim is. Az éjszakák hosszú során át nem alszom. Megduzzad a testem, azután olyan kiütéseim támadnak, hogy a főorvos láthatóan megijed s az injekciókat azonnal beszünteti.

Testsúlyom megint állandóan csökken s szemem újra olyan gyenge, hogy nem látom a breviárium szövegét, pedig a főorvos, aki szemész is, kicseréli szemüvegemet. Teljesedik rajtam a zsoltáros kesergése: „Nincs épség testemben. A szívem zakatol, erőm elhagy, még szemem világa is meggyöngül" (Zsolt. 37, 3, 10). A főorvos, akit mindjobban becsülök, most már nagyon aggódik és két orvosi konziliumot rendez gyors egymásutánban. Nem akarja egyedül vállalni értem a felelősséget.

Ilyen körülmények között keresett fel 1955. július 16-án Rajnai rendőrezredes. Közli velem, hogy a „kormány" egészségi állapotomra való tekintettel és a püspöki kar kérelmére fegyházbüntetésemet felfüggeszti. Készüljek — mondja — mert másnap már is Püspökszentlászlóra szállítanak. Ennél is jobb hírt hozna számomra — teszi még hozzá Rajnai — ha „merevségemből engednék."

Nyilvánvaló volt, hogy a rendszert kínosan érintette volna, ha annyi pap elpusztulása után a magyar Egyház feje is az ő börtönében halt volna meg. Ha meghalok, haljak meg inkább egy nyaralóban, mint a rabkórházban. Miután tudomásul vette súlyos állapotomat és azt, hogy a világ közvéleménye figyeli a velem kapcsolatos intézkedéseit, a problémát úgy kívánta megoldani, hogy teátrálisan hasznot hajtó fondorlatokkal vette körül intézkedéseit.

Hajnalban, július 17-én, vasárnap ragyogó napsütésben indult el a gépkocsi Rajnaival és velem a Gyűjtőből. A helyettes parancsnok az autó sárfogóján állva kísért ki a kapuig. Kinek szólt ez a gesztus? Rajnainak-e vagy a rabnak? Mindenesetre azt, aki a sárfogón kísért minket, egyénileg emberségesnek ismertem meg egy embertelen világban.

Főleg azonban a főorvos miatt örültem a beállott változásnak. Neki sok gondot okozott egészségem rosszra fordulása. Két malomkő között őrlődött eddig is: orvosi esküje arra kötelezte, hogy állítsa helyre egészségemet, miközben bolseviki fölöttesei azt kívánták, hogy céljaikat szolgálva kezeljen a rabvilágban. Egészségi állapotom reménytelennek tűnt. Jobb — gondolhatta talán ő is — ha nem kezei között halok meg.

Püspökszentlászlón

Civilben ül mellettem Rajnai rendőrezredes. Útközben büszkén mutatja az épülő Nagybudapestet, azután Sztálinvárost, Dunapentele határában. Sztálinváros — a bolsevizmus a maga csodájának tartja — 1100 holdnyi területen fekszik. Igazi „szocialista város és vasmű," mondja kísérőm, amelynek vas és acél-gyártása 1/3-dal felülmúlja az összes hasonló magyar üzem együttes termelését.

Vannak itt fényes üzletházak, — folytatja autónkban Rajnai — iskolák, éttermek, szállodák, mozik, sportpályák, vidámpark. Világos, hogy a város csak Sztálin nevét viselheti! A 35 000 keresztény és magyar lakosnak nem építettek egyetlen templomot sem. Ebben a városban istentiszteletet nem engedélyeznek. Magnitogorszk — Szent István országában. Rákosi alkotta s bizonyára a magyar Sztálinvárosra gondolt, amikor 1945-ben kijelentette, hogy a „csillagokig megyünk."

Nem múlt el fél évtized, amikor a bomlás jelei már láthatóak voltak. S ki gondolta volna, hogy az első kapavágástól számított fél évtized múltán, 1956-ban, ez a hálátlan város undorral veti le Sztálinnak még a nevét is s hogy a magyar vidéken ez a modern bolsevista Babylon fordul majd a legélesebben szembe a sztálini szellemmel?

Az Isten mindenütt ott van, még ott is, ahonnét a föld hatalmasai ki akarják zárni. Templomot Rákosiék nem engedtek építeni, a szentmise mégis visszatért. A megyei kommunista lapban olvasom másfél év múlva, 1956. december 30-án, hogy az Egyházügyi Hivatal és a helyi szervek engedélyével tartották meg az első szentmisét az általános iskola előcsarnokában.

A Sztálin név is eltűnt. A város neve újra Pentele; tehát a száműzött, de visszatért Isten egyik nagy vértanú szentjének, Pantaleonnak védelme alatt áll a helység, mint Sztálin felbukkanása előtt évszázadokon keresztül.

Püspökszentlászló Pécstől kb. 13 km-re, az erdős Zengő-hegy tövében fekszik. Kis község, voltaképpen Hetény külterke, 108 lakossal. A nekem juttatott kastélyt a pécsi püspök nyaralónak építette a XVIII. század elején. A hivatalos nyilatkozat szerint a püspöki kar ajánlotta fel ezt a „megfelelő egyházi épületet" az én tartózkodásomra. Ez sem felel meg a valóságnak. Az állam a házat egyszerűen elkonfiskálta, ugyanakkor „megfelelő-"nek sem bizonyult.

Heténynél elhagyjuk a kocsit. Terepjáró autóra kell átszállni, mert a további út járhatatlan. (Az évtizedes „szocialista építőmunka" újabb jele ez is). Erdős, meredek, vízmosásos terepen haladunk mintegy négy kilométert. A kastély körül új, magas deszkakerítést építettek tiszteletemre, illetőleg rabságom jeleként és annak biztosítására. Az épület emeletes, de mert közlekedőedény fenekén fekszik, — és hozzá a Zengő vidékén, a csonka-ország legcsapadékosabb táján — csupa víz a kastély, az alapoktól szinte a tetejéig.

A lépcső előtt szívdobogásom hirtelen kihagy. Velünk együtt érkező fiatal kezelő orvosom, dr. Sugár megvizsgál, majd leültet és kb. félóra múlva engedi csak meg, hogy felmenjek a lépcsőn. Angyal néven a szintén jóakaratúnak látszó gondnok is hozzám jön, hogy bemutatkozzék. Tréfásan mondom is neki: Angyalom! (Van tehát már Sugaram és Angyalom.) Feltámogatnak az emeletre, ahol két szobát jelöltek ki számomra. Aránylag tűrhető állapotban voltak. Hogy a mosdó, a villany és a vízvezeték körül bajok voltak, vagy hogy fürdőm egész ott-tartózkodásom alatt nem volt, arról előbbi rab-nyomorúságaim után nem is panaszkodom. Ezalatt pesti ellenőrzőim odalent vagy másfél óráig kutatják csomagjaimat. Kifogásolom feljegyzéseim átvizsgálását, megjegyezvén, hogy még a fegyházban ígérték: „Amit írok, az az én tulajdonom." Ők csak mosolyognak.

Az ezredes közli velem, hogy az erkélyre is kimehetek, amennyiben a Pécsről idevezényelt és a földszintre telepített ÁVH-sok azt megengedik.

— Akkor sohasem lépek az erkélyre — feleltem.

Megengedi, hogy a kertbe is lemenjek, de arra is az ÁVH-soktól kell „engedélyt kérnem." Megint csak azt felelem, hogy ilyen feltétel mellett a kertet sem fogom igénybevenni.

Rajnai elmegy, majd félóra múlva visszatér azzal, hogy mind az erkélyre mind a kertbe engedély nélkül is mehetek. Ezzel kapcsolatban újra reverendám viseléséről folyik a vita. Ragaszkodtam papi ruhámhoz és jogomhoz, hogy azt viselhessem. Reverendámtól megfosztva nem óhajtottam kilépni a házból, lemenni a kertbe. A reverendát már a rab-kórházban és az úton is követeltem. Azt mondták, becsomagolták. Amikor megérkeztünk, kiderült, hogy nincs a csomagban.

Az ezredes megint csak hallgat. Később megszólal, s akkor azt közli velem, hogy édesanyám meglátogathat, külön szobát adnak neki és addig maradhat nálam, ameddig akar.

Most én hallgatok.

— Nos, ugye nobilis fogoly-tartók vagyunk? — kérdezi.

Azt feleltem, hogy ebben a vonatkozásban messze elmaradnak az általuk oly sokszor szidalmazott Habsburgok mögött. „Hallotta hírét Telekessy egri püspöknek?" — kérdem az ezredestől.

— Nem.

— Nos hát, ő a nagy Rákóczi Ferenc fejedelem püspöke volt. Ezért a szabadságharc bukása után rabságba került. I. József császár és király azonban gyóntató és asszisztáló papot küldött melléje. Így maradt ez utódja, III. Károly alatt is.

Hallgat. Július 20-án azonban újból megjelenik. Egy új reverendát hoz számomra és egy papot is.

Először felhúzom a reverendát s abban fogadom a papot. A reverenda kissé „bokorugró," de mégis reverenda: annyi daróc után. Felöltöm.

Érdekes volt, hogy nem főpapi reverendámat adták vissza, inkább sietve újat csináltattak. Egyszerű papi ruhát, a világért sem főpapit, mivel nyilvánvalóan senkinek sem volt szabad Püspökszentlászlón tudnia azt, hogy a rendszer főpapi foglyot tartogat az elkonfiskált püspöki nyaralóban.

Megjelenik a lelkész és átadja nekem az esztergomi apostoli kormányzó igazoló iratát. Tóth János általam beiktatott plébános volt Budapesten, de elmozdították. Rákosiék lerombolták plébániatemplomát, a Regnum Marianumot, hogy helyébe Sztálin monstruózus szobrát állíthassák.

Végre felszentelt pap van mellettem. Oltárnál, asztalnál, séta közben.

Látásom még mindig gyenge. Szín-zavaraim vannak. Botra támaszkodva mozgok. (A botot orvosi receptre itt kaptam.)

Az ÁVH-sok nagyon vigyáznak arra, hogy senki ne lásson a kis faluban. Ha vasárnapokon, ünnepeken a kastélyhoz tartozó templomukba jönnek, akkor a világért sem mehetek le a kertbe. Hosszú idő óta itt hallok újra templomi népéneket és szentbeszédet. Leány-kántor vezeti az éneket, de arra gondolok, hogy a szükség törvényt bont; a templomi énekvezetésnek ez a módja kis- és vörös-Magyarországon most igen elterjedt. Elérzékenyít az ének: „Isten legszebb temploma..." Egyízben a Zengő erdős tövében a halálraítélt Mária-ünnepek egyikén, egy forrástól szobámig hallatszottak a jámbor asszonyok Mária-énekei.

A templom mellett hegyoldalas temető. A temető mostanában folytonos kísérőm lett. A Gyűjtő mellett és a rab-kórház közelében is volt temető. A temető nagy tanítómester: elgondolkoztat és elmélkedésre késztet. Sokszor kérdezem magamtól, ha oda tekintek: Nem rabként fogom-e befejezni életemet?

Az ellátás nem rossz, de Budapestről való ideszállítása nehézségekbe kerül. Az őrség modora eleinte goromba, mindenben akadékoskodik. Később megenyhülnek. Bizonyos értelemben ők is foglyokká váltak, hiszen családjukkal és a világgal nem igen tudnak érintkezni.

Az orvos az egészségtelen lakás miatt panasz-jelentéseket küld a minisztériumba. Gondos és mindent megtesz, hogy szédüléseim elmúljanak és lassanként lábraálljak. Testsúlyom is gyarapodni kezd.

Amikor kicsomagolok, holmim közt valami kevés útravalót találok, azonkívül a zsebórámat, 49 forintot, a ruhaneműmet (reverendám nélkül), és egy iratcsomót, ezzel a felirattal: szigorúan bizalmas. Hogy került ide? — kérdeztem magamban meglepetten — és ha már idejutott, miért milyen célból került ide? Aztán megnéztem. Felül édesanyám fényképét találtam, nekem dedikálva 1950-ben, kedves szavakkal, aláírással. Eddig nem adták kezembe. A Nemzetközi Vöröskereszt érdeklődése állapotomról. Néhány levél külföldről: kérik, hogy válaszommal és aláírásommal igazoljam, hogy élek. (Úgy látszik, kétséges volt az életbenlétem.) Aztán a fegyházi parancsnokság jelentései feletteseiknek. Orvosi jelentések „kritikus" állapotomról, majd

olyanok, amelyek magatartásomról szólnak. Egyik irat arról jelent például, hogy nem tudom, melyik fegyintézetben vagyok és hogy Hartára gondolok. Meg kell hagyni ebben a hitben — válaszolja a felsőbbség. Édesanyám váci látogatásáról szólt egy másik irat, amely instrukciókat tartalmazott e látogatások lebonyolítására.

E szigorúan titkosnak jelzett iratcsomó később nagy bonyodalmat okozott Petényben.

A velem lévő lelkész részletesen informál az elmúlt hét év előttem ismeretlen eseményeiről. Halottakról, foglyokról, hű és megingott papokról. Hogy idegen egyházmegyei papok lepték el a fővárost; hogy általános az elégedetlenség s erősen meggyengült a fővárosi hitélet és a hitoktatás. Újság volt számomra a már rég várt és most kihirdetett dogma: Mária test szerint is felvétetett az égbe; X. Pius pápa szenttéavatása; az 1953. évi siracusai könnyező Máriáról szóló hír. Lelkészem újságot, néprádiót is kapott s azok anyagából tájékoztatott engem. Sok volt az elszomorító hír.

Október 10-én nagy titokban az elítélt rab Grősz József kalocsai érseket is ideszállítják és papom lakrészébe helyezik. Utóbbi édesanyám szobáját kapja. Édesanyám — a korábbi kijelentések ellenére — csak egy napig maradhatott. Kárpótolt azonban az, hogy édesanyámmal ellenőr nélkül beszélhettem.

A következő napon észreveszem, hogy a kalocsai érsek az őr kíséretével éppen visszatérőben van a sétáról. Amikor az épület előtt lévő ciszternánál megállnak, hogy a halakat figyeljék, kilépek az erkélyre. Szemközt néz a két rab — öt év múltán először. De mint veterán és jólfegyelmezett rabok, nem köszöntik egymást.

Anélkül, hogy bárki is észrevenné, a következő három hét alatt háromszor is sikerül bemennem Grősz érsekhez. Papom szintén többször meglátogatta. Levelezünk, egymást tájékoztatjuk. Különösen érdekelnek az 1948—51-es évek eseményei, elsősorban az Egyház súlyos megpróbáltatásai: az un. „megegyezés," a szerzetesek és a hívek sorsa.

Amikor először kopogtattam ajtaján és beléptem szobájába, meglepetése teljes volt. Ő is tudta, hogy egymásról nem szabad tudnunk, annál kevésbé találkoznunk. Kérdezte, hogyan volt lehetséges, hogy mégis bejöttem hozzá.

— Egy életfogytiglanra szóló ítéletet alig lehet tovább nyújtani, így én nyugodtan reszkírozok. Azonkívül, ha odalent a földszinten valaki rálép a szerfölött nyikorgós, hangos falépcsőre, mi azt itt meghalljuk az emeleten s mire az őr felér, mi már szétválunk. A plébánost előbb leküldtem, kérjen újságokat a maga számára, de mivel az újságok szanaszét hevernek, az őröknek keresniök kell s azalatt a plébános egyedül van az előcsarnokban. Nem jövök azonban mindig magam, hanem levelet teszek be az ajtó alatt. Kopogtatással kérem majd a kész választ.

Naponta három-négy levelet is váltottunk Grősz érsekkel.

Az orvos és a személyzet egyre erősödő panaszaira a rendszer kezdte belátni, hogy az elhelyezés nem volt olyan kedvező, mint ahogyan azt nyilatkozataival országnak-világnak hirdette. Sőt egyenesen egészségromboló volt. Édesanyám már az első pillanatban így vélekedett az épületről: Fiam, ez a ház egészségtelen, teleitta magát vízzel.

Az erősen csapadékos augusztus és október ingerültté tette a benne tartózkodókat. Lehangoló és sívár napokat, éjeket, heteket kellett kibírniok. És mit költöttek internálóhelyemre, hogy mutasson! Festettek, bútorokat hoztak, virágokat ültettek, csak függönyökre, szőnyegekre, deszkakerítésre roppant összegeket adhattak ki! (Igaz, hogy a népállamnak ingyen áll rendelkezésére minden: egyiktől elveszi, a másiknak odaadja.) De költenek súlyos százezreket bevásárlásra, a rengeteg napszámosra, kertészekre, konyhára, éléstárra stb. Tünődve néztem a vadonatúj nagy függönyökre . . . (A hemzsegő egerek is . . . Ilyen gazdálkodásnál húsz főnyi személyzet mellett is megesik, hogy nincs senki, aki a függönyt hónapokig akár egyszer is elmozdítsa nyugalmi helyzetéből s a rendkívül elszaporodott és a minket innen valósággal kinéző egereknek csak ez kellett. Kiették a legszebb, legnagyobb függöny legközepét. Mutatom az alkalmazottaknak, de azok látszólag egyáltalán nem törődnek az egész dologgal. Egész magatartásukon látszik, mennyit ér ma, boldog Magyarországon, a népvagyon . . . Könnyű a kommunista államnak mindent összeharácsolni, de nehéz azt rendesen fenn is tartani. A magyar közmondás szerint: Ebül szerzett jószágnak ebül kell elvesznie.)

És ahogy az ÁVH-személyzet a kertben csúfítja a gyönyörű fákat! A szép, ritka fenyőket vágják, ahol érik. Ezek az ÁVH-

legények aligha kezeltek fejszét, fűrészt, csákányt; esetlenül áll kezükben a szerszám. A ház vízvezetéke romlik: ott folyik (a megfeketedett mennyezeten) ahol nem kellene és nem folyik ott, ahol más rendes vízvezeték folyni szokott. A villanytelep süket az indításra. A ház időnként elsötétedik. Ebül szerzett jószág . . .

A nagy befektetés és a rossz gazdálkodás szeghették nyakát Rajnai ezredesnek is, aki július 20 óta eltűnt a mi horizontunkról. Aztán, október 8-án Angyal gondnok felsőbb utasításra felszólít, hogy csomagoljak. Három hétig becsomagolt holmijaimmal várok. Végre október 31 és november 1 közti éjjel teherautók jönnek. Kiürítik az egész épületet.

November 1-én este két ismeretlen előkelőség érkezik a minisztériumból: visznek a már jóideje emlegetett vizsgálatra a pécsi klinikára. A vizsgáló főorvos megelégedésének ad kifejezést. Kísérőim Pécsett rendeltek vacsorát s amíg engem vizsgáltak, ők meg is vacsoráztak. Én vacsora nélkül maradok, azután 22 óra körül újonnan kijelölt tartózkodási helyemre indulunk.

November 2-án a fővároson át megérkezünk Felsőpeténybe, új ,,otthonunkba," hajnali négykor. Ott megkérdezik, hová hozzák fel vacsorámat. Két szobám van, azért teszik fel a kérdést.

— Köszönöm, nem kérek semmit.

— Miért nem?

— Misézni szeretnék, mert Halottak Napja van.

A folyosón tanácskoznak, később újra közlik velem, hogy a vacsora kész.

— Köszönöm, nem kérem. Misézem.

— Hát vacsorázott?

— Nem.

Nem értik. Kérdezik, hogy nem vagyok-e éhes. Meg kell magyaráznom, hogy ha a pap misézni akar, akkor nem számít, hogy éhes-e vagy sem.

A szakácsok elmennek és a szófukar előkelőségek is búcsút vesznek.

Az ÁVH „vendége" Felsőpetényben

Lakóhelyünk, az államosított Almássy-kastély, egy hatalmas park közepén állt, a falu szélén. Az épületen sokat rontott a bolseviki gazdálkodás; előttünk úttörők laktak benne, akik után alig tudták helyrehozni a károkat. Két szobát utaltak ki részemre és egy kápolnává kinevezett szobának a felét. Ugyanannyit kap a kalocsai érsek is. Konyhánk az alagsorban van. A parancsnok egy ÁVH őrnagy, aki polgári ruhát hord. Azelőtt szövőgyári munkás volt, ma egyetemi hallgató és vérbeli kommunista. 15 főnyi őrség, (golyószórók, gépfegyverek, géppisztolyok) és három farkaskutya van a parancsnoksága alatt. A kutyákat nem engedik hozzánk, de láthatóan vonzódnak hozzánk és igen örvendeznek közelünkben, felugrándoznak ránk. Szegény páriák emiatt úgylátszik fegyelmi alá kerülnek. Hallom keserves vonyításukat.

A parkban száznál több fenyőfajta van, a gyümölcsös is jelentős. A bolsevizmus azonban úgy gazdálkodott, hogy a pajzstetű megette az egészet. Ez a pajzstetű áldozatává vált gyönyörű gyümölcsös a politikai és gazdasági csődbe jutott Magyarország képe lehetne. Az ország legszebb épületeinek és gyümölcsöseinek szinte mindenütt ez volt a sorsa.

Nem használhatjuk az egész kertet. Az élősövényen belül szöges drót-kerítést húznak számunkra. A sétatér is egyre változik, folyton szűkül. Sokszor leparancsolnak az előző nap már engedélyezett sétaútról, viszont a gondnok ismételten séta-társnak ajánlkozik, ha Tóth plébános szabadságon van. Ilyenkor én inkább nem sétálok. 1955 karácsonya előtt a gondnok megsúgta a plébánosnak, hogy amennyiben kérelmezném, édesanyám velem töltheti a karácsonyt. Igen szeretnék együtt lenni vele a szentestén, de kérnem ezt nehéz volna s így édesanyám nélkül múlik el a nagy ünnep. Nyáron három hetes szünidőre távozik a mellém beosztott plébános (hisz elvégre

ő nem rab) s amíg távol van, egyszer sem megyek le a kertbe.

Még Püspökszentlászlón közölték velem a hatalom küldöttei: nem vagyok rab, hanem „vendég." Fanyarul nézek az un. vendégi állapotomra. Olyanformán talán, mint a szocialista állam munkása a gyárra, a nemzet polgárai az országra és a magyar gazda a termelőszövetkezetre, — amikor azt mondják neki: Tiéd az ország, tiéd a gyár, tiéd a termelőszövetkezet!

Amikor először mondták, hogy vendég vagyok és nem rab, felcsattantam: Ha nem rab, hát mi vagyok? Két kerítéssel (az egyik drót-sövényes), 15 ávóssal, három farkaskutyával és egy egész fegyverarzenállal? Én nem így szoktam vendéget fogadni és elszállásolni.

Nem kaptam választ.

Később, mikor megtudtam, hogy a házban van borbély, aki az ÁVH-sokat borotválja, arra gondoltam, mint „vendég" igénybe veszem a borbélyt. Napokig nem borotválkoztam s már jól serkent a bajuszom és a szakállam, amikor a gondnok helyettese megjegyzi előttem:

— Főpaphoz nem illik a borotválatlanság.

— Hát az illik, hogy a vendéglátónak van fodrásza, a vendégnek meg nincs?

Másnap jön s kérdi: ülök-e a borbélynak, ha feljön.

— Ha Rákosinak ülök, ülhetek a borbélynak is.

Édesanyám kétszer jöhetett el hozzám Felsőpetényre: Fehérvasárnapon, másodszor pedig augusztus elején. Csak 24 órára volt engedélye és akkor is mindig ellenőrrel jött. Sem velem, sem Tóth plébánossal nem beszélhetett egyedül, ellenőrzés nélkül. Sőt a kápolnában a szentmisén is jelen akart lenni anyám ottléte alatt egyszer a helyettes parancsnok, de nem engedtem belépni. Künn maradt, mert nyilván attól tartott, hogy jelenlétében nem misézek és édesanyám künn említést tehet az esetről.

A bánásmód is romlott az előbbihez képest. Ha takarító, ételhordó jön, az „árnyék" is vele van. Nincsen állandó orvosunk. Az átszállításkor azt mondták, hogy dr. Sugár majd Budapestről fog kijárni kezelésemre, de csak egyízben látogatott meg; egy idősebb orvos pedig kétszer. Orvosságnak azonban nem voltam szűkében.

Az épület elűzött tulajdonosa, gr. Almássy Imre a vidéken élt egy földes szobában, nagy szegénységben, ahogy azt később megtudtam. Az épületről úgy beszéltek, mint „egyházi épületről." Nem volt egyházi épület, még ha egyházi rabok voltak is benne. Az Egyház a megrablottak és nem a rablók közé tartozik.

A Felsőpetényen gyakorolt szigorú ellenőrzés miatt több, mint három havi együttlét alatt rabtársammal, Grősz érsekkel nem találkozhattam. Szobáink közt volt az „előtér" az ÁVO-sok állandó őrhelye. A gondnok kihirdette, hogy déli 12 órára tűzték ki napi sétámat a kertben. Az ablakon át persze láttam, hogy a magányos Grősz érsek 11-kor indul sétára. Séta-időben is folyt az ÁVO-sok hangos kártyázása az előtérben. Grősz érsek, aki fiatalabb korában — kifogástalan keretek közt — maga sem volt kártya-ellenes, úgy 3/4 12-kor néha elhagyta a kertet, elnézelődött az előtéri csatán és ilyenkor — olykor a szobámban is hallottam, hozzászólt a játékhoz. Így támadt gondolatom egy találkozóra. 12.05-kor kiléptem a hallba, hogy sétára induljak. Tudtam, hogy ott találom Grősz érseket. Rákösöntem:

— Érsek testvérem is Petényben időzik?

Mintha villám ütött volna az ÁVO-seregbe. Lecsapták kártyájukat az asztalra, felugráltak. Az érsek pedig sietve eltávozott szobája felé.

Sétáról visszajövet a helyettes parancsnok szobámba jön és haragtól felgerjedve kifogásolja „fegyelmezetlenségemet."

— Úgy hirdették ki, hogy déli 12-kor kezdődik a sétám — feleltem. — Hány órakor léptem ki? Nekem nem mondták, hogy amikor maguk nézőközönség előtt kártyáznak, úgy elmarad a sétám. Szótlanul otthagyott.

Amikor 1955. november 1-én egy miniszteri előadó értem jött Püspökszentlászlóra, hogy átvigyen Peténybe, bűnvallomást tartott a maga és a rendszer nevében, amiért engem „elhanyagoltak" és „nem foglalkoztak velem." Aztán megkérdezte:

— Ugye, a Népköztársaság nagy eredményei után most már kicsit közelebb áll hozzánk?

— Sajnos, tájékozatlan vagyok a külvilágban történtekről. Több, mint hét éve egyébre sem volt gondjuk, mint hogy elzárjanak a világtól. Egyszer láttam itt a kertben Grősz érsek

urat. Ő tudott volna tájékoztatni, de — úgy látszik — épp a tájékozódásomat nem akarták. Az újságokat Tóth plébános naponta azzal a figyelmeztetéssel kapja kézhez, hogy nekem azokat nem szabad elolvasnom.

Vagy tíz nappal e beszélgetésünk után asztalomra kezdték tenni — már Felsőpetényben — a *Szabad Nép, Magyar Nemzet, Új Ember, Kereszt,* valamint a *Statisztikai Szemle* példányait. Úgy látszik, sokat várnak ettől s eleinte a gondnok még fel is hívta figyelmemet a beadott újságok egyik-másik cikkére. Szobámba jött és tapogatózni próbált a hatás felől. Később egy magasabb tisztviselő látogatott meg, kísérővel, — sem nevét, sem állását nem közölte — és előadta, hogy Parragi György képviselő, a Hazafias Népfront egyik vezére, mint a *Magyar Nemzet* főszerkesztője engedélyt kért az igazságügyi minisztériumtól, hogy engem Petényben meglátogathasson, kérdéseket intézzen hozzám és a választ lapjában közzétegye.

Írásban azt válaszoltam az igazságügyminiszternek, hogy a látogatás elhalasztását kérem, mivel én tájékozatlan vagyok: kétheti újságolvasás nem pótolhatja hétévi teljes elzártságomat. Tisztában voltam azzal, hogy Parragi látogatásával tárgyalásokat szeretnének velem kezdeni. Felfogásom szerint — írtam a miniszternek — egy rab nem tárgyalófél. Csak szabadon, egyenlő helyzetben lehet velem tárgyalni.

Az előttem ismeretlen tisztviselő tíz nap múlva újra visszatért — másodmagával — és kifejezte méltatlankodását a miniszternek adott válaszom miatt.

1956. január 19-én Budapestről hatalmas nyomozó karaván lepi el a felsőpetényi kastélyt. Megsértettem az előírt szabályokat s most házkutatást tartanak, — közölték velem.

— Mivel sértettem meg?

— Azzal, hogy bizalmas iratokat illetéktelenül magához vett és azokat magánál tartotta.

Az olvasó emlékezik rá, hogy Püspökszentlászlón az egyik csomagomban valóban találtam bizalmas feljegyzéseket és orvosi leleteket, amelyek rám vonatkoztak. A papírokat természetesen ők helyezték holmim közé — ki más tehette volna? — és azokat később sem vették vissza tőlem. Erélyesen tiltakoztam a házkutatás ellen, minden eredmény nélkül. Sőt a „titkos" iratokkal együtt kéziratairnat is lefoglalták és elvitték.

Ebéd után két nyomozó fölényes hangon vallatni kezdett az iratok felől. Azt állították, hogy én a rabkórházi irattárból tulajdonítottam el azokat — mintha én lettem volna ott az irattáros; vagy mintha szabad bejáratom lett volna az ő titkos irattárukba . . .

Ma sincsen kétségem afelől, hogy tervszerűen, taktikából helyezték az iratokat csomagomba, amelyet egyedül ők kezeltek és készítettek el Budapesten, egyéb csomagommal együtt. Az iratok nagyrésze nem is érdekelt. Volt egy közöttük, amelyben a súlyos tüdőbajomról szóló leleteket ismertették s erről már akkor feltételeztem, hogy ijesztés szándékával adták a kezembe. Valószínűleg azt gondolhatták, hogy egészségemért aggódva szanatóriumi kezelést vagy szabadlábra helyezést fogok kérni. Aki kér, azzal szemben könnyű feltételeket szabni . . .

Előhozták azt is, hogy két évvel ezelőtt fegyházi cellámban összedőlt a kályha és pedig azért, mert én „öngyilkosságot akartam elkövetni." (Megdöbbentő volt a cinizmus, ahogyan fájdalmas esésemet, amely valóban végződhetett volna halállal, ilyen fondorlatosan és gonoszul elferdítették.)

A nyomozók hirtelen inváziójából Tóth plébános csak a nagy autókaravánt és annak kezdeti veszteglését látta, mert a nyomozás kezdetén elküldték a házból kegyesen szabadságra.

Tiltakozásomat úgy fejeztem ki, hogy nem nyúltam sem az ebédhez, sem a vacsorához. Amikor az étel már harmadik napja az asztalon maradt, úgy látszik, megijedtek és a plébánost hirtelen visszahozták. Tóth arra kérlelt, hogy vegyem magamhoz a reggelit. Nem fogyasztottam el, csak ebédnél hagytam abban az éhségsztrájkot. Összesen 75 órát bőjtöltem. Tiltakozásomnak ez volt egyedüli lehetséges formája. Mindenki olyan kalappal köszön, amilyen éppen van. Ők erőszakkal, a rab bőjttel — a maga rovására.

Fegyházam őrangyala

Harmadik fogságom előtt egy évtizeddel írtam az édesanyai szeretetről ezeket a sorokat: „Feletteseid, ha kiszolgáltál; alantasaid, ha hatalmad nem érzi többé; barátaid, ha bajba jutottál: elfelejtenek . . . A börtönajtóban csak édesanyád vár. Finomlelkű anya a börtönök, fegyházak mélyén . . . Egyedül ő lép utánad oda. És ha a börtönnél mélyebben vagy, fegyház, siralomház örvényében, ő nem riad vissza . . . " Amikor a könyvet írtam, nem gondoltam, hogy egyszer majd nyolc évig tartó, sötét rabságomnak idős édesnyám lesz egyetlen ragyogó csillaga.

Kicsoda Ő? Hatgyermekes édesanya, akit élete alkonyán, 85 éves korában, 14 unoka és ugyanannyi dédunoka tisztelettel és szeretettel övez mindszenti otthonában. Letartóztatásom és meghurcoltatásom idején 74 éves és már két év óta özvegy. Az egyszerű falusi környezetből siet védelmemre. Odaadó anyai szeretettel, nagy okossággal és ügyességgel áll szilárdan haláláig mellettem. Ebben a felfordult és kegyetlen világban is rámtalál a bolseviki börtönökben. Azelőtt sohasem járt miniszteréknél. Most elment a törvénytelen eszközökkel hatalomhoz jutott pártnagyságokhoz. (Micsoda keresztet jelentett ez neki!) Ahol ő megjelent, ott néhány percre kifényesedett a vörös minisztérium, a börtön és a fegyház. Hitétől, könnytelen arcától és lelki erősségétől.

Amikor hercegprímás lettem, sok anya mondta neki: Boldog és szerencsés asszony! Hát tudott is örülni a fiának. Mindenünnen tisztelettel és szeretettel övezték. Magyarok és nem-magyarok kérték szinte az egész világból, hogy fogadja őket fiának, leányának s még ma is vannak élő „fogadott fiai és leányai" a nagyvilágban.

Különös tisztelet jelét láttam magam is abban, hogy Rogács

püspök és Badalik püspök fogságom idején átutazóban meglátogatták falusi otthonában édesanyámat, aki lélekben, ruhában maradt a régi. Ezért is tisztelte és szerette mindenki Zalaegerszegen, Veszprémben és Esztergomban. Az utolsó, elnökletem alatt tartott püspökkari konferencia után 1948. december 16-án Esztergomban az ebéden édesanyám is jelen van együtt az érsekekkel és püspökökkel. Ő ül jobbomon. Annyi szerénység és okosság van a magatartásában, hogy a főpásztorok csodálatukat fejezték ki.

Ez a derűs, tiszta égboltja ment át 1948. december 26-án sűrű, sötét, zimankós éjszakába.

Nálam volt már 1948. november 19 óta és így tanúja prímási rezidenciám rendőrségi körülzárásának és letartóztatásomnak. Velem akart jönni, amit természetesen nem tehetett meg; másnap azonban már jön utánam a fővárosba védőt keresni. Otthonában éli át mély, keserű bánatban az Andrássy út 60-at, a Markó-utcát és az ítéletet. Látja és hallja a fia körül tomboló rágalomözönt. Kötve a keze, nem tehet semmit meghurcolt fiáért, pedig az életét is odaadná érte. Csak akkor jöhetett hozzám, amikor már életfogytiglan tartó fegyházra ítélt rab voltam. Tudta, hogy az ügyész halálbüntetést indítványozott és a végső szó még nem hangzott el ügyemben.

A Gyűjtőfogházban tett látogatásai után — a törvényes rendelkezés ellenére — csak kilenc hónap elteltével kereshet fel újra, 1950. július 17-én. Akkor sem láthatta meg a helyet, ahol élőhalott fiát őrizték és megérzése szerint „kezelték" is. Vannak helyek, amelyeket nem mernek tisztes szemek elé tárni. A parancsnok büszke volt intézménye „szűzi érintetlenségére:" a külvilágból jövő idegen oda nem tehette be a lábát. Éjfél idején szállítottak át a váci fegyházba, ahová délelőtt odahozták a 75 éves látogatót, hogy ellenőrzés mellett találkozhassunk rövid időre egymással. Felforgatták és összevissza hányták közben a nekem hozott kis csomagját: a sajátkezűleg készített, annyi gonddal, csínnal összerakott kevés süteményt, néhány ízesebb húsfalatot, s a nekem szánt és hűen őrizgetett szőlőt.

A társalgás csak családi ügyet érinthetett. De én mégis megtudok tőle több mindent: „szakállas" püspökökről, behódoló papokról, hősökről és gyengékről; a kínzásra szánt

apácákról, szerzetesekről, üldözött, bebörtönzött zalaegerszegi, szombathelyi papokról, a püspökök sorsáról. Voltak közben nem tilalmas témák: halálozások a családban, házasságok, dédunokák érkezése; unokaöcsémnek Légrády Józsefnek és családjának miattam megjárt keresztes útja. Azt is tőle tudtam meg, hogy „Keleti József" (Sztálin) meghalt és öröksége körül zavarok támadtak.

Nézik az órát, válnunk kell. Mindketten arra gondolunk: találkozunk-e még a földi életben? Utolsó mondata hittől, természetfelettiségtől izzott.

Amikor később 44 és fél kilogramra soványodtam és szinte halálomon voltam: felcsattant és lepirongatta az ezredest, hogy az szólni sem tudott.

Én kérni a fogságomban nem szoktam. Nem kértem, hogy a rossz szívemmel ne kelljen a második emeletre mennem. Egyszer azonban édesanyám igen nehezen lélegzett a régi nehéz szívasztmája miatt. Szóltam az ezredesnek. De később is, rabkórházból jövet is, a váci fegyház második emeletén kellett találkoznunk — mindvégig, 1950. június 17 — 1955. július 17 között.

A találkozás kirakatszerű volt. Levonták rólam a szeges bakancsot, az immár gőzős-bűzös darócot. Rendkívüli időben símára borotváltak, fekete civilbe bujtattak, kalapot is adtak, sőt a raktárból zsebórámat és a főpapi gyűrűt is rámparancsolták. Ez az utolsó pillanatban zsebbe került, mert nem akartam segíteni a világcsalást. Édesanyám pedig mindenen átlátott. Ha figyelmeztették, hogy politizálni nem szabad, mosolyogva felelte: 80 éves, tudatlan falusi asszonyoktól ne féljenek, nem értenek azok a politikához.

Legnagyobb öröme rabságom idején, hogy később Püspökszentlászlón fia kezéből vehette az Úr Szent Testét.

Az „*Édesanya*" című könyvemet az ő alakja, lelke ihlette. A harmadik kiadás II. kötetében érintettem a Sztálin és édesanyja kiegyenlíthetetlen két világát. Emiatt a fölségsértés miatt Rákosiék üldözőbe vették a könyvet. Ezt is felhozták ellenem a rendőrségen. Azt hiszem a könyvnek írmagja sem maradt a gyűlölettől fűtött bolseviki könyvrombolás nyomában. Amit abban a könyvben lelkemből írtam, azt az édesanyám a maga életében átmentette számomra.

Nem tudok elég hálás lenni Istennek, hogy őt adta nekem és hogy életem legnehezebb szakában is ott állhatott mellettem. Apja, anyja korán elhaltak. Mindig gyengélkedett, rövid életet jósolt magának. És íme megérte nyolcvanötödik évét. Ő már rég beérett kalász volt az örökkévalóságra, de Isten — irántam való irgalomból — meghosszabbította életét.

1948-ban arra kért, hogy ne maradjak itthon, menjek külföldre. Mikor nem úgy lett, megnyugodott elhatározásomon. Ha nem a börtönt, hanem valami enyhébb megoldást választottam volna, az őt biztosan emésztette volna s talán az életből is korábban elköltözött volna. Hitte, hogy nem az lesz, amit az emberek akarnak, hanem amit az Isten rendel.

Ha a látogatásról hazatért, állta az ostromot. Kérdezgették személyesen, levélileg. Még Eger környékéről is jöttek hozzá egyszerű magyarok. A látogatók megnyugodva mentek el otthonából. Pedig tudott hallgatni, tudta azt is, hogy kell hallgatnia.

A legutolsó és a legközelebb esedékes látogatás gondolatában tett-vett odahaza. Pedig faluja idős tanúja volt ő már . . . A szőlőhegyről alátekintett a temetőre, ahol apám, szülők szülei, rokonok, a falu lelkipásztorai, tanítói pihennek. És ahová most már őt is várták . . . Ahogyan az évek múltak, egyszerű, csendes életének keretei ugyanazok maradtak: a templom, a családi ház, amelyben leányával élt, az unokák, a dédunokák, a régi temető, a szőlőhegy, s másik leányának háza ott a faluban. Aztán eljött a nap, amikor Esztergom is életének része lett. De 1948 karácsonya óta a váci fegyház lépett annak helyébe.

Ha jött az idő, sürgönyökkel és levelekkel pergőtűz alá vette a „kormányt," hangsúlyozta jogait. Tudatosan alkalmatlankodott. Bement hivatalukba. 80 éven felül is utazott hozzám éjjel kocsin, vonaton, átszállással, Budapestre. Onnét autón Vácra. Azután úgy vissza. Később — feltehetően azért, hogy ne kelljen a találkozás időpontját közölni — a rendszer autót küldött érte Mindszentre és az vitte vissza is. Ez is gyakran éjszaka történt. Pécs felé Püspökszentlászlóra lehetetlen utakon hozták. A kísérő rendőrnő, szédelegve, ájuldozva, minduntalan megállíttatta az autót, hogy levegőzzön. Ő egyszer sem szállt ki. (Ezt a kocsivezető mondta el a mellém adott papnak.)

A vonatköltség elvitte minden kis pénzét. Ahonnan ez pótlódott volna, ingatlanát agyon-adóztatták. De azért így is segítette a kispapokat, az Egyház jövő munkásait, és szüntelen miséket mondatott a fiáért.

Nyolc évig nem leveleztünk. A követségről sem. Csak 1959 áprilisában került kezembe a *Mindszenty Okmánytár* harmadik kötete és annak függelékében édesanyám 19 levele, melyeket rabságom alatt írt amerikai leányának és jószívű segítőjének, Treffner Évának New Yorkba.

Ezekből megtudtam például, hogy Budapesten járt, mialatt az Andrássy-út 60 foglya voltam; hogy védőügyvédet fogadott számomra, hogy állandóan meg akart látogatni; hogy ott akart lenni a főtárgyaláson is. Minden erőfeszítése kárbaveszett. Azt már tudtam, hogy 1949. február 23-án kilincsről-kilincsre menve erőltette ki találkozásunkat. Most látom, tizenháromszor volt a fővárosban eredménytelenül. A levelek visszatérő finálé ja: „Bizony nagyon szomorú vagyok." „Így bántak el velem." „Az én számomra nincs vigasztalás a földön." „Nem tehetek semmit." És tesz: imádkozik. És újra kopogtat az „emberséges" népi demokrácia falán: „Majd csak megrestellik magukat."

Egészen a börtönnel szövődik össze az élete. Pedig otthoni családi kereszt is van bőven: „Minket mindenképpen zsarolnak".

Vecsey József teológiai tanár, életének tanúja, írta róla a *Katolikus Szemlében* (1960): „Mély öntudatos hite volt. Meglepő jártasságot mutatott erkölcsi és vallási kérdésekben. Gyakran olvasta az Egyház és a szentek történetét. A közéleti kérdésekkel és az egyházpolitikai helyzettel tisztában volt. Ebben a tekintetben is felért tájékozottsága a középosztálybeli asszonyokéval."

1950 májusában lefényképeztette magát számomra. Gyönyörű dedikációt írt rá. Elküldte a miniszternek, hogy adják át rab fiának. Nem tették meg. 1955. július 16-án a leltározott tárgyakkal együtt azután kiadták. Egyetlen képem volt a világból.

Kihelyezem. Minden este megcsókolom.

Egész fogságom alatt naponta egy tized rózsafüzért mondottam el érte.

Grősz érsek bebörtönzése után — 1951 nyarától 1956 április 25-ig — Czapik Gyula egri érsek volt a püspöki konferenciák időleges elnöke. Czapik semmiképpen sem akart börtönbe jutni: ő maga nyilatkozott így Grősz érseknek. Ítéletalkotásra azonban Isten és nem mi vagyunk hivatva. A kommunista börtönt még a vasegészségűek is nehezen viselik el. Az egri érsekről köztudomású volt, hogy évek óta állandóan betegeskedett.

Amikor Czapik érsek ravatalon feküdt, a bolsevista hatalom és sajtója igen kegyeletesen megdicsérte; temetésén is képviseltette magát. Ugyanakkor az egri érsek halála az „enyhülési" politika híveit meglehetősen fonák helyzetbe hozta. Az ország két érsekét — engem, aki a jogszerinti feje volt a püspöki karnak, és Grősz Józsefet, aki időleges helyettesként követett — fogságban tartották. Az utánunk következő rangidős székesfehérvári püspök, Shvoy Lajos pedig — úgy értesültem — nem volt hajlandó a püspöki kar ideiglenes elnökségét távollétemben vállalni. A rendszer egyébként nem is fogadta volna el Shvoyt a püspöki konferenciák elnökének: Mindszenty-követőnek tartották.

Mindebből arra következtettem, hogy most az érsekszabadulás évadja jön. Ne mondhassa a gáncsoskodó külföld, hogy lám, Magyarországon, — amelynek még mindig két élő érseke van, — a püspöki karnak nincsen érseki rangban lévő feje. Tóth plébános még abban is bízott, hogy a „szabaduló érsek" én leszek; én azonban bizonyosra vettem, hogy a rendszer a kalocsai érseket fogja szabadlábra helyezni. Tudtam arról, hogy már az egri érsek betegsége alatt is tárgyaltak vele és hogy Grősz hajlandó volt visszatérni Kalocsára és átvenni a püspökkari konferenciák elnökségét. 1956 február közepén elvitték mellőlem egyik váci egyházmegyei plébániára, Tószegre. Ezután már szabadon érintkezhetett a hozzájövőkkel, járhatott-kelhe-

tett a faluban, sőt utazhatott is. Később visszatérhetett Kalocsára és akkor úgy nyilatkozott külföldi újságíróknak, hogy Czapik érsek nyomdokait követi. Ezt természetesen kifejezetten megkövetelték tőle. Rólam is nyilatkozott: cáfolta, mintha — az elterjedt hírek szerint — engem újból letartóztattak volna. A mindig jóságos, hű Grősz érsek másodszor is kézbe vette tehát, ezek között a nehéz viszonyok között, a magyar Egyház hajójának kormányzását.

Az un. ,,békepapok,'' akik 1951-ben — elítélésekor — gyalázói és elítélői közé álltak be, most siettek tisztelegni előtte.

Nyilvánosan hallgatnia kellett a kommunista fogságban elviselt szenvedéseiről. Az Egyházat azonban meg akarta védeni a rászakadt megpróbáltatások idején további romlásoktól, még nagyobb botrányoktól. Az adott körülmények között ez nem sikerülhetett. A ,,békepapokat'' nem tudta kézben tartani; a rezsim hatalmával élve, mindinkább azok kezdtek a püspöki kar és az egyházhű papság nyakára ülni.

Grősz érsek távozása után mintegy hét hónapig senki sem jött hozzám a hatalom részéről. Ez igazán nem okozott különösebb szomorúságot nekem . . . Kezdetben Peténye való vitelem egyik okának azt jelölték meg előttem, hogy közelebb van a fővároshoz; könnyebben tudnak majd tárgyalni velem, ha úgy kívánnám. A gondnok maga ismételten emlegette Tóth plébános előtt: ha kérni fogom, ,,kijönnek Budapestről,'' csak egy telefon-üzenetbe kerül. A telefon-üzenetet azonban nem kapták meg tőlem.

A nyáron ők küldenek üzenetet nekem. Csepelen a minisztertanács elnöke, Hegedüs András kijelentette, hogy minden becsületes magyar, aki dolgozni akar a magyar népért és közeledni akar hozzájuk, kiszabadulhat. 1956 augusztus közepén ismeretlen magasrangú személy érkezett Peténybe. A személyzet suttogása szerint miniszterhelyettes volt az illető. Nemsokára megjelent nálam.

— Hogy érzi magát? — kérdezte meg semleges hangon.

— Köszönöm, rabosan — feleltem — mint öreg fa szűk helyen. Nem dicsekszem, nem is sírok.

— Ön itt már nincs rab-státusban . . .

— És a tüskésdrót? A rendőrök? A farkaskutyák?

— Esztergomban is volt kerítésük.

— Igaz, de azt a kivüllevők és nem a bentlakók ellen állították fel. Szöges drót nélkül.

Látogatóm, aki vonakodott megmondani, hogy kicsoda, tovább folytatta a beszélgetést:

— Bizonyára elég újságot olvasott kilenc hónapon keresztül és reméljük, hogy most már tájékozódott az általános helyzetről.

Vitánk közben kifejti, hogy a kormányzat milyen eredményeket ért el — „a nép javára" — hogy „külpolitikailag" is javult a helyzet. Nem tud meggyőzni.

Ha a püspöki kar körleveleiben annyiszor idézett természeti törvényt követnék — mondom többek között — és az emberi jogokat figyelembe vennék, akkor nem követnék el a rengeteg erőszakosságot, nem deportálták volna törvénytelenül és válogatás nélkül a német származású lakosságot, nem került volna sor a kíméletlen és gyalázatos felvidéki kényszeráttelepítésekre, lakosságcserékre.

Most újra törvényességet emlegetnek. De már 1945-ben és 1948-ban sem álltak törvényes alapon. Számos törvénytelenséget követtek el már akkor. Ha ma törvényességet ígérnek, elismerik, hogy idáig a magyar népet törvényen kívül helyezték. Változás? Súlyos törvénysértést követtek el azzal is, hogy a főbűnös Rákosit futni hagyták és nem ültetik a vádlottak padjára.

Szakítottunk vele is — mondja szinte sértődötten s hozzáteszi, hogy az én magatartásom sajnos semmit nem változott. Kedvetlenül, szinte összegörnyedten megy el.

Vitánk alatt mintegy tisztán láttam (az 1956-os szabadságharc két hónappal ezután tört ki) a magyar helyzet képét: a politikai, gazdasági, erkölcsi összeomlást és csődöt. Tudtam, hogy elkelne, hogy jól jönne a prímástól egyetlen tömjénszem. És a prímás nem ad semmit. Marad is rabnak. Hordják télire ide erősen a fát. A háló egész télen befűthetetlen kályhája mellé a nyár végén újat építenek a következő télre. A régi grófi kályhát is meghagyják, mert ez nekik műemlék.

Közeleg az esztergomi Bazilika fölszentelésének századik évfordulója, 1956. szeptember 2. Nagy esemény volt a szentelés. Nagy lépés az 1867-es kiegyezés felé király és nemzet közt. Mióta Esztergomba kerültem, országos megmozdulásnak terveztem az évfordulót. Ma mindenki úgy érzi, hogy a főpásztornak ott kellene lennie a jubileumon. Az ÁVH-parancsnok

mondja — bizonyára nem magától — a mellém adott lelkésznek: a hercegprímás mondhatja Esztergomban az ünnepi misét, ő tarthatja az ünnepi beszédet, ha kéri. Nem mi tartjuk fogva. Ő nem akar kimenni.

Száz évvel előbb a szentelésen, 1856. augusztus 31-én megjelent Ferenc József a főhercegekkel, Rauscher bécsi és Haulik zágrábi bíboros-érsek, meg hat bel- és külföldi érsek, tizenkilenc püspök, nagyszámú papság, mágnás, katonai és polgári előkelőségek, köztük a tevőlegesen résztvevő Liszt Ferenc és a hívő nép tízezrei. Itt van az ország színe-java imádkozva és bizakodva, hogy a nemzeti elnyomatás nagy keresztje már nem soká tart. Scitovszky hercegprímás 124 előkelő aláírásával kéri az apostoli királyság várományosától az alkotmányos élet helyreállítását. (Ferenc Józsefet nem koronázták még ekkor királlyá.)

1956-ban egyetlen külföldi vendég sincs. A püspöki kar elmarad; csak egy érsek, két püspök jött. A hívősereg is kicsi. Egymásután visszamaradnak a tervezett zarándoklatok, — ha a prímás sem lesz ott.

Ám képviselteti magát a magyar Sionon, a magyar Egyház szívében az Állami Egyházügyi Hivatal, de — csak a helyettessel.

Kegyből visszatérni, a kegyetlenség kegyének láncain lépegetni ott, ahol Scitovszky hercegprímás sok más tényezővel a nemzet rabláncait kezdte bontogatni? A jubileum pedig a vigasztalanság éjszakája, a legborzalmasabb láncokba beletörődés legyen? Hálálkodjam kierőszakolt nyilatkozatban, vagy talán épp a szószéken nyolc év gyalázata és szenvedése után? Ne Krisztus tanúja legyek, hanem az Antikrisztusé — verbum Dei est alligatum? Isten igéje megkötözve? Az Egyházügyi Hivatal képviselőjével üljek asztalhoz és koccintsak vele, amikor száz éve Deák Ferenc a még koronázatlan, Ferenc Józseffel sem ült egy asztalhoz, hanem távol maradt? A jók kétkedve, lopva néznének atyjukra — egyháziak és világiak — a moszkvaiak bizakodva már a magukénak tekintenének.

Menjek és tanúsítsam a jubileum „örömében," mi lett Esztergomból és azt közvetve pecsétemmel lássam el? Készüljön majd egyszer a Bazilikában *coepit, continuavit, consummavit, consecravit* feliratú címerek után egy újabb ezzel a szöveggel: *Jubilavit in abominatione desolationis* — Jubilált a pusztulás

utálatosságában? Lássam mellette a magyar Sion egykori két vállát, az elrabolt hatalmas szemináriumot és a rk. tanítóképzőt új szerepében?

És menjek tovább a múltjából kiforgatott székvárosban? A százados Szent Lőrinc-utca nem az igazi, ragyogó ősi Mártyré, hanem a „Mártiroké." Hogy kik ezek? Hát Szamuely Tibor is az egyik, Korvin-Klein a másik. Ma Esztergomban van utcája Kun Bélának és Zalka Mátéának. Sétányt neveztek el Leninről és Makarenkóról. Van a városnak Szabad Május-utcája, Vorosilov útja, stb.

Menjek jubilálni gyilkosok utcáin és kiabáló rablásokon át? Homályosuljon el a szemem a Bazilika előtt? És adjak ilyen útért reverzálist?

Észleljem a helyszínen Esztergom levetkőztetését, amit sajtójuk ünnepel? Megyei székhely volt, de rangjától megfosztották. Járási székhelynek sem volt jó. Dorog alá rendelték. A hajdani főváros minden rangját elvesztette.

Odamenjek, mikor ismerem Esztergom múltját, szerepét és ne gondoljak a száz év előtti szentelés országos kihatásaira? Mindkettőt ismerem annyira, hogyha mennék, bírkózó angyalra akadnék útközben, mint Jákob.

Jobb nekem maradnom a Börzsöny vadonában, Petényben. Meglesz az a tudatom az elmaradással, ami Deáknak megvolt 100 éve: nem adok fel abból, amiből nem lehet, nem szabad feladni.

Egy hét múlva Tóth plébános közvetítésével újból felszólítanak: kérjem írásban az amnesztiát, hogy ügyemmel hivatalosan foglalkozhassanak. Nem írok semmit. Nem az ő kegyelmüket várom, hanem az igazságot. Ha amnesztiát kérnék, felbátorítanám a rendszert arra, hogy előlépjen „feltételeivel." Nem akarja hivatalos kezdeményező szerepében ügyemet elővenni, mivel attól tart, hogy visszautasítom. Ha viszont én fordulok hozzá kérelemmel: magas lóról kezdheti a tárgyalást.

Mik lettek volna kikötéseik?

1. Megegyezés Egyház és állam között. Az Állami Egyházügyi hivatal és a „békepapi" mozgalom nyilvános elismerése.

2. Nyilatkozatok a kommunisták által propagált (hazug) világbéke és az ő termelőszövetkezeti mozgalmuk támogatására.

3. Az állami eskü letétele.

4. Hódoló látogatásom Dobi, Hegedüs és Gerő elvtársak előtt.

5. Végleges tudomásulvétele mindannak, ami történt.

6. A rendszer által kiutalt prímási „fizetés" elfogadása és felvétele (amelyből korábban egyetlen fillért sem voltam hajlandó elfogadni).

Emlékszem, hogy a fegyházban a szabadulás vágya még időnként fel-feltámadt bennem. Amikor azonban a rabkórházban visszanyertem lelki erőmet és lassanként teljes képet nyertem az Egyház és az ország tragikus helyzetéről: megingathatatlanná vált elhatározásom, hogy a rab-halál vagy megalkuvó szabadulás alternatívájában az elsőt választom.

Az egyetlen pap, viszont, aki Peténben mellettem volt, a szabadulás választására óhajtott hangolni. Igyekezete eredménytelen maradt.

Egy levelet viszont írtam az igazságügyminiszternek, de nem az én amnesztiám ügyében. Feliratomban javasoltam a 70 éven felüli rabok, a 65 éven felüli beteg rabok, az összes szerzetesnővérek azonnali szabadlábra helyezését, az összes népbírósági ítéletek felülvizsgálását és a lerombolt Regnum Marianum plébánia-templom felépítését követeltem. A levelet szeptember első felében írtam meg. Két hónap alatt sem írásbeli, sem szóbeli válasz nem érkezett rá.

1956 október: szabadulásom

1956. október 24-én reggel, mise előtt, Tóth plébános lélekszakadva rohant be hozzám:

— Pesten kitört a forradalom!

Megrendült lelkiállapotban indulunk misézni. A két mementóban megjelennek drága fiaink: az élők után a holtak.

A plébánost ezután nem látom már; talán azért intézkedtek így, hogy az elindult viharról ne legyenek további értesüléseim. Feszült lelkiállapotban vagyok, de nem kérdezek meg senkit. Teljes tájékozatlanságban, sötétben tartanak: se pap, se rádió, se újság. A faluból esténként a szüretelő legények kurjongatását és kórusát hallgatom:

Ejhaj kikelet,
Rákosinak kötelet,
A magyarnak kenyeret!

Az épületben az arcok kifejezése ijedelmet, szorongást árul el. Mindenből érezhető, hogy körülöttünk történelmi fontosságú események zajlanak, vajúdnak. Izolált lakhelyemen kínos, természetellenes csend van, amely át van szőve azonban izgalmas sejtéssel.

Október 28-án — Krisztus Király vasárnapján — valamivel este hét óra után idegesen, láthatólag ijedten, jön be hozzám a parancsnok:

— Tessék azonnal készülni, jól felöltözni! El kell hagyni ezt a helyet, mert a csőcseléktől nincs biztonságban. „Mindszentyt" kiabál! (A csőcselék bajosan „csőcselék," gondolom, ha Mindszenty-t kiabál . . .)

— Hová akar vinni?

— Budapestre. De ne kérdezősködjön kérem. Negyed óra múlva indulunk. — Avval elsiet.

Rágyújtok, leülök, elgondolkozom.

19.35: a gondnok sebes léptei hallatszanak megint s máris benyit. Elképedve néz rám:

— Hát nem készül?

— Nem. Előbb Tóth plébános jöjjön hozzám. Majd ha négyszemközt beszéltem vele, s gondolkoztam a helyzeten, akkor esetleg tudni fogom, hogy mit tegyek.

— Miért mondja, hogy csak: „esetleg?" Ő lenn van az autóban és már jó ideje várja Önt. Egyébként is csak az én jelenlétemben beszélhet vele.

— Csak négyszemközt — ismétlem újra.

— Öltözzék!

— Nem! Nekem nincs okom félni az odakinti néptől. Ma is végig mernék menni egyedül az országban akárhol.

— Nem jön?

— Nem!

— Erőszakot alkalmazzak?

— Kérem. Állok elébe.

Kirohan. Röviden rá megjelenik nem az erőszak, hanem útrakészen és egyedül Tóth plébános.

— Hát tényleg itt volt?

— Igen, de nem engedtek Atyámhoz.

— Mi történt Budapesten? — kérdem.

Elmondja azt, amit a rádióból nehezen, szakadozottan, az ellentmondó hírek zavarából ki tudott venni. A külföldi adásokat nem hallotta.

— El akarnak vinni innen — mondom. — Elhatároztam, hogy nem megyek.

A plébánost ekkor kiszólítják. Újra bejön a parancsnok és rám kiált:

— Készüljön!

— Nem készülök!

— Akkor karhatalommal vitetem el. — A gondnok kíséretében két ÁVH-s lép be. A gondnok aztán eltűnik.

— Hol a télikabátja? — kérdezik.

— Nincs rá szükségem. Nem megyek.

— Akkor télikabát nélkül visszük!

Elemelik az asztalt, hogy hozzám férjenek. Ketten leemelnek ülőhelyemről. A szoba közepén megkötöm magam s összegyűrődik a szőnyeg, szakad a reverendám. Hallom csendes

lihegésüket, ahogy kifelé akarnak húzni. Többszörös nekigyürkőzésükkel sem sikerült nekik. Hirtelen abbahagyták azzal, hogy majd többedmagukkal visszatérnek.

Visszaülök előbbi helyemre. Előveszek egy könyvet, azt próbálom olvasni. Nem sokat értek belőle, pedig érdekelne. Elmúlik tíz, húsz perc. Egy félóra. Semmi sem történik. Elmúlik egy egész óra, még mindig nem jönnek értem.

Egyszer csak megint a parancsnok lép be hozzám s kijelenti hogy ma nem szállítanak el, miután késő van. Látom, hogy elhozta a nyolc évvel ezelőtt rólam lehúzott, azóta se látott főpapi reverendámat is. Én csak annyit közlök vele, hogy reggel misézni fogok és szeretném, hogy Tóth plébános állandóan mellettem legyen.

— Rendben van. Hiszen csak azért nem engedtem ide, hogy zavartalanságot biztosítsak Önnek — mondta a parancsnok.

— Úgy?

— Mi, ha kell, a saját életünk árán is megvédjük az Ön életét. Ha ez az Ön ellenállása miatt nem sikerül, akkor a felelősséget elhárítjuk magunkról.

Másnap, október 29-én délelőtt a gondnok — száz százalékos kommunistának ismertem — nemzetiszínű szalagot küld nekem. Délután három órakor személyesen jelenti, hogy Horváth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke kér bebocsátást.

Alacsony, zömök, bulldogképű férfi lép be, meglehetősen fáradtnak, letörtnek látszik.

Azzal kezdi, hogy az új nemzeti kormány megbízásából jött. Utasítása van, hogy egy föltétlenül megbízható páncélossal engem az itteni bizonytalanságból más, biztosabb helyre szállítson. Ugyanakkor szeretné megbeszélni velem az „együttműködés" mikéntjét. (Nekem akkor nem tetszett, hogy a nemzeti kormány — ha valóban annak a megbízásából jött — épp a rosszhírű Állami Egyházügyi Hivatal elnökét küldi hozzám.)

— Bizonyára hallotta, az itteni személyzettől, — feleltem — hogy nincs szándékomban elmenni innem. Végighurcoltak már hét színtéren! Elég volt. Ha megyek, csak Budára vagy Esztergomba megyek vissza, és pedig híveim körébe. A megbeszélést csak szabad emberként folytathatom, most azonban még rab vagyok. Azzal kellett volna jönnie, hogy szabad vagyok. Mint

szabad ember aztán tárgyalhatok, ha úgy kívánják, akár a kormánnyal is.

Horváth ekkor engedelmet kér és vagy félórára eltávozik, hogy a házi telefonon közölhesse válaszomat a kormánnyal. Nem mondta, hogy kivel akar beszélni; nem említette sem a miniszterelnöknek, sem helyettesének a nevét, csak a „kormány" szót használta.

A nap folyamán háromszor is visszajött avval, hogy nem sikerült beszélnie a kormánnyal. Remélte azonban, hogy éjszakára sikerül megkapnia a megfelelő vonalat, amely majd összeköti az illetékesekkel.

Október 30-án, mise után egész délelőttöm újabb hír nélkül telik el. Amikor dél felé kilépek az udvarra, egy nemzeti színű zászlóval díszített, tárva-nyitva álló páncélost látok. Emberei sehol. A kormánynál elől nagy darab kenyeret fedezek fel. Csodálkozva nézem. Sokszor láttam a szegény ember kenyerét, láttam háborús kenyeret, békebeli komisz baka-kenyeret; a rab-kenyeret magam is ettem. De ilyen szomorú kinézésű kenyeret még nem láttam.

— Kié ez a kenyér? — kérdem egy közelítő ÁVH-stól.

— Valamelyik orosz páncélosé, — feleli.

Délben a parancsnok jelenti, hogy nem sikerült Budapesttel összeköttetést teremteniök. A kertben, séta közben, Tóth plébánossal együtt azon csodálkozunk, hogy Horváth, miközben nem tudja elintézni feladatát, továbbra is itt, Petényen marad és vár. A kormányról, a fölkelés sorsáról, egyébként semmi pontosat sem tudtunk. Az őrség és Horváth előttünk továbbra is elzárkóznak; a felkelés állásáról vagy az új kormány összetételéről semmit nem mondanak.

Három órakor azonban, levert hangulatban, újra bejön hozzám Horváth János. Jelenti, hogy este 11-kor és reggel 9-kor beszélt Budapesttel; arról nem szól, hogy kivel és mit beszélt. Csak annyit közöl, hogy majd vissza fogják hívni. Ő azonban jobbnak látja, hogy válaszommal már most visszamenjen Budapestre és ott személyesen tárgyaljon a kormánnyal. Másnap 11 órára majd visszajön Peténybe.

Utána még megemlítette, hogy amennyiben édesanyámhoz akarnék utazni, ők elvisznek Mindszentre. Előző nap ezt még

nem mondta. Azt feleltem, hogy most nem kívánok Mindszentre menni — munkához kell látnom.

Délután 4 óra körül Horváth elhajtat. Amikor kocsija elrobogott, úgy érzem, hogy aligha jön már vissza másnap 11 órára . . . Több kérdést intéztem akkoriban magamhoz. Mi volt ennek a Horváthnak valódi szerepe? Elhallgatott valamit? Semmi esetre sem mondott annyit, mint amennyit mondania kellett volna — amennyiben jó szándék vezette.

Egy óra múlva belép a kastély kapuján a petényiek küldöttsége. A falubeliek egész idő alatt tudtak ittlétemről: ősszel, télen, amikor séta közben a sövényen át tudtam látni, több mindent észrevettem. Néha egy-egy arrajövő puttonyos asszony ledobta terhét. Megállt és feszülten meredt a reverendás sétálóra. Hogy én mit gondoltam vagy mit éreztem, azt tudom. Azt azonban csak sejtem, hogy mi zajlott le ilyenkor bennük, akik csendesen, hangot nem adva érzelmeiknek, néztek, egyre csak néztek vissza reám. De tudom, hogy amikor esténként, a kukorica- és tollfosztóban, vagy kapálásnál, kaszálásnál, aratásnál, a petényi kastély rejtélyét tárgyalták — én ott voltam köztük.

Most mind idejöttek; minden petényi be szeretett volna jönni. Ott szorongtak zsongva a kapu és kerítés előtt órákon át, de nem engedték be őket. Ez volt az a „csőcselék," amelytől engem féltettek. Követelésük, hogy engem lássanak olyan erőteljes lett, hogy őrzőim kénytelenek voltak engedni: egy küldöttségüket beeresztették hozzám. A küldöttség most, mint a falu csápja, megtapint, itt vagyok-e, hogyan érzem magam, nem raboltak-e el? Féltek, aggódva kételkedtek sorsom felett; tudták, hogy a nemzeti zászlóval díszített tankon orosz és ÁVH-fegyveresek jöttek értem, de ezeket egyelőre úgy látszik elrejtették.

Lelkük, szívük melege mélyen meghatott; könnyeznem kellett. Drága, páratlan magyar nép! A te szíved melege, könnyes meghatottságod, ragaszkodásod, ezeréves mostoha sorsod erősen szívem mélyébe hat! Mivel viszonozzam a falu hűségét, irántam való jóságát? Leemeltem és megmutattam nekik a két nekem legértékesebb képet a világon: a Szentatyáét és édesanyámét. A jó palócok velem sírtak, bár majdnem kivétel nélkül luteránusok vagy baptisták voltak.

Az események egymást követik, most már gyorsulóbb tempóban. 18 órakor az őrségből, egy öttagú küldöttség keres

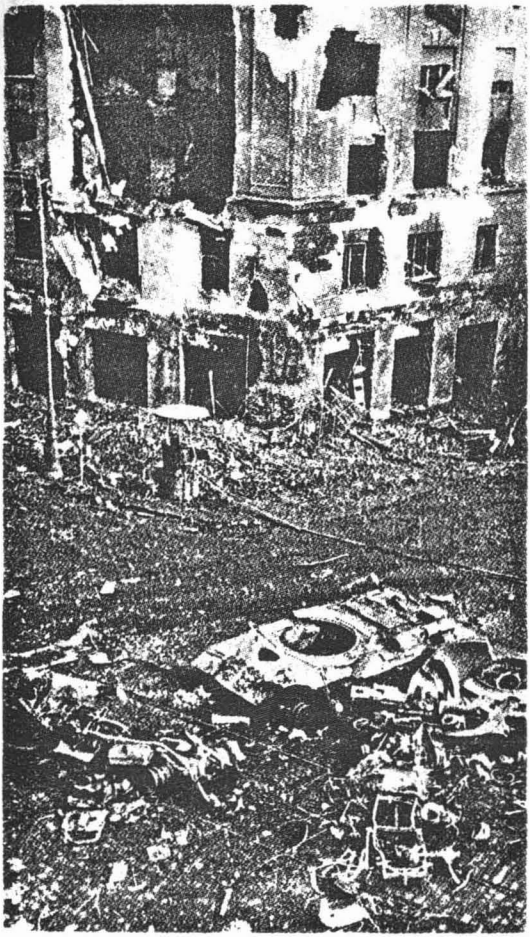

Maléter Pál, a szabadságharc legendás katonai vezetője.

Romos házak és egy felrobbantott szovjet páncélos maradványa az Üllői-út és Nagykörút kereszteződésénél.

Nagy Imrét, a Nemzeti Kormány elnökét örömmel üdvözli a nép.

Mindszenty bíboros hercegprímás kiszabadulása után megérkezik Budapestre 1956. október 31-én.

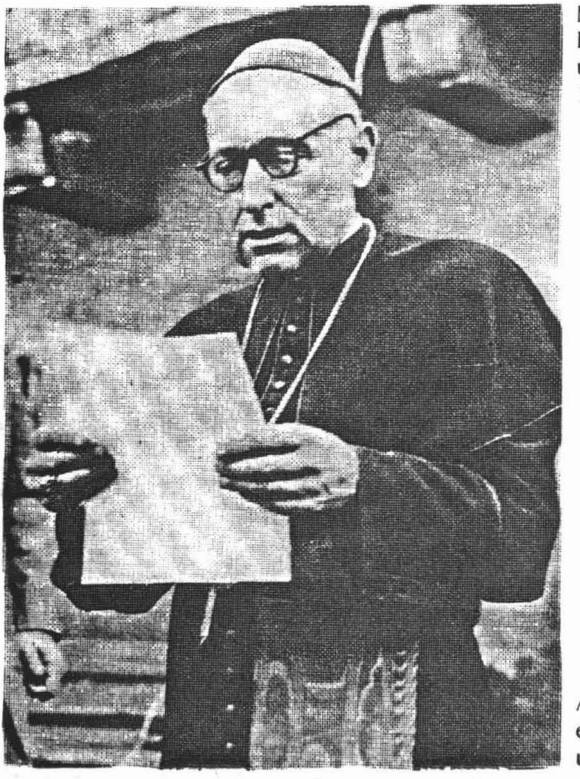

A bíboros első sajtóértekezletét tartja szabadulása után.

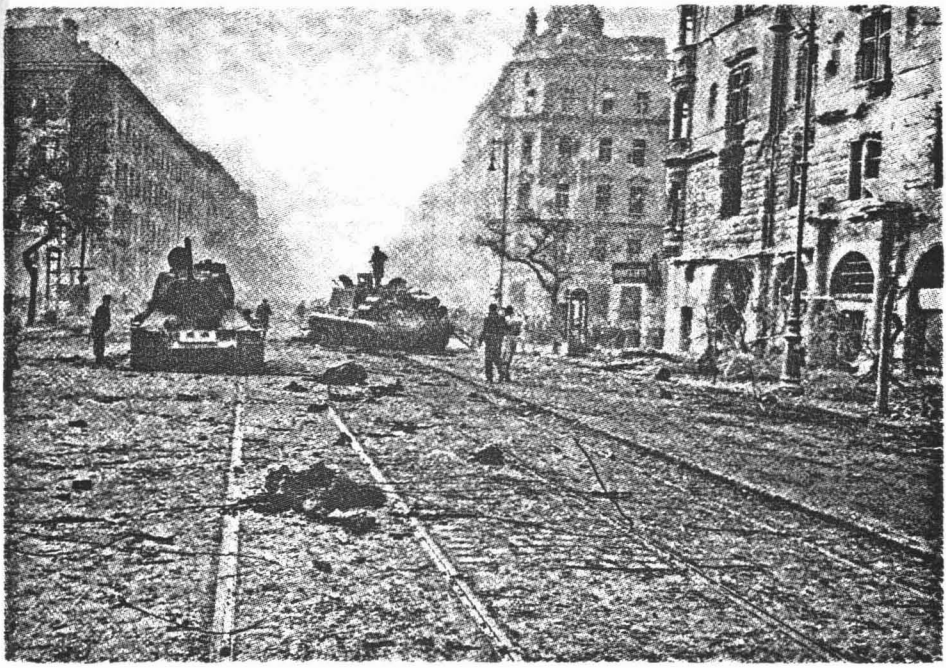

Utcai harcokban felrobbantott szovjet páncélosok és elesett orosz katonák a Nagykörút megrongált házai között.

Szabadságharcosok utcai harcban az ÁVÓ ellen.

Maléter Pál indul Tökölre a vörös hadsereg megbizottaival folytatandó tárgyalásokra. A tárgyalás alatt az orosz titkos rendőrség elhurcolta, később Nagy Imrét és Őt is kivégezték.

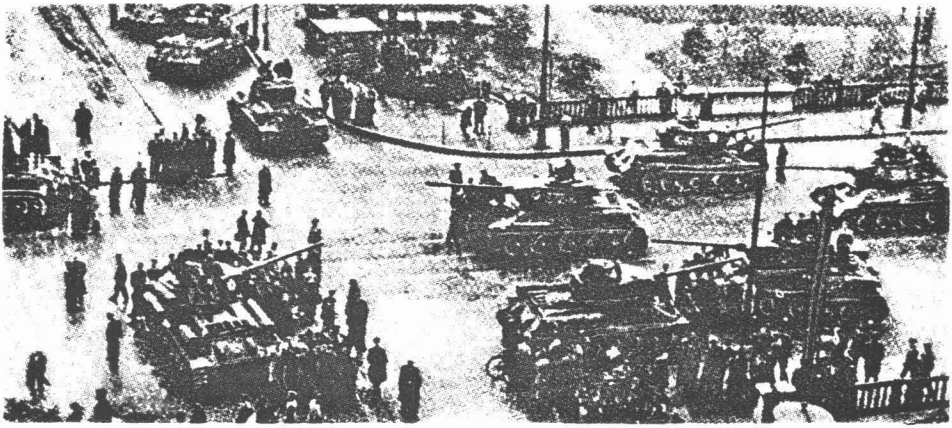

Szovjet támadó páncélosok tömege a Margithíd pesti hídfőjénél.

Menekülők az országúton Ausztria felé a szabad világba.

Mindszenty bíboros szobájában, a budapesti amerikai követségen.

Az USA budapesti nagykövetségének épülete.

föl a parancsnok vezetésével. Bejelentik, hogy az őrség a személyzettel együtt megalakította a maga körében a forradalmi tanácsot, amely kimondotta, hogy az én fogvatartásom törvénytelen és jogtalan volt. Nem őrzőim többé. Szabad vagyok.

Az Úr megoldotta az én darócomat, kivezet a tág mezőre. Ő volt oltalmam nyolc éven át: csendüljön ajkamon a zsoltár.

Válaszomban kijelentem, hogy azonnal Budára megyek. Ám e pillanatban nincs szállítóeszközünk. Az egyetlen autó Horváthot vitte Budapestre. Kéziratainak nem hagyhatom itt és ezért határoztam úgy, hogy akkor indulunk, ha visszatér az autó, amely Horváthot elvitte. Várni kell a vacsorával is, mert a ház élelmiszer-készlete már egészen kifogyott, azt a felfordult fővárosból a szabadságharc kitörése óta nem pótolhatták.

Aztán hallom, hogy csapat vonul a folyosón — keményen, csattogó csizmákkal. Visszajöttek az orosz páncélosok? Nem ez történt. Amikor felpattan az ajtó, belép hozzám a rétsági honvédség fegyveres tisztikülönítménye. Vezetőjük Pallavicini őrnagy jelentkezik.

— A hercegprímás szabad! Azonnal indulhatunk Esztergomba vagy Budára. Szállítóeszközök, kofferek, ládák, minden ami kell rendelkezésére állnak.

Drága magyar honvédek! Megáldottam őket. S nem tudom ki volt megindultabb, ők vagy én magam, amikor áldásomat kapták.

Íme úgy látszott, hogy az őszi elmúlás, a kietlen tél után tavasz virradt fel újra. Csak a pokolnak bejárata előtt olvashatók a végzetes szavak: Lasciate ogni speranza! A Purgatóriumban még van remény és Dante gyönyörű IV. énekéből fénysugár eshet ide is, a földi szenvedések purgatoriumába.

A rabság nem egyéb, mint várás és reménykedés; az enyém is az volt. Értem, miért köszönti oly szépen Carlyle a reményt: „Oh áldott reménység, egyedüli üdve a halandó embernek . . . Gyönyörű tájképeket festesz fogházának szűk falaira. S még a halál éjszakájába is áldott sugarakat küldesz. Elvehetetlen birtoka vagy mindenkinek". . .

A fogoly Szent Pál apostol is a reményt hangoztatja: „Remélem, hogy imádságtokra Isten visszaajándékoz nektek. Megmaradok

számotokra, előhaladástokra, hitbeli örömötökre" (Filipp. 1, 25). Édesanyám és híveim imádsága tette lehetővé előbb még reménytelen helyzetemből az én szabadulásomat is derék munkásságunk, ifjúságunk és katonáink hősiességével.

Ki tudná elmondani az első szabad nap áldott nyugalmát! „Elhagyom a poklot" — énekli a költő. Némileg — bár hívő ember nem használ elhamarkodva eschatalogiai fogalmakat — ezt érzi minden rab. Leírhatatlanul édes a szabadságot élvezni a sok éves fogság után.

Nyitva az Almássy kastély kapuja. S a nép áramlik felém, egyre csak áramlik, hogy láthassa az ország prímását. Nem akarja elhinni, hogy szabad vagyok; hogy azok a páncélosok nem raboltak el . . . Tapogatnak, csókolják ruhámat s újra meg újra kérik áldásomat.

Lelkészük vezetésével jönnek nagy boldogan az evangélikusok, majd a kisebbségi katolikusok és a baptisták: legények, leányok, öregek. De régen láttam ennyi örömet magyar arcokon! Ez volt az a bizonyos „csőcselék," amelytől féltettek engem őrzőim.

Szeretetükkel mintegy meg akarnak kötözni, és még mindig nem akarnak elereszteni: a falu 805 lakosánál sokkal nagyobb tömeg érkezik, és közben már sötétedik. Megáldom őket és végre el tudunk indulni. Ugyanazon az úton haladunk most, amelyen előző évben, halottak napjának éjszakáján ide hoztak. Bánkon és a közbeeső falvakban mindenütt ki kell szállnom: leírhatatlan a nép öröme, szeretete. Körülfognak, nem engednek el.

Hogy érek ma Budára?

Csak Rétságig érünk. Azért hajtottunk arrafelé, mert a rétsági magyar „vörös katonák" szabadítottak ki s parancsnokuk is arra kért, maradjak éjszakára a honvédekkel, hiszen a többiek is látni szeretnének. Egyébként az éjszakai út még nem volt egészen biztonságos.

Az éjszaka folyamán egymásután, nagy számban érkeznek a rétsági kaszárnyába a szabadságharcos fiatalok, egyetemisták, katonák, matrózok, munkások; ezek mind a fővárosból indultak el felém, hogy kiszabadítsanak. Elkéstek. De most ők is minden áron fel akarnak kísérni Budára.

Éjféltájban megérkezik Kovács Vince, a váci felszentelt püspök titkárával. Üdvözölnek, szállásra hívnak Vácra.

— Én már csak a szabadító honvédeknél éjszakázom — feleltem. Lefeküdni azonban — bár szállásomat oly gondosan előkészítették — még mindig nem tudok. Állandóan új csoportok érkeznek s jönnek a tisztek, a honvédek, családtagjaik, civilek, diákok. Hajnali 4 óráig tart s aláírásokat kérnek tőlem s amikor a fáradtságtól és meghatottságtól kimerülten ledőlök, elgondolkozom:

— Milyen jóságos vagy Uram és Istenem! Nagy a Te gondviselésed! Mennyi sanyargatást és bajt mutattál nekem: és hozzám fordulva életre keltettél: és a földi élet örvényeiből visszavezettél és megvigasztaltál engem (Zsolt. 70, 22-23).

Igaz, hogy a fővárosi szabadságharcosok véráldozata és a bátor rétsági honvéd-páncélos egység tárta fel előttem a kaput, amely a kriptából az élet felé vezetett. De Isten kezének voltak eszközei. Isten keze játszik — emberi cselekvéseken és műveken keresztül — a világtörténelem végtelen orgonáján. Ő az, aki leoldja a rabbilincseket is (Zsolt. 145, 7). Ő az, aki az emberek fiai közt csodálatosakat cselekszik.

Az Úr küldötte eszközeit és kiragadott, mint az apostolt Heródes kezéből, életfogytiglani rabságomból. És ellenségeim várakozása semmivé vált.

Október 31-én reggel 6 órakor indultunk a rétsági honvédkaszárnyából: katonai diadalmenetben, virágot hintő, ujjongó közönség sorfala közt. Katonai autón megyek. Impozáns a menet; harcikocsik, rohamlövegek, ragyogó arcok . . . Pallavicini-Pálinkás őrnagy, Spitz és Tóth főhadnagyok ülnek mellettem Ruhoczki volt a gépkocsivezető.

Még előző éjszaka akartam Budára vagy Esztergomba érkezni, a katonák kérésére azonban reggelig maradtam Rétságon. S amint most a falvakon lassítva, és áldást osztva haladunk át, mindenütt megszólalnak a harangok, hull a virágeső és örömmámor ujjong felénk. Vácott, Újpesten megállunk; lépésben tudunk csak hajtani, a tengernyi nép mindenütt lelassítja a menetet.

Ledöntött orosz emlékeket, sérült épületeket, szünetelő gyárakat látok — és boldog megkönnyebbült emberi arcokat. Akik közelférnek hozzám, simogatnak, gyűrűmet csókolják. (Kádárék Fehér Könyve is a „diadalmenet" miatt kesergett; valóban az volt.)

Pillanatra felvillant egy másik menet emléke előttem: 1948. december 26-án esti sötétben egy ÁVH-s gépkocsikaraván robogott velem Esztergomból az Andrássy-út 60 felé. Elhessegetem a sötét képet . . . Már Budapest utcáin haladunk... Az egész főváros az utcán van . . . Nagy tömeg futva érkezik a budai prímási palota elé. Síró-ujjongó magyar tömeg; munkások, honvédek, egyetemisták, édesanyák, fiatalok, öregek. Egymás keblén sírjuk el egy évtized bánatát. Aztán áldást adok a térdeplő tömegre, majd belépek nyolc éve nem látott otthonomba.

Békés tüntetés indult október 23-án: fegyvertelen magyarok tüntetése. Gerő ÁVH-legényeivel lövetni kezd. Fegyverre fegyver volt a válasz, s kitör a magyarok legszebb szabadságharca. Elsöprik Gerőt; tűz alá veszik az ÁVH-sokat. Az oroszok beavatkoznak. A fölkelők állják a harcot és győznek.

Az események naptára röviden ez:

1956. február 24-én Moszkvában a XX. pártkongresszuson elítélik a sztálinizmust.

Májusban nyiltan bírálják Rákosit a pártsajtóban.

Július 18-án Rákosi távozik.

Október 6-án a rehabilitált Rajk állami dísztemetést kap 200 000 résztvevő morajlásával.

Október 13-án Nagy Imrét visszaveszik a KP-ba.

Nagy események egy csatlós államban; de ha valaki azt mondta volna, hogy Magyarországon tíz nap múlva nyílt szabadságharc tör ki, azt mint képzelgőt kimosolyogták volna.

Senki sem tudta felmérni a rendszer belső romlottságát és a nép (ifjúság, értelmiség, munkásság) lelkében a csömör fokát.

Hogy állunk akkor azzal a fölfogással, hogy Moszkva robbantotta ki a magyar fölkelést?

A két felfogás nem ellenkezik egymással. Moszkvának célirányosnak tünhetett fel: egy ponton tágra ereszteni a gyeplőt és amikor itt fegyverre érik a dolog, lecsapni, letörni keményen, kíméletlen ágyútűzzel és vérbefojtással, deportálással, börtönnel, internálással. Az elégedetlenség így nemcsak ezen az egy ponton, hanem mindenütt elnémul.

Börtöneimben a magyar Egyház egyre sűrűsödő keresztjeiről nem alkothattam magamnak hű képet, de édesanyám óvatos megjegyzéseiből és burkolt kérdéseimre adott válaszaiból félve és aggódva következtettem arra, hogy a bolsevisták nálunk is elfojtják teljesen és lassú halálra ítélik a vallási életet. A letartóztatásom után kialakult és rohamosan romló helyzetről az első tájékoztatásokat Ispánky Bélától a rabkórházban kaptam, majd később püspökszentlászlói magányomban Tóth Jánostól. A püspöki kar megpróbáltatásairól pedig akkor értesültem, amikor Grősz József kalocsai érsek is Püspökszentlászlóra került.

A szabadságharc alatt azután feltárult előttem a magyar katolicizmus egész súlyos helyzete a maga tragikus valóságában. Tizenöt éven át az amerikai követségről kísértem figyelemmel az Egyház sorsát, ugyanakkor igyekeztem az előző évek egyházüldözéséről is összegyűjteni az adatokat. E jelen kötetben nem térhetek ki a drámai részletekre. Meg kell elégednem azzal, hogy csak vázlatosan ismertessem a nyolc éves fogságom alatt történt súlyos következményű eseményeket.

Letartóztatásom előtt a legnagyobb csapás iskoláink államosításával ért bennünket, amit azért hajtottak végre, hogy az ifjúságot könnyebben elidegeníthessék a vallástól. Mi éppen ennek a veszélynek a tudatában a papság legjavát küldtük mindenütt az iskolákba, hogy az új helyzetben az ifjúság vallás-erkölcsi nevelését minél magasabb színvonalon tarthassuk. A rendszer ezeket a kiváló ifjúsági lelkipásztorokat már első intézkedéseivel célbavette s kezdte őket kiszorítani a tanintézetekből, annak ellenére, hogy a szülők megnyugtatására ismételten elhangzottak ígéretek, amelyek szerint a kötelező iskolai hitoktatás az államosított tanintézetekben is érvényben marad és zavartalanul végezhető. De már egy évvel a hitvallásos

iskolák elrablása után rendeletileg bevezették a fakultatív hitoktatást.

Akik a vallásszabadságot a helyes értelemben fogják fel, ezt a változtatást kicsibe vagy semmibe veszik. Mi baj lehet ott, — mondják — ahol a szülők akarata is érvényesülhet? Csakhogy a bolsevizmusban éppen a vallásos és lelkiismeretes szülők akarata az, amely nem érvényesül; annak ellenére sem, hogy az úgynevezett alaptörvényekben ünnepélyesen biztosították ezeket a szülői jogokat. A magyar bolsevisták hasonlóképpen jártak el. 1949-ben a kommunista párt jelöltjeivel egy listán szovjet mintájú nemzetgyűlési választásokat tartottak s a „megválasztott" nemzetgyűlés augusztus 20-án új népidemokratikus alkotmányt léptetett életbe. Ennek 54. §-ában a vallás szabad gyakorlását és a függetlenséget biztosítják az Egyház számára: „A Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának a jogát. A lelkiismereti szabadság érdekében a Magyar Népköztársaság az Egyházat külön választja az Államtól." Aztán az iskolaév elején „a lelkiismereti szabadság érdekében" bevezették a kötelező iskolai hitoktatás helyett a fakultatív vallásoktatást. A szülőknek pedig előírták, hogy vagy személyesen vagy írásban kérjék a hitoktatást tanköteles gyermekeik számára.

A püspöki kar gyorsan cselekedett. Közös körlevélben figyelmeztette a szülőket kötelességükre gyermekeikkel szemben. A rendszert meglepte és felbőszítette, hogy a szülők mintegy 95 %-a kérte iskolaköteles gyermekei számára a vallásoktatást. A Kommunista Párt ideológusai az eredményt a püspökkari körlevél „lelkiismereti szabadságot sértő" és „fenyegetéseket tartalmazó" hangjának tulajdonították és álszent módon a „sérelmes" egyházi propaganda ellensúlyozására azonnal támadást indítottak a vallásoktatás ellen. Az iskolai hatóságok és a tanárok utasításokat kaptak, hogy minden lehetséges eszközzel csökkentsék a hittanra beiratkozott tanulók létszámát. A tanulókra azzal gyakoroltak nyomást, hogy megvonták tőlük ösztöndíjaikat és megakadályozták továbbtanulásukat, főiskolára vagy egyetemre való felvételüket. Közben a szülőket is állandóan zaklatták: rendőrségi és gazdasági nyomással félemlítették meg őket. De leginkább a hitoktatókkal éreztették, hogy munkájuk és jelenlétük „káros" a népi

demokratikus új társadalomban. Sok tanintézetben tüntetéseket rendeztek ellenük és a hírverés minden eszközével követelték távozásukat, mivel „reakciósak" és „népellenesen" tanítják és nevelik az ifjúságot.

Ebben a mesterségesen támasztott feszült légkörben sok szülő a következő iskolaév elején félni kezdett attól, hogy gyermekét hittanra beírassa; mások, a zaklatások hatására, már az iskolaév folyamán vették ki a beiratkozottakat a hittanról. Így csökkent le egy évvel a fakultatív vallásoktatás bevezetése után a vallásoktatásban részesülő tanulók száma 25—30 %-ra. A következő években, különösen a városokban és az ipartelepeken, gyakorlatilag már megszűnt az iskolai hitoktatás. A fakultatív hitoktatás bevezetése ugyanis csak átmenetet jelentett az ifjúság valláserkölcsi nevelésének teljes felszámolásához. Az olvasó emlékezetébe idézem, hogy ennek tudatában álltunk ellen 1947-ben a fakultatív hitoktatás bevezetésére irányuló akkori pártpolitikának. Arra a veszélyre, amely fogságom alatt a fakultatív hitoktatás bevezetésével bekövetkezett, 1947. április 12-én kibocsátott körlevelemben ezekkel a sorokkal mutattam rá: „Attól tartunk, hogy a hitoktatás kérdésében sokaknál az a szándék: előbb fakultatív hitoktatást, azután semmilyen hitoktatást, végül materialista világnézeti oktatást! Mi úgy érezzük, hogy Istentől reánk ruházott hivatásunk szellemében mindjárt kezdetben fel kell emelnünk szavunkat, nehogy készületlenül találjanak bennünket a további támadások a keresztény nevelés ellen és meginduljanak a lejtőn gyermekeink a hitetlenség felé."

A kommunisták és kollaboráns szövetségeseik azután nemcsak az iskolákban, de a templomokban és a családokban is lehetetlenné tették az ifjúság vallási nevelését. Végső esetben ugyanis a családi keret a gyermek vallási nevelését biztosíthatná. Ám az ifjúságot céltudatosan elvonják a családból is. Megtöltik a tapasztalatlan ifjakat és leányokat éppen az iskolában azzal a gondolattal, hogy a szülők „elmaradottak," „múltbeli babonák rabjai," „reakciósok." Lassú, céltudatos munkával feneketlen, örvényes szakadékot vájnak szülő és gyermek közé, amelynek mélyén halálos sebet kap a szülői tekintély. Ilyen irányban dolgozik minden hivatalos ifjúsági egyesület és az egész pártsajtó és ifjúsági irodalom. Vasárnapokon pedig lefoglalják az ifjúság

minden idejét: a szülő így nem viheti templomba gyermekét sem a délelőtti, sem az esti misére. Ugyanakkor álcázott megbizottak figyelik a misehallgatókat, a gyónókat, az áldozókat és általában a vallásukat gyakorlókat, különösen az ifjúsággal foglalkozó tanítókat és nevelőket. Számon tartják a hittanra járó gyermekek szüleit. A hitvallásért állásvesztés, kenyértelenség, sokszor internálás, kényszermunka és börtön következik.

A következő súlyos sebet már fogságom alatt kapta az Egyház: ez a szerzetesrendek feloszlatása volt. Ezt az intézkedést a püspöki karral folytatott tárgyalásai folyamán a rendszer azzal okolta meg, hogy a szerzetesrendek feladatkörét a szocialista államban úgyis állami szervek veszik át. Nem számított, hogy a feloszlatás idején már valamennyien a lelkipásztorkodás mezején dolgoztak. A püspöki kar — azután, hogy a kommunisták a szerzeteseket kiszorították az iskolákból és a szociális intézményekből, — bekapcsolta őket az egyházmegyei és plébániai szolgálatba. Eredményes munkásságuk nyomában mindenfelé új virágzásnak indult a hitélet. A rendszer a rendőrséget szabadította rájuk, hogy őket működésükben korlátozzák és akadályozzák. Rendszeresen szervezték ellenük a kirivó atrocitásokat. Ezért a rendfőnökök 1950. április 15-én közös beadványban kértek orvoslást sérelmeikre. Panaszaik közt említik többek közt ezeket: „. . . klauzúrás szerzetesi épületrészeket, udvarokat, kerteket, kisterjedelmű gyümölcsösöket, berendezési és felszerelési ingóságokat és használati tárgyakat vesznek el; nem egy helyen kápolnáinktól, lelkigyakorlatos házainktól, kultúrintézményeinktől, nyomdáinktól fosztanak meg; missziók, lelkigyakorlatok, egyházi búcsújárások tartásában, a híveknek kizárólag lelkigondozás vagy beteglátogatás céljából való felkeresésében lépten-nyomon megakadályoznak; szerzetnevelő noviciátusokat és teológiai iskolákat vesznek igénybe; szerzeteseket alaptalan gyanúra szabad mozgásukban (pl. egyházi adók összeszedése) korlátoznak; polgári személyek számára megengedett foglalkozásokat megtiltanak nekünk; szerzetesi ápolónőket (orvosok és betegek kívánsága ellenére) a kórházakból tömegesen elbocsátanak (nem egyszer azzal az ajánlattal, hogy állásukban megmaradhatnak, sőt jutalmat nyerhetnek, ha szerzetükből kilépnek).''

A beadványra nem érkezett válasz, de a zaklatások szaporodtak,

majd 1950 június 9-én éjszaka elhurcoltak mintegy 1000 szerzetest és apácát kolostoraikból. Grősz József kalocsai érseket az első éjszakai elhurcolásokról a rendek főnökei így tájékoztatták: „A déli országrészekben . . . a szerzetesség de facto megszűnt. Az ottani összes női és férfi szerzeteseket, köztük 80—85 éves aggastyánokat, betegeket, nyomorékokat és örökklauzurás apácákat — számra mintegy ezer embert — arra utalva, hogy tartózkodásuk ott ‚a közrend és közbiztonság szempontjából aggályos', . . . lakóhelyükről kitiltották . . . erőszakosan elhurcolták és kényszerlakásképpen a felsőbb országrészekben lévő szerzetesházakban és püspöki palotákban zsufolták össze, ahol a kijelölt házat elhagyniok nem szabad. A kijelölt szerzetesházakban a szerzetesek az ottlakókkal sűrűn, a legtöbb helyen teljesen gettószerűen vannak összezsufolva, szállásukról, élelmezésükről gondoskodás nem történt, nem egy helyen a legelemibb életszükségleteik kielégítése is kérdésessé válik, mert a kitiltás és elszállítás mindenütt az éjszakai órákban, meglepetésszerűen történt, a felkészülésre egészen rövid idő, a legtöbb helyen egy-két negyedóra, helyenkint csak percek álltak rendelkezésükre és így hirtelenében alig vihették magukkal a legszükségesebbeket — számosan semmit sem — és egyeseknek még a teljes felöltözésre sem volt idejük. A velük szemben tanúsított eljárás . . . számos helyen s oly helyeken is, ahol semmi ellenállást sem tanúsítottak, durva és kegyetlen, az emberi méltóságot és a női szeméremérzést sértő volt. Mikor a nép, amely másnap megtudta a történteket, itt-ott csoportosulni kezdett, több helyen a hatósági közegek ezek előtt minősíthetetlen rágalmakat szórtak az eltávolított szerzetesekre". . .

A második éjszakai kitelepítés alkalmával, 1950. június 18-án az elhurcolt szerzetesek száma fölötte volt az első éjszaka kitelepítettekének és a bánásmód is durvább volt velük szemben. Feszültté tette és súlyosbította a helyzetet az a hireszte1és, hogy a szerzeteseket Szibériába deportálják, ha a püspöki kar nem kezd tárgyalásokat a kommunistákkal. A főpásztorok természetesen nem akartak tárgyalni, mivel tudták, hogy egy szovjet mintájú „megegyezést" akarnak velük aláíratni. Végül mégis, a mesterségesen felidézett feszültségben és a több ezer szerzetes sorsáért való aggodalmukban, leültek a kommunistákkal a tárgyaló asztalhoz.

Grősz érsektől kapott értesüléseim alapján tudom, hogy a püspökök a szerzetesek helyzetéről és sérelmeiről akartak tárgyalni, de Rákosi, aki személyesen vezette a tárgyalásokat, a szerzetesek ügyét csak mellékkérdésnek fogta fel, és csak azzal a feltétellel engedte azt a tárgysorozatba felvenni, ha annak befejezése után folytatják az Egyház és állam közti megállapodásról a megbeszéléseket. A tárgyalások két teljes hónapig tartottak s azalatt 5—6 héten át tárgyalták a szerzetesek ügyét. A következőkben egyeztek meg:

1. A püspökök, bár tiltakoztak a terv ellen, tudomásul veszik a szerzetesrendek feloszlatását és a feloszlatást elrendelő intézkedés kibocsátása után segítenek annak végrehajtásában. (Rákosi ennek ellenében levette a napirendről a királyi főkegyúri jog gyakorlására bejelentett követelését.)
2. A kommunisták beleegyeztek, hogy a mintegy 2 500 férfiszerzetesből 400-at az egyházmegyék vehessenek át szolgálatukba.
3. A rendszer visszaad az Egyháznak, illetve négy tanítórendnek nyolc államosított egyházi iskolát és azok ellátására engedélyezi négy tanítórend (bencések, piaristák, ferencesek és iskolanővérek) működését 25—25 taggal.
4. A rendszer hozzájárult, hogy a feloszlatás után 2—3 szerzetes együtt lakhassék és közös háztartásban élhessen.
5. Az öreg és tehetetlen beteg szerzetesek ellátásáról a rendszer szociális otthonok felállításával és berendezésével gondoskodik.

A feloszlatás 187 férfi-, és 456 női zárda mintegy 11 000 tagját érintette. A meghagyott 200 szerzetes-tanerő kivételével 1950. december 31-ig mindnyájan elhagyták kolostoraikat. Házaik összes berendezéseikkel, beleértve a könyvtárakat és levéltárakat is, az állam tulajdonába mentek át.

Ők maguk szétszóródtak a nép körében és legtöbbjük egyszerű állást vállalt. Voltak természetesen, akik a sanyarú helyzetben elkallódtak, de általában jelentős lélekmentő munkát végeztek nyomor és tömegszállásokon, gyárakban és mindenfelé az országban a lelki nyomor szélére jutott magyar nép körében. Amikor az ún. „békepapok" már eluralkodtak az egyházi állásokban és botránkoztató életmódjukkal megingatták a hívek

bizalmát, akkor a magyar nép felkereshette ezeket a csendben imádkozó és „illegálisan" munkálkodó szerzeteseket.

Az iskolák államosítása, a hitoktatás felszámolása és a szerzetesrendek feloszlatása után a gazdag és virágzó magyar egyházi szervezetből csak az egyházmegyék maradtak meg. Az egyházmegyei hivatalokat és a főpásztor ellenőrzése és irányítása alatt működő plébániákat nem lehetett rendeletileg és azzal a megokolással felszámolni, hogy nem lényeges intézményei az Egyháznak. Ezek tehát maradtak, de gondoskodás történt arról, hogy tevékenységüket a kommunista párt ellenőrizhesse és irányítása alá vonhassa. Ezt érték el azzal a megegyezéssel, amelyért a kommunisták eddig hiába küzdöttek. A püspöki kar elnökletem alatt ezt a szovjet mintájú megállapodást következetesen elutasította. Letartóztatásomra is leginkább az e téren kifejtett ellenállásom szolgáltatta a főokot. A püspökök 1950-ben is elutasították a megyegyezés gondolatát. A rendszer mégis keresztülvitte akaratát, mivel a tárgyalásokra szóló felhívással egyidőben kezdte internáltatni a szerzeteseket. Éjszakai elhurcolásukat kiszámítottan addig folytatták, amíg a főpásztorok többsége hajlandó lett elfogadni a megyegyezés gondolatát, miközben a keményen ellenálló főpásztorokat, mint pl. Pétery József váci püspököt is éjszakai házkutatásokkal próbálták megtörni. Az egyre feszültebb helyzetben a rendszer azután felvonultatja a főpásztorok ellen — néhány megijesztett és megtört szerzetessel együtt — az úgynevezett „békepapokat."

A mesterségesen felidézett feszült légkörben, az internálással, sőt szibériai számüzetéssel fenyegetett mintegy 11 000 üldözött szerzetes érdekében fogadta el végül is a püspöki kar az eléje tett „megállapodást." 1950. augusztus 30-án írta azt alá Grősz József kalocsai érsek. Szükségesnek tartom, hogy közöljem a megegyezés szövegét teljes egészében.

„A Magyar Népköztársaság kormánya és a magyar katolikus püspöki kar attól az óhajtól vezérelve, hogy az állam és a katolikus egyház békés együttélését biztosítsák és ezzel a magyar nép egységét, építő munkáját, hazánk békés fejlődését előmozdítsák, tárgyalásokat folytattak és a következő megállapodást kötötték:

I. (1) A püspöki kar elismeri és állampolgári kötelességének

megfelelően támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét és alkotmányát. Kijelenti, hogy az egyház törvényei szerint eljár azok ellen az egyházi személyek ellen, akik a Magyar Népköztársaság törvényes rendje és kormányának építő munkája ellen fellépnek.

(2) A püspöki kar határozottan elítél minden, bárhonnan jövő, a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen irányuló felforgató tevékenységet. Kijelenti, hogy nem engedi meg a hívők vallásos érzületének, valamint a katolikus egyháznak államellenes politikai célokra való felhasználását.

(3) A püspöki kar felhívja a katolikus hívőket, hogy mint állampolgárok és hazafiak, minden erejükkel vegyék ki részüket abból a nagy munkából, amelyet a népköztársaság kormányának vezetésével a magyar nép egésze végez, az ötéves terv megvalósításával, az életszínvonal emeléséért és a szociális igazságosság érvényesítéséért. A püspöki kar különösen arra hívja fel a papságot, hogy ne fejtsen ki ellenállást a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalommal szemben, mert az, mint önkéntes szövetkezés, az emberi szolidaritás erkölcsi elvén alapszik.

(4) A püspöki kar támogatja a békéért folyó mozgalmat. Helyesli a magyar népnek, a Magyar Népköztársaság kormányának a béke megvédésére irányuló törekvéseit, elítél minden háborús uszítást, elítéli az atomfegyverek használatát és ezért az emberiség ellen elkövetett bűncselekményekben bűnösnek tekinti azt a kormányt, amely először használja az atombombát.

II. (1) A Magyar Népköztársaság kormánya a népköztársaság alkotmányának értelmében biztosítja a katolikus hívek számára a teljes vallásszabadságot, ugyancsak biztosítja a katolikus egyház számára a működési szabadságot.

(2) A Magyar Népköztársaság kormánya hozzájárul nyolc katolikus egyházi iskola (hat fiú- és két leányiskola) visszaadásához, valamint ahhoz, hogy a katolikus egyházi iskolákban a tanítás ellátására szükséges megfelelő számú férfi és női tanítórend működjék.

(3) A Magyar Népköztársaság kormánya a többi vallásfelekezettel már megkötött megegyezés szellemében kész gondoskodni a katolikus egyház anyagi szükségleteinek fedezéséről oly módon, hogy tizennyolc éven át, tehát addig, amíg a

katolikus egyház saját forrásaira támaszkodva maga tudja fedezni anyagi szükségleteit, három-, illetve ötévenkint arányosan csökkenő mértékben megfelelő összeget utal ki katolikus egyházi célokra. A Magyar Népköztársaság kormánya az anyagi gondoskodás keretén belül külön súlyt helyez a lelkészkedő papság megfelelő létminimumának biztosítására.

A fenti megállapodás gyakorlati végrehajtására paritásos bizottságot kell alakítani a Magyar Népköztársaság kormányának és a püspöki karnak a megbizottaiból."

A megyegyezés az Egyház mélységes megalázását jelentette, amit csak a szerzetesek megmentéséért vállaltak a főpásztorok. Ez persze benne volt a kommunisták pszihológiával megszerkesztett terveiben, hiszen így az Egyház meglévő rendkivüli tekintélyét megrendíthették, főként azok előtt, akik az ateizmusnak és az idegen gyarmatosító törekvéseknek eddig még áldozatok árán is keményen ellenállottak. De leginkább megütközött a közvélemény azon, hogy a papságnak az ateistákkal való együttműködésre kellett buzdítania a nemzeti önérzetükben megsértett, sokféle és fondorlatos módokon üldözött, a saját hazájukban elnémított polgárokat. A rendszer ugyanis, amely az én pásztorleveleimet az állami ügyekbe való illetéktelen beavatkozásnak minősítette és kifogásolta, most azt követelte a papságtól, hogy gyűlölt politikai és gazdasági célkitűzéseit, ellenszenves beszolgáltatási terveit szószékről ajánlja az elkeseredett híveknek. (Valóságos vallási karikatúrák e körlevelek és templomi beszédek, amelyeknek felolvasására az egyezményre hivatkozva kényszerítették a szerencsétlen lelkipásztorokat.)

A kommunisták a lelkipásztorok ellenállását azzal törték meg, hogy erőszakkal és megtévesztéssel összetoboroztak és megszerveztek egy disszidens papi csoportot. Mivel ezeket a nagy nyilvánosság előtt általában a békegyűléseken szerepeltették, a nép elnevezte őket „békepapok"nak. Tulajdonképpeni szerepük azonban abban állt, hogy az Egyház egységét és erejét belülről ássák alá és rombolják a kommunistáktól kapott utasítások és irányelvek szerint. De azt gondolom, jobban megértjük ennek a szomorú szerepet vállaló, romlott segédhadnak kártékony működését, ha sorjában ismertetem a megegyezés utáni eseményeket.

Mindeddig a magyar kommunistáknak az az igyekezete, hogy

a maguk ügyének támogatására megszervezzenek egy úgynevezett „haladó katolikus csoportot," a püspöki kar erélyes ellenállásán megbukott. Bebörtönzésem után is csak gyér számban akadtak olyan papok, akiket a rendszer az úgynevezett békegyűléseken az Egyház vagy a papság nevében tudott felléptetni. A sajtó mint rendszerhű lelkészeket ünnepelte őket és közben olyan terv is született, hogy szerkesztésükben kiadják a békepapok lapját, a „*Kereszt*"-et. Ez azért hiúsult meg, mert a szerkesztőnek kiszemelt lelkész megijedt a Judás-szereptől és menekülés közben határőr golyója oltotta ki életét. De már tárgyaltak Beresztóczy Miklós esztergomi kanonokkal, aki hónapokon át raboskodott az Andrássy-úton. A kínzások annyira megtörték, hogy szabadonbocsátása ellenében vállalta a békepapi mozgalom megszervezését és vezetését.

Az egész országban nagy lendülettel végrehajtott toborzás csak gyenge eredményt hozott. Még egy év múlva is az volt a helyzet, hogy az országos alakuló gyűlésre csak 35 békepap nevében küldhették ki a meghívókat. A gyűlésen, amelyet 1950. augusztus 1-én tartottak, saját elhatározásából kevés pap jelent meg. A meghívott 7 500 lelkészből mindössze 150-en jelentek meg, de ezeknek többségét is, fondorlatos és erőszakos eszközökkel, maga a rendőrség szállította a fővárosba.

A megegyezés után változik a helyzet. A rendőrség emberei, akikkel a kommunisták a békepapok toborzását végeztették, a mozgalomtól való távolmaradást államellenes cselekedetnek tekintették. Hivatkoztak a megegyezésre, amelyben a püspöki kar kötelezte magát „a békéért folyó mozgalom támogatására." A főpásztorok persze nem fogadhatták el a megegyezés szövegének ezt a fondorlatos értelmezését és továbbra is tiltották papjaiknak a mozgalomhoz való csatlakozást. Ezért az 1950. november 1-én megindított „*Kereszt*"-ben sorozatos támadások érték őket. Ugyanakkor ravasz eszközökkel emelni akarták a békepapok tekintélyét. Keresztülvitték például, hogy az esztergomi és egri egyházmegyékben több jelentős plébánia élére békepapok kerültek. 1951 tavaszán pedig a kultuszminisztérium velük tárgyalta meg a papi fizetések ügyét és utána a lelkipásztoroknak felemelt fizetéseket folyósították.

De mindez hiábavalónak bizonyult, mert a papság, igazodva

a főpásztori tilalomhoz, határozottan és egyöntetűen elítélte a békepapok mozgalmát. A kommunisták tehát olyan kemény akadályba ütköztek, amelyet csak durva erőszakkal tudtak elhárítani terveik útjából. A püspöki kar és a lelkipásztorkodó papság kemény helytállását úgy törték meg, hogy 1951. május 15-én őrizetbe vették Grősz József kalocsai érseket is, akit az én peremhez hasonló bírósági színjátékban 15 évi fegyházbüntetésre ítéltek.

Az érsek letartóztatásával egyidőben a rendszer megszavaztatta az 1951. évi I. törvénycikket, amely elrendelte az Állami Egyházügyi Hivatal felállítását „az állam és a vallásfelekezetek közötti ügyek intézésére, így különösen az egyes vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása céljára." Aztán a Grősz-per főtárgyalásainak a második napján, 1951. június 23-án, háziőrizetbe helyezték Hamvas Endre csanádi, Badalik Bertalan veszprémi, Pétery József váci és Shvoy Lajos székesfehérvári megyéspüspököket. A rendőrség és az Egyházügyi Hivatal emberei arra kényszerítették őket, hogy püspöki helynökük és irodaigazgatójuk helyére nevezzék ki az általuk megjelölt békepapokat. Így nevezte ki Hamvas püspök, az én főegyházmegyém akkori adminisztrátora, Beresztóczy Miklóst esztergomi általános érseki helynöknek.

Közben Czapik Gyula egri érsek elnöklete alatt 1951. július 3-án konferenciára ültek össze a főpásztorok. A háziőrizetben tartott négy püspök természetesen hiányzott. Helyettük már az új békepap-helynökök jelentek meg. Az így alakult püspökkari konferencia ezekután már fenntartás nélkül hűséget fogadott az egész katolicizmus nevében a rendszernek és kötelezettséget vállalt arra, hogy „a megegyezés szellemében" támogatja a békemozgalmat. Ez persze a gyakorlatban a papi békemozgalom elismerését és jóváhagyását jelentette. A kommunisták tehát elérték, amit akartak: szabad kezet kaptak az egyházi fegyelem és hitélet lezüllesztésére.

A megalázottság fokát és a kommunista képmutatás tobzódását azonban leginkább az mutatta, hogy kiszámítottan ugyanazon a napon, amelyen a kártékony békepapi mozgalom elől elhárult az akadály, a rendszer közzétette az egyházi állások betöltését szabályozó rendeletét. Ennek értelmében az egyházi vezető állások betöltésének érvényességéhez szükséges az állami

jóváhagyás — éspedig visszamenőleg is, 1946. január 1-ig. A kommunisták kegyesen érvényesnek fogadták el a megkérdezésük nélkül eszközölt kinevezéseket azzal a feltétellel, hogy valamennyi püspök, szerzetesfőnök, püspöki helynök ünnepélyesen leteszi az államesküt. Erre július 21-én került sor, a keresztény tömegek nagy megbotránkozására.

Mindez már Czapik Gyula egri érsek elnöklete alatt történt, aki engedékenységével menteni szerette volna, ami még menthető volt. Az Egyház még a passzív ellenállásról is lemondott és felszámolásra ítélt intézményeit, mint pl. a kisszemináriumokat vagy a teológiai főiskolák nagyobb részét: maga szüntette meg. A békepapok ezekután már ellenállás nélkül vették át az összes egyházmegyékben a püspöki hivatalok vezetését: az Állami Egyházügyi Hivatal megbizottjainak ellenőrzése és irányítása mellett. Utóbbiak pedig beköltöztek a püspöki palotákba és ott hatalmuk jeléül magukhoz vették a hivatali pecséteket, a pénztárak és levéltárak kulcsait. Ellenőriztek minden érkező és kimenő postát. Engedélyük nélkül nem kereshették fel a főpásztort sem a hívek, sem a lelkipásztorok. Ők határozták meg, ki lehet a néhány meghagyott szemináriumban papnövendék, kit szabad felszentelni és az újmisés milyen állásba jut.

A nép „bajuszos püspökök-"nek nevezte el őket. Tőlük függött, hogy ki kaphat fizetést, hitoktatásra engedélyt vagy pl. az, hogy melyik pap kerülhet jelentősebb vagy jövedelmezőbb állásba. A néptől kedvelt, buzgó plébánosokat eltávolíttatták a virágzó egyházközségekből, hogy egy békepap-utóddal letaroltathassák a szép vetést. Képzett és kiváló papok jelentéktelen állásokba kerültek, de az sem volt ritka eset, hogy a püspök elbocsátotta őket az egyházmegye szolgálatából — jobb esetben nyugdíjazással. Egyházi kitüntetéseket is csak békepapok kaptak „a szocializmus építésében kifejtett munkásságukért." Ezek az érdemek rendszerint annál nagyobbak, minél többet tudtak a kitüntetettek az Egyháznak vagy a hívek hitéletének ártani. (Amikor Pétery püspök ilyen kétes értékű érdemeket nem volt hajlandó megjutalmazni, Hejcére internálták, ahonnan csak az 1956-os szabadságharc után térhetett vissza rövid időre székhelyére.)

Az egyházmegyei hivatalok az Állami Egyházügyi Hivatal végrehajtó szerveivé váltak. Ez a hirhedt hivatal, bár formailag

a kultuszminiszter alá tartozik, utasításait a belügyminisztertől kapja és tisztviselői az ÁVH soraiból kerülnek ki. A titkos rendőrség őriz ellen tehát minden egyházi intézkedést és fondorlatos módon az egyházüldözés eszközévé változtatja azokat. Aki a helyzetet nem közvetlen közelről ismeri, az képtelen hű képet alkotni magának erről a megalázó és perverz helyzetről, a segédhadként felhasznált békepapok szolgalelkűségéről, felelőtlenségéről és nem ritkán gátlástalan lelkiismeretlenségéről. Mégha kezdetben nem is vezette őket kimondottan romlott szándék, csak erkölcsi gyengeség és az üldözéstől való félelem; később, mint az Állami Egyházügyi Hivatal vallásgyűlölő megbizottainak belső munkatársai s azok papokhoz nem illő szórakozásainak részesei, imaéletük teljes elhanyagolásával hitüket vesztik. Ebben a romlott szerepükben, ahogy megpróbálják elhallgattatni a lelkiismeret szavát, legfeljebb valamilyen egyénileg kialakított hitbeli felfogáshoz igazodnak. De vannak köztük párttagok, pártiskolát, pártakadémiát végzett rangos pártfunkcionáriusok, ÁVH tisztek, amit persze titokban tartottak, de azután nyilvánossá vált a szabadságharc alatt. Kiképzésük is titokban történik a különleges feladatokra s mint hitehagyott papok érkeznek meg valamelyik idegen egyházmegyébe, hogy ott átvegyék a püspöki helynöki vagy irodaigazgatói állást.

Külföldi utazásaikkal és szerepléseikkel is a bolsevizmus érdekeit szolgálják. Ilyenkor az a feladatuk, hogy hamis tájékoztatást adjanak az Egyház és a kommunizmus viszonyáról a szabad világ keresztényeinek. Legtöbbször külföldi kapcsolatokkal rendelkező papokat, püspököket hoznak magukkal, akik ismerőseiknek az ő jelenlétükben beszélnek (csevegnek) a magyar egyházi életben uralkodó normális állapotokról. De az is megesik, hogy magasállású egyháziak ezek nélkül a kísérők nélkül is leadják külföldön az előírt tájékoztatást a „normális" hazai egyházi helyzetről.

Intézkedéseim és rádiószózatom

Budán 1956. október 31-én kora reggeltől estig a magyar és külföldi küldöttségek hosszú sorát fogadtam, egyháziakat és világiakat egyaránt. Valamennyien önként és örömmel jöttek, hogy lássanak és üdvözölhessenek. Egyedül a békepapokat nem óhajtottam fogadni; legalábbis a kezdetben nem. A megbeszéléseket arra használtam, hogy a szabadságharc folytán kialakult politikai és vallási helyzetet minél jobban áttekintsem. Egyházi téren a legsürgősebb teendőnek látszott az úgynevezett békepapok működése elé szigorú tilalmat állítani. Az intézkedéssel még vártam, mivel november 2-án egy szűkebbkörű püspökkari megbeszélésre hívtam meg Grősz József érseket, Shvoy Lajos székesfehérvári és Pétery József váci püspököt. Tanácskozásaink után azonnal felszólítottam az egyházmegyék ordináriusait, hogy a joghatóságuk alá tartozó békepapokat rendeljék vissza egyházmegyéikbe, ugyanakkor bocsássanak el minden békepapot a vezető állásokból. Miután bomlasztó tevékenységük sok és nagy kárt okozott, én magam is kitiltottam az idegenből jött békepapokat főegyházmegyémből.

A forradalomban született új nemzeti kormány — Nagy Imre vezetése alatt — időről-időre tájékoztatott az ország sorsáról és a politikai helyzetről. Az oroszokkal folytatott megbeszélésekről szintén értesültem a miniszterelnökhelyettesnek, Tildy Zoltánnak személyes tájékoztatásaiból. Ő — emlékezetem szerint — háromszor jött látogatásra hozzám, prímási házamba Budán. Először november 1-én Maléter Pál és két törzstiszt társaságában keresett fel s Maléter, a szabadságharc legendás katonája, igen jó benyomást tett rám. A tisztekkel azonban nem tárgyalhattam, mert Tildy sietett hamar elküldeni őket; kettesben akart maradni velem, hogy nyugodtabban beszélhessünk az országos teendőkről. Nem volt derűlátó; én magam meg aláhúzottan hangsúlyoztam, hogy a bolsevistáknak nem

szabad hinni és már csak ebből az okból is, az ország új vezetőinek minél előbb az Egyesült Nemzetek közbelépését kell kérniök és sürgetniök.

Szegény Tildy láthatta, mennyire tele vagyok gondokkal és milyen nagy az elfoglaltságom, de csak nem akart elmozdulni irodámból. Arról kezdett beszélni, hogy édesanyja is katolikus volt. Arra gondoltam ekkor, hogy a bolsevisták börtönében talán ráeszmélt: mennyi kárt okozott korábban a nemzetnek és az Egyháznak politikai magatartásával. Talán ezért rendelte azután a katonai díszkíséretet is fővárosi bevonulásomhoz, amire én nem is gondoltam; úgylehet jóvátételnek szánta. A nemzeti kormányban ő lett a helyettes miniszterelnök, amolyan ügyvivői szereppel.

Egyszer csak azt látom, hogy ültében elhanyatlott. Azt suttogta: rosszul vagyok! Ijedten siettem ki a folyosóra; pohár hideg vízzel térek vissza, inni adok neki és törölgetem izzadt arcát meg a homlokát. Ekkor igazán megsajnáltam és féltettem is. Arra gondoltam mennyi megrázkódáson kell egy politikusnak a mai felfordult világban átmennie; mennyi kísértésen is. S mennyi lelkiismeret-furdalással kell talán megbírkóznia később. Tildy aztán magához tért. Megköszöni szívességemet és elbúcsúzik tőlem.

Tildynek tervezett rádiószózatommal kapcsolatban egyébként két kívánsága volt: ne érintsem a földbirtokkérdést és kíméletesen szóljak az oroszokról. Tanácsa nélkül is figyelemmel voltunk ezekre a szempontokra. A földbirtokreformról szóló szövegrészben a kormány tanácsától függetlenül azt írtam, hogy „az egészséges fejlődést mindenben előmozdítjuk" és „nem helyezkedünk szembe a történelmi haladás igazolt irányával."

Amikor 1956. november 3-án este 8 órakor felolvastam a rádióban a nemzethez intézett szózatomat, Tildy Zoltán helyettes miniszterelnök is mellettem ült. Könnyezett. Beszédem végén Nagy Imre és miniszterei nevében köszönetet mondott a „nagy segítségért", amit szózatommal a nemzeti kormánynak nyújtottam. Különösen megköszönte a munkára szóló felhívást, a semlegesség helyeslését és követelését, a magánbosszú elítélését, a pártatlan bíróságok illetékességének kiemelését és a pártoskodás helytelenítését.

A rádiószózat után visszaadtam Tildynek látogatását parlamenti lakásában. Nagyon örült látogatásomnak. Gondolom, ha felesége és velem jött kísérőm, Dr. Turchányi Egon nem lettek volna jelen, ugyanúgy ellágyult volna magatartásában, mint előzőleg, prímási palotámban. Amikor a látogatás után visszasiettem lakásomra az Úri-utcába, a rádiók már a világnyelveken sugározták szózatom egyes részleteit. A sokszor támadott és fondorlatosan meghamisított szózat hiteles szövegét szükségesnek tartom itt is közreadni:

„Igen gyakori mostanában annak a hangsúlyozása, hogy a nyilatkozó a múlttal szakítva őszintén beszél. Én ezt így nem mondhatom: nem kell szakítanom múltammal. Isten irgalmából ugyanaz vagyok, mint aki voltam bebörtönzésem előtt. Ugyanazzal a testi és szellemi épséggel állok meggyőződésem mellett, mint nyolc éve, bár a fogság megviselt.

Azt sem mondhatom, hogy most már őszintén beszélek, mert én mindig őszintén beszéltem; vagyis kertelés nélkül mondtam azt, amit igaznak és helyesnek tartok. Ezt csak folytatom itt, amikor közvetlenül, személyesen, tehát nem magnetofon hangfelvétel útján szólok az egész világhoz és a magyar nemzethez.

Rendkívül súlyos helyzetünkről külföldi és belföldi viszonylatban kell szétnéznünk. Oly távlatból kívánok megállapításokat tenni, ahonnan áttekintés nyílik, de sorsunkhoz viszont oly közel hajolva, hogy mondanivalómnak meglegyen a gyakorlati érvénye mindnyájunk számára.

A külföld felé élőszóval ma első ízben köszönhetem meg azt, amit nekünk nyújt. Mindenek előtt a Szentatyának, XII. Pius pápa Őszentségének fejezem ki személyes hálámat, hogy a magyar katolikus Egyház fejéről oly sokszor megemlékezett. Mellette mély hálámat küldöm azoknak az államfőknek, a katolikus Egyház vezetőinek, a különböző kormányoknak, parlamenteknek, közéleti és magánténye zőknek, akik a börtönömben töltött idő alatt hazám és sorsom iránt részvéttel és segítő szándékkal viseltettek. Isten jutalmazza meg őket ezért. Ugyanígy hálát érzek a világsajtó képviselői és a rádiók világhálózata iránt, amelynek elektromos hullámai a humánum egyetlen légi nagyhatalmát alkotják. Örülök, hogy ezt most végre szabadon megmondhatom.

Másrészt arról óhajtok beszélni, hogy az egész kultúrvilág, a külföld, úgyszólván osztatlanul mellénk állt és segít. Ez számunkra ugyanis nagy erőt jelent, nagyobbat mint amennyi magunknak van. Mi kis nemzet vagyunk. Kis ország a földgömbön. Ám valamiben mégis elsők vagyunk: egy nemzet sincs, amely ezeréves történelme során nálunk többet szenvedett volna. Első királyunk, Szent István uralkodása után nagy nemzetté fejlődtünk. A nándorfehérvári győzelem után, amelynek 500-ik évfordulóját üljük, nemzeti létszámunk egyezett az akkori Angliáéval. Ám folyton szabadságharcokat kellett vívnunk. Legtöbbször a nyugati országok védelmében. Ez megakasztotta a nemzetet s mindig újra saját erőnkből kellett felemelkedést keresnünk.

Most történt először a történelem folyamán, hogy Magyarország a többi kultúrnép valóban hathatós rokonszenvét érdemli. Mi meg vagyunk illetődve s egy kis nemzet minden tagja szívből örül, hogy szabadságszeretetéért a többi nép felkarolja ügyét. A gondviselést látjuk benne, amely a külföld szolidaritása által valósul meg úgy, ahogy himnuszunk zengi: Isten áldd meg a magyart. . . Nyújts feléje védő kart.

Himnuszunk így folytatódik: ha küzd ellenséggel. De mi rendkivül súlyos helyzetünkben is azt reméljük, hogy nincsen ellenségünk. Mi sem vagyunk ellenségei senkinek sem. Minden néppel és országgal barátságban akarunk élni. Egy olyan nemzetnél, mint a magyar, amelynek történelmi törzse mélyen gyökeredzik a múltban, különböző korszakok ismerhetők fel abban az érzésben, amivel helyet foglal a többi nép között. Fordulatairól, árnyalatairól le lehet olvasni fejlődésének jegyeit. Korunknak azonban általános jellemzője, hogy minden népnél egy irány felé halad a fejlődés. A régi nacionalizmusokat mindenütt át kell értékelni. A nemzeti érzés ne legyen többé harcok forrása az országok közt, hanem az igazság fundamentumán a békés együttélés záloga. A nemzeti érzés virágozzék az egész világon a népek közös kincseit képező kultúrértékek területén. Így az egyik ország haladása a másikat is előre viszi.

Természetszerű okoknál fogva: fizikai életfeltételeik szerint is mindjobban egymásra utaltak a népek. Mi magyarok, az európai népek családi, bensőséges békéjének zászlóvivőiként akarunk élni és cselekedni. Nem mesterségesen hirdetett, de

valódi barátsággal mindegyikkel. Sőt még további tájak felé emelve szemünket: mi, a kis nemzet, barátságban, zavartalan, békés, kölcsönös megbecsülésben kívánunk lenni a nagy Amerikai Egyesült Államokkal és a hatalmas orosz birodalommal egyaránt. Jószomszédi viszonyban Prágával, Bukaresttel, Varsóval és Belgráddal. Ausztriát pedig ebben a tekintetben úgy kell megemlítenem, hogy mostani vajúdásunk kapcsán tanúsított testvéri magatartását máris minden magyar a szívébe zárta.

Egész helyzetünket azonban az dönti el, hogy a 200 milliós orosz birodalomnak mi a szándéka a határainkon belül lévő katonai erejével. Rádiójelentések adták hírül, hogy ez a fegyveres erő növekszik. Mi semlegesek vagyunk, mi az orosz birodalomnak nem adunk okot a vérontásra. De nem merül fel az orosz birodalom vezetőiben a gondolat, hogy sokkal jobban fogjuk becsülni az orosz népet, ha nem igáz le bennünket? Csak ellenséges népre szokott rátörni a megtámadott másik ország. Mi most nem támadtuk meg Oroszországot! Őszintén reméljük, hogy az orosz fegyveres erők mielőbbi kivonása országunkból megtörténik.

Belső helyzetünket azonban az is válságossá teszi, hogy az előbb mondottak miatt a munka, a termelés országosan megállt. Közvetlen éhinségbe kerültünk. Szabadságharcát egy csontig soványított nemzet vívta. Ezért a munkát, a termelést, a helyreállítási feladatok elvégzését mindenütt azonnal fel kell venni. Saját összességünk, nemzetünk érdekében s a nemzet életének folytatásához szükséges ez — haladéktalanul.

Amikor ezt megtesszük, nem tévesszük szem elől a következőket: tudja meg mindenki az országban, hogy a lefolyt harc nem forradalom volt, hanem szabadságharc. 1945-től egy vesztett, számunkra céltalan háború után, erőszakkal épült ki az itteni rendszer, amelynek örökösei most a megtagadás, megvetés, undor és elítélés izzó bélyegeit ütik annak minden porcikájára. A rendszert az egész magyar nép söpörte el. Az örökösök ne kívánjanak erről még egy bizonyságot. A világon páratlan szabadságharc volt ez, a fiatal nemzedékkel népünk élén.

A szabadságharc azért folyt, mert a nemzet szabadon akart dönteni arról, hogy miképpen éljen. Szabadon akart határozni sorsa, államának igazgatása, munkájának értékesítése felől.

Ennek a ténynek valóságát maga a nép semmiféle illetéktelen előny érdekében nem engedi elcsavarni, kiaknázni. Új, visszaélésmentes választás szükséges, amelyben minden párt indulhat. A választás történjék nemzetközi ellenőrzés mellett. Én pártokon kívül és — állásom szerint — felül vagyok és maradok. Ebből a tisztemből figyelmeztetek minden magyart, hogy a gyönyörűséges egység októberi napjai után ne adjanak helyt pártviszályoknak és széthúzásoknak. Mert az országnak sok mindenre van most szüksége, de minél kevesebb pártra és pártvezérre. Maga a politizálás ma másodrendű ügy: a nemzet léte és a mindennapi kenyér a mi gondunk.

A bukott rendszer örököseinek eddigi visszatekintő leleplezései feltárták, hogy a törvényes felelősségre vonásoknak minden vonalon és pedig független és pártatlan bíróság útján kell bekövetkezniök. Magánbosszúkat el kell kerülni, ki kell küszöbölni. A bukott rendszer részesei és örökösei külön felelősséget viselnek saját tevékenységükért, mulasztásért, késedelemért, vagy helytelen intézkedésért. Leleplező vallomásokhoz nem fűzhetünk egyetlen megállapítást sem, mert az országos munkafelvételt és a termelés folytatását hátráltatná. Ha a kibontakozás az elhangzott ígéretek szerint tisztességesen halad előre, ez nem is lehet feladatunk.

Hangsúlyoznom kell azonban a tennivalók tárgyi foglalatait: jogállamban élünk, osztálynélküli társadalom, demokratikus vívmányokat fejlesztő, szociális érdekektől helyesen és igazságosan korlátolt magántulajdon alapján álló, kizárólag kultúr-nacionalista elemű nemzet és ország akarunk lenni. Ez akar lenni az egész magyar nemzet. Mint a katolikus Egyház feje viszont kijelentem, hogy — amint azt a püspöki kar 1945-ben, közös körlevelében kijelentette — nem helyezkedünk szembe a történelmi haladás igazolt irányával, sőt az egészséges fejlődést mindenben előmozdítjuk. Azt a magyar nép természetesnek találja, hogy nagy multú és nagyértékű intézményeinkről gondoskodni kell. Ugyanebben a minőségemben továbbá megemlítem, az ország hat és félmillió katolikus híveinek tájékoztatására, hogy a bukott rendszer erőszakának és csalárdságának minden nyomát egyházi vonalon felszámoljuk. Ez nálunk ősi hit- és erkölcstanunkból és az Egyházzal egyidős jogszabályokból önként adódik.

A nemzethez intézett mostani szózatom más részletekre tudatosan nem terjed ki, mert amit mondottam, világos és elég.

De végezetül egy kérdés felvetése mégsem hagyható el: Mit gondolnak a bukott rendszer örökösei? Ha az általuk megbélyegzett elődeik valláserkölcsi alapon álltak volna, elkövették volna-e mindazt, aminek következményei elől menekülni kényszerülnek? A keresztény hitoktatás szabadságának azonnali rendezését, a katolikus Egyház intézményeinek és társulatainak, köztük sajtójának visszaadását joggal elvárjuk.

Ettől a pillanattól kezdve figyeljük, hogy ígéretek és cselekedetek födik-e egymást, és ami ma keresztülvihető, azt senki se halassza holnapra. Mi, akik figyelünk és előmozdítani kívánjuk az egész nép javát, bízunk a Gondviselésben. — S nem hiába."

Az Egyház és állam viszonyát érintő kérdéseket csak tömören említettem. De rövid megjegyzéseimből is kitűnt, hogy a püspöki kar minden függő kérdést tárgyalás útján kívánt rendezni. Csak a békepapi mozgalom felszámolását végeztük el saját hatáskörünkben: az általuk okozott romlás megszüntetését a saját joghatóságunkba tartozó belső egyházi ügynek tekintettük. A kommunisták teljesen illetéktelenül, gonosz szándékkal kényszerítették rá a békepapok üzelmeit az Egyházra. Ezért neveztem a békepapi mozgalmat a „bukott rendszer kényszerének és csalárdságának."

A szabadságharc bukása után Szabó Imre, felszentelt püspök, érseki helynököm folytatta egyházi intézkedéseim végrehajtását. Eltávolította a békepapokat állásaikból. Mindnyájan engedelmeskedtek egy, már korábban felfüggesztett szerzetespap kivételével, akit viszont XII. Pius pápa parancsára közösített ki a Zsinati Kongregáció. A Szentszék egy másik határozatában valamennyi békepapot alkalmatlanná (inhabilis) minősítette vezető egyházi állásokra. Amikor a római rendeletet az összes egyházmegyékben végrehajtották, szabaddá vált újra az egyházkormányzat és a békepapi mozgalom ténylegesen megszűnt.

A Moszkva által hatalomba ültetett Kádár-„kormány" a helyzetet aztán kénytelen volt tudomásul venni. Sőt szemforgató és álszent módon, — hogy a püspöki kart és a közvéleményt félrevezesse, — 1956. december 29-én formailag is megszünteti az Állami Egyházügyi Hivatalt.

Menekülök az amerikaiakhoz

November 3-án a parlamentben elmondott rádiószózatom után fáradtan érkezem haza. Éjfél után jár már az idő, mikor ledőlök. Kevés ideig pihenhetek csak, mert Tildy helyettes miniszterelnök titkára sürgősen visszahív a parlamentbe. A telefonon azt is közli, hogy a szovjet csapatok megindították a támadást és tüzet nyitottak a fővárosra.

Száz és száz ágyú bömböl most köröskörül, minden irányból: lövi a várost. Kísérteties fénylepedők és villanások az égbolton. Rövid időre a pincébe megyünk le. De azután mégis elindulok a parlamentbe az autóval, amelyben egyedül ülök a sofőrrel.

Megtudom, hogy Maléter honvédelmi minisztert, Erdei Ferenc államminisztert, Kovács István vezérkari főnököt és Szücs Miklós ezredest, akik Tökölön az orosz vezérkar főhadiszállásán tárgyaltak a megszálló hadsereg kivonulásának technikai lebonyolításáról, éjfél körül csalárdul letartóztatták. Nem kisebb személyiség hajtotta végre ezeket az intézkedéseket, mint Serov generális, akit külön e célból küldtek Moszkvából.

A parlamentben Tildy Zoltán, B.Szabó és Bibó István miniszterekkel találkozom. (Az utóbbival a parlament előterében.) Vas Zoltán is bejön hozzánk s kijelenti előttünk, hogy ő a magyar nép oldalán marad. Tildy Nagy Imrét keresi, de már nem leli s az általános bizonytalanságban helyette most ő intézkedik. A katonaság rendelkezést kér: de nincs vezérkari főnök, vagy miniszter, akiktől megkaphatná azokat. Tildy elküldi őket. A parlamentre kitűzi a fehér zászlót. Nem bírom ki tovább a fejetlenséget és a zűrzavart, ezért felmegyek a folyosóra, ott találom Dr. Turchányi Egont, aki ezekben a napokban időleges titkárként szolgálatomra állt. Utána visszaindulok budai

házamba, avval a szándékkal, hogy misézzek. Dr. Turchányi jelenti: az autó eltűnt, nem tudja, hová lett. Gyalog akarunk elindulni, de jelentik, hogy a hidak le vannak zárva, nem járhatók a hadműveletek miatt s a parlament épületét is körülvették már az orosz csapatok.

— Melyik a legközelebbi követség? — kérdem Turchányit.
— Az amerikai.
— Menjünk oda.

Az orosz páncélosok sorai közt — reverendánkkal a kabát alatt — Dr. Turchányi Egonnal a Szabadságtérre, az Egyesült Államok követségére indulok. A követ, Edward Thompson Wailes, melegen fogad a lépcsőházban s mint a „szabadság jelképé-"t üdvözöl. Így hát nyolc évi rabság után, USA követség hajófedélzetére léptem . . . Az elkerülhetetlen lefogás és a Szovjetba hurcolás helyett így reméltem még tartalékolni magamat hazám és Egyházam további szolgálatára. Ezt a nagy célt emlegette a parlament kapujában hozzám csatlakozó rokonszenves katonatiszt is, — rangja százados vagy őrnagy volt, már nem emlékszem — aki az elmúlt hősi napok óta újra oly dicsőségessé vált Nemzeti Hadsereg egyenruháját viselte.

Rövid fél óra alatt már itt is volt Eisenhower elnök engedélye, amely teljes menedékjogot adott személyemnek. Csodálkoztam a gyors válaszon. De fájt, hogy két nappal előbb küldött segélykérésemre, amelyet szegény országunk érdekében küldtem én is, semmiféle válasz nem jött. Röviddel azután, hogy átléptem a követség küszöbét orosz ágyúkat vontattak a Szabadság-térre és azokat mind a követség épületére irányították. Dr. Turchányi is megkapta a menedékjogot. Arra azonban már vagy négy óra hosszat kellett várnunk.

Napok múltán azt olvasom a külföldi sajtóban, hogy előző nap, amikor a helyzet már végzetesnek kezdett látszani, Nagy Imre maga kérte volna nekem ezt a menedékjogot. A tiszt, aki hivatalos minőségben kísért, ezt nem említette. Hetek múltán arról értesülök a követségen, hogy valaki, — egy kideríthetetlen valaki Budapestről — november 3-án számomra Washington-tól menedékjogot kért. Hogy ki volt az, később sem tudtam kideríteni, de ha Nagy Imre tette, nemes lelkületét mutatja.

Amíg Dr. Turchányi azilum-engedélyére várunk, a földszinten tartózkodunk. Hirtelen kiáltás hallatszik: Légitámadás várható! Légoltalmi pincébe menni! Odalent aztán Kovács Bélával, a Kisgazdapárt volt főtitkárával találkozom, aki most is miniszterként szerepelt — 7 évi szibériai fogság után és betegen. Négy vagy öt vezető politikus társaságában volt és beszélgetni kezdtünk. Kovácsot igaz jellemnek, tisztességes és áldozatokra kész politikusnak tartottam. Amikor másnap újra keresem őt a követségen, megtudom, hogy bár menedéket kért, azt nem kapta meg. Elment haza, betegen baranyai falujába . . . Nagyon sajnáltam s azon töprengtem, hogy mi lesz az ő sorsa?

Egy óra körül a követ íróasztalán mondom el szentmisémet az ő és tisztviselőkara jelenlétében. Nincsen feszületünk, miseruhánk, kelyhünk, de van házikenyerünk és borunk. Kehelynek pezsgőspoharat kellett használnunk.

A követ nobilisan saját hivatalát ajánlja fel nekem. Igazán meghatott, hiszen arra neki is szüksége volt. (Nemrégen érkezett, s felesége sem volt még Budapesten.) A követség tisztviselői, a női alkalmazottak is, ezen az éjszakán ott maradtak az épületben; attól féltek, hogyha elhagyják a követséget az oroszok elfogják őket. Azt is látom, hogy a bizalmas aktákat égetik. Szó volt arról is, hogy az oroszok be fognak hatolni a követségbe.

A National Catholic Welfare Conference évi 1 000 dollárt ajánl fel mindjárt az első időben eltartásomért a követségnek. Ez — gondolom — bíboros testvérem Spellman new-yorki érsek gondoskodására történt, hogy ne érhesse bírálat a washingtoni kormányt a nekem adott menedékjog miatt. Egyébként nagyon jól érintett, hogy hosszú követségi tartozkodásom alatt egyetlen polgár sem tiltakozott az ellen, hogy a kormány menedéket biztosított számomra budapesti követségén.

Egyik magyar származású amerikai kísért fel bennünket. Dr. Turchányi megegyezett vele, hogy együtt próbálnak kijutni az Egyesült Államokba. Dr. Turchányi talpraesett ember volt és kitűnően beszélte az angol nyelvet. Bátorságát mutatta, hogy a követségről kétszer is kiment, hogy budapesti lakását meglátogassa.

Nem ellenéztem a tervet. Gondoltam, kint többet tud majd használni ügyünknek. Megszerezte a különböző okmányokat, az

orvosi bizonyítványokat s a jótékonysági szervektől a szükséges megbízásokat. A Szabadság-térről indultak.

Mielőtt elment, három napig együtt laktunk egy szobában, mert a követségét el nem hagyó követ — érthetően — fenntartotta magának saját szobáit. De vagy tíz nap múltán roppant kedvesen felajánlotta számomra azokat a helyiségeket is.

Vasárnapokon és ünnepeken 9 órakor miséztem szobámban. A követség tisztikara, családtagjaik és eleinte a magyar alkalmazottak is résztvettek azon. Már volt miseruhám és oltárfelszerelésem: ezeket az egyik figyelmes amerikai katona-pap küldte el nekem Nyugat-Európából. Misémen felolvastam az angol nyelvű evangéliumi részletet. Jött egy nap, amikor a magyar alkalmazottak hirtelen elmaradtak. Felső intézkedésre, úgy értesültem. Itt már bővebb instrukciót kezdtem kapni a menedékjognak Washingtonból jövő értelmezéséről. Ezek szerint magyarok már nem láthatnak engem. A menedékjog tüskéit most éreztem először . . . Ellentétben ezzel a később kialakult helyzettel, a követségre érkezésem második napján este felé az egyik követségi titkár arra kér, menjek le a földszintre sajtókonferenciát tartani: az összes Budapesten tartózkodó külföldi tudósító vár engem. Eléggé meglepődtem s csodálkoztam azon, hogy ilyen nagy szabadságot élvezhetek menedékhelyemen. Később azonban kiderült, hogy a követségnek nem volt menedékjogi szabályzata. A washingtoni külügyminisztériumból később a követség is megkapta. Attól kezdve nagyon is megszorították kezdeti szabadságomat. Ezt a sajtókonferenciát azonban még megtartottuk. Az újságírók csakúgy záporozták felém kérdéseiket. Először a magyarul is tudók kérdeztek, majd a németek, végül az angol-amerikaiak. Utóbbiak számára ott volt még akkor tolmácsnak Dr. Turchányi, a volt politikus s egykori tapasztalt képviselő . . .

Első kérdésük: Mit szólok az orosz agresszióhoz?

— A legteljesebb mérvben elítélem.

A második kérdés: Melyik kormányt ismeri el Magyarország törvényes kormányának? Nagy Imre kormányát vagy a Kádárét?

— Nagy Imre kormányát ismerem el Magyarország kormányának. Kádár Jánost idegen katonai hatalom erőszakolta az országra. Abszolút törvénytelennek tartom és elutasítom.

Azután még rengeteg kérdést intéztek hozzám. De ez a kettő

volt a legfontosabb. A Kádár-kormány erről a sajtókonferenciáról mélyen hallgatott. Ők tudják miért. Mi is tudjuk.

Vendéglátóim

Edward T. Wailes, követ	1956—57
A.Spencer Barnes, ügyvivő	jan. 1957
Garret G.Ackerson Jr. ügyvivő	1957—61
Horace G.Torbert ügyvivő	1961—62
Owen T. Jones ügyvivő	1962—64
Turner B. Shelton ügyvivő	1964
Elim O'Shaugnessy ügyvivő	1964—66
Richard W. Tims ügyvivő	1966—67
Martin J. Hillenbrand nagykövet	1967—69
Alfred Puhan nagykövet	1969—1971. szept. 23

Kilátás a követségről

Nyolc napja folyik kis országunk és a főváros hősies küzdelme a rájuk támadt brutális hordákkal és tank-tömegekkel szemben. A szembenállók ereje szívszorítóan aránytalan. A fővárost nemsokára a temető csendje borítja. Halottak és sebesültek hekatombája az utcákon: hős munkások és egyetemisták ezrei. Hírek szerint csak a nyolc nap magyar halottjának száma 5 000-re rúg, sebesültjeit 20 000-re becsülik. Azután elindulnak a deportáló vonatok Szibéria felé, 10—12—18 éves magyar fiúkkal, leányokkal, akik teleírt papírlapokat dobálnak ki a lelakatolt marhavagon-résein. A vidék még helyenként hősiesen állja a harcot, miközben a Szovjet által kinevezett új Kádár-kormány lapjai, a meghamisított híreket, jelentéseket közlik.

Magyarországot 1944 és 1956 október huszonharmadika között az idegen kommunista megszálló hatalom börtönbe helyezte. Azután tizenegy napig (magam négy napig) újra szabadon lélegzettünk. November negyedikétől kezdve újra Kelet vastömlöce lett az ország: a Vasfüggöny újra lezárult.

Milyen felemelő volt a kis magyar nép erkölcsi ereje, hihetetlen bátorsága, összetartása, embersége, szívóssága. És vigasztaló volt a nagyvilág millió tisztességes lelkének együttérzése velünk.

Mi lett azokból az ígéretekből, amelyeket a demokratikus hatalmak ígértek a második világháború alatt és után? Szabadságot, egyenlőséget, jólétet ígértek a boldogtalan világ népeinek. S mi valósult meg a világ nagy részében? Bolseviki diktatúrák, deportáció, terror, nyomor és vérözön.

A nagyvilág együttérzése szabadságharcos népem iránt felemelő volt, igen. De a hatalmak szófecsérlése és mozdulatlan tehetetlensége szégyene és szomorúsága marad a történelemnek.

A nagyvilág nagyhatalmai attól a Szovjet-hatalomtól féltek,

amelyet a kis Magyarország fiatal iskolásai oly csúffá tettek egy egész héten keresztül a pesti utcákon. S aztán, a kétségbeesett kiáltásokra már semmi visszhang nem érkezett a nagyhatalmaktól.

Spaak a nagytekintélyű, humanista-szocialista belga államférfiú, az Északatlanti Szövetség főtitkára a Nyugat mozdulatlanságát az egész világ előtt megbélyegzi. Bidault a francia parlamentben ostorozza Nyugat gyengeségét és gyámoltalanságát a magyar üggyel kapcsolatban. Pineau külügyminiszter az ENSZ „roppant mulasztásáról és gyengeségéről" nyilatkozik az Európa-Tanács 1957. január 11-én tartott ülésén. Az UNO úgynevezett határozatait csak a nyugati nemzetek veszik komolyan — állapította meg. A Szovjet markába nevet.

Így a magyar szabadságharc két vesztese: az erkölcsileg lezüllött világkommunizmus és a tétlen, megbénult, erejét vesztett Nyugat lett, az Egyesült Nemzetek Szövetségével az élen.

A Nyugat roppant vak is volt. A bolsevista betyárok — népek kiirtói — nemsokára királyi udvarokban kezdtek szalonképesek lenni. Nyugat miniszterelnökei és külügyminiszterei tülekedve vívtak közelharcot, hogy ki jusson előbb Moszkvába. 1955—56 nagy ténye az, hogy amilyen mérvben megutálták a Vasfüggöny népei az orosz kommunista világot, oly fokban növekedett az elgyengült, lelkét lassan elvesztő Nyugat államaiban a Szovjet befolyása. Tengernyi magyar vér is folyt azért, hogy a Nyugat vakhályoga leváljon. De minden áldozat hiába volt.

XII. Pius pápa ugyanakkor magatartásával példát mutatott a világnak. Minden rendelkezésére álló eszközzel küzdött érettünk s egyetlen napon háromszor állt a világ elé Magyarországért.

Amilyen nagy volt az öröme november 2-án, oly nagy a fájdalma, amikor a magyar szabadságharcot vérbe fullasztották. Mint egy megrettent anyamadár, úgy kelt védelmére megtámadott, megsebzett fiainak s a vallás, a civilizáció és az emberi igazságérzet nevében tiltakozik november 10-i rádiószózatában a „brutális, törvénytelen elnyomás" ellen. Nyiltan szemébe mondja a hatalmaknak, hogy a védelmi háború ilyen embertelen támadással szemben: jogos. Azt kérdezi: közömbössé válhat-e

A bíboros édesanyjának utolsó látogatása az amerikai követségen, 1959 Karácsonyán.

A „Devictus vincit" felírású Krisztus-kép, amelyet Mindszenty mindig magával hordott. A fogságában ez szolgált oltárképül szentmiséi alatt.

Szentmise az amerikai követségen a követségi tisztviselők és családtagjaik részvételével.

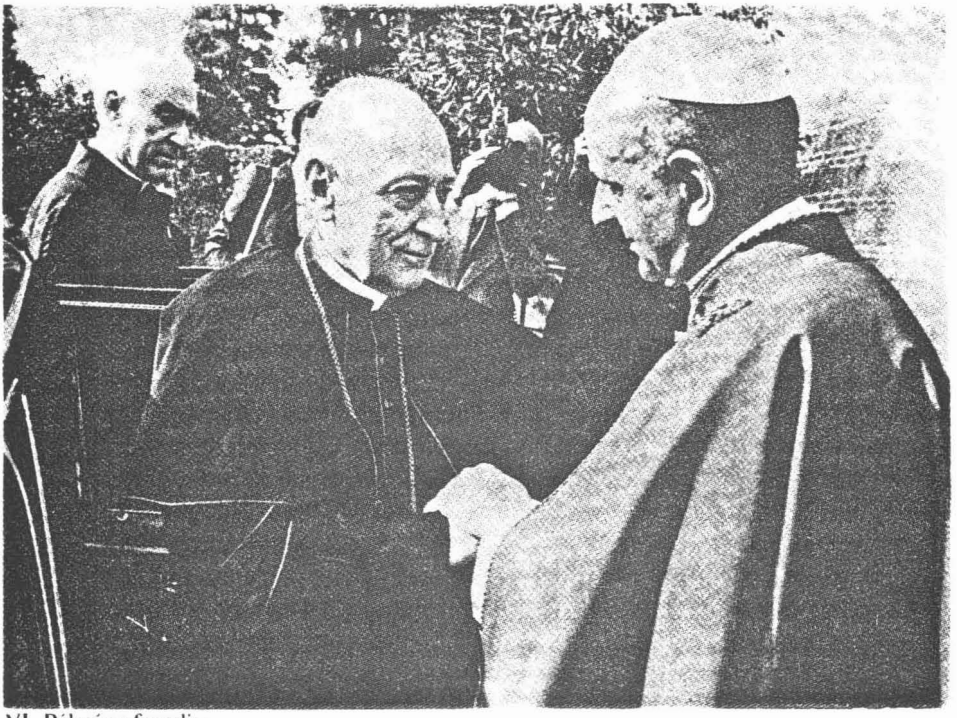

VI. Pál pápa fogadja Mindszenty bíborost 1971. szeptember 28-án.

VI. Pál pápa a püspöki szinódus megnyitása napján együtt mondja a szentmisét Mindszenty bíborossal.

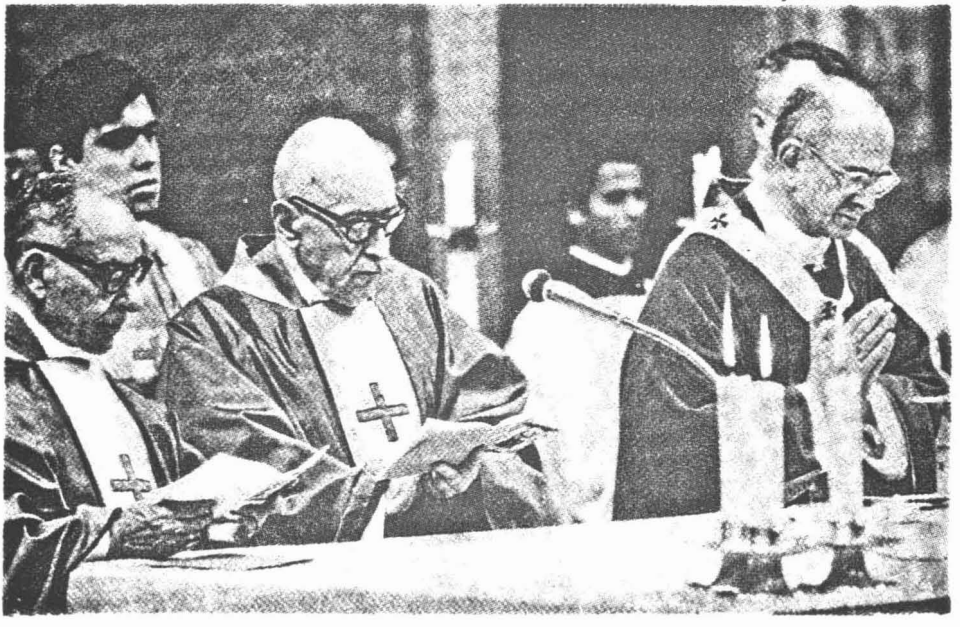

a világ, amikor ennyi ártatlan vért ontanak igazságtalanul. „Bárcsak Isten felköltene tunyaságodból, s kiszabadítana a zsarnokkal való bűnrészességedből!" — kiáltja a világ felé.

A pápa magatartása az Egyház álláspontját fejezi ki. Érdekes visszaemlékezni arra, hogy egykori helyettes államtitkára, a későbbi érsek és bíboros, Montini, aki pápaságában utóda lett: Milánóban, Olaszország legnagyobb városában, körmeneten vitte vállán az újra leigázott Magyarország keresztjét a város utcáin, a város egész lakosságának éjjeli fáklyás körmenetén, hogy a saját és az olasz nemzet együttérzését, — (a Cirenei Simon szerepét nem ismerő nagyhatalmak előtt) — a kereszt súlya alatt összeroskadt magyar nemzet szenvedései iránt megmutassa.

Hasonló melegséget, kiállást és együttérzést mutatott Spellman bíboros New-Yorkban. Több mint kétszázezer new-yorki az utcakövezetén letérdelve imádkozott, egy éjjeli fáklyásmeneten: a távoli, szenvedő Magyarországért.

Ahogy a pápa szól, úgy szólnak legátusai is. A manilai Eucharisztikus Kongresszuson (1956) a Pápai Legátus rámutatott a szomorú magyar események okaira és elítélte az embertelen támadást és a magyar szabadságharc kegyetlen eltiprását.

Napok múlva értesültem arról, hogy Turchányi Egont lefogták. A követségi magyarok útitársára gyanakodtak, de nem osztottam véleményüket. A Kádár-sajtóban élesen támadták Dr. Turchányit, velem együtt és később elítélték egy kirakat-perben: életfogytiglani fegyházra.

Útitársa új könyvéből 1960-ban tudtam meg, hogy letartóztatása Tatabányánál történt. A műúton polgári ruhás ÁVO-sok fogták le; kiragadták az autóból. Turchányi szíve felmondta a szolgálatot, földre zuhant és eszméletlenül terült el. Az ÁVO-sok lábánál fogva dobták fel egy teherkocsira. Éjjel társát ugyanazon épületben őrizték, mint Dr. Turchányit, de egy szomszédos szobában. Éjfél után 2 óra körül, a fájdalmas üvöltéseket hallja.

A belgrádi US követségnél interveniáltam a déli határon átszökők érdekében, azért hogy Jugoszláviából az Egyesült Államokba juthassanak. Ez a kérésem eredményekkel járt.

E rettenetes időkben állandóan a hősi halottakra, sebesültekre, deportáltakra, éhezőkre, hajléktalanokra, s a magyar menekülők áradatára kell gondolnom. Az akasztófákra került fiatalkorú

diákokra . . . És a rétsági honvédekre, akiknek bűne az volt, hogy kiszabadítottak Felsőpetényen. Pálinkás (Pallavicini) őrnagy kivégzésének hírét márcsak ezért is roppant megrendüléssel vettem. Értem kellett meghalnia. Bár lehet, hogy a boszszúállók mindenképpen végeztek volna vele.

Arról is tudósítanak, hogy az Újpesti Forradalmi Bizottság tagjait a Kádár-kormány „népellenes cselekményekért" tartóztatta le, mivel azok a Felsőpetényről visszatérő Horváth Jánost, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökét állítólag halálra ítélték (!). S így kapom nap-nap után a szomorúbbnál szomorúbb híreket. A bosszú tobzódik.

Látnom kell az üldözés elképesztő mérvét. Az üldözők tagadják, takargatják, ám az egész világ lassanként megtudja, mi történik az országban . . .

Amíg élt, édesanyám negyedévenként eljöhetett hozzám a követségre; úgyszintén gyóntatóm is. Miután édesanyám nyolcvan évével egyedül már nem utazhatott, hol egyik, hol másik nővérem kísérték. Édesanyám elköltözése után a két nővérem és 1964 őszétől kezdve más családtagjaim is meglátogathattak.

Congressman Feighan, a magyarok barátja is eljött hozzám. Amikor Nixon volt alelnök Magyarországon járt és a követséget meglátogatta, a velem szomszédos teremben tárgyalt, de hozzám nem jött be. Kennedy elnök két nővére is itt járt, de csak a követségi szentmisén és szentbeszéden vettek buzgón — részt. Szentmisémen megjelenni könnyebbnek bizonyult, mint a látogatásomra engedélyt kapni. Ilyen engedélyt ritkán adtak. Misszionáriusok, katolikus papok, amerikai rabbik, turisták egészen meghökkentek, amikor visszautasításban volt részük. Voltak, akik többször kísérleteztek, de eredmény nélkül.

A követségi tisztviselők családtagjai, sőt távoli rokonaik jöhettek. Ezek látogatása úgylátszik nem ütközött a szabályokba, unokabátyámék azonban nem jöhettek el hozzám aranymisés napomon.

König bécsi bíboros-érsek — 1963 után — többször felkeresett, előbb XXIII. János, majd VI. Pál pápa kérésére. XXIII. János pápa minden presszió nélkül — szabad elhatározásomat tiszteletben tartva — érdeklődött: Mennék-e Rómába kúriai állásra, ha ennek fejében a jogilag és tényleg megüresedett püspökségeket szabadon betölthetné. Azt válaszoltam: Ha az Egyház szabadságát biztosítani tudja, nem leszek akadálya terveinek. Egyébként írásban is kifejtettem erre vonatkozó véleményemet. A State Department ettől kezdve diplomáciai úton továbbította levelezésemet a Vatikánnal.

Ez volt egyetlen levelezési módom és lehetőségem kifelé, a világ felé. Az US elnökének többször is írtam, nem minden levelemre kaptam választ.

König bíboros pappászentelésem 50. évfordulóján, 1965. június 12-én, újra meglátogatott. A Szentatyától meleghangú levelet és egy arany kelyhet hozott számomra. Hálás vagyok osztrák bíboros szomszédomnak azért is, hogy akkor — elhozta — egy negyedórára — vendégét is hozzám: Gracias Valerian bíboros érseket, Bombay főpásztorát.

Aranymisémre gyóntatómon kívül csupán a két hugom és három unokaöcsém jöhetett el. A szentbeszédet hallgatóságom többségére való tekintettel angol nyelven mondtam. Néhány részletet idézek belőle:

„Amikor az Egyház arany papi jubileumot ünnepel, sohasem a személyt és állást hangsúlyozza, csak a szentségi méltóságot és állapotot . . . Különös körülményei vannak ennek a mai jubileumnak. Nincs ünnepi szónokunk és a jubiláns sem mehet újmiséje templomába. Az esztergomi bazilikába sem . . . — 1886-ban Simor prímás aranymiséjén az apostoli király, a nagyhatalmú Monarchia uralkodója is megjelent. Ott volt a nemzet sokasága . . . — 1924-ben Csernoch prímás aranymiséjén Magyarország kormányzója, az országgyűlés és a Tudományos Akadémia vettek részt. A nagy püspök, Prohászka volt az ünnepi szónok. Ő mondotta akkor: „Két szlovák gyermek indult el régen Esztergom felé, az egyik ma az ünnepi szónok, a másik Magyarország bíboros hercegprímása. Mi ketten élő cáfolatai vagyunk annak, hogy Magyarország elnyomta a nemzetiségeket."

Ma a nemzet elejét kivégzik, deportálják, menekülésre kényszerítik. A hívő nép sem tudott ide eljönni. De a jubiláns tudja, hogy az ő sorsa a nemzet sorsával összefonódott."

A követség tisztviselőivel hivatalos idő után érintkezhettem az épületben és egyikük mindig elkísérhetett az udvaron, esti sétámon. Néha más követségek vezetői és tisztviselői is meglátogattak feleségeikkel. Amíg személyem — hogy úgy mondjam — divatban volt, gyakran látogattak. Hálásan emlékezem Franciaország, Olaszország és Argentina követeire és családtagjaikra. A koegzisztencia divatja később változást hozott ezen a téren is.

A vasár- és ünnepnapi szentmise hallgatósága számbelileg attól függött, hány katolikus tagja volt a követségnek. Ez a szám emelkedőben volt. Épületesnek találtam az amerikai katolikusok hitbuzgalmát is. Csaknem valamennyien áldozáshoz járultak. Sokszor protestánsok, izraeliták, sőt hitetlenek is eljöttek miséimre.

A követség tisztikara kétévenkint változott. Így sok ismeretséget kötöttem. Nem egy családdal később is megmaradt a kapcsolat: meglátogatnak, leveleznek velem.

Hálával emlékezem a követség vezetőire, tisztviselőire és alkalmazottaira. (Csak a magyar alkalmazottakkal nem volt szabad találkoznom.)

A követségiek igen előzékenyek és udvariasak voltak velem. Szinte sohasem hiányzott asztalomról és az oltárról a virág. Hogy összegezzem: igazi kedves figyelemben volt részem. Így itt is ki akarom fejezni köszönetemet azoknak, akik ügyeimet hivatali elfoglaltságuk mellett is szeretettel intézték. Katona Géza, Toplovszky Lajos, Papendorp Tivadar, Gheshinka, Dávid Beltz, Mr. Robert Jackson, Mr. Flood, Mr. Titus Ross tették számomra elviselhetőbbé ebben az időben a világtól elkülönített életemet.

Ha olykor — bár fekvő beteg, Istennek hála, nem voltam — egészségi állapotomban a nyolc börtöni év visszaütött, a legnagyobb gondosságban volt részem. Ilyenkor azonnal megérkezett eleinte Bukarestből, később Belgrádból, az US követségek egyik hivatalos orvosa, aki felelősségteljesen törődött velem. Egyízben egész apparátusával érkezett meg Münchenből, a landshuti US Army Hospital éléről Lt. Col. Forrest W. Pitts, aki napokat töltött nálam. Később Col. Seiberth lett a kezelő orvosom. Nagy hálával tartozom nekik.

Igazi jótétemény volt számomra a követség kitűnő könyvtára, folyóirat-gazdagságával. Most alaposabban megismerhettem az angol—amerikai világot irodalmukból, sajtójukból, egyházi és világi kiadványaikból. Bár ez az ismerkedés életem végére esett, mégis nagy hálát érzek érte. Korábban úgy gondoltam, hogy a latin és német nyelv elegendő az általános és átfogó műveltség megszerzéséhez. Most tudom, hogy még az egyházi irodalom is csonka marad az angol-szász művek ismerete híján.

Az Egyesült Államok katolicizmusát ezekután még jobban értékeltem. Vannak, lehetnek fogyatékosságok arrafelé is, mint mindenütt, ahol emberekről van szó. S hogyha napilapja nincs is — amit európai katolikus nehezen ért meg — ugyanakkor magas színvonalú, roppantul elterjedt heti és havi folyóiratokkal rendelkezik. Teológiai irodalma valóban nagy és kiváló. Sok gondja volt a katolikus iskolázás roppant arányú megszervezésére, felépítésére; ezen a téren egyedülállót alkotott. Cushing kardinális szerint az US-ban az évszázad eleje óta a vallás nagyrészt elvesztette befolyását a közéletre. A karitász és a hitéleti szervezés terén azonban az Egyház nagyot haladt. Cushing 22 év alatt 1 400 millió dollárt gyűjtött, 85 plébániát, sok árvaházat és kórházat létesített. Bíboros társa Spellman pedig 373 új plébániát alapított.

Hatalmas tételekről volt szó: a 46 246 175 katolikusnak 10 962 elemi iskolája, 2 388 középiskolája, 309 egyeteme van.

Eleinte gyűjtöttem és feljegyeztem az elolvasott művek címeit, aztán abbahagytam. A Külügyminisztérium történelmi dokumentációs anyagát végig áttanulmányoztam. A kihallgatások jegyzőkönyveit is kikértem. Tisztán akartam látni az I. és II. világháborús amerikai magatartásnak a rugóit is, különösen Wilson és Franklin D. Roosevelt idején. Azután, ha már ki is fáradtam, naponta még elolvastam a magyar bolsevista napilapokat (26), hetilapokat és folyóirataikat. (Nem kis fájdalommal és néha roppant unalommal.)

A követség épülete előtt, a Szabadság-téren ünnepségeket rendeznek: a hivatalosok nagyszámú részvételével és a kirendelt közönséggel. Április negyedike, a „felszabadulás" ünnepe itt zajlik le előttem. De nem tudok odahallgatni, odanézni. Éjféltájt hallom a részegek durva ordítozását, a nők hangos sikongatását — a szívem még szomorúbb lesz. A követséget őrző rendőrök nem csendesítik őket, nem csinálnak rendet. Egyedüli kötelességük: engem figyelni. — 1964-ben az őrök számát még nagyobbra emelték.

A követség előtt, a Szabadság-téren, óvodás és iskolás gyerekek szoktak játszadozni. Eleinte még hallani lehet szép régi dalokat tőlük: néha még az édesanyát dicsőítő énekeket is. Mostanában már soha. Ezek az énekek is meghaltak. Ha ki-

tekintek az utcára kevés gyerekkocsit látok; még kevesebbszer mellette egy második és harmadik gyereket. Szegény, romlásnak indult fővárosunk!

Két jelentős tömegmanifesztációnak voltam tanúja: a magyar nők tüntetésének a követség előtt és egy nemzetközi színes és vörös tüntetésnek, amely Amerika ellen irányult. Egy világ választotta el a kettőt egymástól.

1956. november 4 után, vagy nyolc-tíz napon át a munkások felvonulásukkal tüntettek az ellen, hogy az ifjúságot a Szovjetbe hurcolják. Az ÁVO azonban szétverte a férfiak tüntetését. Ekkor a tiltakozó munkásság elhatározta, hogy az asszonyok és a leányok fognak felvonulni. A munkásasszonyok tömegei november 23-án érkeztek meg, különböző irányokból felvonulva. A Szabadság-téren, a követség előtt folyt le az impozáns tiltakozás, amelynek során elénekelték — egy a helyszínen és váratlanul kibontott nemzeti lobogó alatt — a magyar Himnuszt is. Újból és újból felzúgott az ENSZ-hez (a világ Sóhivatalához) intézett harsány követelés: Segítsen az ENSZ! Segítsen az ENSZ! Küldöttségük azután bement az amerikai követségre és ott újból kérte az őket fogadó követtől: segítsenek, tegyenek valamit! Szobámban lehúzott függöny mögött, gyötrődtem. Később odakint újra és újra kezdték a kiáltást, de akkor már felvonult a rendőrség. Elvette zászlóikat és szétzavarták a tömeget. Kiáltásaik elhaló foszlányait még sokáig hallottam, ahogyan mind messzibbről és messzibbről, a különböző irányokból a szobámig elértek. És az ENSZ nem segített. Az ENSZ beérte semmit nem jelentő klisék elismétlésével, üres retorikai műveletekkel. Szegény magyar asszonyok és lányok! Szegény Magyarország!

1965. február 13-án ázsiai és afrikai egyetemi hallgatók készülő tüntetéséről kapott a követség előzetes értesítést. A vietnami háború ürügyén, gyalázkodó feliratokat hordozva, vagy 200 színes jelent meg épületünk előtt és ostrom alá vette a követséget. Be akartak hatolni. A főbejárattal nem sokra mentek, erre más úton próbáltak benyomulni — az épület másik oldaláról. Az alagsoron keresztül sikerült bejutniok. Úgy a cafeteriát, mint a követség filmraktárát összezúzták; a konyhában az ételeket földrehányták, az edényeket összetörték.

Utána odakint megrohamozták a követség előtt álló autókat s azokat teljesen tönkretették.

1957. február 6-án hivatalos pártlap arról ír, hogy mivel fogságomat „önkényesen szakítottam meg", szökött fegyencnek tekintenek. Ettől kezdve a sajtó nap-nap után támadja személyemet s velem együtt a menedék-nyújtó követséget is. Felmerültek bizonyos „menekülési tervek" — nem az én részemről — avval kapcsolatban, hogy amennyiben a követség ellen nagyobb tömeget vezényelnek ki kézre keritésemre, esetleg nem tudnák védelmemet biztosítani. Én azonban a szökési tervet elutasítottam.

1970-ben volt prímási kinevezésem és székfoglalásom 25. évfordulója. A megszállott országban természetesen mélyen hallgattak róla. Az európai magyar számkivetettek lapjában, az „*Életünk*"-ben — amelyet rendszeresen megkaptam — volt káplánom, Vecsey József szerkesztő meleg megemlékezést írt rólam. Nehéz sorsomat idézi, azután rámutat a hosszú élet jutalmára és megemlíti, hogy a hetvennyolc prímás között csak Kanizsay János előzött meg, aki harmincegy évig töltötte be a prímási méltóságot. „Egy elfelejtett évforduló" volt a vezércikk címe.

A békepapok visszatérnek

A Kádár-rendszer 1957 tavaszán, — csak fél évvel a szabadságharc elbukása után s amikor már biztonságosabbnak érezte magát — reagált a békepapok ellen kiadott intézkedésekre. A hitoktatást és az egyházi állások betöltését szabályozó régebbi rendeleteket újra életbe léptették és a „bajszos" püspököket is visszaküldték a püspöki székhelyekre. Egyelőre azonban nem alkalmazták — sem az iskolákban, sem az egyházi kinevezéseknél — e jogsértő rendszabályokat. A mintegy 80—85 %-ban beiratkozott tanulók hitoktatását még végezhették; és a főpásztorok is szabadon tölthették be az egyházi állásokat az arra alkalmas lelkészekkel.

A két hírhedt rendelet felújításával akarták befolyásolni a püspököket azoknál a tárgyalásoknál, amelyeket azért kezdeményeztek, hogy megszerezzék az Egyház támogatását a „békemozgalom" számára. Itt ugyanolyan taktikát alkalmaztak mint 1950-ben, amikor a megegyezés szövegének fondorlatos alkalmazásával a lelkipásztorkodó papságot belekényszerítették a békepapi mozgalomba. A püspökök három föltételük teljesítése mellett vállalták „a világbékéért folyó harc" támogatását:

1. maguk irányítják a békemunkát,
2. a rendszer hivatalosan is felszámolja a régi békepapi mozgalmat és
3. nem jelentetik meg többé a „*Kereszt*"-et.

Ezután nyilatkozatot adtak ki, hogy „bizalommal nézik a kormány törekvéseit, amelyek a múlt hibáinak felszámolására és a sérelmek orvoslására irányulnak. Támogatják a kormányt a magyar nép jólétére irányuló törekvéseiben és a világbéke előmozdításában."

Így alakult meg az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága, az „*Opus Pacis*." Vezetőségébe bekerültek a régi békepapok

képviselői is. Beresztóczy országgyűlési képviselő egy felszólalásában olyanformán értékelte a fordulatot, hogy a püspöki kar elismeri a Kádár-kormányt, munkáját helyesli és támogatja. Erre a Szentszék újabb dekrétumot adott ki, amelyben kiközösítés terhe mellett megtiltotta, hogy Magyarországon papok országgyűlési képviselői állást vállaljanak.

A magyar ügy kivizsgálásával megbizott öttagú ENSZ-bizottság jelentései 1957 nyarán kerültek nyilvánosságra. A kommunisták ezt a jelentést a világbéke elleni merényletnek minősítették és Kádárék elrendelték, hogy az Országos Béketanács az ENSZ-bizottságának békebontó tevékenysége ellen tiltakozzék. Ez a kötelezettség az Országos Béketanács „Opus Pacis" tagozatára is vonatkozott. Így jelent meg 1957. augusztus 29-én az a nyilatkozat, amelyben a püspökök annak leszögezése után, hogy „az Egyház és állam békés együttműködésének előfeltételét biztosító kölcsönös bizalom az utóbbi hónapokban ismét kibontakozóban van," aggodalmukat nyilvánítják az ENSZ ötös bizottságának jelentése miatt, „mert az egyoldalúságánál fogva alkalmas arra, hogy a nemzetközi feszültséget fokozza és országunk igazi érdekeit veszélyeztesse. A püspöki kar ezért nem tudja helyeselni a magyar kérdésnek egy ilyen jelentés alapján az Egyesült Nemzetek Szövetségében tervezett tárgyalását."

A püspöki kar élén ezidőben Grősz József kalocsai érsek állott, aki kirakatpere után megjárta a bolsevisták börtöneit és megismerte kíméletlen módszereiket. Engedékenységének azonban mégsem ez a körülmény volt az oka, hanem sokkal inkább az, hogy így remélte biztosítani a fenyegetett iskolai hitoktatás folytonosságát, így próbálta elhárítani a még nagyobb veszélyt: a békepapok visszatérését régi állásaikba. Grősz érsek azonban csalódott reményében, mert a „vonalas" püspökkari nyilatkozat után a kommunisták mégis felújították a régi hitoktatási rendeletet olyan új végrehajtási utasítással, amellyel a rendszer újabb durva visszaélések elkövetésére adott lehetőséget. A szülőknek pl. egyetlenegy kijelölt napon volt csak joguk gyermekeiket hittanra beiratniok; pótbeiratkozást nem engedélyeztek. Ezentúl még magánúton is tilos volt a gyermeket hittanra oktatni. A hittanórát pedig csak a többi tantárgy elvégzése után lehetett megtartani. A hitoktató működését minden

tekintetben ellenőrizték. A püspök csak az állam hozzájárulásával nevezhette ki a hitoktatót, akitől viszont az állam bármikor visszavonhatta a működési engedélyt. A hittankönyveket is az állam hagyta jóvá. A hitoktató az iskolában csak a hittanóra ideje alatt tartózkodhatott: az iskolán kívül a tanítványokkal való érintkezés minden formája tilos volt.

A püspöki kar tehát — tekintélyének oly sokat ártó „vonalas" nyilatkozatával — nem tudta megmenteni az iskolai hitoktatást. Grősz érsek azonban még mindig bízott abban, hogy megakadályozhatja a békepapok visszatérését. Azt remélte, hogy a Kádár-rendszerrel kialakult és fenntartott „jó viszony" folytán, az állam eltekint az egyházi kinevezésekről szóló rendelet alkalmazásától. Ez ugyanis a következő intézkedéseket tartalmazta:

1.§. A Magyar Népköztársaság területén mindazon római katolikus egyházi állásokra és címekre történő kinevezéshez, valamint megbízáshoz, amelyek az egyházi jogszabályok rendelkezései szerint a római pápa hatáskörébe tartoznak, továbbá az e minőségben való működéshez a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulása szükséges. E szabályt kell alkalmazni az áthelyezésre és elmozdításra is.

2.§. A művelődési miniszter előzetes hozzájárulása szükséges a következő állásokra történő kinevezések, áthelyezések és elmozdítások érvényességéhez:

a./ a római katolikus megyéspüspökök kinevezésétől függő káptalani, a püspöki helynöki, az egyházmegyei hivataloknál irodaigazgatói, az esperesi, valamint városokban és járási székhelyeken plébánosi állások;

b./ valamennyi hittudományi akadémia (főiskola, teológia) rektori, dékáni, igazgatói és tanári, az egyházi középiskolai igazgatói állások.

A rendelet 3.§-a arról intézkedett, hogy esetenkint a kormány és az Egyház közti megegyezéssel kell a szükséges hozzájárulást megszerezni mindaddig, amíg a magyar állam és az egyházak között létrejött szerződésekkel az egyházi állások betöltésének módozatait véglegesen nem rendezik. A 4.§-ban kiterjesztették a rendelet érvényét visszamenőleg 1956. október 1-ig.

A püspököknek tehát attól kellett tartaniok, hogy a szabadságharc után állásaikba visszatért papokat újra el kell

bocsátaniok azért, hogy helyükbe békepapok kerülhessenek. Ez olyan fenyegetést jelentett számukra, hogy inkább kibocsátották az ENSZ ötös bizottságának jelentésével foglalkozó nyilatkozatot.

Amikor a fenyegetésekre és pressziókra utalunk, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Pétery József váci püspököt, aki a szabadságharc után átvette egyházmegyéje kormányzását, már előbb, Badalik Bertalan veszprémi püspököt pedig a nyilatkozat kibocsátását megelőzően internálták Hejcére. A püspöki kar magatartásának kialakításában természetesen szerepet játszottak maguk a békepapok, akik nemcsak rábeszéléssel, hanem a kommunisták fenyegetéseinek állandó napirenden tartásával is befolyásolták a főpásztorokat. Ugyanakkor a papi békemozgalom egyik előretolt vezetője, Brezanóczy Pál, akinek egri káptalani helynökké történt megválasztásánál, Czapik érsek halála után (1956), az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenyen közreműködött, tagja volt a püspökkari értekezleteknek. Badalik püspök letartóztatásával pedig egy másik „békepap-helynök", Klempa Sándor is rendes tagja lett a püspökkari konferenciáknak.

Grősz érsek elnöklete alatt — akit a Kádár-rendszer a Népköztársaság Zászlórendjével tüntetett ki — a püspöki kar gondosan ügyelt arra, hogy a kialakult „jó viszony" Egyház és állam között meg ne romoljék. Éberen őrködtek afölött, hogy a Kádár-rendszer a papság magatartásában ne találjon kifogásolnivalót. Az Opus Pacis tevékenységén kívül az együttműködés és jó viszony jelének lehetett még azt is tekinteni, hogy a megüresedett egyházi állásokat csak a megyei művelődési osztály egyházi megbizottjával (bajszos püspök) történt előzetes megállapodás alapján töltötték be. Ellenszolgáltatásul a rendszer eltűrte, hogy a püspöki kar — a Szentszék akaratának megfelelően — az egyházi vezető állások betöltésénél a régi békepapokat még mellőzze. De csak 1958 nyaráig.

1958. április 18-án a rendszer miniszterelnöke, Kállai Gyula hivatalosan a következőket jelentette be:

„Mi támogatjuk a püspöki kar által kezdeményezett Opus Pacis mozgalmat. Véleményünk szerint azonban az Opus Pacis csak akkor lehet szilárd és eredményes papi békemozgalom, ha nemcsak a felső papság szűk körére, hanem a demokratikusan

érző papság minél szélesebb tömegeire támaszkodik. Az Opus Pacist nem lehet szembeállítani a néppel eggyéforrt demokratikus papok tömegmozgalmával. A püspöki karnak, ha őszintén óhajtja az állammal az együttműködést, tevékenységében támaszkodnia kell azokra a papokra, akik évek során tevékenységükkel bebizonyították azt a képességüket, hogy a békéért és a szocializmus építéséért együtt harcoljanak a tömegekkel és ezen az alapon alakítsák ki az Egyház és állam közötti jó együttműködést . . . Az állam és az Egyház viszonyát szilárd elvi alapokra kell helyezni úgy, hogy az ne csak a békés egymás mellett élés passzív, hanem az aktív együttműködés pozitív viszonya legyen, melynek kereteit és tartalmát a szocializmus építésének a szükségletei határozzák meg."

Kállai nyilatkozata egyértelmű volt azzal, hogy a püspöki karnak vissza kell helyeznie a békepapokat az egyházi vezető állásokba; nem „a békéért és a szocializmus építéséért," hanem azért, hogy — sztálinista elődjéhez hasonlóan — a Kádár-rendszer is teljesen ellenőrzése és irányítása alá hajthassa az egyházi életet.

Ezután történt, hogy az orosz Állami Egyházügyi Tanács meghívására a Szovjetunióba vittek (Hamvas püspök vezetésével) egy, többségükben régi békepapokból álló magyar egyházi küldöttséget. Ezt a társaságot hazaérkezésük után, egyházmegyéről-egyházmegyére utaztatták, hogy „beszámoljanak" ottani élményeikről és tapasztalataikról. Az előadásokat az Országos Béketanács rendezte s a körutazást arra használták fel, hogy helyről-helyre megalapítsák az Opus Pacis megyei és városi tagozatait. A propagandán kívül rendőrségi beavatkozást is alkalmaztak a célból, hogy a papság teljes számban megjelenjék és ellenállás nélkül hagyja jóvá a helyi katolikus bizottságok egykori békepapokból összeválogatott vezetőségét.

Így sikerült átjátszani az un. „békemunka" irányítását a békepapok kezébe. Az Opus Pacis helyébe megint a rossz-emlékű békepapi mozgalom lépett, amelyhez azután — ellentétben a forradalom előtti helyzettel — főpásztoraival az élen az egész papságnak is csatlakoznia kellett. 1958. augusztus 24-től kezdve pedig megjelentették a mozgalom új lapját, a *Katolikus Szó*-t, amely ettől kezdve ugyanazt a káros tevékenységet fejti ki, mint elődje, a Szentszék által három évvel előbb betiltott

Kereszt. Az Egyház térdrekényszerítését és degradálását, mesteri módon, lépésről-lépésre hajtották végre. Az egész folyamat némileg emlékeztetett Rákosi sokat emlegetett és sokat idézett „szalámi taktikájára." Akkoriban a magyar politikai életet — ezúttal a magyar Egyházat szabdalták fel vele.

A kommunisták közben érseki helynökömet, Szabó Imre felszentelt püspököt lemondásra kényszerítették és Grősz érsek, római felhatalmazás alapján, Endrey Mihály egri segédpüspököt bízta meg főegyházmegyém kormányzásával. 1958 nyarán a Kádár-rendszer azt követelte Endreytől, hogy békepapokat nevezzen ki három fővárosi plébánia élére. Endrey engedelmeskedett, de további „cseréket" nem volt hajlandó végrehajtani a békepapok javára s emiatt egy félreeső faluban, Vámosmikolán internálták.

Az ellenállást ezután — kíméletlenül és egymásután — a többi egyházmegyében is megtörték. És nem egészen három év leforgása alatt — Róma tilalma ellenére — a Kádár-rezsim visszahozta a vezető állásokba a békepapokat. Az Egyház helyzete sok tekintetben rosszabbá vált, mint az 1956-os forradalom előtti években volt.

Időközben a nemzetközi politikában mindjobban a „koegzisztencia" és az „enyhülés" lett az új varázsige. A megbélyegzett bolsevista diktatúráknak nemzetközi tekintélyre volt szükségük főként azért, hogy a nyugati közvélemény ne fogadja ellenszenvvel a tervezett gazdasági és kereskedelmi tárgyalások hírét. Tekintély dolgában akkoriban, a magyar szabadság legázolása után, mély ponton volt a Kádár-rendszer; ebben az időben az Egyesült Nemzetek Szervezete még ismételten határozatokat hozott ellene.

Ki segíthetné jobban nemzetközi elismeréshez a vallásüldöző bolsevista diktatúrát, mint maga a Vatikán? Feltehetően a világ első erkölcsi tekintélyének tartott Római Egyházzal való kapcsolatok javítását ezért tanácsolták a világkommunizmus agytrösztjében a Kádár-rendszernek, amely azután diszkréten, színfalak mögött, meg is teszi az első lépéseket Róma felé. 1959. április 6-án hatályba lépteti az egyházi kinevezésekről intézkedő, korábban felfüggesztett rendeletet az alábbi jellegzetes záradékkal:

„Ha valamely egyházi állás megüresedik s annak betöltéséről az arra illetékes egyházi szerv nem gondoskodik, a törvényerejű rendelet 1.§-a alá tartozó állásoknál az állás megüresedésétől számított 90 nap, a törvényerejű rendelet 2.§-ában felsorolt állásoknál pedig az állás megüresedésétől számított 60 nap elteltével az arra illetékes állami szerv a lelkészi szolgálat, az egyházi igazgatás, illetőleg a lelkészképzés rendes menetének biztosítása érdekében a szükséges intézkedéseket megteszi."

Az intézkedést két hónap múlva, 1959. június 2-án az „illetékes állami szerv," ti. az Állami Egyházügyi Hivatal munkába állítása követte. Amikor ezután két és fél év múlva Mgr. Agostino Casaroli a Vatikán részéről a Kádár-rendszerrel tárgyalásokat kezdett, az békepapjaival és Állami Egyházügyi Hivatalával a magyar Egyházat már teljesen elnémította. Ezért nem juthatott el a vatikáni diplomata fülébe a magyar katolicizmus hiteles szava. S ezért történhetett — a helyzet ismeretének alapos hiányában — hogy a Vatikán belement olyan tárgyalásokba, amelyek a kommunistáknak előnyt jelentettek, a magyar Egyháznak pedig súlyos hátrányára voltak.

Édesanyám menedékhelyemen

Követségi menedékhelyemre negyedévenként: Karácsonykor, Húsvétkor, nyáron Péter-Pál ünnepén s ősszel a szüret idején mindig pontosan megérkezett az édesanyám. De kommunista engedéllyel. Karácsonykor éjféli misémen volt jelen s azon áldozott. Áldozatot is hozott, hiszen itt nem hallotta kedves karácsonyi énekeit, és nem énekelhette ő maga is azokat az éjféli szentmisén. A magyar szentleckét és evangéliumot külön felolvastam neki és a vele jövő hugomnak. A követség figyelméből rendszerint három napig maradtak nálam; éjszakára is. Egy alkalommal unokája kísérte el, akit másnap elbocsátottak munkahelyéről. Szóbelileg közölték vele, hogy azért vesztette el állását, mert valakit elkísért az amerikai követségre.

Falunkba a követségi autó vitte vissza s 1959 húsvétjára már mindkét útját autón teheti meg. Akkor egyedül jött. 48 órát töltöttünk együtt kettesben, úgy mint valamikor zalaegerszegi, veszprémi, esztergomi otthonomban. Elmondja, hogy mind gyengébbnek kezdi érezni magát s a hátralevő időre most egy vágya maradt: szeretne az én otthonomban, Esztergomban, utána pedig az ő otthonában még egyszer együttlenni velem. Ilyenkor a szibériai deportált magyarok sokkal nehezebb sorsára utalok. Szegény Magyarország — éreztük mind a ketten. Elment már XII. Pius is. És szegény 84 éves édesanyám, ha én tovább élek, itthagy ő is . . .

1956 karácsonyán emlékirataimnak néhány részletét már megírtam. Odaadtam neki elolvasásra egy-egy fejezetét. Lélegzetvisszafojtva, szüntelen olvasta; ismeretlen, vagy esetleg csak sejtett tényeket talált bennük.

Édesanyámnak voltak szép élményei is, amint az elbeszéléseiből kitűnt. A templomban a bíboros-prímás anyja a harmadik padban, sokáig az anyaelődök helyén ült.

A falu — fogságom alatt — külön padot csináltatott neki a szentélyben.

Azt is megtudom, hogyan zajlott le a szabadságharc szülőfalumban és mi történt a családban. 1956. november 4-én, búcsú napján felvonul házunk előtt Mindszent és Mikosdszéplak lakossága. Tisztelegnek előtte, magyar énekeket énekelnek. Édesanyám egyenként vagy csoportosan fogadja aztán az érkezők jókívánatait. A nép melegsége megvigasztalta minden fájdalmáért. Amit egy nappal előbb fia, a prímás ajánlott rádión keresztül, másnap már édesanyja a faluban hirdette: a megbocsátást. Unokáit, rokonságát arra figyelmezteti: ne felejtsétek, hogy a hercegprímás rokonai vagytok; el ne felejtsétek mivel tartoztok a prímásnak és magatoknak is. „Mindent el kell felejteni és megbocsátani!" Meg is fogadták.

A falu szívvel-lélekkel csatlakozott a szabadságharchoz; a még „élenjárók" is megtértek. Kisebb ütlegeléseknél, azt sem falubeli őslakó végezte a kommunista körjegyzőn, aki kitűnt kegyetlenségével, nem történt több megtorlás. Az özvegy földbirtokosné, tiszteletreméltó, becsült hadiözvegy, akitől a birtokot, a kastélyt, mindenét elvették, s még a cselédházból is eltávolították, orgonistának jelentkezett. Meg is választotta volna a falu. De a kommunista vezető — illetéktelenül — megtiltotta megválasztását és a pályázó szegény asszonyt a nép szeme láttára leköpte. Ezek után tehát, elég enyhén vészelte át a szabadságharcot.

A termelőszövetkezetek azonban köröskörül feloszlottak. (Több helyen roppant nagy, most egyénekre elosztott adóssággal; mégis szétmentek.) Sztálin szobrát kivonszolták az új kultúrházból és az utcai árokba dobták. Érdekes, hogy éppen azok a gazdasági alkalmazottak tették ezt, akiknek 1948-ban földet osztottak ki s azután bekényszerítették őket a kolhozba. Egyetlen kommunista sem akadt, aki kiemelte volna az árokból a nagy Sztálin szobrát.

Az „aláírók," akik annakidején ellenem nyilatkoztak, a forradalom kitörése után természetesen féltek. A többiek elhatározták, hogy szégyen-menetben vezetik majd fel őket a falu főutcáján, de édesanyám szavára elejtik tervüket. Csak egyiküknek az ablakait verték be. Magam is azt kértem — családomon keresztül falum lakosságától: felejtsék el a megtévelyedéseket. Nem is annyira azok az egyszerű emberek,

hanem az idők voltak rosszak. Feljebb vannak a bűnösök. Elmondtam édesanyámnak és hugomnak azt is, hogy a Slansky-perben (1952) az egyik vádlott kiskorú gyermeke levelet írt a bíróságnak és ebben halált kért a saját apjára, mert súlyosan vétkezett a nagy Sztálin ellen . . . Amikor később Hruscsov kiteregette Sztálin embertelen bűneit, ez a gyerek öngyilkos lett.

Anyám, ha most otthon van, a hegyen gereblyézget, hordja a venyigét. Aztán egyszer elgereblyézik felette is majd a földet — nélkülem.

1959 karácsonyán volt itt utoljára fiatalabbik hugommal. Az Egyesült Államok követségi kocsija újonnan előírt korlátozások miatt ezúttal nem tehette meg Mindszentig az utat, ezért az olasz követ küldött autót értük. Három napot töltöttek nálam. Elmondták, hogy édesanyám Ádventban minden hajnali misére elment. Mind az én szentmiséimet látogatók, mind a követség tisztikara, meleg szeretettel vették körül mindhárom napon.

Igen búsongott az otthoni, küszöbön lévő kolhozosítás miatt: a családi szőlő, földek, rétek, erdők vesznek majd oda. A brutális elkobzással kapcsolódó erkölcsi értékek pusztulása miatt bánkódott főleg. Megszűnik a családok függetlensége; a gyermeknevelést is kezükbe veszik, vasárnapok és ünnepnapok megszentelése is elsorvad majd az erőszakkal szétrombolt faluban. Nehezen tudom megvigasztalni, hiszen a kolhozosítást én is nagy, országos csapásnak tartom.

Én még reménykedtem abban, hogy húsvétkor is látni fogom. Ő azonban úgy érezte, hogy ez a karácsonyi látogatása lesz az utolsó . . .

1960. február 5-én eltört a szemüvegem. Csak rózsafüzérezni tudtam. Később a szentmisét nagyítókkal és csak nehezen végeztem. A Memento vivorum-ban ott van még édesanyám, pedig már a Memento mortuorum-ba kellett volna belefoglalnom. Fél 11-kor a követségi titkár sürgönnyel kezében lép be hozzám. Mielőtt átadja, csak annyit mondok:

— Édesanyám meghalt.

Benne volt a sürgönyben. Utána már a temetés idejét jelezte.

Nagyon, nagyon szegény — s annál is szegényebb lettem. Nemcsak ünnepeimből, egész életemből hiányozni fog most már:

leesett a mi családunk koronája. Prohászka püspök írja anyja halálakor: eltört a drága kehely, amelyben Isten a te lelkedet a világra adta. Amikor Virág pécsi püspöknek szekszárdi apátplébános korában leégett a temploma és az édesanyja is meghalt, akkor azt mondta: két szentélyem hamvadt el! Az én anyám zord idők csillaga volt és szomorúságomban néha már csak az ő fénye vigasztalt. Most elment a csillag. Elhívta az örökkévalóság nagyobb fénye.

Mr. Garret Ackerson, a követség ügyvivője, bejön; kedvesen vigasztal. Megköszönöm figyelmét. Aztán megint csak arra gondolok, hogy anyám egész élete előkészület volt az örök életre. A haldoklókat mindig fölkereste és végső perceikben együtt imádkozott velük, mert ő tudta róluk, hogy elmúló életük legfontosabb pillanata előtt állanak.

S az ostiai napok, az akkor már keresztény Ágoston extatikus elmélkedéseinek mélységei foglalkoztattak ezekben a napokban. Ha édesanyám nem lett volna közelemben a nyolc év alatt . . . Szent Monika, a nagy Szent Ágoston anyja nyolc napig volt fiával. Nekem szegény bűnösnek, nyolc évet adott az Úr, áldott legyen érte! Ő tudta, hogy mennyire reászorulok.

Utolsó örömet azzal szereztem édesanyámnak, hogy betegségében áldást kértem XXIII. János pápától számára. Ez 1960. január 2-án a mindszenti plébánia címére Tardini bíboros államtitkár aláírásával meg is érkezett. Ő igen örült s én is örülök, hogy ezt az utolsó földi örömet kieszközölhettem számára. Január 24-én vett részt utoljára a vasárnapi szentmisén. Január 31-én orkánszerű szélviharban is el akart indulni a szentmisére. De a család már nem engedi. Hívják kezelőorvosát, Dr. Kázmér Jánost.

Gyertyaszentelőkor vette magához a betegek szentségét. Ő is fennhangon imádkozott, roppant nyugalommal. Nem félt a haláltól; a másvilág magától értetődő valóság volt számára. Olyan tény, mint az emberi lét, mozgás, lélegzés, gondolkozás. Végrendelkezik. Az unokák az örökösök.

Február negyedikén még dédunokát tart ölében, kaput nyit a hazatérő fogatnak, kukoricát morzsol és mint mindig szokásos imáit végzi el. Éjjel hugom bizonyos jelekből változást lát anyánk állapotában. Elhívja hirtelen lelkiatyját. Anyám is tud a helyzetről.

Ég kezében a haldoklók gyertyája. Imádkozik ő is. Így szenderül át hajnaltájt agónia nélkül az örökkévalóságba. Jézus Szíve tisztelője volt és első pénteken halt meg, hajnali fél háromkor.

Földi maradványaihoz megindult a búcsúzó emberek áradata. Nem látványosság-keresésből, szokásból; szinte valamennyien könnyek közt imádkoznak.

Jön a körorvos, aki évtizedeken át odaadással kezelte. Leroskad melléje s összetett kézzel, könnyek között imádkozik... Unokák, dédunokák sora jön. Egy 80 éves asszony, akinek esküvőjén boldogult anyám nyoszolyóasszony volt, hangosan kéri, vigye el őt is, hideg, rossz a világ. (Temetésén még ott volt, de egy hétre rá őt is eltemették.) Megkönnyezetlenül senki sem távozik. Két éjszaka imádkozva virraszt felette a falu. Koporsója, ravatala fölé odahelyezik távollevő fia képét, amely az ő szobájának féltett kincse volt.

Február 7-én 14 órakor temetik. Ha valakinek, úgy nekem kellene ott lennem. Nem adhatom azonban magam a kommunista államrendőrség kezére. A követség vezetője, Mr. Ackerson, két titkára kíséretében szeretett volna Mindszentre menni, ennek azonban hivatalos akadálya volt. Az olasz követ és felesége s a francia követ neje, Mme Paul-Boncourt vesznek részt édesanyám temetésén. Ők viszik el koszorúmat, szalagján a következő mondattal: *Hálával, fájdalommal, a viszontlátás reményében.*

Már szombaton rendőrosztagok — egyenruhások és titkos rendőrök — érkeztek autóikon a faluba. Hírek terjednek el arról, hogy miattam jöttek s hogy amint kilépek az autóból, azonnal lefognak.

Így a család attól retteg, hogy megérkezem. A nagy rendőrfelvonulás nyomasztólag hat a temetés légkörére. Elmarad a főpapi gyászmise is. A megyéspüspök, aki az apámat temette, betegségével mentette ki magát s a két helybeli papon kívül a temetésen csak 5 pap vett részt.

Az iskolások együttesként egy szálig jelen vannak, de a tanítójuk nélkül. A nép azonban csodálatos hűséggel vonul fel: jönnek, csak jönnek, utcáról, a kertek alól, mindenünnen a szomszédságokból.

A Rózsafüzér-Társulat tagjai haladtak a koporsó mellett, gyertyával; rózsafüzérüket imádkozva. Rengeteg koszorú és virág. S az esperes-plébános a szertartás után azokért az édesanyákért imádkozik, akik papot neveltek az Egyháznak.

XXIII. János pápa kegyes volt részvétét kifejezni közvetlenül a családnak is.

Húgaim 1960 karácsonyán elhozták sírja fényképét és elmondották a temető körül lakók észleletét: átmenő autók állnak meg a temetőnél, utasaik bemennek anyánk sírjához és ott imádkoznak. 1971-ben sírján találják egy esztergomi kispap fényképét a rab prímáshoz írt hűségfogadalommal. Szerencse, hogy húgaim és nem a helybeli rendőrség találta meg.

A húsvétra virradó éjszakát édesanyám asszonytársaival szokta eltölteni a temetőben, ott a sírok világában elmélkedve végezték imáikat évről-évre. Anyám csak hajnalban tért vissza, hogy a szentelésre szánt húsvéti eledelt elkészítse. Hitte a testek feltámadását. Krisztus feltámadása és a testek feltámadása iker-dogma volt számára Szent Pál tanítása szerint. Ő tudta kinek hisz és — erős a bizodalmam — nem fog megszégyenülni.

Itthon a sajtó hallgat, de a külföldi napilapokban, folyóiratokban megemlékeztek róla. Különösen szép megemlékezést hozott *Vecsey József* tollából a római *Katolikus Szemle*.

Az Egyesült Államokban Fairfield-en (Connecticut) hontalan magyaroknak szép, művészi templom épült, a Szent Imre egyháza, amikor én még fiatal, zalaegerszegi plébános voltam. A templom ezüstjubileumára a benne működő magyar ferences atyák felállították a Magyarok Nagyasszonya szobrát. Édesanyám alakjáról mintázták a szobrot: egyszerű, falusi asszonyként tartja karjai közt a kis Jézust.

Nemcsak szegény vagyok, de örök tartozásomat is érzem azzal a sírral szemben, amelynél nem voltam és amelyet talán soha nem is láthatok.

SZÁMKIVETÉSBEN

Tárgyalások a pápa megbízottjával

1971. június 23-án König bécsi bíboros-érsek közölte velem, hogy Zágon József prelátus rövidesen megérkezik Rómából és fel fog keresni. Mint a Szentatya személyi küldötte, június 25-én d.e. 10 óra tájban jelent meg nálam Mgr. Giovanni Chelivel együtt. Cheli átadta nekem a pápa ajándékaként az új breviárium első kötetét és miután tolmácsolta a bíboros államtitkár üdvözletét, távozott lakosztályomból.

Amikor magunkra maradtunk, Mgr. Zágon rámutatott előttem arra a nagy aggodalomra, amely a pápát az én egyéni sorsom miatt eltölti. Azután ismertetett több okot, amelyek Őszentségét arra indították, hogy nekem a követség elhagyását ajánlja.

Az volt a benyomásom, hogy az Egyesült Államok kormánya — a megváltozott helyzetben és koromra való tekintettel — a menedékhely feladását és elhagyását várja tőlem. Mgr. Zágon említette azt is, hogy esetleges betegségem, valamint a halálom és temetésem körül támadható bonyodalmak nagyon nyugtalanítják a Szentatyát, aki ezért — folytatta Zágon — „olyan megoldásra gondol, amely Eminenciád áldozatát új fénybe helyezi, hogy az egész világ közvéleménye előtt erkölcsi jelentőségében még inkább növekedjék, érdemeiből semmit se veszítsen és példaként szolgáljon az egész Egyház számára. Egy ilyen megoldás érdekében a pápa mindent el fog követni."

A pápa személyi megbizottja azt is hangsúlyozta előttem, hogy Emlékirataim kiadására csak akkor lehet számítani, ha kéziratairnat külföldre mentem és magam kezdem meg azoknak sajtó alá rendezését. Ezáltal előmozdíthatnám a magyar Egyház és nemzet sorsának jobb megértését, különös tekintettel a Szent István milleniumra és a magyar kereszténység ezeréves jubileumára. Ugyanakkor résztvehetnék mint Magyarország prímása az emigránsok ünnepségein s ezáltal sokat tehetnék a

külföldre szakadt magyarság erkölcsi és lelki életének a megújulásáért.

Válaszomban kijelentettem, hogy — híven korábbi magatartásomhoz — nem akarom elhagyni sem híveimet, sem a magyar Egyházat súlyos helyzetükben. Életemet szintén hazámban és népem körében szeretném befejezni. Távozásom egyedül a magyar kommunista rendszer érdekeit szolgálná s ugyanakkor a magyar Egyház nagy kárára volna. Gondolni kell arra, hogy a helyzetemben javasolt változtatást a bolsevisták mindenképpen csak előnyükre használnák fel. Ezért az az óhajom, hogy a Szentszék még távozásom előtt s annak ellenértékeként a kormányzattal orvosoltassa az Egyház sérelmeit. Mgr. Zágon biztosított, hogy a Szentszéknek jelenleg is az a gondja, hogy külföldre távozásomat ne használhassák ki propaganda-célokra a bolsevisták. Az egyházi sérelmek orvoslásáért a Vatikán a folyó tárgyalások alatt szívósan küzd, s úgy látszik, némely területen van remény az enyhülésre.

Magam részéről a békepapi mozgalom felszámolását és a hitoktatás szabadságának a biztosítását szorgalmaztam. A pápa küldötte azonban éppen ezen a két fontos területen nem remélt javulást.

Megbeszélésünket ebéd után folytattuk. Megköszöntem a Szentatyának a magyar Egyház és személyem iránti gondoskodását. Óhajával kapcsolatban megfontolási időt kértem, hogy döntésemet minden körülmény lelkiismeretes mérlegelésével hozhassam meg. A magyar Egyháznak és magyar hazámnak tartozom azzal, — mondottam — hogy ebben a fontos ügyben csak elégséges gondolkodási idő után határozzak. Dolgaim elszállításáról is gondoskodnom kell; családom ügyeinek kórházban fekvő húgommal való elrendezése sem mehet végbe máról holnapra. Mindez hosszabb időt vesz igénybe, tettem hozzá, ugyanakkor megígértem, hogy a döntést nem akarom egy évig elhúzni.

Ezután kifejeztem készségemet, hogy személyes érdekeimet most is alárendelem az Egyház javának, majd megkérdeztem, milyen feltételek mellett kellene elhagynom a követséget és esetleg hazámat. A feltételeket Zágon a következőképpen foglalta össze:

1. Érintetlen marad érseki és prímási minőségem, de az

abból folyó jogok és kötelességek otthoni gyakorlását felfüggesztem s helyettem egy Róma által kinevezett apostoli adminisztrátor kormányozza egyházmegyémet. (A magam számára azt kértem, hogy a bécsi Pázmáneum, amelyben letelepedni szándékozom, joghatóságom alá kerüljön vissza és az Annuarioban az 1949 óta használatos „impeditus" megjelölés maradjon továbbra is nevem mellett.)

2. A második feltétel arra vonatkozott, hogy sem nyilatkozatot, sem körlevelet nem adok ki; „csendben" fogok eltávozni az országból, ha a követséget elhagyom. Ezt a feltételt elfogadtam azzal a megjegyzéssel, hogy a Szentszék maga tájékoztassa a közvéleményt távozásom okairól és körülményeiről és pedig a teljes valóságnak megfelelően. Zágon erre azt ajánlotta, hogy távozásom indokait és körülményeit magam foglaljam össze egy levélben, így azután a vatikáni sajtóiroda levelemre támaszkodva tájékoztathatja majd a világ nagy hírügynökségeit s ezen a módon elejét lehet venni minden téves és káros interpretációnak.

3. A harmadik feltételt alaposan meg kellett fontolnom. Ebben ugyanis nem kevesebbet kívántak tőlem, mint hogy külföldön ne tegyek olyan nyilatkozatot, amely „az Apostoli Szentszéknek a magyar kormányhoz való viszonyát zavarná, vagy a magyar kormányt és a népköztársaságot sértené." Határozottan és félre nem érthető módon jelentettem ki (és ez a kijelentésem jegyzőkönyvbe került), hogy a kommunista magyar rendszert, mely a magyar Egyház és nemzet romlását okozta, nem fogadom el olyan tárgyaló félnek, amely nekem feltételeket szabhat, még kevésbé megnyilatkozásaim bírájaként. Esetleges, erre vonatkozó feltételeit visszautasítom.

Egyetlen igényem a rendszerrel szemben: teljes rehabilitációm a Justizmord után. Annak elbírálása, — fűztem hozzá — hogy esetleges megnyilatkozásom árt-e a Szentszék és a magyar rendszer közti viszonynak, kizárólag a Szentszék illetékességéhez tartozik. (Ezt a megjegyzésemet egyes vatikáni körök később olyképpen értelmezték, mintha a harmadik feltételt is elfogadtam volna.)

4. A negyedik feltétel emlékirataimra vonatkozott. Arra akartak kötelezni, hogy tartsam titokban és ne publikáljam kéziratairnat; azokat végrendeletileg hagyjam a Szentszékre, amely majd alkalmas időben gondoskodni fog kiadatásukról.

Ezen módfelett elcsodálkoztam, hiszen Zágon a távozásomból származó előnyök között az emlékirataim megmentésének és kiadásának lehetőségét is felsorolta előbb. Zágon akkor megnézte kéziratim kötegeit. Később kijelentette és a jegyzőkönyvbe is bevezette: Nem lát komoly nehézséget arra, hogy emlékirataim „legalább is jelentős részükben, még életemben kiadassanak." Hozzátette, hogy a kéziratokat is magamnál tarthatom és azokat halálom esetére olyan papi személynek adhatom át, aki az én bizalmamat, valamint a Szentszék bizalmát is bírja. Sőt még a publikációhoz szükséges írógépelők díjazását is megígérte a Vatikán részéről.

Tárgyalásaink három napon át tartottak. Közben megbeszéltem Zágonnal a Szentatyához intézendő levelet, amelyben néhány sor szenvedéseimről és arról szólt, „mintha én volnék az Egyház és az állam közti normális viszony kialakulásának legfőbb akadálya." A levelet így folytattam:

„Hogy ezt az ellenem hangoztatott ürügyet kiküszöböljem és a tények igazságát még jobban megvilágítsam és, hogy a hosszú, nagylelkű vendéglátással együttjáró terheknek és kényelmetlenségeknek véget vessek, szeretném biztosítani Szentségedet, hogy miként a múltban, most sem vonakodom saját sorsomat az Egyház érdekeinek alárendelni. Ennek szellemében, főpapi, bíborosi méltóságomból folyó kötelességeim lelkiismeretes mérlegelése után s az Egyház iránt érzett önzetlen szeretetem tanúságtételeként, arra az elhatározásra jutottam, hogy az amerikai nagykövetség épületét elhagyom. Életem hátralévő részét magyar földön, szeretett népem között kívánom leélni, függetlenül a külső körülményektől, amelyek rám várnak. Ha az ellenem táplált szenvedélyek vagy az Egyház szempontjából súlyosan latba eső megfontolások ezt nem tennék lehetővé, magamra vállalom életemnek talán legnehezebb keresztjét: kész vagyok elhagyni hazámat is, hogy száműzetésben folytassam az engesztelést Egyházamért és népemért. Alázatosan teszem le ezt az áldozatomat is Szentséged lábaihoz, miután az a meggyőződésem, hogy a legnagyobb egyéni áldozat is kicsinnyé törpül, ha Isten és az Egyház ügyéről van szó." (Ezt az írást futár által juttattam el később a Szentatyához.)

A személyi megbízott közben megírta a jegyzőkönyvet s arra kért, hogy azt én is írjam alá. Nem adtam meg a kért aláírást. Különösen a zárómondatot kifogásoltam. Ebben a Szentatya személyi küldötte megbeszélésünk összefoglaló eredményeit a következőkben próbálta összegezni: „Eminenciád az 1—4. pontok alatti feltételeken kívül szabad emberként jöhet külföldre."

Zágon sürgette az ügyben döntésemet, de én kitartottam amellett, hogy megfontolási időt kérek és közben tájékoztatni fogom a washingtoni kormányt az ügyről.

Mgr. Zágon elutazása után Nixon elnököt levélben tájékoztattam helyzetemről s megkérdeztem: nem maradhatnék-e továbbra is a követségen? Meglepő gyorsasággal érkezett vissza válasza, amelyben azt ajánlotta, hogy törődjem bele nehéz sorsomba. Az udvarias hangú elnöki válaszból megértettem, hogy nem voltam többé szívesen látott vendég a követségen. Ezután csak két lehetőség között választhattam: vagy kimegyek az utcára és megadom magamat a politikai rendőrség embereinek, vagy követem a pápa ajánlatát s eltávozom Nyugatra.

Ha tudtam volna, hogy börtönbe kerülök vagy a felsőpetényihez hasonló háziőrizetbe visznek vissza, szívesen otthon maradtam volna. Ugyanakkor avval a lehetőséggel is számoltam, hogy a rendszer Stepinac bíboros sorsára juttat, akit Tito „kegyesen" szülőfalujába internáltatott. Onnan hozta hozzám a szabadságharc utáni években a beteges érsek üzenetét egy amerikai újságíró, aki a követségen jelen volt egyik vasárnapi szentmisémen, s aki mise után bennmaradt szobámban, bemutatkozott és átadta Stepinac bíborosnak egy számomra életfontosságúnak tartott üzenetét.

A sír felé közeledő bíboros testvérem ebben a következőkre figyelmeztetett: próbáljam mindenképpen elkerülni, hogy az államvédelmi rendőrség szülőfalumban tartson háziőrizetben. Azért óv ettől, — üzente a fogoly főpap — nehogy az övéhez hasonló szánalmas helyzetbe kerüljek valamikor én is. Zágráb melletti kicsiny szülőfalujába vitték Stepinacot, 16 politikai rendőrrel a nyomában. Özvegyasszony húga átadta bíborosbátyjának az egyetlen szobát s ő gyermekeivel elfoglalta a konyhát. A kamrát is lakhatóvá tették s abba a fogoly őrei telepedtek. Ha misézni ment, politikai rendőrök kísérték a templomba. Ugyanakkor karhatalommal elvitték egy távoli kaszárnyába húga legidősebb, de még nem katonaköteles fiát,

s amikor két hónap után visszaengedték édesanyjához, nyilvánvalóvá vált, hogy értelme ott maradt a kaszárnyában: otthon hasznavehetetlenné vált, csak kóborolt a vidéken. A falu és a vidék lakossága részvéttel és eltűnődve szemlélte a tragédiát, melyet a bíboros-rokon hozott a szegény falusi család otthonába. (Ezeket jelentette nekem akkor a szentmisém után az amerikai újságíró. Semmi okom sem volt arra, hogy jóakaratú látogatóm híradásának hitelességében kételkedjem. Csak évek múlva — már külföldi tartózkodásom alatt — értesültem arról, hogy a zágrábi érsekről hozott helyzetjelentés nem mindenben felelt meg a valóságnak: itt külföldön tudtam meg például azt, hogy Stepinac bíborost nem a családi házban, hanem szülőfaluja plébániáján tartották háziőrizetben.)

Félve gondoltam arra, hogy Kádár, ha kilépek a követség kapuján, szintén megrendezhetné ezt a szomorú színjátékot, hiszen nekem is van szülőföldem, sokgyermekes özvegy húgom s ezeknek már amúgy is nehéz volt miattam a sorsuk. Keresztem súlyából helyezzek-e még többet rájuk? Mindszenten a két rokon-családban 14 gyermek és velük együtt számos unoka élt. Kitehetem-e őket annak a sorsnak, amely a horvát bíboros unokaöccsének jutott ki? Bíboros testvérem „üzenetét és figyelmeztetését" szent hagyatékként őriztem s döntően hozzájárult ahhoz, hogy a számkivetést vállaltam.

Azt is jól tudtam, hogy nem a betegségem miatt lettem a követségen „nem kívánatos vendég": az un. enyhülési politikának állottam útjában. Igaz, hogy régi bajaim időnkint kiújultak; 1960 óta a követségen is újra jelentkezett a bazedov-betegségem, vérkeringési zavaroktól, magas vérnyomástól és szívelégtelenségtől kísérve. Éjszakánkint néha azt éreztem, hogy szervezetem egyensúlya megbomlott. 1964-ben gyomorbántalmak léptek fel s 1965-ben kiújult a pécsi orvosi karon teljesen gyógyultnak nyilvánított tüdőbajom is. Egészségi állapotomról természetesen jelentést küldtek a Fehérháznak s az továbbíthatta azokat a Vatikánnak. Ebben az időben az ír katolikus, O' Shaughnessy, — maga is beteges ember — lett a követség vezetője. Egyik este, 1965-ben, orvosi jelentéssel a kezében felkeresett s arra akart rávenni, hogy kezeltetés céljából vonuljak be valamelyik fővárosi kórházba. Nyugodt hangon csak annyit válaszoltam, hogy bolseviki kórházba nem megyek

s hogy erre megvannak az okaim . . . Ha azonban a személyzetet fertőzéstől féltenék, úgy a felszolgáló tegye az ételt étkezések előtt ajtóm elé. Én az edényeket onnan majd beveszem s azokat étkezés után szépen visszahelyezem az ajtó elé. Ezt az eljárást ajánlottam az ügyvivőnek gyógyulásomig; vagy ha Isten úgy akarná, halálomig. O'Shaughnessy ebben az értelemben intézkedett s így kaptam az ételt aznap este már s azután még 10—14 napon keresztül.

Dr. Lynsky követségi orvos pedig arra kért igen tapintatosan, hogy ne áldoztassak betegségem alatt. De mivel a hívek még számítottak arra, hogy a szentáldozást személyesen szolgáltatom ki a következő vasárnapon, erre az egy napra — külön kézmosás után — még engedélyt kaptam. Utána kihirdettem, hogy betegségem miatt többé nem áldoztathatok s így néhány vasárnapon keresztül a hívek nem áldozhattak az én szentmisémen. Istennek legyen hála, a súlyos baj néhány hét múlva eltünt. (1966-ban Mr. O'Shaughnessyt súlyos betegen egy fővárosi kórházba szállították. Nagy sajnálatomra ott néhány nap múlva meg is halt.)

Betegeskedésem 1960—65 közt jó alkalmat szolgáltatott az un. enyhülési politika híveinek arra, hogy ügyemet most már szüntelenül napirenden tartsák. Nem számított, hogy közben teljesen egészséges lettem. Az egészségi állapotomban bekövetkezett kedvező fordulatot — Isten után — kezelőorvosaimnak köszönhettem, akiknek gondoskodásukért itt is szeretném kifejezni meleg hálámat. Az említett 1965—71. években Lt. Col. Forrest W. Pitts, Col. William Dunnington, Dr. James E. Lynsky, Dr. Richard Rushmore, Lt. Col. James J. Lane, Lt. Col. Jay Seibert, Dr. Charles E. Klontz, Dr. Donald McIntyre kiváló követségi orvosok álltak mellettem, valamennyien nagy odaadással. A lábamban fellépő érszűkületnek, amitől 1971-ben is szenvedtem, nem volt súlyos jellege, s amikor itt külföldön szabadabban és többet mozogtam s intenzívebb orvosi gondozásban részesültem, a baj teljesen megszünt. 1971-ben azonban mesterségesen szőtték és nagyították körülöttem a „súlyos betegségemről" szóló híreket; az amerikai követségről való eltávolitásom valódi okáról ilyenmódon próbálták elterelni a figyelmet s azt a látszatot óhajtották kelteni, hogy „betegségemmel" terhére vagyok a követség személyzetének.

Nixon elnök írása után hamarosan megkaptam a Szentatya július 10-én kelt levelét is. Tudomásul vette, hogy hajlandó vagyok elhagyni a követséget s személyi küldötte útján, aki július 14-től újabb négy napot töltött Budapesten, arra kért, hogy legalább a püspöki szinódus szeptemberi megnyitására jöjjek Rómába. Mgr. Zágon készítette elő kiutazásomat. Megállapodtunk abban, hogy vatikáni diplomata-útlevelet kapok s hogy ők ketten, Zágon és Mgr. Cheli a bécsi nunciussal együtt kísérnek majd Budapestről Bécsbe. Legfontosabb dolgaimat magunkkal hoztuk, és ígéretet kaptam arra, hogy az emlékirataim kéziratait diplomáciai futár-postával a bécsi amerikai követségre küldik. A kiutazásra végül is 1971. szeptember 28-án került sor.

A lépcsőházban — a tisztviselők és tisztviselőnők sorfala között — jöttem le fél kilenckor az első emeletről a földszintre s a kapun Puhan nagykövettel együtt léptünk ki a Szabadságtérre. Kezet fogtam vele: utána kiterjesztett kezekkel megáldottam a fővárost és az egész országot. Azután beszálltam Mgr. Zágonnal a bécsi apostoli nuncius kocsijába. A másik Ausztriából küldött autón egy orvos és Mgr. Cheli követtek bennünket s miközben az államvédelmi rendőrök gépkocsijai kísérték a menetet, mi szótlanul hagytuk el Magyarország fővárosát. Gyorsan megtettük az utat Győrig s onnan a határig. Hegyeshalomnál — az autó ablakán keresztül — megrendülve láttam most én is a hírhedt „Vasfüggönyt," a szolgaságra vetett ország egyik szimbólumát; a szabadság és demokrácia századában.

Rómában

A nuncius a bécsi repülőtérre hajtatott, ahol valamivel egy óra előtt a Rómába induló, menetrendszerű gépbe szálltunk be. Casaroli érsek is csatlakozott hozzánk. Rómában Villot bíboros-államtitkár fogadott, ő kísért gépkocsin a repülőtérről a Vatikánba.

A Torre di S. Giovanni bejáratánál, — ahol egyébként szinte fejedelmi módon szállásoltak el, — maga VI. Pál pápa várt rám. Megölelt, leemelte mellkeresztjét és lehúzta gyűrűjét, hogy azokat nekem ajándékozza. Nyakamba akasztotta a mellkeresztjét, ujjamra húzta gyűrűjét, majd kézenfogva vezetett be az épületbe. Velem együtt szállt be a liftbe, amely az emeletre vitt. Ott maga a pápa vezetett végig a rendelkezésemre bocsátott fényes lakosztályon. (Előttem Athenagoras pátriárka lakott benne.) Kedves és atyai szeretetmegnyilvánulásait Őszentsége később is, szinte naponként megismételte. Legemlékezetesebb módon talán akkor tisztelt meg, amikor a püspöki szinódust megnyitó szentmisén a jobbján koncelebrálhattam. A pápa egyébként beszédében is foglalkozott a magyar kereszténységgel és személyemmel.

„Itt van köztünk — mondotta — Tisztelendő Testvérünk, Mindszenty József kardinális, esztergomi érsek, aki sok éves kényszerű távollét után a napokban érkezett meg Rómába. Várva-várt vendégünk ő, aki ma együtt misézik velünk, mintegy dicső jelképeként annak az egységnek, amelyben a magyar Egyház ezer év óta él együtt az Apostoli Szentszékkel. De jelképe ő annak a lelki kapcsolatnak is, amely összeköt bennünket azokkal a testvérekkel, akiket megakadályoznak abban, hogy hittestvéreikkel és velünk normális kapcsolatokat tartsanak fenn. Példaképe ő a hitben gyökerező, megingathatatlan

erősségnek és az Egyház iránti önzetlen odaadásnak, amit előbb fáradhatatlan munkásságával és őrködő szeretetével, majd imával és hosszú szenvedéseivel mutatott meg. Áldjuk az Urat és mondjunk közös tisztelettel szívből jövő AVE-t ennek a száműzött, kiváló főpásztornak!"

Őszentsége a mise végén kézenfogva, a jobbján kísért ki a Sixtinából. Bíborosok, érsekek és püspökök ünnepeltek bennünket.

Rövid római tartózkodásom alatt sokan kerestek fel: közöttük bíborosok, főpásztorok, magas kúriai vezetők, papok és világiak. A Szentatya asztalához is meghívott; titkárát is sűrűn küldte hozzám üzenetekkel és ajándékokkal. A magam részéről is számos kardinálishoz mentem el, meglátogattam több kongregációt, úgyszintén az államtitkárságot is. A szertartások kongregációjában a magyar boldoggáavatási perek után érdeklődtem. Voltam a tituláris templomomban, a S. Stefano Rotondóban, a magyar zarándokházban és a négy nagy bazilikában.

Egyik megható élményem az volt, amikor a Szent Pál Bazilikában mellém állt egy pap, megragadta és megcsókolta a kezemet, megköszönte az Egyházért felajánlott szenvedéseimet s csak legvégül mondta: Siri bíboros vagyok. Emlékezetesek voltak találkozásaim Tisserant, Ottaviani, Visinszky, Cicognani, Seper, Wright, Döpfner, Höffner, Cooke stb. bíborosokkal is. Mélységes tisztelettel miséztem a Szent Péter Bazilikában a nagy pápának, XII. Piusnak sírjánál.

Levelek és táviratok halmazát kaptam a világ minden részéből. Ezzel kapcsolatban meglepett a nagyszámú, nem-katolikusok részéről hozzám intézett írásokban megnyilvánuló nagyrabecsülés a katolicizmus és az Egyház iránt. Csodálatosan szép lelkiség jelentkezett a szabad világban élő honfitársaim leveleiben. Megéreztem belőlük, hogy a keresztény és történelmi magyar lélek tovább él s hogy az Egyházhoz és a hazához való ragaszkodásuk rendíthetetlen. Számkivetésemben ez a tény a vigasztalás, a fény és a reménység legfőbb forrását jelenti ma is.

A világsajtó szintén sokat foglalkozott a magyar Egyház helyzetével, személyemmel és ügyemmel kapcsolatban, többségében jóindulattal és tárgyilagosan. Akadt disszonáns hang is. Szeptember 28-án még az Osservatore Romano is úgy

kommentálta távozásomat, mintha azzal az Egyház és állam közti jóviszony kimunkálásának útjából egy akadály tűnt volna el. Első, igazán szomorú tapasztalatom az volt, amikor észrevettem, hogy a Vatikán egyes szervei a Budapesten jegyzőkönyvbe vett idevonatkozó feltételemet nem vették figyelembe. Hasonló csalódás ért akkor, amikor lapjelentésekből megtudtam, hogy a Szentszék feloldotta büntetésüktől a kiközösített békepapokat: két héttel az én távozásom után. Hanyagul kezelték ügyeimet is. Még júniusban megállapodtunk, hogy a bécsi Pázmáneum lesz új rezidenciám, így biztos voltam abban, hogy a vatikáni diplomácia az osztrák kormánynak idejében tudomására hozza majd ezt az elrendezést. Ez nem történt meg. Az osztrák kancellár állítólag csak a lapokból értesült szándékomról. (Ezeket a gravameneket emlékiratba foglalva jelentettem a bíboros államtitkárnak.)

Három hét után aztán kértem Mgr. Zágont, készítse elő átköltözésemet állandó tartózkodási helyemre, a bécsi Pázmáneumba. Sokan — főként biztonsági okokból — Rómát ajánlották Bécs helyett, de miután kitartottam eredeti tervem mellett, október 23-án elindultam az osztrák fővárosba.

A Szentatyával ezen a napon ismét együtt mondtam a reggeli szentmisét, amelyen a Rómában élő magyar papok és szerzetesek magyar egyházi énekekkel vettek részt.

A szentmise után a sekrestyébe vonultunk, ahonnan a pápa mindenkit kiküldött. Azután felém fordulva, latin nyelven ezeket mondotta: Te vagy és maradsz az esztergomi érsek és Magyarország prímása. Munkálkodj, s ha nehézségeid lesznek, fordulj Hozzánk mindenkor bizalommal!

Ezután beszólította Mgr. Zágont, akinek jelenlétemben olasz nyelven ezeket mondotta:

„Ajándékba adom Őeminenciájának bíborosi mantellomat, hogy a hűvös országban védje a hidegtől és jelképéül annak a meleg szeretetnek és nagyrabecsülésnek, mellyel személye iránt viseltetem."

Mgr. Zágont felhatalmazta a Szentatya arra, hogy velem közölje: ügyemet semmiféle vonatkozásban nem rendelte alá más dolgoknak; „s a bíborost mindig esztergomi érseknek és Magyarország prímásának tekinti."

A Pázmáneumban

Este későn indultam el Mgr. Zágon kíséretében Rómából Bécsbe. A repülőtéren a Vatikán képviselőjeként Casaroli érsek jött tőlem búcsút venni. Éjfél előtt megérkeztem a bécsi Pázmáneumba, ahol a rektori lakásba költöztem.

Amikor elindultam szomorú számkivetésembe, némi vigasztalást találtam abban a gondolatban, hogy — ha Isten éltet és erőt ad — külföldön is szolgálhatok három életfontosságú célt: mint magyar prímás, főpásztori gondjaimba vehetem a többszázezer hazátlan magyar katolikust, emlékirataim kiadásával figyelmeztethetem a még szabad világot a bolsevizmusnak évről-évre növekvő és terjeszkedő veszélyére, és néha talán adódik arra is alkalmam, hogy szószólója legyek tragikus sorsú népünk ügyének.

A külföldre szakadt magyarság szellemi és vallási életéről már Rómában kaptam adatokat. Bécsben azután rendszeresen gyűjtettem honfitársaim kulturális és egyházi viszonyairól a jelentéseket és beszámolókat; ezek nemsokára a világ minden tájáról beérkeztek hozzám. Jelentős tájékozódást nyertem a hozzám intézett magánlevelekből, emlékiratokból és a látogatóimmal folytatott eszmecserékből is. Az örvendetes és vigasztaló jelenségek mellett sok hiányosságot és mulasztást is tapasztaltam, ami természetesen minden emigrációs helyzetnek velejárója. Hiányunk van lelkipásztorokban, miután papságunk jórésze idegen egyházmegyék és intézmények szolgálatába szegődött. Magyar hívők fillérein felépített templomok és plébániák vesznek el például az Amerikai Egyesült Államokban a magyarság számára s ugyanakkor nagy kiterjedésű magyar közösségeknek nincs plébániájuk, lelkészségük, egyházközségük, iskolájuk, szerzetesházuk, aggmenhelyük stb. A mulasztások és hiányok azokban az országokban mutatkoznak leginkább, amelyekben

annak idején az Exsul Familia rendelkezéseit nem hajtották végre. Az anyanyelvi lelkipásztorkodás, azonban a II. Vatikáni Zsinat után is nagy nehézségekkel küzd.

A magyar lelkipásztorkodás hiányosságainak egy jó része kétségtelenül abból ered, hogy Róma — nagyon helyesen — nem adta meg a bolsevista rezsimnek erőszakosan alávetett magyar püspöki karnak azt a lehetőséget, hogy idegenben élő magyar katolikusoknak lelkipásztorokat küldjön. Ezt a rendelkezést valóban a magasabb lelkipásztori érdek kívánta: a Szentszék nem engedhette meg, hogy egy, az otthoni katolicizmust ellenőrző és terrorizáló kommunista intézmény, az „Állami Egyházügyi Hivatal" úgynevezett „békepapokat" küldjön a kommunizmussal szembenálló, hívő és hűséges magyar érzületű emigránsok korrupciójára, megrontására. Erre a rendkívüli helyzetre való tekintettel 1971 végén arra kértem a Vatikánt, tegye lehetővé, hogy a külföldi magyar katolikusok lelkipásztorkodásából kikapcsolt magyar hierarchia helyett, mint ennek a püspöki karnak jogszerinti feje és Magyarország prímása kivételesen magam létesíthessek elnökletem alatt egy olyan külföldi magyar egyházi szervet, amely elvégezné a hiányzó magyar püspöki bizottság feladatát s átvenné minden országban a magyar katolikusok érdekeinek a képviseletét. Egyidejűleg azt is kértem, hogy a mintegy másfélmilliónyi külföldön élő magyar katolikus számára segédpüspököket is nevezzenek ki.

Kérésemet nem teljesítették, nyilván azért, mert a Vatikán tisztában volt azzal, hogy az én lelkipásztori tevékenységem nem lenne ínyére a budapesti kommunista rendszernek, amely nem ok nélkül fél attól, hogy egy általam szervezett és irányított intenzívebb lelkipásztorkodás kihatással lehet az emigráció egész életére, társadalmi, politikai és kulturális tevékenységére. Egy ilyen lehetőségtől való félelem ösztökéli a rendszert arra, hogy külföldön is alkalmazza velem szemben a régi taktikát: el akarja hitetni — jelenleg valószínűen még a Szentszék némely tényezőjével is — hogy én a lelkipásztorkodás örve alatt „politizálok." Ezért támadták meg többek között 1971-ben kiadott ádventi körlevelemet, amelyben említést tettem börtönömről és a börtön-országot körülvevő falról, a „Vasfüggönyről." Felbőszítettek ellenem néhány közszereplőt Burgenlandból, valamint a baloldali katolikusok egy csoportját, akikkel

elhitették, hogy én körlevelemben kétségbe vontam az osztrák-magyar határ „érvényességét." A mesterségesen szított sajtótámadás csak akkor csitult el, amikor az osztrák kancellár a parlamentben interpellációkra adott válaszában kijelentette, hogy én körlevelemben semmit sem mondtam az osztrák-magyar határról; a félremagyarázott szövegben a Vasfüggönyről van szó.

A megtámadott mondat így hangzott: „Hittel, Istenbe vetett reménnyel léptük át a börtön küszöbét és az ideiglenes, de életirtó országhatárt." Titkárságom a sajtónak adott nyilatkozatában már a támadások elindulásakor leszögezte, hogy az ideiglenes és életirtó határ, amelynél emberi életeket oltanak ki, a Terror és a Szabadság elválasztó vonalát: a Vasfüggönyt jelenti. Ez ugyanis minden hazájához hű és tisztességes magyar számára csak „*ideiglenes*" lehet. A nyilvánvalóan rosszindulatú és alaptalan támadás idején hivatalos egyházi helyek nem keltek védelmemre. Ellenkezőleg: Rómából ebben az időben értesítettek arról, hogy a jövőben minden megnyilatkozásomat — még templomi beszédeimet is — be kell mutatnom jóváhagyásra a Szentszéknek. Tárgyalások és levélváltások után beleegyeztem abba, hogy megnyilatkozásaimat bemutatom előzetesen a Szentatyának, de csak neki egyedül és csak akkor, ha ő maga ezt alkalomról-alkalomra kifejezetten óhajtja.

Nélkülözvén a segédpüspököket, magam indultam el lelkipásztori utakra: helyről-helyre magyar híveim közé. Előbb Európában kerestem fel őket, később azonban jártam Kanadában, az Egyesült Államokban, sőt Délafrikában is. Utaimon természetesen mindig felveszem a kapcsolatot az illetékes főpásztorokkal, hogy megtárgyalhassam velük a magyar hívek és lelkipásztoraik problémáit. Első utam 1972. május 20-án Németországba vezetett. Münchenben Döpfner bíboros társam vendége voltam, akinek kifejeztem a magyar nép nevében hálámat azért a nagyszabású és nagylelkű támogatásért, amelyben a német katolicizmus a rászorult magyarokat — otthoniakat és emigránsokat — a háború utáni évektől kezdve részesítette és részesíti. Május 21-én, pünkösdvasárnap a magyar emlékekben oly gazdag Bambergben a németországi magyarok Szent István millenniumi ünnepségein vettem részt. 3 500 magyar zarándok volt jelen ezen az első külföldi magyar seregszemlén, s őket arra kértem, hogy őrizzék meg idegenben is a magyarság keresztény erkölcsi és kulturális hagyományait. Bíráltam az otthoni abortusz-törvényt, rámutatva annak szomorú és tragikus következményeire. A cserkészek gyűlése vigasszal és reménységgel töltött el; örömmel vettem részt a délutáni Szent István Akadémia díszgyűlésén is. Másnap az Ackerman-Gemeinde felkérésére a frankfurti dómban mondtam szentmisét és szentbeszédet, délután pedig meglátogattam a würzburgi megyéspüspököt. Az utolsó napon május 23-án Münchenben egy magyar szerzetesnők által vezetett aggmenhelyet tekintettem meg.

Második németországi utamon került sor Kastl-ban a magyar gimnázium meglátogatására. E kiváló intézmény fennállásának 15. évfordulóján rendezett ünnepségekre 1972. június 14-én

érkeztem s ott a helyszínen köszöntem meg az eichstätti megyéspüspöknek s több jelenlévő állami szerv képviselőjének azt a felbecsülhetetlen támogatást, amit évről-évre ifjúságunknak nyújtanak. 1972. augusztus 26-án Brüsszelbe repültem, ahol négy napot töltöttem. Felejthetetlenül szíves vendéglátásban volt részem Mgr. Iginio Cardinale apostoli nunciusnál. Látogatásom első napján találkoztam a három Benelux-állam karitatív és szociális intézményeinek és szerveinek képviselőivel. Második napon több püspökkel, számos magyar, belga, holland valamint Skandináviából és Angliából átjött lelkésszel koncelebrációs szentmisét mutattunk be a monumentális Jézus Szíve Bazilikában. Becslések szerint a szentmisén 7 000 hívő volt jelen s a hatalmas középső hajót magyarok töltötték meg. Délután a rendezőség a díszgyűlés közönségét a mintegy háromezer személyt befogadó hatalmas teremben alig tudta elhelyezni. A harmadik nap Liègebe, Tongerloba, Banneuxbe és Aachenba utaztam. Az utolsó napon az európai magyar főlelkészek értekezletén vettem részt. Szeptember 17-én Mariazellben László István püspökkel, ötven magyar lelkésszel és mintegy ezerötszáz magyar zarándokkal ünnepeltük együtt a Szent István-millenniumot.

Szentbeszédeimben, felszólalásaimban és az elmaradhatatlan rádió- és televízió-adásokban a magyar Egyház nehéz helyzetével és sokféleképpen sanyargatott népünk sorsával is foglalkoztam. Nem lepett meg, amikor tudomásomra jutott, hogy a magyar kommunista rendszer fokozódó ingerültséggel figyeli az ünnepségeken megjelenő lelkes tömegeket és hogy megnyilatkozásaim miatt a Vatikánnál tiltakozott, rendszabályokat sürgetett ellenem. Később a kommunisták otthoni püspököket is kezdtek küldözgetni Rómába, akiknek a budapesti Állami Egyházügyi Hivatal utasításainak megfelelően panaszt kellett emelniök az én „ártalmas" külföldi szereplésem miatt. Az itt alkalmazott s oly átlátszó formula természetesen az volt, hogy engem el kell hallgattatni külföldön, a szabad világban is, mert különben a rendszer „bosszút áll tevékenységemért az otthoni katolikus Egyházon." Teljes megbénításomat követelték. A Vatikánban átvették a tiltakozásokat. Nekem aztán tudomásomra hozták a bécsi nuncius útján 1972. október 10-én, számkivetésem 13. hónapjában, hogy a Szentszék a magyar kommunista rezsimnek 1971 nyarán garanciát adott arra, hogy én

külföldön semmi olyat nem teszek vagy mondok, ami a magyar kommunista rendszert „ingerelhetné." Azt feleltem, hogy 1971. június 25—28 közt lefolyt tárgyalásaink alatt a Szentatya személyi küldötte ezt, a hivatásomat súlyosan érintő tényt, nem említette meg előttem. Ha ilyen garanciáról tudtam volna, úgy gondolom, — visszariadva a garanciaadás tényétől és az evvel kapcsolatos megegyezéstől, — kértem volna a Szentatyától a kijövetelemmel kapcsolatban addig tett intézkedések visszavonását. Tudott dolog, hogy én szenvedő népem körében akartam maradni és meghalni. Kértem a nunciust, közölje vatikáni illetékesekkel, hogy otthon síri csend van az egész országban s én visszariadok attól a gondolattól, hogy némán hallgassak még itt a szabad világban is.

A figyelmeztetést a másnap kezdődő fatimai útammal kapcsolatban kaptam. A Szentatya az előzmények ellenére sem kívánta, hogy bemutassam neki fatimai beszédemet; a lisszaboni nunciatúra azonban, a hátam mögött, a nyomdában cenzúrázta azt. A következő mondatokat is kivették belőle: „Kelet azt hirdeti, hogy ma már a legelrugaszkodottabb üldözők is szelíd bárányok lettek. Ne higgyétek! Gyümölcseiről ismerjük meg a fát. Hogy ott több a templombajáró, mint egyik-másik nyugati országban, az lehet, de ez a tény nem az ottani rezsimnek érdeme, hanem a kereszt alatt roskadozó kereszténységé."

Portugáliába 1972. október 11-én érkeztem meg; a repülőtéren a pátriárka, több püspök és számos egyházi és világi vezető személyiség fogadott. Október 12-én este már Fatimában vezettem az esti gyertyás körmenetet és másnap, október 13-án reggel a kegyszoborral tartott Rózsafüzér-körmenetet. A legszentebb áldozatot Ribeiro pátriárkával, a portugál püspöki kar tagjaival és nagyszámú európai, afrikai és amerikai pappal mutattam be. A három fatimai látnok egyikével, Lucia nővérrel október 14-én Coimbrában találkoztam. Október 15-én délelőtt elvégeztük a magyar kálvárián a keresztutat; misémet a Szent István kápolnában mondtam. Délután Madeirába repültünk. Funchalban IV. Károly király koporsójánál, — akinek testét a boldoggáavatási eljárás során éppen ebben az évben „emelték fel" — hazánkért miséztem. Beszédem témája: az utolsó magyar király szomorú sorsa és országunk megcsonkítása együtt példázzák a közép-kelet-európai tragédiát. Beszéltem a

szinte elviselhetetlen magyar szenvedésekről . . . Másnap Lisszabonban Horthy Miklós kormányzó és felesége sírjánál imádkoztam.

1973-ban újabb lelkipásztori utakat tettem: március 15-től 19-ig Innsbruckban, április 28-tól május 1-ig Kölnben, június 30-án Augsburgban találkoztam többezer magyar hívővel. A főpásztorok mindenütt nagy szeretettel fogadtak, nagy jóakarattal hallgatták meg és vették át a magyarok lelkigondozására vonatkozó javaslataimat. Soha nem fogom elfelejteni Frings és Höffner bíborosok jóságát híveink iránt és meleg testvéri szeretetüket irányomban. Ugyanezt mondhatom el Mgr. Paul Ruschról, Tirol püspökéről. Augsburgba a Szent Ulrich millenniumi ünnepségekre kb. 1 300 magyar zarándok érkezett, akik június 30-án résztvettek szentmisémen. Szentbeszédemben — a helyi és történelmi időszerűségekre figyelemmel — utaltam a rengeteg áldozatra, amit a magyarság a kereszténység védelmében ezer éven keresztül magára vállalt. Azután meglátogattam a megyéspüspököt, valamint a pápai legátust, Suenens bíborost, végül a Szent István-millenniumi magyar ünnepségek végeztével fogadtam az európai magyar szervezetek küldöttségeit.

1973-ban még három nagyobb lelkipásztori utat tettem: július 13—17-ig Angliában, szeptember 18-tól október 4-ig Kanadában és az Egyesült Államokban és november 22-től december 5-ig a Délafrikai Unióban. E két esztendőn belül 58 000 kilométert utaztam autón, vonaton és repülőgépen. Utazásaim, a sok egyházi funkció, sajtókonferenciáim, küldöttségekkel, családokkal vagy magánszemélyekkel való találkozásaim és a sokféle lelkipásztori és nemzeti probléma megtárgyalása nem estek nehezemre, hiszen 23 évi kényszerű elszigeteltségem után a hivatásommal járó intenzív tevékenység, az emberekkel és a világgal való missziós kapcsolatok örömmel töltöttek el.

Nem szabad azonban elnyújtanom ezt az utolsó fejezetet, amelyben néhány más, fontos eseményt kell még közölnöm. Ezért csak az angliai utat ismertetem igen röviden. Angliában júliusban látogattam meg a magyarokat. Londonban testvéri szeretettel meleg vendégbarátságban részesített Heenan bíboros. Két alkalommal székesegyházát is átengedte nekünk: elsőízben a magyar, egy másik napon pedig az angol hívek töltötték azt meg.

Heenan bíboros beszéde nem találkozott a kollaboránsok tetszésével. Többek között ezeket mondotta: „Amíg Mindszenty bíboros száműzött marad, a világ nem felejti el, hogy a kommunizmus hajthatatlan ellensége a vallásnak. Mi, akik szabadságban élünk, nem nyugodhatunk bele abba, hogy valamely hitfelekezet férfi, vagy nőtagjai hitükért üldöztetést szenvedjenek. Ha a világkommunizmus valóban őszinte békevágyában, mutassa meg azt elsősorban azzal, hogy az üldözéseket megszünteti. Hívja haza a bíboros-prímást Magyarországra az ő népéhez, amelynek ő az atyja és hőse." A manchesteri és bedfordi magyarokat szintén felkerestem. Manchesterben a salfordi megyéspüspökkel, két segédpüspökkel, a káptalan tagjaival és 120 pappal mutattuk be a szentmisét a katedrálisban szorongó kb. 2 000 hívő jelenlétében, Bedfordban szentségimádáson vettünk részt, amely után szentségi áldásban részesítettem a magyar és angol híveket.

Angliai látogatásom utolsó napján elfogadtam Winston Churchill meghívását. A nagy Churchill unokája az angol parlament épületében rendezett tiszteletemre díszebédet. Ezen Averell Harriman, négy angol miniszter, valamint a három nagy parlamenti párt 20 képviselője jelent meg. Churchill fogalmazta meg és tette közzé a 130 képviselő aláírásával ellátott alábbi nyilatkozatot: „Nagybritannia melegen üdvözli Mindszenty bíborost, mint Európa szabadságának legkiválóbb harcosát, aki félelem nélkül szállt szembe a nemzeti szocialista és kommunista elnyomással és ezért üldöztetést és börtönt szenvedett."

Szinte nem is kétséges, hogy a magyarországi kommunista rendszert megnyilatkozásaimnál is jobban ingerelték az angol bíboros beszéde és az angol politikai tényezők nyilatkozata. Így angliai utam után a Vatikán újabb és még erősebb ostrom alá került; lemondatásomat és megrendszabályozásomat követelték. Emlékirataim ügye is itt kapcsolódott bele az eseményekbe.

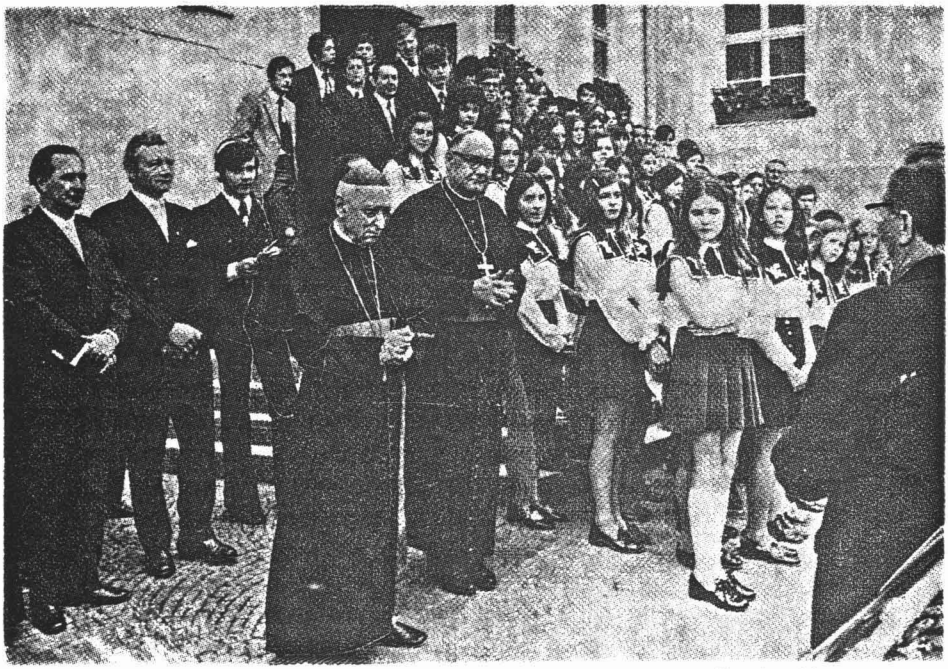

Burgkastl-ban a magyar gimnázium tanárai és növendékei üdvözlik a hercegprímást.

Az 1973. évi augsburgi Szent Ulrich jubileumi ünnepségek alkalmával Bafile, bonni nunciussal.

Szentmise Fatimában 1972. október 13-án. A bíboros mellett balra Ribeiro lisszaboni pátriárka.

Találkozás Heenan bíborossal Londonban.

A Szent László templom felszentelési ünnepségén New Brunswickban.

Cooke bíboros fogadja Mindszenty hercegprímást a New York-i repülőtéren (1973.)

A bíboros hercegprímás 1971. október 23-án este megérkezik Bécsbe.

Fogadás König bíboros érseknél. Jobbról Kirchschläger Ausztria akkori külügyminisztere.

Mindszenty bíboros bécsi dolgozószobájában.

Mindszenty bíboros vasárnapokon és ünnepnapokon a Pázmáneum kápolnájában mondja szentmiséjét. A bíborostól balra Kölley György, jobbra dr. Vecsey József.

Az első pontifikális misén a bécsi Stephans-dómban.

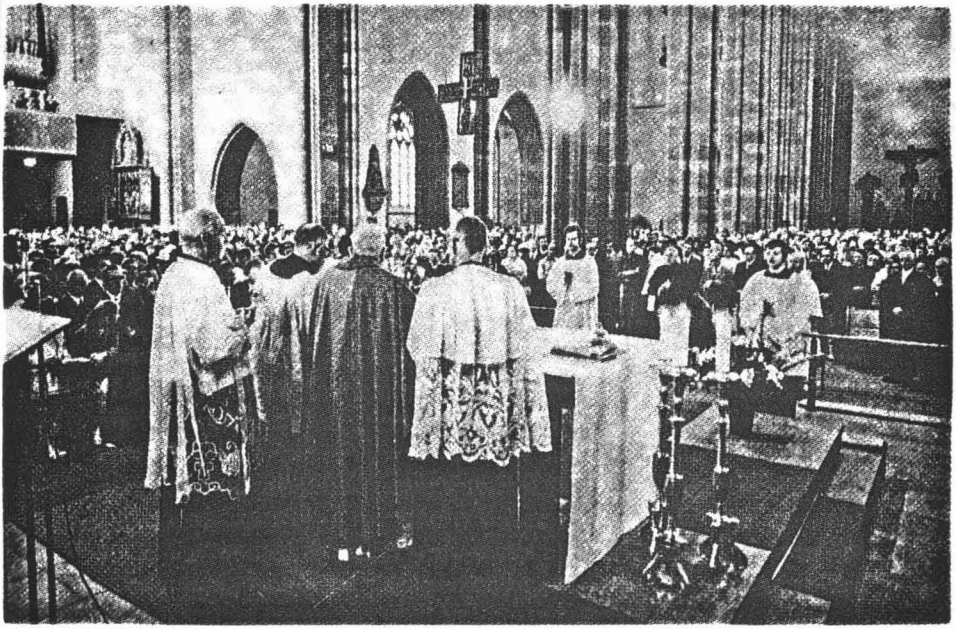

Szentmise a frankfurti dómban
1972 májusában.

Döpfner bíborossal
Münchenben.

Bambergben 1972 májusában.

Cardinale nunciussal
Brüsszelben 1972
augusztusában.

Mindszenty bíboros Mitchell Sharp Kanada külügyminisztere és Ross McDonald Ontário kormányzója között a torontói milleniumi ünnepségen.

Mindszenty bíboros a torontói érseki palotában rendezett sajtófogadás végén beszélget Ispánky Bélával, Vörösváry Istvánnal és Bácsalmási Istvánnal.

A torontoi magyar iskola egyik növendéke virágcsokrot nyújt át a bíborosnak.

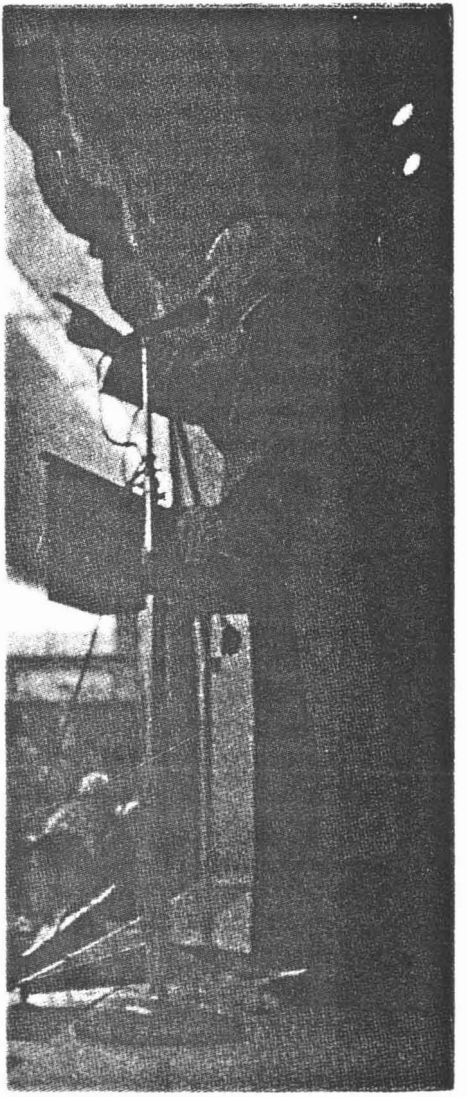

Mindszenty bíboros beszél a Szent István milleniumi ünnepségen Torontóban.

Mindszenty bíboros Carl Albert házelnök kíséretében érkezik a Kongresszus épületébe a tiszteletére rendezett fogadásra. A bíboros mögött Pogány András és Gereben István a Szabadságharcos Szövetség vezetői.

A híveit kereső és látogató lelkipásztor-bíboros.

Amiért nem mondhattam le

Emlékirataim egy kötete 1973 nyarán nyomdakészen állt magyar és német nyelven. A kéziratot júliusban elküldtem a Szentatyának. Miután átolvasta, véleményéről augusztus 30-án azt írta, hogy a kéziratot nagy érdeklődéssel és megrendüléssel olvasta el. Hálás a megküldésért, mivel megismerhette „értékes és fájdalmas" önéletrajzi írásomat. Az írás valóban „érdekes, magával ragadó, lenyűgöző" s ahogyan az olvasót beavatja a szerző szenvedéseibe, felkelti csodálatunkat, együttérzésünket és megerősít bennünket abban a meggyőződésünkben, hogy „ennyi megpróbáltatás és ekkora nagy szenvedés nem hiábavaló az Úr előtt."

A pápa tehát a szövegben nem talált kivetni vagy kifogásolni valót. Felhívta azonban a figyelmemet arra, hogy a magyarországi kommunista rendszer kétféle módon is bosszút állhat: felfrissíti ellenem rágalmait és megbosszúlja magát a magyar Egyházon.

A Szentatyának többek között a következőket válaszoltam:

1. Megszoktam már a szüntelen rágalmakat az Egyház ellenségei részéről s abba is beletörődtem, hogy az ún. „haladó, baloldali katolikusok" az előbbiekkel együtt rendszeresen támadjanak. Nekem azonban emberi jogom, sőt mint püspöknek kötelességem, hogy a rágalmakat, ha szabadon tehetem, visszautasítsam. Eltekintve attól, hogy ellenségeimnek megbocsátottam, emlékirataimban csak tényeket adtam elő s azokból, amint a Szentatyának is módjában állott megállapítani, hiányzik a kihívó vagy polemikus hang, amely ürügyül szolgálhatna a nemtelen bosszúra, akár személyem, akár az Egyház ellen.

2. A bolsevizmus fél évszázadnál hosszabb története mutatja, hogy nincs az Egyháznak olyan gesztusa, amelynek ellenértékeként a rendszer felhagyna a vallásüldözéssel. Ez a kommunizmus lényegéből, ideológiája belső szerkezetéből folyik. Az orthodox

orosz egyháznak sem sikerült az üldözés elől kitérnie, sem a békés koegzisztencia, sem a fenntartás nélküli együttműködés idején, de még a teljes alávetettség időszakában sem. Ugyanezt a tanulságot rejtik magukban a vatikáni—budapesti tárgyalások tapasztalatai is. 1964 óta tárgyalnak vatikáni diplomaták a békepapok káros tevékenységéről, a fondorlatos módokon akadályozott hitoktatásról, a buzgó lelkipásztorokkal szemben alkalmazott hatósági zaklatásokról stb., s tíz év óta — a keleti diplomácia euforiás hangulatában — majdnem teljesen megszüntették a hitoktatást, virágkorába segítették a békepapi mozgalmat s ma már szinte kivétel nélkül eltűnnek a rátermett és buzgó lelkipásztorok híveik mellől. A látványos és a kommunisták által propagandacélokra bőségesen kihasznált tárgyalásoknak egyetlen eredménye a sok püspök. Ezeket azonban majdnem kivétel nélkül az Állami Egyházügyi Hivatal válogatja ki a békepapok közül, az egyházi fegyelem és hitélet roppant kárára.

Ezután közöltem a pápával, hogy emlékirataim kiadási jogát még az ősz folyamán átadom valamelyik európai vagy amerikai könyvkiadóvállalatnak. Utaltam arra, hogy mind katolikus, mind nem-katolikus részről a mielőbbi publikálást sürgetik a világ minden tájáról.

Külföldre-érkezésem után jótevők segítségével alapítottam egy un. *„Kardinal Mindszenty-Stiftung"*-ot azzal a célkitűzéssel, hogy bevételeit magyar egyházi és nemzeti közcélokra fordítsa. Magam is ennek az alapítványnak adtam át az *„Emlékirataim"* jövedelméből származó összegeket, hogy azok is az alapítványi szabályzat értelmében közcélokat szolgáljanak. A *„Mindszenty-Alapítvány"* igazgatósági tanácsa a világ minden részéből jelentkező pályázók közül 1973. október 18-án a nyugatberlini Propyläen könyvkiadó vállalatnak adta át a világjogokat. Az ezután történtekből — nagy valószínűséggel — arra következtetek, hogy a garancialevelet lobogtató budapesti rendszer ostromának Őszentsége nem tudott már többé ellenállni. November 1-én arra szólított fel, hogy mondjak le érseki székemről. Ezt „keserű ellenérzéssel megterhelve" kéri tőlem. Tudja azt is, hogy új áldozatot kíván tőlem és „további fájdalmakkal járul hozzá ahhoz a sok szenvedéshez, amely már eddig is osztályrészemül jutott." Azonban tekintettel kell lennie a 25 év óta árva esztergomi főegyházmegye „lelki-

pásztori szükségleteire," mert ha az tovább is „közvetlen és személyes főpásztori irányítás nélkül maradna," súlyos kárára lenne „a lelkeknek és a magyar Egyháznak." A levél azzal zárult, hogy lemondásom után szabadabban" határozhatok emlékirataim kiadásáról.

November 22-től december 5-ig tarto délafrikai útam végén s igen alapos megfontolás után válaszoltam Őszentsége levelére, 1973. december 8-án.

Tisztelettel tudomására hoztam a Szentatyának, hogy a jelenlegi magyar egyházi állapotok közt érseki székemről nem mondhatok le. Egyben részletes tanulmányt küldtem neki a békepapok ártalmas szerepéről, az erőszakosan berendezett magyar államegyházi rendszerről s idéztem a kommunistákkal tíz év óta folytatott vatikáni tárgyalások negatív eredményeit. Félek attól, írtam, hogy lemondásommal a legmagasabb magyar egyházi állásnak az Állami Egyházügyi Hivatal hozzájárulásával történő betöltését tenném lehetővé, amivel magam is elősegíteném a mai katasztrófális egyházi berendezés „törvényesítését." Felsoroltam azokat a hátrányokat és károkat, amelyek lemondásomból a külföldi magyarság számára származhatnak, akiknek lelkigondozását segédpüspökök hiányában magam vettem át. Végül felhívtam a Szentatya figyelmét arra is, hogy lemondásom személye elleni támadásokat indíthatna el.

Mindezen előzmények után mély fájdalommal vettem át — éppen letartóztatásom 25. évfordulóján — egy december 18-án kelt pápai levelet, amelyben Őszentsége tudomásomra hozta — sok, személyemnek szóló dicséret mellett, — hogy az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította. 1974. január 7-én kelt válaszlevelemben kifejezést adtam ugyan mélységes fájdalmamnak, de közöltem a pápával: nem személyes fájdalom vagy állásomhoz való ragaszkodás okozza, hogy nem tudom vállalni egy ilyen döntés következményeiért a felelősséget. Intézkedése ugyanis súlyosbítja a magyar egyház amúgyis nehéz helyzetét, kárt tesz a hitéletben és ellenérzést és zavart idéz elő az egyházhű papok és áldozatos hívek lelkében. Kértem a Szentatyát, helyezze hatályon kívül intézkedését. Nem ez történt, hanem — kirakatperem 25. évfordulóján, 1974. február 5-én — szinte az egész keresztény világ megütközésére

nyilvánosságra hozták érseki székemből történt eltávolításomat. Másnap, február 6-án kénytelen voltam — nagy fájdalmamra — átadatni titkárságommal a sajtónak az alábbi nyilatkozatot:

Egyes hírügynökségek a Vatikán döntését úgy adták tovább, hogy Mindszenty József nyugalomba vonult. Kiemelték, hogy a döntést megelőzően Róma beható levelezést folytatott a Bécsben tartózkodó Mindszenty József bíboros prímás, esztergomi érsekkel. Ebből egyesek arra következtettek, hogy a pápa és a magyar főpap között megállapodás jött létre a döntést illetően. Az igazság érdekében Mindszenty József bíboros szükségesnek tartja a következőket kijelenteni:

Mindszenty bíboros nem mondott le sem esztergomi érseki székéről, sem prímási méltóságáról. A döntés kizárólag a Szentszék határozata. A bíboros ez ügyben tanúsított magatartását, hosszas megfontolás és lelkiismeretes mérlegelés után a következőkkel indokolja:

1. Magyarország és a magyarországi katolikus Egyház nem szabad.

2. Az egyházmegyék kormányzása a kommunista rezsim által felépített és ellenőrzött egyházi közigazgatás kezében van.

3. Egyetlen magyar érseknek, megyéspüspöknek, illetve apostoli kormányzónak sincs módjában az említett egyházi közigazgatás összetételén, illetve működésén bármit is változtatni.

4. A rendszer dönt abban a kérdésben is, hogy ki milyen egyházi állásba kerülhet és abban meddig maradhat. A rezsim dönti el, hogy kit szenteljenek pappá a püspökök és kit nem. Az alkotmányban biztosított lelkiismereti- és vallásszabadságot a rendszer a gyakorlatban elnyomja. Az iskolai hitoktatást a városokból és a nagyobb helységekből már száműzték. Folyamatban van a falusi iskolákban a még tengődő hitoktatás elsorvasztása. Az ifjúságot a szülők akarata ellenére kizárólag ateista szellemben nevelik. Vallásos emberekkel szemben az alkalmazott diszkrimináció mindinkább érvényesül. Legutóbb a vallásos pedagógusokat szólították fel: válasszanak hitük megvallása vagy kenyerük között.

5. Új püspökök illetve apostoli kormányzók kinevezése a

fenti sérelmek orvoslása nélkül nem oldja meg a magyar Egyház problémáit. Békepapok fontos egyházi állásokba való emelése pedig megrendíti az egyházhű papok és hívek bizalmát a legfőbb egyházi vezetésben.

Ilyen körülmények között Mindszenty József bíboros nem mondhatott le.

Elégtételemre szolgált több főpásztor, főként a német püspöki kar nyilatkozata, neves világlapok valamint vallási és társadalmi szervezetek szinte egyöntetű állásfoglalása ügyemben.

A számkivetésben sem érzek keserűséget. A hit állandó öröme indít arra, hogy dolgozzam a lelkekért a menekült magyarság körében. Ezt kezdtem meg Zalaegerszegen, folytattam Veszprémben, Esztergomban és az országban. Ez a feladat hárul rám most is: keresni, vigasztalni és erősíteni enyéimet. „Nem azt keresem, ami nekem hasznos, hanem ami másoknak van javára, hogy üdvözüljenek" (I. Kor. 10, 33).

NÉVMUTATÓ

Ackerson jr., Garret G. 446, 467, 468
Adalbert 80
Adorján I., pápa 152
Alexander, tábornok 194
Alapi, Gyula 286, 291, 292, 293, 294, 314
Albert, Carl 492-493 (képek)
Alexej S. V. 216
Almássy, Imre gr. 398
Andics, Erzsébet 357
Angyal 390, 395
Apor, Gábor br. 110
Apor, Vilmos 16-17 (képek)39, 42, 49, 64, 242
Arany, János 358
Asztalos, János 206
Athenagoras, Spyridon 482

Badalik, Bertalan 377, 402, 432, 460
Bafile, Corrado 492-493 (képek)
Bajcsy-Zsilinszky, Endre 47
Balogh, István 67, 68, 170
Bácsalmási István 492-493 (képek)
Bánáss, László 170
Bánfy, Lukács 81
Barankovics, István 207
Baranyay, Jusztin 240-241 (képek) 248, 250, 258, 274 283, 284, 290, 303, 312, 313, 316
Barnes, Spencer A. 446
Batthyány, József 81
Béla IV., 80
Belinszkij, V. G. 358
Beltz, David 453
Benes, Eduard 144
Benrieder, János 22
Beőthy, Zsolt 358
Beran, József 147, 227
Beresztóczy, Miklós 431, 432, 458
Berman, Jakob 357
Bernát 380
Bethlen, István gr. 50
Bíró, István 442
Bidault, Georges 448
Bíró, Márton (Padányi) 26, 29
Bödy, Zoltán 31
Boëthius, Anicius Manlius Torquatus Severinus 360
Bognár, József 206
Bogyay, Tamás 29
Bóka, Imre 230, 260, 302
Borbély, István 78
Bozsik, Pál 268, 269
Brezanóczy, Pál 460
Brigitta 380
Buonvisi 110
Burgio 110

Cardinale, Iginio 489, 492-493 (képek)
Carlyle, Thomas 358, 417
Casaroli, Agostino 463, 482, 485
Cavallier, József 225, 226
Cezarini 110
Chapin, Selden 247, 260, 312, 314
Cheli, Giovanni 473, 481
Churchill, Winston 492
Cicognani, Amleto Giovanni 483
Cirenei Simon 449
Cisar, Alexandru 227
Cooke, Terence J. 483, 492-493 (képek)
Csernoch, János 452
Csiszek, Walter 341
Csóthy, Géza 28
Curtis 308
Cushing, Richard 454
Czapik, Gyula 74, 182, 365, 383-385, (képek) 406, 407, 432, 433, 460
Czuczor, Gergely 358

Dálnoki-Miklós, Béla 106
Dante, Alighieri 358, 417
Deák, Ferenc 409, 410
Décsi, Gyula 229, 232, 233, 239, 240, 242, 247, 248, 249, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 267, 278, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 292, 313
Dej, Georghiu 357
Deme, László 22
Denkis, Eugene 387
Dickens, Charles 358
Dinnyés, Lajos 149, 169
Djilas, M. 354
Dobi, István 411
Dosztojevszkij, Fedor 358, 372, 381
Döpfner, Julius 483, 488, 492-493 (képek)
Drahos, János 76, 111, 226, 369
Dunnington, William 480

Eisenhower, Dwight David 443
Erzsébet (Árpádházi Szent) 90, 340
Ejhe 374, 375

Endrey, Mihály 462
Engels, Friedrich 357
Erdei, Ferenc 442
Erdős, Márkus 23
Esterházy, Imre hg. 83
Esterházy, Móric gr. 47
Esterházy, Pál hg. 31, 260, 290, 291, 316, 240-241 (képek)

Écsy Józsefné 302

Fábián, János 230, 240-241 (képek) 302
Farkas, Endre 240-241 (képek) 280
Faulhaber, Michael 141
Feighan, Michael A. 451
Ferenc, József, I., Ausztria császára, Magyarország királya 81, 198, 409
Feuerbach, Ludwig 70
Fisher, John 237
Fishof, Hanna 274
Flood 453
Forgách, Ferenc 83
Fraknói, Vilmos 110
Frings, Joseph 491
Fülöp 326

Galambos apát 366
Géfin, Gyula 49, 79, 366
Geiszlinger, Béla 17
Gereben, István 492-493 (képek)
Gerő, Ernő 306, 384-385 (képek) 411, 421
Gheshinka 453
Goethe, Johann Wolfgang 358
Gogoly, N. 358
Gorkij, Maxim 51, 357
Gottwald, Klement 357
Gracias, Valerian 452
Griffin, Bernhard 147
Gróh, József 253, 262, 263, 280
Grősz, József 61, 74, 75, 95, 145, 365, 377, 383, 393, 394, 398, 406, 407, 422, 426, 427, 428, 432, 435, 448, 459, 460, 462
Guinness, Alec 7
Gyöngyössi, István 358
Gyöngyösi, János 89
György VI.,angol király 147

Habsburg, Otto 247, 249, 260
Haller, János 360
Hamvas, Endre 154, 432, 461
Harriman, Averell 492
Haulik, György 409
Heenan, John 491, 492
Hegedüs, András 407, 411
Heister, labanc generális 44
Henrik VIII 237
Heródes 347
Heisz, Mátyás 22
Hillenbrand, Martin J. 446
Hitler, Adolf 36, 38, 39, 43, 215, 354, 375
Höffner, Joseph 483, 491
Hóman, Bálint 226
Horthy, Miklós 38, 491
Horváth, István 79
Horváth, János 414, 415, 450
Hruscsov, Nikita 375, 466

Ignotus, Pál 336
Ispánky, Béla 240-241 (képek), 289, 316, 422, 492-493 (képek)

Jackson, Robert 453
Jámbor, László 279
Jób 63, 81
Jones, Owen T. 446
János XXIII., pápa 451, 467, 469
Josephus Flavius 87
József I., német-római császár, magyar király 391
József, II 81
Júdás Tádé apostol 369

Kádár, János 118, 211, 244, 255, 318, 321, 345, 419, 455, 479
Kállai, Gyula 460, 461
Kállay, Miklós 47, 48
Kanizsay, János 81, 456
Károly III., magyar király 391
Károly IV, magyar király 20, 490
Károly Ambrus 225
Károlyi, Mihály gr. 20, 22
Katona, Géza 453
Kázmér, János 467
Kelemen, Krizosztom 16-17 (képek 40, 42, 49, 95
Kennedy, John Fitzgerald 451
Kempis, Tamás 237, 370, 378
Keresztúry, Dezső 121, 127, 128
Kerkai, Jenő 19
Kerrl, Hanns 142
Key 108, 112
Kiczkó, Kálmán 280, 281, 298, 300, 311, 312, 314, 315, 329
Kincs, István 22

Királyfalvy, Miklós 206
Kirschschläger külügyminiszter 492-493 (képek)
Kisfaludy, Károly 358
Kisfaludy, Sándor 358
Kiss, János 47
Kiss, Károly 326, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 387
Kiss, Károly miniszter 375
Klebelsberg, Kuno gr. 31
Klempa, Sándor 460
Klontz, Charles E 480
Koczák 312, 313, 314
Kodály, Zoltán 225, 226
Kögl, Lénárd 40
Kölley, György 492-493 (képek)
König, Franz 451, 452, 473, 492-493 (képek)
Koháry, István gr. 360
Kopácsy, József 74, 83
Korvin-Klein 410
Kossuth, Lajos 357, 358
Kovács, Béla 164, 165, 166, 167 168, 169, 254, 297, 444
Kovács, Borbála, 13
Kovács, István 442
Kovács, Vince 419
Krüger, Aladár 49
Kun, Béla 354, 410

Lakatos, Géza 38, 47
Lane, James J. 480
László, Stefan 489
Ledochowsky, Graf Mieczyslaw 237
Legáth, Kálmán 23, 24
Légrády, József 403
Lékay, László 52
Lenin (Uljanov) 50, 51, 56, 69,70 208, 347, 357, 368
Lermontov, M. J. 358
Lipót I., német-római császár, magyar király 81, 198
Lippay, György 81
Lisieuxi Kis Szent Teréz 369
Liszt, Ferenc 409
Lodomér 81
Lucia, nővér 490
Lukács, György 357
Lynsky, James E. 480

Madarász, István 95
Majakovszkij 357
Makarenko 357
Maléter, Pál 416-417 (képek), 435, 442
Malraux, André 13
Marczell, Mihály 93
Markalf 342
Margit, (Árpádházi Boldog) 109, 132
Martinuzzi, Fráter György 225
Marton, Marcel 78
Martyrius 83
Marx, Károly 56, 357
Maurer, Guido 22
Mátrai, Gyula 230, 365
Mátyás király (Hunyadi) 81
May, Karl 357
McDonald, Ross 492-493 (képek)
McIntyre, Donald 480
Mészáros, Tibor 52
Michelangelo 190
Michelet 190
Mihalovics, Zsigmond 260, 263
Mikes, János gr. 15, 16, 21, 23, 24, 32, 50, 365
Mikes, Kelemen 343
Milton, John 358
Mindszenty, József 29, 42, 96, 102, 133, 136, 148, 183, 191, 200, 223, 269, 275, 293, 294, 298, 299, 303, 304, 309, 311, 312, 313, 314, 318, 319, 320, 336, 346, 347, 482, 492, 496, 497, 96-97 (képek), 240-241 (képek), 416-417 (képek), 448-449 (képek),492-493 (képek)
Molière, Jean 358
Molnár, Erik 357
Montini, Giovanni Battista 449

Napóleon 237, 335
Nagy, Ferenc 111, 119, 120, 127, 135, 137, 138, 148, 149, 165, 166, 167, 169, 170, 172, 188, 296, 297
Nagy, Imre 117, 119, 318, 325, 375, 386, 384-385 (képek), 416-417 (képek) 421, 435, 436, 442, 443, 445
Nagy, Jenő 47
Nagy, Miklós 240-241 (képek), 289, 316
Nansen, Fridtjof 348
Nádossy 336
Neurath, Konstantin br. 339
Nexő, Martin Andersen 357
Néri Szent Fülöp 377
Nietzsche, Friedrich 155
Nixon, Richard M. 451, 478, 481
Nyárádi, Miklós 263

Obál, Béla 20
O'Connel, Daniel 85

Olti, Vilmos 286, 291, 292, 293, 297, 299, 309
Ortutay, Gyula 169, 203, 205, 219, 220
O'Shaugnessy, Elim 446, 479, 480
Ottaviani, Alfredo 483

Pallavicini, György 249
Pallavicini-Pálinkás 417, 420, 450
Pantaleon 389
Papendorp, Tivadar 453
Papp, Kálmán 49, 153
Parragi, György 399
Pastore, Ottavio 287
Paul-Boncourt, Mme 468
Pál VI., 448-449 (képek), 451, 482
Pázmány, Péter 70, 90, 157, 225
Pehm, János 13
Péter, Gábor 165, 234, 235, 244, 253 254, 267, 274, 282, 283, 287, 288 319, 331, 344, 345, 346, 347, 354
Pétery, József 95, 151, 377, 428, 432, 433, 435, 460
Pethő, Ernő 383, 387
Petőfi, Sándor 358, 365
Pfeiffer, Zoltán 254
Pineau, Christian 448
Pintér, Lajos 22
Pitts, Forrest W. 453, 480
Pius VII., pápa 237
Pius X., pápa 393
Pius XI. pápa 124, 220
Pius XII., pápa (Eugenio Pacelli) 74, 82, 91, 96-97 (képek), 105, 108, 109, 110, 112, 159, 201, 251, 319, 320, 380, 437, 441, 448, 464, 483
Pogány, András 492-493 (képek)
Possevino pápai követ 110
Prohászka, Ottokár 28, 80, 266, 452, 467
Puhan, Alfred 446, 481
Puskin, A. S. 358

Rajk, László 47, 118, 119, 120, 135, 165, 235, 306, 344, 345, 421
Rajnai 388, 389, 391, 395
Rákóczi, Ferenc 391
Rákosi, Mátyás 102, 151, 165, 166, 169, 177, 181, 203, 218, 226, 235, 244, 251, 270, 273, 277, 306, 321, 336, 350, 354, 357, 358, 359, 367, 368, 389, 397, 408, 421, 427, 462
Rauscher, Joseph 409
Ravasz, László 125, 219
Révai, József 306, 357
Ribeiro, Antonio 490, 492-493 (képek)
Riedinger, Frigyes 22
Riesz, István 244, 284
Robert 81, 83
Robert Károly, magyar király 198
Roey, Joseph 249
Rogács, Ferenc 365, 401
Roland, Bridget 7
Romza 217
Roosevelt, Franklin D 454
Ross, Titus 453
Rotta, Angelo 61, 105, 109
Ruhoczki 420
Rusch, Paul 491
Rushmore, Richard 480

Salamon 342
Sapieha, Adam 226
Schieberna, Ferenc 42, 43, 44, 45
Schoenfeld, Arthur 89, 303
Schütz, Antal 357
Scitovszky, János 81, 409
Seiberth, Jay 453, 480
Seper, Franjo 483
Serédi, Jusztinián 39, 61, 64-65 (képek) 70, 81, 86, 365
Serov tábornok 442
Shakespeare, W. 190, 358
Shaw, George Bernard 358
Sharp, Mitchell 492-493 (képek)
Shelton, Turner 446
Shvoy, Kálmán 50
Shvoy, Lajos 16-17 (képek), 40, 42, 50, 76, 95, 142, 365, 406, 432, 435
Sik, Endre 45, 88
Simor, János 452
Siri, Giuseppe 483
Slachta, Margit 207
Slansky, Rudolf 466
Slipyj, Josyf 217
Somogyi Lászlóné 351
Spaak, Paul Henri 448
Spellman, Francis Josef 147, 250, 260, 444, 449, 454
Spitz 420
Stepinac, Alois 478, 479
Stritch, Samuel 91
Suenens, Leo Josef 491
Sugár 390, 397
Sulner, László és felesége 230, 273, 274, 275, 276
Sulyok, Dezső 58, 119, 120, 180, 235

Szabadhegyi, Szabolcs 43, 52, 60
Szabó, Imre 441, 462
Szabó, B. István 442
Szakasits, Árpád 135, 354
Szalay, László 29
Szamuely, Tibor 410
Száberszky, József 274, 275, 276
Szálasi, Ferenc 38, 40, 45, 46, 49, 55, 133
Szekfű, Gyula 225, 226, 227, 357
Szent Ambrus 153, 380
Szent Athanáz 379
Szent Ágoston 380, 467
Szent Bernát 83
Szent Béda 378
Szent Gellért 154
Szent Hilár 379
Szent István vértanú 75, 112, 232, 246
Szent István, első magyar király 20, 80, 81, 126, 154, 162, 183, 186, 191, 195, 198, 438
Szent János (Aranyszájú) 379
Szent János apostol 246, 369
Szent József 369
Szent Lukács 94
Szent Margit 165
Szent Miklós 379
Szent Monika 467
Szent Pál 64, 94, 197, 282, 360, 417, 469
Szergej Stagorodskij 69, 214, 215 216, 217
Széchenyi György 81, 83
Széchenyi, István 352, 358
Széchenyi Pál 44
Szilveszter, II pápa 80
Szőllősi, Jenő 40, 42, 49
Sztálin, J. V. 39, 50, 67, 216, 244, 270, 277, 336, 347, 357, 359, 361, 375, 386, 389, 391, 403, 465, 466
Sztójai, Döme 36
Szűcs, Miklós 442
Szviridov, V.P. 79, 135, 164, 166, 167, 168, 169

Talabér 23
Tarcsay, Vilmos 47
Tardini, Domenico 467
Thassy, Kristóf 79
Thorez, Maurice 237
Thököly, Imre 360
Telekessy, István 391
Terézia 380
Tertullián 233
Tien Chen-sin, Thomas 379
Tikhon 212, 213, 214
Tildy, Zoltán 104, 105, 106, 119, 120, 148, 165, 166, 169, 247, 435, 436, 437, 442
Tims, Richard W. 466
Tisserant, Eugene 483
Tito (Broz), Josip 354, 357, 478
Tolbuhin, Fjodor I. 58
Tolsztoj, Leo 358, 371
Tomek, Vince 145
Tompa, Mihály 358
Toplovszky, Lajos 453
Torbert, Horace G. 446
Tóth 420

Tóth, János 391, 396, 397, 399, 400, 406, 407, 410, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 422
Tóth, József 21
Tóth, László 289, 316
Tóth, Miklós 128
Treffner, Éva 405
Truman, Harry S. 147
Turchányi, Egon 437, 442, 443, 444, 445, 449
Turcsányi-Sipos, József 79
Turgenyev, I.S. 358

Üveges, Ferenc 22, 23

Varga Béla 67, 104, 105, 106, 170 171
Vas, Zoltán 371, 442
Vaszary, Kolos 186
Vecsey, József 28, 332, 405, 456, 469, 492-493 (képek)
Veesenmayer, Edmund 49
Vékási 336, 387
Veres, Péter 307, 308
Verlaine, Paul 367, 381
Verseghy, Ferenc 348
Villot, Jean 482
Virág, Ferenc 467
Visinszki, Stephan 483
Visy 45
Vitéz, János 81, 225
Voltaire 215
Vorosilov, K. J. 57, 67, 79, 89, 98, 104, 114, 149
Vörös, János 75, 79
Vörösmarty, Mihály 358, 364
Vörösváry, István 492-493 (képek)
Vvedenszky 213

Wailes, Edward Thompson 443, 446
Weems, George Hatton 166, 167
Wilde, Oscar 349, 367, 373
Wilson, Thomas Woodrow 19, 187 191, 454
Wright, John Joseph 483

Zadravecz, István 118
Zágon, József 473, 474, 475, 476, 477, 478, 481, 484, 485
Zakar, András 96-97 (képek), 112, 225, 229, 230, 231, 236, 240-241 (képek), 248, 303, 316
Zakariás, pápa 152
Zalka Máté 410
Zilahy, István 20, 21
Zrinyi, Miklós gr. 358
Zrinyi, Miklós (a hercegprímás unokatestvére) 79

Zsdanov, Andrej A. 357
Zsigmond király 81
Zsukov 347

ISBN 963 360 485 0

A KIADÁSÉRT FELEL: DR. ÁKOS GÉZA IGAZGATÓ
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: FONYÓDI OTTÓ

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
1053 BUDAPEST, KOSSUTH LAJOS U. 1.
ALFÖLDI NYOMDA, DEBRECEN 89.1724.66-14-2
FELELŐS VEZETŐ: BENKÓ ISTVÁN VEZÉRIGAZGATÓ

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA

I. Szentírás, ima- és hittankönyvek

BIBLIA	400,— Ft
ÚJSZÖVETSÉG	130,— Ft
Éneklő Egyház (Ima- és énekeskönyv — kottás népénektár)	230,— Ft
Hozsanna	100,— Ft
„Isten gyermeke vagyok" (gyermekimakönyv)	80,— Ft
Emeljük föl szívünket (g. k. imakönyv)	70,— Ft
Dicsérjétek az Urat! (g. k. ima- és énekeskönyv)	110,— Ft
Szent István tisztelete (jubileumi imakönyv)	20,— Ft
Ó- és újtestamentumi történetek (reprint)	60,— Ft
Képes Biblia (reprint, 50 színes képpel)	125,— Ft
Bibliai képek (Szántó Piroska)	250,— Ft
Képes Evangélium	40,— Ft
Útitárs	100,— Ft
A Mennyei Atya szeret minket (hittankönyv óvodásoknak, I. osztályosoknak)	60,— Ft
Elsőáldozók hittankönyve	126,— Ft
Keresztény élet (hittankönyv; 9–10 év.)	35,— Ft
Az üdvösség története (hittankönyv 10–12 év.)	16,— Ft
Nagykorúság Krisztusban	80,— Ft
Hitünk és életünk (hittankönyv a felnőtt ifjúságnak)	63,— Ft
Jézushoz megyünk (hittankönyv elsőáld. részére)	65,— Ft
Jézussal élünk (hittankönyv bérmálkozóknak)	90,— Ft
Keresztény tanítás rajzokban (György Attila)	24,— Ft
Krisztus közöttünk (g. k. hittankönyv)	120,— Ft
Családunk katekizmusa I–II. (Rajz Mihály)	100–100,— Ft

II. Teológiai, filozófiai és egyháztörténeti kiadványok

Katolikus dogmatika (Dr. Elődi István)	125,— Ft
Nagy barátságok — A filozófia alapelemei (R. és J. Maritain)	165,— Ft
Biblikus Teológiai Szótár (Xavier Léon-Dufour)	300,— Ft
Bibliai lexikon (Herbert Haag)	520,— Ft
Az Ószövetség keletkezése (Dr. Rózsa Huba)	250,— Ft
Az ókeresztény művészet szimbólumai (Vanyó László)	185,— Ft
János evangéliuma (Dr. Gál Ferenc)	110,— Ft
Vallás és Egyház (Dr. Elődi István)	60,— Ft
Viták és vallomások (C. S. Lewis)	50,— Ft
Igazságot! Az örökkévaló ember (G. K. Chesterton)	80,— Ft
A pápaság, mint a vándoregyház világossága és erőssége (Horváth Sándor)	38,— Ft
Miért van pápánk? (P. Poupard)	60,— Ft
Az apostolfejedelmek sírjai Rómában (E. Kirschbaum)	100,— Ft
Pap vagy mindörökké (G. Greshake)	40,— Ft
Az imádság iskolájában (R. Guardini)	140,— Ft
Minden utamon Te vezettél (C. Martini)	95,— Ft

ÓKERESZTÉNY ÍRÓK sorozat: (szerk.: Dr. Vanyó László)

I. Az ókeresztény egyház és irodalma	350,— Ft
II. Apokrifek	150,— Ft
III. Apostoli atyák	160,— Ft
V. Az ókeresztény kor egyházfegyelme	110,— Ft
VI. Kappadókiai atyák	185,— Ft
VII. Vértanúakták és szenvedéstörténetek	110,— Ft
VIII. A II. századi görög apologéták	145,— Ft
IX. Szókratész egyháztörténete	125,— Ft
X. Szent Ágoston „A Szentháromságról"	140,— Ft

A II. Vatikáni zsinat tanítása	200,— Ft
Egyházi Törvénykönyv (KÓDEX)	300,— Ft

III. Szentek élete, története

Szentek élete II. (Szerk.: Dr. Diós István)	340,— Ft
Szentek élete (Bedeő Pál) (Reprint kiadás)	60,— Ft
Sziénai Szent Katalin: LEVELEK	140,— Ft
Jézus Szíve apostola (Alacoque Szent Margit)	50,— Ft

IV. Elmélkedések

Az élet imádságai (Karl Rahner)	70,— Ft
Imádkozzál (Belon Gellért, 3. kiadás)	58,— Ft
Bibliai elmélődések (Belon Gellért)	150,— Ft
Jézus lelkülete (Belon Gellért, 2. kiadás)	85,— Ft
Nyitott szívvel (Mócsy Imre)	110,— Ft

V. Magyar vonatkozású emlékkönyvek, jubileumi kiadványok

Emlékirataim (Mindszenty József)	200,— Ft
Szent István emlékkönyv (Reprint kiadás) (Szerkesztette: Serédi Jusztinián hercegprímás)	600,— Ft
Magyarok a Szentatyánál	50,— Ft
Válogatás Pázmány Péter műveiből I—II—III.	100,—; 100,—; 100,— Ft
Magyarország Szűz Mária kegyhelyei	150,— Ft
Repertorium Historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria (Teljesen latin szövegű)	400,— Ft
Horváth Sándor O. P. emlékkönyv (Fila Béla)	40,— Ft
Schütz Antal, a hittudós (Dr. Előd István)	45,— Ft
Római katolikus szociális otthonok	100,— Ft
Magyar katolikus Almanach II. (A magy. kat. egyház élete 1945–1985-ig	420,— Ft

VI. Vallásos tárgyú szépirodalmi művek

Ima a terroristáért (Jack Higgins)	90,— Ft
Roger testvér Taizé alapítója (Kathryn Spink)	100,— Ft
A bíboros (H. M. Robinson)	120,— Ft
A farizeus (F. Mauriac)	70,— Ft
A mennyország kulcsa (A. J. Cronin)	130,— Ft
A sátán árnyékában (G. Bernanos)	40,— Ft
A vándor érkezése — Virág a feszület tövében	100,— Ft
Az öröm városa (D. Lapierre)	165,— Ft
A misszió (R. Bolt)	80,— Ft
Görgőszínpad (Határ Győző)	160,— Ft
Ben-Hur fia (R. Bourgeon)	85,— Ft
Miért oly hosszú az éj? (Szabadulásom az alkoholtól) (L. A. Duval)	65,— Ft
Kisboldogasszony csillaga (Marcell atya naplója)	50,— Ft
P. Brown bölcsessége (G. K. Chesterton)	60,— Ft
P. Brown ártatlansága (G. K. Chesterton)	65,— Ft
Az oroszlán, a boszorkány és a különös ruhásszekrény (C. S. Lewis)	50,— Ft
Caspian herceg (C. S. Lewis) (mesekönyv)	50,— Ft
A Trapp család (Trapp M. Auguszta)	100,— Ft
Nyitott ablak előtt (Szent—Gály Kata)	65,— Ft

Előkészületben

És lámpást adott kezembe az Úr! (B. S. Aldrich)
Száll a fehér madár (B. S. Aldrich)
A múlt dala (B. S. Aldrich)
Ella kisasszony (B. S. Aldrich)
Szeress! (Dani naplója) (Michel Quoist)
Misekönyv
A csodálatos utazás (Selma Lägerlöf)
Hajnali kettő! (Juszt Béla)
Képes biblia
Keressétek Isten országát (Yves de Montchevil)
Máté evangéliuma (Rózsa Huba)
Párbeszéd a hitről (Szabó Ferenc)
A fényen túl (Moody) (Az élet az élet után c. könyv új megvilágításban)
Piarista diák kis kalauza (Lukács László)
Karácsony, Húsvét, Pünkösd (Bálint Sándor)
Maradjatok szeretetemben (Gabriel de Vos)
Tavasz az Egyházban (Lukács László)
Ünnepi kalendárium I—II. (Bálint Sándor)
Büntetéseink elengedése (Szigeti Kerény)
Boldog Özséb (Szentmihályi Szabó Péter)
Magyar Karácsony (Sinkó Ferenc)
A modern katolicizmus (Prohászka)

Könyveink megvásárolhatók

Üzlet: Budapest, V. Kossuth Lajos u. 1. (az udvarban)

Pavilonok: I. Bp., V. Felszabadulás tér (a templom mellett)
II. Bp., V. Bajcsy-Zsilinszky út 66. sz. előtt
III. Bp., V. Deák Ferenc tér

Nyitvatartás:

Üzlet		Pavilon I		II—III
H	9—18-ig	H	9—18-ig	10—18-ig
K	9—17-ig	K	9—18-ig	10—18-ig
Sz	9—17-ig	Sz	9—18-ig	10—18-ig
Cs	9—18-ig	Cs	9—18-ig	10—18-ig
P	9—17-ig	P	9—18-ig	10—18-ig
		Sz	8—13-ig	—

Könyveink megrendelhetők

Telefonon: 174-890; 180-567; 186-957; 186-144
Postán: 1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1.

200,– Ft

Emlékirataim úgy mutatják meg az olvasónak — mintegy belülről — az átélt valóságot, ahogyan az végbement. Évtizedeken át némán tartott ajkaim itt szólalnak meg először a börtönökben megjárt életutamról is. Azt kérdezheti az olvasó, elmondottam-e mindent. Válaszom: előadtam mindent, csak azt nem részleteztem, amit a jóízlés, meg a férfiúi és papi önérzet tilt.

Amiről beszámoltam, azt sem azért írtam meg, hogy fájdalmaim és sebeim gyümölcseit bármilyen tekintetben learassam. Azért tanúskodom, hogy a világ újra tudomásul vegye, mit cselekszik a bolsevista rendszer az alája rendelt emberi életekkel és sorsokkal. A magyar Egyház fejének keresztjét emelem fel a világ előtt: emlékeztetni akarom magyar népem roppant szenvedéseire. Ugyanakkor fel szeretném hívni figyelmét azokra a veszélyekre, amelyek a ma még megmaradt szabad társadalmakat elpusztítással fenyegetik.

Mindszenty József